

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XIII підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

04 лютого 2011 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
члена-кореспондента Філологічного товариства «Парнас» Афіньської академії,
члена-кореспондента Пелоританської академії
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2011

УДК 061.3 (063)
ББК 94.3я 431

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2011. – 408 с.

Друкується за ухвалою вченої ради Маріупольського державного університету (протокол № 4 від 29.12.2010)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., член-кореспондент НАПН України, доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Баймуратов М.О., д.ю.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Брітченко Г.І., д.е.н., проф.; Булатова О.В., к.е.н., проф.; Бушаков В.А., д.філол.н., проф.; Волошин Ю.О., д.ю.н., проф.; Косенко Ю.М., к.пед.н., проф.; Оленіч Т.С., д.філос.н., проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.; Почепцов Г.Г., д.філол.н., проф.; Романцов В.М., д.і.н., проф.; Сабадаш Ю.С., д.культурології, проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Соколова І.В., д.пед.н., проф.; Яремчук І.Г., д.е.н., проф.

Збірник містить матеріали XIII підсумкової (2010 р.) науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 04 лютого 2011 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні питання розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології тощо.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

***Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику***

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Балабанов К.В. ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ.....	10
--	----

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Свірський Б.М. РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ ПРИНЦИПІВ У ПРИЗНАЧЕННІ ТА ВИКОНАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ.....	13
Надежденко А.О. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	14
Бойко Ю.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	16
Циклаурі О.Б. ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ.....	18
Кузнецова Ю.В. ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ТА КОНВЕНЦІЙНОСТІ ЯК НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	20
Черных Е.Н. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУБЪЕКТИВНЫХ ПУБЛИЧНЫХ ПРАВ.....	22
Тихомирова Г.Є. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ.....	23
Годованик Є.В. ПРОБЛЕМА НЕЗДАТНОСТІ ДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН.....	25
Гоша І.О. ЩОДО ОСНОВНИХ ПРІОРИТЕТІВ РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	27
Барегамян С.Х. ОСНОВНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	28
Капустіна Ю.В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	31

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

Бритченко Г.И. КАЧЕСТВЕННЫЙ АСПЕКТ ПОДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛА.....	35
Мацука В.М. УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ В ТУРИЗМІ.....	36
Перепада Ф.Л. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	38
Соколова К.О. ВИДИ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	40
Авдан О.Г. РАЗВИТИЕ ИНТЕРНЕТ - БРЕНДИНГА В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ.....	42
Черненко Г.С. НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ.....	44
Карелина А.В. ПРОБЛЕМЫ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ РАЗВИТИЯ МОРСКОГО ТРАНСПОРТА УКРАИНЫ.....	45

СЕКЦІЯ

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

Сирмамійх І.В. АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЇ СИСТЕМИ.....	48
Тонких Л.С. МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «МАТЕМАТИКА ДЛЯ ЭКОНОМИСТОВ».....	50
Назаренко Н.В. ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА НЕПРЕРЫВНОЛИТЫХ ЗАГОТОВОК ИЗ ПЕРИТЕКТИЧЕСКИХ МАРК СТАЛИ.....	52
Дяченко О.Ф. ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРИ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОЕКТНОГО МЕТОДУ.....	54
Сивак О.А. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ НАВЧАННІ ІНФОРМАТИКИ.....	56
Лодыгина К.В. РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОМУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	58
Таран І.Б. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ – ВИХОВАТЕЛІВ.....	59

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Ніколенко Л.М. АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ».....	62
Іванюта Н.В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	64
Квач С.С. МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ, ЯК РЕГУЛЯТОРИ ВІДНОСИН В СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	66
Василенко С.І. СУЧАСНИЙ БІЗНЕС У СОЦІАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ.....	68
Колосов Р.В. ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ.....	70
Мішина О.Б. ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ.....	72

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Булатова О.В. ОСНОВНІ ФАКТОРИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	74
Балабанова Н.В. ОСОБЛИВОСТІ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ НА ОКРЕМИХ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ.....	75
Беззубченко О.А. ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	77
Гапонюк О.І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ.....	79
Дубенюк Я.А. ОЦІНКА СУЧАСНИХ ПРОЦЕСІВ ТРАНСКОРДОННИХ ЗЛИТТІВ ТА ПОГЛИНАНЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ.....	81
Захарова О.В. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ... ..	84
Марена Т.В. ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ОФІЦІЙНОЇ ДОЛАРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ... ..	86
Мітюшкіна Х.С. ОЦІНКА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	88
Ніколенко Т.І. РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СТРУКТУРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ УКРАЇНИ.....	90
Яремчук І.Г. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ.....	93

СЕКЦІЯ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГАЛУЗЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

Семкова Л.В. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	96
Кислова Л.А. СТРУКТУРНІ МЕГАТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ТА ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СВІТОВОЇ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ.....	98
Горбашевська М.О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ МАШИНОБУДУВАННЯ.....	100
Георгієв В.А. РИНОК ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ М. МАРІУПОЛЯ: СЦЕНАРНИЙ ПІДХІД.....	102
Сиволап Л.А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	104

СЕКЦІЯ

УКРАЇНА І СВІТ

Агєєва О.Л. СУЧАСНА ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ.....	107
Барановська Ю.В. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РУХУ МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ.....	109
Гаврилова Н.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВНЕШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПРАВИТЕЛЬСТВА УГО ЧАВЕСА.....	111
Качинська Н.О. ІМІДЖЕВА СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	113
Лисак В.Ф. ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН В УМОВАХ РАДЯНСЬКО-ПАРТІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ.....	115
Молчанова М.В. ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ.....	118
Трофименко М.В. ПОНЯТТЯ АНТИГЛОБАЛІСТСЬКОГО РУХУ.....	120
Пахоменко С.П. МЕДАОБРАЗ УПА У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ	

ПРОСТОРИ ДОНЕЧЧИНИ.....	123
СЕКЦІЯ	
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ	
Нікольченко Ю.М. ДАВНЬОРУСЬКА ДОКУМЕНТНА ТРАДИЦІЯ ЗА ЛІТОПИСНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ.....	127
Дабло Л.Г. Д.Н. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКИЙ – ПОСЛІДОВНИК О.О. ПОТЕБНІ....	128
Кудлай В.О. КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ.....	130
Петрова І.О. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ЗІ ЗВЕРНЕННЯМИ ГРОМАДЯН В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	132
Орехова С.Є. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА.....	133
Сальнікова Н.В. ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ 1920-1930-х рр.: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	135
СЕКЦІЯ	
ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ	
Волоніць В.С. ДІЯЛЬНІСТЬ НІЖИНСЬКОГО ГРЕЦЬКОГО КУПЕЦТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЯРМАРКОВОЇ ТОРГІВЛІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ СЕРЕДИНИ XVII – XVIII СТ.....	138
Гур’єва О.С. ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТУ ХЛІБА В УРСР (1928-1933 РР.).....	140
Папазова А.В. НАСЕЛЕННЯ МАЛОЇ ЯНІСОЛИ ЗА ЧАСІВ ЗАСНУВАННЯ СЕЛА.....	141
Тарасов С.В. ГЕТМАН И.БРЮХОВЕЦКИЙ В ОСВЕЩЕНИИ РУССКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛ. XIX –НАЧ. XX В.....	142
Коробка В.М. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА МІСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ УПРАВЛІНЬ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ 1870 – 1914 РР.....	144
Коробка Ю.В. ТВОРИ ЗАХІДНИХ НАУКОВЦІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ОПАНУВАННЯ ХРУЩОВСЬКИХ РЕФОРМ В ЕКОНОМІЦІ УРСР.....	146
Романцов В.М. МАРІУПОЛЬСЬКА СПІЛКА ГРЕЦЬКОГО НАРОДУ В УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ.....	147
Романцова Н.І. ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ ПРАЦЬ М.ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО ПОСТАТІ КНЯЗЯ Д.ВИШНЕВЕЦЬКОГО.....	148
СЕКЦІЯ	
ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ	
Ключник О.П. ЖІНКА В ІСЛАМІ.....	151
Парлюк В.І. НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	152
Оленіч Т.С. ДУХОВНІ ЦІННОСТІ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ – ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	155
Сабадаш Ю.С. ГАБРІЕЛЬ Д’АННУНЦІО: НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ЧИ ЗЛИЙ ГЕНІЙ ІТАЛІЇ?.....	157
Янковський С.В. ТЕОРІЯ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ АНКЕРСМІТА.....	159
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА	
Нетреба М.М. РАЗЛИЧИЕ И СХОДСТВО ПОНЯТИЙ «МОДУС» И «МОДАЛЬНОСТЬ».....	161
Орехов В.В. СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС.....	163
Вялкова І.О. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСИ МІСТА МАРІУПОЛЯ 2010 РОКУ.....	165
Мельникова О.С. ГАЗЕТА “ЧАС/TIME” ЯК ПРООБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЯКІСНОЇ ПРЕСИ.....	168
Ягчук О.М. ІСТОРІЯ ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ, ФОРМУВАННЯ ДВОХ МОДЕЛЕЙ МОВЛЕННЯ.....	170
Карпиленко В.А. РИТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКЛАДНИХ КОМУНІКАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ЕПІЗОДИЧНИХ ТА ТЕМАТИЧНИХ НОВИН В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ).....	172
Щербань В. В. ВИЩІЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК СУБ’ЄКТ ФОРМУВАННЯ	

ПРОФЕСІЙНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОСТІ.....	174
Рудницька Г.В. ФАКТ І ПОДІЯ В ЖУРНАЛІСТИЦІ.....	176
Рогожина В.В. КІЛЬКА ШТРИХІВ ДО ІСТОРІЇ РЕКЛАМИ У ПРИАЗОВ'І: ЯРМАРОК ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ КОМУНІКАТИВНИЙ РЕКЛАМНИЙ ПРОСТІР.....	178

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Косенко Ю.М. СТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	181
Брежнєва О.Г., Щербакова К.Й. МІСЦЕ ВАРІАТИВНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	183
Демидова Ю.О. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДНЗ.....	186
Бойко О.В. ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ МОВЛЕННСВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	188
Бурова О.Г. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ ПІДВИЩЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	191
Яйленко В.Ф. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО РОБОТИ З МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	194
Доманова О.О. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ІТАЛІЇ.....	196

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Белла М.В. ГИПЕРТЕКСТОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ТЕКСТА.....	200
Гончарова З.В. ИРОНИЯ В ТЕКСТАХ СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ.....	202
Гримайло Н.В. НАЗВИ ЕМОЦІЙ З ГРУПИ СМУТКУ В АНГЛОМОВНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАЦЯХ.....	204
Плотников С.А. ПРАВОСЛАВНАЯ КУЛЬТУРА И КУРС ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (О ПРОЕКТЕ СПЕЦКУРСА).....	207
Прохореня С.И. РУССКО-УКРАИНСКИЙ «ЛИНГВОМИКС»: ПРИЧИНЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	208
Ситникова Е.В. СИНОНИМИЯ И ВАРИАНТНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ.....	211

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Семашко Т.Ф. ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ КОЛОРАТИВА <i>СИНИЙ</i>	214
Романенко Л.В. ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ТВОРАМИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ У ДИТЯЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ.....	216
Мороз О.А. МЕТОНІМІЯ ЯК КОГНІТИВНО-ОЦІННА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ І ЧАСУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В.В.ВИННИЧЕНКА «СОНЯЧНА МАШИНА»).....	218
Дворянкін В.О. ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НОМІНАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС”.....	220
Федюшина І.В. МАТЕРИНСЬКИЙ АРХЕТИП ЯК СКЛАДОВА МІФОЛОГЕМИ РОДУ У ПОЕТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ГАННИ ЧУБАЧ.....	223

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Мойсєєнко Р.М. УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СИСТЕМІ ВІДНОСИН «ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ».....	226
Вілюжаніна Т.А. РЕСУРСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ВНЗ....	228
Задорожна-Княгницька Л.В. ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	231
Генералова О.М. АДАПТАЦІЙНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ШЛЯХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	233
Трофимова Т.Г. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДА ІНТРОСПЕКЦІЇ В	

ПСИХОЛОГІЇ.....	235
Крючкова Ю.В. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТА.....	238
Тищенко Л.В. СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ТА ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....	240
Варава Л.А. ЕТАПИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ ЩОДО МАРГІНАЛЬНИХ ОСІБ.....	243
Швецова Н.В. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я - ПЕРЕДУМОВА ГАРНОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ.....	245
Пучина О.В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	248
Міронов А.О., Федотенко С.І., Симоненко Л.І. МОНІТОРИНГ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАХВОРЮВАНЬ ЗА НОЗОЛОГІЯМИ ШКОЛЯРІВ МІСТА МАРІУПОЛЯ ЗІ СТУДЕНТАМИ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	250
Терпан В.В. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	253
Трофимова Е.А. ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЛЯ В СЕМЬЄ.....	255

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Мараховська Н.В. WAYS OF DEVELOPING PROFESSIONAL IDENTITY OF PROSPECTIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....	259
Попова Е.Н. МОТИВАЦІЯ В ОБУЧЕННІ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ.....	261
Басенко Г.Н. РИТОРИЧЕСКАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ В РЕЧИ ЛЕКТОРА.....	263
Улупова О.П. ПРОЕКТУВАННЯ ТА ДЕЯКІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ.....	264
Воеводина Н.М. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИКИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	266
Кажан Ю.М. РЕФЛЕКСІЯ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ КОМПОНЕНТ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РЕЦЕПТИВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЯК ДРУГІЙ ІНОЗЕМНІЙ ПІСЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ.....	268
Плотникова Е.В. РОЛЬ АНГЛІЙСЬКОГО РАЗГОВОРНОГО КЛУБА В ФОРМИРОВАННІ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ІНТЕРЕСА К ІЗУЧЕННЮ АНГЛІЙСЬКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ.....	270

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Соколова І.В. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	272
Короткова Ю.М. МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ЗМІСТ І СТРУКТУРА.....	275
Проценко О.Б. АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ У ВНЗ УКРАЇНИ.....	278
Бондаренко О.В. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО БОЛОНСЬКИХ ДЕКЛАРАЦІЙ.....	280
Восвутко Н.Ю. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСТНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У РЕСПУБЛІЦІ КІПР НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	282
Золотько Ю.С. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ: ПРОГРАМА МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	285
Івашко О.А. ФЕНОМЕН РЕГІОНАЛІЗМУ В ОСВІТІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА.....	287
Постосєва Л.С. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ У 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ.....	289
Ромашенко В.Є. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ФІЛОЛОГІЇ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	291
Сохта К.І. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПЛОЩИНІ	

БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ.....	293
Стьопін М.Г. ДЕБАТИ ЯК ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ	296
СЕКЦІЯ	
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, ПОРІВНЯЛЬНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ	
Шепітько С.В. ТЕОРІЯ ГАБІТУСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	298
Васильсва Е.В. ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	302
Канна В.Ю. ИЗ НАБЛЮДЕНИЙ НАД ФУНКЦИОНИРОВАНИЕМ ТОПОНИМИМОВ КАК ХРОНОНИМОВ-БАТАЛИОНИМОВ.....	304
Онода Т.Г. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ.....	305
Тарапатов М.Н. НЕОЛОГИЗМЫ В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ: ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКИЙ И ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ.....	307
Романюк С.Г. МАШИННЫЙ ПЕРЕВОД: АКТУАЛЬНОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ.....	309
Кантемирова Т.П. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ.....	310
Лубянская И.В. МАНИПУЛЯТИВНЫЙ ЭФФЕКТ ЭВФЕМИЗМОВ В ТЕКСТАХ СМІ	313
Свещинська К.О. ШЛЯХИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОЛІРНОГО КОНЦЕПТА НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ.....	314
Панова Я.Е. КОГНИТИВНИЙ ПОДХОД В ОПИСАНИИ АНГЛИЙСКИХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ПО ПРИЗНАКУ «СЧИСЛЯЕМОСТЬ/НЕСЧИСЛЯЕМОСТЬ»...	316
Волошина О.В. РОЛЬ ОЦЕНОЧНОГО КОМПОНЕНТА ПРИ СОПОСТАВЛЕНИИ ИДЕАЛЬНЫХ КОНЦЕПТОВ.....	318
Щелкунова О.Ф. ТИПОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ.....	320
Vinichenko M.M. THEORY OF TRANSLATION SUMMING UP LECTURE COURSE.....	322
Хоровец В.Е. ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ В ФИЛОСОФИИ И ЛИНГВИСТИКЕ.....	324
Павленко О.Г. ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС ДІАЛЕКТИЧНОЇ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРШОТВОРУ.....	325
СЕКЦІЯ	
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ РІЗНИХ РІВНІВ	
Балабан О.О. МЕТАФОРА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАГМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ.....	329
Васильева Н.Б. ДЕКОМПРЕССИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ АНГЛИЙСКИХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОМПОНЕНТОВ.....	330
Ганжело С.М. КЛАСИФІКАЦІЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	332
Даниленко О.С. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	334
Дорменев В.С., Каріда О.І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗІСТАВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	336
Касьянова Н.В. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С АНИМАЛИЗМАМИ В НЕМЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ.....	338
Liliya Mikhajlichenko CONCEPTUAL METAPHOR: UNDERSTANDING IS SEEING.....	341
Морєва Г.Г., Ніколасенко В.В. ПРО ОДИН АСПЕКТ СПІВВІДНОШЕННЯ МОВИ І МИСЛЕННЯ (логічні категорії й частини мови).....	343
Олійник С.В. МОДЕЛЬ АНАЛІЗУ ОЦІННИХ КОНЦЕПТІВ, РЕПРЕЗЕНТУЄМИХ ОЦІННИМИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	345
Пархоменко О.А. СРЕДСТВА ВИРАЖЕНИЯ ГРАДУАЛЬНОСТИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	347
Пидько Л.В. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЛОВЕСНЫХ ОБРАЗОВ НА БАЗЕ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ И НАРИЦАТЕЛЬНЫХ В ОСНОВНЫХ ВАРИАНТАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	349
Чичера Л.В. КОНЦЕПТ „ZORN“ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ ФРАЗЕОЛОГИЧНОГО ФОНДА НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	350
Швец В.Н., Акименко А.В. ЗАЙМСТВОВАНИЯ – ЗА И ПРОТИВ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКОВ).....	352

СЕКЦІЯ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Грузевич Н.І. PHILOSOPHICAL PROBLEMS IN DAVID LODGE'S NOVEL "DEAF SENTENCE".....	355
Кожухова Г.О. О ТРАГЕДИИ ГЕНРИХА ФОН КЛЕЙСТА «ПЕНТЕСИЛЕЯ».....	356

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Ροζκόβα Ειρήνη ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΩΝ ΜΗΝΥΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ.....	358
Гаргаева О.В. ПРИЧИНЫ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ И ЕЁ ТИПЫ.....	360
Кобиленко Н.К. ПРО ОБРАЗНИЙ ЗМІСТ ТА ТИПИ СЛІВ-СИМВОЛІВ.....	363
Tsyrorenko Lilia I PRESTITI LINGUISTICI NELLA LINGUA ITALIANA.....	365
Кутна Ю.Б. ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ІДИОМУ ГРЕКІВ-РУМЕЇВ.....	367
Кобиленко Н.К., Потіпак Ю.А. ФОНЕТИЧНІ ТА МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РУМЕЙСЬКОЇ ГОВІРКИ СЕЛА ЧЕРДАКЛІ.....	369
Жарікова Ю.В. СЕΜΑΝΤИЧНА ΚΛΑΣΙΦΙΚΑΤΙΟΝ ΦΡΑΖΕΟΛΟΓΙΧΝΙΧ ΟΔΙΝΙΧΩΝ (на матеріалі румейської, новогрецької та української мов).....	372
Шпак К.В. ΚΛΑΣΙΦΙΚΑΤΙΟΝ ΟΡΝΙΤΟΝΙΜΙΒ ΡΟΜΕΙΣΚΟΙ ΜΟΒΙ.....	373
Найдьонова Л.А. ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОВНА ΚΑΡΤΙΝΑ СВІТУ».....	375
Gavenko O.S. IL PROBLEMA DELL'USO DEI TEMPI PASSATI NELLA LINGUA ITALIANA (IMPERFETTO E PASSATO PROSSIMO).....	378
Завгородня В.С. НЕЙРОΛΙΝΓΒΙΣΤΙΧΝΕ ΠΡΟΓΡΑΜΥΒΑΝΝΑ В РЕΚΛΑΜΝΟΜΟΥ ΔΙΣΚΟΡΣΙ (на прикладі новогрецької мови).....	380
Чумаченко Д.С. НАВΧΑΝΝΑ ΠΡΟΦΕΣΙΟΝ-ΟΡΙΕΝΤΟΒΑΝΟΓΟ ΠΙΣΕΜΝΟΓΟ ΣΠΛΚΥΒΑΝΝΑ ΣΤΟΔΕΝΤΙΒ-ΦΙΛΟΛΟΓΙΒ Ο ΒΝΖ.....	382

СЕКЦІЯ

ΝΑΥΚΟΒΟ-ΜΕΤΟΔΙΧΝΙΧ ΣΥΠΡΟΒΙΔ ΝΑΒΧΑΝΝΑ ΠΕΡΕΚΛΑΔΟΥ Ζ ΝΟΒΟΓΡΕΤΣΚΟΙ ΜΟΒΙ ΝΑ ΟΚΡΑΙΝΣΚΟΚ/ Ζ ΟΚΡΑΙΝΣΚΟΙ ΝΑ ΝΟΒΟΓΡΕΤΣΚΟΚ ΜΟΒΟ

Αλιπα Ρ.Α. ΒΙΚΛΑΔΑΝΝΑ «ΙΣΤΟΡΙΙ ΠΕΡΕΚΛΑΔΟΥ» ΥΚ ΑΣΠΕΚΤΟ ΠΕΡΕΚΛΑΔΟΖΝΑΒΣΤΑ.....	385
Βοσβυτκο Ν.Ο. ΟΚΛΑΔΑΝΝΑ ΚΟΡΣΟ „ΟΣΟΒΙΛΟΣΤΙ ΠΕΡΕΚΛΑΔΟ Β ΣΟΧΑΣΝΙΙ ΔΙΠΛΟΜΑΤΙΧΝΙΙ ΔΙΥΑΛΝΟΣΤΙ” ΔΥΛΑ ΜΑΓΙΣΤΡΙΒ-ΜΙΖΝΑΡΟΔΝΙΚΙΒ (на матеріалі новогрецької мови).....	386
Βαδασен Є.І. ΝΑΒΧΑΝΝΑ ΣΙΝΧΡΟΝΝΟΜΟ ΠΕΡΕΚΛΑΔΟ.....	389
Κазніна Μ.Μ. ΣΙΣΤΕΜΝΙΙ ΧΑΡΑΚΤΕΡ ΝΑΒΧΑΛΝΟ – ΜΕΤΟΔΙΧΝΟΓΟ ΚΟΜΠΛΕΚΣΟ Ζ ΝΟΒΟΓΡΕΤΣΚΟΙ ΜΟΒΙ ΝΑ Ι ΚΟΡΣΙ ΣΠΕΤΙΑΛΝΟΣΤΙ «ΠΕΡΕΚΛΑΔ (ΝΟΒΟΓΡΕΤΣΚΑ)».....	390
Λίγοβченκο Ν.Β. ΑΥΔΙΟΒΑΝΝΑ ΥΚ ΝΕΒΙΔ'ΕΜΝΑ ΧΑΣΤΙΝΑ ΜΟΒΝΟΓΟ ΣΠΛΚΥΒΑΝΝΑ.....	393
Μακαρεβιχ Π.Ο. ΠΟΝΥΑΤΤΑ „ΠΟΛΙΤΙΧΝΙΙ ΜΕΔΙΑ-ΔΙΣΚΟΡΣ” Ο ΣΟΧΑΣΝΟΜΟ ΜΟΒΟΖΝΑΒΣΤΒΙ.....	395
Νοβιτска Ο.Α. ΔΥΕΡΕΛΑ ΛΕΚΣΙΧΝΙΧ ΤΡΟΔΝΟΤΣΙΒ ΠΡΙ ΠΕΡΕΚΛΑΔΙ ΤΕΚΣΤΙΒ ΣΟΣΠΛΝΟ-ΠΟΛΙΤΙΧΝΟΓΟ ΧΑΡΑΚΤΕΡΟ ΟΚΡΑΙΝΣΚΟΚΟ ΜΟΒΟΚΟ Ζ ΝΟΒΟΓΡΕΤΣΚΟΙ ΜΟΒΙ.....	397
Сагірова Ο.Μ., Βοндаренκο Ο.Β. ΠΕΔΑΓΟΓΙΧΝΙ ΙΝΝΟΒΑΤΙΙ ΥΚ ШΛΥΧ ΠΟΚΡΑΤΣΕΝΝΑ ΥΚΟΣΤΙ ΠΡΟΦΕΣΙΟΝΙ ΠΙΔΥΟΤΟΒΚΙ ΜΑΓΙΣΤΡΙΒ.....	399
Чубарець В.Г. ΝΑΒΧΑΝΝΑ ΠΕΡΕΚΛΑΔΟ ΣΤΑΤΕΙ ΣΟΣΠΛΝΟ-ΠΟΛΙΤΙΧΝΟΓΟ ΣΤΙΛΟ ΝΑ ΣΠΕΤΙΑΛΝΟΣΤΙ „ΠΕΡΕΚΛΑΔ (ΝΟΒΟΓΡΕΤΣΚΑ)”.....	402

ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

УДК 378.014.25(477)(043)

Балабанов К.В., ректор МГУ, член-корреспондент НАПН України, доктор політичних наук, професор, член-корреспондент Філологічного товариства «Парнас» Афіноської академії, член-корреспондент Пелоританської академії

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Интернационализация – это объективная историческая тенденция развития, качественно новым этапом которой является интеграция, а высшей ступенью ее проявления выступает глобализация. Перечисленные процессы охватывают все сферы деятельности общества, и, в первую очередь, затрагивают сферу образования.

Наиболее ярко данные процессы сегодня представлены в Европейском союзе. Формирование *единого европейского образовательного пространства* стало объективным процессом, соответствующим логике развития интеграционного сближения. Данный интеграционный процесс европейских государств включает две составляющие:

во-первых, непосредственно *Болонский процесс*, предполагающий объединение национальных систем образования и науки в единое пространство;

во-вторых, интеграционный процесс включает также формирование содружества ведущих европейских университетов в рамках Великой Хартии университетов.

Следует подчеркнуть, интернационализация образования стала важной составляющей образовательной политики не только европейских государств. В частности, за счет такой четкой целенаправленной политики в странах Организации экономического и социального развития решаются различные внутривостановые политические, социальные, финансовые проблемы. Их опыт представляется весьма интересным и полезным для Украины. К сожалению, на сегодня в нашей стране нет четкой стратегии интернационализации высшего образования, и как результат, мы имеем низкие темпы развития международных программ в области образования и науки, крайне незначительный объем экспорта образовательных услуг, а все это в совокупности *затрудняет интеграцию украинской высшей школы в общеевропейское и европейское пространство*.

Интернационализация высшего образования предусматривает межгосударственное сотрудничество, результатом которого является развитие научного и образовательного потенциала страны, рост ее международной конкурентоспособности. Именно *эффективное межгосударственное сотрудничество на всех уровнях* – национальном, региональном, университетском – обеспечивает не только обмен опытом, но и развитие новых конкурентных преимуществ, в том числе и в сфере высшего образования. В целом, интернационализация образования увеличивает его доступность, обеспечивает универсализацию знаний, выработку международных стандартов качества образовательной сферы, активизирует академическую мобильность, расширяет и укрепляет международное сотрудничество.

Объективный процесс интернационализации является сложным и противоречивым. Это требует комплексного исследования, прежде всего, с точки зрения того, как и каким образом интернационализация влияет на конкурентоспособность высшего образования Украины.

Характер развития интернационализации высшего образования определяет целая группа *факторов*, среди которых особо следует выделить политико-правовые, экономические, социокультурные, педагогические.

Основными субъектами процесса интернационализации являются студенчество и профессорско-преподавательский состав, характер участия которых определяется мобильностью, реализацией совместных образовательных и научно-исследовательских

проектов. В тоже время, в современных условиях интернационализация высшего образования характеризуется переходом от эпизодических международных связей в образовательной области между отдельными зарубежными университетами к комплексному международному сотрудничеству, в которое вовлечены уже не только ВУЗы. В такое партнерство вовлекаются *новые субъекты*: различные фонды, общественные организации, дипломатические структуры, органы государственной власти и местного самоуправления, международные организации, что приводит к появлению новых форм международного сотрудничества университетов.

Таким образом, в результате действия выделенных факторов, с учетом появления новых субъектов и форм международного сотрудничества в процессе интернационализации происходит формирование *новой международной образовательной среды университета*, где в наиболее эффективных формах реализуются национальные, региональные, институциональные интересы преподавателей и студентов, осуществляется совместный поиск решения проблем, имеющих жизненно важное значение для высшего образования, общества, страны, европейского и мирового образовательного пространства.

Практическим подтверждением интернационализации украинской системы высшего образования являются следующие факты:

ежегодно возрастают показатели стажировок студентов, повышается уровень их мобильности: *сегодня по данным ОЭСР более 3 млн.чел. обучаются за рубежом, в т.ч. в Украине более 44 тыс. чел (или 1,5% от общей численности), причем их численность ежегодно возрастает на 10% . По динамике приема и общей численности иностранных студентов Украины входит в первую десятку стран мира;*

увеличивается обмен преподавателями и исследователями;

разрабатываются совместные программы обучения, в том числе, предусматривающие получение дипломов всех университетов-партнеров украинских ВУЗов: *так, например, в Украине продолжается реализация 33 совместных с европейскими университетами проектов ТЕМПУС; в рамках программы ЭРАЗМУС отобрано 9 консорциумов европейских университетов, в которые вошли 6 украинских ВУЗов, порядка 100 преподавателей и студентов которых смогут пройти стажировки в европейских университетах на срок от 3х до 34х месяцев;*

увеличивается количество совместно реализуемых научно-исследовательских проектов, в том числе и проводимых международных научно-практических конференций и семинаров. *Так, учеными украинских университетов выполнено 315 научно-исследовательских проектов на общую сумму 18,6 млн.грн.;*

диверсификация источников финансовых поступлений в бюджеты украинских университетов: *в среднем по Украине стоимость обучения на подготовительных курсах составляет 1,5-3тыс.долл., на дневной форме обучения 2-4 тыс.долл. Для сравнения образование иностранцев в США приносит стране порядка 15 млрд.долл. в год. Предоставление образовательных услуг иностранцам позволило ВУЗам Украины получить 70 млн.долл., а также обеспечить местом работы 4 тысячи преподавателей;*

в целом Украиной заключено 146 международных соглашений (в том числе 98 межправительственного и 48 межведомственного характера) о сотрудничестве в области образования и науки с более чем 70 странами мира (однако только с 22 странами мира заключены соглашения о взаимном признании документов об образовании, научных степеней и ученых званий).

В качестве инструмента оценки процесса интернационализации высшего образования должны стать реализуемые на содержательном, процессуальном уровнях *модели международного сотрудничества, выработанные украинскими университетами*. Реализация международного сотрудничества украинскими университетами способствует развитию интернационализации высшего образования в Украине, развивает его конкурентоспособность.

Вышеизложенное позволяет сделать вывод – интернационализация образования является важным объектом государственной политики, направленной на решение конкретных политических, экономических, социокультурных задач.

К сожалению, говоря об интернационализации высшего образования в Украине нельзя не отметить ряд серьезных *проблем*, не позволяющих оптимизировать участие страны в международном разделении труда:

1. Ярким свидетельством того, что национальное высшее образование не способствует конкурентоспособности страны, есть уровень оценивания данного параметра в рамках общего *рейтинга конкурентоспособности страны*. Украина занимает только 56 позицию (сам показатель составляет 3,9 балла в диапазоне от 1 (плохо) до 7 (хорошо)).

2. Существенным препятствием на пути интеграции Украины в европейское образовательное пространство является отсутствие *единой национальной системы квалификаций*, что является одним из требований Болонского процесса, участником которого является Украина.

3. Seriously ограничивает развитие интернационализации образования (наряду с обеспечением качественных и доступных образовательных услуг) отсутствие в Украине эффективной системы *дистанционного образования*, роль которого в условиях формирования информационного общества существенно возрастает.

4. Не способствуют развитию интернационализации высшего образования и многочисленные организационные процедуры, связанные с *системой признания иностранных документов* об образовании в Украине и наоборот – признания украинских дипломов за рубежом; большой проблемой остается оформление *въездных виз* с целью обучения.

5. Определенным барьером является *языковая подготовка* как наших студентов и преподавателей (не владеющих на достаточном уровне иностранными языками), так и иностранных (например, украинизация высшего образования существенно сократила приток студентов из России и других стран).

6. В целом же в Украине сегодня отсутствует единая *стратегия интернационализации высшего образования*, хотя опыт многих стран мира демонстрирует успешность применения различных подходов в данном направлении в зависимости от целей и задач, которые сейчас стоят перед государством.

Вышеуказанные проблемные аспекты усугубляются также общими проблемами в системе высшего образования в Украине, которые связаны со снижением качества образования, недостаточной интеграцией науки и образования в украинской высшей школе, отсутствием достаточных финансовых возможностей развития всех направлений деятельности ВУЗов. Здесь очень поучителен зарубежный опыт. Так, например, сегодня распространенной практикой стало формирование финансовых фондов университетов, которые формируются за счет благотворительных взносов (в том числе и бывших выпускников), деятельность таких фондов облагается льготным налогообложением. Кроме того, льготное налогообложение применяется и к налогу на ту часть прибыли предприятий, которая направляется на развитие персонала (то есть его обучение). Во многом это поясняет, почему за рубежом (в США, Канаде, Австралии, Японии, Корее и т.п.) значительную часть финансирования высшего образования обеспечивает именно корпоративный сектор.

В экспертном докладе Национального института стратегических исследований «Украина XXI столетие. Стратегия реформ и общественной консолидации» (именно с этим докладом к украинскому народу обратился в июне 2010 года Президент Украины) отмечается: «с учетом постоянного роста роли образования и науки в современном мире, экономических и социально-демографических тенденций в Украине, *целесообразно разработать и внедрить комплексную концепцию развития образовательно-научной системы нашего государства*». Важнейшей составляющей такой концепции, на наш взгляд, должна стать *стратегия интернационализации высшего образования Украины*.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 343.241-055.2(477)(043)

Свірський Б.М., кандидат юридичних наук, професор, декан ЕПФ

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ ПРИНЦИПІВ У ПРИЗНАЧЕННІ ТА ВИКОНАННІ
КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Розглядаючи гендерні аспекти системи покарань, передбаченої в Кримінальному кодексі України, слід зазначити наступне. Норми, що встановлюють загальні правила щодо таких покарань, як: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк, не містять вказівок на те, що ці види покарань мають якісь гендерні особливості.

Важливим в гендерному відношенні є положення ст. 65 КК України, яка визначає загальні засади призначення покарання. Зокрема, в п. 3 ч. 1 ст. 65 зазначається, що суд призначає покарання, враховуючи особу винного. Таким чином, суду надається право і накладається обов'язок при призначенні покарання реалізувати гендерну правосвідомість, що панує в суспільстві.

Крім того, слід звернути увагу на те, що в ч. 1 ст. 79 КК України має місце положення, яке суперечить ч. 3 ст. 61 КК України. Згідно із ч. 3 ст. 61 КК України обмеження волі не застосовується до вагітних жінок, а в ч. 1 ст. 79 КК йдеться про випадок, коли обмеження волі вагітним жінкам призначається. Очевидно, що ця суперечність не сприяє належному застосуванню звільнення від відбування покарання з випробуванням саме вагітних жінок.

Мають місце певні гендерні проблеми і в змісті ст. 83 КК України, яка передбачає звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Ця норма на відміну від тієї, що передбачена ст. 79 КК України, передбачає звільнення від відбування покарання вже засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання. Ст. 83 КК України передбачає, що суд може звільнити таких жінок від відбування покарання в межах строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку із вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку. Оскільки чинне трудове законодавство передбачає можливість звільнення від роботи до досягнення дитиною трирічного віку не лише жінки, а й чоловіка, який є батьком дитини, то виникає питання: а чи не слід було б заради гендерної рівності внести відповідні зміни і в ст. 83 КК України? На нашу думку, така постановка питання є цілком резонною. В деякому випадку чоловік і жінка - батьки дитини - мали гендерно рівні можливості у забезпеченні інтересів дитини до трирічного віку (за умов, передбачених ст. 83 КК України).

Гендерні аспекти проявляються і при застосуванні амністії чи помилування, що передбачені ст.ст. 85, 86, 87 КК України. Ні в тексті цих статей, ні в Законі України "Про застосування амністії в Україні", ні в "Положенні про порядок здійснення помилування", затвердженому Указом Президента України від 12 квітня 2000 року, не йдеться про які-небудь гендерні переваги чи обмеження. Проте, як свідчить практика застосування зазначених правових норм у жінок більше шансів, ніж у чоловіків потрапити під амністію чи помилування. Але це вже проблема не законодавства, а гендерної правосвідомості тих, хто вирішує питання про застосування амністії і помилування.

Такими є основні гендерні аспекти кримінально - правових норм, що відносяться до Загальної частини Кримінального кодексу України.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На початку 1990-х років у всьому світі набула популярності ідея сталого (збалансованого) розвитку (sustainable development). Сталий (збалансований) розвиток найчастіше визначається як такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем до вдосконалення, поглинання забруднень і підтримання на достатньому рівні життєдіяльності нинішнього та прийдешнього покоління.

За версією Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), стратегія сталого розвитку - це «скоординований набір процесів аналізу, дискусій, навчання, планування і інвестицій, які формуються шляхом участі та постійного вдосконалення і інтегрують економічні, соціальні та екологічні цілі суспільства, шукаючи компроміси там, де це неможливо» [1, р. 8].

У документі, підготовленому Комісією ООН із сталого розвитку для Всесвітнього саміту 2002 року, наголошується: «Національна стратегія із сталого розвитку координований, із залученням зацікавлених осіб, інтерактивний процес міркування і дій для досягнення економічної, екологічної і соціальної мети в збалансований і інтегрований спосіб. Процес включає аналіз ситуації, формулювання політики і плану дій, впровадження, моніторинг і регулярний перегляд. Це циклічний і інтерактивний процес планування, участі і дій, в яких наголос робиться на управлінні процесами у напрямі цілей постійності, а не на розробці плану як кінцевого результату» [2, р.8].

Отже, стратегія сталого розвитку розуміється не як кінцевий незмінний продукт, а інтерактивний процес. Тобто стратегія сталого розвитку повинна сумістити довгостроковий орієнтир з середньостроковими завданнями і короткостроковими діями та бути паралельно планом дій з конкретними цілями і часовими межами.

Останнім часом в усьому світі, і в Україні зокрема, ідеям сталого розвитку приділяється особлива увага. На цю тему написано безліч статей і книжок, проведено сотні наукових конференцій. Сьогодні чимало українських вчених працює над розробкою стратегії сталого розвитку України, визначення місця та ролі екологічної складової в системі чинників, які впливають на сталий розвиток країни та її національної безпеки.

До проблеми сталого розвитку суспільства одними з перших звернулася група дослідників Інституту стратегічних досліджень при Президентові України, яку очолював О.С. Власюк. Напрацювання та розробки цієї групи, у яку ввійшли такі вітчизняні науковці як: С. Вегера, В. Гусаков, С. Здіорук, В. Кремень, В. Кукса, Л. Муляр, Г. Онищук, О. Палій, М. Томенко, Л. Чуйко, М.Шульга, В. Яценко та інші, сприяли обґрунтуванню стратегічних напрямів та пріоритетів державної політики сталого розвитку. Помітний внесок у подальшу розробку концепції сталого розвитку внесли В.М. Барановський, В.В. Волошин, О.В. Горбань, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, П.Г. Костюк, Трегобчук та інші.

Аналізуючи праці відомих вчених нами було виявлено, що центральною ідеєю сталого розвитку є взаємозв'язок екології і економіки. Але сталий розвиток також повинен передбачати збалансований розвиток всіх показників життя: політичних, економічних, виробничих, екологічних, духовних, культурних та моральних. Тому більшість вчених наголошують на єдності трьох складових сталого розвитку – соціально-економічної, екологічної та технолого-технічної, які обумовлюють повноцінне життєве середовище для сучасного та наступних поколінь. Отже, модель сталого розвитку має свої орієнтири, які у загальному вигляді можна заключити у три блоки: економічний, соціальний та екологічний.

Екологічні орієнтири зумовлюють екологічне орієнтування науково-технічної, інноваційної, інвестиційної політики, розвиток економічних методів регулювання

природокористування та вирішення природоохоронних проблем шляхом зниження техногенного навантаження на природу та впровадження екологічнобезпечних технологій.

Принциповим висновком, який представляється можливим зробити виходячи з вищевикладеного, це те, що екологічні цілі є пріоритетом при формуванні загальнонаціональної політики держави.

Інструментом реалізації принципів сталого розвитку виступає відповідна політика у сфері охорони навколишнього природного середовища. Саме екологічна політика є тим механізмом, який на політичному та правовому рівні забезпечує сталий розвиток держави. Засобами реалізації сталого розвитку стають державні інструменти екологічної політики: правові, адміністративно-контролюючі, економічно-стимулювальні та інструменти переконання.

Екологічна політика сталого розвитку, використовуючи політичні, економічні, соціальні, технологічні, інформаційні, освітні та інші чинники і засоби для реалізації нової цивілізаційної парадигми, формує та визначає стратегію (цільові настанови, перспективні напрямки і траєкторія руху країни в часі і просторі) та тактику (механізми, засоби, методи, лінія поведінки для досягнення стратегічних цілей) розвитку держави.

Треба зазначити, що сьогодні у науковій літературі відсутня дефініція «стала екологічна політика». Більшість визначень і трактувань екологічної політики сталого розвитку в даний час залишаються «звуженими», оскільки зазвичай, зводяться до розуміння цілей щодо розвитку «партнерської взаємодії» з природою, тобто безкінечного існування людської цивілізації в умовах збереження параметрів біосфери (кліматичні умови, стан атмосфери, води, ґрунтів, природних ландшафтів).

Забезпечення сприятливого стану довкілля як необхідної умови поліпшення якості життя і здоров'я населення, раціонального використання і охорони природних ресурсів і збереження природних систем для стійкого розвитку суспільства, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки - вершина екологічної функції держави.

Екологічна політика визначає участь виконавчих органів державної влади в межах своєї компетенції у визначенні основних напрямів охорони довкілля на території держави в цілях забезпечення сприятливих умов життєдіяльності сьогодення і майбутніх поколінь, відтворення природних ресурсів, збереження біосфери.

Від сталої екологічної політики взагалі сталу екологічну політику держави відрізняє, перш за все, те, що до її сфери відносяться лише законні дії, направлені на захист прилюдних екологічних інтересів (держави, суспільства і особи).

Отже, стала екологічна політика держави – це співвідношення стратегічних екологічних цілей і завдань держави, суспільства, особи та інструментів (механізмів, засобів, методів, важелів, стимулів), що санкціонуються державою, і практики їх вживання за для забезпечення потреб нинішнього та майбутніх поколінь.

Література

1. OECD/DAC. Strategies for Sustainable Development: Practical Guidance for Development Cooperation // OECD: Paris, 2001. - 73p. - Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/10/2669958.pdf>.

2. UNCSO. Guidance in Preparing a National Sustainable Development Strategy: Managing Sustainable Development in the New Millennium / UNCSO Background Paper 13. DESA/DSD/PC2/BP13 - 2002. - 46p. - Режим доступу: <http://www.undp.org/fssd/docs/guidprepnsds.pdf>

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Розвиток місцевого самоврядування пов'язаний з певним колом політичних, правових, адміністративно-територіальних та економічних проблем. Сьогодні їх належить розв'язувати Українській державі, яка прагне на цивілізованому рівні будувати нові відносини у сфері місцевого самоврядування. Без правового обґрунтування всього комплексу питань, пов'язаних з місцевим самоврядуванням, важко розраховувати на те, що нове законодавство про місцеве самоврядування і практика його застосування будуть ефективними.

Правові засади місцевого самоврядування є вихідним моментом у його функціонуванні. Місцеве самоврядування по своїй суті є високоорганізованим інститутом, і без права, як системи формалізованих регуляторів, не може ефективно втілюватись у життя[1].

Слабкість правових традицій у громадсько-політичному житті, яка характерна для посттоталітарних держав, дається взнаки щодо місцевого самоврядування. Після прийняття Конституції України та Законів України, насамперед, «Про місцеве самоврядування в Україні», створили лише загальні правові засади розбудови місцевого самоврядування, які ще не знайшли достатнього розвитку в конкретних процедурах. Тому слід ефективно нарощувати потенціал правових форм і методів місцевого самоврядування, формувати надійне правове поле для його реалізації[2,с. 6-7].

Поруч із раніше відомими проблемами становлення місцевого самоврядування в Україні[3,с.48-52], такими як: врегулювання питань комунальної власності та спільної власності територіальних громад; делегування повноважень та ресурсне забезпечення делегованих повноважень; створення дієвих механізмів розмежування повноважень між різними рівнями органів місцевого самоврядування; діяльність органів самоорганізації громадян та застосування інших форм місцевої демократії і втілення концепції відкритої влади, – повстали і нові нагальні проблеми становлення самоврядування.

Серед нових нагальних проблем виділяють:

- проблема правосуб'єктності територіальних громад та створення територіальних громад, реально здатних здійснювати ефективне самоврядування;
- проблема забезпечення прав територіальних громад та членів територіальних громад – громадян і посадових та виборних осіб органів місцевого самоврядування;
- проблема розширення правової бази застосування статутного права у місцевому самоврядуванні (право на локальну нормотворчість);
- проблема подальшої децентралізації державної влади за рахунок поширення самоврядування на рівень областей та районів;
- проблема засвоєння у практиці функціонування місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування конституційної концепції розподілу влад і автономності інституту місцевого самоврядування. Одним із інструментів вирішення цієї проблеми є навчання виборних осіб (депутати рад, голови громад) і службовців місцевого самоврядування;
- проблема створення і розширення соціальної бази місцевого самоврядування. Перш за все це має бути зроблено шляхом залучення громадян до участі в місцевому управлінні, шляхом втілення принципів «відкритої влади» в повсякденне життя місцевих громад і органів їх самоврядування, системою просвітницьких заходів;
- проблема посилення ролі місцевих державних адміністрацій в реалізації їх головної конституційної функції — забезпечення виконання Конституції та законів України (ст.119 Конституції України).

Становлення та розвиток місцевого самоврядування, значною мірою, стримується не тільки внаслідок об'єктивних чинників, але і за відсутності реального суб'єкта місцевого

самоврядування – територіальної громади, відсутності нових стереотипів мислення, недостатнього розуміння місцевого самоврядування як муніципальними і державними посадовими особами, так і пересічними громадянами. Треба констатувати той факт, що поняття «територіальної громади» є порівняно новим для юридичної науки, яке не набуло єдності думки у науці, так і оптимального законодавчого визначення. Український досвід свідчить, що територіальна громада є найменш захищеною в порівнянні з іншими учасниками місцевого розвитку. Вона ще не має достатнього досвіду захисту своїх інтересів, оскільки до кінця не сформувалась.

Крім того, сучасний етап становлення місцевого самоврядування в Україні, вимагає більш широкого застосування місцевої нормотворчості для унормування проблем функціонування територіальних громад. Тут мова йде, як про окремі місцеві нормативні акти, так і про їх систематизацію і кодифікацію на місцевому рівні за допомогою Статуту територіальної громади[4,с. 138].

У сучасних політико-правових умовах більш перспективним є альтернативний підхід до розвитку законодавства про місцеве самоврядування, згідно з яким слід відмовитися від доопрацювання законопроекту про місцеве самоврядування (нової редакції) та розпочати розробку принципово нового тексту закону з умовною назвою «Про територіальну громаду», який би базувався на більш ліберальній концепції територіальної організації влади. А.Селіванов пропонує новий закон назвати «Про місцеве самоврядування, їх права та гарантії в Україні», звертаючи увагу на необхідність забезпечення гарантій здійснення функцій і повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування[5, с.306-309].

Основними особливостями сучасного етапу становлення законодавства про місцеве самоврядування в Україні в контексті сучасної локальної демократії є:

1. Комплексний характер удосконалення організаційно-правової і законодавчої бази існування місцевого самоврядування;
2. Послідовна робота по підвищенню ступеня відповідності українського законодавства і практики стандартам світового співтовариства (перш за все Європейській хартії місцевого самоврядування);
3. Розширення соціальної бази місцевого самоврядування (заходи освіти і просвіти);
4. Застосування місцевої нормотворчості (перш за все статутного права);
5. Використання потенціалу і ініціатив неурядових організацій у нормотворчості функціонування місцевого самоврядування.

Література

1. Воронов М.П. Класичні механізми розвитку місцевого самоврядування [Електронний ресурс]/ М.П. Воронов// Збірник наукових праць серія «Управління» № 4(10)/2009р. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/2009_4/46.pdf
2. Оніщук М.В., Кампо В.М. Правові засади місцевого самоврядування в Україні/ Під заг. ред. В.М. Кампо. - К.: Освіта і культура, 1998. - 58 с.
3. Рубцов В.П. Про можливий зміст муніципальної реформи. В кн.. муніципальний рух в Україні: досвід та перспективи розвитку/ В.П.Рубцов. – К., Логос,2000. – С.48-53.
4. Рубцов В. П. Особливості розвитку місцевої демократії на початку другого десятиліття незалежності України/ В.П. Рубцов// Сучасні проблеми місцевого самоврядування в контексті адміністративної реформи та регіональної політики. – К.: Логос, 2001. – С.131-141.
5. Селіванов А. Місцеве самоврядування за гарантіями нового закону/ А. Селіванов// Інноваційні механізми місцевого та регіонального розвитку. За матеріалами VIII Всеукраїнських муніципальних слухань “Ресурси місцевого та регіонального розвитку: національний та міжнародний аспекти”, 29 липня – 2 серпня 2002 року, Судак, Автономна Республіка Крим. - Київ, 2003.-С. 306-309.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Транскордонне співробітництво - це один з найпотужніших чинників процесу європейської інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи, воно відіграє важливу роль у процесі європейської інтеграції України. На цей час прийнята низка нормативних актів, що стимулюють розвиток цієї форми міждержавного співробітництва.

Ухвалення в травні 1980 р. “Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями” та підписання її державами-членами Ради Європи перетворили термін “транскордонне співробітництво” на правове поняття. Політична ж роль транскордонного співробітництва у процесі європейської інтеграції знайшла своє відображення у цілій низці документів Ради Європи, зокрема, у “Декларації про транскордонне співробітництво в Європі”, ухваленій 6 листопада 1989 р. Комітетом Міністрів з нагоди 40-річчя Ради Європи, “Європейській хартії регіональних мов і меншин” (Страсбург, 5.11.1992 р.), Віденській декларації голів держав і урядів – членів Ради Європи (Відень, 9.10.1993 р.). На цей час Україна вже має, хай не дуже велику, але власну історію цих інтеграційних процесів.

Проблемами дослідження міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні займаються багато науковців серед яких П.Беленький, З. Бройде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, О. Воронова, С. Гакман, М. Долішній, В. Євдокименко, Є. Кіш, Н. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, М. Максимюк, А. Мельник, В. Мікловда, А. Мокій, В. Пила, С. Писаренко, І. Студенников та інші. Однак, здебільшого, ці дослідження здійснюються не в юридичному, а в економічному просторі.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві, та правової регламентації зазначених процесів, а також надання реальної державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва на підставі аналізу проблем розвитку міжрегіональної співпраці в сучасній Україні.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004р.: транскордонне співробітництво - спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Правовою базою, що регламентує транскордонні відносини, є національні нормативно-правові акти, низка двосторонніх та багатосторонніх угод, що регламентують співробітництво між Україною та державами в питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони, співробітництва між прикордонними службами. До регламентації транскордонного співробітництва мають пряме відношення також документи, що визначають стратегічні напрями євроінтеграційного курсу України.

Державне управління у сфері транскордонного співробітництва здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Проте, управління транскордонним співробітництвом, в основному, полягає у його координації. Загальну координацію транскордонного співробітництва та контроль за додержанням законодавства з питань транскордонного співробітництва здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики за участю Міністерства закордонних справ України та центрального органу виконавчої влади з

питань регіонального розвитку відповідно до своїх повноважень.

Інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у сприянні розвитку транскордонного співробітництва в межах компетенції, встановленої законодавством України, а також, у разі необхідності, вносять пропозиції щодо змін до законодавчих актів України з питань транскордонного співробітництва.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004р., в якому визначені організаційні форми транскордонного співробітництва, транскордонне співробітництво може здійснюватися: в межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва. Попри всі недоліки у регламентації механізму фінансового забезпечення транскордонного співробітництва, яку відзначає більшість науковців, надання державної підтримки, здебільшого, передбачено та регламентовано для такої форми співробітництва, як єврорегіони, створення яких відбувається за участі обласних державних адміністрацій.

Безпосередніми ж суб'єктами транскордонного співробітництва є територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво, саме вони безпосередньо здійснюють правовідносини у зазначеній сфері. Держава та центральні органи влади, укладаючи угоди про міжрегіональне та транскордонне співробітництво, підписуючи декларації та приєднуючись до Конвенцій забезпечують нормативно-правове середовище для здійснення міжтериторіального та транскордонного співробітництва його суб'єктами, та розробляють програми підтримки транскордонного співробітництва. Міжнародні регіональні організації, агенції регіонального розвитку сприяють розвитку між територіального та транскордонного співробітництва.

Проте, в Україні, процес створення нормативно-правового середовища, щодо залучення до участі територіальних громад у транскордонному співробітництві, відбувається дуже повільно. З часу прийняття зазначеного Закону, Кабінетом Міністрів України було розроблено дві Державних програми розвитку транскордонного співробітництва: на 2007-2010 роки та на 2011-2015 роки, але незважаючи на численні публікації дослідників цієї проблематики та самого уряду, попри прагнення вдосконалення існуючої ситуації, визначення в новій Програмі шляхів і способів подолання проблем, визначення обсягів та джерел фінансування, не зазначено конкретної долі фінансування з державного бюджету.

Отже, як і раніше розвиток транскордонного співробітництва фінансуватимуся переважно за рахунок іноземних інвестицій, але іноземці найбільше бояться вкладати кошти в наш бізнес через нестабільну політичну ситуацію, це і є одним з головних стримуючих факторів залучення інвестицій в економіку.

Спираючись на аналіз нормативно-правової регламентації участі територіальних громад України у транскордонному співробітництві, можна зробити наступні висновки: відсутність нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування, а також державної підтримки участі зазначених суб'єктів у процесі транскордонного співробітництва в Україні, займає суттєве місце серед нагальних проблем сьогодення, які постали перед нашою державою і потребує невідкладного вирішення.

Література

1. Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества: Монография, изд. 2-е, исп. и допол. – Донецк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 512 с.
2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
3. Монастирний В.М. Сучасні тенденції розвитку транскордонного співробітництва // <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-1/>

4. Нагорна І. Транскордонне співробітництво як напрямок євроінтеграційних процесів в Україні // „Теоретичні та прикладні питання державотворення” on-line збірник наукових праць ОРИДУ НАДУ при президентіві України. Вип.2 // <http://www.library.oridu.odessa.ua/>
5. Петренко З. Приграничные регионы как новая форма международной интеграции // Экономика Украины. - 1999. - №12. - С. 66 – 73.
6. Пирожков С. Українсько-російські відносини у євроатлантичному інтер'єрі // Політична думка. - 1999. - №3. - С. 87 – 95.
7. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. – К., 2004. – 229 с.
8. Студенников І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний Часопис – XXI. – 2005.- №1. // <http://www.soskin.info>
9. Студенников І. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 309-322.

УДК 347.991(477)(043)

Кузнецова Ю.В., асистент

ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ТА КОНВЕНЦІЙНОСТІ ЯК НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

На органи конституційної юстиції особливі функції, реалізація яких дозволяє реалізовувати принцип верховенства права та здійснювати правову охорону Конституції України.

Конституційний Суд України, окрім інших функцій, вирішує питання конституційності нормативно-правових актів. Це повноваження покладено на орган конституційної юстиції статтею 147 Конституції України, яка встановлює, що Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України [1].

Стаття 13 Закону України «Про Конституційний Суд України», регламентуючи повноваження Конституційного Суду України, деталізує положення, встановлені Конституцією України:

«Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість . . . » [2].

У зв'язку з розвитком інтеграційних процесів у конституційному праві з'явилося ще одне явище, яке спрямоване на забезпечення відповідності між положеннями міжнародно-правових актів та національного законодавства. Термін «конвенційність» застосовується в Україні лише на доктринальному рівні, хоча сам зміст поняття застосовується у декількох нормативно-правових актах.

Насамперед необхідно звернути увагу на Основний Закон України, який прописує необхідність зміни Конституції України у випадку невідповідності норм міжнародних договорів та національного законодавства. Це положення передбачає перевірку положень Конституції на конвенційність.

Закон України «Про Конституційний Суд України» передбачає процедуру перевірки відповідності норм національного законодавства положенням міжнародно-правових угод [2]. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав

людини» встановлює необхідність застосування судами при розгляді справ Конвенції про захист прав та основоположних свобод 1950 року, протоколів до неї та практики Європейського Суду з прав людини як джерела права [3]. Аналізуючи ці положення, доходимо висновку про забезпечення судами України, зокрема Конституційним Судом України конвенційності.

Необхідно зазначити, що не тільки законодавчі приписи, а й сама практична діяльність Конституційного Суду України визначає конвенційність одним із напрямів своєї діяльності. Мотивуючи прийняті рішення, вітчизняний орган конституційної юстиції систематично звертається до норм міжнародних договорів.

Неможливо не звернути увагу на широке застосування Конвенції про захист прав і основоположних свобод, ратифікованої Україною 17 липня 1997 року (деякі Протоколи ратифікувалися пізніше), а також практики Європейського Суду з прав людини, а також інших міжнародних договорів. Неодноразово мотивуючи свої рішення, Конституційний Суд України посилається на Конвенцію про захист прав і основоположних свобод, наприклад, у справі про фінансування судів [4], а інколи – застосовуючи одночасно і Конвенцію і практику Європейського Суду з прав людини – у справі про поширення відомостей [5], у справі про смертну кару [6] тощо. Також застосовуються інші міжнародні договори: Рамкова Конвенція Ради Європи про захист прав національних меншин (справа про застосування української мови [7]), Конвенція Міжнародної організації праці №158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця (справа про тлумачення терміну «законодавство» [8]), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (справа за зверненням жителів міста Жовті Води [9]). В Рішенні Конституційного Суду України по справі про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів від 6 жовтня 2010 року застосовується декілька міжнародних договорів для аргументації позиції органу конституційної юстиції: Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 року, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 року, а також Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року [10].

Забезпечення конвенційності є одним із напрямів діяльності Конституційного Суду України в міждержавній інтеграції та сприяє входженню України в міжнародну спільноту.

Література

1. Конституція України: Закон України: прийнятий Верховною Радою України 28 червня 1996 року//Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – ст.141.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України: прийнятий Верховною Радою України 16 жовтня 1996 року//Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 49. – ст.272.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України: прийнятий Верховною Радою України 23 лютого 2006 року//Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 30. – ст.260.
4. Офіційний вісник України. – 1999. - №28. – Ст. 169.
5. Вісник Конституційного Суду України. – 2003. - №2. – С.27 – 31.
6. Офіційний вісник України. – 2000. - №4. – Ст. 114.
7. Офіційний вісник України. – 2000. - №4. – Ст. 109.
8. Офіційний вісник України. – 1998. - №32. – Ст. 59.
9. Офіційний вісник України. – 1999. - №1. – Ст. 169.
10. Офіційний вісник України. – 2010. - №80. – Ст. 70.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУБЪЕКТИВНЫХ ПУБЛИЧНЫХ ПРАВ

В работе рассмотрены отдельные сущностные моменты понятия субъективного публичного права, значение которого актуализируется в сфере современных хозяйственных отношений.

В последнее время правовая мысль всё чаще обращается к понятию субъективного публичного права как в контексте прерогатив государственных и иных органов либо агентов публичной власти, так и с позиции прав личности на услуги государства и других представителей публичной власти.

Хозяйственная деятельность является тем пространством, где столкновения частных и публичных начал неизбежно, а в современных украинских условиях и вовсе приобретает угрожающий, патологический и всеобщий характер. Разумеется, это обостряет интерес к идейным основаниям тех понятий, в которых мыслятся отношения юридического господства, власти и подчинения. Субъективное право, несомненно, стоит в центре таких привычных и вместе с тем труднообъяснимых концептов. Более того, понятие субъективного права настолько не определённое, что было бы наивно пытаться заполнить здесь все его белые пятна.

Вначале следует отметить отдельные методологически важные для понимания моменты. В вопросе о субъективных публичных правах до сих пор ощущается влияние традиции их отрицания, которая поддерживалась такими яркими учёными, как А.Тон, Л. Дюги, Г. Кельзен, Г. Шершеневич и др. Ненужность конструкции субъективных публичных прав объяснялась тем, что в них усматривали лишь идею социального долга, своего рода общественно полезную функцию либо рассматривали их как рефлекс нормы объективного права. Когда, по словам И.В. Михайловского, так называемые публичные права, в сущности являются обязанностями [1, с. 459]. Хотя сегодня такие крайние взгляды преодолены, однако до сих пор к существованию публичных прав наблюдается осторожное отношение. Так, известный российский цивилист В.А. Белов, рассматривая понятие субъективного права, «допускает их существование в публичной сфере» [2, с. 48].

Следует также учитывать отсутствие единого понимания субъективного права. Учение о существе права в субъективном смысле слагается из ряда конкурирующих и взаимодополняющих теорий, основными из которых являются волевая, интереса, комбинационная и нормативная. В правовой традиции и, особенно в сфере публичных отношений, по-прежнему сильные позиции сохраняет волевая теория (Гегель, Бирлинг, Виндшейд и др.), в контексте которой субъективное право может отождествляться с властью, силой, господством. Квалифицирование субъективного права как пространства господства, власти или силы или сочетания той и другой, несмотря на популярность такой точки зрения, не исчерпывает его сущности. Если уж и определять субъективное право как власть, то особенно в публичной сфере следует учитывать элемент социального служения во власти. Идея общественного служения лежит в основании большинства учений о государственной власти, о правовом государстве. «Сущность власти как правового явления, - писал Л.С. Таль – заключается не в расширении индивидуальной правовой сферы одних и ограничении других, ибо это общее свойство всякого правоотношения, а в том, что она является организующей силой внутри определённой социальной клетки или группы и тем самым служит орудием организационной функции права» [3, с. 464].

В современной литературе вопроса высказывается мнение о том, что с позиции воли между частными и публичными правами наблюдаются существенные отличия. Так, А.В. Ильин полагает, что воля кредитора в частных правоотношениях в установленных границах всецело определяет поведение должника. Тогда как в публичных отношениях воля управомоченного (гражданина) не определяет, но ограничивает деятельность субъектов

публичной власти по организации исполнения их обязанности, состоящую в том, чтобы обеспечить наилучшую реализацию субъективного права [4, с. 88, 91]. Надо заметить, что взгляд этот не нов. Он высказывался и ранее, например, Ф.Ф. Кокошкиным. Ф. Кокошкин усматривает во власти специальный вид субъективного права, отличающийся от других его видов тем, что действия, которые составляют предмет обязанности, не определены заранее нормой права, а определяются в известных пределах волею субъекта права [5, с. 161, 162]. Общий недостаток подобных точек зрения на сущность субъективного права вообще и публичного права в частности заключается в том, что в них односторонне абсолютизируется момент индивидуальной воли и власти, в тени которого становится незаметным идея о взаимности прав над личностью с лежащими на управомоченном обязанностями, момент связанности властвующего. Власть над человеком по своей природе порождает права не только для властвующего, но также и для подвластного.

Мы полагаем, что в понятии субъективного публичного права должна утверждаться идея, закреплённая в конституционных основах (ст. 3 Конституции Украины); идея определяющего значения прав и свобод в отношении содержания и направленности деятельности государства, что будет способствовать выравниванию положения личности, постепенному отказу от унаследованной идеологии господства государства над человеком.

Литература

1. Михайловский И.В. Очерки философии права. Т.1. – Томск, Издание книжного магазина В.М. Посохина, 1914. – 604 с.
2. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / Под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Юрайт – Издат, 2007. – 993 с.
3. Таль Л.С. Трудовой договор: Цивилистическое исследование. – М.: Статут, 2006. – 539 с.
4. Ильин А.В. К понятию прав на услуги государства // Правоведение. – 2009. - № 1. – С. 85-91.
5. Кокошкин Ф.Ф. Лекции по общему государственному праву /Под редакцией с предисловием В.А. Томсинова. – М.: Издательство «Зерцало», 2004. – 312 с.

УДК 341.24:34(495)(043)

Тихомирова Г.Є., старший викладач

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ

Реалізація норм міжнародного права є втіленням норм міжнародного права у життя через дії або відмову від дій суб'єктів міжнародного права, їхню діяльність щодо практичного здійснення міжнародно-правових розпоряджень.[1,101] Дослідження концептуальних та функціонально-процесуальних аспектів механізму реалізації норм міжнародного права у внутрішньому праві завжди було і залишається однією з актуальних проблем міжнародно-правової науки. Особливо багато досліджень присвячено співвідношенням та визначенням особливостей термінів «реалізація», «імплементация», «інкорпорація» міжнародно-правових норм. Про це, зокрема, свідчить велика кількість наукових публікацій з цієї проблематики, яка переконує не тільки в актуальності цієї проблеми, але й в прагненні до її наукового висвітлення з боку багатьох юристів міжнародників та конституціоналістів. Не дивно, що як українські автори, серед яких слід відзначити В.Н. Денисова, М.О. Баймуратова, М.В. Буроменського, В.Г. Буткевича, А.С. Гавердовського, О.В. Задорожнього, В.І. Муравйова, Ю.С. Шемшученка та ін., так і автори з іноземних країн, в том числі і країн СНД (Г.В. Ігнатенко, І.І. Лукашук, Л.Х. Мінгазова, В.Я. Суворова, Е. Браун, Я. Броунлі, Г. Шварценбергер, М.Шоу та інші) звертаються до досвіду різних країн з цього питання. Серед грецьких дослідників міжнародного публічного права до

цієї проблеми зверталися Н.Алівізатос, Й.Пападімітріу, Е.Рукунас, Е. Спилиотопулос, В.Скурис та ін. В Україні присутня дуже мала кількість перекладених грецьких джерел, тому при вивченні вищевказаного питання міжнародно-правового механізму реалізації норм міжнародного права у внутрішньонаціональному праві Республіки Греція переважно були використані грецькі першоджерела та проаналізовані найбільш актуальні дослідження провідних дослідників міжнародного права.

Слід зазначити, що реалізація норм міжнародного права є складовою системи міжнародно-правового регулювання, в якій держава розглядається як основний суб'єкт. Як справедливо відзначає В.Н. Денисов, «суттєвим моментом у такому процесі є ставлення держави до дії міжнародних норм права у своєму національному праві. Саме тут абстрактні норми міжнародного права набувають свого реального, життєвого значення як для даних держав, так і для міжнародної спільноти в цілому». Теорія і практика держав створили чимало способів застосування міжнародного права у внутрішньому праві. Однак єдиного підходу не існує і, як зауважує В.І. Євінтов, «його не може бути поки що створено, оскільки кожна правова система несе в собі власні відмінні риси, які впливають на специфіку правозастосовчої діяльності даної держави.» [2, 7].

Це призводить до різноманітної правозастосовчої практики держав та відмінностей підходів у доктринальних дослідженнях. Звідси виникають конфлікти між міжнародним і внутрішнім правом держав, які пов'язані, з одного боку, з неоднаковим розумінням механізмів взаємодії міжнародного права з внутрішнім правом (дуалістичні, моністичні та інші підходи), а з іншого – з тим, що кожна держава дотримується власної практики реалізації норм міжнародного права у своєму внутрішньому праві. Все це красномовно демонструє рівень актуальності подальшого доктринального дослідження питання реалізації норм міжнародного права.

Метою даної наукової статті є аналіз актуальних проблем реалізації норм міжнародного права на прикладі конкретної правової системи Республіки Греція. Справа в тім, що правова система Республіки Греція є досить адаптованою до міжнародних стандартів, має давню правову традицію та значний науковий потенціал у сфері вивчення актуальних проблем міжнародного публічного права. Слід підкреслити важливий факт, що нині чинна Конституція Греції 1975 року прямо встановлює примат міжнародного права над національним. Так, п. 1. ст. 28 Конституції Греції закріплює: «Загальноприйняті норми міжнародного права, а також міжнародні угоди з моменту їх ратифікації законом та вступу їх в силу згідно умов кожної з них, є невід'ємною частиною внутрішнього грецького права та мають пріоритет над будь-яким положенням закону, яке їм суперечить» [2,657].

Резюмуючи, можна дійти висновків, що основними доктринальними висновками та напрацюваннями грецьких науковців-міжнародників щодо реалізації норм міжнародного права є наступні:

По-перше, згідно сталої державної практики Республіки Греція, реалізація норм міжнародного права у внутрішнє законодавство держави здійснюється за допомогою національних органів виконавчої, законодавчої та судової влади. Республіка Греція, з точки зору міжнародного права, ґрунтуючись на затвердженій владі більшої частини міжнародних правил, зобов'язана пристосовувати свій внутрішній правопорядок до міжнародних принципів врегулювання, з якими він пов'язаний. Проте держава має свободу вибору методів та процесів, за допомогою яких буде здійснюватися цей обов'язок.

По-друге, відмічається, що процес реалізації міжнародних договорів державними органами Греції здійснюється за допомогою дій внутрішнього права і, отже, може мати повністю матеріальну природу. Щодо прийняття адміністративних заходів виконавчою владою і, в цілому, адміністративними органами, то реалізація може мати і законодавчу природу і природу, яка має відношення до здійснення правосуддя. Важливим при цьому, за думкою грецьких дослідників є те, щоб дії та засоби, які потрібні для здійснення договірних зобов'язань, прийняті Республікою Греція, знаходились в компетенції виконавчої влади та її носіїв.

По-третє, важливим є досвід Конституції Греції щодо встановлення пріоритету загальновизнаних норм міжнародного права. Стосовно вітчизняної доктрини, то й до цих пір не існує достатньої ясності щодо застосування звичаєвих міжнародно-правових норм у правовій системі України.

По-четверте, доктрину міжнародного права, за думкою грецьких вчених-юристів, слід доповнити тезою, що заходи з адаптації національного законодавства у процесі врегулювання міжнародного договору необхідні і у випадках договорів самостійної реалізації, якщо відношення міжнародного та внутрішнього права не регулюються певним образом конституційним положенням, яке визнає перевагу міжнародного права.

По-п'яте, реалізація міжнародних договорів може мати й судову природу по характеру засобів, адресованих громадянам, процесами врегулювання і які містяться в положеннях, реалізація яких відноситься до компетенції органів правосуддя. Ця компетенція може поширюватися чи на тип санкцій за порушення договорів, чи на спосіб визначення масштабів зобов'язань.

Література

1. Баймуратов М.О., Максименко С.В. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: політико-правовий аналіз // Право України. — 2001. — № 10. — С. 101.
2. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве // За ред. В.Н.Денисова, В.И.Евинтова. — К., 1992. — С.7.
3. Конституция Республики Греция // Конституции государств Европы: В 3 т. — М., 2000. — Т.1. — С.657
4. Άγγελος Σ. Γιόκαρης. Η Πρακτική των δικαιοδοτικών οργάνων στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου (Ελληνική πρακτική και συγριτικό πλαίσιο). — Εκδόσεις Αντ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτήνη, 1986. — Σ. 19
5. Там само. -С.54
6. Επ. Σπλιωτόπουλος. Εγχειρίδιον Διοικητικού Δικαίου, τ. I-II, Αθήνα, 1986, 3^η εκδ. - Σ. 65
7. Β. Σκουρής. Το κοινοτικό δίκαιο στην ελληνική νομοθεσία και νομολογία-βασικοί προβληματισμοί, εις ΕΕΕυρΔ., 1985, σελ. 3 και επ. - Σ. 34-35
8. Κ. Γεωργόπουλος. Η επικύρωσις των διεθνών συνθήκων και η νομοθετική εξουσία, Αθήνα, 1932. — Σ. 16.

УДК 341.123.043(043)

Годованик Є.В., старший викладач

ПРОБЛЕМА НЕЗДАТНОСТІ ДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

Необхідно констатувати значну актуальність на сучасному етапі дослідження міжнародно-правових проблем, що пов'язані з необхідністю вдосконалення та підвищення ефективності виконання Радою Безпеки ООН (далі: РБ) своїх функцій шляхом реформування її складу, структури, методів роботи та порядку прийняття рішень, що викликало міжнародну дискусію на найвищому міждержавному рівні, яка може бути розв'язаною лише на основі норм та принципів міжнародного права.

Слід відзначити, що зазначена проблематика досить ретельно розглядається як у вітчизняній, так й у західній міжнародно-правовій літературі. Так, протягом останніх років щодо вказаних питань висловлювалися такі українські і російські науковці, як М.О. Баймуратов, В.Н. Денисов, К.О. Савчук, В.О. Карташкін, М. Тахер, М.В. Андреев. Крім того, можна назвати західних вчених, зокрема, П. Кеннеді, С. Доуса, Я. Воутерса, Б. Сімму та інших.

Аналізуючи джерельно-монографічну базу, можна зробити загальний висновок про досить високий рівень наукової розробки міжнародно-правових питань реформування РБ на

сучасному етапі. В той же час, жодне з наявних профільних досліджень не вирішує питання комплексного аналізу існуючих концептуальних основ такого реформування, враховуючи основні інституціональні проблеми у діяльності РБ як фактичну підставу будь-яких змін та доповнень до Статуту ООН, що характеризує важливе методологічне та загальнонаукове значення такого дослідження, а також його безпосередній зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Основною організаційно-правовою проблемою у функціонуванні РБ як інституції вбачається її нездатність до прийняття рішення у ситуаціях, що об'єктивно вимагають реагування у відповідності до регламентованих статутними нормами функцій і повноважень, нормативні передумови до чого закладені у механізмі голосування (прийняття рішень) з непроцедурних питань, встановленому п. 3 ст. 27 Статуту. С.В. Додонова розглядає зазначену проблему з точки зору більш ширшого нормативного підходу, вказуючи на дві обставини: 1) в основі системи колективної безпеки знаходиться Статут ООН; 2) основні цілі та принципи права міжнародної безпеки є одночасно і цілями та принципами міжнародного права в цілому, що об'єктивують актуальність постановки питання про здатність міжнародного права адекватно вирішувати своє головне завдання – підтримання міжнародного миру та безпеки [1]. З таким зауваженням слід погодитися, адже, як визнають О.Н. Барабанов, В.О. Голіцин і В.В. Терещенко, «ситуації, коли Рада Безпеки опиняється «заблокованою» одним або низкою постійних членів і не може прийняти жодного рішення щодо застосування сили, іноді інтерпретуються як його нездатність реагувати належним чином на серйозні міжнародні кризи, що...примушує держави або групи держав діяти самостійно, у тому числі силовими методами» [2] (зокрема, у 1998 р. Північноатлантична асамблея прийняла резолюцію з питань євроатлантичної безпеки, у якій відзначається, що НАТО «має бути готова діяти у випадку, якщо Рада Безпеки ООН не зможе здійснювати свої функції з підтримання міжнародного миру та безпеки» [3]). Деякі автори оцінюють таку ситуації з радикальних позицій, вважаючи, що у разі відсутності резолюції РБ про використання силових заходів для виконання його власних вимог щодо підтримання міжнародного миру та безпеки необхідно констатувати юридичний факт невиконання РБ своїх обов'язків відповідно до глави VII Статуту, внаслідок чого статутні положення втрачають свою чинність щодо конкретної ситуації [4]. Подібна позиція, як вбачається, суперечить міжнародно-правовим нормам, оскільки прийняття рішення про вжиття примусових заходів є виключною компетенцією РБ. В той же час, у повній мірі важко погодитися з С.В. Черніченко, на думку якого «...краще, щоб не було прийнято жодного рішення, ніж прийнято таке рішення, що провокує загострення таких протиріч (з приводу застосування примусових заходів – Є.Г.), проти якого виступає один або декілька постійних членів Ради Безпеки» [5], адже за подібного трактування, з одного боку, суттєво знижується ефективність РБ як головного органу спеціальної компетенції у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки у частині реагування на загрози, що реально виникають та існують, а з іншого – розв'язує руки постійним членам РБ щодо дій політичного і воєнно-політичного характеру, що суперечать нормам і принципам міжнародного права, втіленим у Статуті ООН. Зокрема, на користь такого висновку свідчить вже наведена офіційна статистика ООН про використання постійними членами РБ права вето загалом 263 рази на протязі періоду існування цієї міжнародної організації та сотні разів неофіційного застосування «прихованого вето», що в результаті у своїй сукупності призвело до ситуації, за якої значна кількість серйозних воєнних конфліктів, що за основними ознаками становлять безпосередню загрозу міжнародному миру та безпеці, ніколи навіть не обговорювалися на засіданнях РБ через неодмінне негативне голосування щонайменше одного постійного члена у разі включення відповідного питання до порядку денного виключно з мотивації переваги національних інтересів даної держави перед інтересами світового співтовариства у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки (також слід враховувати ту обставину, що подібна ситуація склалася навіть при фактичному трактуванні утримання постійного члена від голосування або його неучасті у голосуванні таких, що юридично не впливають на наявність «співпадаючих голосів всіх постійних членів Ради», що, у свою чергу, як

вбачається, суперечить положенню п. 3 ст. 27 Статуту). Так, серед інших, мається на увазі проблематика Чечні (правом вето могла скористатися Російська Федерація), Тибету і Синьцзяня (Китай), Північної Ірландії (Великобританія), Судану (Китай), Уганди (США, Великобританія, Франція), Колумбії (США); не були предметом розгляду РБ такі значні міжнародні конфлікти, як війна у В'єтнамі, колоніальна війна у Алжирі, вторгнення радянських військ до Чехословаччини і т. д.

Таким чином, узагальнюючи наведений фактичний матеріал, можна прийти до загального висновку про необхідність внесення нормативних та інституційних змін відносно юридичного механізму прийняття рішень (голосування) РБ з непроцедурних питань, адже проблема організаційно-правової нездатності РБ до прийняття рішення має нормативно-інституційний характер, зумовлений статутним положенням, що міститься у п. 3 ст. 27, з чого випливає недостатність політичних висновків як з боку урядів й глав держав-постійних членів РБ, так і найвищих посадових осіб ООН, включаючи Генерального секретаря для її вирішення, що вбачається можливим виключно міжнародно-правовими засобами, тобто на основі норм міжнародного права, що, у свою чергу, передбачає необхідність внесення змін і доповнень до Статуту ООН як єдиного міжнародно-правового документу, що встановлює юридичний механізм забезпечення міжнародної безпеки на універсальному рівні, основну інституційну роль у якому в силу своєї спеціальної компетенції та головної відповідальності у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки відіграє РБ.

Література

1. Див.: Додонова С.В. Международно-правовые основы укрепления системы коллективной безопасности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: специал. 12.00.10 «Международное право» / С.В. Додонова. – М., 2006. – С. 3.

2. Барабанов О.Н., Голицын В.А., Терещенко В.В. Глобальное управление / О.Н. Барабанов, В.А. Голицын, В.В. Терещенко. – М.: МГИМО-Университет, 2006. – С. 93.

3. 1998: NATO in the 21st Century. Senator William V. Roth, Jr. President, North Atlantic Assembly 2 October 1998. Points: 76, 81. – Режим доступу: <http://www.nato-pa.int/Default.asp?SHORTCUT=340>

4. Див., наприклад: Murase Shinaya. The Relationship Between the UN Charter and General International Law regarding Non-Use of Force: The Case of NATO's Air Campaign in the Kosovo Crisis of 1999 / Murase Shinaya // Liber Amicorum Judge Shigeru Oda. Edited by Nisuke Ando, Kluwer Law International. – 2002. – Vol. 2. – P. 1543-1554.

5. Черниченко С.В. Гуманитарная интервенция: международная противоправность / С.В. Черниченко // Актуальные международно-правовые и гуманитарные проблемы: Сборник статей. – Выпуск 2. – М.: Дипломатическая академия, 2001. – С. 139.

УДК 352.07:644.001.73(477)(043)

Гоша І.О., старший викладач

ЩОДО ОСНОВНИХ ПРІОРИТЕТІВ РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Реформа житлово-комунального господарства з різним ступенем інтенсивності обговорюється з 1992 року. Житлово-комунальна сфера деградувала протягом багатьох років, при цьому обходячись населенню з кожним роком все дорожче і дорожче. Сьогодні, комунальне господарство влаштоване таким чином, що скільки туди засобів не вкладається, все одно недостатньо.

Рада національної безпеки і оборони України визнала, що підвищення якості житлових послуг, залучення в комунальну сферу інвестицій, необхідних для її модернізації і розвитку, можливі тільки при:

- встановленні економічно обґрунтованих тарифів на житлово-комунальні послуги;
- розвитку конкурентних ринкових відносин;

- впровадженні дієвих економічних стимулів для заохочення приватного підприємництва і самоорганізації населення.

Головною проблемою у сфері ЖКГ залишається крайня незадоволеність населення якістю і організацією надання житлово-комунальних послуг (ЖКУ). Ця ситуація склалася в результаті недосконалого управління у сфері ЖКГ, хронічного недофінансування цієї галузі і крайній незадовільного рівня співпраці властей і суспільства.

В Україні прийнята низка законів, якими передбачені достатньо широкі можливості для спільної роботи влади і суспільства по наданню якісних житлово-комунальних послуг. Це закони «Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 роки», «Про житлово-комунальні послуги», «Про захист прав споживачів», «Про органи самоорганізації населення». У 2007 році Кабміном був схвалений проект закону України «О загальнодержавній стратегії реформування житлово-комунального господарства на 2007–2011 роки», де Міністерство позначило участь громадськості в реформуванні ЖКХ як одне з найважливіших.

Цілі даної реформи полягають в організації ефективного управління у сфері виробництва і надання житлово-комунальних послуг (ефективний менеджмент), а також посилення демонополізації житлово-комунального господарства, створення конкурентного середовища на ринку ЖКХ. Споживачі повинні мати право вибору: хто їм надаватиме дешевші і якісніші послуги.

Для виконання цих завдань розроблено 15 бюджетних програм, які, зокрема, передбачають державну підтримку:

- інвестиційних проектів про технічне переоснащення і капітальні ремонти житлових будинків, в яких створюються нові або функціонують ОСМД. Місцева влада не повинна нести відповідальність за будинок, де 100% житла у власності мешканців;
- створення спеціалізованої державної установи для надання кредитів в житлово-комунальній сфері – Фонд розвитку ЖКХ;
- розвитку сфери впорядкування і комунального обслуговування, в т.ч. і шляхом створення органів самоорганізації населення (ОСН);
- розробки, впровадження інноваційних проектів в ЖКХ і ьпрогресивних технологій;
- створення ресурсного центру для сприяння міжнародному співробітництву і розвитку ЖКХ;
- створення інфраструктури для роботи з міжнародними проектами і залучення інвестицій.
- капітального ремонту і модернізації ліфтів житлового фонду.

Для пом'якшення негативної реакції населення на таке неминуче відображення реформи, як зростання тарифів до реальної вартості послуг, передбачена система субсидій для малозабезпечених громадян, щоб всі мешканці мали можливість реалізувати своє право на якісні послуги. І це правильно, адже метою перетворень в житлово-комунальному господарстві є забезпечення населення відповідними високими стандартами послуг. З іншого боку, за минулі роки очевидним навіть для споживачів стало те, що «належну якість» можна забезпечити тільки в умовах ринку, тобто наявності різних виробників/постачальників у кожному сегменті обслуговування і конкуренції між ними.

УДК 349.2(477)(043)

Барегаян С.Х., асистент

ОСНОВНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю,

гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Проте, закріпити право чи свободу в Основному законі ще не означає забезпечити його реалізацію.

Конституційне право на працю насправді важко або майже не здійсненне повною мірою через те, що в сфері застосування трудового законодавства склалась досить суперечна ситуація. Діючий Кодекс законів про працю України [5] дістався нам у спадок ще з радянських часів (затверджений Верховною Радою УРСР 10 грудня 1971 р., уведений в дію з 1 червня 1972 р.) [2; 75-84]. Норми цього Кодексу, що несуть в собі елементи соціальних завоювань періоду «розвиненого соціалізму», в деяких положеннях суперечать принципу свободи праці і створюють чималі перешкоди в формуванні громадянського суспільства, де людина визнана найвищою соціальною цінністю. На початку 1990-х шляхом внесення низки змін і доповнень його було пристосовано до ринкових умов. І хоч останніми роками до нього вносилися зміни, все одно він є далеко не ідеальним і потребує приведення у відповідність до сучасних вимог.

Сьогодні широкого обговорення у юридичних колах набуло питання підготовки та майбутнього прийняття Верховною Радою України нового Трудового кодексу України. Відповідний законопроект зареєстрований у Верховній Раді України за № 1108 від 04.12.2007 року [9].

Цілісне усвідомлення проблем реалізації конституційного права на працю в умовах становлення ринкової економіки в Україні тільки починає складатися і з даної проблеми існує значна кількість думок та точок зору, що, звісно, створює широке поле для дискурсів та підтверджує актуальність обраної теми.

Варто відмітити той факт, що законопроект викликав полярні позиції юристів теоретиків та практиків. Так, схвально висловилися щодо проекту М.Теплюк, В.Хара [6], дещо скептично поставилися до проекту В.Дудін [12], С.Прилипка та О.Ярошенко, негативне враження виразив А.Павловський [12], П.Пилипенко [7].

Метою дослідження є розгляд деяких аспектів правового регулювання трудових відносин, які закріплені в проекті Трудового кодексу України.

Практика застосування чинного трудового законодавства свідчить про те, що воно не є досконалим, адже містить акти і норми, які «формально не діють, у ньому часто зустрічаються прогалини, не пов'язані одне з одним положення; деякі законодавчі акти повторюються; інколи не точно формулюються терміни» [3; 266].

Справедливо звертає увагу Н.М. Хуторян на те, що сьогодні взагалі «відсутня цілісна система трудового законодавства», існують численні «білі плями» у дослідженнях різних аспектів галузевих правових інститутів [11; 103].

Звісно, постійний динамічний розвиток суспільства, зміна політичних, економічних і соціальних умов, а разом з ними і трудових відносин вимагають систематизації трудового законодавства.

Однак, з іншого боку, чинний КЗпП на голову вищий з огляду на соціальні гарантії для трудящих, ніж аналогічні нормативні акти в інших країнах. А тенденція ухвалення законопроектів в останні роки показує повернення українського законодавства назад у минуле [4].

Розглянемо деякі положення законопроекту детальніше. Його збагачено низкою норм, які посилюють правовий захист працівника.

Так, у разі відмови роботодавця надати працівникові роботу відповідно до укладеного трудового договору працівник має право на визнання трудових відносин такими, що виникли з дня, визначеного трудовим договором, із стягненням заробітної плати з розрахунку тарифної ставки (окладу) до дня початку роботи (ст. 56 проекту Трудового кодексу).

Також, статтею 4 передбачено заборону дискримінації у сфері праці, у т.ч. за додатковими до існуючих ознаками: віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейних обов'язків, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав.

Відповідно до ст. 116 законопроекту заборонено звільнення працівника з ініціативи роботодавця під час перебування у відрядженні, не допускається звільнення працівника з мотивів досягнення пенсійного віку.

При звільненні за скороченням штату працівникові має виплачуватися вихідна допомога в залежності від стажу роботи – від одного до трьох розмірів середньої заробітної плати.

Збільшується розмір гарантованої підвищеної оплати роботи в нічний час з 20 до 30 відсотків тарифної ставки (окладу) за кожну годину; підвищується на 20 відсотків тарифна ставка (оклад) оплати праці при поділі робочого дня на частини, оплата надурочних робіт (у потрібному розмірі), якщо їх тривалість перевищує 120 годин на рік.

Крім того, передбачено можливість надання працівнику за його заявою за сімейними обставинами та з інших причин відпустки без збереження заробітної плати на строк до трьох місяців.

На відміну від чинного Кодексу законів про працю у проекті Трудового кодексу немає спеціального розділу, присвяченого профспілкам, проте це не применшує ролі профспілок у регулюванні трудових відносин, оскільки їх права зафіксовано у різних книгах проекту (їх 9) і, крім того, з прийняттям Кодексу не втрачає чинності Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

Відповідно до положень статті 28 проекту Трудового кодексу роботодавець може здійснювати контроль виконання працівниками трудових обов'язків, у тому числі з використанням технічних засобів. На сьогоднішній день роботодавець і так здійснює такий контроль через, наприклад, табелювання працівників (щодо їх присутності на роботі), створення комісій на підприємствах, установах, організаціях щодо розгляду трудових спорів, фіксації порушень трудової дисципліни чи правил внутрішнього трудового розпорядку та інших, що може призвести до накладання дисциплінарних стягнень, в тому числі з метою забезпечення захисту інформації внутрішнього користування в окремих установах встановлюються камери відеонагляду.

В ст. 28 проекту Трудового кодексу зазначено, що використання технічних засобів контролю здійснюється тільки у випадках, якщо це зумовлено особливостями виробництва, з обов'язковим попередженням працівників про їх застосування. В тому числі, під час здійснення такого контролю не допускаються дії, що принижують честь і гідність або порушують інші права працівників.

Вказане не суперечить ст. 307 Цивільного кодексу України стосовно захисту інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок, які дозволено проводити лише за згодою цієї особи. В тому числі, не відміняється дія статті 182 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за порушення недоторканості приватного життя.

Насправді у проекті Трудового кодексу відтворено практично всі основні норми чинного Кодексу законів про працю України, які забезпечують реалізацію конституційного права працівників на працю, на відпочинок, на соціальний захист, а також систематизовано норми інших законів та нормативно-правових актів, які регулюють трудові відносини. Він налічує 444 статті, усуває прогалини у законодавстві, більш чітко визначає зміст трудового договору, який має укладатися лише у письмовій формі, права та обов'язки сторін трудового договору, їх відповідальність.

Головна проблема полягає не в Трудовому кодексі, не в тривалості робочого часу, не в профспілках, а в тому, що в державі не створюються умови отримання роботи і забезпечення сім'ї належним для життя заробітком. В державі не створені умови для ведення бізнесу і податки давно вийшли за межі розумних. В державі існує багато непрацюючих людей, що споживають задарма бюджетні кошти платників податків.

Безперечно, проект Трудового кодексу, як і будь-який законопроект, не є бездоганим. Проте певні недоліки проекту не повинні стояти на заваді реформування трудового законодавства.

Його реальні переваги та недоліки стануть очевидними тільки тоді, коли він запрацює як закон. Деякі норми будуть конкретизовані у підзаконних актах, деякі можливо, потребуватимуть змін.

Література

1. Глинська С. Сфера чинності трудового законодавства за проектом Трудового кодексу України // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 50. – С. 202-207.
2. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: підручник / Ю.П.Дмитренко. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
3. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
4. Кириленко О. Новий кодекс законів про працю – необхідність чи загроза для молоді // Електронний ресурс: <http://inforporn.org.ua/2008/09/11/noviy-kodeks-zakoniv-pro-pratsyu-%E2%80%93-neobhidnist-chi-zagroza-dlya-molodi>
5. Кодекс законів про працю: за станом на 19.11.2010 р. // ВВР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
6. Міщенко М. Трудовий кодекс від ПР – повернення у рабство? // Електронний ресурс: <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/195770>
7. Носарєв І. Новий Трудовий кодекс – крок у майбутнє чи минуле // Електронний ресурс: <http://trudovepravo.com.ua/competition/competitionbids/306-nosaryev>
8. Проект нового Трудового кодексу України: проблеми і перспективи // Електронний ресурс: http://www.fpsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=18&Itemid=39&lang=en&limitstart=10
9. Текст законопроекту до другого читання 10.12.2009 р.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=30947
10. Трудове право України: Академ. курс: підручник / А.Ю. Бабаскін, Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана та ін.; За заг. ред. Н.М. Хуторян. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – С. 60.
11. Хуторян Н.М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин: монографія / Н.М. Хуторян. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 264 с.
12. Штогрін І. Новий Трудовий кодекс: що нам готують? // Електронний ресурс: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2214464.html>

УДК 342.531.11(477)(043)

Капустіна Ю.В., асистент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний період конституційного будівництва в Україні характеризується активними спробами створення ефективної системи гарантій прав та свобод людини і громадянина, яка б відповідала сучасним міжнародним стандартам. У складних політичних, економічних та соціальних умовах держава шукає шляхи формування ефективної системи захисту прав людини як фундаментального елементу правової держави. Виходячи з цього впливає необхідність в удосконаленні існуючих державних правових інститутів проти зловживань владою на всіх рівнях.

Одним із правозахисних інститутів, який створений відносно нещодавно та спеціалізується на забезпеченні прав та свобод людини, є інститут омбудсмана. Інститут омбудсмана у сучасних правових системах країн світу вважається важливим механізмом захисту прав людини та укріплення законності в роботі державних органів. Постійне зростання управлінської діяльності та її експансія в усі сфери діяльності людини ставить останню у залежне становище від держави, що призводить до розуміння необхідності

застосування фактора стримування. Таким фактором стримування є омбудсман, котрий є інструментом контактування державних органів та громадянського суспільства, механізмом, який заповнює існуючі прогалини у відносинах між державною владою та населенням, сприяє побудові демократичної правової держави та розвитку правосвідомості громадян і посадових осіб.

Питання функціонування юридичного механізму щодо забезпечення прав людини, а також інституту омбудсмана вивчали такі вчені, як К. Г. Волинка, А. М. Колодій, О. А. Лукашева, А. Ю. Олійник, Н. Г. Шукліна, В. В. Бойцова, К. О. Закоморна, О. В. Марцеляк, Г. А. Мурашин, Н. І. Карпачова, Н. Ю. Хаманьова, Альваро Хіль-Роблес, Ю. С. Шемшученко та ін.

Контроль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливим напрямом парламентського контролю за додержанням прав свобод людини і громадянина в усіх сферах діяльності держави, в тому числі у сфері державного управління, здійснення якого регламентовано ст. 101 Конституції України [1]. Правовий статус Уповноваженого та правові основи його діяльності визначені Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997.

Згідно з чинним законодавством до сфери контролю з боку Уповноваженого потрапляють відносини, що виникають при реалізації прав і свобод громадянином України незалежно від місця його перебування, іноземцем або особою без громадянства, які знаходяться не території України, з одного боку, і органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами — з іншого. Однією з найважливіших для забезпечення прав людини форм діяльності українського омбудсмана є оприлюднення фактів порушень прав людини органами державної влади та результатів розслідувань по них. Провідне місце в даному випадку належить формі реагування, яка властива всім омбудсманам світу й українській моделі зокрема, - щорічній та спеціальній доповідям парламенту [2,3]. У цих важливих документах Уповноважений узагальнює інформацію, що була отримана ним протягом року, стосовно порушень прав людини в країні, виділяє групи прав чи окремі права, порушення яких зустрічаються найчастіше, аналізує умови, що сприяють порушенням, джерела порушень, відмічає недоліки діяльності органів управління, законодавчі прогалини, дає свої рекомендації і пропозиції щодо покращення ситуації.

Як необхідний елемент юридичного механізму реалізації прав людини, омбудсман виступає засобом сприяння громадянам у реалізації їх прав.

З точки зору створення умов для реалізації прав і свобод людини важливою є діяльність Уповноваженого щодо сприяння правовій інформованості населення. В умовах сьогодення очевидним є той факт, що повної реалізації прав людини неможливо досягти лише шляхом прийняття відповідних законів та створення відповідних механізмів забезпечення виконання таких законів. Реалізація прав громадянами великою мірою залежатиме і від того, наскільки добре людина поінформована про свої права, механізми, які існують на національному й міжнародному рівнях для забезпечення її прав. На сьогодні загальноновизнаним є те, що правове інформування населення є одним з конкретних напрямів щодо здійснення прав людини, який повинен бути складовою частиною в системі міжнародних зобов'язань держави.

Отже ефективність процесу правового інформування населення Уповноваженим залежить від вирішення питання про те, яку саме інформацію про права людини повинен надавати населенню омбудсман. Адже загалом інформація, що стосується прав людини, є досить значною за обсягом.

Багато держав, переконавшись у ефективності інституту омбудсмана, почали вводити посади спеціалізованих омбудсманів - у справах дітей, національних меншин, військовослужбовців тощо. В Україні поки що немає інституту спеціалізованих омбудсманів, хоча в наукових колах дискутується питання щодо доцільності запровадження спеціалізованих омбудсманів в окремих сферах суспільного життя.

У зв'язку з цим нагальною стає потреба у вивченні досвіду становлення та діяльності спеціалізованих омбудсманів, а також їх правового статусу в зарубіжних країнах, в яких на момент їх запровадження вже склалася певна система публічного захисту прав та свобод людини і громадянина. Дослідження реалізації концепції інституту спеціалізованих омбудсманів у цих державах та порівняння існуючих моделей у контексті світового досвіду для виявлення факторів, які впливають на ефективність їх діяльності, є важливим з точки зору науки конституційного права. Актуальність дослідження позитивного зарубіжного досвіду полягає у виробленні системного підходу до формування інституту спеціалізованих омбудсманів в Україні.

До спеціалізованих омбудсманів належать омбудсмани з питань рівноправ'я або гендерної рівності. Адже міжнародне співтовариство останніми десятиріччями намагається розробити нову глобальну шкалу цінностей, спрямовану на розвиток гуманістичних ідей, зокрема на формування нових підходів та поглядів у сфері рівних можливостей чоловіків і жінок. Роль жінки та її становища у суспільстві з часом постійно змінюється, і на сьогодні рівність прав жінок з чоловіками визнається переважною більшістю країн та світовим співтовариством.

Для подолання проблем щодо забезпечення гендерної рівності у різних країнах створюються власні національні правозахисні механізми, серед яких особливе місце посідає інститут спеціалізованих омбудсманів. Так, одним із видів спеціалізованих омбудсманів є, власне, омбудсман з питань рівноправності. Цей спеціалізований інститут має за мету створення додаткових гарантій рівності двох статей в усіх сферах державного та суспільного життя [4].

Отже, побудова ефективної системи протидії дискримінації за ознакою статі й досі актуальна. Незважаючи на те, що в Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" визначено систему органів, установ та організацій, які працюють у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, вони не наділені достатніми повноваженнями та функціями. Зокрема, такими як проведення розслідувань за індивідуальними скаргами щодо проявів дискримінації у різних сферах суспільних відносин та забезпечення допомоги жертвам дискримінації тощо. Крім того, повноваження, визначені в законі, розподілені серед різних органів та установ, жоден з яких не виконує всіх функцій, необхідних для протидії дискримінації. Тому одним з важелів у системі захисту прав жінок міг би стати омбудсман з гендерної політики, який би акумулював необхідні функції щодо захисту від дискримінації за ознакою статі та сприяв утвердженню прав жінок і покращенню їх становища в суспільстві та державі.

Також, аналізуючи правовий статус та функціональні повноваження омбудсмана вважається необхідною наявність активного контактування з засобами масової інформації. Це пояснюється тим, що більшість друкованих видань в Україні підпадають під контроль з боку владних структур, які не зацікавлені в тому, щоб факти порушень цими структурами прав людини набували розголосу. Як вбачається, обов'язок щодо висвітлення подібної інформації необхідно покласти й на такі ЗМІ, як радіо і телебачення, оскільки люди, які, втратили зір, не можуть ознайомитися з інформацією з друкованих видань.

Важливість зазначеної форми діяльності Уповноваженого, насамперед слід підкреслити, адже вона визначається можливістю впливати на формування високого рівня національної свідомості, що є передумовою належного забезпечення прав людини.

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина/ Ред. Колегія: В.Б. Авер'янов.- К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. - 584 с.
2. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. - К.: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2000. - 377 с.
3. Карпачова Н. І. Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і

свобод людини: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. - К., 2008. - 266 с.

4. Гендерное равенство в современном мире. Роль национальных механизмов / Отв. ред. и сост. О. А. Воронина. - М.: МАКС Пресс, 2008. - 772 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

УДК 331.108.45(043)

Бритченко Г.И., доктор экономических наук, профессор

КАЧЕСТВЕННЫЙ АСПЕКТ ПОДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛА

Основные подходы к формированию понятия «качество персонала» были обусловлены его рассмотрением как общефилософской категории, которая связана с ролью человека в мире и обществе. Наиболее существенным шагом в экономическом развитии нашей эпохи стало возникновение новой системы получения богатства, использующей не физическую силу человека, а его умственные способности. На современном этапе развития общества роли знания отводится решающее значение, а именно в цивилизационном контексте развития общества, например в трудах Л. Моргана, Ф. Энгельса, О. Тоффлера, Дж. Грейсона, Д. Клауса, а также и в работах отечественных авторов - Глинчиковой А., Филипенко А., Энтова Р., Яковцева Ю., Крапивенского С. и др. Как отмечает О. Тоффлер, высшее качество и наибольшую эффективность придают власти знания, позволяющие «...достичь искомых целей, минимально расходуя ресурсы власти; убедить людей в их личной заинтересованности в этих целях; превратить противников в союзников». На определенном этапе развития общества знания в силу своих преимуществ - бесконечности, общедоступности, демократичности - подчинили силу и богатство и стали определяющим фактором функционирования власти.

По мере развития сервисного и информационного секторов экономики богатство утрачивает материальное воплощение, которое предавали ему в аграрной цивилизации - земля, а в индустриальной, хотя и в трансформированной форме, - капитал. Возникновение в постиндустриальной цивилизации новой «символической» формы капитала подтверждает идеи классической политэкономии, предсказавшие конец традиционному капиталу. «Символический капитал» - знания - имеет принципиально иную природу: он неисчерпаем и одновременно доступен бесконечному числу пользователей без ограничений.

Таким образом, знания являются самым разносторонним и фундаментальным инструментом власти и ведущим качеством человека, который выступает элементом социальной структуры общества. Количество знаний, в свою очередь, предопределяет качество его носителя.

Следует отметить, что научный подход к качеству персонала зародился одновременно с формированием знаний в области управления персоналом и был обусловлен всевозрастающим значением участия работника в процессе производства. Одним из первых, кто подчеркнул важность гуманизации процесса управления, был Роберт Оуэн, заявивший, что «его рабочие – «живые машины» - столь же важны для фабрики, как и «неживые машины», и также нуждаются в уходе».

Американский психолог Гюго Мюнстерберг в своих работах «Психология и индустриальная эффективность» и «Психология бизнеса», изданных в начале XX века, затронул три наиболее актуальные, по его мнению, вопроса в бизнесе: как отыскать людей, чьи интеллектуальные качества делают их наиболее подходящими для выполнения работ (научный подбор кадров); при каких психологических условиях можно получить лучшие результаты от каждого сотрудника; как воздействовать на работников с точки зрения эффективности деятельности предприятия.

По мере эволюции научной мысли были разработаны основные подходы к понятию качества персонала, в каждом из которых акцент делался на то или иное актуальное в данный момент эволюции управления свойство работников.

Кроме того, опыт работы ряда ведущих промышленных предприятий позволил осознать тот факт, что реализация потенциальных возможностей технической подсистемы в значительной мере предопределяется квалификацией обслуживающего персонала, его заинтересованностью в достижении тех или иных производственно-экономических результатов, стилем руководства предприятием и психологическим климатом на производстве. В силу этого такие качества персонала как уровень профессиональных знаний, степень заинтересованности, характер и адаптированность работника в общем контексте о ведущей роли человеческого фактора производства стали играть решающую роль в дальнейших исследованиях по проблеме управления в работах Элтона Мэйо, Рансиса Лайкерта, Дугласа Макгрегора, Фредерика Герцберга, Л. Портера и Э. Лоулера.

В 70-х годах прошлого столетия происходит отход от рассмотрения технократической формы организации, как некой «абсолютной формы». Осуществляется переоценка движущих сил экономики и на первый план выдвигается человеческий фактор: возможность раскрытия творческого потенциала человека, гуманистическая направленность его устремлений, позитивная роль социального управления в эпоху научно-технической революции.

Учитывая мировые тенденции, главным детерминатором высокой крутизны наклона кривой зарплаток и одновременно снижения текучести стал выступать технический прогресс, сопровождаемый увеличением инвестиций в человеческий фактор производства и соответствующим приростом производительности.

Пересмотру традиционных подходов к проблеме качества персонала способствуют, с нашей точки зрения, и современные условия деятельности предприятия: нестабильность экономики, ожесточение конкурентной борьбы. Потребность в ускоренной технической модернизации, гибкой перестройке производства под рыночный спрос, в смене моделей продукции, в ее удешевлении и улучшении качества нататкивалась на жесткость организации производства, крайности специализации труда, дефицит квалификации и трудовой мотивации персонала.

Новые тенденции в производстве развивались под заметным влиянием широкого, хотя не строгого по составу, движения за качество трудовой жизни, в котором важную роль играли ученые-гуманитарии. Они, оспаривая эффективность прогресса производства без развития работника, пошли дальше школы «человеческих отношений», заменившей концепцию «экономического человека» на «человека социального», и показали важность морального стимулирования, группового коллективизма, социально-психологического климата труда.

Таким образом, становление антропоцентрической системы производства обусловило появление новой теории управления, которую во многом следует считать концентрацией всех ранее разработанных идей и подходов к вопросу качества персонала.

УДК 338.486(043)

Мацука В.М., кандидат економічних наук, доцент

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ В ТУРИЗМІ

Інвестування є одним з найбільш важливих аспектів діяльності будь-якої організації готельно-туристського комплексу, який динамічно розвивається і керівництво якого віддає пріоритет рентабельності з позиції довгострокової, а не короткострокової перспективи.

В принципі, всі організації в тому або іншому ступені пов'язані з інвестиційною діяльністю. Прийняття такого роду рішень ускладнюється різними чинниками: вид інвестиції, вартість інвестиційного проекту; множинність доступних проектів; обмеженість фінансових ресурсів, доступних для інвестування; ризик, пов'язаний з прийняттям того або іншого рішення, і тому подібне.

Причини, що зумовлюють необхідність інвестицій, можуть бути різними, проте загалом їх можна підрозділити на три види:

- оновлення наявної матеріально-технічної бази (впровадження сучасних систем бронювання або поліпшення обладнання в номерах (кондиціонери, сантехніка і ін.) для підвищення класу обслуговування в готелях і ресторанах);
- нарощування обсягів продажів і послуг в туризмі;
- освоєння нового вигляду діяльності (вихід на ринок туристичної індустрії з новим туристичним продуктом або новим виглядом послуг).

Ступінь відповідальності за прийняття інвестиційного проекту в рамках того або іншого напрямку різний. Так, якщо мова йде про заміщення наявних виробничих потужностей, рішення може бути прийнято достатньо безболісно, оскільки керівництво будь-якої організації готельно-туристського комплексу повинне ясно уявляти собі, в якому обсязі і з якими характеристиками необхідні нові основні засоби. Завдання ускладнюється, якщо мова йде про інвестиції, пов'язані з розширенням основної діяльності, оскільки в цьому випадку необхідно врахувати цілий ряд нових чинників: можливість зміни становища туристської організації на ринку туристичної індустрії, доступність додаткових обсягів матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, можливість освоєння нових ринків збуту і ін.

Очевидно, що дуже важливим є питання про розмір передбачених обсягів інвестицій. Так, рівень відповідальності, пов'язаної з ухваленням проектів з різним обсягом інвестицій неоднаковий, тому повинна бути різна і глибина аналітичного опрацювання економічної сторони проекту, яка передує ухваленню рішення. Крім того, в багатьох фірмах стає буденною практика диференціації права ухвалення рішень інвестиційного характеру, тобто обмежується максимальна величина інвестицій, в рамках якої той або інший керівник може ухвалювати самостійні рішення. Досягається це різними засобами, в зокрема шляхом внесення відповідних обмежень до статутних документів або створення ієрархічно впорядкованої мережі центрів відповідальності.

Нерідко рішення повинні ухвалюватися в умовах, коли є ряд альтернативних або взаємовиключних проектів, тобто виникає необхідність зробити вибір одного або декількох проектів, ґрунтуючись на якихось формалізованих критеріях. Очевидно, що таких критеріїв може бути декілька, а вірогідність того, що якийсь один проект буде переважніше інших по всіх критеріях, як правило, значно менше одиниці. В цьому випадку доводиться віддавати пріоритет якомусь одному критерію, встановлювати ієрархію критеріїв або використовувати додаткові методи оцінки.

В умовах ринкової економіки можливостей для інвестування досить багато. Разом з тим будь-яка організація в туристичному бізнесі має обмежені вільні фінансові ресурси, доступні для інвестування, тому завжди актуальне завдання оптимізації інвестиційного портфеля.

Вельми суттєвий чинник ризику. Інвестиційна діяльність, по-перше, завжди пов'язана з іммобілізацією фінансових ресурсів організації, по-друге, зазвичай здійснюється в умовах невизначеності, ступінь якої може значно варіювати. Так, у момент придбання нових основних засобів ніколи не можна точно спрогнозувати економічний ефект даної операції, тому нерідко вирішення приймаються на інтуїтивній основі. Помилковий прогноз відносно доцільності придбання того або іншого обсягу активів може визвати неприємні наслідки двох типів: помилка в інвестуванні у бік заниження чревата неотриманням можливого доходу; зайве інвестування приведе до неповного завантаження потужностей.

Ефективність капіталовкладень - це також своєчасність і розумна якість необхідних основних засобів. Іншими словами, виробничі потужності повинні бути змонтовані не тільки в потрібному обсязі, але і в потрібний час. Певною мірою це досягається розробкою деталізованого плану-графіка для фази інвестування.

Застосування методів оцінки і аналізу інвестиційних проектів в організаціях індустрії туризму припускає множинність використовуваних прогностичних оцінок і розрахунків. Множинність визначається як можливістю застосування ряду критеріїв, так і безумовною

доцільністю варіювання **основних** параметрів. Основні методи оцінки інвестиційних проектів, які базуються на даних критеріях:

- метод дисконтованого періоду окупності (DPB);
- метод чистого сучасного значення (NPV);
- внутрішня норма прибутковості (IRR).

На основі запропонованих підходів можна сказати про ефективність вкладення інвестицій в туристичну індустрію.

УДК 331.108.2:159.9(043)

Перепадя Ф.Л., асистент

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку, пошук джерел підвищення ефективності діяльності підприємств є одним з найголовніших питань в управлінській діяльності. Тому актуальність теми дослідження зумовлена потребами застосування психологічних технологій в управлінському процесі, що сприятиме найповнішому використанню людського фактора, визначенню рушійних сил розвитку особистості.

Психологія управління як наука розробляє психологічні знання, які застосовуються при вирішенні проблеми персонал-менеджмент в трудовому колективі.

Психологія управління направлена на формування та розвиток психологічної управлінської культури, тобто управлінець повинен розуміти природу управлінських процесів, засоби підвищення ефективності управління, знати інформаційні технології і засоби комунікації, необхідні для керівництва персоналом, для чого йому необхідно знати психологічні особливості функціонування трудового колективу.

К таким психологічним факторам функціонування відносяться психофізична сумісність в групах, феномени міжособової взаємодії, мотивація праці, соціально-психологічний клімат і інші психологічні явища, включені в спільну трудову діяльність по виробництву певної продукції або наданню послуг. До психологічних чинників ухвалення управлінських рішень відносяться постановка мети як результату діяльності і процес ухвалення рішення.

Психологія управління як галузь практичної психології вивчає в тому числі й закони управлінської діяльності. Закони психології управління виявляються у взаємодії в міжособистісних відносинах і в груповому спілкуванні. Основними законами психології управління та управлінської діяльності в цілому є: закон невизначеності відгуку; закон неадекватності взаємного сприйняття; закон неадекватності самооцінки; закон спотворення інформації, закон самозбереження; закон компенсації.

Але не тільки психологічні аспекти та закони роблять значимий вплив на ефективність діяльності. Також важливими є структура колективу, його віковий склад, психологічні аспекти характеру кожної особистості

Правильно складений колектив припускає наявність різних людей, кожен з яких грає в групі свою роль. Керівнику потрібно правильно розпізнати, хто яку роль грає. Важливо не розподілити ролі, а саме розпізнати, розкрити «амплуа» співробітників і допомогти кожному самоствердитися в тій ролі, на яку він претендує.

Поряд з простими виконавцями, яких, природно, повинна бути більшість, для оптимізації процесу необхідні наступні психологічні ролі:

- «Генератор ідей», тобто той член колективу, який постійно «підживлює» його новими ідеями, найкраще щоб це і був сам керівник. Але якщо таким генератором керівник не є, то йому слід мудро спиратися на таких «генераторів», вміло використовуючи їх потенціал.

- «Опозиціонер», це той член колективу, який все критикує, але тим самим також підживлює діяльність, тому що він стимулює пошук нових альтернатив. Але при цьому він повинен бути один, бо інакше він очолить опозицію.

- «Улюбленець», це та людина в колективі, завдяки якій налагоджується сприятливий соціально-психологічний клімат. Він користується загальними симпатіями. До нього йдуть з особистими проблемами та радощами.

Керівнику необхідно не тільки розглядати кожного члена колективу як основний аспект раціоналізації діяльності, але і групу в цілому.

Для сплаченого трудового колективу характерні відносини взаємодопомоги та співробітництва між його членами. В основі цього лежать єдність цілей та соціально-психологічна єдність працівників.

Основними аспектами, що забезпечують соціально-психологічну сумісність є:

- сумісність особистісних можливостей кожного структурі та змісту його діяльності;
- близькість моральних позицій, що створює основу для виникнення довіри між людьми;
- можливість взаємного доповнення та органічного поєднання можливостей кожного в єдиному трудовому процесі;
- раціональне розділення функцій між членами колективу.

В кожному трудовому колективі є дві структури: формальна та неформальна. Неформальні відносини мають бути доповненням та продовженням формальних. Вони дають організації гнучкість та підвищують мотивацію.

Для того щоб мати контроль та можливість спонукати робітників в особистому плані керівник повинен займати головне положення як в формальній, так і неформальній структурах.

При цьому оптимальним є зближення цих двох структур трудового колективу. Це дає можливість поєднати позитивні риси кожної і підвищити ефективність за рахунок наявності багатогранних відносин в колективі.

При цьому колектив повинен мати декілька ознак, головним з яких є наявність загальної мети, у всіх членів організації. Наступною ознакою є ототожнення с крупною кожного члена, в основі якого можуть бути спільна мета, принципи, схожість характерів та темпераментів, це дає можливість на основі покращення взаємозв'язків в колективі, використовувати ефект синергії.

Кожний колектив має свою структуру. Вона може бути функціональною, політичною, соціально-демографічною, соціально-психологічною, мотиваційною чи поведінковою.

Таким чином, на результат діяльності керівника справляє визначальний вплив його вміння будувати процес управління з урахуванням законів і закономірностей психічного і соціального розвитку трудового колективу та індивідуальний підхід до людей.

Література

1. Чередниченко И. П. Психология управления / Серия «Учебники для высшей школы»./И.П. Чередниченко, Н.В.Тельных — Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. — 608 с.
2. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе/ В.Р. Веснин.-М.:Юристъ, 2001.-496с.
3. Управление персоналом: Учебник для вузов /Под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М: ЮНИТИ, 2002. —560 с.
4. Кабаченко Т.С. Психология управления: Учебное пособие/Т.С. Кабаченко - М.:Педагогическое общество России, 2000.-384с.
5. Управление персоналом организации: Учебник/ под ред. А.Я. Кибанова.-3-е изд., доп. и перераб.-М.:ИНФРА-М, 2005.-638с.

ВИДИ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Туристичний бізнес є відомим та успішним вже на протязі багатьох років, він увійшов у нове століття і став глибоким соціальним та політичним явищем, що значно впливає на економіку країн і цілих регіонів. Туризм — це надзвичайно прибуткова галузь, ефективність капіталовкладень якої може порівнюватися до нафтогазовидобувної, переробної промисловості та автомобілебудування.

Масовий характер туризму передусім пов'язаний із науково-технічною революцією та суттєвим зростанням добробуту населення, які дозволяють людині кожного року здійснювати туристичні подорожі. Люди подорожують із найрізноманітнішими цілями: це і бажання насолодитися красою інших країн, відпочити, і прагнення заробити гроші, побачити родичів або знайомих.

Глобальна скерованість туристичних потоків простягається з Півночі на Південь, з Заходу на Схід. На Півночі та на Заході зосереджені найбільш розвинені країни, що є донорами світового туризму. А країни Півдня та Сходу приваблюють мільйони туристів своїм теплим кліматом, незайманою природою, культурою, традиціями та звичаями. Найважливіше завдання для організаторів туристичної діяльності — виявити та оцінити причину такого розвитку туризму, визначити фактори, від яких в першу чергу залежить привабливість території для туристичних цілей.

Всесвітня туристична організація (WTO-UN) визначає туристичний регіон як територію, яка має в наявності мережу спеціальних споруд та послуг, необхідних для організації відпочинку, дозвілля чи оздоровлення туристів [4]. Тобто, туристичний регіон може розвивати у себе туризм лише тоді, коли він має всі необхідні ресурси для перебування у ньому туристів. Ці наявні та доступні ресурси створюють так званий туристський потенціал.

Відмінність потенціалу від ресурсу в тому, що потенціал достатньо чітко пов'язаний із конкретною задачею, для вирішення якої він визначається, тоді як зв'язок ресурсу з конкретним користувачем не є настільки визначеним. Так водні ресурси території можуть використовуватися і туристами, і промисловістю, і сільським господарством. Те саме стосується і лісових ресурсів. Якщо ж ми говоримо про туристський потенціал території та оцінюємо при цьому його водний компонент, то відразу маємо на увазі ті властивості водоймища чи річки, які суттєві для їх туристичного використання.

Опис потенціалу якого-небудь об'єкту це, як правило, і його оцінка у порівнянні з потенціалом іншого об'єкту. Таким чином, туристський потенціал об'єкту або території — це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм. Тобто поняття «туристський потенціал» є значно ширшим, ніж «туристський ресурс».

Туристський потенціал включає в себе багато компонентів, які доцільно буде поділити на такі основні групи: природною! і матичні компоненти (клімат, ландшафт, екосистеми).

культурно-історичні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос), інфраструктура, матеріально-технічна база.

Світовий досвід та практика економічної та соціальної політики розвинутих країн свідчать, що географічне положення, природнокліматичні ресурси та пам'ятки країни стають корисними лише завдяки туризму.

Культурно-історична спадщина, що включає в себе пам'ятки історії та культури, історико-культурні території та об'єкти, які мають значення для зберігання та розвитку культурної самобутності народу, його внеску в світову цивілізацію, є важливою складовою туристського потенціалу території. Так само до цього ресурсу належать і культура, традиції

та звичаї місцевого населення. І тому дуже важливим є не лише використання, але і захист цього ресурсу. Зберігання національних скарбів — це головний пріоритет туристських адміністрацій, бо це прямий шлях до зростання доходів від туризму.

Інфраструктура туризму — це комплекс споруд та мереж, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів та їх належне використання в цілях туризму. І навіть найпривабливіші місця та об'єкти країни можуть бути недоступними для широкого кола споживачів без наявності комунікацій, засобів зв'язку та транспортної досяжності до них. Власне, саме транспортна досяжність є найважливішим критерієм оцінки туристського потенціалу території.

Матеріально-технічна база складається з багатьох елементів. Це житловий сектор (готелі, мотелі, табори для автотуристів), сектор громадського харчування (кафе, ресторани, закусочні), транспортний сектор організації подорожей (агентства, організатори екскурсій), сектор розваг, інформаційний сектор (інформаційна туристична мережа), додаткові послуги та сервісна система.

Дуже важливими чинниками є людські та соціальні ресурси, тобто люди та організації, що сприяють швидкому розвитку туризму в регіоні і мають фінансовий капітал, належний рівень освіти та відповідні знання, а також системи охорони здоров'я, довілля, власності, інтересів місцевого населення. Саме людина є основним ресурсом туризму, адже людина є частиною послуги, і всі виробничі процеси залежать від людини, яка їх надає. Тому підготовка професійних кадрів для туризму є основним завданням установ, які займаються організацією туризму на конкретній території.

Всі перелічені компоненти тісно пов'язані між собою, і відсутність хоча б одного з них унеможливує розвиток туризму в цілому.

При вивченні туристично-рекреаційних ресурсів частіше за все використовують три види оцінки: якісну, кількісну та економічну.

Кількісна оцінка включає в себе показники об'єму запасів, необхідних для оптимізації навантажень та визначення потенційної ємності територіальних рекреаційних систем (Всесвітня туристична організація потенційну ємність туристичної території визначає як максимальну кількість людей, яка може відвідати місце призначення в один і той самий час, не призводячи до руйнування фізичного, економічного та соціально-культурного довілля та до неприпустимого зниження якості задоволеності відвідувачів). До складових кількісної оцінки відносяться також показники площі розповсюдження ресурсів, сприятливих для рекреаційного використання, встановлення кордонів санітарних округів та тривалість комфортного сезону використання рекреаційних ресурсів, які визначають сезонність використання та розвитку туризму.

Якісна оцінка рекреаційних ресурсів включає в себе ступені сприятливих якостей для визначення виду або циклу рекреаційних занять: виразність, контрастність, величність, здатність природних рекреаційних ресурсів пробуджувати позитивні емоції.

Недоліками кількісного та якісного методів є відсутність орієнтації на економічне обґрунтування, суттєві об'єми дослідницької роботи без чіткої стратегії застосування результатів.

Економічна оцінка дозволяє визначити вартість туристичних ресурсів території. Економічні параметри туристичної діяльності та економічна оцінка туристичних ресурсів тісно пов'язані з видом ресурсу, його якістю, відстанню від району споживання, технологією використання, станом довілля. Тобто економічна оцінка туристичних ресурсів повинна бути системою показників, що відображають економічні результати туристичної діяльності з урахуванням їх якісних властивостей.

Ціль економічної оцінки — це необхідність об'єктивно відобразити, що втрачає територія в цілому при знищенні рекреаційного ресурсу або при відмові від його використання. Зробити це доволі важко: по-перше, тому що цей ресурс може бути унікальним та його якості і цінність неможливо відшкодувати; по-друге, у ряді випадків

інтереси суспільства та індивіда не співпадають, а це може призвести до безповоротної втрати ресурсу як частини національного багатства.

У зв'язку з цим ми завжди опиняємося перед вибором:

- як ефективніше використати ту чи іншу територію залежно від її насиченості туристичними ресурсами;

- якій із форм господарського використання території слід віддати перевагу;

- які галузі краще за все доповнюють одна одну при використанні однією територією;

- яке сполучення галузей неприпустиме з погляду використання туристичних ресурсів, бо призводять до значного скорочення економічного ефекту.

- Вибір на користь розвитку туризму має сенс у тому випадку, якщо:

- інші форми господарського використання цієї території мають менший економічний ефект;

- розвиток інших форм діяльності на цій території неможливий через занадто довгі терміни повернення капіталовкладень;

- розвиток туризму як головної галузі національної економіки на цій території відповідає стратегічним завданням розвитку регіону.

У випадку, коли шанси декількох галузей є рівними, переваги часто визначаються на основі унікальності та привабливості даної території з урахуванням соціального замовлення для цієї території. Як правило вибір галузі-домінанти диктується ринковими потребами на відповідному етапі соціально-економічного розвитку і впливає з переваг тієї чи іншої галузі, яка забезпечить найшвидше розв'язання соціально-економічних проблем, які виникають.

Економічний ефект розвитку туризму проявляється, з одного боку, у результативності функціонування закладів відпочинку та туризму, а з іншого — економічним розвитком території в цілому. У зв'язку з цим, залежно від мети на практиці застосовується два основних види оцінки: галузева та загальногосподарська. Галузева оцінка будується на зіставленні витрат та доходів галузі, а загальногосподарська — на основі суспільних витрат та виграшу суспільства від використання туристичних ресурсів.

Адекватна економічна оцінка туристичного потенціалу — непроста і кропітка справа. Досвід показує, що для того, щоб не тільки оцінити, але й створити життєздатну працюючу програму розвитку туризму, необхідно об'єднати зусилля держави, організацій, установ туризму та кваліфікованих економістів, які знають специфіку роботи туристичної галузі.

Література

1. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу: навч. посіб. / Л.П. Дядечко; М-во освіти і науки України. Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановськопо. — К.: Центр учбової літератури, 2007.—224 с.

2. Кифяк В.Ф. Організація туризму: навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. - Чернівці: Книги-XXI 2008 - Бібліогр.: с. 340-343.

3. Любцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): навч. посіб. / О.О. Любцева. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: ТОВ «Альтпрес», 2003. – 436 с.

4. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія і практика: навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо; М-во освіти і науки України. ЛНУ ім. Івана Франка. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.

УДК 338.486(477)(043)

Авдан О.Г., асистент

РАЗВИТИЕ ИНТЕРНЕТ - БРЕНДИНГА В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ

Важным фактором развития экономики Украины является формирование рынка новых технологий и становление рынка интеллектуальной собственности.

Брендинг рассматривается не только как маркетинговая коммуникация, но и как способ повышения ценности самого бренда и, соответственно, увеличение его прибыльности. Именно поэтому брендинг является необходимым инструментом для достижения конкурентных преимуществ.

В настоящее время получило распространение использование сети Интернет как средства установления доверительных отношений бренда с потребителями. Основные сегменты рынка еще предстоит покорить, однако сетевые потребители появляются благодаря доверию и рекомендациям, поэтому дизайн сайта должен привлекать потребителей, ищущих доверительных отношений с маркой. В будущем будут рождаться новые элементы бренда, вызванные особенностями электронной коммерции. В Интернете многие элементы образа бренда можно сделать более дешевым и индивидуализированным способом.

За рубежом в сфере туристических услуг получил развитие процесс персонализации отношений. Суть этих отношений состоит в том, что создается система коммуникаций с каждым покупателем по ограниченному набору услуг, из которого покупатель может выбрать один или несколько туристических продуктов, которые его интересуют. Персонализация отношений завоевывает лояльность клиентов.

Выход коммуникаций между брендом туристических предприятий и их клиентами на интерактивный уровень позволяет избежать негативного впечатления, вызываемого массовыми предложениями традиционного маркетинга. Эта технологическая революция на сегодняшний день очень актуальна для торговых марок. Теперь появилась возможность индивидуально выявлять своих клиентов и посылать им нужную информацию в нужный момент.

База данных позволяет работать с каждым клиентом индивидуально: как с отдельными потребителями, так и бизнесменами, учитывая уникальность и особенности покупательских предпочтений каждого.

Таким образом, база данных является инструментом создания близких связей с потребителями и формирования лояльных отношений, т.е. установления настоящих отношений с клиентами на основе адекватных предложений и по разделяемым ценностям бренда.

Интернет накладывает свой специфический отпечаток на индивидуальность бренда. Интернет — это больше, чем просто витрина имиджа или канал прямых продаж и покупок. Он должен восприниматься как проявление новой ориентации бренда, как новые территории, выражающие его превосходство в области создания отношений.

Присутствовать в Интернете — означает быть готовым к сравнению, которое может быть не в пользу торговой марки, если разработчики проекта бренда не все до конца продумали.

Понятие идеальных отношений не сводится к эстетике сайта. Покупатель должен владеть реальной информацией о бренде. Интернет даст возможность донести клиенту, что бренд стремится удовлетворить его потребности.

Интернет формирует и другую форму связей с потребителями — он позволяет организовать виртуальные обсуждения. Бренд должен участвовать в обмене мнениями между его сторонниками и вовлеченными клиентами бренда посредством дискуссий. Это осуществлялось и раньше на специальных страницах журналов для потребителей, но Интернет делает эту возможность более мощной, мгновенной и более откровенной, и тем самым сильно изменяет ожидания и поведение потребителей.

Брендинг в деятельности предприятий туристической индустрии — это каждодневная напряженная работа с потребителями, которые могут не испытывать недостатка в деньгах, но ограничены во времени. Для таких потребителей экономия времени если не важнее, то, во всяком случае, эквивалентна экономии денег. Поэтому необходимо разрабатывать такие коммуникационные технологии, которые сэкономили бы время потребителя.

Интернет и другие новые технологии коммуникаций брендинга включают в себе множество способов экономии времени потребителей. Более того, они позволяют больше и

быстрее узнать о ценностях торговой марки и сформировать стиль поведения потребителя с учетом индивидуальных особенностей и пожеланий. Однако, как показывает практика, торговля в Интернете вызывает у потребителя большую настороженность, чем предложение продукции по телефону и телевидению. Доверие к бренду и средствам коммуникации — это фундамент формирования лояльных отношений покупателей к бренду.

Литература

1. Успенский И. Энциклопедия Интернет-бизнеса. Успенский И. - СПб.: Питер, 2001. - 430 с.
2. Эймор Д. Электронный бизнес: эволюция и/или революция.: [Пер. с англ.] / Эймор Д. - М.: Издательский дом "Вильямс", 2001. - 750 с.
3. Helm B. "Best Global Brands." BusinessWeek, September 18, 2008

УДК 331.556(100)(043)

Черненко Г.С., асистент

НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

Міжнародна міграція трудових ресурсів, безумовно, впливає на економічний розвиток як країн-експортерів, так і країн-імпортерів робочої сили.

Останнім часом акцент в аналізі міграції змістився в бік дослідження акумуляції людського капіталу як ендогенного фактору економічного зростання країн. Виходячи з того, що нагромаджений людський потенціал є важливою передумовою економічного розвитку, в межах цієї групи моделей міжнародна міграція розглядається як одне з пояснень різниці в темпах економічного зростання країн.

Напрями впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-експортера:

1) країна-експортер залишається без активної та цінної частини своїх трудових ресурсів (за деякими оцінками, втрати складають 10 % національного доходу);

2) постійна орієнтація на експорт трудових ресурсів спричиняє певне падіння довіри до економіки країни, що знижує рівень її інвестицій;

3) «відтік розумів» – серйозна проблема для більшості країн, що розвиваються, особливо Африки (Малаві, Судан, Замбія);

4) у багатьох випадках грошові перекази на батьківщину громадян, які працюють за кордоном, суттєво пом'якшують негативні наслідки виїзду.

5) повертаючись на батьківщину, мігранти привозять з собою значні матеріальні цінності, до того ж повертаються більш кваліфіковані працівники;

6) часто після повернення на батьківщину мігранти використовують накопичені за кордоном кошти та цінності для організації підприємницької діяльності в своїй країні;

7) еміграція позитивно впливає на економіку країн, які характеризуються значними розмірами безробіття.

Напрямки впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-імпортера:

1) імміграція висококваліфікованих професіоналів сприяє економічному зростанню, оскільки:

– заощаджуються кошти на підготовку таких фахівців;

– скорочуються витрати на придбання ліцензій, патентів, ноу-хау за кордоном;

2) залучення іноземної робочої сили підвищує конкуренцію на внутрішньому ринку праці, що стимулює зростання ефективності виробництва в країні.

3) додаткова конкуренція на ринку праці призводить до зростання безробіття.

4) зростання соціальної напруги в суспільстві, конфлікти на расовій, національній та релігійній основі.

Таким чином, розподіл економічних вигод від міграції відбувається нерівномірно.

Позитивні економічні ефекти від міграції межують з негативними, які теж мають місце.

Створення умов для нормального функціонування національних ринків праці традиційно виступає одним з важливих завдань держави. Основними цілями державного регулювання міграційних процесів є:

- 1) визначення порядку виїзду вітчизняних працівників за кордон;
- 2) визначення порядку в'їзду іноземних працівників на територію країни;
- 3) визначення положення іммігрантів у країні.

Державне регулювання міжнародної міграції трудових ресурсів здійснюється на національному та міжнародному рівнях. Потрібно відмітити, що працівники-іноземці, як правило, відчувають у країні-імпортері різні форми дискримінації:

- наймаючись на роботу;
- обговорюючи питання тривалості та режиму робочого часу;
- у питаннях оплати праці;
- у питаннях одержання пенсій, різних виплат;
- у питаннях отримання освіти та підвищення кваліфікації;
- у сфері медичного страхування та медичного обслуговування.

На подолання такого роду дискримінації націлене підписання відповідних міжурядових угод. Так, у підписаному в 1957 році Римському договорі про утворення ЄЕС, містився принцип «вільного переміщення осіб». З початку 90-х років можна говорити про практично повну рівноправність трудящих з країн ЄС. А 26 березня 1995 року вступила в дію Шенгенська угода, укладена Бельгією, Німеччиною, Іспанією, Люксембургом, Нідерландами, Португалією та Францією (до якої мають намір приєднатися Італія, Греція, Австрія). Відповідно до угоди на внутрішніх кордонах країн, що її підписали, були ліквідовані системи контролю.

У сучасних умовах найбільш гострими є проблеми регулювання промислово розвиненими країнами імпорту трудових ресурсів з країн, що розвиваються, та країн Східної Європи. Перші вводять різного роду квоти, обмеження, системи відбору тощо відповідно до яких представники другої групи країн одержують види на проживання та права на роботу.

Зауважимо, що МОП регулює лише проблеми легальних мігрантів. Нелегальні мігранти нічим не захищені та відчувають на собі вплив різних форм дискримінації.

На сьогодні не існує єдиної, добре відпрацьованої й загальноновизнаної міжнародно-правової бази для врегулювання проблем міжнародної трудової міграції, незважаючи на наявність паспортних та імміграційних законів і значного періоду роботи МОП щодо встановлення норм трудових відносин. Однак діє чітка тенденція досягнення правового врегулювання кадрового аспекту міжнародних угод.

Аналіз чинного законодавства України щодо міграційних процесів показав його нерозвиненість. В Україні не прийняті закони про виїзд, про міграцію, відсутні необхідні домовленості принаймні з країнами найбільш розвинутого міграційного обліку. У поєднанні з низькою юридичною культурою наших громадян це створює сприятливі засади нелегальній міграції. Тож, Україна в своїх діях щодо міграції робочої сили має спиратись на два принципи: суверенне право кожної країни вирішувати, хто може в'їхати на її територію; право кожної людини на еміграцію.

УДК 348.47:656.615(477)(043)

Карелина А.В., аспірантка МГУ

ПРОБЛЕМЫ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ РАЗВИТИЯ МОРСКОГО ТРАНСПОРТА УКРАИНЫ

Для обоснования программы развития национального флота, следует учитывать текущую стратегию конкурентных судовладельческих компаний, которые зачастую нацеливают функциональную деятельность компании на получение максимума прибыли без

согласования действий с национальными интересами. Можно упомянуть то обстоятельство, что транспортный флот США в платежном балансе страны имеет отрицательное сальдо. Это следствие того, что часть судов эксплуатируется под удобными иностранными флагами.

Таким образом, регулируется стоимостная конкурентоспособность судов. Транспортная безопасность страны достигается на основе особых регуляторов. Главным становится фактор накопления средств для обновления тоннажа по условию снижения налогового бремени. Достаточность других источников доходов снижает роль морского транспорта США в формировании существенного притока валютных средств. В то же время торговый флот Китая вместе с сопряженными хозяйствами формирует 10 % ВВП страны.

Задачи обеспечения эффективности транспортного обслуживания производственных и торговых отношений в мировой экономике остаются приоритетными, независимо от фазы экономического цикла. Однако возникает необходимость постоянного уточнения особенностей и тенденций развития локальных сегментов рынка транспортных услуг. С целью оптимизации перевозочного процесса важно своевременно определить степень сбалансированности производственного потенциала и объема грузопотоков, сконцентрированных в отдельных морских ренджах.

Совокупность проблем глобализации рынка морской торговли формируется под воздействием специфических причин и предпосылок роста мирового товарообмена. При этом следует различать конкурентную сферу деятельности специализированных СК, с одной стороны. А, с другой стороны, особенности реализации государственной морской политики. Поэтому, несмотря на интернациональный характер проблем, необходима разработка и реализация индивидуальных программ устойчивости функционирования, учитывающего системные риски и внешние угрозы.

Для Украины, экономика которой в значительной степени зависит от эффективного участия в международном разделении труда, особое значение приобретает проблема развития национального торгового флота. Из-за ограниченности инвестиционных ресурсов задача может решаться постепенно, начиная с освоения региональных ниш фрахтового рынка.

Среди важнейших задач эффективного и устойчивого функционирования локальных рынков транспортных услуг выделяются достижение адекватности их составляющих, и, прежде всего, провозной способности транспортных средств, пропускной способности, транспортных узлов, с одной стороны, и объема грузопотока, с другой стороны. Сложность управления сбалансированностью системы обслуживания обусловлена достаточно быстрыми количественными и структурными изменениями грузопотоков и высокой капиталоемкостью наращивания производственного потенциала судоходных компаний, портов и наземных видов транспорта.

Относительно высокий уровень риска эффективности инвестиционных проектов в этих условиях обуславливают концентрацию флота ведущими морскими державами. Для новых участников рынка это ограничение усиливает конкуренцию и снижает вероятность вхождения на рынок. Поиск возможностей снижения риска и вхождения на глобальный рынок украинских судоходных компаний одно из перспективных направлений теоретической научной и практической деятельности.

При формировании и анализе локальных рынков транспортных услуг отражаются две глобальные задачи развития производительных сил: создание механизма мотивации высоко эффективного труда и ориентация на потребности основной части населения экономических систем. Поэтому формирование локального РТУ должно учитывать тенденции развития и особенности формирования международного (глобального) рынка морской торговли. Незавершенность основ эффективной концентрации ресурсов не позволяет решить ряд важных проблем сбалансированности развития региональных транспортных комплексов и рынков. Поэтому необходимо постепенное наращивание провозной способности флота флага Украины на основе отечественных и транзитных грузопотоков.

Для реализации позиционирования национальных предприятий морского транспорта в мировом рынке торгового судоходства важно соответствие общесистемных критериев, ограничений и производственных возможностей локальных подсистем. Интересы глобальной устойчивости и задачи флота и портов страны определяют требования к выбору параметров рационального участия таких предприятий в обслуживании международного разделения труда. Единым требованием остается оптимальность использования базисного потенциала по финансовым критериям функционирования. При этом любые локальные критерии должны быть ориентированы на конкурентную производительность предприятий и эффективность инвестиционных проектов. Анализ состояния фрахтового рынка заключается в статистической оценке размеров отдельных секторов рынка, темпов и тенденции роста грузопотоков. Важно также провести анализ по грузовладельцам, формирующим параметры спроса на тоннаж. Следует установить, какие критерии выбора судовладельцев используются, и как формируется сегментирование рынка.

Важен анализ распределения организационно-технической базы, формирующей конкурентную среду. Обоснованность инвестиционной позиции является важнейшим фактором эффективного развития морских транспортных предприятий. Даже в условиях мирового судоходного рынка необходим контроль, чтобы своевременно обеспечить защиту функциональной деятельности от непредвиденных обстоятельств.

В условиях конкурентного развития всех участников торгового мореплавания важнейшим принципом становится инициативность. Именно этот фактор подавляется при административном планировании функциональной и инвестиционной деятельности. Плановое жесткое управление экономическими процессами определяет подчинение производителей и потребителей государственным чиновникам, которые не обладают необходимым информационным полем для выработки рациональных решений.

СЕКЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

УДК 378.147:519.2(043)

Сирмаїїх І.В., кандидат економічних наук, доцент

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЇ СИСТЕМИ

Освіта в Україні останнім часом істотно змінилася, і головним чином із-за вступу в Болонський процес. Перехід до кредитно-модульної (а точніше кредитно-трансферної) системи організації навчального процесу зумовив зміни в традиційних формах і методах навчання. Але на наш погляд, орієнтація на даний процес не повинна призводити до надмірної перебудови системи вітчизняної освіти. Застосовуючи нове, ми повинні відстоювати свої національні інтереси, берегти досягнення і традиції своїх освітніх систем, що були сформовані десятиліттями. Тому робота присвячена розгляду переваг і недоліків нових і традиційних методів навчання.

Даний аналіз автором пропонується провести за наступними напрямками: підготовка і проведення занять (лекції, практичні, лабораторні, семінарські заняття); контроль знань.

У зв'язку з цим традиційні й нові методи в навчанні були систематизовані і представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Методи навчання у вищих навчальних закладах.

Функція	Методи	
	традиційні	нові
Підготовка до занять	Підручники, посібники, методичні розробки, періодичні видання, конспекти лекцій	Електронна бібліотека, інформація з Інтернету, електронні конспекти, електронні підручники
Проведення лекцій	Диктування лекцій, записи на дошці, використання наочних матеріалів	Лекції - презентації, лекції - дискусії, використання мультимедійних технологій, виступ лекторів - практиків
Проведення практичних, (лабораторних, семінарських) занять	Письмовий або усне опитування, рішення задач студентами на дошці, обговорення питань під час усних опитувань	Перевірка типових завдань вирішених студентами до заняття самостійно, рішення задач поглибленого плану або розрахункових з допомогою комп'ютерних технологій, ділові ігри, групові дискусії
Контроль знань	Письмові контрольні роботи, письмовий або усне опитування, письмовий (усний) іспит (залік), колоквіуми.	Автоматизоване тестування, рейтингова система, поточний і модульний контроль

Як видно з таблиці підготовка до занять проходить з використанням нових джерел інформації, серед яких найбільш популярним серед студентів - мережа Інтернет. Останнім часом викладачі кафедри математичних методів активно працюють по створенню електронних підручників, інтерактивних навчальних комплексів. Так у цей час створені

авторські підручники не тільки з інформатики, а й з теорії ймовірностей і математичній статистиці. Досвід показує, що студенти з цікавістю працюють з електронними підручниками. Крім того, сучасні комп'ютерні технології дозволяють наділити цей навчальний засіб багатьма дидактичними можливостями, які неможливо реалізувати в друкованих підручниках: наочність представлення матеріалу (відео, звук); швидкий зворотній зв'язок (вбудовані тест-системи забезпечують миттєвий контроль студентів за засвоєнням матеріалу; інтерактивний режим дозволяє студентам самим контролювати швидкість проходження навчального матеріалу); можливість швидко знайти необхідну інформацію; сприйняття нового навчального матеріалу йде через активізацію не лише зору (текст, колір, статичні зображення, відео, анімація), але і слуху (голос диктора чи актора, музичне або шумове оформлення), що дозволяє створити певний, можна сказати, заданий емоційний фон, який підвищує ефективність засвоєння поданого матеріалу. Наприклад, згідно з аналізом динаміки успішності студентів до і після включення в навчальний процес електронного підручника "Теорія ймовірностей і математична статистика" кількість позитивних оцінок з дисципліни "Теорія ймовірностей і математична статистика" стає більше, особливо краще спостерігається ця тенденція у студентів заочної форми навчання. Поряд з цим, можна відзначити, і те, що 75% опитаних студентів вважають, що після роботи з електронним підручником для них предмет математична статистика став більш цікавим і зрозумілим; 70% вважають, що підручник допоміг їм краще розібратися область застосування і суть методів.

Принципова відмінність між традиційними і новими підходами до проведення лекційних занять полягає у використанні таких нових методів, які стимулюють активну взаємодію викладачів і студентів, завдяки новим інформаційним технологіям, а не впровадження кредитно - трансферної системи.

Ключовою особливістю нової системи є спеціальна організація практичних (лабораторних або семінарських) занять, адже студенту необхідно заробляти бали на кожному занятті або за кожен тему. У Європі практичні заняття розбиваються на дві частини: навчальна та контрольна. Навчальна частина будується на консультаціях (обговорюються проблемні, або основні питання або ті, які викликали труднощі при самостійній підготовці до заняття. Друга (контрольна) частина організована як персональний захист спільних для всіх завдань, розданих до заняття. Крім того, студенти повинні здати для перевірки всі індивідуальні завдання, які передбачені планом на даному занятті. Основною проблемою при запровадженні такого підходу в наших вузах є велика кількість студентів у навчальній групі (на жаль, з об'єктивних причин ввести загальноєвропейський стандарт «один викладач - п'ять студентів» поки що не вдається).

Навчальний процес не може здійснюватися без контролю його результатів (діагностика знань студентів викладачем). Контроль дозволяє виявити відхилення між очікуваними показниками і отриманими результатами (зворотний зв'язок). Основною особливістю оцінювання та контролю знань студентів у сучасних умовах є поточний (тести, усні та письмові опитування, підготовка звітів з лабораторних робіт, підготовка до практичних робіт, виконання домашніх завдань і т.д.) і модульний (письмове опитування за темами модуля) контролі, які забезпечують систематичну роботу студентів при вивченні дисципліни. При цьому використання кредитно-модульних залікових одиниць дозволяє оцінювати не тільки навчальні досягнення, але й участь в олімпіадах, науково-практичних конференціях і т. і. Але перехід до нової системи спричинив відмову від традиційних іспитів і заліків. А тільки повноцінна здача іспиту дозволить студенту отримати цілісне уявлення про предмет. Не завжди виправдане використання тестів при викладанні математичних задач, тому що метою розв'язання математичної задачі є пошук і знаходження вірного результату, а не його «вгадування». З іншого боку застосування тестових технологій при оцінюванні знань студентів-умінь зменшує суб'єктивізм і істотно скорочує час на контроль.

Таким чином, перехід до нових методів навчання дозволяє урізноманітнити взаємодію викладача та студента, стимулює студентів до самостійного вирішення поставлених завдань.

Разом з тим необхідно прагнути зберегти всі позитивні моменти вітчизняної освіти: його фундаментальність, постійне спілкування викладача зі студентами як в процесі навчання, так і в ході іспитів. Тому для вдосконалення системи викладання ефективно застосування традиційних методів у поєднанні з новими, а не навпаки.

УДК 378.147:51(043)

Тонких Л.С., кандидат фізико-математических наук, доцент, професор

МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «МАТЕМАТИКА ДЛЯ ЭКОНОМИСТОВ»

В последние 15-20 лет в нашей стране наблюдается постоянный спад уровня математической подготовки абитуриентов. Естественно, это связано с тем, что престиж профессии учителя средней школы очень упал. Уходит то поколение учителей, которые действительно шли в педагогический институт по призванию и из любви к математике.

В 60-х годах прошлого столетия выдающийся ученый в области механики академик АН УССР и АН СССР, член национальной АН США Степан Прокофьевич Тимошенко, эмигрировавший в Америку, и много лет там работавший, посетил в годы оттепели многие вузы ССР. Вот его мнение о существовавшей в то время системе образования: «Наше старшее поколение так хорошо заложило фундамент образования, что как ни пытаются его сейчас испортить, пока ничего у них не получается». Если бы академику довелось бы сейчас познакомиться с нашей системой образования, он бы понял: получилось. И причин тому очень много.

Итак, на первом курсе мы имеем достаточно много очень слабо подготовленных студентов контрактной формы обучения. Но даже у тех студентов, которые имеют высокие оценки по математике в аттестате и по внешнему независимому тестированию, наблюдается ряд проблем при изучении курса высшей математики. Первая проблема - в том, что практически все студенты испытывают большие трудности, если необходимо сформулировать свои мысли четко, логично, с использованием математического аппарата. Корни второй проблемы, как ни странно, кроются в самой системе внешнего независимого тестирования. При всех положительных моментах этой системы, она в нашей стране, на мой взгляд, еще далека от совершенства. Но это тема отдельного обсуждения. А главный минус – в том, что подготовка в школах, лицеях, на всевозможных подготовительных курсах, у частных репетиторов сводится к простому «натаскиванию» и объяснению ученикам, что вероятность угадать ответ из пяти возможных равна 0,2.

В итоге, на первом курсе студенты часто не умеют делать две самые главные вещи: думать и много работать. В этом аспекте и применяются различные методы активизации работы студентов.

1. Постоянные привлечения студентов во время лекций к доказательству отдельных теорем, утверждений и т.д. Естественно, в условиях кредитно-модульной системы студенты получают за это бонусы (как правило, 0,5-2 балла в зависимости от сложности задания):

- Лектор доказывает необходимое и достаточное условие ортогональности векторов, а затем предлагает доказать необходимое и достаточное условие коллинеарности векторов аналогично.

- Студентам предлагается сформулировать и доказать условие параллельности и перпендикулярности двух прямых в пространстве, прямой и плоскости.

- Дать геометрическое истолкование свойств определенного интеграла.

- Доказать непрерывность суммы, произведения, частного двух непрерывных в точке функций.

2. Вынесение части материала на самостоятельное доказательство вне аудитории:

• Сформулировав определение предела функции в точке, в бесконечности, понятие бесконечно большой функции, предлагается дома дать определение пределов:

$$\lim_{x \rightarrow \infty} f(x) = \begin{cases} \infty \\ +\infty \\ -\infty \end{cases}; \quad \lim_{x \rightarrow +\infty} f(x) = \begin{cases} \infty \\ +\infty \\ -\infty \end{cases}; \quad \lim_{x \rightarrow -\infty} f(x) = \begin{cases} \infty \\ +\infty \\ -\infty \end{cases}.$$

- Предлагается вывести формулы для вычисления расстояния от точки до прямой.
- Доказать формулы производной произведения, частного.

3. Организация работы на практических занятиях таким образом, чтобы студенты с разным уровнем подготовки получали задания различного уровня сложности. Здесь очень важна работа с сильными и одаренными студентами. На каждом занятии задается домой достаточно большое количество дополнительных задач повышенной сложности, которые потом сдаются на проверку преподавателю. Эта работа очень эффективна для подготовки студентов к I и II туру Всеукраинской студенческой олимпиады по математике, но требует, конечно, дополнительных временных затрат для преподавателя.

4. Очень интересной представляется методика использования «парадоксов» в математике для того, чтобы заинтересовать студентов. Например, лекцию по теме «Знакопередающиеся ряды» можно начать с приведения следующего примера:

Имеем ряд $1-1+1-1+1-1+\dots$

Обозначим его сумму S :

$1-1+1-1+1-1+\dots = S$, перенесем первый член в правую часть и получим:

$-1+1-1+1-1+\dots = S-1$.

Ряд, стоящий в левой части этого равенства, отличается от первоначального лишь знаками его членов, значит, его сумма будет:

$-S$; итак, $-S=S-1$, или $S=\frac{1}{2}$.

С другой стороны, если сгруппировать члены ряда попарно, то получим

$S=(1-1)+(1-1)+(1-1)+\dots=0$.

Таким образом, $0=\frac{1}{2}$. Просьба к студентам: найти ошибку в рассуждениях.

Например, итальянский математик Гвидо Гранди делал из этого результата ($0=\frac{1}{2}$)

вывод о том, что это подтверждает создание Богом мира из ничего. Хотя еще в 1715 году французский математик Пьер Вариньон предостерегал математиков против безоговорочного перенесения на бесконечные ряды свойств многочленов (конечных рядов).

5. Работа студенческого научного общества по математике, которая осуществляется в следующих направлениях:

- Работа кружка «Дополнительные главы высшей математики». На этих дополнительных занятиях со студентами решаются задачи прошлых олимпиад, которые проводились в МГГУ и Всеукраинской олимпиады по математике.

- Подготовка студенческих работ на конференции, реферативных и научных работ.

Все вышеперечисленные методы активизации работы студентов скорее пригодны для сильных студентов, для студентов со слабой математической подготовкой, конечно, нужны другие методы.

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА НЕПРЕРЫВНОЛИТЫХ ЗАГОТОВОК ИЗ ПЕРИТЕКТИЧЕСКИХ МАРОК СТАЛИ

Одним из наиболее важных узлов, определяющих рациональную работу машины непрерывного литья заготовок (МНЛЗ) и оптимальное качество непрерывнолитой заготовки, является кристаллизатор, в котором за счет отвода тепла от расплава охлаждающей водой (от 10 % до 30 % всего тепла) происходит формообразование заготовки [1].

Определение закономерностей теплообмена между заготовкой и кристаллизатором является актуальной задачей, поскольку от условий теплообмена зависит производительность МНЛЗ и качество поверхностных и подповерхностных слоев заготовки. Знание закономерностей теплообмена между заготовкой и кристаллизатором позволяет оптимизировать конструкцию кристаллизатора для каждого конкретного случая [2].

Достаточно сложной технологической задачей является непрерывная разливка в слябовые заготовки перитектических марок стали, склонных к образованию продольных трещин. При всей современной значимости непрерывной разливки стали вопросы обеспечения качества литой заготовки и ее поверхности в ряде случаев остаются проблемными, особенно при производстве проката ответственного назначения.

Продольные трещины (*longitudal cracks*) – поверхностный дефект, характерный в основном для перитектических сталей, содержащих около 0,1 % С.

Этот дефект обычно представляет собой несколько изогнутую (волнистую) трещину, которая может измениться по длине от нескольких сантиметров вплоть до нескольких метров в отдельных случаях. Продольные трещины обычно формируются в центральной части кристаллизатора как по большому, так и по малому радиусу. Дефект обычно появляется в начале разливки плавки. Слябы из низкоуглеродистых (<0,08 %) и марганецсодержащих (> 1,1 %) марок стали иногда поражаются относительно короткими продольными трещинами (длиной около 100 мм).

Продольные трещины трудно выявляются на слябах непосредственно после разливки и часто ассоциируются с мелкими неоднородностями, расположенными возле поверхности сляба.

По данным французских исследователей, как начало разливки плавки, так и смена сталеразливочного и промежуточного ковша ведет к формированию трещин. Кроме того, при непрерывной разливке перитектических сталей отмечается зависимость пораженности продольными трещинами от вариаций скорости вытягивания заготовки [3].

Химический состав стали (даже внутри марочного) оказывает существенное влияние на вероятность возникновения продольных трещин. Наиболее опасным является интервал концентраций углерода 0,10-0,14 %. Кроме того, к росту пораженности непрерывнолитых заготовок трещинами ведет увеличение содержания серы в стали, т.к. формирование включений сульфида марганца в междендритных пространствах зависит от соотношения $[Mn]/[S]$.

Основной характеристикой склонности сталей различного химического состава к формированию продольных трещин является ферритный потенциал:

$$F_p = 2.5 (0.5 - [C_{eq}]), \quad (1)$$

где

$$C_{eq} = [\%C] + 0,04[\%Mn] + 0,1[\%Ni] + 0,7[\%N] - 0,14[\%Si] - 0,04[\%Cr] - 0,1[\%Mo] - 0,24[\%Ti] - 0,7[\%S]. \quad (2)$$

Величина $F_p > 1$ соответствует формированию полностью ферритной структуры в области солидуса (для чистого δ -железа $F_p = 1,25$). При $F_p < 0$ формируется полностью аустенитная структура.

Данная характеристика достаточно чувствительна к вариациям химического состава стали как в пределах марочного, так и при исследовании поражённости поверхностными дефектами проката из различных марок стали. Результат статистического анализа индекса поражённости слябов из перитектических марок стали представлен на рис.1(а) (индекс оценивался по относительному объёму зачистки поверхности слябовых заготовок).

Как показало сопоставление объёма зачистки различных слябов из различных марок стали (перитектических и близких к ним по химическому составу), варьирование массовых долей марганца и кремния в пределах марочного состава позволяет заметно (на 20-30 %) снизить объём зачистки поверхности слябовых заготовок (см. рис.1(а)). Например, снижение содержания углерода с 0,13-0,14 % до 0,11-0,12 % ведёт к увеличению объёма зачистки в 1,5 раза. Для стали с массовой долей углерода 0,14-0,16 % оптимальная (по величине ферритного потенциала) массовая доля 1,35-1,50 %. Снижение массовой доли марганца до 1,23-1,35 % (при той же массовой доле углерода) заметно отражается на объёме зачистки (при отклонении химического состава металла от оптимального объём зачистки растёт).

Анализ технологии непрерывной разливки на криволинейной слябовой МНЛЗ (разливка в слябы сечением от 220x1250 до 300x1850 мм) для группы перитектических марок стали показал, что дополнительным фактором, определяющим вероятность формирования продольных трещин, является перегрев металла в промежуточном ковше (см. рис. 1(б)). Таким образом, наряду с выполнением требований по регулированию химического состава стали в узких пределах, целесообразно снизить перегрев в промежуточном ковше МНЛЗ. Кроме того, важным условием снижения поражённости слябов из перитектических марок стали является равномерное затвердевание оболочки.

Однако изменение перегрева металла влечёт за собой и изменение допустимой скорости разливки. Это особенно существенно для перитектических марок стали вследствие сильной зависимости теплового потока в кристаллизаторе от массовой доли углерода с резким снижением его для перитектических сталей.

Однако изменение перегрева металла влечёт за собой изменение допустимой скорости разливки. Это особенно существенно для перитектических марок стали вследствие сильной зависимости теплового потока в кристаллизаторе от массовой доли углерода с резким снижением его для перитектических сталей [4].

На основании уравнений теплового и материального баланса кристаллизатора получено уравнение для оценки рациональной скорости вытягивания (с учётом предположения о практически полном снятии перегрева в кристаллизаторе):

$$w = \bar{q} \cdot \frac{2h_a}{\rho(Rc\Delta T + 2xL)} \cdot \left(1 + \frac{R}{b}\right), \quad (3)$$

где $\bar{q}$ - средний тепловой поток, отводимый от поверхности сляба в кристаллизаторе; h_a - высота кристаллизатора; b , R - ширина и толщина сляба; c - теплоёмкость металла; x - толщина твёрдой корки; L - теплота кристаллизации.

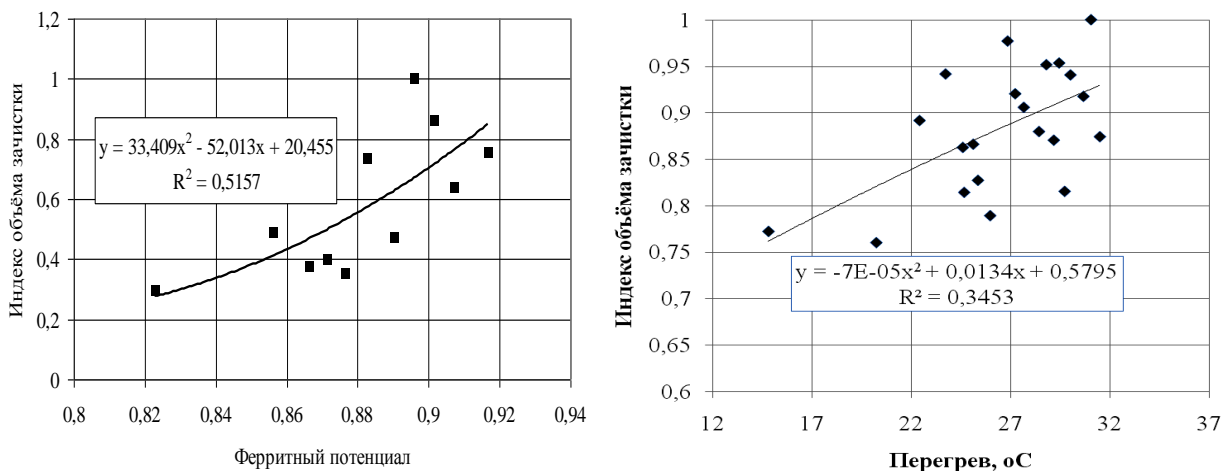

Рис.1– Влияние ферритного потенциала (а) и перегрева (б) на объём зачистки поверхности непрерывнолитых слябовых заготовок (перитектические марки стали, 1 точка – среднее по 100 плавкам)

Как показал статистический анализ зависимости объёма зачистки поверхности слябов из перитектических марок стали, оценка оптимальной скорости соответствует результатам расчёта по уравнению (3). За счёт подбора рационального температурно-скоростного режима непрерывной разливки перитектических марок стали снижение объёма зачистки составило 10-15 %.

Таким образом, на основании результатов аналитического моделирования и статистического анализа результатов промышленных плавов установлены рациональные параметры разливки перитектических марок стали в слябовые заготовки. Предложенные расчётные формулы для оценки рациональной скорости вытягивания соответствуют результатам промышленного опробования.

Литература

1. Емельянов В.А. Тепловая работа машин непрерывного литья заготовок. - М.: Metallurgy, 1988. 143 с.
2. Никитенко Н.И., Соколов Л.А. К исследованию кристаллизации непрерывного слитка прямоугольного сечения // Изв. АН СССР. Металлы, 1969. № 3. С. 72—79.
3. Control of Surface Quality of 0,08%<C<0,12% Steel Slabs in Continuous Casting / Vincent Guyot, J.-F. Martin, A. Ruelle e.a // ISIJ International, Vol. 36. - 1996.- Supplement, P. S227-S230.
4. Improvement of the Initial Stage of Solidification by Using Mild Cooling Mold Powder / Masayuki KAWAMOTO Yuichi TSUKAGUCHI, Norihiro NISHIDA e.a. // ISIJ International, Vol. 37. - 1997, № 2, - P. 134-139.

Назаренко Наталя Вікторівна. Підвищення якості безперервнолитих заготовок із перитектичних марок сталі.

УДК 378.147:002-057.4(043)

Дяченко О.Ф., асистент

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРИ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОЕКТНОГО МЕТОДУ

Останнім часом система освіти в Україні зазнає докорінних змін. На перший план виходять такі поняття як компетентність, компетенція, інноваційна освіта, нові освітні технології. Інновації в освіті припускають не тільки передачу статичних знань від викладача

до студента, а й отримання студентами базових і професійних компетенцій, а в якості результату навчання - компетентності.

Метод проектів - це комплексний навчальний метод, який дає можливість учневі виявити самостійність у плануванні, організації і контролі своєї діяльності. Останнім часом даний метод у навчанні інформатики та інформаційних технологій придбав широку популярність внаслідок своєї практичної і теоретичної спрямованості.

Проектне навчання іноді розглядають як альтернативу лекційно-практичної системи навчання у вузі. Але фахівці з країн, що мають великий досвід проектного навчання, вважають, що його варто використовувати як доповнення до інших видів навчання студентів [2, с. 119].

В умовах посилення частки самостійної роботи студентів, метод проектів є одним з ефективних методів організації позааудиторної діяльності студентів, спрямований на формування критичного і творчого мислення, навичок дослідницької та пошукової діяльності.

Розглянемо основні вимоги до використання методу проектів в освітньому процесі [1, с. 197-198]:

1. Наявність значущої в дослідницькому, творчому плані проблеми - завдання, що вимагає інтегрованого знання, дослідницького пошуку для її вирішення.
2. Практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів.
3. Самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність студентів.
4. Структурування змістовної частини проекту (із зазначенням поетапних результатів).
5. Використання дослідницьких методів: визначення проблеми, що впливають з неї завдань дослідження, висунення гіпотези їх рішення, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підбиття підсумків, коректування, висновки.

Можна виділити наступні переваги використання методів проекту в організації самостійної роботи студентів:

- студенти вчаться користуватися засвоєними знаннями для вирішення нових пізнавальних, практичних і професійних завдань;
- з'являється можливість придбання студентами комунікативних навичок і вмій, умінь працювати в різноманітних групах, виконуючи різні соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника та ін);
- метод проектів сприяє формуванню і розвитку у студентів навичок і вмій користуватися дослідними і пошуковими методами.

Якщо випускники вузів набувають зазначені вище вміння, навички і здібності, вони виявляються більш пристосованими до професійної діяльності після закінчення навчального закладу, вміють адаптуватися до умов навколишнього світу, орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, працювати спільно в різних колективах.

Проекти можуть бути однопредметними або міжпредметних, іноді тема проекту виходить за рамки навчальної програми. Міжпредметні проекти можуть виступати в ролі інтегруючих факторів, що переборюють традиційну предметну роз'єднаність вузівської освіти.

Робота над проектом зазвичай включає в себе наступні етапи:

1. Підготовка: визначення цілей і теми проекту.
2. Планування: визначення джерел інформації, методів дослідження, розподіл завдань між членами групи.
3. Дослідження: збір інформації, рішення проміжних завдань.
4. Отримання результатів: аналіз отриманої інформації, рішення проміжних завдань, коректування отриманої інформації, підбиття підсумків і формулювання висновків.
5. Представлення різних видів звітів: усний, письмових, комп'ютерна презентація, публічний захист, різні творчі роботи.

Розглянемо приклад роботи студентів над проектом.

У рамках вивчення курсу «Інформаційні системи в менеджменті», призначеного для підготовки бакалаврів що навчаються за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність» студенти виконували проекти за наступними темами:

- Інформаційні технології, що застосовуються для ведення історії діяльності співробітників та повного документування даних
- Інформаційні технології, що застосовуються для планування заробітної плати
- Інформаційні технології, що застосовуються для табельного обліку використання робочого часу
- Інформаційні технології, що застосовуються для обліку та аналізу кадрів
- Інформаційні технології, що застосовуються для планування потреби в кадрах
- Використання баз даних та систем управління базами даних в документальному забезпеченні управлінської діяльності на підприємстві.

Інформаційні проекти з самого початку направлені на збір інформації про якийсь об'єкт, ознайомлення студентів з інформацією з певної теми, її аналіз і узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії. Такі проекти вимагають добре продуманої структури, можливості систематичної корекції по ходу роботи над проектом. Структура такого проекту може бути визначена наступним чином:

1. Визначення мети проекту та його результату (огляд, стаття, реферат, доповідь, відео, курсова робота тощо).
2. Визначення предмета інформаційного пошуку.
3. Інформаційний пошук з фіксацією проміжних результатів:
  - аналітична робота, висновки і уточнення (коригування) на основі отриманої інформації первісного напрямку дослідження (якщо буде потрібно);
  - подальший інформаційний пошук за уточненими напрямками дослідження: аналіз фактів, узагальнення і висновки, і т.д. до одержання даних, що задовольняють всіх учасників проекту.
4. Висновок і оформлення результатів відповідно до встановлених педагогом вимогами.
5. Обговорення та захист проекту: у вигляді комп'ютерної презентації та письмової роботи.
6. Зовнішня оцінка проекту педагогом і однокурсниками.

Метод проектів є не лише одним із способів організації самостійної роботи але також студенти мають можливість застосувати свої знання в різних областях та відчутти результати своєї дослідницької праці, побачити, де і яким чином їх знання можуть бути застосовані у практичній діяльності. Звичайно найкращими в якості отримання інноваційних знань, є ті ВНЗ де студенти реалізують справжні проекти в різних галузях.

Література

1. Інтернет в гуманитарном образовании: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 272 с.
2. Софронова Н.В. Теория и методика обучения информатике: Учеб. пособие / Н.В. Софронова. – М.: Высшая школа, 2004. – 223 с.

УДК 372.868:378.147

Сивак О.А., старший викладач

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ НАВЧАННІ ІНФОРМАТИКИ

Сучасні стандарти світи передбачають на самостійну роботу студентів від 1/3 до 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення окремої навчальної дисципліни. За таких умов від її правильної організації залежить якість оволодіння студентами навчальним матеріалом та набуття практичних вмінь і навичок, досвіду роботи у команді, прийняття рішень в умовах невизначеності, критичного мислення, ефективної

взаємодії, мережної в тому числі, проектної діяльності тощо. Головною метою самостійної роботи студентів є підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців на світовому ринку праці через формування ключових компетентностей відповідно до соціального замовлення щодо підготовки спеціалістів в умовах економіки знань. Основними завданнями самостійної роботи є засвоєння в повному обсязі основної освітньої програми та послідовне вироблення навичок ефективної самостійної професійної (практичної й науково-теоретичної) діяльності на рівні світових стандартів.

У процесі організації самостійної роботи студентів доцільно виділити наступні етапи:

1. Визначення змісту навчального матеріалу, який виноситься для самостійного опрацювання.
2. Визначення виду самостійної роботи.
3. Визначення обладнання та засобів ІКТ, необхідних для виконання самостійної роботи.
4. Визначення рівня навичок мислення, на розвиток яких спрямоване завдання.
5. Формулювання завдання.
6. Оцінювання виконаних завдань.

Пропонуємо логіку формування завдання для самостійного виконання, якої доцільно дотримуватися викладачеві, з коментарями щодо формування навчальної, інформатичної, дослідницької та життєвої компетентностей студентів.

Етап 1. Визначення змісту навчального матеріалу, який виноситься для самостійного опрацювання. Для самостійного опрацювання можна виносити: а) дрібні порції навчального матеріалу, наприклад, у рамках вивчення певної теми; б) окремі теми в межах модулів; в) лише практичні завдання для закріплення набутих вмінь.

Етап 2. Визначення виду самостійної роботи. Важливе значення для ефективної організації самостійної роботи є створення системи завдань для самостійної роботи студентів, елементами якої є завдання, спрямовані на вивчення теоретичного матеріалу, оволодіння практичними навичками, проведення дослідницької роботи.

Етап 3. Визначення обладнання та засобів ІКТ, необхідних для виконання самостійної роботи. Для виконання завдань будь-якого виду самостійної роботи, залежно від напрямку підготовки, спеціальності, курсу, виникає потреба у використанні комп'ютерних технологій та (або) певного обладнання, розміщеного у відповідних лабораторіях. Необхідно передбачити, щоб відповідні засоби були доступні студенту при виконанні самостійної роботи.

Етап 4. Визначення рівня навичок мислення, на розвиток яких спрямоване завдання. Важливим аспектом у організації самостійної роботи студентів є її планування таким чином, щоб процес навчання спрямувати на зміни у рівнях розумової діяльності згідно з теорією „Систематика освітніх цілей” Б. Блума (*формування навичок мислення високого рівня*).

Етап 5. Формулювання завдання. Враховуючи, що завдання для самостійного виконання, як видно з назви, студенти виконують не під керівництвом викладача, їх чітко, зрозуміле та грамотне формулювання викладачем, є необхідною (але не достатньою) умовою вдалого проведення самостійної роботи – складової болонської системи навчання та системи підготовки компетентного фахівця.

Етап 6. Оцінювання виконаних завдань. Критерії оцінювання, які формулюються студенту, є запорукою того, що при оцінюванні виконаних завдань не буде виникати запитань типу: «Чому мені така оцінка?». Адже, прочитавши критерії виконання та оцінювання роботи, студент чітко розуміє вимоги до виконання роботи та правила, за якими буде оцінюватися її виконання. Завданням викладача залишається - максимально формалізувати вимоги до виконання роботи та зафіксувати їх у критеріях оцінювання.

Для організації самостійної роботи студентів можна використовувати різноманітні технології: від традиційних, коли завдання особисто видається і приймається викладачем, до дистанційних, коли студент отримує завдання і відправляє відповідь електронною поштою, за допомогою системи дистанційного навчання, блогу.

Література

1. Буринський В.М. Самостійна робота як засіб удосконалення графічної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання інформатики» /В.М. Буринський. — К., 2001. — 20 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / [М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та ін.]; за редакцією В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Вінниченко Є.Ф. Розвиток творчих здібностей старшокласників у процесі навчання інформаційних технологій розв'язування математичних задач: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання (інформатика)"/Є.Ф. Вінниченко.– К., 2006. – 20 с.
4. Рувимский Л.И., Кобыляцкий И.И. Основы педагогики / Л.И. Рувимский, И.И. Кобыляцкий. – М.: Высш. школа, 1985.
5. Ухань П. С. Вимоги до автоматизованої системи контролю знань / П.С.Ухань // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Збірник наукових праць / Редколегія – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – Випуск 3. – 2001. – С. 146–155.
6. Юцявичене П.А. Принципы модульного обучения / П.А. Юцявичене //Сов. педагогика. - 1990. - №1. - С. 55-60.

УДК 378.147.33(477.62-2)(043)

Лодыгина К.В., асистент

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОМУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Развитие информационных технологий ведет к тому, что в различных отраслях человеческой деятельности внедряется все большее количество технических и программных средств. Поэтому важнейшей составляющей профессиональной подготовки студента является профессионально-практическая подготовка в сфере информационно - компьютерных технологий. Основой этих технологий является высокий уровень работы с компьютером, использование специализированных программ, умение находить, перерабатывать и накапливать информацию, пользуясь различными источниками (в том числе и Internet).

Преподавание дисциплин из курса информатики открывают новые пути для развития и адаптации образования к растущим требованиям рынка труда. Внедрение прикладных задач, процессов моделирования, использование различных информационно – коммуникационных технологий (ИКТ) в процессе обучения приводит к повышению значимости будущего специалиста. Следствием является успех в будущей работе. Для этого необходимо получение новых знаний в изучении компьютерных и информационных технологий, определенных программных средств, информационно - поисковых систем.

Основным подходом в учебной деятельности, является привлечение студента к тесному сотрудничеству с информационно – коммуникационными технологиями во время различных форм обучения. Это может быть домашнее задание в виде использования электронных источников или выполнение мультимедийной презентации. В этом случае не только компьютер является источником знаний, а также программные средства. Это могут быть различные браузеры или образовательные ресурсы и технические средства, например, мультимедийный проектор.

Творческим же подходом является организация и отслеживание деятельности студента во время выполнения проекта с применением ИКТ. Это может быть рассмотрение программных средств, а может быть и создание нового программного продукта, что

дозволяє студенту почувствувати себе в ролі создателя і навчаючого. В цілому діяльність вне аудиторії приводить до розвитку самостійності, застосуванню додаткових можливостей. Необхідно підкреслити, що створення якісного мультимедійного продукту (на прикладі проектів) не було б можливо тільки при участі ІКТ. Результат такої роботи на пряму залежить від декількох моментів, а саме визначення цілей, завдань і змісту, з чим допомагає справитися безпосередньо викладач. Частіше за все це консультації, але як показує практика, більш продуктивною є робота в творчих групах, де студенти можуть спілкуватися або конкурувати між собою, що успішно відображається в подальшій професійній діяльності майбутніх фахівців.

Але головним все ж залишається отримання надійних знань по спеціальним предметам.

Вивчення ІКТ забезпечує не тільки знання і вміння їх застосування в навчальній і професійній діяльності, але і формує професійно значимі якості особистості: самоосвітні, комунікативні, цілеспрямованість, вміння приймати рішення.

Література

1. Нові педагогічні і інформаційні технології в системі освіти / Під ред. Е.С.Полат. М., 1999
2. Уваров А.Ю. Комп'ютерна комунікація і сучасна освіта // Центр дистанційної освіти "Ейдос". [On-line]. Метод доступу: <<http://www.eidos.ru/books/uvarov/begin.htm>>
3. Федосєєв А.А. Про моделі і методи застосування інформаційних технологій в навчанні / Системи і засоби інформатики – 1996. –С.54-68.

УДК 371.134:004(043)

Таран І.Б., асистент

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ – ВИХОВАТЕЛІВ

Сучасний навчальний процес, який побудовано на використанні нових інформаційних технологій надає майбутнім фахівцям – викладачам великі можливості для формування у них навичок самостійної роботи з інформацією, її пошуком та засвоєнням, допомагає реалізувати особисто орієнтований підхід в навчанні, забезпечує індивідуалізацію та диференціацію навчання.

Сьогодні, коли інформація стає невід'ємним атрибутом якості світової педагогіки, освіта продовжує залишатися основою персонального та професійного успіху кожної людини. Для досягнення успіху в ХХІ столітті недостатньо академічних знань та навичок критично мислити — це потребує необхідної технічної кваліфікації.

В сучасних умовах реформування системи освіти в Україні радикально змінюється статус викладача, його освітні функції, відповідно змінюються вимоги до його професійно-педагогічної компетентності, до рівня його професіоналізму.

В наш час нерідко звучать вимоги покращити підготовку нового покоління працівників, що знаходять своє відображення в реалізації багатьох державних програм. Основні напрями та вимоги до сучасної організації професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законів України „Про вищу освіту” (2002 р.) „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (2003 р.), „Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006-2015 рр.”, „Про Національну програму інформатизації” (1998 р.), Указу Президента України „Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій” (від 20.10.2005 р. № 1497), Державної програми „Інформаційні та комунікаційні технології в освіті й науці на 2006-2010

рр.”, постанови Кабінету міністрів України „Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004-2006 рр.” та ін.

Технологія - це комплекс наукових та інженерних знань, реалізованих у прийомах праці, наборах матеріальних, технічних, енергетичних, трудових факторів виробництва, засобах їх об'єднання для створення продукту або послуги, що відповідають певним вимогам. Тому технологія нерозривно пов'язана з машинізацією виробничого або невиробничого, насамперед управлінського процесу. Відповідно, **інформаційна технологія** - це комплекс взаємозалежних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих опрацюванням і збереженням інформації; обчислювальну техніку і методи організації та взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, практичні додатки, а також пов'язані з усім цим соціальні, економічні і культурні проблеми.

Інформаційні технології дозволяють індивідуалізувати навчання и управляти процесом засвоєння знань.

При використанні інформаційних технологій йде набуття також вмінь вчитися самому. Чиниться осмислення знань в новому ракурсі, з'являється нове бачення відомих фактів та явищ. Виробляються, так звані, «екстра-функціональні» якості: автономність в прийнятті рішень, здібність до нововведень, співробітництва, здібність передавати іншим придбані знання, професійна мобільність, професійна компетентність; розвиваються інтелектуальні якості: аналітичність мислення, логічність висновків, вміння спілкуватися; пізнавальні психічні процеси: концентрація уваги та ін.

Сучасні студенти надзвичайно активно використовують новітні носії інформації – телебачення, комп'ютери, Internet.

По зіставленню з лекцією або семінаром інформаційні технології більш демократичні. Вони дозволяють охопити велику кількість студентів.

Застосування інформаційних технологій у навчанні майбутніх фахівців вихователів призводить до суттєвих змін у розумінні особливостей пізнавальних процесів діяльності студентів, формування їхнього наукового світогляду, розширенню можливостей саморозвитку.

Найбільш значимими якостями, які формуються у майбутніх фахівців - вихователів внаслідок використання інформаційних технологій в процесі навчання, такі:

∞ професійна мобільність – готовність до швидкої зміни виконаних завдань в рамках своєї спеціальності на основі засвоєних знань та вмінь використання різноманітних комп'ютерних програм;

∞ професійна компетентність - володіння комп'ютерними програмами для вирішення професійних типових и нетипових задач, здібність до самовираження, яка гарантує конкурентоздібність на ринку праці;

∞ концентрація уваги – здібність зосереджувати мислення, зір, слух на якому-небудь об'єкті;

∞ логічність висновків – послідовний, закономірний висновок, складений з декілька суджень;

∞ вміння узагальнювати – здібність робити загальний висновок, оснований на здобуття окремих фактів, явищ.

Отже, для успішної реалізації професійних функцій вихователю потрібні: обґрунтовані різноманітні знання, розвинені педагогічні здібності, досконалі професійні вміння, спрямованість на дитину як особистість і суспільну цінність зі своїми потребами та бажаннями. Інформаційні технології допомагають формувати професійно важливі якості необхідні для самореалізації майбутнього педагога дошкільного закладу.

Література

1. Домрачев В.Г., Ретинская И.В. О классификации компьютерных образовательных информационных технологий // Информ. технологии. 1996. № 2.

2. Гришин В.Н. Информационные технологии в профессиональной деятельности: Учебник для уч-ся техникумов и колледжей: Допущено МО РФ / В.Н.Гришин, Е.Е.Панфилова.- М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2005.- 416с.- (Проф. образование).
3. Михеева Е.В. Информационные технологии в профессиональной деятельности: Учеб. пособие для сред. проф. образования: Допущено МО РФ / Е.В.Михеева.- М.: Академия, 2004.- 384с.- (Сред. проф. образование).
4. Ball, Barbara. "Teaching and Learning Mathematics with an Interactive Whiteboard." *Micromath* (Spring 2003) 4-7.
5. Педагогика профессионального образования. Блозерцев Е.П., Гонеев А.Д., Пашков А.Г. –М: Издательство: Academia, 2008 .- 68 с

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО
ПРАВА

УДК 347.9

Ніколенко Л.М., кандидат юридичних наук, доцент, професор

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ»

7 липня 2010 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Цей Закон покликаний започаткувати новий етап судової-правової реформи в Україні, стати першим кроком на шляху удосконалення правової і судової систем в нашій державі.

Треба підкреслити, що вітчизняна судова система вже давно потребувала реформування. Очевидним є й той факт, що судова гілка влади завжди була слабким місцем державного механізму і використовувалася здебільшого не за призначенням, принаймні, в тому сенсі, який йому надається українською Конституцією. Основний Закон говорить: в Україні діє принцип верховенства права. Закріплення в законодавстві цього принципу не робить державу правовою. Істинний сенс цього принципу значно ширший, а його втілення на практиці відбувається, як правило, за допомогою цілої низки правових засобів, серед яких чільне місце належить судочинству і суду. Зміст останнього і визначається нещодавно прийнятим Законом, основні новації якого ми й проаналізуємо нижче.

Вперше новий Закон об'єднав у собі майже всі норми, які стосувалися правового регулювання діяльності суду і суддів в Україні, таким чином здійснивши уніфікацію права, яке визначає їх статус і роль у державі. У зв'язку з вищезазначеним новим Законом визнаються такими, що втратили чинність, Закони України «Про судоустрій України», «Про статус суддів» та «Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України». Уніфікація, якщо вона робиться послідовно і якісно, це завжди позитивний крок, бо кількість законів у державі прямо пропорційна ефективності їх дії в правовому й соціальному полі. Однак негативним аспектом в цьому плані, хоча й частково виправданим, є інші норми, що містяться в Прикінцевих положеннях ухваленого Закону. Ними вносяться суттєві зміни в цілу низку ключових нормативно-правових актів, і передусім, в процесуальне законодавство. Зрозуміло, що очевидність цих змін пояснюється самими нормами розглядуваного Закону, оскільки зміна правового статусу суду і суддів безпосередньо впливає на їх процесуальну роль в контексті провадження ними судочинства. На наш погляд, більш доцільним було б вміщення зазначених норм в окремому Законі «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Така формула відповідала б вже усталеній нормотворчій практиці, а до того ж, внесла б більшої чіткості й ясності в зміст тих норм, які пропонується змінити.

Нові норми, які містить Закон наступні:

1. Стаття 2 Закону містить більш ширший перелік джерел права, яким має керуватися суд при здійсненні правосуддя, аніж це було передбачено раніше, а саме, норма про те, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є безумовно позитивним кроком на шляху до утвердження принципу верховенства права в Україні, адже міжнародні акти та міжнародне право в цілому вже тривалий час де-юре і де-факто визнається пріоритетним щодо права національного, тим паче, у випадках, коли останнє не містить відповідних норм, здатних врегулювати певну

юридичну ситуацію, або ж коли зміст наявних норм суперечить нормам міжнародного права. Безпосереднє застосування українськими судами цих норм має забезпечити належний рівень правового порядку в нашій державі, а окрім того, засвідчити свідоме прагнення України до гармонізації національного законодавства і наближення його до європейських стандартів і загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права.

2. Стаття 13 Закону передбачає обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів. З одного боку, це може в подальшому створити низку проблем при процесуальному застосуванні судами відповідних законів, оскільки єдність загальних принципів судочинства, передбачена Конституцією, вимагає і необхідності вироблення однакових (загальних) принципів застосування рішень судів при прийнятті рішень іншими судами. Разом з тим, закріплення преюдиційності судових рішень на законодавчому рівні може стати першим кроком до визнання судового прецеденту в якості офіційного джерела права в Україні, про що вже давно йдеться, однак допоки конкретних рішень на користь цього законодавцем не прийнято.

3. Статтею 15 Закону запроваджується єдина автоматизована система документообігу в судах. Це означає, що як при одноособовому, так і при колегіальному розгляді справ у судах, суддя-доповідач для розгляду конкретної справи визначатиметься автоматизованою системою документообігу за принципом вірогідності розподілу справ під час реєстрації в суді позовних заяв, клопотань та скарг.

4. Стаття 17 нового Закону позбавляє український судоустрій системи військових судів. Це безумовно прогресивна норма, яка позитивним чином позначиться на організації судочинства в Україні, враховуючи, що військові суди вже давно морально застаріли і є пережитком радянського авторитарного минулого. Окрім того, в Україні створюється новий спеціалізований суд – з розгляду цивільних та кримінальних справ, що, на наш погляд, дозволить суттєво розвантажити суди загальної юрисдикції, а окрім того, завершити процес спеціалізації судочинства в Україні, розпочатий створенням спеціалізованих судів спочатку з господарських (які до того були арбітражними), а потім і з адміністративних справ.

5. Державній судовій адміністрації України надані повноваження щодо визначення кількості суддів у судах (ст. 19).

6. Закон містить норму що Президент України утворює та ліквідує суди за поданням Міністра юстиції України на підставі «пропозиції» голови відповідного вищого спеціалізованого суду.

7. Частина 1 статті 20 Закону віднесла компетенцію щодо призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції до функцій Вищої ради юстиції, що, на нашу думку, суттєво розширює її повноваження, порівняно з конституційними, визначеними статтею 131 Основного Закону. Разом з тим, чітке визначення складу та кваліфікації Верховного Суду України в статті 39 розглядуваного Закону є, без сумніву, позитивним кроком та давно назрілим. 8. Закон містить норму про декларування видатків суддів. Без сумніву, сам факт такого декларування є важливою превенцією для попередження корупції в судах.

9. Позитивним є намагання закріпити в статті 55 Кодекс етики судді законодавчо, проте дана норма навряд чи виправдає себе на практиці без фіксації на тому ж рівні (законодавчому) принципів, загальних засад та обов'язкових вимог щодо етичних норм та правил поведінки судді.

10. Законом вперше широко і детально висвітлено статус народних засідателів, через яких, згідно Конституції України, народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя.

11. Ймовірно, однією з ключових новацій розглядуваного Закону, яка покликана значно удосконалити процес добору осіб, які провадитимуть в нашій країні судочинство, і також суттєвою мірою підвищити рівень їхньої фаховості, ефективності та особистої відповідальності, а також ліквідувати корупцію при призначенні їх на посади, є система відбору та атестації претендентів на посаду судді, а також порядок притягнення судді до

дисциплінарної відповідальності, всі аспекти якого говорять про чітке прагнення законодавця зробити його максимально неупередженим і прозорим.

12. Закон запровадив Службу дисциплінарних інспекторів та процедуру їх направлення для перевірки. Так, Законом передбачено, що дисциплінарні інспектори за дорученням члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, до якого вони прикріплені, попередньо аналізують заяви та повідомлення про неправомірні дії суддів з метою виявлення підстав для відкриття дисциплінарних справ та здійснення перевірок; готують проекти висновків про наявність підстав для притягнення суддів місцевих та апеляційних судів до дисциплінарної відповідальності, а також виконують інші доручення члена Комісії в ході дисциплінарного провадження стосовно судді. Зазначені положення однозначно необхідно доопрацювати та деталізувати, аби обмежити можливі зловживання та перевищення повноважень як з боку цих інспекторів, так і з боку посадових осіб, що направлятимуть їх на таку перевірку.

13. Нарешті, останньою, однак, не менш важливою, зміною, яку приніс із собою новий Закон є зміна правового статусу Державної судової адміністрації України. Якщо раніше Державна судова адміністрація була центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що відповідає, зокрема, за організаційне і матеріально-технічне забезпечення діяльності судів України, то тепер ДСА з органу виконавчої влади успішно перетворюється на виконавчий орган судової влади, що вносить не меншу плутанину у її специфічний юридичний статус, аніж це було раніше.

Підсумовуючи вищезазначене, маємо сказати, що Закон став першою, але не останньою віхою судового реформування, його прийняття має позитивне значення для вітчизняних правової і судової систем.

УДК 347.922(477)(043)

Іванюта Н.В., асистент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Забезпечення позову в господарському процесі - традиційна і поширена практика, оскільки гарантує виконання майбутнього рішення господарського суду. Заходи щодо забезпечення позову передбачені статтями 66 - 68 Господарського процесуального кодексу України. Оцінний підхід в інституті забезпечення позову означає наявність реальних підстав (підтверджених доказами) того, що у разі незастосування інституту забезпечення позову виконання рішення буде ускладнено чи стане неможливим.

Способи забезпечення позову визначені ст. 67 ГПК. Окрім традиційних способів, можна виділити і такі, як заборона відповідачеві здійснювати певні дії, а також заборону іншим особами здійснювати дії щодо предмета спору та ін. На думку експертів, саме ці види забезпечення можуть бути ефективно використані, наприклад, у спорах, що стосуються інтелектуальної власності.

Найчастіше позови, щодо яких вживають заходів щодо забезпечення, повністю або частково задовольняються, однак тут важливо, щоб заходи по забезпеченню позову не збігалися з предметом самого позову. Адже в цьому випадку позов, по суті, задовільняється вже на етапі прийняття заходів щодо його забезпечення, що неприпустимо.

Важливо те, що норми ГПК прямо не передбачають оскарження ухвал про скасування заходів забезпечення позову. При цьому, до недавнього часу господарські суди повертали такі скарги з посиланням на ст. 106 ГПК України.

Експерти відзначають, що існує рішення Конституційного суду України від 28.04.2010 № 12-рп/2010, яке фактично надає сторонам таку можливість. Рішення стосується цивільного процесу, проте викладені в ньому принципи можна використовувати сторонам, які бажають оскаржити визначення господарських судів про відмову в забезпеченні позову. Заради справедливості слід зазначити, що практика оскарження та прийняття до розгляду

апеляційної інстанцією скарг на ухвали господарських судів про скасування заходів щодо забезпечення позову вже з'явилася.

Докази можливості невиконання рішення суду в майбутньому пред'явити досить складно, проте можливо. У питаннях забезпечення позову дуже багато що залежить від ступеня обґрунтованості заяви позивача про застосування заходів щодо забезпечення позову. Тут варто використовувати сукупність факторів і набір доказів, які дозволять сформулювати у суду думку про можливість відповідача ухилитися від виконання рішення суду в майбутньому. Це може бути листування між позивачем і відповідачем, підтвердження наявності інших виконавчих проваджень щодо того самого боржника, реалізація майна боржником без погашення заборгованості кредиторам та інше.

На жаль, чинний ГПК надає широкі можливості для зловживань інститутом забезпечення позову. Проте застосовувати штрафи у випадках незадоволення позову, в якому вжито заходів щодо забезпечення, не завжди доречно. ЦПК передбачає компенсацію відповідачеві позивачем збитків та витрат, що виникли внаслідок забезпечення позову у випадку, якщо суд прийняв рішення повністю або частково на користь відповідача. Але на практиці таких позовів вкрай мало. У ГПК та КАС подібних норм немає, що не позбавляє відповідача можливості подати подібний позов. Але його обґрунтування буде досить проблематичним, особливо у випадку, якщо суд застосував заходи щодо забезпечення за власною ініціативою.

Експерти рекомендують звернути увагу на механізм, прописаний в одному з проектів нового ГПК, - зустрічне забезпечення, тобто внесення на депозит суду грошових коштів у встановленому судом розмірі як гарантії відсутності зловживань правом на звернення про забезпечення позову.

Також у проектах ГПК (а також проекти змін до діючого кодексу) більш детально прописані підстави та механізм забезпечення позову. Більш того, в деяких з проектів підставою для застосування таких заходів служить не тільки ускладнення або неможливість виконання рішення суду в майбутньому, але й існування загрози реального порушення прав зацікавлених осіб.

У юридичній практиці застосування статей 66, 67 ГПК України має, як вважають експерти, кілька недоліків. Це, наприклад, відсутність конкретики в питаннях, що стосуються підстав для забезпечення позову, що породжує зловживання у використанні цього інституту. Також слід відзначити досить обмежений перелік видів заходів щодо забезпечення позову, застосування яких не завжди дозволяє ефективно виконати рішення суду в майбутньому.

Сьогодні заяви про забезпечення позову рідко задовольняються судом. Адже на ділі дуже важко надати докази ймовірного невиконання рішення суду в майбутньому. Багато в чому це залежить і від суб'єктивної думки конкретного судді.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України: прийнятий 06 листопада 1991 року № 1799-ХІІ // Відомості Верховної Ради України.- 1992.-№6.
2. Ярков В.В. Арбитражный процесс: Учебник / 2-е изд. перераб. И доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004.
3. Кузнецов С. Актуальные проблемы применения обеспечительных мер в гражданском и арбитражном процессе // Арбитражный и гражданский процесс. – 2006. - № 4.

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ, ЯК РЕГУЛЯТОРИ ВІДНОСИН В СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку правової системи України зростає питома вага міжнародних договорів. При цьому, не зважаючи на те, що ратифіковані міжнародні договори мають таку ж юридичну силу, що і закони, практика їх використання на сьогодні залишає багато питань.

Дослідження „позадержавних”, або міжнародних джерел національного права має місце в багатьох роботах сучасних вчених, зокрема: М.О. Баймуратова, В.Ф. Погорілка, Ю. О. Волошина, О.Ф. Фрицького, В.В. Тодици, В.М. В.Л. Федоренко, Кравченка, Ю.М. Шаповала, Н.М. Пархоменко. Дисертаційне дослідження проблеми визначення міжнародних договорів як джерел національного права України можна побачити в роботах: О.А. Назаренко, Д. С. Терлецького, О. В. Узунової та інших. Проте, можливість та перспектива використання міжнародних документів, в повному обсязі, як джерел права у галузі муніципального права України залишається невивченою.

Метою цієї роботи є дослідження та спроба зробити загальну класифікацію існуючих міжнародних договорів України, які за своїм змістом є регуляторами муніципально-правових відносин.

Всі міжнародні документи різні як за своєю природою, так і за ступенем впливу на муніципальні відносини, тому досліджувати їх, на нашу думку, краще за все класифікувавши саме за цими критеріями. При цьому за походженням принципово розрізняємо договори, укладені за участю України, та договори, що були розроблені в рамках міжнародних міжурядових організацій, до яких Україна приєдналась пізніше.

До першої групи віднесемо міжнародні договори, що містять в собі норми, які регламентують основні підходи та принципи формування інституту муніципального права.

Саме такими є положення Європейської хартії місцевого самоврядування [1]. Україна підписала Хартію 6 листопада 1996 р. та ратифікувала Законом України від 15 липня 1997 року. Логічно та системно викладені в документі принципи побудови інституту місцевого самоврядування знайшли своє місце в законодавстві багатьох країн Європи.

Європейська ландшафтна конвенція від 20 жовтня 2000 року закріплює компетенції органів місцевого самоврядування з використання та збереження ландшафтів. В цьому документі встановлено новий предмет ведення органів місцевого самоврядування, якому мають кореспондувати в національному законодавстві цілий ряд відповідних повноважень [3, 471]. Ще один міжнародний договір, який відносимо до першої групи, це Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 05 листопада 1992 року. Цей документ встановлює зобов'язання використання регіональних мов або мов меншин в рамках регіонального або місцевого самоврядування та обумовлює обов'язкові транскордонні обміни в інтересах регіональних мов або мов меншин.

Слід зазначити той факт, що документи першої групи були розроблені без участі України та набрали юридичної сили шляхом приєднання. Безумовно це є основні джерела, якими закладено фундамент муніципального права України, проте не єдині. *Існує певна кількість міжнародних договорів, окрім зазначених, розроблених в рамках міжурядових організацій, які хоча і не встановлюють основні принципи, проте стосуються питань, пов'язаних з інститутом місцевого самоврядування, ці документи відносяться до другої групи.*

Прикладами подібних актів можуть виступати наступні:

Підписаний 10 червня 2008 року «Меморандум про розуміння між Програмою розвитку ООН і Міністерством житлово-комунального господарства України», який визначає пріоритети співробітництва у сфері удосконалення законодавства щодо створення

сприятливого середовища для територіальних громад, органів місцевого самоврядування. Конвенція про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах від 25 січня 1988 року, застосовується до податків, які справляються від імені державних органів або органів місцевого самоврядування; Резолюція щодо Часткової Угоди про Європейську Комісію "За демократію через право" від 10 травня 1990 року вказує, що у своїй діяльності Комісія серед іншого віддає перевагу внескові органів місцевого та регіонального самоврядування в розвиток демократії. Документи, які ми віднесли до першої та другої груп є спільними за своєю природою та мають особливе значення для національного права. Ратифікувавши ці договори, законодавець відкрив шляхи для наповнення українського законодавства світовим (переважно європейським) правовим досвідом.

До третьої групи належать акти, які були розроблені без участі нашої держави і не потребують ратифікації, вони несуть в собі певні висновки та рекомендації щодо роботи українських муніципалітетів.

До цих актів відносяться: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо вступу України від 26 вересня 1995 року, яка враховуючи серед інших зобов'язання України протягом року підписати та ратифікувати Європейську Хартію місцевого самоврядування та Хартію про регіональні мови та мови національних меншин, запросила Україну стати членом Ради Європи; Остаточний текст резолюції ПАРЄ щодо дотримання обов'язків та зобов'язань Україною від 27 вересня 2001 року; Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи "Про участь громадян у місцевому публічному житті" від 06 грудня 2001 року; Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України від 11 грудня 1999 року; Висновок Європейської комісії "За демократію через право" щодо Закону України "Про вибори народних депутатів України" від 02 березня 2006 року;

Безумовно, ці документи не мають обов'язкової юридичної сили, але врахування Україною положень цих документів - необхідна складова успіху держави на шляху інтеграції до Європи та побудови демократичної, правової держави.

До четвертої групи віднесемо документи, однією з сторін яких є Україна, або які нею схвалені, та положення яких направлені на розвиток національного інституту місцевого самоврядування.

Зокрема, План дій "Україна - Європейський Союз" від 12 лютого 2005 року, зобов'язує Україну продовжити адміністративну реформу та посилювати місцеве самоврядування шляхом запровадження відповідного законодавства згідно зі стандартами, що містяться у Європейській хартії місцевого самоврядування. Підписаний 30 липня 1997 року Протокол про наміри щодо співпраці між Головним управлінням державної служби при Кабінеті Міністрів України та Федеральним Міністерством внутрішніх справ Федеративної Республіки Німеччина у сфері державної служби та підвищення кваліфікації державних службовців встановлює, що сторони можуть залучати до співпраці представників органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування.

Особливо слід зупинитися ще на одній групі договорів (п'ята група), однією зі сторін яких є наша держава та які створюють сприятливі умови для розвитку та транскордонного співробітництва муніципалітетів. В першу чергу це укладені в різні роки одинадцять договорів: про дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Хорватія, від 19 червня 2003 року; про дружбу і співробітництво між Україною і Латвійською Республікою від 22 травня 1996 року; про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою, від 17 березня 1994 року; про дружбу і співробітництво між Україною і Литовською Республікою, від 28 квітня 1995 року; про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою, від 24 лютого 1994 року; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, від 24 травня 1993 року; про добросусідство, дружбу і між Україною та Республікою Молдова, від 23 жовтня 1992 року; про дружбу і співробітництво між Україною і Естонською Республікою, від 26 травня 1992 року; про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою, від 06 грудня 1991 року; про

основи міждержавних відносин України і Азербайджанської Республіки, від 19 листопада 1991 року; про основи міждержавних відносин України і Республіки Узбекистан, від 28 жовтня 1991 року. Цими договорами встановлено, що сторони заохочуватимуть зв'язки між їхніми урядовими інституціями на всіх рівнях, у тому числі між органами місцевого самоврядування. Визначається, що сторони повинні прикладати зусилля для підтримки заходів, пов'язаних з обміном досвіду та інформації у сфері місцевого самоврядування, всіляко сприятимуть безпосередньому співробітництву між органами місцевого та регіонального самоврядування і суб'єктами автономії з питань, що знаходяться в межах їх юрисдикції, як це передбачено національним законодавством. До цієї ж групи віднесемо угоди про спрощення оформлення віз із: Європейським Співтовариством, від 18 червня 2007 року; Данією, від 16.03.2007; Литвою, від 25 лютого 2004 року; Угорщиною, від 09 жовтня 2003 року; Польщею від 30 липня 2003 року; та Хорватією від 24 жовтня 2002 року, які встановлюють пом'якшуючі умови для отримання віз представниками органів місцевого самоврядування. Так, ратифікована 15 січня 2008 року „Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз” встановлює можливість оформлення багаторазових віз строком дії до п'яти років для працівників органів місцевого самоврядування. Крім цього, документ звільняє членів органів місцевого самоврядування від плати за обробку заяв про оформлення віз дипломатичними представництвами та консульськими установами держав-членів. За таким же принципом побудовані і інші наведені угоди.

Підводячи підсумки варто підкреслити наступне:

- на сьогодні в Україні сформований значний масив міжнародних документів направлених на врегулювання питань існування та розвитку інституту місцевого самоврядування. Норми, що містяться в цих документах регулюють відносини у сфері муніципального права з різною потужністю – від встановлення фундаментальних стандартів, до постанов рекомендаційного характеру;

- переважна більшість міжнародних документів розширюють коло прав муніципалітетів. Такі норми у системі стають сприятливим ґрунтом для розвитку та збільшення питомої ваги місцевого самоврядування в управлінні державою;

- міжнародні договори України в якості джерела муніципального права потребують сьогодні особливої уваги дослідників, а саме дослідження місця міжнародних договорів в системі джерел муніципального права України, а також їх співвідношення з іншими джерелами.

Література

1. Тут та далі за текстом всі міжнародні документи з офіційного веб-сайту ВР України // <http://zakon.rada.gov.ua/>

2. Муніципальне право України: Підручник / кол. авт.; За ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького.- К.: Юрінком Інтер, 2006.- 592 с.

УДК 346.12(477)(043)

Василенко С.І., старший викладач

СУЧАСНИЙ БІЗНЕС У СОЦІАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Бізнес-діяльність компанії і її соціальна відповідальність тісно пов'язані. Чи не всі сфери активності бізнесу більшою чи меншою мірою включають соціально-значущі компоненти. Гострі соціальні проблеми, які супроводжують життєдіяльність сучасного суспільства породили особливо значущу соціальну відповідальність бізнесу оскільки він володіє основними фінансовими і матеріальними ресурсами, що дозволяють вести роботу для вирішення тих, що стоять перед світом соціальних проблем. В кінці 20-го століття розуміння лідерами бізнесу свого ключового значення привело до народження поняття

«корпоративної соціальної відповідальності», яке стало найважливішою частиною поняття про стійкий розвиток не тільки бізнесу, але і людства в цілому.

Можна виділити наступні функції бізнесу, які мають відношення до корпоративної соціальної відповідальності:

1. загальна політика і стратегія;
2. організація праці і виробничий процес;
3. збут і продаж товарів;
4. продажі, маркетинг і відносини з клієнтами;
5. розвиток людських ресурсів і трудові відносини;
6. фінансове управління і відносини з інвесторами;
7. проектно-конструкторські роботи;
8. відносини з владою;

Останніми роками питання соціальної відповідальності і професійної етики в світовому співтоваристві бізнесу висувалися на перший план. У дослідженні, проведеному відомою PR-фірмою Varsen (були опитані 1400 топ-менеджерів по всьому світу), було поставлене питання: якими характеристиками повинен володіти топ-менеджер для ефективної роботи? За наслідками дослідження на перших місцях опинилися такі якості, як <способність викликати доверие> і <соблюдение вищих етичних норм>. Ще п'ять років тому мали пріоритет <забота про клиентах> і <прирост дивідендів акционером>. Тепер в розділ кута ставляться формування картини майбутнього (vision), передбачення, формування менеджерської команди і рішення соціальних проблем.

Не випадково сучасний менеджмент переходить від концепції тотального управління якістю (Total Quality Management, TQM) до соціально-орієнтованої концепції управління (Total Responsibility Management, TRM), яка припускає збільшення уваги до вимог різних <заинтересованных сторон>, під впливом яких знаходиться компанія, і до питань збереження навколишнього середовища.

Дослідження 469 американських компаній різних галузей, проведене організацією Conference Board (The Link Between Corporate Citizenship and Financial Performance, 1999), показало, що існують дуже значна позитивна кореляція між прибутковістю активів (Return On Assets, ROA) і соціальною активністю компанії; значна позитивна кореляція між прибутковістю продажів (Return On Sales, ROS) і соціальною активністю компанії; позитивна кореляція між прибутковістю капіталу і прибутковістю акцій (Return On Capital, ROC; Return on Equity, ROE) і соціальною активністю компанії.

Загальний прибуток акціонерів компаній, що мають високі фінансові і соціальні показники (social performance), за останні 15 років виросла на 43%. За той же час цей показник для <просто> фінансово успішних компаній виріс всього на 19% (Schmidt, 2000). Соціальна залучена приносить свої дивіденди. Прибутковість продажів у соціально активних компаній на 3% вище, прибутковість активів вище на 4%, а прибутковість капіталу і акцій на 10% вище, ніж у На думку американських споживачів можна виділити наступні заходи корпоративного громадянина у сфері соціалізації бізнесу:

1. Веде чесний бізнес.
2. Гарантує висока якість продуктів і послуг.
3. Піклується про безпеку споживачів.
4. Забезпечує безпечні умови праці працівників.
5. Веде прозору фінансову звітність.
6. Не підкупує держчиновників.
7. Швидко і чесно ліквідує «етичні проколи».
8. Будує чесні відносини з постачальниками.
9. Забезпечує соціальний захист працівникам компанії, що вийшли на пенсію.
10. Займається питаннями екології.
11. Спонсорує заходи, що проводяться місцевими організаціями.
12. Підтримує мистецтво.

Слід зазначити, що недавні соціологічні дослідження показують, що українські громадяни чекають від бізнесу приблизно того ж. На першому місці економічні вимоги: виробництво якісних товарів за розумною ціною, гідна зарплата, захист здоров'я і забезпечення безпеки співробітників; внесок у вітчизняну економіку і замикають список надання індивідуальної адресної соціальної допомоги, підтримка добродійних організацій, підтримка мистецтва і культури.

У світовій практиці добродійність складає малу частку (близько 3%) соціально-відповідальної поведінки компаній. У всьому світі бізнес береться за рішення злободенних соціальних проблем і дійсно вирішує їх, укріплюючи довіру населення і своїх клієнтів.

Література

1. Бачинська Т. Бізнес готовий платити більше, але чекає від держави ясних правил гри / Т. Бачинська // Бізнес і суспільство. – 2004. - 3. – С. 1-4.
2. Парсонс, Т. Система сучасних суспільств / Т. Парсонс. - М.: Економіка, 1997. - 230 с.

УДК 346.3. (477) (043)

Колосов Р.В., кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ

Припинення – це остання стадія існування зобов'язання з закінченням якої юридичний зв'язок між сторонами зникає. Як зауважив Д.І Мейер поняття припинення вказує на припинення існування взагалі[1]. Припинення агентського договору як і будь-якої іншої угоди відбувається на підставі загальних положень зобов'язального права і норм чинного законодавства. Але не завжди припинення буває абсолютним. Це може бути як повне, так і часткове припинення зобов'язання.

У зв'язку чим великого практичного значення набуває розгляд питання, які з загальних умов припинення господарських зобов'язань можуть застосовуватися при припиненні агентського договору. Аналізуючи загальні положення про припинення господарських зобов'язань України, можна виділити наступні підстави їх припинення:

1. Виконання, проведеним належним чином;
2. за згодою сторін
3. неможливість виконання договору;
4. зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання
5. у разі поєднання управленої та зобов'язаної сторін в одній особі

Крім того, господарське зобов'язання припиняється також у разі його розірвання або визнання недійсним за рішенням суду.

Розглядаючи норми агентського договору через призму загальних підстав припинення господарських зобов'язань, можна зробити деякі висновки. Безумовно, агентська угода припиняється шляхом належного виконання агентського договору і за згодою сторін. Перший випадок, взагалі, вважається ідеальною підставою припинення зобов'язань, тому що досягається мета договору. У другому випадку мета агентського договору не досягається, але якщо принципал і агент дійшли до висновку, що подальше співробітництво не має перспектив, то агентська угода припиняється згодою сторін.

Також, агентська угода може припинитися на підставі ряду об'єктивних причин, таких як неможливість виконання доручення принципала або смерть принципала чи агента фізичної особи чи ліквідація юридичної особи. (ч.1. ст.. 304 Господарського кодексу України вказує на таку підставу припинення агентського договору як вибуття однієї із сторін договору внаслідок її припинення або смерті). Варто зазначити, що для закону не має різниці між смертю агента, визнання його недієздатним чи обмежено недієздатним або безвісно відсутнім. У всіх вищенаведених випадках агентський договір підлягає припиненню. У разі смерті принципала, агентська угода також

припиняється, але агент зобов'язаний виконувати доручення принципала, поки від його правонаступників не надійдуть подальші вказівки.

Що стосується неможливості виконання доручення принципала як підстави для припинення агентського договору, то в іноземних країнах вона отримала назву безплідність (Frustration) договору. На думку автора, припинення агентського договору на підставі неможливості виконання доручення принципала можливе в наступних випадках:

- знищення предмета агентського договору (якщо брати до уваги юридичний критерій, то предметом агентського договору є укладення угод агентом в інтересах і за рахунок принципала. В такому випадку предмет агентського договору не може бути знищений. Але, якщо доручення принципала містить у собі задачу агента укласти договір купівлі-продажу, предмет якого визначається родовими ознаками, (наприклад картина С. Далі), то такий розвиток подій досить можливий);

- зміна права, що робить мету представництва противоправною (це може бути пов'язано з торговими санкціями чи ембарго, в зв'язку з чим виконання агентського договору однією із сторін стає противоправним);

- неможливість виконання агентом своїх обов'язків (у разі погіршення стану здоров'я агента).

Слід звернути увагу, що агентський договір не може припинитися збігом боржника і кредитора в одній особі чи у разі поєднання управненої та зобов'язаної сторони в одній особі. Це неможливе в рамках одного агентського договору, бо агент діє за рахунок принципала і є його представником. Якщо, агент є представником декількох принципалів, то ситуація збігу боржника і кредитора в одній особі може мати місце, але приймаючи до уваги те що під агентськими відносинами розуміють відносини між принципалом і агентом і головною задачею останнього є укладення угод з третіми особами, автор дійшов висновку, що припинення агентського договору на вищевказаних підставах неможливе.

Необхідно, також розглянути питання про можливість застосування зарахування в агентських відносинах. Як відомо, зарахування як підстава припинення зобов'язань використовується тільки при наявності таких умов:

1.) Зустрічність вимог боржника і кредитора(кредитор за одним зобов'язанням повинен бути боржником за іншим);

2.) Однорідність таких вимог(предметом зобов'язань повинні бути гроші або речі, які визначаються родовими ознаками);

3.) Строк по зобов'язанню вже настав.

Слід визнати, що проведення зарахування в агентських відносинах є маловірогідним. Однак можливість застосування зарахування як засобу припинення агентського договору все ж таки не слід виключати. Так, якщо доручення полягає у здійсненні продажу товару принципала, то сторони агентського договору можуть застосувати залік. Розглянемо кожен умову застосування зарахування на даному прикладі: а) зустрічність вимог (агент вимагає виплати винагороди, а в свою чергу принципал вимагає передачі коштів, які отримав агент за продаж товару принципала); б)однорідність вимог (предметом взаємних зобов'язань є грошові вимоги);в)строк за зобов'язанням настав (якщо агент укладає угоду з третьою особою, то рахується, що він виконав доручення, що стосується принципала то він після вищевказаних дій агента зобов'язаний розрахуватися з ним.).

Таким чином, зарахування як підстава припинення агентського договору цілком може використовуватися і в агентських відносинах, для цього достатньо заяви однієї із сторін.

Крім того, агентська угода, яка укладена на визначений строк автоматично припиняється по його закінченні. Цікаво, що ця підстава прямо не зазначена у господарському кодексі. Але, те що агентський договір може припинитись з зазначеної

підстави не викликає сумнівів. Слід зауважити, що інша ситуація виникає при укладенні агентського договору на невизначений термін, в такому випадку агентська угода припиняється за заявою однієї із сторін. При цьому дана заява повинна задовольняти вимогам "розумності," перед усім це стосується строку, в який вона може бути зроблена. Як зауважив К.П. Победоносцев, будь-який договір, не обмежений діями чи визначеним строком, не виключає можливості відмови з тієї чи іншої сторони, тобто припинення договору [2].

Таким чином, агентський договір може припинитися як внаслідок загальних умов припинення зобов'язання, так і спеціальних, які використовуються лише при припиненні агентського договору. (наприклад: у разі відкликання повноважень комерційного агента суб'єктом, якого він представляє)

Література

1. Мейер Д.И. Русское гражданское право. – Г. Устав, 2000. – С. 159
2. Победоносцев К.П. Курс гражданского права. Часть третья: Договоры и обязательства. – Г.: Устав, 2003. – С. 213.

УДК 342.72/.73(477)(043)

Мішина О.Б., старший викладач

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ

Право людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля займає центральне місце в системі екологічних прав людини, що зумовлює актуальність наукових досліджень із питань екологічної безпеки людини.

Зазначені питання в екологічному праві залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, потребують подальшого вивчення питання забезпечення реалізації та захисту права людини на сприятливе навколишнє природне середовище. Деякі аспекти цієї проблеми розглядалися в окремих публікаціях вчених – фахівців з екологічного права [1]. Водночас в науці екологічного права бракує системних досліджень питань забезпечення права людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Закріплення у Конституції України (стаття 50) права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права, підняло його на найвищий рівень у системі основних суб'єктивних екологічних прав громадян. В еколого-правовій літературі це право інколи навіть називається "правом громадян на екологічну безпеку" [2].

Можна виділити три підходи до формування зазначеного права.

Одним з поширених підходів є обґрунтування доцільності реалізації права на сприятливе навколишнє природне середовище як різновиду суб'єктивного права громадян, яке знаходиться під захистом держави [3].

Другий підхід дістав вияв у зафіксованій в еколого-правовій літературі спробі виділення права громадян на здорове навколишнє природне середовище, яке, на думку прибічників цієї ідеї, закріплено в законі і здійснюється у межах загальних правових відносин. Вони вважають, що нормальним способом реалізації цього права є факт проживання особи в незабруднених умовах і споживання безпечних для її здоров'я природних благ [4].

Багато українських і зарубіжних спеціалістів в галузі екологічного і суміжних галузей права є прибічниками визнання формування у системі екологічних прав суб'єктивного права людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, точніше, права на екологічну безпеку, тобто забезпеченої системою права і законодавства юридичної можливості особи реалізовувати у передбачених законодавством формах надані їй повноваження у сфері екологічної безпеки з метою задоволення природних потреб у

відповідній екологічній обстановці, що виключає негативний вплив загроз техногенного або природного характеру на здоров'я та життя людини [5].

Безпечне довкілля має характеризуватися насамперед сприятливістю для здоров'я і життя людини та громадянина. Відсутність цієї ознаки свідчить про дискомфортність стану навколишнього природного середовища, про те, що він містить елементи несприятливості, а отже, й небезпеки для людини і громадянина.

Але, без сумніву, більший інтерес становить наукова доктрина «права на здорове навколишнє природне середовище». Адже оздоровлення, реабілітація довкілля — актуальне завдання для будь-якої держави. Проте відкритим залишається питання можливості за нинішніх умов вести мову про забезпечення суб'єктивного права громадян на здорове навколишнє природне середовище. На нашу думку, юридичних підстав для цього існує недостатньо. Нам вбачається, що вказана наукова гіпотеза тяжіє навіть скоріше до категорії бажаного, аніж дійсного.

Принциповим залишається питання, чим характеризується саме здорове навколишнє природне середовище. Реальний стан здорового навколишнього природного середовища характеризується здебільшого екологічними і соціально-медичними показниками, тобто сукупністю природних і соціально-природних факторів, які виключають настання будь-яких генетичних, психологічних, психічних, фізіологічних, патологічних та інших афектів у конкретних природно-соціальних умовах та у процесі життя людини.

Все це дозволяє говорити про доцільність здійснення системи профілактичних заходів, спрямованих на забезпечення сталого здорового (чистого, незабрудненого) навколишнього природного середовища як передумови реалізації права людини на здорове навколишнє природне середовище. Такий підхід відповідає принципу, згідно з яким зазначене право тісно пов'язане з забезпеченням здоров'я і життя людини, які, як і сама людина, її честь, гідність, недоторканність та безпека, визнаються у нашій державі найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України). Ця позиція певною мірою узгоджується з положенням статтею 5 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» про те, що здоров'я і життя людей підлягають державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки.

Усе сказане вище дає підстави стверджувати, що розглядуване нами суб'єктивне право громадян реалізується не у загальних правовідносинах, а у правовідносинах, що складаються у сфері екологічної безпеки. У цих правовідносинах суб'єктами виступають громадяни як уповноважені особи, яким корелюють особливі обов'язки зобов'язаних юридичних і фізичних осіб, котрі здійснюють екологічно небезпечну діяльність, та держави щодо забезпечення природної безпеки. Такі відносини мають абсолютний характер і займають особливе місце у системі об'єктивно існуючого екологічного права та його складової — права людини на безпечне навколишнє природне середовище та, певним чином, права екологічної безпеки.

Література

1. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук-практ. посіб. – К., 2002. – 332 с.
2. Див., напр.: Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах. – К., 1996. – С. 35–39.
3. Див., напр.: Колбасов О.С. Экология: политика – право. – М., 1976. – С. 85.
4. Див., напр.: Васильева М.И. Право граждан СССР на здоровую окружающую среду: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1990. – С. 12.
5. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах. – К., 1996. – С. 36.

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 332.1(043)

Булатова О.В., кандидат економічних наук, професор, проректор з наукової роботи

ОСНОВНІ ФАКТОРИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Головною тенденцією розвитку сучасного світового господарства, як вже було визначено, є *«подвійна» інтеграція*, яка розвивається по двом ключовим напрямом: глобалізація (всесвітня економічна інтеграція) та регіональна інтеграція. Визначаючи основні характеристики розвитку міжнародної регіоналізації в контексті парадигми глобального розвитку, в економічних дослідженнях для характеристики явищ, які мають різний зміст та значення з точки зору розвитку регіональних процесів, найчастіше використовують «регіоналізм», «регіоналізація».

Поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації виробництва і капіталу зумовлюють об'єктивний характер розвитку **регіоналізації – процесу, який пов'язаний з оптимізацією соціально - економічної структури територій через розвиток економічних зв'язки і співпраці, перш за все, з державам сусідами і прикордонними**. Завдяки цьому процесові відбувається консолідація ієрархічних таксонів, які мають соціально-економічну єдність у межах певного регіону (території), забезпечують більш високу сталість господарської системи та посилюють його конкурентоспроможність, через зниження трансакційних витрат [3, с.7].

В результаті консолідації відповідних ієрархічних таксонів формуються відповідні угруповання, в рамках яких країни зменшують (або взагалі скасовують) обмеження, пов'язані з пересуванням товарів, факторів виробництва тощо, уніфікують норми регулювання, макроекономічну політику, спрямовану на поглиблення інтеграційної взаємодії тощо. Саме тому, регіоналізацію можна віднести до процесів, які мають емпіричний характер. Через розвиток процесів регіоналізації в світовому господарстві формуються і розвиваються цілісні регіони, що виступають особливими акторами в системі міжнародних відносин.

Регіоналізм більшою мірою відноситься до політичних категорій, оскільки формує ідеологію державного втручання щодо регулювання економічної діяльності в рамках інтеграційного об'єднання. Таким чином, саме регіоналізм визначає зовнішньополітичний курс країни, завдяки якому визначаються форми відповідної організаційної структури регіонального утворення.

Виступаючи у якості зовнішніх форм розвитку глобалізації, регіоналізація через розвиток різноманітних інтеграційних утворень стала важливою компонентою глобалізаційного розвитку, що проявляється у формування глобальних регіонів та посиленню гео економічного регіоналізму в світі [2, с. 129-130].

Про формування гео економічного регіоналізму дозволяє говорити наступне. Діяльність регіонів в сучасних умовах призводить до зростання транснаціонального простору та розширення діяльності міжнародних організацій, формування тіньового процесу транснаціоналізації та глобалізації тощо. Це призводить також до того, що в сучасному світовому господарстві відбувається відокремлення певних регіонів світу, що формують світову інфраструктуру з виробництва високотехнологічних товарів, при одночасному закріпленні ресурсно-сировинної спеціалізації за іншими регіонами світу.

Активізація процесів регіоналізації певною мірою залежить від геополітичних та гео економічних факторів, соціокультурних факторів тощо. Аналіз наукової літератури

дозволяє визначити п'ять основних груп факторів регіоналізації в сучасному світі [3, с. 396-398]:

1. Глобальні процеси (між процесами глобалізації та регіоналізації світу існує суттєвий зв'язок),
2. Геополітичні фактори (географічне положення геополітичного регіону),
3. Економічні фактори (особливого значення тут набуває прикордонне співробітництво),
4. Культурно-релігійні фактори (культурно-релігійна спільність виступає додатковим засобом консолідації регіону),
5. Криза традиційного інституту – інституту національної суверенної держави.

Процес регіонального розвитку в контексті світогосподарського розвитку має власну діалектику. На першій стадії потенційний регіон формує відповідну соціально-економічну та географічну частину. На другій стадії розвитку регіоналізації визначаються відповідні напрями і канали регіональної співпраці. На завершальній (третій) стадії регіон стає відокремленим актором в системі міжнародних відносин, для якого притаманні ідентичність, інституціональна визначеність тощо.

Таким чином, інтеграційні процеси сприяють розвитку економічного регіоналізму. Позитивним стимулом для інтеграції є зусилля щодо створення більш широкого ринку. Країни-учасниці інтеграційного об'єднання створюють особливі умови для вільної торгівлі, переміщення ресурсів. Негативним наслідком інтеграції може стати дискримінація по відношенню до країн, які не є членами інтеграційного утворення. Тому, якщо регіоналізм не погіршує умови для торгівлі з іншими державами, його вважають позитивним чинником розвитку світового господарства. В цілому ж інтеграційні процеси відкривають доступ до багатьох економічних ресурсів, технологій, розширюють ринки збуту, захищають від зовнішньої конкуренції учасників інтеграційного об'єднання, спільними зусиллями легше вирішуються соціальні проблеми.

Література

1. Европа: вчора, сьогодні, завтра / [отв. ред. Шмелев Н.П.] – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 823 с.
2. Кочетов Э.Г. Геоэкономика (освоение мирового экономического пространства) / Э.Г. Кочетов. – М.: Издательство БЕК, 1999. – 480с.
3. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: [Монографія]: У 2т./ Д.Лук'яненко, А.Поручник, Л.Антонюк та ін. – К.:КНЕУ, 2006. – Т.1. – 592 с.

УДК 330.133.2(477)(043)

Балабанова Н.В., кандидат наук з державного управління, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ НА ОКРЕМИХ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ

У період трансформаційних перетворень економічних систем економічна політика зазнає неабияких змін, що обумовлюється кардинальними зрушеннями в системі економічних відносин і тягне за собою вдосконалення механізму господарювання.

Економічна політика охоплює дві складові — економічну стратегію та економічну тактику. В економічній стратегії втілюються головні завдання, що стоять перед суспільством на перспективу. Коли ми кажемо про стратегію економічної політики держави, то маємо на увазі довготермінову орієнтацію цієї політики, тобто встановлені на багаторічну перспективу цілі, їх конкретизацію стосовно особливостей окремих етапів розвитку економіки країни. Економічна тактика — це розроблення і визначення конкретних напрямів, способів, методів і засобів досягнення стратегічних цілей.

Завдання державної економічної стратегії визначаються особливостями соціально-економічної системи і являють собою гнучкий набір довгострокових цілей економічної політики, прийнятних для економічних суб'єктів різного рівня. У сучасній ринковій економіці до таких цілей відноситься забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання, високої зайнятості, ефективної структури виробничого потенціалу та використання ресурсів, справедливого розподілу доходів і майна, стабільності грошової системи, зовнішньоекономічної рівноваги, економіко-правового середовища тощо. Набір пріоритетів державної економічної стратегії формується залежно від конкретного стану соціально-економічної системи [2].

Процес економічних трансформацій в Україні здійснювався в рамках низки етапів, кожному з яких були притаманні певні визначені завдання та результати.

Протягом першого етапу (1991-1994 рр.) відбулося руйнування командно-адміністративної системи управління економікою. Зважаючи на те, що це руйнування здійснювалося зі значною часткою стихійності та без адекватного розвитку інститутів ринкової економіки, воно супроводжувалося глибокою дестабілізацією основоположних макроекономічних пропорцій, гіперінфляцією, руйнуванням бюджетної сфери.

Під час другого етапу (1994-1998 рр.) було здійснено системні кроки щодо макроекономічного збалансування. Започатковано структурні зрушення, спрямовані на формування в Україні цілісної економічної системи: результатом приватизаційних процесів стало створення приватних економічних суб'єктів, розбудовано банківську систему та впроваджено повноцінну національну грошову одиницю, забезпечено дії щодо стабілізації валютного курсу та зростанню відкритості української економіки. Однак пріоритетність макроекономічного збалансування поступово почала гальмувати розвиток ринкової системи та стала одним з чинників нагромадження макроекономічних диспропорцій, які зумовили масштабну фінансову кризу та девальвацію гривні 1998 р.

Для третього етапу ринкових трансформацій в Україні (1999-2002 рр.) було характерне економічне зростання на екстенсивній основі. Факторами економічного зростання виявилися наслідки фінансової кризи 1998 р. Національні підприємства змогли належним чином використати сприятливі умови для цінової конкурентоспроможності експортних галузей економіки, завдяки чому темпи зростання експорту у півтора рази перевищили темпи зростання промислового виробництва та більш ніж утричі - зростання ВВП. Отже, під час цього періоду спостерігається становлення експортної моделі зростання.

В свою чергу, завдяки збільшенню доходів населення та розширенню ємності внутрішнього ринку й активізації інвестиційних процесів, відбулося суттєве посилення впливу внутрішніх чинників економічного зростання, що розпочалося, насамперед, у сфері імпортозаміщення з галузей, безпосередньо пов'язаних із споживчим ринком: у легкій і харчовій промисловостях.

Проте непослідовність та обмеженість стимулюючих заходів не дозволили досягти принципового стабільного покращення. Головною причиною погіршення макроекономічної динаміки в Україні у 2002 р. стали вичерпання екстенсивних чинників, котрі забезпечили економічне зростання 1999-2001 рр., та надто повільне формування належних зрушень у структурі економічної системи, що забезпечили б національній економіці режим зростання, яке спирається на інвестиційно-інноваційне ресурсотворення [1].

Четвертий етап економічних перетворень (2003-2004 рр.) позначився відновленням експортної моделі зростання завдяки сприятливій зовнішньоекономічній кон'юктурі. Проте принципова відмінність такої моделі від моделі 2000 р. у тому, що, завдяки нагромадженню потенціалу інституційних змін, стійким ремонтизаційним процесам, накопиченню ресурсів фінансової сфери, удосконаленню податкового законодавства експортна модель набула інвестиційної спрямованості [1].

П'ятий етап економічних перетворень (з 2005 р.) позначився посиленням впливу політичних чинників на економічний розвиток та нерівномірністю економічної динаміки. Коливання зовнішньоекономічної кон'юкттури в цей період у поєднанні з кризовими

явищами в національній інституційній системі, суттєво утруднили стратегічну діяльність як держави, так і суб'єктів господарювання, проте водночас було створено додаткові стимули для якісного оновлення інструментів та принципів формування економічних стратегій в умовах зростання економічної та політичної відкритості.

Подальша трансформація соціально-економічної системи потребує злагоджених дій які будуть можливими лише за умови розв'язання політичних суперечностей та державної політики, орієнтованої на всебічне стимулювання соціально-економічного розвитку на основі оптимізації співвідношення відтворювальних стратегій різних рівнів.

Література

1. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: [монографія] /Я.А.Жаліло. – К: НІСД, 2009. – 339 с.

2. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень/[Режим доступу]: www.niss.gov.ua

УДК 669.013.009.12(477)(043)

Беззубченко О.А., кандидат економічних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Аналіз конкурентних позицій українських металургійних підприємств на світових ринках свідчить про їх послаблення через низьку якість продукції, що виробляється. Для того, щоб її підвищити, а паралельно й скоротити витрати на надлишкове споживання енергії та втрату ресурсів під час виплавки металопродукції, слід грамотно інвестувати кошти у нові прогресивні технології, новації, а також в екологічну сферу.

Криза надвиробництва сильно вдарила по металургійній галузі України. Найсильніше скоротили середньодобове виробництво сталі такі металургійні комбінати, як «Арселор Міттал – Кривий Ріг», ММК ім. Ілліча, МК «Запоріжсталь» – всі три на 58%, і «Азовсталь» – на 20%. Отже металургійним комбінатам України слід відновлювати сферу збуту, а саме займатися пошуком нових ринків, розширенням споживання на внутрішньому ринку України та відстоюванням своїх інтересів у питаннях антидемпінгових розслідувань через юридичні фірми.

Самим конкурентоспроможним металургійним підприємством на території України є «Арселор Міттал Кривий Ріг». Рівень його конкурентоспроможності є найвищий по галузі. Завод демонструє ефективну стратегію розвитку, спрямовану на: підвищення якості всієї продукції до вимог міжнародних сертифікатів якості; зниження собівартості продукції шляхом впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій; екологічну політику. Тільки у 2008 році на захист навколишнього середовища було спрямовано 372,477 млн. грн., що склало 14% інвестицій в інноваційну та екологічну сферу.

Підсумковим індикатором міжнародної конкурентоспроможності галузі виступає конкурентоспроможність її товару, що втілює в собі результат впливу всієї взаємопов'язаної сукупності детермінант розвитку підприємства, галузі й економіки в цілому. Відтак, визначити ступінь порівняльних переваг окремої галузі також можна шляхом порівняння обсягів та структури її експорту та імпорту. Таким чином, міжнародні товарні потоки, на нашу думку, слід розглядати не стільки як чинник конкурентоспроможності національних господарств, скільки як індикатор конкурентоспроможності, показник залучення економіки до системи міжнародного поділу праці.

Для проведення комплексного аналізу міжнародної конкурентоспроможності металургійної галузі доцільно розраховувати індикатор RCA в динаміці. Результатом проведення розрахунків є таблиця 1.

Індекс порівняльних конкурентних переваг металургійної галузі України у 2000-2009 рр.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
RCA	14,15	11,62	11,40	10,00	11,56	10,37	9,90	9,21	6,21	9,89

Відповідно до концептуальної моделі дослідження міжнародної конкурентоспроможності, першочерговим завданням є аналіз структури та динаміки експортно-імпорتنних потоків, методико-методологічним підґрунтям якого виступає формула індексу фактичних порівняльних переваг. Як бачимо, не дивлячись на поступову інтенсифікацію інноваційно-інвестиційної діяльності, відбувається зниження конкурентоспроможності металургійної галузі в останні роки. Зростання конкурентоспроможності металургійної галузі України у 2009 році скоріш за все спричинене падінням конкурентоспроможності цієї галузі в цілому в світі. Розраховані показники свідчать не тільки про поступове втрачання переваг щодо експорту продукції традиційних галузі економіки.

Динаміка показників функціонування економіки останніх років дозволяє зробити припущення, що економічний розвиток України стримується не стільки недостатніми обсягами інвестування, скільки недосконалістю механізмів впливу на ринкові інститути регулювання інвестиційних потоків. Як результат, у промисловості переважна частина інвестицій орієнтується на експорт продукції паливно-сировинних галузей, металургії та первинної обробки металу, видобування енергетичних матеріалів, виробництво й розподіл електроенергії, газу та води. Відповідне скорочення інвестицій в інвестиційно-спрямовані галузі (приладо- і верстатобудування, комунікаційні, інформаційні та інфраструктурні) формує умови для тяжіння до екзогенної залежності всього відтворювального сектора національної економіки України.

У технологічній частині капітальних вкладень в Україні домінує 3-й технологічний уклад і лише близько 10% складає 4-й технологічний уклад. Це може мати надзвичайно негативні наслідки, оскільки в даний час закладається майбутня структура випуску продукції. Якщо порівняти технологічну структуру інвестицій в основний капітал з країнами-лідерами технологічного прогресу, то у світі сьогодні розвиваються біотехнології, технології аерокосмічної, електронної, фармацевтичної, комп'ютерної, автомобільної, хімічної промисловості, тобто наявна структура інвестицій в економіці України суперечить основним сучасним тенденціям розвитку світогосподарського комплексу.

Водночас, показники доданої вартості по наявних високотехнологічних галузях в Україні нижчі ніж в розвинених країнах. Особливо це важливо, якщо врахувати, що за джерелами фінансування інвестицій найбільшу питому вагу мають власні кошти підприємств. На рисунку 1. наведено структуру фінансування інвестицій в основний капітал в Україні у 2000 та 2009 роках.

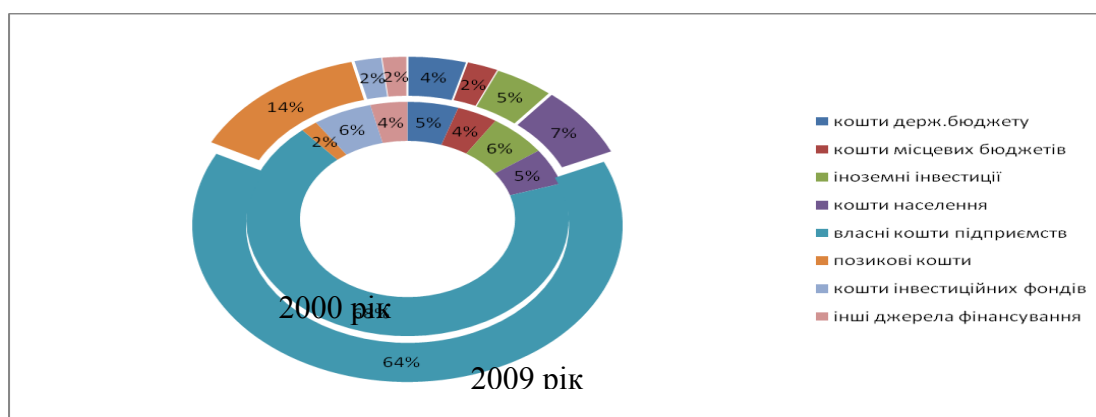

Рис. 1. Джерела фінансування інвестицій в основний капітал в Україні у 2000 та 2009 роках

Характеризуючи процеси технічного переозброєння існуючих підприємств, слід наголосити на прискоренні деградації основних засобів. При цьому деградація основних засобів відбувається на фоні значного зростання інвестицій в основний капітал, як ми бачили з рисунку 1.

Іншим аспектом, що характеризує техніко-технологічне оновлення металургійної галузі України є її включення до міжнародних інвестиційних потоків, що виступають одним з найголовніших й найефективніших каналів трансферу технологій. Беручи до уваги важливу роль ПІІ, необхідно простежити зв'язок цих інвестицій з процесом інвестування в основний капітал й в інноваційну сферу і факторами, що впливають на нього, хоча питома вага ПІІ у структурі інвестицій в основний капітал залишається незначною, знизившись з 5,9% у 2000 до 3,57% - у 2008 р. Разом з тим, в економіці України спостерігається постійне зростання іноземного капіталу.

Галузева структура ПІІ свідчить про орієнтацію іноземних інвесторів на ті галузі народного господарства, які забезпечують швидке повернення вкладених коштів. Проте, прискорений економічний розвиток та структурні технологічно-економічні зміни в національній економіці можуть бути забезпечені лише за умов спрямованості інвестиційного процесу на наукомісткі галузі виробництва, зокрема, на аерокосмічну, електронну, фармацевтичну галузі, виробництво ЕОМ та електротехнічного обладнання, загальне машинобудування.

Результати інноваційної активності у металургійній галузі України у 2004-2008 роках свідчать про те, що відбувається поступове зростання обсягів інноваційних розробок, яке сповільнилося у 2005-2006 роках. Питома вага запатентованих винаходів поступово зменшувалася у 2007-2009 роках, при одночасному зростанні частки запатентованих корисних моделей протягом всього періоду, що розглядається.

Іншою характерною рисою є стійка тенденція до збільшення активності іноземних заявників у поданні заявок на винаходи за процедурою РСТ, обсяги яких, починаючи з 2004 року складають приблизно третину від загальної кількості поданих заявок.

Більшість українських металургійних підприємств надають перевагу купівлі вже існуючих нових технологій у матеріально-речовому вигляді – нових машин і обладнання, а це є елементом тяжіння до технологічно залежної форми господарювання. Пояснити схильність до купівлі вже існуючих технологій можна тим, що проведення досліджень і розробок є досить дорогою та ризикованою формою інноваційної діяльності, яку можуть реалізувати далеко не всі українські підприємства, враховуючи, що основним джерелом фінансування такої діяльності виступають їх власні кошти. У структурі фінансування інноваційної діяльності у 2009 році, порівняно з 2000, збільшилась доля фінансування за рахунок державного бюджету (з 0,44% до 1,33%) з одночасним зменшенням фінансування за рахунок іноземних інвестицій. Проте детальний аналіз показав, що обидва показники є досить нестабільними і їх зміни пояснюють реалізацією окремих інноваційно-інвестиційних проектів.

Отже, аналіз та оцінка конкурентної сили українських металургійних підприємств показав, що всім українським металургійним комбінатам треба слідувати таким напрямкам свого стратегічного розвитку, як зниження собівартості продукції за рахунок введення в експлуатацію ресурсо- та енергозберігаючих технологій; підвищення якості продукції, збутової системи та проведення екологічної політики.

УДК 339.732(043)

Гапонюк О.І., кандидат економічних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Транснаціональну діяльність корпорацій успішно підтримують транснаціональні банки, які мають розгалужену мережу дочірніх банків, відділень і філіалів по всьому світу. Виникли ТНБ під впливом процесів концентрації і централізації банківського капіталу.

Універсалізація банківських операцій, масштаби їх діяльності, швидке реагування на зміну світової кон'юнктури сприяли зміцненню ТНБ, їх злиттю і ще більшої монополізації фінансового ринку. У Великобританії, наприклад, на чотири лондонських банки припадає частка близько 70-90% всіх банківських депозитів. У Голландії на два банки доводиться 65-75% всіх депозитних ресурсів у банківській системі. У Бельгії три найбільші банки концентрують приблизно 90% всіх депозитів. У ФРН частка трьох найбільших держбанків складає понад 51% загальної суми депозитів. У США 50 найбільш крупних банків (з 300, до яких відносяться великі і найбільші) в 1991 р. володіли 40% загальної суми депозитів комерційних банків.

Глобалізація фінансових ресурсів миру в сучасних умовах привела до того, що дія національних урядів на міжнародний банківський бізнес істотно ослаблена. Тільки об'єднана дія здатна забезпечити стабільний розвиток світових фінансових ринків і їх суб'єктів.

Сучасні ТНБ сформовані переважно на базі великих універсальних комерційних банків розвинених країн світу. Багато науковців та фінансових аналітиків визначають ТНБ як кредитно-фінансові заклади, які займаються багатьма видами фінансової діяльності на національному і міжнародному рівні та виділяють чотири їх основні типи:

- змішані банки німецького типу;
- британський варіант універсальних банків;
- американські банківські холдинги;
- японські банківські конгломерати.

Діяльність ТНБ досягла величезних масштабів. Необхідно відзначити такі основні риси сучасної діяльності транснаціональних банків:

- міжнародний характер банківських операцій, який, в першу чергу, досягається за рахунок могутніх філіальних ланцюгів по всьому світу і освоєння нових інформаційних технологій, які дозволяють здійснювати операції в міжнародному масштабі;

- універсалізація діяльності ТНБ. Транснаціональний банк перетворюється на так званий «супермаркет» фінансових послуг, в якому клієнт може отримати практично будь-яку фінансову послугу, існуючу в світі на даний момент. Освоєння нових видів фінансових послуг можливих ринків відбувається, перш за все, в результаті жорсткої конкуренції з боку небанківських інститутів, тобто різних інвестиційних фірм, фінансових консультаційних, різних пенсійних фондів і т.п.;

- висока ступінь захищеності практично всіх операцій ТНБ, надання високих гарантій на здійснювані операції, іншими словами, хороша ступінь захисту від можливих ризиків у даній області. Це, перш за все, досягається за рахунок політики високонадійних клієнтів, яким ТНБ надають послуги.

Однією з характерних рис ТНБ є відповідна концепція управління та стратегія їх діяльності. Транснаціональна концепція управління базується на одночасному врахуванні національних особливостей країн, ефекту масштабу та економічних взаємозв'язків. Головна риса цієї концепції – відсутність ієрархічних відносин між материнським банком і закордонними підрозділами та впровадження інтраорганізаційних мереж управління. На сучасному етапі ця концепція є провідною, певною мірою вона є «гібридною» від мультинаціональної та глобальної концепції.

Банки займають в структурі ринкової економіки значне місце, оскільки від їх діяльності залежить ефективність суспільного виробництва. У сучасних умовах розвитку процесів інтернаціоналізації і глобалізації банки стали найважливішими фінансовими посередниками, які забезпечують необхідними ресурсами все коло учасників зовнішньоекономічних зв'язків.

Крупне виробництво вимагає крупних капіталів, тому розвиток ТНК в сучасних умовах неможливе без ТНБ, діяльність яких тісно переплітається, роблячи взаємний вплив. Зрощення транснаціональних банків з промисловими монополіями дозволяє їм робити вплив на економічний розділ світового фінансового ринку.

Варто зазначити, що вектор еволюції банківської сфери розвинених країн світу проходить не від ТНБ до МНБ, а від установ з елементами ТНБ до глобальних банків –

банків з яскраво вираженим національним за власністю ядром, але глобальною операційною стратегією.

Діяльність банків в сучасних умовах розвитку міжнародних економічних відносин характеризується наступним:

- банки здійснюють постійний перелив фінансових ресурсів відповідно до вимог учасників міжнародних економічних відносин (з країни в країну, з однієї функціональної фірми в іншу і т. д.);
- банки сприяють перерозподілу фінансових ресурсів, відповідно до чого забезпечується вирівнювання норми прибутку в різних секторах міжнародної економіки;
- міграція фінансових ресурсів забезпечує безперервність процесу виробництва в масштабах світового господарства; створюються умови для розширення виробництва;
- збільшуються розміри накопичення капіталу, що сприяє його концентрації і централізації;
- створюються додаткові можливості для ефективного розміщення інвестицій.

ТНБ істотно прискорюють процеси глобалізації, формують глобальні стратегії, відмінними рисами яких є наступні вимоги до поведінки на світових ринках: загальне планетарне бачення ринків і конкуренції, відмінне знання конкурентів на світових ринках, контроль за своїми операціями в загальносвітовому масштабі, здібність до гнучких і швидких зсувів в напрямках діяльності у разі загрози змін умов конкуренції і витіснення з ринку, розміщення капіталів з найбільшою рентабельністю, координація своєї диверсифікованої діяльності за допомогою гнучких інформаційних технологій, що створює для ТНБ інтегровану мережу внутрішньобанківського обліку, об'єднання всіх своїх численних філіалів, дочірніх компаній і відділень в єдину міжнародну мережу із загальним управлінням, угоди з іншими транснаціональними банками і компаніями.

Характерними рисами глобальних стратегій ТНБ є об'єднання капіталів, злиття, взаємні придбання активів, створення глобальних маркетингових конкурентних стратегій і систем глобальних кореспондентських відносин і рахунків. В результаті формуються такі крупні інтегровані фінансові системи, в порівнянні з якою національні території і держави починають виступати як другорядні підлеглі системи.

Таким чином, саме під цією точкою зору сучасна різноманітна діяльність ТНБ представляється вельми актуальним. Ці напрями визначають місце ТНБ в розвитку процесу глобалізації, показують як транснаціоналізація переростає свої рамки, переходячи на якісно новий рівень.

Література

1. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації/ З. О. Луцишин. – К.: Видавничий центр «Друк», 2002. – 320 с.
2. Міщенко В., Набок Р. Іноземний капітал у банківській системі країн Центральної та Східної Європи. Уроки для України/В. Міщенко, Р. Набок // Банківська справа. – 2006.- №5-6. – С. 3-14
3. Пошивалов В. Вплив глобалізації на характер банківської діяльності / В. Пошивалов, С. Лапушкіна// Банківська справа. – 2005. - №5. – С.83-87.
4. Хасбулатов Р. И. Мировая экономика: в 2-х т. Т. I./ Р. И. Хасбулатов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2001. Т. I. – 598 с.

УДК 334.726.012.82(043)

Дубенюк Я.А., кандидат економічних наук, доцент

ОЦІНКА СУЧАСНИХ ПРОЦЕСІВ ТРАНСКОРДОННИХ ЗЛИТТІВ ТА ПОГЛИНАНЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

Дерегуляція та економічна глобалізація посилила асиметричну структуру корпоративного контролю в туристичній сфері. Монополізація технологій розподілу

мегакорпораціями стала передумовою зростання концентрації виробництва та економічної міцності ТНК. В той же час використання таких уніфікованих технологій розподілу та продажу поступово унеможливує надання індивідуального продукту великими глобалізованими компаніями, хоча дана тенденція не буде визначальною у сфері подальшого розвитку туристичного ринку.

У таблиці 1 наведено найбільші транскордонні злиття та поглинання, що відбувалися у туристичній індустрії. Як видно з даних таблиці, найбільша вартість угод не перевищувала за всю історію 5,5 млрд. дол. США, що у десятки разів менше, ніж в інших галузях виробничої та невиробничої сфер. Звертає на увагу той факт, що вагому частку структурі посідає готельне господарство та транспортне забезпечення як основні обслуговуючі туристичний ринок галузі. Характерною рисою географічної структури злиттів та поглинань є їх концентрація на західноєвропейських країнах, перш за все, Великобританії, та США.

Таблиця 1

20 найбільших транскордонних злиттів та поглинань у туристичній індустрії

<i>Вартість угод (млн. дол. США)</i>	<i>Рік</i>	<i>Сфера угоди</i>	<i>Країна об'єкта поглинання</i>	<i>Країна походження поглинаючої компанії</i>
1972,0	2005	Круїзні компанії	Великобританія	Німеччина
1066,8	2005	Агентство електронної системи бронювання	Великобританія	США
809,1	2005	Транспортні перевезення	Іспанія	Великобританія
5537,0	2003	Круїзні компанії	Великобританія	США
1144,5	2001	Система громадського харчування	США	Франція
794,4	2001	Турагентства	США	Німеччина
2730,0	2000	Туроператори	Великобританія	Німеччина
884,0	2000	Авіатранспорт	Великобританія	Сінгапур
940,0	1999	Міжміський та сільський транспорт	США	Великобританія
1128,0	1999	Готелі та мотелі	США	Франція
1835,0	1999	Місцевий транспорт	США	Великобританія
883,2	1998	Готелі та мотелі	Великобританія	США
1193,4	1998	Авіатранспорт	Німеччина	Швейцарія
1011,1	1997	Місцевий пасажирський транспорт	США	Канада
907,6	1997	Готелі та мотелі	Гонконг (Китай)	США
1342,1	1996	Будівництво нежитлового фонду	Великобританія	Норвегія
1139,5	1995	Система громадського харчування	Великобританія	Франція

2300,0	1990	Готелі та мотелі	США	Франція
2269,4	1988	Готелі та мотелі	Великобританія	Японія

Характерною особливістю туристичних ТНК є те, що вони мають вертикально інтегровану структуру. Так, до складу компанії Thomas Cook входять власні авіалінії (Thomas Cook Airlines), туроператори (Thomas Cook, JMC, Sunset), а також мережа роздрібних турагенцій. Крім того, компанія має власні пункти обміну валюти, центри продажу, власний телеканал, Інтернет-компанію та видавництво. В той же час сама компанія TUI входить до складу концерну "Preussag", забезпечуючи до 50% загального обороту концерну. У таблиці 2 наведено основні показники діяльності трьох найбільших туристичних ТНК.

Таблиця 2

Характеристика найбільших туристичних ТНК

<i>Компанія</i>	<i>TUI AG</i>	<i>Thomas Cook AG</i>	<i>First Choice</i>
Країна місцезнаходження материнської компанії	Німеччина	Німеччина	Великобританія
Місцезнаходження туроператорів	Країни ЄС-15	Німеччина, Великобританія, Ірландія, Франція, країни Бенілюкс, Австрія, Угорщина, Польща, Словаччина, Словенія, Єгипет, Індія, Канада	Франція, Іспанія, Італія, Португалія, Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Австрія, Швейцарія, Великобританія, Ірландія, Канада
Туристичні продукти країн, що розвиваються	Барбадос, Ботсвана, Камбоджі, Китай, о-ви Кука, Куба, Домініканська Республіка, Єгипет, Французька Полінезія, Гамбія, Індія, Індонезія, Ямайка, Кенія, Малайзія, Мальдіви, Мавританія, Мексика, Марокко, М'янмар, Намібія, Непал, Реуньон, Непал, Самоа, Сейшели, ПАР, Шрі-Ланка, Санта Лючія, Танзанія, Таїланд, Туніс, Замбія, Зімбабве	Барбадос, Китай, Коста Ріка, Куба, Домініканська Республіка, Єгипет, Індія, Індонезія, Кенія, Малайзія, Мальдіви, Мавританія, Мексика, Марокко, Непал, Перу, ПАР, Шрі-Ланка, Санта Лючія, Сейшели, Таїланд, Туніс, ОАЕ, В'єтнам, Занзібар	Барбадос, Беліз, Бутан, Болівія, Борнео, Ботсвана, Бразилія, Камбоджі, Китай, Коста Ріка, Куба, Домініканська Республіка, Єгипет, Еквадор, Еритрея, Ефіопія, Гана, Гватемала, Індія, Індонезія, Іран, Ямайка, Йорданія, Кенія, Ладах, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мексика, Марокко, Мозамбік, Намібія, Непал, Пакистан, Перу, ПАР, Шрі-Ланка, Сирія, Танзанія, Таїланд, Тибет, Туніс, Зімбабве

Власність:			
Туроператори	81	33	28
Турагенти	3700	3600	300, 37 гіпермаркетів у Великобританії
Авіакомпанії	88	87	26
Інші компанії	32 агентства 150 000 місць у 287 готелях; філія з організації ділового туризму	76 000 місць, агентства	Спільне підприємство з Royal Caribbean Cruise Lines 1 200 яхт агентства

Процеси транснаціоналізації в міжнародному туризмі розглядаються у сфері розміщення та авіаперевезень. Протягом 2003-2006 рр. збільшилися обсяг продажу активів готельних корпорацій і транспортних підприємств та кількість угод. Починаючи із 2007 р. обсяг угод поступово зменшується, в результаті чого відбувається полегшення доступу до вище-зазначених галузей. Значне скорочення кількості транскордонних злиттів та поглинань відбулося у 2008 р. у зв'язку із світовим економічним спадом. Найбільш високі темпи зростання спостерігалися у 2005-2006 рр., причому відбулося подвоєння обсягів продажу активів компаній із незначним зростанням кількості угод.

Література

1. FDI in Tourism: The Development Dimensions: [Електронний ресурс] . – Режим доступу до звіту: http://www.unctad.org/en/docs/iteiia20075_en.pdf

УДК 338.47(477)(045)

Захарова О.В., старший викладач

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Транспортна система Україна, як і інші сектори української економіки, відчула вплив економічної кризи, що призвело до значного скорочення обсягів перевезень всіма видами транспорту. Однак, за прогнозами експертів, з 2010 року прогнозується стабілізація стану економіки України, як наслідок, очікується незначне збільшення обсягів перевезень до 2013 року (у середньому на 3-5% за рік). У зв'язку з цим доцільним є розробка напрямків активізації діяльності у транспортному секторі, що повинно бути втіленим у відповідних заходах транспортної політики. При цьому доцільно врахувати досвід розвинених країн світу та країн сусідів відносно розвитку їх національних транспортних систем.

Таким чином, з урахуванням зарубіжного досвіду до основних стратегічних напрямків транспортної політики України слід віднести такі:

По-перше, зростання пріоритету розвитку транспорту як елементу соціально-економічної інфраструктури. Так, транспорт у більшості розвинених країн світу є найважливішим інфраструктурним елементом економіки та необхідною умовою розвитку господарського комплексу країн, що забезпечує постійне та суттєве зростання мобільності населення, оптимізує рух товарів, сприяє росту продуктивності праці, залученню інвестицій і, тим самим, визначає перспективи розвитку кожного регіону; безпосередньо та опосередковано впливає на темпи економічного розвитку країн. Так, в ЄС-15 загальні витрати пов'язані з транспортним сектором щорічно складають більше 10% ВВП, в той час як в Україні – 2%.

По-друге, підвищення ефективності функціонування пасажирського транспорту та систем міського транспорту. На відміну від України, у частині розвитку пасажирських перевезень в розвинених країнах світу основні зусилля направлені на розвиток

інтермодальних перевезень і загальне підвищення якості задоволення потреб населення у перевезеннях. Із врахуванням негативних аспектів руху міського транспорту (перевантаженість інфраструктури, забруднення навколишнього середовища, безпека руху) основними програмними напрямками вирішення проблем повинні бути енергоощадливість та пошук нових джерел енергії для транспорту та впровадження позитивного досвіду в області використання альтернатив особистому автотранспорту в містах.

По-третє, **активна розбудова мережі автодоріг загального користування, в тому числі міжнародних транспортних коридорів.** Так, наприклад, останньою редакцією польської операційної програми передбачається будівництво у 2007-2013 р.р. біля 1200 км автострад, біля 1600 км швидкісних автодоріг, не рахуючи щорічної модернізації 2000 км автодоріг. В 2013 р. в Республіці Польща буде 1729 км автострад, 1800 км швидкісних автодоріг, та модернізовано 75% інших державних автодоріг. В той же час українською Державною програмою розвитку автодоріг загального користування на 2005-2010 р.р. передбачалося будівництво та реконструкція автодоріг державного значення за бюджетні та кредитні кошти протяжністю 414 км, у тому числі основних магістральних автодоріг 269 км (що в 4 рази менше відповідних показників Республіки Польща).

По-четверте, **збільшення експлуатаційної довжини, якості та щільності автодоріг загального користування.** В Україні станом на 01.01.2010 р. експлуатаційна довжина автодоріг загального користування становила 167,8 тис. км, скорочення у порівнянні з 1995 р. (172,3 тис. км) склало 4,5 тис. км. Це свідчить про те, що нові автодороги або не будуються, і піддаються реконструкції, або старі автодороги руйнуються при будівництві нових. Крім того, якість автодоріг в Україні залишається дуже низькою – майже 23% автодоріг загального користування України ще не мають твердого покриття або мають перехідні покриття. 33% автодоріг державного значення не відповідають вимогам за міцністю, 49% – за рівністю. Щільність автодоріг, яка прямо впливає на мобільність населення України, в 4 рази менша ніж, наприклад, в Республіці Польща;

По-п'яте, **реалізація заходів з залучення приватних коштів для розбудови автодоріг.** Досвід експлуатації платних автомагістралей мають практично всі країни-сусіди України: Білорусь (з 1996 р., що дало змогу погасити кредит ЄБРР та забезпечити фінансування від 75% до 98% витрат на поточний ремонт і утримання платної автомагістралі М1/Е30), Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорська Республіка, Російська Федерація. У бюджеті України на один квадратний кілометр обслуговування та утримання автодороги виділяється близько трьох тисяч доларів, тоді як у Республіці Франція ця сума складає 30 тисяч, у Федеративній Республіці Німеччина – 27, у Російській Федерації – 12 тисяч доларів США. Таким чином, розбудова автодоріг в Україні може здійснюватись лише за рахунок залучення приватного капіталу.

По-шосте, **підвищення ефективності фінансового контролю за використанням державних коштів призначених на будівництво та ремонти автодоріг;**

По-сьоме, **розробка і реалізація стратегій розвитку повітряного, морського та річкового транспорту.** В Україні експлуатуються 42 аеропорти та аеродроми, з яких тільки 25 обслуговують комерційні рейси, а 95% пасажиропотоків сконцентровані в 7 аеропортах. Згідно стандартів ІКАО при чисельності населення 46,7 млн. чоловік в Україні повинно було б функціонувати біля 210 аеропортів для обслуговування тільки регулярних рейсів. Регіональні аеропорти Західної України можуть стати помостом, який з'єднає країну з Європою та конкурувати за перевезення пасажирів з країнами-сусідами.

По-восьме, **забезпечення підтримки створення транспортних кластерів на регіональному рівні.** Позитивний досвід Республіки Польща та інших країн свідчить, що одним з основних і реальних інноваційних потенціалів регіонів є створення кластерів в транспортному секторі. Однак, створення та функціонування поодиноких кластерів в Україні має спонтанний характер і не стає інструментом розвитку регіональної економіки, хоча роль та функції уряду в підтримці кластерних ініціатив на регіональному рівні докладно описані.

Отже, серед пріоритетів розвитку транспортної системи перш за акцент необхідно зробити на подальший розвиток об'єктів транспортної інфраструктури, їх модернізації відповідно до світових стандартів перш за все за рахунок залучення приватного капіталу та формування ефективної політики в сфері ціноутворення та управління в транспортному секторі.

Література

1. Пирожков С. Проблемы реализации транзитного потенциала Украины в контексте расширения ЕС и формирования ЕЭП/С. Пирожков, Д. Прейгер, И. Малярчук//Экономика Украины. – 2005. - №3. – с. 4-19.

2. Державний комітет статистики: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

3. Національні стратегії регіонального розвитку Республіки Польщі та України: порівняльний аналіз транспортних аспектів//Національний інститут стратегічних досліджень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.lviv.ua/analytics/56.htm>

УДК 339.742(043)

Марена Т.В., кандидат економічних наук, доцент

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ОФІЦІЙНОЇ ДОЛАРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Явище офіційної доларизації економіки порівняно з неофіційним використанням іноземної валюти у внутрішньому обігу країни є не таким поширеним в сучасному світовому господарстві. Багато країн протягом всієї історії свого розвитку використовували іноземну валюту у внутрішньому грошовому обігу. На сьогоднішній день дванадцять країн офіційно використовують долар США і це близько двадцяти країн крім американського долара використовують австралійський долар та євро [1,3].

Офіційна доларизація впливає як на стан економік країн-учасниць, так і на загальний стан світового господарства. З економічної точки зору вибір на користь офіційної доларизації доцільний лише тоді, коли переваги від її впровадження переважають над її витратами.

Впровадження офіційної доларизації може мати наступні позитивні наслідки для доларизованої країни:

- Відбувається зниження рівня інфляції і процентної ставки, підвищення рівня зайнятості та прискоренні економічного зростання.

- Доларизація дозволяє запобігати валютним кризам та кризам платіжного балансу. За відсутності національної валюти неможливе її різке знецінення або неочікуваний відтік капіталу через ризик девальвації.

- Зниження вартості операцій і гарантія стабільності доларових цін забезпечують більш тісну інтеграцію з глобальною економікою і економікою США.

- Приймаючи доларизацію і повністю відмовляючись від можливості інфляційного фінансування, країни створюють стабільну базу функціонування фінансових установ і позитивний клімат для внутрішнього та зовнішнього інвестування.

- Доларизація підвищує бюджетну дисципліну. З одного боку, неможливість здійснення додаткової емісії в умовах доларизації зменшує загрозу зростання рівня інфляції. З іншого боку, позбавлений права емісії, уряд буде шукати більш ефективних засобів фінансування бюджетного дефіциту.

- Стан державних фінансів покращується внаслідок зменшення витрат зовнішніх запозичень уряду через зниження валютних і країнних ризиків.

Водночас, економіка країни може певним чином постраждати внаслідок відмови від грошово-кредитного суверенітету, зокрема, будуть мати місце наступні негативні наслідки:

- Втрата можливості проведення незалежної грошово-кредитної та валютної політики, у тому числі можливості використання кредитів центрального банку для підвищення

ліквідності банківського сектора у надзвичайних випадках. При цьому єдиним (або основним) інструментом регулювання економіки стає бюджетна політика, що значно зменшує здатність країни протидіяти економічним шокам.

- Неотримання урядом сеньйоражу.

- Країни часто не бажають відмовлятися від власної національної валюти як символу державності, особливо на користь валюти іншої країни. Тому на практиці впровадження офіційної доларизації може супроводжуватись достатньо сильною політичною протидією.

- Центральний банк країни-емітента може приймати рішення, що не відповідають конкретній економічній ситуації у доларизованій економіці

- Доларизація позбавляє уряд важливого інструменту врівноваження державного бюджету. В умовах зростання дефіциту бюджету уряду необхідно мати змогу проводити власну монетарну політику, зокрема, здійснювати додаткову емісію з метою фінансування бюджетного дефіциту.

Країна, грошова одиниця якої впроваджується в якості валюти доларизації, також отримує певні вигоди, а саме:

- Країна отримує додатковий сеньйораж від зростання доларової грошової бази.

- Країна отримує певні переваги у зовнішній торгівлі: по-перше, зменшаться витрати на встановлення та здійснення зовнішньоекономічних зв'язків з доларизованою країною; по-друге, доларизована країна не зможе більше проводити девальвацію власної валюти для отримання цінових переваг при здійсненні експорту.

- Розширення зони функціонування національної валюти є вигідним для країни, оскільки дозволить запобігти її витісненню з позицій найбільш використовуваних валют [2].

Для країни-емітента ризик впровадження власної валюти в економіку іншої країни полягає в тому, що доларизована країна може намагатися здійснювати тиск на центральний банк країни-емітента для проведення монетарної, валютної та інших напрямів економічної політики, що суперечить її цілям. Політичні ризики будуть тим вищими, а тиск – тим більш значним, якщо він виходитиме від великого торговельного партнера країни-емітента. Можливі також випадки, коли погіршення економічної ситуації в доларизованій країні буде справляти негативний вплив на економіку країни-емітента. Безконтрольне використання доларової маси за кордоном може знижувати ефективність грошово-кредитної політики ФРС.

Отже, у найбільшому виграші від активізації процесів офіційної доларизації опиняться країни-емітенти провідних світових валют, які замінюють національні грошові одиниці доларизованих країн. На рішення щодо впровадження офіційної доларизації впливає велика кількість чинників, зокрема, розмір економіки, ступінь її відкритості, частота економічних шоків тощо. Інші група критеріїв впровадження доларизації пов'язана з неекономічними чинниками, пов'язаними з суспільно-політичними цілями країни. Так, рішення влади про проведення офіційної доларизації залежить не тільки від кількісної оцінки економічних вигод та витрат, але й від національних орієнтирів. Часто рішення про доларизацію є наслідком не економічного, а політичного вибору.

З точки зору загального впливу на світове господарство офіційна доларизація сприяє розвитку більш тісних відносин між країнами в грошово-кредитній та валютній сферах, що впливає на поглиблення процесів фінансової інтеграції. Внаслідок офіційного впровадження окремих валют у внутрішній обіг іноземних країн формуються та розширюються валютні зони, створюються регіональні валютні об'єднання.

Література

1. Моисеев С. Валютная гегемония: официальная долларизация / С. Моисеев // Валютный спекулянт. – 2001. – Май. – С. 18-21.

2. Schuler K. Dollarization, at the intersection of economics and politics / K. Schuler // The materials of the conference «Euro and Dollarization». – 2002. – April. – 12 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://oenb.at/en/img/fabris_paper_ojf_55_2005_tcm16-28146.pdf.

УДК 620.91:351.863 (477)(043)

Мітюшкіна Х.С., старший викладач

ОЦІНКА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Аналіз та оцінка ефективності розвитку окремого регіону країни викликає інтерес з боку різних суб'єктів економіки, в числі яких: інвестори, які бажають вкласти інвестиції в розвиток регіону; фінансово-кредитні установи, які надають кредити підприємницьким структурам; органи державного та регіонального управління тощо. Економічний потенціал регіонів є складною багатоаспектною категорією і структурно включає в себе: інвестиційний, трудовий, виробничий та торгівельний потенціал.

Для оцінки рівня ефективності використання економічного потенціалу регіонів доцільно використовувати методіку інтегральної оцінки ефективності соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням впливу складових його елементів, яка заснована на застосуванні методів таксономічного аналізу і моделі еластичності.

Перевагою методіки інтегральної оцінки ефективності розвитку регіонів є:

- всі розрахунки проводяться на підставі офіційних даних Державного комітету статистики України та Головних управлінь статистикою в окремих областях;
- вона дозволяє здійснювати оптимізацію отриманих результатів;
- можлива оцінка як ефективності використання окремих складових, так і інтегрального показника рівня використання ЕПР з урахуванням внеску кожного виду економічних ресурсів у інтегральну оцінку;
- можливе прийняття стратегічних управлінських рішень на основі розрахованих значень використання ЕПР, кількісно відображають сильні і слабкі сторони економічного потенціалу регіону без суб'єктивних поправок на експертні оцінки.

Показники, що входять до складу інтегрального показника попередньо повинні бути розподілені або класифіковані на стимулятори й де стимулятори. Стимулятором вважається той показник, при збільшенні якого збільшується інтегральний. Дестимулятором показник вважається у тому випадку, коли його збільшення призводить до зменшення інтегрального.

Для аналізу ефективності розвитку Придніпровського регіону України в якості показників було обрано ті, що стимулюють розвиток регіону та відповідно позитивно впливають на загальний інтегральний показник. Враховуючи обмеженість доступу до окремих статистичних даних функціонування регіонів в цілому, було використано дані офіційної статистики стосовно областей (мікрорегіонів), що відповідають адміністративно-територіальному устрою України. Після обробки дані було згруповано відповідно до наявних восьми регіонів: Донецького, Придніпровського, Карпатського, Східного, Причорноморського, Подільського, Поліського, Центрального. Отже, для оцінки було використано такі показники: показник чисельності населення кожного з восьми регіонів; показник економічно активної частини населення; природно-ресурсний потенціал регіонів; загальний обсяг валового регіонального продукту регіонів; обсяг валового регіонального продукту на душу населення, розрахований для кожного регіону; обсяги експорту регіонів; обсяги імпорту регіонів; обсяги інвестицій в основний капітал.

Слід зазначити, що обрані показники повинні бути стандартизовані, відповідно можуть бути використані різні способи стандартизації. Спочатку знаходимо для кожної області і по кожному з вищевказаних показників стандартизовані показники за формулою, яка застосовується для стимуляторів (1):

$$P_{ig} = \frac{Y - Y_{\max}}{Y_{\max} - Y_{\min}} \dots\dots\dots (1)$$

де P_{ij} – стандартизований показник;

Y – розрахункове значення показника з тих, що аналізуються;

$Y_{\min}$ – мінімальне значення показника з тих, що аналізуються;

$Y_{\max}$ – максимальне значення показника з тих, що аналізуються

Стандартизації дестимуляторів відповідає дещо інша формула (2):

$$P_{ig} = \frac{Y_{\max} - Y}{Y_{\max} - Y_{\min}} \dots\dots\dots (2)$$

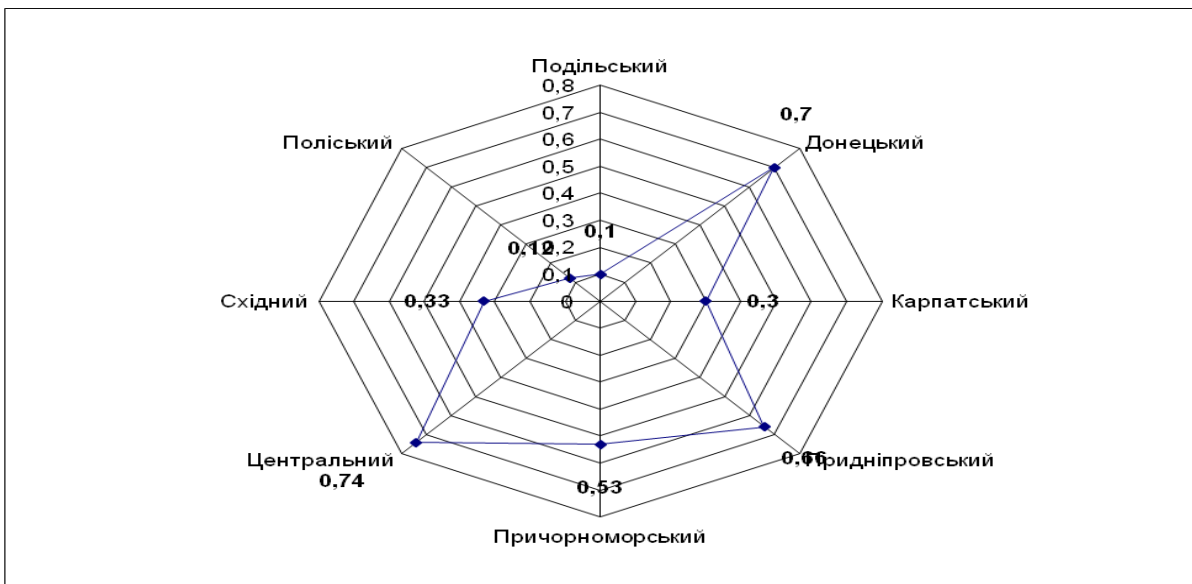
Значення показника може коливатися у межах від 0 до 1. Чим вище значення (ближче до одиниці), тим вище рівень розвитку за окремим показником у регіоні порівняно з іншими регіонами, що включені до кола дослідження. Для розрахунку інтегрального показника розвитку окремого регіону розраховується середня величина, так звана багатомірна середня,

з розрахованих вище стандартизованих оцінок P_{ig} . Існує декілька типів визначення багатомірних середніх величин, але в найбільш простому випадку можна скористатися середньоарифметичною, що розраховуємо за формулою:

$$\overline{P_g} = \frac{\sum_{i=1}^m P_{ig}}{m} \dots\dots\dots (3)$$

Далі знаходимо інтегральні показники розвитку областей та регіонів, до яких вони входять. Вони обчислюються як відношення суми стандартизованих показників для кожної області до кількості таких показників, у даному випадку вісім. Значення цього показника так само може коливатися у межах від 0 до 1. Інтерпретація даного модифікованого показника така: ефективність використання економічного потенціалу даного регіону тим більше, чим ближче значення інтегрального показника до одиниці. Нормальним значенням ефективності розвитку області буде значення інтегрального показника більше 0,3. Кінцеві результати проведених розрахунків представлені на рисунку 1.

Так, аналіз показав, що найвищий показник використання економічного потенціалу має Центральний регіон, до складу якого входить Київська й Черкаська області та місто Київ, його інтегральний показник дорівнює 0,74. Також на достатньому рівні цей показник у Донецькому регіоні (Донецька й Луганська області) та Придніпровському, тобто 0,7 та 0,66 відповідно. Найнижчі показники у Подільському (0,1) та Польському (0,12) регіонах, що свідчить про не досить ефективний розвиток областей, які входять до їх складу. Щодо Придніпровського регіону, то розрахунки підтвердили його локомотивний статус у розвитку економіки країни, адже лише за умов ефективного використання економічного потенціалу кожного регіону окремо можливо переступити на нову сходинку економічного зростання країни в цілому.

Рис. 1. Інтегральний рівень використання економічного потенціалу економічних районів України у 2008 році

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що існує значна територіальна диференціація регіонів за інтегральним рівнем використання їх економічного потенціалу, максимальне відхилення складає 0,64. однак, необхідно зазначити, що регіональні відмінності не обов'язково спричиняють негативний вплив на економічне зростання. Фактично такі відмінності присутні в кожній країні, і чим більше вона за розміром території, тим більша вірогідність виникнення диспропорцій у розвитку її окремих частин. При цьому в період структурних перебудов в економіці країни територіальна диференціація розвитку завжди посилюється, особливо в період відновлення економічного зростання.

Отже, можна припустити, що за умов застосування ефективних заходів державного управління розвитком регіонів на всіх рівнях можливим є більш синхронний розвиток окремих регіонів країни. З боку України, як видно, найбільш ефективний розвиток мають східні області України та відповідні регіони, в яких зосереджені найпотужніші галузі промисловості, що в свою чергу формує високий рівень валового внутрішнього продукту та сприяє залученню інвесторів.

Література

1. Изард У. Методы регионального анализа – введение в науку о регионах / У. Изард. – М.: Прогресс, 2006. – 659 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Портал Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.gov.ua
3. Статистичний збірник «Регіони України». Частина II, 2009 / Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

338.24:330.341.1(477)(043)

Ніколенко Т.І., старший викладач

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СТРУКТУРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ УКРАЇНИ

Трансформаційні процеси, які відбулись в Україні протягом останніх років свідчать про те, що національна економіка, незважаючи на всі успіхи в економічному зростанні, зазнає надзвичайно великих збитків через відсутність сприятливих умов для інноваційного розвитку. Затвердження інвестиційно-інноваційної стратегії не може здійснюватися без

належного вивчення та обґрунтування не тільки ролі та значення інвестиційно-інноваційної діяльності у теорії економічного зростання, а й вирішення проблеми її регулювання. Саме тому питанням формування ефективної інвестиційно-інноваційної політики має бути приділено значно більше уваги, оскільки стрімкий розвиток на майбутнє буде визначатися рівнем інвестиційно-інноваційної активності.

Існує безліч форм управління інноваціями на самих різних рівнях: від підрозділів корпорацій до держави, покликаної в сучасних умовах здійснювати ефективну економічну політику. Як і практично всяка інша політика, вона неоднакова в різних країнах, хоча і підпорядкована одній і тій же меті: стимулюванню інноваційної активності і розвитку науково-технічного потенціалу.

Місце і роль інноваційної політики в структурі державного управління економікою визначаються особливостями інноваційного процесу як об'єкту управління. Тобто впровадження інноваційної моделі економічного розвитку передбачає формування комплексу систем та механізмів, головним з яких є *механізм інвестиційно-інноваційного розвитку*, що представляє собою сукупність організаційних структур й конкретних форм інвестиційно-інноваційної діяльності, методів управління й нормативно-правових актів, за допомогою яких забезпечується безперервний інноваційний процес спрямований на забезпечення високих конкурентних позицій країни в системі міжнародного поділу праці. Інвестиційно-інноваційний механізм втілює в собі тісну взаємодію всіх елементів народногосподарського комплексу, зокрема виробничі сили, виробничі відносини та надбудову, і спрямовує їх на досягнення динамічного соціально-економічного розвитку за рахунок створення і впровадження досягнень НТП у виробничу й господарську діяльність. Тому необхідними компонентами цього механізму виступають організаційні структури, що відображають внутрішню ієрархічну структуру науково-виробничої системи та конкретні форми розподілу праці в рамках цієї системи. Іншими словами, інвестиційно-інноваційний механізм представляє собою сукупність організаційно-економічних відносин та задіяних в інноваційному процесі суб'єктів виробничої, науково-технічної й управлінської сфери [2].

Ключовою структурною компонентою інвестиційного механізму інноваційного розвитку є система управління і регулювання інноваційного процесу в національній економіці, що втілюється у державній інноваційній політиці.

В Україні проблема переходу економіки на інноваційний шлях розвитку не може не містити національних особливостей цього процесу, тобто не можливо скопіювати західноєвропейську, американську або азійську модель постіндустріального високотехнологічного суспільства.

Тенденції розвитку економіки на сучасному етапі свідчать про те, що Україна не має іншого шляху економічного зростання, окрім формування економіки, заснованої на знаннях, тобто економіки інноваційного типу. Недооцінка цього чинника може привести до того, що Україна буде витиснена з ринку високотехнологічної продукції, а це, в результаті, не дасть можливості досягти сучасного рівня життя населення і забезпечити безпеку держави в цілому.

Основними чинниками, які обумовлюють недостатній розвиток інноваційної діяльності є такі: [4].

- недосконалість законодавства в частині стимулювання з боку держави науково-технологічної та інноваційної діяльності;

- відсутність сформованої інфраструктури, яка б із залученням промислового банківського та торговельного капіталу поєднувала ланки «освіта» - «наука»-«виробництво»;

- відсутність механізмів комерціалізації завершених науково-технічних розробок та передачі їх до сфери виробництва;

- відсутність системи стимулювання інноваційного пільгового оподаткування у зв'язку з припиненням дії Закону України «Про інноваційну діяльність» у частині

запровадження таких пільг [1];

- високий економічний ризик залучення інвестицій до сфери високотехнологічного виробництва;

- слабкий розвиток малого та середнього інноваційного підприємництва як провідника інноваційного продукту до масового виробництва.

Все це свідчить про те, що головною метою інвестиційно-інноваційної політики держави повинно стати забезпечення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності, впровадження високотехнологічних проєктів, стимулювання залучення новітніх технологій у виробничу діяльність та сферу надання послуг.

У зв'язку з цим регулювання інноваційного процесу в Україні повинно орієнтуватися на виконання наступних задач:

- забезпечення безумовної реалізації інноваційно-спрямованих заходів Програми залучення інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату;

- створення промислово-технологічних (індустріальних) парків та технологічних центрів у районах та містах області;

- використання у повному обсязі наукового потенціалу оборонних підприємств;

- створення кластерних об'єднань;

- надання інноваційно активним підприємствам інформаційно-консультативної допомоги з боку місцевих органів влади;

- продовження процесу оновлення продукції на базі новітніх науково-технічних розробок.

Стабільність і ефективність державної підтримки інноваційної активності у країні можна забезпечити лише за виконання низки умов, основними з яких є:

- забезпечення зростання ВВП, обсягу виробництва, прибутку та рентабельності його галузей;

- зміцнення самостійності підприємств щодо вирішення проблеми інноваційного розвитку, зростання частки їх власних коштів, спрямованих на впровадження інновацій у виробництво;

- зниження частки бюджетних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності за загальної тенденції збільшення бюджетних асигнувань на науку та інноваційну діяльність;

- збільшення обсягу банківського та небанківського кредитування інноваційної діяльності та одночасного зниження ставки кредитного рефінансування;

- розширення масштабів упровадження інноваційних досягнень шляхом зменшення податкового тиску на підприємства тощо. [3]

В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що найважливішим завданням сучасної інноваційної політики є активізація інвестиційно-інноваційної діяльності та створення цілісної системи її регулювання. Основними компонентами щодо участі держави у формуванні сприятливого інноваційного середовища реалізації є:

- створення спеціальних фінансових механізмів державної підтримки інноваційної діяльності у напрямі фінансування через систему державних науково-технічних програм різного рівня та фінансування через спеціально створені фонди;

- формування інноваційної інфраструктури;

- використання непрямих методів регулювання.

Для формування ефективної інвестиційно-інноваційної моделі необхідно переорієнтувати державний вплив від прямого втручання в економічні процеси до використання більш ефективних методів опосередкованого впливу на діяльність економічних агентів: сприяння розвитку конкурентного середовища за рахунок наукових знань, технологій та інформації; надання пріоритетної підтримки розвитку науки і освіти; забезпечення захисту інтелектуальної власності; створення умов для зростання ринкового попиту на інновації; наявність технологічного і виробничого потенціалу – матеріальних і людських ресурсів, здатних забезпечити випуск конкурентної високотехнологічної продукції; забезпечення підвищення якості робочої сили та випереджальної динаміки

зростання її вартості та ін.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 36. - С. 266.
2. Лапечук П. Підтримка інноваційної діяльності. Досвід економічно розвинутих держав та України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.justinian.com.ua/article.php?Id=912>.
3. Макогон Ю.В. Инновационно–инвестиционная сфера Украины: состояние и перспективы развития / Ю.В. Макогон // Вісник Львівської комерційної академії – Вип. 18; Ч. 1 – Л.: ЛКА, 2005. – С. 19–27.
4. Титаренко Б. Показники та прогнози в інвестиційно-інноваційній сфері / Б. Титаренко // Економіст. - 2006.- № 1.- С. 59-61

УДК 338.24:330.322.5(477)(043)

Яремчук І.Г., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ

У сучасних умовах Україна постала перед об'єктивною необхідністю активізації інвестиційного процесу. Структурне і якісне оновлення виробництва й створення ринкової інфраструктури відбуваються практично повністю шляхом і за рахунок інвестування.

Враховуючи стан економічного потенціалу й обмежені внутрішні інвестиційні можливості впродовж всього періоду трансформації економіки, українська держава намагається створити сприятливі ринкові умови для розвитку інвестиційної сфери: здійснено перехід до управління інвестиціями на основі ринкових відносин; формується багатосекторна система капітального будівництва; ліквідовані будівельні міністерства; розукрупнені та приватизуються будівельні організації. У макроекономічній політиці наголос робиться на створенні передумов зростання інвестицій – послабленні інфляції, забезпеченні оптимальних відсотків за депозитами і вкладаннями, зниження відсоткових ставок за кредитами, скорочення заборгованості та зростання споживчого попиту населення.

Причинами, що призвели до несприятливого інвестиційного клімату в Україні є:

- низька активність внутрішніх інвесторів під впливом ряду макроекономічних факторів: важкого податкового навантаження, недосконалості правової і законодавчої бази, повільного руху реформ;
- надзвичайно малий обсяг іноземних капіталовкладень, який не задовольняє потреби України;
- значна нерівномірність в розподілі іноземних інвестицій по галузям і регіонам України і зосередження їх в промислових центрах України, таких як м. Київ, Київська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська області;
- внаслідок відсутності надійних гарантій захисту своїх інвестицій іноземні інвестори віддають перевагу проектам, які швидко окупаються;
- недостатнє регулювання інвестиційного процесу в Україні з боку держави, а саме податкового навантаження, процесів ціноутворення, митно-тарифних важелів, високі ставки кредиту, труднощі з отриманням довгострокових кредитів;
- нарощування внутрішніх та зовнішніх боргів, що призвело до підвищення ризиковості інвестиційної діяльності.

Організацію державного управління інвестиційною діяльністю на концептуальному рівні (включаючи іноземне інвестування як її складову частину) визначає Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1995 р. «Концепція регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки». Згідно цієї Концепції, обмежені

бюджетні фінансові ресурси не дають можливості на сучасному етапі реформування економіки забезпечити структурні зміни в галузях народного господарства, будівництві житла та об'єктів соціально-культурного призначення в обсягах, необхідних для задоволення потреб населення. Здійснюючи децентралізацію управління економікою, розширюючи повноваження регіонів, держава в значній мірі знімає з себе функції по забезпеченню інвестицій і передає їх суб'єктам господарювання.

Аналізуючи питання державного управління інвестиційною діяльністю в Україні, слід виходити з того, що кожна держава для повноцінного здійснення своїх задач і реалізації покладених на неї функцій повинна створювати відповідну систему всіх державних органів, або механізм державного управління іноземними інвестиціями

Однією з особливостей системи державного управління іноземним інвестуванням є поки що низька ефективність управління або недосконалий інвестиційний менеджмент. Так, існування багатоспекторного представництва центральних органів виконавчої влади має і деякі негативні наслідки.

По-перше, нерідко виникає, з одного боку, незрозуміла конкуренція між ними, а з іншого – не виключені елементи невизначеності у формуванні інвестиційної політики. Функції державних органів часто дублюються, і як українські, так і іноземні інвестори іноді не можуть зрозуміти, до кого і з яким питанням потрібно звертатися.

По-друге, в процесі формування єдиної державної інвестиційної політики не виключено лобіювання своїх відомчих інтересів з боку цих органів, що не на користь загальній справі і може приводити до деякої невизначеності в реалізації стратегічної лінії держави, включаючи питання дотримання інтересів національної безпеки. Всі ці моменти є потенційною небезпекою з погляду втрати управління процесом іноземного інвестування. Тому виникає проблема підвищення ефективності національного інвестиційного менеджменту. З цією метою потрібно переглянути функції всіх структурних підрозділів Кабінету Міністрів України, які займається іноземними інвестиціями для подолання розпилювання в ухваленні ними рішень.

По-третє, недосконалість національного інвестиційного менеджменту до певної міри пов'язана з існуючою на сьогоднішній день організацією роботи Кабміну. При цьому роль міністрів недооцінюється, відсутня система персональної відповідальності членів Кабінету Міністрів, у тому числі – за колегіально ухвалені рішення. Як рішення цієї ситуації пропонується зробити міністрів політичними фігурами, які повинні представляти реальні політичні сили, мати прямі і тісні зв'язки із законодавчою гілкою влади і нести персональну відповідальність за наслідки діяльності підлеглих їм міністерств, тобто має бути кардинально змінена система державного управління, у тому числі іноземним інвестуванням.

В Україні розроблено законодавство про іноземні інвестиції, до якого входять понад 100 різних правових і нормативних документів (законів, постанов, указів, положень, інструкцій). До них належить також прийнятий у квітні 1996р. Закон України «Про режим іноземного інвестування». У ньому є ряд позитивних моментів, пов'язаних з особливостями режиму іноземного інвестування, чітким визначенням видів іноземних інвестицій і форм їх здійснення, та системи державних гарантій захисту іноземного капіталу. Для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної діяльності. Зазначається, що для інвестиційних проектів із залученими іноземними інвестиціями, які реалізуються відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери та територій, може встановлюватись пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності.

На сучасному етапі в Україні законодавчо не визначено процеси іноземного кредитування, створення кредитних співтовариств, концесій, надання прав власності на землю; не опрацьовано також механізми державного страхування іноземних інвестицій, створення страхових фондів. І хоча зараз здійснюються певні заходи щодо створення автоматизованої інформаційної системи оперативного пошуку іноземних інвесторів – усе це перебуває в зародковому стані.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступний висновок: вся законодавча база має принаймні два основних недоліки: по-перше, нестабільність та ненадійність; по-друге, відсутність комплексності та суперечності в самих законодавчих актах. Нестабільність зумовлює неможливість спрогнозувати виробничо-господарську та фінансову діяльність об'єктів інвестування. Забезпечення стабільності нормативної бази для іноземного інвестора важливіше, ніж пільги.

Важливо визначити пріоритети в інвестиційному процесі, які б забезпечили найвищий рівень його ефективності. Це об'єктивно зумовлює необхідність здійснення таких заходів: звуження напрямків інвестування та впровадження проектів з урахуванням існуючого інноваційного потенціалу; включення в інвестиційний процес як державних, так і приватних ресурсів; залучення іноземних партнерів до впровадження інвестиційних проектів, пов'язаних з використанням інноваційного та промислового потенціалу; створення нових організаційних форм інтеграції фінансового та промислового капіталу; розробки та впровадження регіональних програм інвестування. При цьому іноземні кредити під державні гарантії необхідно спрямовувати насамперед у пріоритетні сфери на фінансування інвестиційних проектів, що забезпечують розвиток експортного потенціалу, і галузі, у яких строки окупності виробничих інвестицій порівняно малі.

Література

1. Державне агентство України з інвестицій та інновацій. [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові данні – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua>
2. Закон України «Про іноземні інвестиції» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 26. – Ст. 357.
3. Закон України «Про режим іноземного інвестування» // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 19. – Ст. 80.

СЕКЦІЯ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГАЛУЗЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.009.12(477)(043)

Семкова Л.В., кандидат економічних наук, старший викладач

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ЕКОНОМІКИ

Модель економічного розвитку держави певним чином визначається рівнем її продуктивних сил, структурою економіки, науково-технічним потенціалом та ступенем національної конкурентоспроможності в системі світогосподарських зв'язків. Тому при розробці сучасної національної стратегії розвитку, яка забезпечувала б формування в Україні конкурентоспроможної економіки, а саме її глобальну інтеграцію у світові економічні структури, необхідно базуватися на певних принципах, які враховують узгоджене вирішення ключових проблем [1]:

– Узгодження і збалансування векторів інтеграції в ЄС і ЄП з метою усунення розбіжностей між інструментами підтримки взаємовигідного економічного співробітництва.

– Забезпечення динамічного зростання економіки як бази для посилення здатності національних виробників протистояти зовнішньому конкурентному тиску.

– Встановлення критеріїв паритетної співпраці відповідно європейським і світовим стандартам виробництва, рівня і якості життя.

– Стимулювання внутрішньої консолідації суб'єктів підприємництва і їх орієнтації на підвищення конкурентоспроможності.

Тому пріоритетами формування конкурентоспроможності тут виступають:

– забезпечення вищого, ніж в станах ЄС і ЄП рівня реального зростання ВВП;

– послідовне підвищення продуктивності праці у всіх областях економіки і видах економічної діяльності;

– стимулювання ефективного використання внутрішніх сировинних, трудових і фінансових ресурсів для економічного зростання економіки;

– зниження рівня збитковості вітчизняних підприємств; мінімізація тіньової економіки шляхом стимулювання до легалізації господарської діяльності;

– забезпечення стабільності, прозорості і ефективності державних фінансів, особливо в сферах оподаткування і бюджету; підвищення платоспроможності, як суб'єктів господарювання, так і населення з метою активізації внутрішнього ринку;

– стимулювання розвитку внутрішнього ринку, реалізація цілеспрямованої політики того, що цінового збалансувало, впровадження уніфікованих загальноприйнятих інструментів і методів регулювання попиту і пропозиції для формування сприятливої кон'юнктури, впровадження моніторингу щодо недобросовісної конкуренції між іноземними і національними виробниками;

– збалансована підтримка інноваційних виробництв, стимулювання поглиблення взаємозв'язку наукових досліджень і виробництва;

– реструктуризація національного ринку праці у напрямі збільшення частки конкурентоздатної і мобільної робочої сили і зосередження високопродуктивних робочих місць в Україні; підвищення ділової активності дрібного і середнього бізнесу.

Становлення регіонів України як суб'єктів економічних відносин всередині країни, їх включення в загальносвітові тенденції глобалізації підвищує вимоги до конкурентоспроможності регіональних економічних систем. На сьогодні українські регіони мають різний рівень конкурентоспроможності і реалізації відповідних конкурентних переваг. Заходи щодо підвищення конкурентоспроможності повинні стати обов'язковими складовими регіональних стратегій соціально-економічного розвитку регіонів. Серед головних напрямів

підвищення конкурентоспроможності регіонів повинні бути мобілізація і зміцнення економічного потенціалу, обґрунтування і впровадження інноваційної моделі регіональної економіки, проведення стимулюючої політики регулювання регіонального розвитку, розширення на основі європейських принципів трансграничної і міжрегіональної співпраці.

Негативи в регіональній політиці приводять до ряду розбіжностей між інтересами місцевих органів влади і місцевого самоврядування з інтересами підприємств; між інтересами органів виконавчої влади і інтересами території в комплексному розвитку; між розміщенням підприємств, які формуються як ініціативні підприємницькі структури, і завданнями врівноваженості умов життя населення на території регіону; між необхідністю першочергового інфраструктурного облаштування території і структурою виробничих інвестицій; між сформованим адміністративним діленням і ареалом для вирішення завдань просторового розвитку території; між величиною створюваного в регіоні чистого продукту і потребами фінансування розвитку регіону, між потребою розширення об'єктів інфраструктури регіону і рівнем інвестиційної активності у ньому.

Основними чинниками, які визначають низьку конкурентоспроможність українських регіонів, є: збільшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів: низька інвестиційний-інноваційна активність, недосконала структура економіки регіонів і структурна розбалансованість промислового комплексу; низький рівень розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, яка стримує економічні зростання регіонів, нераціональне використання людського потенціалу; низька інституційна і фінансова можливість органів місцевого самоврядування щодо вирішення проблем територіального розвитку.

Результати комплексної оцінки конкурентоспроможності регіонів України свідчать, що на сучасному етапі конкурентоспроможними регіонами є Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Київський, Одеський, Полтавський, Харківський, м. Київ. Конкурентоспроможність інших регіонів має перехідний характер, що пояснюється неефективним використанням наявних конкурентних переваг.

На підставі співставлення циклічного характеру економічних процесів на рівні країни і окремих регіонів виникає необхідність врахування не тільки закономірностей циклічного розвитку країни взагалі, а і природу економічних циклів окремих її регіонів.

Забезпечення конкурентоспроможності регіону можливо за умов ефективного використання наявних ресурсів; перетворення регіону в стійку економічну систему, здатну до довгострокового розвитку; збереження екологічної рівноваги.

В умовах обмеженості бюджетних і інших фінансових ресурсів в країні саме внутрішній потенціал територій слід вважати основним ресурсом їх розвитку і поручкою зміцнення конкурентоспроможності забезпечення ефективного використання і нарощування економічного потенціалу регіонів може бути одним з головних пріоритетів державної регіональної політики. Зміцнення економічного потенціалу регіонів передбачає розробку і реалізацію системи заходів щодо розвитку виробничого, наукового, людського потенціалу, ефективного використання природних ресурсів і вирішення проблем охорони навколишнього середовища.

Рекомендації щодо управління конкурентними перевагами України на зовнішньому ринку:

1. Введення оперативного моніторингу конкурентоспроможності вітчизняних областей на ринках зарубіжних країн на основі розрахунку показників відносних і абсолютних порівняльних переваг України.

2. Проведення ранжирування областей української економіки за показниками порівняльних конкурентних переваг на зовнішньому ринку.

3. Виявлення потенційних конкурентних переваг вітчизняних областей на зовнішньому ринку.

Прогнозування і обґрунтування сценаріїв торгової співпраці між Україною і зарубіжними країнами дозволить виявити по конкретних зарубіжних ринках товари і послуги, які мають значні потенційні конкурентні переваги, але на даний момент не

використовуються. Такі дослідження дозволять усунути структурні диспропорції у вітчизняному експорті і імпорті і диверсифікувати діяльність вітчизняних підприємств на зовнішньому ринку [2].

Підкреслимо, що виявлення ще не реалізованих (потенційних) конкурентних переваг є одним з першочергових завдань в системі заходів усесторонніх наукових і практичних досліджень проблеми диверсифікації діяльності окремих регіонів і областей економіки України на ринках зарубіжних країн в умовах вступу до ВТО і поглиблень євро інтеграції. При цьому особливу увагу доцільно приділяти заходам щодо підвищення конкурентоспроможності наукомістких і технологічних галузей промисловості, галузей виробництва товарів з високим рівнем доданої вартості, транспортних, туристичних і комерційних послуг.

Література

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку проблеми та рішення/ О. Амоша//Економіст. – 2009. - №6. – С. 28-32.

2. Сахарцева І.І. Дослідження проблеми визначення ефективності науково-технічного проекту в умовах сучасної української економіки/ І.І. Сахарцева//Вісник економічної науки. – 2010. - №1. – С.123-126.

УДК 338.45:669.1 (043)

Кислова Л.А., старший викладач

СТРУКТУРНІ МЕГАТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ТА ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СВІТОВОЇ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ

Чорна металургія - одна з найстарших галузей світової промисловості, що є основою розвитку машинобудування та будівельної індустрії.

Основне виробництво чорних металів як і раніше зосереджено на великих металургійних комбінатах повного циклу. Вони забезпечують виробництво майже 2/3 виплавленого металу. Комбінати мають стабільні довгострокові контракти з великими споживачами готової продукції та постачальниками ресурсів. Однак технологічні можливості підвищення ефективності виробництва на підприємствах повного циклу є вкрай обмеженими (досягнуті параметри зниження питомих витрат близькі до граничних).

Серед основних тенденцій розвитку чорної металургії світу можна виділити наступні.

1. Переміщення виробництва ближче до морського узбережжя (у приморські центри). Туди переміщалося виробництво зі старопромислових металургійних районів економічно розвинутих країн. У приморських районах і центрах забезпечується зручність підвозу імпортової сировини та палива, а також вивозу продукції дешевим морським шляхом. Приморське положення полегшує також рішення проблем водопостачання виробничого циклу та утилізації забрудненої відпрацьованої води на великих металургійних підприємствах.

2. Перенесення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. Незважаючи на те, що велика частка виробництва продукції чорної металургії в цей час все ще зосереджена в економічно розвинутих країнах, дуже важливою тенденцією розвитку всієї чорної металургії миру стало зміщення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. Це явище було безпосередньо пов'язане із глибокими змінами, що відбуваються в міжнародному промисловому поділі праці, у тому числі з переміщенням виробництва чорних металів ближче до основних районів видобутку високоякісної руди (яка є в багатьох країнах, що розвиваються), а також зростаючим ринком збуту в самих державах, що розвиваються. У результаті великими виробниками чавуну й сталі нині є Бразилія, Мексика, Аргентина, Республіка Корея, о. Тайвань, Індія, Туреччина й ін. Бразилія.

Згідно з прогнозами, у найближчі роки сталеплавильні комплекси Близького й Середнього Сходу й інших держав Азії й Африки будуть продовжувати розширювати

потужності з виплавки металу, у тому числі в Ірані, Єгипті, Саудівській Аравії. У чорній металургії країн Латинської Америки й Африки також спостерігаються високі темпи зростання виробництва.

3. Структурні зміни внаслідок використання нових методів виплавки. На зрушення в розміщенні чорної металургії в другій половині ХХ ст. більше помітний вплив мав розвиток електрометалургії, а також розвиток методу прямого відновлення заліза («бездоменне» виробництво).

4. Зрушення в бік створення «міні» й «міді»-заводів. У багатьох країнах світу виникли не тільки спеціалізовані металургійні райони й центри електрометалургійного виробництва, які наближені до місць виробництва «дешевої енергії», але також виникла мережа «міні» й «міді»-заводів (заводів малої й середньої потужності) у районах, позбавлених раніше власної сировинної й металургійної бази. Однак, на відміну від великих комбінатів, міні-заводи роблять вузькі асортименти продукції (здебільшого це стрижнева арматурна сталь і катанка). Ці заводи не формують, а доповнюють уже наявну господарську структуру країн, мають широке коло замовників. В останні роки такого роду підприємства виникли в країнах Близького й Середнього Сходу (Саудівська Аравія, Кувейт, Іран, Ірак, ОАЕ й ін.), у Латинській Америці (Венесуела, Мексика). Будуються такі заводи в країнах Південно-Східної Азії (в Індонезії, Малайзії), у Північній Африці (Туніс, Єгипет).

5. Тенденція тяжіння чорної металургії до районів і центрів споживання металу. Вона спостерігається в економічно розвинених країнах і характеризується формуванням нового типу металургійних районів, що утворюються в зонах розвинутого машинобудування. Важливою рисою таких районів є активне використання в якості сировини металобрухту і велика питома вага підприємств неповного виробничого циклу (переважно, сталеплавильного і прокатного виробництва).

Металургія на базі вторинної сировини має на світовому виконує ринку доповнюючу функцію. Без сумніву, вона має значні переваги у порівнянні з металургією повного циклу (відсутність витрат на видобуток і підготовку до використання природної сировини). Заводи вторинної металургії виконують також важливі екологічні функції, утилізуючи брухт і відходи.

6. Зростання попиту на спеціальні марки сталі. Науково-технічна революція привела до швидкого росту попиту на спеціальні марки сталі (нержавіючі, жаропрочні, кислототривкі). Але це виробництво майже повністю зосереджено в економічно розвинених країнах - основних споживачах такого роду продукції. Це ж характерно для розміщення виробництва спеціальних сортів прокату (наприклад, багатошарового) і інших виробництв, що вимагають складного устаткування, висококваліфікованої робочої сили, науково-дослідницької бази й ринків збуту.

7. Установлення більше тісних виробничо-організаційних зв'язків металургійних підприємств із їхніми клієнтами. Важливою тенденцією в розвитку територіальної організації чорної металургії є встановлення тісних виробничо-організаційних зв'язків металургійних підприємств із їхніми клієнтами, координація в плануванні виробництва й збуту, що передбачає поставку не просто матеріалів, а продукцію на основі індивідуального замовлення.

8. Вплив глобалізації й транснаціоналізації світового господарства. Значною мірою на розміщення підприємств чорної металургії світу й систему їхніх виробничих зв'язків впливають глобалізація й транснаціоналізація світового господарства, а також інтеграційні процеси. На підприємствах найбільших сталевих монополій виробляється такий обсяг металу, що відповідає й навіть перевищує обсяги виплавки сталі в багатьох великих національних господарствах, наприклад таких країн, як Франція, Італія, Велика Британія, Іспанія, Бельгія й ін. ТНК у своїй політиці виходять із можливостей оптимізації територіальної організації своїх виробництв і розташовуються по всьому світу.

У 2008 році найбільшими продуцентами стали у світі є наступні транснаціональні корпорації: «Арселор-Міттал», «Ніппон Стіл», «Баостіл Груп», «ПОСКО», «Гебей Стіл Груп», «Джей Еф І» та ін. (додаток Г2).

9. Вплив інтеграційних процесів. Розширення Європейського Союзу, створення НАФТА в Північній Америці й багатьох інших регіональних економічних союзів у різних регіонах світу також сприяють політиці оптимізації розміщення підприємств галузі. Фірми враховують обсяг і структуру ринків збуту продукції. Наприклад, від ступеня орієнтації на зовнішні ринки залежить ступінь тяжіння заводів до глибоководних портів, а орієнтація на випуск продукції, призначеної для переробки усередині країни (або в рамках, наприклад, ЄС), підсилює тяжіння заводів до центрів машинобудування й металообробки.

Створення укрупнених міждержавних монополістичних груп у металургії дає можливість по-новому будувати систему кооперування й спеціалізації на всіх стадіях виробничого циклу. Первинні масові виробництва, що використовують велику кількість привозної сировини, концентруються в найбільш зручних для цього пунктах. Наприклад, на заводі повного циклу в м. Еймейден (Нідерланди) виробляється чавун і рядова сталь, а заводи у ФРН (у районі р. Рур) спеціалізуються на випуску кінцевої продукції (прокату й труб), у тому числі зі сталі, що поставляється з м. Еймейден і т.ін. І цей приклад не є поодиноким. Таким чином, у світовій металургії в цей час відбуваються складні процеси. Під впливом особливостей розвитку галузі в різних країнах світу виробництво й світовий ринок чорних металів переживають істотні зміни.

Отже, сучасна картина розміщення підприємств чорної металургії світу сформувалася під впливом багатьох причин, багато в чому обумовлених науково-технічним прогресом. Причому розвиток і розміщення підприємств галузі в різних країнах і регіонах світу має свої специфічні особливості.

У цей час чорна металургія відчуває наростаючу конкуренцію з боку хімічної промисловості (виробництво пластмас, армованих скловолокном), ряду виробництв, що створюють матеріали на основі кераміки й вуглеволокна, а також з боку кольорової металургії, що постачає все більшу кількість конструкційних матеріалів на основі сплавів легких металів. Але незважаючи на це, сталь зберігає свої позиції основного конструкційного матеріалу й обсяги виробництва чорних металів зростають.

Глобальні зміни в розміщенні підприємств чорної металургії світу спочатку сформувалися в залізорудній промисловості та у виробництві коксу, що згодом спричинило зрушення в розміщенні виробництва чавуну, сталі й прокату. З розвитком світового транспорту зменшилася значимість безпосередньої близькості металургійних заводів до родовищ сировини і палива. Зросло значення інших факторів розміщення, таких як ємність ринків збуту продукції, зручність транспортно-географічного положення, наявність відповідної інфраструктури, кваліфікація робочої сили й т.д.

Незважаючи на те, що істотна частка виробництва продукції даної галузі світової індустрії як і раніше зосереджується в економічно розвинених країнах, дуже важливою тенденцією розвитку всієї чорної металургії світу стало переміщення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. Це явище безпосередньо пов'язане із глибокими змінами, що відбуваються в міжнародному подолу праці.

УДК 339.9:621 (043)

Горбашевська М.О., старший викладач

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ МАШИНОБУДУВАННЯ

Глобальна трансформація різних сторін життя людського суспільства є найважливішою рисою світового господарства. Конкурентоспроможність економіки країни все більше визначається ступенем її залучення до глобально функціонуючих комплексів, які

формується значною мірою на основі внутріфінансового поділу праці ТНК та їх активних транскордонних операцій.

Транснаціональна корпорація (ТНК) – велика фірма(або об'єднання фірм різних країн), яка має іноземні активи (капіталовкладення) і здійснює суттєвий вплив на певну галузь економіки (або кілька галузей) у міжнародному масштабі. Перехід транснаціональних корпорацій до створення єдиних систем інтегрованого виробництва означає тим самим посилення взаємозалежності країн, появу її нових форм і напрямів.

Світове співтовариство дедалі виразніше постає як функціонально взаємопов'язана цілісна система, що переживає один із найбільш глибоких у своїй історії періодів трансформації. Виділяють основні якісні ознаки ТНК:

–особливості реалізації: фірма реалізує значну долю своєї продукції закордоном, спричиняючи тим самим помітний вплив на світовий ринок;

–особливості розміщення виробництва: в іноземних країнах знаходяться деякі її дочірні підприємства та філії.

–особливості прав власності: власники цієї фірми є резидентами(громадянами) різних країн.

Для підприємства достатньо мати хоча б одну з наведених ознак для того, щоб потрапити в категорію транснаціональних корпорацій. Деякі великі компанії мають всі три ознаки одночасно.

В сучасному світі різниця між транснаціональними та звичайними корпораціями досить умовна, оскільки з розвитком глобалізації економіки відбувається інтернаціоналізація ринків збуту, виробництва і власності. Через те, що дослідники користуються різними кількісними критеріями ознаки ТНК, в науковій літературі присутні різні дані щодо кількості ТНК та масштабів їх діяльності.

За масштабами діяльності всі ТНК поділяють на великі та малі. Умовним критерієм є розмір річного товарообігу. Якщо малі ТНК мають в середньому по 3-4 іноземні філії, то у великих ТНК їх кількість вимірюється десятками і навіть сотнями.

Значення ТНК в розвитку глобальної світової економіки системно зростає впродовж 50 років. Сучасні ТНК на додаток до існуючого міжнародного обміну товарами і послугами створили міжнародне виробництво, відповідну йому міжнародну сферу послуг і міжнародну фінансову сферу, сприяючи перетворенню локальних (регіональних) міжнародних економічних відносин в глобальні.

У останні десятиріччя транснаціональним корпораціям приділяється багато уваги. Сьогодні немає жодного значного процесу в світовій економіці, який відбувався б без участі ТНК. ТНК перетворилися на всеохоплюючу силу, що формує сучасний і майбутній вигляд світу. Вони беруть пряму і непряму участь в світовому політичному процесі і політичних процесах в різних країнах.

Основна риса ТНК - глобальність операцій. Величезне значення для ТНК має світовий ринок. Тому експансія ТНК здійснюється в міжнародному масштабі. Їх потенціал дорівнює світовому капіталістичному господарству в цілому. Це багато в чому пояснюється тим, що ТНК організовані по типу держави: виробництво і розподіл зосереджене в одних руках. Проте суттєвою відмінною характеристикою ТНК є наддержавна, наднаціональна діяльність, яка якісно впливає на всі процеси, що протікають в країнах їх перебування, перш за все економічні і політичні. Все це дозволяє їм проводити власну економічну лінію.

Транснаціональні корпорації в глобальній економіці, згідно статистичним даним, грають значну роль. Так, рушійною силою глобального розширення інвестиційних потоків виступають більше 79 тис. транснаціональних корпорацій, які мають понад 790 тис. філіалів за кордоном. Кількість ТНК за останні 30 років збільшилася більш ніж в 8 разів.

Останнім часом транснаціональні корпорації перетворилися на головну рушійну силу процесу економічної глобалізації, та почали відігравати значну роль у промисловому виробництві. ТНК контролюють більше 50% промислового виробництва в світі, 80% світового товарообігу. Їм належить більш ніж 60% патентів, ліцензії на нову техніку,

технології, близько 90% прямих іноземних інвестицій. На них працюють 74 млн. співробітників, тобто кожен десятий зайнятий в світі, виключаючи сільське господарство. Чисельність персоналу транснаціональних фірм дуже велика. Як вже було зауважено існує багато транснаціональних компаній, які пов'язані з машинобудівельним комплексом. Найбільшими монополіями у машинобудівельному комплексі є автомобільні монополії "General Motors" і "Ford Motor". Приведемо лише окремі приклади: у компанії "General Motors" працює порядку 647 тис. осіб, "Ford Motor" – 372 тис. осіб, "Siemens" – 379 тис. і т.п. Цікаво відзначити, що сумарний валовий дохід двох лідерів серед ТНК – "General Motors" і "Ford Motor" – перевищує об'єм продажів десяти найбільших французьких, десяти англійських і шести німецьких компаній.

500 наймогутніших ТНК реалізує 80% всієї виробленої продукції електроніки і хімії, 95% фармацевтики, 76% продукції машинобудування. 85 з них контролює 70% всіх закордонних інвестицій.

Світовий ринок машинобудування є дуже розвиненим та конкурентоспроможним, але що стосується положення України на світовому ринку машинобудування, то вона в європейському масштабі залишається значним виробником певних видів продукції: вугілля, залізної руди, прокату чорних металів, сталевих труб, цементу, мінеральних добрив, кальцинованої соди, продукції важкого машинобудування, верстатів, електротехнічної промисловості, сільськогосподарських машин та ін.

Література

1. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації / Я.А.Жаліло, Я.Б.Базилук, Я.В.Белінська та ін.; За ред. Я.А.Жаліла.- К.: ШСД, 2005.-388 с.

2. Малащук Д.В. Україна на світовому ринку машинобудівної продукції / Д.В. Малащук // Зовнішня торгівля. – 2007. – №1 (30). – С. 27-32.

УДК 378 (477.6-2) (043)

Георгієв В.А., асистент

РИНОК ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ М. МАРІУПОЛЯ: СЦЕНАРНИЙ ПІДХІД

Важливу роль в формуванні економічного потенціалу України, галузі, підприємств та установ грає ступінь якості підготовки кадрів.

Мета галузі освіти – надати необхідні освітньо-кваліфікаційні вміння та навички для виконання відповідних видів робіт.

Провідне місце в галузі освіти займають Вищі навчальні заклади.

Сьогодні рівень конкуренції на ринку послуг вищої освіти значно збільшився, та в той же час можна спостерігати більш ускладнення правил гри, а саме: жорсткіші нормативно-правові вимоги до ліцензування, акредитації тощо.

Вказане вище визначило мету та предметну галузь нашого дослідження.

Сьогодні галузь послуг вищої освіти можна характеризувати наступними властивостями:

1. Складна демографічна ситуація в Україні (що веде до зменшення випускників шкіл і ліцеїв);
2. Підвищення вартості контрактів та скорочення бюджетних місць;
3. Зменшення загальної платоспроможності населення;
4. Збільшення численності ВНЗ не державної форми власності, філій, відділень тощо.

Але дуже часто ВНЗ недержавної форми власності не мають відповідного навчального обладнання, матеріально-технічної бази. Вони здійснюють набір студентів завдяки пропонувannya меншої вартості навчання, прискореної форми навчання тощо.

Тому, для підвищення конкурентоспроможності ВНЗ, необхідно системне проведення маркетингових досліджень, маркетингового аналізу, формування маркетингової стратегії та сценаріїв розвитку на ринку послуг вищої освіти.

Вперше сценарний підхід був успішно апробований компанією Royal Dutch Shell у 70-ті роки [1].

Компанія Shell – це не абияка фірма, що завдяки використанню сценарного підходу не тільки успішно пережила енергетичну кризу 70-80-х років, а зайняла важливе місце посеред світових лідерів-постачальників енергетичних ресурсів.

В наш час сценарний підхід до управління успішно використовується провідними західними компаніями та існують спроби його впровадження в практику російських компаній [2].

Проте, сьогодні системна методологія сценарного підходу до управління ще тільки формується [3].

При опрацюванні завдань цього дослідження нами було за допомогою студентів, учасників студентського науково-дослідницького товариства EconomiX, що існує на кафедрі економічної теорії, проведено первісне маркетингове дослідження ринку послуг вищої освіти м. Маріуполя.

Використав до результатів дослідження методологію сценарного підходу, ми сформували сценарії (варіанти) розвитку ринку послуг вищої освіти м. Маріуполя.

Тобто, ми використали сценарний підхід до аналізу ринку послуг вищої освіти м. Маріуполя.

Були сформовані наступні сценарії розвитку цієї галузі.

1. Негативний сценарій. Погіршення ринкової кон'юнктури в для ВНЗ (збільшення господарських витрат, погіршення демографічного стану, подальше зменшення платоспроможності населення), збільшення рівня конкуренції.

2. Збереження існуючого стану ринкового середовища та рівня конкуренції.

3. Поліпшення існуючого стану ринкового середовища та зменшення рівня конкуренції.

Детальне дослідження кон'юнктури ринкового середовища послуг вищої освіти – це напрям подальшого більш детальнішого дослідження.

Але використання сценарного підходу до аналізу ринку послуг вищої освіти допоможе:

1. Сформувати сценарії (варіанти) розвитку галузі вищої освіти м. Маріуполя.

2. Відповідно до параметрів кожного сценарії провести розробку маркетингової стратегії та загальної стратегії розвитку ВНЗ (альтернативні послуги – МВА, ДВА тощо).

3. Сформувати тактичні та оперативно-календарні заходи з урахуванням сценаріїв розвитку ринкової кон'юнктури.

Закінчити тези ми хочемо, згадавши слова великого німецького філософа І. Канта:

«Система – це єдність багатообразного, об'єднаного однією ідеєю» [4, с. 816].

Будь-який оператор будь-якого ринку повинен досліджувати сценарії розвитку подій та відповідно формувати та коректувати стратегію.

Так як ВНЗ веде господарську діяльність в умовах ринкового середовища, то він не є виключенням з цієї настанови.

Література

1. Рингланд Дж. Сценарное планирование для разработки бизнес стратегии / Дж. Рингланд.; 2-е изд.: пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2008. – 560 с.

2. Ковалёв П.П. Методология сценарного анализа / П.П. Ковалёв: [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.eabr.org/media/img/rus/publications/articles/Kovalev_rus.pdf

3. Лаева Т.В. Сценарный анализ как основа стратегического планирования в организации / Т.В. Лаева: [Менеджмент в России и за рубежом]: №2, 2006: [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.dis.ru/library/manag/archive/2006/3/4217.html.

4. Кант И. Критика чистого разума: [Текст] / И. Кант Пер. с нем. Н. Лосского. – Мн.: Литература, 1998. – 960 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Глибока соціально-економічна криза в Україні спричинила до катастрофічного погіршення демографічної ситуації. Такий висновок ґрунтується на результатах статистичного аналізу динаміки відтворення населення, на дослідженнях характеру та особливостей демореальності з боку генези її чинників, механізму взаємодії її складових.

Особливості сучасної демографічної ситуації в Україні полягають перш за все в таких змінах показників народжуваності і смертності населення, що призводять до зменшення його чисельності - депопуляції. Так з 1985 року кількісний показник народжуваності падає на 40 %. Водночас в 1990 було досягнуто зменшення смертності дітей до 1 року відносно вказаного року. Але за наступні 10 років цей показник знову зріс. 14,5 померлих немовлят на 1000 новонароджених - це вдвічі більше ніж у розвинутих країнах. Екологічна та епідеміологічна ситуації в Одеській та Донецькій областях спричиняють до найвищої в Україні смертності немовлят. В сільській місцевості народжується відносно міста четверта частина дітей, оскільки саме в містах зосереджена більша частина населення, яка спроможна на відтворення.

Демографічну кризу не слід пов'язувати з відомими подіями 1985 і 1991 років та розпочатими тоді відповідними процесами. Депопуляція населення почалася ще в 1979 році із сіл України і охопила тепер більше 90% відсотків сільських адміністративних районів. Лише 4 області (Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська та Чернігівська) мають природній приріст населення. В значній мірі цьому сприяє збережений традиційний уклад життя.

Кількість померлих почала перевищувати кількість народжених цілому по Україні з 1990 року. Підвищення смертності спостерігається у всіх вікових групах. Зростає тягар хвороб в результаті кризових явищ в економіці та соціальній сфері, шкідливих умов праці, зловживання алкоголем, наркотиками, курінням приводить до зменшення середньої довготи життя, зростання захворюваності, до зниження соціальної активності населення, зокрема його працездатності, трудового потенціалу. Ситуація вимагає активної роботи соціальних інституцій. Найгірша ситуація зі смертністю в Чернігівській, Сумській, Луганській областях. Коефіцієнт довготи життя там в середньому на 7 одиниць менше ніж у Києві. Подібний перепад у світі ніколи не зустрічався в одній країні, хіба що в двох різних. Тобто існує стійка тенденція до зменшення природного приросту населення. Депопуляція набула стійкого характеру і в близькій перспективі не можна розраховувати на зниження її темпів. Є підстави очікувати посилення цього процесу.

Оскільки знизився потенціал відтворення населення, то звідси йде тенденція постаріння, особливо в сільській місцевості. Процес постаріння населення має наступні наслідки: працездатні особи мають високе "навантаження" особами непрацездатного віку. Також така тенденція спричиняє до збільшення потреб в послугах сфери охорони здоров'я. Все це разом призводить до збільшення потреби у фінансах, а при їх недостатці в населення - у соціальному захисті.

Система соціального захисту в Україні перебуває в кризовому стані. Більшість пенсіонерів добросовісно пропрацювали десятки років на виробництві, але тепер позбулися своїх накопичень, а на свою пенсію навіть не мають можливості заплатити за квартиру, не можуть нормально харчуватися, купити обнову, перемонтувати телевізор. Невдоволені працівники бюджетної сфери, що по кілька місяців не можуть одержати заробітну плату, оскільки у держави не має для цього коштів. Невдоволений також уряд, оскільки соціальні виплати зайняли в бюджеті таке місце, що внаслідок їх обов'язковості потіснили всі інші витрати, передусім інвестиції.

Виникнення такої ситуації зумовлено не лише тяжкою економічною кризою, яку переживає Україна, а і помилками в економічній політиці: невирішеність питань трансформації соціального захисту.

У ході формування соціально орієнтованої ринкової економіки передусім був закріплений підхід, який виник у міжвоєнний період, що держава не може усунути від вирішення питань соціальної політики. Але якщо для Ф.Рузвельта, Джона Кейса це були лише питання зайнятості, то Л.Ерхард – батько німецького “економічного дива” і водночас один із творців та основний організатор соціально орієнтованої економіки використав майже всю палітру соціальної політики - допомоги, пенсії, субсидії, дотації тощо. Був серйозно підірваний традиційний стереотип, що держава в ринковій економіці не бере участі у вирішенні питань соціального захисту.

Формування соціально орієнтованої ринкової економіки у розвинутих країнах світу відбулося успішно лише завдяки підтримці держави, яка створила механізми конструктивної взаємодії різних соціальних груп, що займали прямо протилежні позиції. В переважній більшості країн Європи соціально орієнтована держава перестала усунути від вирішення соціальних питань, а брала активну участь у їх розв’язанні. Було б помилкою сказати, що це відбулося добровільно. Це проходило під тиском робітничого, профспілкового руху, і особливо під впливом політичних змін у Східній Європі, формування принципово нових систем соціального забезпечення в цих країнах. Перехоплюючи ініціативу у лівих сил, у країнах ринкової економіки держава почала брати на себе вирішення багатьох питань соціального захисту, створення відповідної законодавчої бази. Практика 60-7-х років в західній Європі характеризувалася зростанням ролі держави у формуванні соціальної політики та практичній організації соціального захисту. Зрештою, цей курс знайшов вираз у прийнятті Європейської соціальної хартії.

Економічною основою соціально орієнтованої держави є багатоукладність форм власності. Їх взаємодія та конкуренція забезпечують гнучкість економіки, пристосування виробництва до потреб споживання, що досягається відповідністю процесів усунування ефективного поєднанню різних рівнів господарського маневру - народногосподарського, міжгалузевого, галузевого, внутрішньогалузевого, з господарським маневром на рівні малих підприємств тощо. Організація соціального життя ґрунтується на взаємодії держави, працедавців та профспілок. Держава має міцну податкову систему, активно впливає на інвестиційну та торгівельну діяльність, організує розгалужену й водночас диференційовану та адресну систему соціальних виплат, беручи у ній участь.

Зростання рівня споживання населення, що досягалося завдяки підвищенню рівня заробітної плати та соціальних виплат, дозволило значно інтенсифікувати процеси праці та виробництва, активно впроваджувати, і головне ефективно освоювати нову техніку, і одержати значно більші доходи. З іншого боку, зростання заробітної плати та доходів працівників значно розширило місткість внутрішнього ринку, дозволило нарощувати обсяги виробництва. Це зрештою практично переконало у вигідності, прибутковості нової системи для всіх сторін. Поступове її розповсюдження в країнах. Західної Європи, з одного боку, і відсутність дійового зв’язку між системою стимулювання та інтенсивністю й результативністю праці в адміністративно-розподільчій економіці, з другого, зумовило відставання останньої у зростанні продуктивності праці, її поразку в змаганні з капіталістичною економікою, що зайнялася, нарешті, вирішенням соціальних проблем.

Відіграючи активну роль у проведенні соціальної політики, держава у ринковій економіці не перетворюється у відділ соціального забезпечення. Організація системи соціального захисту забезпечує зворотній зв’язок між рівнем соціальних послуг та інтенсивністю і результатами праці окремого працівника, загальними економічними результатами виробництва та комерційно-фінансової діяльності господарських організацій.

Одним із найбільш складних для ринкової економіки є питання про захист, страхування від безробіття. Навіть соціально орієнтована держава не гарантує обов’язкової зайнятості. В

ринковій економіці ця проблема вирішується між працівником та працедавцем, або відповідно між їх представниками - об'єднаннями профспілок та об'єднаннями працедавців.

З розвитком економіки, стабілізацією грошової, кредитно, фіскальної, валютної сфери в Україні відбувається становлення і розвиток соціальної політики держави. Разом з трансформацією економіки відбувається створення системи соціального захисту населення з метою компенсації негативних проявів ринкової економіки. За роки незалежності розроблено і впроваджено в дію політику соціального захисту, страхування та забезпечення населення. Створено необхідні умови для нормального її функціонування, для постійного доповнення і вдосконалення.

Але разом з цим в соціальній сфері виявляються риси її недосконалості та невідповідності сучасним потребам людей (це стосується співвідношення між мінімальною заробітною платою, розміром пенсій, стипендій та прожитковим мінімумом).

Тому перед державою стоять першочергові завдання переходу від надання пільг та дотацій до адресної грошової допомоги, створення умов для досягнення розмірів середньої заробітної плати до розмірів прожиткового мінімуму, розширення мережі недержавних пенсійних фондів поряд з основним державним, проведення зваженої політики у сфері регулювання оплати праці, ринку праці та всієї сфери соціального забезпечення.

Література

1. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки/Л.І. Дідківська// К.: Знання-Прес, 2009. - 214с.
2. Спікер П. Соціальна політика : теорії та підходи/П. Спікер//. – К.: Фелікс, 2009.- 400с.
3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення : у цифрах і фактах – К.: Міністерство праці та соціальної політики України, пенсійний фонд України, 2010. – 45с.

СЕКЦІЯ УКРАЇНА І СВІТ

УДК 364.044.68-053.67(477.62)

Агеєва О. Л., старший викладач

СУЧАСНА ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Молодіжна політика займає важливе місце у загальнодержавній політиці України, бо молодь є рушійною силою всіх невід’ємних складових успішного розвитку держави. Перед тим як розглядати особливості її формування на регіональному рівні, аналізувати фактори, які сприяють її реалізації та проблеми, з якими стикається держава на шляху втілення в життя молодіжної політики та особливо давати аналіз тим проблемам, які ставить перед собою безпосередньо сама молодь, необхідно чітко визначити головні поняття, які розкривають сутність поставленого питання.

Базовими для дослідження є поняття «державна політика», «регіон», «регіональна політика», «молодь», «державна молодіжна політика» та ключове поняття в даному дослідженні – це «регіональна державна молодіжна політика». Необхідно зауважити на тому, що всі ці поняття можуть мати різне значення залежно від того, з точки зору якої науки їх визначати, а варіантів є декілька – політологія, соціологія, філософія, економіка чи право. Нами за орієнтир узято політологічний бік питання.

За основу терміну «державної політики» візьмемо визначення надане В. Лобановим, що це сукупність цілей, задач, пріоритетів, стратегічних програм та планових заходів, які розробляються та реалізуються органами державної або муніципальної влади, із залученням інститутів громадянського суспільства. Вона є засобом, який дозволяє державі досягти конкретних цілей у конкретній галузі, використовуючи правові, економічні, адміністративні та інші методи та засоби впливу, спираючись на ресурси, які є в її розпорядженні [1].

Найбільш складним є поняття «регіон» (лат. regio – «державна», «область»), яке у сучасній учбовій на науковій літературі трактується неоднозначно. В широкому смислі - це територіальне утворення, вільне від адміністративних прив’язувань, тобто «регіон» може означати природно-кліматичну зону, географічну територію, міждержавну територію, економічний або господарсько-екологічний район, історико-культурний ареал та подібне. При цьому кожна наука (географія, економіка, культурологія, політологія) віддає пріоритет тому чи іншому регіоноформуєчому фактору[2]. Найчастіше при визначенні регіонів України користуються синтезом економічного та соціально-політичного трактування, тобто під регіоном розуміють частину території зі спільною господарською системою, економічним комплексом, політичними факторами та спільним набором таких характеристик як: етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальні характеристики, культурні фактори тощо. Враховуючи це існує кілька варіантів районування. Наприклад В. Симоненко, виділяє такі великі економічні райони (в розумінні - регіони): Причорноморський, Центральний, Поліський, Східний, Донецький, Придніпровський, Подільський, Карпатський і Автономну Республіку Крим [3,27]. М. Перепелиця бере за основу таке районування: Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька); Північний (Житомирська, Сумська, Чернігівська); Центральний (Вінницька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська); Східний (Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська); Південний (Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська); АР Крим та м.Севастополь; м.Київ [4,14].

Проте, в рамках даної роботи за поняття «регіон» береться її вузький політико-правовий принцип, коли під «регіоном» розуміють адміністративно-територіальне утворення, тобто в рамках України – це окрема область в даному випадку Донецька. Таке

визначення «регіону» не є випадковим, бо в процесі реалізації державної політики її розповсюдження та сфери впливу окремих державних регіональних та місцевих структур окреслюються саме межами конкретних областей. А коли мова йде про виконання державних рішень та втілення конкретних законів, то й кордони, на які ці закони розповсюджуються як й те хто повинен відповідати за їх виконання теж повинні бути чіткими. А в даному контексті хоч законодавство України й не окреслює поняття «регіон», в розділі IX Конституції України чітко визначений територіальний устрій країни, а саме Автономна республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Таке територіальне угруповання ґрунтується на: «збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їхніх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [5,40].

В цьому ж контексті до поняття «регіональна політика» необхідно підходити з точки зору регіонального управління суспільно-політичним життям, тоді логічним є визначення М. Пістуна, який вкладає в цей термін таке значення - це організаційно-правова, економічна, соціальна, культурно-освітня, екологічна та управлінська діяльність держави, спрямована на забезпечення комплексно-пропорційного розвитку окремих територій країни на основі раціонального використання та збереження їх особливостей та інтегрального потенціалу [6,7].

Узагальнений варіант поняттю «молодь», запропонований в енциклопедичних виданнях, дає у своєму дослідженні М. Перепелиця, який визначає молодь у цілому як окрему соціально-демографічну групу, яка вирізняється за сукупністю вікових характеристик, особливостей соціального становища та обумовлених тим і іншим соціально-психологічних якостей, що визначаються суспільним ладом, культурою, закономірностями соціалізації, вихованням в умовах певного суспільства[4,6]. А якщо звернутись до цього поняття в українському законодавстві стосовно молодіжної політики, то тут «молодь, молоді громадяни» визначаються як громадяни України віком від 14 до 35 років [7].

Базовий документ у сфері державної молодіжної політики – Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», прийнята у 1992 р. визначає поняття «державної молодіжної політики» як систему діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [8].

Нарешті ключове поняття «регіональна державна молодіжна політика» має серед науковців цілком схоже визначення лише з поправкою на вже розглянуту проблему що вважати за «регіон». Так, наприклад, на думку М. Перепелиці «регіональна державна молодіжна політика» є окремим, системним напрямом практичної та теоретичної діяльності суб'єктів такої політики: органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, рухів, інших соціальних інституцій, що здійснюється в усіх сферах життєдіяльності молоді (освіти, праці, побуту, відпочинку, духовного та фізичного розвитку тощо), реалізується з урахуванням умов, специфіки та можливостей регіону - реально утворює і забезпечує декларовані й узаконені найвищими законодавчими органами права і свободи молоді людини, створює необхідні умови для її ефективного соціального становлення, розвитку здібностей, реалізації творчого потенціалу як у власних інтересах, так і конкретного регіону, суспільства в цілому[4,15].

Отже, у даному дослідженні «державну регіональну молодіжну політику» будемо розглядати як синтез попередньо розглянутих понять та визначимо як політику держави, направлену на забезпечення чинного розвитку молоді у всіх сферах життя: політичному, правовому, економічному, соціальному, культурному, освітньо-професійному, екологічному, інтелектуальному, творчому, фізичному та звичайно національному, яка втілюється центральними та місцевими органами влади, громадськими організаціями та соціальними

інститутами в конкретному регіоні з обов'язковим урахуванням особливостей даного регіону та потреб безпосередньо самої молоді, яка мешкає в даному регіоні.

Література

1. Лобанов В.В. Сущность государственной политики [Електронний ресурс]: Доклад на Третьем Всероссийском Конгрессе Политологов «Выборы в России и российский выбор (28-29 апреля 2003 год, г. Москва)» - Режим доступа до доповіді: <http://www.interlegal.ru/003.htm>. - Назва з екрану.

2. Регион как научное явление [Електронний ресурс]: лекція - Режим доступа: <http://azazella.3dn.ru/pub\1-1-0-1>. - Назва з екрану.

3. Симоненко В.К. Регионы Украины: Проблемы развития / В.К.Симоненко - К.: Наук. думка, 1997. – 125 с.

4. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект): дисертація канд. політ. наук: 23.00.02/ М.П. Перепелиця. – К., 2001. – 203 с.

5. Конституция Украины. Закон Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» № 2222 – IV от 8 декабря 2004 года. – Харьков: Парус, 2005. – 64 с.

6. Пістун М.Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект: [монографія]/ М.Д. Пістун, К.В. Мезенцев, В.О. Тьорло. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 130 с.

7. Закон України від 5 лютого 1993 року № 2998 – XII «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.451.22&nobreak=1>. – Назва з екрану.

8. Декларація від 15 грудня 1992 року № 2859 – XII «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/lows/main.cgi?nreg=2859-12>. – Назва з екрану.

УДК 32:061.18(73)(043)

Барановська Ю. В., аспірантка

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РУХУ МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ

Незалежно від своєї структури мозкові центри стали постійним атрибутом політичного ландшафту та складовою частиною політичного процесу в багатьох країнах світу. Сьогодні державні службовці для задоволення своїх потреб все частіше звертаються до спеціалізованої групи інститутів. Незалежним організаціям займаючись дослідженнями і аналізом державної політики, відомі під назвою мозкові центри, заповнюють потребу політиків в інформації і систематичному аналізі. Мозкові центри різних типів виконують багато різних функцій, у тому числі:

- проведення досліджень і аналізу політичних проблем;
- консультації з актуальних питань поточної політики;
- оцінка урядових програм;
- тлумачення політики для електронних і друкарських ЗМІ, що полегшує розуміння і підтримку політичних ініціатив громадськістю;
- сприяння побудови тематичних мереж, що залучають різноманітний набір дійових осіб, які зустрічаються спеціально з конкретного політичного питання або проблеми;
- поставка кадрів на ключові посади до органів влади.

Політичний істеблїшмент не завжди рахував появу мозкових центрів чистим благом, однак вони швидше є позитивним, ніж негативним явищем політичного процесу. Особливо наочно це виявляється в країнах розвиваючих, де мозкові центри служать каталізатором змін, допомагаючи трансформувати політичний ландшафт і створювати сильне цивільне суспільство. Хоча історичні і політичні традиції в інших регіонах миру істотно відрізняються від властивих Сполученим Штатам, і хоча кожна країна має власний специфічний набір політичних проблем і потреб, з американського досвіду можна взяти ряд корисних уроків.

Витоки культури мозкових центрів в США пов'язані з традиціями, що виникли в Америці в прогресивну еру – корпоративною добродійністю, різким розмежуванням між законодавчою і виконавчою владою, слабкими політичними партіями, суспільною прихильністю відвертості і незалежності, схильністю населення і виборних посадовців покладатися на взаємодію і допомогу з боку приватного сектора. Всі ці чинники призводять до того, що існують дуже мало бар'єрів для політичних аналітиків, ідеологів і підприємців, охочих вийти на ринок ідей і внести свій внесок в політичний процес. Нарешті, мозкові центри зайняли більш помітне положення, оскільки є думка про те, що часто ці центри можуть зробити те, що не під силу державній бюрократії.

Зокрема, мозкові центри:

- більш ефективно орієнтовані на майбутнє, ніж державні наукові співробітники, які працюють в таких умовах, що пориви до творчості рідко винагороджуються;
- більш схильні ставити політичні задачі в новій конфігурації, тоді як бюрократія процвітає в максимально безпечному режимі стандартних робочих процедур;
- краще уміють сприяти співпраці між різними групами дослідників ради загальної цілі, оскільки не мають постійної зацікавленості в одній сфері.

Більш того, вони сприяють інтелектуальному синтезу, що виникає завдяки руйнуванню бюрократичних бар'єрів, тому що вони:

- краще, ніж урядові установи, уміють поширювати актуальні результати політичних досліджень усередині уряду і за його межами – серед політичної еліти, засобів масової інформації і громадськості;
- більш здатні справлятися з комплексним характером глобальних політичних проблем;
- краще уміють збирати і привертати осіб, зацікавлених в політичному процесі;
- краще уміють вивчати весь політичний процес – від збору даних до створення знань і політики;
- мають більш повне уявлення про засоби реалізації поставленої цілі, ніж державна бюрократія, яка внутрішньо роздроблена по департаментах і областях спеціалізації.

Не дивлячись на спроби деяких дослідників і політиків поставити під сумнів потенційну можливість передачі американського досвіду роботи незалежних мозкових центрів в інші регіони і країни світу, політики і представляючи цивільне суспільство групи по всій земній кулі прагнуть створювати незалежні, самостійні мозкові центри, щоб допомогти своїм урядам думати. Тому, хоча можливість передачі моделі Інституту Брукінгса, корпорації РЕНД або фонду «Спадщини» в інші країни і політичні культури можна оспорювати, необхідність і бажання відтворити незалежність і вплив, якими користуються ці інститути є безперечним.

Транснаціоналізація руху мозкових центрів нерідко стимулюється і фінансується міжнародними організаціями і приватними фондами в Сполучених Штатах, Європі і Японії. Разом з міжнародним потоком засобів прийшла інтернаціоналізація кадрового складу мозкових центрів. Програми на зразок тих, які проводять Інститут Брукінгса, фонд міжнародного миру Карнегі, Національний інститут передових досліджень, Міжнародний дослідницький центр Вудро Вільсона, фонд економічних досліджень «Атлас» і інші організації, дають співробітникам мозкових центрів і університетів з країн розвиваючих та з перехідною економікою, можливість приїжджати і консультуватися з своїми колегами, обмінюватися інформацією і ідеями про міжнародні проблеми і визнавати найефективніші способи створення і збереження незалежної політологічної організації. В Сполучених Штатах мозкові центри також беруть активну участь в експорті своїх дослідників, фірмових методів політичного аналізу і організаційних структур в інші країни. Інститут міського розвитку, фонд «Спадщини», Науково-дослідний інститут зовнішньої політики і Гудзоновській інститут активно пропагують свій підхід до політичного аналізу серед груп з Африки, Азії, Східної Європи і країн СНД. Інститут міського розвитку, фонд Карнегі і фонд «Спадщини», навіть відкрили зарубіжні філіали.

Успіхи в області інформаційних систем і телекомунікації значно розширили масштаби і значення співпраці між інститутами і дослідниками. Двосторонні і багатобічні обміни відбуваються щодня, оскільки технологічний прогрес дозволяє співробітникам ефективно взаємодіяти і працювати на міжнародному рівні. Інтернет дає мозковим центрам можливість зв'язуватися один з одним по всьому світі, немислимим всього кілька років тому назад. Глобальні форуми, конференції і дебати тепер регулярно проводяться в Інтернеті. Звичайною справою стали сумісні наукові проекти з участю дослідників з 20 і більше країн. Останнім часом такі інститути, як програма «Глобальна політика» фонду міжнародного миру Карнегі, «Мережа глобального розвитку» Всесвітнього банку, «Глобальна мережа державної політики» ООН і програма «Мозкові центри і цивільне суспільство» Науково-дослідного інституту зовнішньої політики, налагодили партнерства з мозковими центрами по всьому світу в прагненні створити глобальні мережі, які аналізуватимуть глобальні проблеми, намагатимуться формувати зовнішню політику і впливати на програми і пріоритети міжнародних інститутів. Крім того, для досягнення схожих цілей організовано регіональні мережі в Європі (мережа «Політика перетворень», мережа Асоціації транс'європейських політичних досліджень і мережа програми «Партнерство ради світу»), Азії (мережа Інституту стратегічних і міжнародних досліджень Асоціації країн Південно-східної Азії), Африці (мережа фонду розвитку потенціалу Африки) і Латинській Америці (мережа фонду «Атлас»).

Таким чином, зростання політологічних організацій за останні два десятиріччя інакше як вибуховим не назвеш. Не тільки зросло число цих організацій, але і різко розширилися масштаби і дія результатів їх роботи. Та все ж потенціал мозкових центрів в справі підтримки і збереження демократичних урядів і цивільних суспільств по всьому світу далеко не вичерпаний. Тепер постає задача використовувати величезний масив знань, інформації і енергії, яка існує в організаціях досліджуючи державну політику у всіх регіонах миру.

Література

1. McGann J. Academics of ideologues: a brief history of the public policy research industry / James McGann // Political science and politics. – 1992. – № 4 – P. 739–740
2. McGann J. Think Tanks and Civil Societies: catalysts for ideas and action [Text] / James McGann, Kent Weaver. – New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2000. – 601 p.
3. Ricci D. The transformation of American politics: the new Washington and the rise of thin tanks [Text] / David Ricci. – New Haven and London: Yale University Press, 1993 – 310 p.
4. Rich A. Think tanks, public policy and the politics of expertise [Text] / Andrew Rich. – New York: Cambridge University Press, 2004. – 258 p.

УДК 327(87)''20''(043)

Гаврилова Н. В., кандидат исторических наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ПРАВИТЕЛЬСТВА УГО ЧАВЕСА

Латинская Америка сегодня – динамично развивающийся регион, ставший к началу XXI века важнейшим актором мирового сообщества. Этот статус, как считают ряд исследователей, не только сохраняется, но ее роль в современном мировом порядке будет возрастать [1, 91].

По совокупности факторов, определяющих настоящее и будущее Латинской Америки сегодня, наряду с Бразилией и Аргентиной все большую роль начинает играть Венесуэла. Роль и влияние этой страны на современную систему международных отношений с приходом к власти Уго Чавеса в 1999 году качественно изменяются. С его приходом начинает развиваться и реализовываться новая модель развития общества, и формируются новые концептуальные подходы к определению роли страны, как в регионе, так и в мире в целом.

Сегодня внешнеполитическая доктрина успешно реализуется, что ведет к качественному изменению роли Венесуэлы как в латиноамериканской системе международных отношений, так и в глобальном масштабе. Все это свидетельствует об актуальности данной проблемы. Актуальность обусловлена также тем, что она не нашла глубокого отражения в историографии в целом и практически не изучается украинскими исследователями. Среди работ необходимо отметить работы Э. Дабагян, А.А. Ермакова, А.Л. Крилова, А.И. Пятакова.

Формирование новой внешнеполитической доктрины страны тесно увязывалось с задачами создания новой модели общественного развития и происходило под воздействием ряда факторов.

Во-первых, это сама личность президента страны. Уго Чавес ярко выраженный харизматический лидер, выступающий в роли генератора идей. Он не только формирует цели и направления внешнеполитической стратегии, но и затрачивает огромные усилия по их реализации на практике [2, 12].

За время пребывания на посту президента Чавес побывал с официальными и рабочими визитами более чем в 80 странах.

Во-вторых, формирование новой внешнеполитической доктрины происходило под непосредственным влиянием тех реформ, которые начала осуществлять новая власть внутри страны, и целью которых было формирование новой модели общественного развития ярко выраженной социальной направленности, так как альтернативу рыночной экономики, получившей название «Альтернатива для Латинской Америки «Социализм XXI в.».

В-третьих, идеологической основой доктрины стал Боливаризм, последовательным сторонником которого является Уго Чавеса.

Наконец, важнейшим фактором, определившим характер концептуальных подходов к внешней политике Венесуэлы стали природные богатства страны. В первую очередь, это нефть и газ. Страна входит в первую десятку стран мира – производителей нефти. Регион также обеспечен практически всеми видами минерального сырья, водными и лесными ресурсами. Разрабатывая основы внешней политики страны, президент Венесуэлы учитывал и ряд других факторов, вытекающих как из особенностей геополитического положения, так и из финансовых возможностей страны, которая поставила под свой контроль всю получаемую прибыль от продажи нефти в результате реформы нефтяной отрасли. Нефтяной фактор и нефтедоллары Уго Чавес стал рассматривать как реальную основу, как мощный рычаг изменения роли Венесуэлы не только в регионе, но и в мире в целом.

В основе внешнеполитической доктрины Венесуэлы лежит ряд принципиальных положений, на основе которых строится внешнеполитическая стратегия государства. Это прежде всего принцип многополярности мира. Одним из таких полюсов в XXI в. должна стать Латинская Америка. «Наша судьба – это образование блока наций на Юге – о котором говорил еще Боливар» [3].

Идеология боливаризма нашла свое яркое отражение в подходах к роли интеграционных процессов в Латинской Америке. Трансформируя идеи Боливара для реалий XXI в. Уго Чавес сделал идеологию интеграции фундаментальным принципом новой концепции внешней политики страны.

Сущность интеграции, сегодня ее цели и задачи, роль Венесуэлы в этом процессе понимается руководством страны достаточно широко. Они не видят альтернативы дальнейшей интеграции страны в мирохозяйственную систему, но ставят задачу осуществлять это на более справедливых и равноправных условиях на базе сбалансированной взаимозависимости [2, 80].

Уго Чавес в одной из своих статей раскрыл суть разработанной модели интеграции, которая включает три измерения. Первое – интеграция внутреннего характера, речь идет о внутренней интеграции Венесуэлы, второе – региональная или субрегиональная интеграция, третье – вступление в Меркосур. Таким образом, внешнеполитическая доктрина страны четко ориентирована на развитие интеграционных процессов в регионе, в то же время

підходи Венесуели принципіально відрізняються від підходів більшості країн регіону [4, 30].

Внешнеполітична доктрина Венесуели достатньо чітко визначає бачення майбутнього світового порядку, який повинен будуватися на справедливій демократичній основі. В новому світовому порядку кардинально повинна змінитися роль ООН. Уго Чавес неодноразово заявляв про необхідність реформування цієї організації.

Аналіз внешнеполітичної доктрини Венесуели свідчить про те, що вона націлена на проведення багатовекторної політики, пріоритетами якої є латиноамериканський вектор. Головною метою зовнішньої політики доктрини формулюється прагнення до регіонального лідерства.

Одночасно доктрина достатньо чітко визначає необхідність інтенсифікації зв'язків з іншими державами. В першу чергу, це стосується таких країн, як Китай, Індія, ЮАР. На європейському напрямку внешнеполітична доктрина Венесуели як пріоритет виділяє стосунки з Іспанією. Однією з особливостей внешнеполітичної доктрини Венесуели сьогодні є чітко виражена стратегія всебічного зближення з Росією.

Таким чином, внешнеполітична доктрина Венесуели, враховуючи реальність сучасного світу, направлена на перетворення країни в державу, впливову не тільки на регіональному, а й на світовому рівні.

Література

1. Виландт Т. Латинська Америка: сьогоднішній день і перспективи / Т. Виландт // МЭМО. – 2005. – № 2. – С. 91–102.
2. Уго Чавес і Боливаріанська революція // М. : МГІМО. – 117 с.
3. Чавес У. ХХІ ст. не може бути однополюсним / У. Чавес // Міжнародна життя. – 2001. – № 6. – С. 24–32.
4. A Presidencia de la Republica de Venezuela [Electronic resource]. – <http://www.presidencia2obve/nacional>. – Назва з екрана.

УДК 327.019.5(477)

Качинська Н. О., аспірантка

ІМІДЖЕВА СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Формування іміджу держави на міжнародній арені є дуже складним та багатограним політичним процесом. Феномен «іміджу держави», відомий людству з давнини, за новітніх умов набуває стратегічного значення. Світовий досвід переконливо свідчить, що не існує та не може існувати двох однакових стратегій іміджевої політики, адже кожна країна унікальна. Проблема пошуку методів ефективного стратегічного формування привабливого міжнародного іміджу вимагає теоретичного узагальнення сучасних концептуальних та прикладних підходів.

Активні процеси глобалізації та інформатизації, якими позначене життя сучасної світової спільноти, поставили на якісно новий рівень проблему розробки та реалізації іміджевої політики держави. На нашу думку, сьогодні іміджева політика держави потребує ефективної стратегії і тактики. Ще на початку ХІХ століття К. Клаузевіц, говорячи про суть та значення стратегії, в своєму трактаті «Про війну» зазначив, що «коли досягнути абсолютної переваги неможливо, слід, вміло використовуючи наявні ресурси, досягнути відносної переваги у найбільш значимій точці» [1, с. 34]. Формування привабливого іміджу держави в сучасних динамічних умовах – це, по-перше, щоденний пошук своєї унікальності та вміле використання наявних переваг, по-друге, це постійна адаптація власного іміджу до викликів та змін міжнародного оточення. Наявність розробленої та ефективної іміджевої стратегії є свідченням політичної сили та могутності держави.

Сфера іміджевого позиціонування держави на міжнародній арені є досить специфічною з огляду на особливості іміджевого простору. Так, А. Фішер, дослідник в галузі стратегічного управління інформаційним впливом, зазначає, що «стратегія в сфері формування державного іміджу має враховувати наступні особливості:

- 1) інтереси, цінності, політичні пріоритети, погляди різних соціальних груп;
- 2) особливості медіа-комунікативного середовища;
- 3) тенденції суспільної думки, національного та міжнародного контексту;
- 4) наявних внутрішніх та зовнішніх загроз та можливостей;
- 5) сильних сторін та недоліків інструментарію;
- 6) співвідношення затрат та ризиків, затрат та очікуваних результатів;
- 7) короткострокові та довготривалі цілі;
- 8) партнерство з приватним сектором, з іноземними урядами;
- 9) пристосування стратегії до ситуативних змін;
- 10) загальне національне значення іміджевої стратегії» [2, с. 25-32].

Зазначені компоненти вимагають від іміджевої стратегії держави відповідати наступним параметрам: цілеспрямованість, зрозумілість, обґрунтованість, ефективність (використання ресурсів), динамічність та унікальність.

Аналіз та наукова адаптація існуючих підходів теорії стратегії і тактики в політиці дозволяють розробити загальну структуру **концептуальної моделі іміджевої стратегії держави**, основною рисою якої є **динамічність**.

Відповідно до цієї моделі процес стратегічного управління іміджевою політикою держави складається з **чотирьох основних етапів**:

1. Постановка проблеми;
2. Вибір комунікативних тактик;
3. Реалізація;
4. Оцінка результатів та внесення змін.

Постановка проблеми, як перший етап іміджевої стратегії держави, передбачає:

- вибір моделі бажаного іміджу держави;
- стратегічний аналіз поточної ситуації;
- визначення місії та цілей стратегії;
- визначення часових меж стратегії.

Ретельне виконання першого етапу спрямоване, передусім, на оптимізацію використання фінансових та людських ресурсів. Від цього етапу залежить загальний результат стратегічного іміджмейкінгу держави, основним критерієм якого є ефективність.

Пошук шляхів та методів реалізації поставлених цілей стратегії відбувається на другому етапі за допомогою вибору відповідної тактики. На думку українського дослідника А. Пойченка, «важливою частиною технології політичної діяльності є також політична тактика як сукупність засобів і методів досягнення локальних, тимчасових результатів. Важливість політичної тактики полягає в тому, що саме від вибору тактичних прийомів і заходів, продуманості та системності їх застосування багато в чому залежить реалізація всієї стратегічної лінії» [3, с.49]. Кожна тактика володіє певним набором тактичного інструментарію. Узагальнення світового досвіду застосування комунікативних тактик реалізації іміджевої політики держави дозволяє виділити наступні види: тактика публічної дипломатії; тактика брендінгу; тактика міжнародного PR; тактика пропаганди. Вибір найбільш відповідної тактики спрямований на ефективне виконання поставлених цілей в залежності від просторової та часової характеристик останніх.

Етап реалізації іміджевої стратегії і тактики держави має певні методологічні особливості, належне вивчення та врахування яких є запорукою ефективності іміджевої політики. Дослідники виокремлюють об'єктивні та суб'єктивні особливості. До об'єктивних особливостей методології реалізації іміджевої стратегії держави відносять проблему сприйняття іміджу та упередженого ставлення цільової аудиторії; важкість трансформації іміджу, що склався; формування «ворожих іміджей»; міжнародний рівень проблеми. До

суб'єктивних особливостей слід віднести проблему формування ефективної державної структури розробки та реалізації [4].

Проблема методологічних особливостей реалізації стратегії і тактики іміджевої політики держави є особливо актуальною в контексті забезпечення ефективності зазначеного процесу в умовах посилення міждержавної конкуренції в багатьох сферах. Через низку причин, пов'язаних зі специфікою феномену «імідж держави», здійснення заходів іміджевої стратегії і тактики є відмінними від загальних правил формування та реалізації стратегії і тактики в політиці.

Проблема сприйняття іміджу є дуже важливою для досягнення головної мети стратегії – її ефективності. При розробці стратегії і тактики іміджевої політики держави необхідно враховувати наступні характеристики цільової групи: історичні погляди та історію розвитку; національний характер; релігійні погляди; ментальні особливості; вікові рамки; віддання переваги певним каналам комунікації; суб'єктивне ставлення, стереотипне мислення та наявність контріміджування (тобто система заходів інших суб'єктів міжнародної комунікації з метою формування негативного іміджу іншої держави).

Важливим етапом стратегії є забезпечення зворотного зв'язку, що передбачає оцінку результатів від застосованих дій та внесення відповідних змін до цілей та обраних тактик. Дослідники в сфері стратегії і тактики в політиці зазначають, що визначити рівень ефективності стратегії, особливо стратегії іміджевої політики держави, в край важко, виходячи з багатозначності самого феномену «імідж держави» та процесу його стратегічного формування. Однак етап зворотного зв'язку забезпечує динамічну характеристику стратегії, яка полягає в швидкій та дієвій реакції на зміни та загрози міжнародної ситуації.

Отже, концептуальним висновком до вивченої проблематики розробки іміджевої стратегії держави є її відображення у вигляді динамічної моделі, яка має наочно продемонструвати особливості, етапи та основні аспекти складного процесу формування стратегії і тактики іміджевої політики держави. Таким чином, формування іміджу держави як унікальний та багатогранний процес вимагає створення такої ж унікальної стратегії. Стратегія як план та засіб допомагає досягнути переваг в найбільш значимій точці. В умовах поглиблення процесів глобалізації та інформатизації іміджева політика держави вимагає чіткої та ефективної стратегії. Іміджева стратегія передбачає наявність чотирьох основних етапів: постановка проблеми, вибір тактик, реалізація та забезпечення зворотного зв'язку. Належне та професійне ставлення до виконання кожного із зазначених етапів є передумовою цільового використання фінансових та людських ресурсів, що є основним критерієм ефективності державного управління.

Література

1. Клаузевиц К. О войне [Текст] / Карл Клаузевиц. - М.: Эксмо, 2007. – 864 с. – ISBN 978-5-699-24697-7
2. Fisher A. Options for influence [Text] / Ali Fisher, Aurelie Brockerhoff. - London: Counterpoint, 2008. – 62 p. - ISBN 978-086355-609-8
3. Пойченко А. М. Політика: теорія і технології діяльності [Текст]/ А. М. Пойченко – К.: Ін-т національних відносин і політології, 1996. – 162 с.
4. Mintzberg H. The rise and fall of strategic planning [Text] / Henry Mintzberg. – Glasgow: Bell and Bain Ltd, 2000. – 459 p. – ISBN -10:0-273-65037-8; ISBN-13: 978-0-273-65037-9

УДК 94(477) «1950/1960»(045)

Лисак В. Ф., кандидат історичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН В УМОВАХ РАДЯНСЬКО-ПАРТІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ

Проблема українського села і селянства доволі широко досліджена в українській історичній науці. При цьому основна увага приділена таким складовим функціонування та

розвитку села як виробнича сфера і державна політика. Зазначимо, що проблема повсякденного життя українського селянства не стала предметом спеціального історичного дослідження. Враховуючи те, що в СРСР в повоєнний період в цілому вже було накопичено досвід радянсько-партійного керівництва, держава приступила до чергових нововведень та експериментів, найбільш значимим для вивчення є період 1950 – 1960-х рр. Саме тоді пильна увага була приділена аграрному сектору, що безпосередньо впливало на господарче та суспільно-політичне життя українських селян, на формування їх власних поглядів, позиції та реакції на сільську буденність.

З огляду на це, метою даної статті є вивчення життєвої позиції українських селян в умовах радянсько-партійної дійсності 1950 – 1960-х рр. Автор вважає доцільним охарактеризувати засади суспільно-політичного життя та виробничої сфери українського села, проаналізувати моральну-психологічну ситуацію та самопочуття українських селян, зробити узагальнення щодо їх життєвої позиції.

Зазначимо, що основні засади суспільно-політичного, економічного та господарського життя в УРСР у 1950 – 1960-х рр. було визначено у Конституції України 1937 р. Економічну основу УРСР становила соціалістична система господарства і соціалістична власність на знаряддя та засоби виробництва. Громадські підприємства в колгоспах становили громадську, соціалістичну власність колгоспів. Конституція визначала основні права колгоспного двору – користування присадибною ділянкою, підсобним господарством, житловою будівлею тощо.

Політичну основу життя УРСР складали Ради депутатів трудящих. Для села органами державної влади виступали сільські ради. Відповідно до цього вони мали свої функції та обов'язки. Вибори до сільських рад відбувалися кожні два роки з представників самих активних членів сільського соціуму на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні, за нормою один депутат не менше ніж від 100 і не більше ніж від 250 чоловік населення. У виборах брали участь всі громадяни віком від 18 років. Найважливіші питання життєдіяльності села вирішувалися під час сесій сільських рад, які скликалися її головою не менше одного разу на місяць. Виходячи з того, що сільські ради піклувалися соціально-побутовим та культурним будівництвом на селі, під час їх засідань розглядалися питання ефективності діяльності колгоспів про що зазвичай звітували голови колгоспів, бригадири та ланкові. Члени постійних комісій, таких як сільськогосподарська, культурно-просвітницька, по заготівлях і з охорони здоров'я, повідомляли про результати роботи підпорядкованої їм сфери. Майже під час кожної сесії лунала критика на адресу голів колгоспів та інших керівників за прорахунки та помилки в роботі і приймалися рішення щодо їх виправлення. Сільські ради також розглядали особисті питання сільських громадян: надання матеріальної допомоги, реєстрація шлюбів та немовлят, внесення до погосподарських книг, розділення господарств селян тощо [1].

Іншим важливим документом, який регулював життєдіяльність саме колективного господарства був Статут сільськогосподарської артілі, примірний зміст якого було прийнято у 1935 р. і від того часу кожна сільськогосподарська артіль мала скласти і затвердити свій Статут, основою якого був Примірний Статут. Всі справи артілі розглядали загальні збори членів артілі. При наявності не менше 2/3 її членів збори вирішували такі питання як обрання голови, правління, ревізійної комісії, прийняття до колгоспу або виключення з нього, затвердження річного виробничого плану, розцінку трудодня, норми виробництва по кожній галузі. Інші рішення могли прийматися зборами при наявності 1/3 колгоспників [2].

Отже, в цілому, основоположні документи декларували принципи демократії, рівноправ'я, справедливості. Насправді, аналізуючи листи і скарги сільських громадян, виявляється безліч грубих порушень, помилок і прорахунків в роботі в першу чергу голів колгоспів та районних партійних управлінців, на які по-своєму реагували члени сільського колективу. Таку реакцію в цілому можна класифікувати як прояви соціального протесту.

Селянські листи і скарги мають декілька характерних рис. По-перше, як правило, вони мають анонімний характер. Це пов'язано з можливістю помсти від особи, на яку поступила

скарга (найчастіше голова колгоспу) до скаржника. Це могло виглядати як списання вже вироблених трудовнів, або переведення на іншу роботу, або навіть виключення з числа колгоспників. В меншості представлені скарги за підписом окремої особи, або всього колективу. Зустрічаються також листи з фальсифікованими підписами, тобто підписані прізвищами людей, які насправді не були авторами цих листів.

Другою характерною ознакою скарг був їх адресат. Селяни спрямовували скарги на адресу центральних органів влади (голову Верховної Ради, Секретаря ЦК КПРС) та центральних газет та журналів. Причому, зазвичай відправляли скарги одночасно до декількох інстанцій. Насправді в повсякденній практиці селяни робили спроби вирішити проблеми на місці: критикували начальство під час загальних зборів колгоспників, сільських сходів, писали листи на адресу районних та обласних комітетів партії. У випадку неможливості вирішити проблему таким чином, колгоспники писали до більш надійних інституцій і акцентували увагу на необхідності прийняття справедливого рішення. За матеріалами скарг працювали комісії Міністерства держконтролю, які і виявляли безліч грубих порушень і прорахунків.

Наступною рисою був сам предмет і об'єкт скарг. Навіть за визначенням партійних та державних комісій, на селі розповсюдженими були грубі порушення соціалістичної законності, демократичних основ управління і Статуту сільськогосподарської артілі. Отже, в своїй повсякденній практиці селяни зіткнулися з явною несправедливістю, неповагою до їх проблем, невиконанням принципів загального управління колгоспами, безгосподарністю та недбайливістю управлінців, доволі часто їх аморальною поведінкою [3].

Така сільська реальність аж ніяк не співпадала з задекларованими нормами життя. В ідеалі сприймаючі основні документи, які регулювали життя радянського суспільства, селяни бачили велику прірву між справжнім життям і його офіційними гаслами. Надалі визрівала своєрідна недовіра по-перше до місцевих керівників, членів первинних партійних організацій, районних та обласних представників. Деяка довіра у 1950-х рр. зберігалася до вищих органів влади, однак і в цьому випадку селяни зазвичай наприкінці своїх листів робили акцент на необхідності спрямувати комісію від центральних органів влади, а у випадку неможливості її організації (тобто існувала невпевненість), не відправляти листа до місцевих органів. Тобто довіри до останніх не було, оскільки між головами колгоспів і районним партійним начальством існувала домовленість і співпраця. В подальшому, вже на початку 1960-х рр. селяни поступово втрачали довіру і до вищих органів влади. В Державному архіві Хмельницької області зберігається колективний лист-скарга сільських громадян, в якому чітко простежується динаміка настроїв і поглядів селян на радянсько-партійну дійсність. «Державні органи дають колгоспам завдання, затверджують плани, а питання організації праці, зарплатні колгоспників, додаткової оплати праці пущені на самотік... А саме головне, що від колгоспів ніхто не вимагає виконання своїх обов'язків перед колгоспниками. Нам здається, що в цьому питанні винні не тільки керівники колгоспів, а також і вищі органи. Для робітників існують цілі кодекси законів про працю, їх права захищає держава в обличчі профспілок..., а колгоспники наче нерідні діти у мачухи» [4].

Таким чином, повсякденна практика українських селян 1950 – 1960-х рр. поступово формувала життєву позицію українського селянства, в якій чітко простежується розуміння відмінності свого становища від умов життя міських мешканців та робітників. Всілякі порушення радянських норм життя в сільському середовищі та очевидна неповага до потреб колгоспників, викликали почуття другорядності і безправності селян в радянському суспільстві. А це в свою чергу зумовлювало поведінку колгоспників, спрямовану власними діями, не враховуючи норми сільського життя, приймати правильні, з точки зору селян, рішення. Доволі часто такими вчинками ставала неявка на роботу в колективне господарство, на загальні збори колгоспників, пошук роботи в інших місцях, на підприємствах, намагання батьків пристроїти своїх дітей на роботу і навчання в міста. Така

життєва позиція врешті призвела до спустошення українських сіл і до втрати культурних кодів землероба.

Література

1. Постанова надзвичайного XIV Українського з'їзду Рад про затвердження Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки // <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>

2. Примерный устав сельскохозяйственной артели, принятый II Всесоюзным съездом колхозников-ударников и утвержденный советом народных комиссаров Союза ССР и Центральным комитетом ВКП(б) 17 февраля 1935 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917 – 1967 гг.). – Т. 2. – М.: Изд. полит. лит., 1967. – С. 519 – 530.

3. Державний архів Херсонської області. – Ф. п. 3553. – Оп. 1. – Спр. 99 – 110; Державний архів Полтавської області. – Ф. п. 25. – Оп. 1. – Спр. 142, 157, 158, 191, 239; Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. п. 295. – Оп. 5. – Спр. 2509, 2573, 2477.

4. Державний архів Хмельницької області. – Ф. п. 6571. – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 30 – 31.

УДК 930.2:94 (477.41) – 056.87"186/191"(043)

Молчанова М. В., старший викладач

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Аналіз суспільно-корисної діяльності особистості, визначення місця та ролі її в історії є досить важливим та актуальним питанням сьогодення. До недавнього часу дослідження життя і діяльності видатних особистостей України мали допоміжне значення і відбувалися в рамках вивчення історії окремих верств населення, подій або місцевостей, які були пов'язані з революційною боротьбою, встановленням та укріпленням радянської влади. Представники ж “панівних класів” взагалі були виключені з історичних досліджень. Тому важливим завданням є повернення забутих і маловідомих імен політичних, громадських, культурних діячів та промисловців, внесок яких в економічний, політичний і культурний розвиток України був значним. Визначення місця особистості в історії допоможе реставрувати перебіг історичного процесу та з'ясувати роль української національної еліти в різні історичні періоди.

Метою даного дослідження є з'ясування рівня висвітлення в науковій літературі добродійної діяльності родини Терещенків – промисловців-землевласників, які поряд з підприємництвом мали суспільно вагомі здобутки на ниві добродійності й культурно-освітньої діяльності.

Дослідження підприємницької, громадської добродійної та меценатської діяльності родини Терещенків, окремих її представників привертає увагу багатьох вчених. Але в цьому аспекті потрібно зазначити, що вивченню поставленої проблеми у дореволюційній та радянській історіографії майже не приділялося уваги, комплексні дослідження діяльності Терещенків розпочинаються лише в 90-ті рр. ХХ ст., що обумовлено новими історичними реаліями: створенням незалежної України, можливістю перегляду історичного бачення та вивченням панівної верстви у його суспільно-корисній діяльності, а не лише крізь призму його діяльності з нижчими верствами.

Перші видання і публікації панегіричного характеру стосовно громадської діяльності цієї родини з'явилися ще на початку ХХ ст. [1].

У радянській історіографії добродійній та меценатській діяльності родини Терещенків майже не приділяється уваги. Є деякі згадування про родину у відомого радянського та російського дослідника О.М. Боханова. У його монографії, що присвячена діяльності відомих російських колекціонерів та меценатів, згадуються й імена Терещенків [2].

Діаспорна історіографія приділяє певну увагу дослідженню цієї проблеми. Так, англomовне видання Енциклопедії українознавства містить біографічні нариси найвідоміших

дворянських родів України, а також відомості про здійснювану ними добродію та меценатську діяльність, серед яких є й родина Терещенків [3].

Найбільш ґрунтовно вивченням добродію та меценатської діяльності родини займається сучасна українська історіографія.

Ф.Я. Ступак, проаналізував діяльність благодійних товариств Києва, вказуючи при цьому на досить вагомий роль у їх розвитку приватної ініціативи. Представники родини Терещенків, Федір та Микола Артемович та їхні дружини Надія Володимирівна та Пелагея Георгіївна, опікувалися медичними, навчальними закладами. Так, Федір Артемович Терещенко на власні кошти відкрив безплатний пологовий притулок у Києві, що підпорядковувався Імператорському Людинолюбному товариству та у 1891 р. отримав ім'я свого засновника. Притулок утримувався на проценти (щорічно близько 5 тис. крб.) з недоторканого капіталу, внесеного Федором Артемовичем на утримання двох іменних ліжок його імені [4].

Аналізу благодійної діяльності у період Першої світової війни присвячена монографія Загребельної Н.І., Коляди І.А. «Велика війна: українство і благодійність (1914-1917 рр.)». Окремий розділ у ній відводиться родині Терещенків, яка була яскравим прикладом приватної благодійності в роки війни. Її представники були членами багатьох благодійних організацій і брали активну участь в їх роботі, засновували і утримували власним коштом лікувальні заклади, здійснювали значні за розмірами внески на допомогу жертвам війни [5].

Найбільш ґрунтовні дослідження їхньої громадської діяльності в Києві провів В.Ковалинський, який у своєму збірнику нарисів «Меценати Києва» поряд з іншими ушлявленими добродію віддав належне й родині Терещенків [6]. У 2003 р. з'являється нова праця цього автора, у якій було систематизовано та узагальнено суспільно-корисну діяльність Терещенків [7].

Підприємницька і благодійна діяльність родини Терещенків досліджується у дисертаційній роботі О.В. Ткаченко [8]. У четвертому розділі своєї роботи авторка подала основні моменти добродію діяльності Терещенків. Авторка з'ясувала родовід Терещенків, проаналізувала їхню підприємницьку діяльність. Вона дійшла висновку, що Терещенки були представниками української промислової еліти, які своєю діяльністю сприяли економічному розвитку України. Розглядаючи добродію та меценатську діяльність цієї родини, О.В.Ткаченко торкнулася лише основних її моментів, переважно в Києві. Об'єднавши у своєму дослідженні промислово-фінансову та громадську діяльність Терещенків, авторка, зрозуміло, не змогла сповна висвітлити їхню добродію й культурно-освітню діяльність [9].

Більш ґрунтовно добродію-меценатська діяльність родини Терещенків висвітлюється у працях О.М.Доніка [10]. Автор в дисертаційній роботі дослідив участь окремих представників родини Терещенків в організаціях добродію спрямування, діяльність Терещенків як фундаторів філантропічних, медичних, культурно-освітніх, релігійних закладів, перш за все в Києві та Глухові. Починаючи із середини ХІХ ст., М.А. і Ф.А.Терещенки та інші представники родини через виборні посади в міських, земських і професійних установах, як почесні члени добродію товариств, попечителі училищ, гімназій, лікарень, притулків тощо, фундатори філантропічних, лікувальних і освітніх закладів вони активно впливали на суспільне життя. Автор, спираючись на ґрунтовну джерельну базу, доводить, що першими в пореформену добу за свою підприємницьку та добродію діяльність отримали дворянство саме члени родини Терещенків. Найвищий чин серед Терещенків мав Микола Артемович – таємного радника (ІІІ клас в чиновницькій ієрархії), а його брати Федір та Семен і син Олександр мали на один клас нижче – дійсних статських радників [11]. Так, автором на основі архівних матеріалів зібрано відомості про опікування Терещенками дітьми-сиротами та дітьми з бідних родин. Донік надає факти про заснування А.Я.Терещенком у 1872 р. в Глухові притулку для дітей-сиріт і дітей з бідних родин; про фінансову й моральну підтримку багатьох філантропічних товариств та закладів, що опікувалися дітьми: Товариства денних притулків для дітей робітничого класу, Рубежівської колонії Товариства землеробських колоній і ремісних притулків, Маріїнського

дитячого притулку, Попечительства глухонімих Відомства імператриці Марії та ін. [12]. У дослідженні розглянуто історичні й суспільні умови, які сприяли стрімкому розвитку благодійності в Україні у другій половині XIX ст., охарактеризовано значення доброчинно-меценатської діяльності родини Терещенків для становлення і розвитку систем соціального захисту та охорони здоров'я співвітчизників. На думку автора, активна різнобічна доброчинна діяльність членів родини Терещенків, яка стала сімейною традицією, здійснювалася не лише заради підвищення власного соціального статусу і престижу, а й мотивувалася релігійно-моральними переконаннями допомоги ближньому, була покликанням душі. До того ж, загострення багатьох соціальних проблем у суспільстві, викликаних розвитком капіталізму, спонукали Терещенків власними зусиллями пом'якшувати їх, усвідомлюючи своє важливе місце в його поступі на гуманістичних та культурно-освітніх засадах.

Література

1. Донік О.М. Доброчинна та культурно-освітня діяльність родини Терещенків в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 211 арк. – Бібліогр.: арк.180-211.
2. Боханов А.Н. Коллекционеры и меценаты в России / А.Н.Боханов / Отв. ред. К.Ф. Шацилло; АН СССР. – М.: Наука, 1989. – 187 [1] с., [6] л. ил.; 20 сл. – (Серия «Страницы истории нашей Родины»).
3. Терещенко. – Режим доступу: www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\T\E\Tereshchenko.htm
4. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва /др. пол. XIX – поч. XX ст./Ф.Я. Ступак. – К.: Хрещатик, 1998. – С.39.
5. Загребельна Н.І. Велика війна: українство і благодійність (1914-1917 рр.) / Н.І. Загребельна, І.А. Коляда; Ін-т історії України, Нац. пед ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2006. – С.83-85.
6. Ковалинський В.В. Меценаты Києва /В.В.Ковалинський. – К.: Кий, 1998. – 2-е изд., испр. и доп. – 528 с.
7. Ковалинський В.В. Сім'я Терещенко /В.В.Ковалинський. – К.: Преса України, 2003. – 387 с.: фотоил.
8. Ткаченко О.В. Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні (1861 - 1917 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1998. – 220 л. – Бібліогр.: л. 200-211.
9. Там само.
10. Донік О.М. Доброчинна та культурно-освітня діяльність родини Терещенків в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 211 арк. – Бібліогр.: арк.180-211.
11. Донік О.М. Родина Терещенків в історії доброчинності / О.М.Донік / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2004. – 314 с.
12. Там само.

УДК 329.7(043)

Трофименко М. В., старший викладач

ПОНЯТТЯ АНТИГЛОБАЛІСТСЬКОГО РУХУ

Розглядаючи сутність антиглобалістського руху ми повинні приділити окрему увагу категоріям, що пов'язані з ним.

Антиглобалізм – це синтез ідеологій, система поглядів, які спрямовані проти негативних наслідків глобалізації.

Сьогодні термін «антиглобалізм» перетворився на так званий бренд-парасольку, який був нав'язаний засобами масової інформації та під яким співіснують та розвиваються різноспрямовані, іноді протилежні рухи та ідеології [1, с. 87].

Цікаво, що один з ідейних попередників антиглобалізму, анархізм також отримав свою назву від журналістів, які почали називати анархістами послідовників відомого французького економіста П'єра Жозефа Прудона [1, с. 90].

Інший термін, подібний до антиглобалізму – альтерглобалізм, – на думку багатьох дослідників, більш чітко передає характер протестного руху, який виступає не проти глобалізації взагалі, а лише проти її негативних наслідків.

Антиглобалістський рух – це загальна назва громадських організацій, ініціативних груп, рухів, які ведуть боротьбу із соціальними, політичними, економічними, екологічними та іншими наслідками глобалізації.

Альтерглобалістський рух – на переконання деяких учасників антиглобалістського руху, є більш коректною та правильною назвою протестного руху. Однак, здійснивши аналіз результатів пошуку документів, які містять поняття «антиглобалістський рух» та «альтерглобалістський рух» українською, російською та англійською мовами в пошукових системах Google, Yahoo, Meta, Rambler та Yandex, ми дійшли висновку, що термін «антиглобалістський рух» є більш поширеним та загальноживаним, тому ми використовуємо в нашому дослідженні саме цей термін.

Аналіз також показав, що ці терміни є більш поширеними в англійськомовних джерелах, менш поширеними в російськомовних й малопоширеними в українськомовному відтворенні. Це також дозволяє нам говорити про достатню вивченість тематики антиглобалістського руху в англо- та російськомовних джерелах та малу вивченість та поширеність у україномовних джерелах та літературі [Таб. 1].

Категорії	Результати пошуку (кількість документів)				
	Google	Yahoo	Meta	Rambler	Yandex
Українською мовою					
Антиглобалістський рух	4 610	52	750	12 000	753
Альтерглобалістський рух	144	3	84	213	82
Російською мовою					
Антиглобалистское движение	15 200	8 900	1 700	196 000	61 000
Альтерглобалистское движение	4 360	588	297	13 000	7 429
Англійською мовою					
Antiglobalization movement	186 000	10 700 000	5	513	10 000
Alterglobalization movement	8 930	171 000	-	40	1 091

Таб. 1. Статистика згадувань категорій «антиглобалістський рух» та «альтерглобалістський рух» українською, російською та англійською мовами у різних пошукових системах (станом на 20.10.2010 р.)

Варто зазначити, що в антиглобалістському русі існує декілька основних напрямів діяльності.

Прихильники першого напрямку, соціальної справедливості, виступають проти несправедливого та недемократичного характеру сучасного процесу глобалізації, політики глобальних організацій, які регулюють сферу міжнародних фінансів та торгівлі, та які стали символами неоліберальної глобалізації. Вони проводять акції на підтримку знедолених у країнах Півночі (безробітних, маргіналів, селян і так далі), а також на підтримку країн Півдня, які були доведені до межі катастрофи неоліберальною глобалізацією.

Представники другого напрямку, борці за «глобальну справедливість», виступають проти деградації навколишнього середовища, руйнування культурної ідентичності та у більш глобальному сенсі проти «комерціалізації» та приватизації світу. Звідси головними напрямками критики стає діяльність ТНК та фінансових інститутів, які керуються виключно короткостроковими цілями максимізації прибутків та нехтують соціальними та екологічними нормами [2, с. 848].

Виступаючи проти «глобалізації, нав'язаної корпораціями» (corporate-led globalization) прихильники «глобальної соціальної справедливості» (global social justice) ведуть боротьбу за розвиток громадянських прав та захист громадян від зазіхань на їх демократичні права (звідси прагнення багатьох організацій поставити під нагляд діяльність ТНК та міжнародних організацій), за демократизацію процесу прийняття рішень та розвиток системи громадянської участі в управлінні. Що ж стосується глобалізації, то вони виступають за надання цьому процесу «людського обличчя» [2, с. 848].

Третій напрям об'єднує прихильників перетворення економічної системи, включаючи трансформацію її філософії, інститутів та основних суб'єктів. Прихильники цього напрямку виступають за «деглобалізацію» та заміну нинішньої системи «альтернативною системою глобального управління світовою економікою». Прихильники цієї ідеї існують як у країнах Півночі (АТТАК або «Global Exchange») так і серед антиглобалістів Півдня. Відмовляючись брати участь у діяльності існуючих глобальних структур вони виступають за передачу їх повноважень (повністю або частково) таким міжнародним організаціям, як Міжнародна організація праці (МОП), Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) або регіональні об'єднання ООН.

Серед напрямів реформи, які пропонуються з метою створення основи для іншої глобалізації, найбільш активно просувається ідея перерозподілу багатства за допомогою введення глобального податку (це може бути «податок Тобіна» на фінансові угоди, глобальний екологічний податок або глобальний податок на прибутки ТНК).

Прихильники альтернативної глобалізації наполягають на створенні Всесвітнього парламенту, депутати якого обирались би прямим голосуванням всіх громадян світу. На локальному рівні вони виступають за створення умов для сталого розвитку, який бере до уваги локальні особливості. Вони виступають за розвиток у країнах Півдня системи мікрокредитів, перерозподіл земель, розвиток нових форм економічної діяльності, що базується на принципах самоврядування [2, с. 850].

Четвертий напрям включає прихильників радикальних заходів по подоланню неоліберальної глобалізації. Вони виступають проти ринкової економіки, суспільства споживання, «тиранії торгівельних марок», проти приватної власності. У цілому, це критика західної матеріалістичної цивілізації та боротьба проти капіталістичної економіки. Зазвичай це молодіжні групи анархістського толку, схильні до насилля під час акцій протесту. Однак більшість радикально налаштованих груп, не дивлячись на радикальну риторіку, обмежуються утопічними альтернативами [2, с. 851].

Дискусійним залишається й питання про фактори, що спричинили розвиток та поширення антиглобалістського руху.

Варто зазначити велику кількість трактувань, теорій, варіантів визначень вищезазначених понять. При чому їх універсальних аналогів не існує з огляду на суперечливість феноменів, явищ та процесів, що вони позначають. Ставлення дослідників до глобалізації та антиглобалізму є досить неоднозначним. Існує велика кількість прибічників та противників цих процесів. Поняття глобалізації нами розуміється як складний неоднозначний процес, при якому відбувається все більше стирання економічних кордонів, при чому основними акторами глобалізованого світу є вже не національні економіки, а транснаціональні корпорації, прибутки яких перевищують бюджети деяких країн та регіонів у цілому.

З прийняттям, так званого, «Вашингтонського консенсусу» отримало розвиток поняття неоліберальної глобалізації, яка призвела до зростання впливу таких міжнародних

організацій як СОТ, МВФ, Світовий банк та інші, дозволила значно збільшити прибутки великих ТНК. Неоліберальна глобалізація породила цілу низку проблем, які стали причиною появи міжнародного антиглобалістського руху.

Зауважимо, що антиглобалізм – це сукупність ідеологій направлених проти негативних наслідків глобалізації, а антиглобалістський рух – сукупність різних міжнародних, регіональних, локальних організацій, які не погоджуються з нинішньою моделлю розвитку глобалізації, або виступають взагалі проти неї, основною формою боротьби вважають акції протесту, які можуть бути як мирними, так і навпаки, активно використовують сучасні інформаційні технології та не визнають будь-яких проявів ієрархічної структури побудови своїх організацій.

Література

1. Антиглобализм и глобальное управление: доклады, дискуссии, справочные материалы / [О. Барабанов, С. Афонцев, А. Зиновьев] ; под ред. Д. Н. Пескова. – М. : МГИМО (У) МИД России, 2006. – 440 с.

2. Fougier E. Le mouvement de contestation de la mondialisation / Eddy Fougier // Annuaire francais de relations internationales – Volume III. – P. 842–858.

УДК 329.614(477)“193/194”:070(477.62)(043)

Пахоменко С. П., кандидат історичних наук, доцент

МЕДІАОБРАЗ УПА У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ДОНЕЧЧИНИ

Оціночну реакцію медіа на події та явища суспільного життя не варто вважати виключно витвором пропаганди та політичним замовленням власників ЗМІ. Вона, безумовно, базується на настроях, стереотипах, установках спільноти. Більше того, пропагандистські технології ніколи не спрацюють, якщо вони не спираються на ці установки. Тому, досліджуючи медіа-образ УПА у донецьких ЗМІ, мало вказати на їхню політичну належність. Перш за все треба з'ясувати соціокультурні особливості населення Донбасу, які становлять його регіональну ідентичність.

У концентрованому вигляді головні маркери цієї ідентичності виглядають таким чином: українсько-російська біетнічність (подвійність ідентифікації, розмитий та нечіткий кордон між українською та російською ідентичностями), домінування російської мови, індустріальний тип культури, територіальний патріотизм, щире шанування радянської минушини та її символів, компліментарність до російської історії та держави.

Подальше тлумачення та пояснення цих стрижневих особливостей призводить до трьох головних культурних дискурсів, в межах яких здійснюються спроби пояснити регіональну ідентичність Донбасу та перспективи її розвитку.

1. Регіоноцентричний дискурс.

Донбас – це специфічний регіон України з яскраво вираженою регіональною ідентичністю. Життя в умовах української державності є новою, «стартовою» суспільною практикою, що не має аналогів в історії. Означені вище риси регіональної свідомості треба сприймати не як ворожі, а як природний продукт складного та специфічного розвитку Донбасу. Ігнорувати об'єктивність та природність цих явищ і намагатись з міркувань політичної доцільності звести історію всього суспільства до «спільного знаменника», означає ще надовго створити умови для спекуляцій на історії, що ведуть до розколу українського суспільства. Вирішення проблеми бачиться в обережному ставленні до своєрідності регіону, відмові від спроб розповсюдити тут загальну культурну матрицю, нейтралізації особливо подразнюючих маркерів (до яких, до речі слід віднести героїзацію УПА), пошук об'єднуючих чинників не в минулому, а у сучасності [1]. Вульгаризація специфіки Донбасу призводить до закріплення у регіональній свідомості гіпертрофованого почуття регіонального патріотизму, віру у свою першість, незамінність, безапеляційну віру в те, що

«Донбас годує всю Україну». Ось, наприклад, як редактор тижневика «Донецкие новости», підсумовуючи результати «помаранчевого» правління, презентує сучасні донбаські міфологеми, при цьому відверто вдаючись до маніпулювання фактами та образами. *«...Бандитский Донбасс оставался бандитским. Кормил, правда, всех регулярно и все так же сам оставался у разбитого корыта. Без бюджета, без метро, без доплат. С народом, вымирающим от онкологии и туберкулеза. А в это время переписывали историю, вычеркивали одних и вписывали других героев. Не наших героев...Мы молчали. И теперь на уроках истории наши учителя подпольно рассказывают нашим детям правду. О войне, о Сталинграде и блокаде. И просят при тестировании так не отвечать. Правда в образовании сейчас не в чести»* [2].

2. Російськоцентричний дискурс.

Донбас – це частина Великого руського світу, насильницькі навернений в українську державницьку оболонку, що назавжди залишиться для нього неприродною. Відповідно, Донбас завжди опиратиметься нав'язуванню чужих цінностей та символів. У тій державі, яка будується в Україні з 1991 р., майбутнього у Донбасу немає, а перспективи вирішення проблеми зіткнення українокультурного та російськочкультурного світів полягає у кардинальній зміні вектора української державності у напрямку інтеграції з Росією, рішучій відмові від «українізації» або у автономізації регіону, аж до відділення.

3. Україноцентричний дискурс.

Донбас – русифікований край з комплексом рудиментарних радянських, чи то «совкових» уявлень та цінностей. Серед них – радянський погляд на історію, на місце російської мови в суспільному житті, а також такі якості «гомо советікус»: державний патерналізм, беззаперечна віра у державу, накладення на неї функцій із забезпечення необхідних благ та соціальних гарантій. З іншого боку, Донбас – це регіон, де популярні сепаратистські, проросійські настрої. Регіон, який перешкоджає національному будівництву в Україні, а україносвідомі сили являють собою культурно пригноблений маргінес. Вирішення проблеми Донбасу у цьому дискурсі хитається від вимоги жорсткіше проводити українізацію краю, включати його в культурне поле української держави до нещодавно озвученої радикально-розгубленої пропозиції надати Донбасу можливості відокремитися від України.

В межах означених дискурсів, за великим рахунком, і розглядаються в регіональних ЗМІ актуальні проблеми державної національно-культурної політики та історичної пам'яті.

Загалом, регіоноцентричні ЗМІ виражали стриманий скепсис не тільки щодо спроб влади реабілітувати на державному рівні діяльність УПА, а й до намагання популяризувати історію повстанського руху на Сході України. *«Такова наша страна, что Роман Шухевич не станет героем в Луганске или Донецке, а члены «Молодой Гвардии» – героями во Львове или Ивано-Франковске»* – пише Остров [3]. *«Это обречено на провал в силу другого формата культуры, в котором существуют, скажем, жители Донбасса и Крыма»* – пояснює даний факт газета *Салон Дона и Баса* [4]. Простіше та відвертіше виражає цю думку М. Литвинов з того ж видання: *«Националисты никак не поймут, что на востоке своя правда»* [5].

Російськоцентричні ЗМІ стабільно виступали із жорсткою та агресивною опозицією будь-яким спробам позитивно, або нейтрально оцінити діяльність УПА. Наприклад, сам факт святкування річниці УПА в Донецьку викликає у ДКР майже огиду та водночас відчуття сорому за рідне місто, що не виявило спротиву нав'язуванню «ворожих цінностей». Такий настрій відображено навіть у заголовках репортажів *«66-я годовщина УПА: плевок в лицо города»*, *«Донецк позорно промолчал»*.

У виразно «антинаціоналістичному» характері була витримана серія репортажів про встановлення пам'ятника жертвам ОУН-УПА у Луганську: *«В шахтерский город срочно подтянулись националисты, попытавшиеся сорвать церемонию. Но луганчане ясно дали понять непрошеным гостям, что их шахтерский город – не Львов и даже не Киев». Наследников «славы УПА» деликатно, но твердо, вытолкали из сквера Молодой гвардии, чтобы те своей агрессивной демагогией не портили настроение людям* [6]. Наполегливе

вживання (у двох реченнях поспіль) вислову «шахтерский город», що із стилістичної точки зору є не надто прийнятним для грамотного журналістського тексту, демонструє бажання (можливо, підсвідоме) автора цим яскравим маркером ідентичності (що ґрунтується на професійно-корпоративній символіці) відмежувати Луганськ від міст, які асоціюються із соціокультурними антагоністами Донбасу.

Україноцентричний сегмент посідає у донецькому інформаційному просторі позиції, близькі до маргінальних Газета «Донеччина» є єдиним офіційним друкованим органом, що регулярно надавав слово прихильникам ОУН-УПА. Водночас, можна побачити, що компліментарні стосовно УПА матеріали та гостра критика в бік тих, хто паплюжить, на думку їх авторів, пам'ять борців за незалежність, висловлюється не журналістами видання, а у листах читачів газети: *«Біда Східного регіону полягає в тому, що наші люди, проживши майже 20 років у незалежній Україні, досі позбавлені об'єктивної інформації про діяльність справді патріотичних українських організацій ОУН та УПА»* – пишуть члени мариупольської «Просвіти» [7].

Отже, характер оцінок регіональних особливостей Донбасу зумовлює поділ інформаційного простору на регіоноцентричний, російськоцентричний та україноцентричний сегменти, що відповідно обумовлює ставлення донецьких ЗМІ до історичних явищ та актуальних проблем сучасного національно-державного розвитку.

Артикуляція регіоноцентричними ЗМІ історичної самобутності, специфіки Донбасу як особливого соціокультурного простору спровокувала відторгнення спроб ввести образ УПА (як частини більш широкого образу «українського націоналізму») у систему цінностей регіону та коливання оцінок цих спроб від стриманого скепсису до відвертого неприйняття.

Російськоцентричні друковані ЗМІ та електронні ресурси демонстрували відкриту ворожість щодо УПА як історичного явища і у відповідному ключі формували його характеристики. УПА однозначно представлялася як пособниця німецьких нацистів, носій ідей агресивного, антиросійського українського націоналізму, який ототожнювався із фашизмом і репрезентувався у якості головного ворогу як Донбасу, так і усього «російськокультурного» світу.

Україноцентричний інформаційний сегмент, представлений у регіоні, не має значної поширеності та впливу. За оперативністю, інформативністю, якістю матеріалів він поступається ідеологічним опонентам. Спроби із позитивної точки зору розглянути історичну роль УПА, оцінити її діяльність як національно-патріотичну, звучали дисонансом домінуючій громадській думці, але робили регіональний інформаційний простір більш плюралістичним.

Література

1. Подибайло М. Історична минушина як фактор формування і трансформації політичної свідомості українського суспільства / М. Подибайло // Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 22. – С. 366.
2. Филь Р. Моя особиста «опінія» или Когда так сильно хочется власти / Р. Филь [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://dnews.donetsk.ua/blogs/16/2010/02/12/89.html>. – Название с экрана.
3. Гусаков В. В Луганске прошла презентация «Очерков истории Украины»: Добро пожаловать в Малороссию? / В. Гусаков [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ostro.org/articles/article-123786/>. – Название с экрана.
4. Миркин С. Исторические сказки апельсинового режима, Салон Дона и Баса / С. Миркин [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.salon.donetsk.ua/rubrics/8643.php>. – Название с экрана.
5. Литвинов М. «Свобода» без инакомыслия, Салон Дона и Баса / М. Литвинов [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.salon.donetsk.ua/rubrics/5068.php>. – Название с экрана.

6. Гордеева Л. Война за память, Донецкий коммуникационный ресурс / Л. Гордеева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dkr.com.ua/index.php?new=9222>. – Название с экрана.
7. Чому ненавидять Степана Бандеру? – Донеччина. – 6.6.2010. – С. 2.

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 930.2:94(477)''90/12''(045)

Нікольченко Ю. М., доцент

ДАВНЬОРУСЬКА ДОКУМЕНТНА ТРАДИЦІЯ ЗА ЛІТОПИСНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Іпатський літописний звід або як його називають дослідники “Літопис руський за Іпатським списком” – літописне зведення першої чверті XV ст., Події у ньому розпочинаються з біблійної міфології щодо “сотворіння світу” і закінчуються 1292 роком. Як зазначав український дослідник зводу Л.С.Махновець “...цей літопис – першоджерело відомостей про тисячі й тисячі подій, історій, людей.” [1, с.6].

Іпатський звід складається з трьох частин: “Повісті временних літ”, Київського літопису, Галицько-Волинського літопису. Події, викладені у них, географічно і хронологічно відповідають територіальним межах та історичним періодам існування руської держави. Він виступає невичерпним джерелом з документної традиції Київської Русі.

У доповіді автор розглядає Іпатський літописний звід як джерельну базу вивчення документів з історії Київської Русі, що передбачає проведення їх класифікації і типологізації та здійснення документознавчого аналізу за методикою відомих українських документознавців С.Г.Кулешова [2] Н.М.Кушнарєнко [3], Г.М.Швецової-Водки [4],

За суттю до основних управлінських документів Київської Русі відносяться князівські грамоти, жалувані грамоти, хресні грамоти, які зафіксували політичні рішення, розподіл і перерозподіл земель між князівствами, князівські дарунки земель васалам за службу і монастирям, заповіти князів тощо. Грамоти традиційно скріплювалися іменними вислими печатками.

Класичними міжнародними документами Київської Русі були її договори з іншими країнами. На мініатюрах XI-XIII ст. руські послы часто зображувались зі сувоями грамот у руках [5, с. 177].

Оригінальним міжнародним документом на Русі були “речі”, або послання князів. Як правило – це документи дипломатичного характеру. Вони нерідко репрезентовані у літописах повністю [6, с. 165].

Документи економічного призначення представлені у Іпатському зводі згадками про велику кількість “купчих”, “дарчих”, “духівних (заповітових)” грамот, що складала протягом двох століть різні верстви населення.

У зводі є тексти, у яких вміщена інформація щодо здійснення внутрішніх прямих торговельних операцій, або через поручительство посередників, закріплене відповідним документом-розпискою – берестяною грамотою.

Берестяні грамоти засвідчували і побутову документну традицію Русі у вигляді особистого листування та нотаток. Прикладом слугує текст на знайдений у Новгороді берестяній грамоті “...я послал тебе бересту.”

Давньоруські документи XII-XIII ст. виконані кирилицею – типом письма, що одержав назву устав [7, с. 5].

За характером знакових засобів давньоруські документи є текстовими. У текстовому документі знаком є літера природної мови. Тому давньоруські документи часто називають вербальними або словесними.

Більшість документів Русі (за Н.М.Кушнарєнко) – двомірні, що мають розмір (формат) та обсяг (кількість сторінок). Запис інформації на цьому носії представляє собою два виміри: літери і цифри [8, с 45], або (за Г.М.Швецовою-Водкою) – лінійні, чи одномірні, текст у яких зроблений у лінію. Рядки розміщуються на аркушах послідовно один за одним [9, с. 76].

За матеріальним носієм давньоруські документи можна віднести до паперових, писаних на пергаменті і папері завширшки близько 3,5 вершків (15-17 см). Довжина документа могла бути різною за рахунок підклеювання до низу наступних аркушів [10, с. 78]. Берестяні грамоти виконані на березовій корі, яка використовувалась на Русі як доступний і дешевий матеріал для листування і спеціальних записів, як правило, міського, сільського, ремісничого і дрібного торговельного люду. Відомі з сучасних розкопок давньоруських пам'яток і на території України [11, с. 310].

За матеріальною конструкцією документи були листовими у вигляді одного або кількох аркушів будь-якого формату без їхнього скріплення. У зводі знаходимо також відомості про існування кодексових документів, виконаних у вигляді блоку-кодексу, тобто скріплених між собою по одному краю аркушів – сторінок.

За регулярністю виходу у світ документи, що знайшли відображення у зводі є неперіодичними, тобто виходили у світ одноразово і не мали продовження.

Визначальною є і класифікація давньоруських документів за місцем походження і домінуючої території розповсюдження та їх поділ на місцеві, регіональні, загальнодержавні, закордонні.

У зводі присутні всі види документів з останньої класифікації. Місцевими документами можна вважати внутрішнє листування та грамоти удільного князівства і князівства на волості. Регіональним були міжкнязівські угоди, у т. ч. щодо поділу територій. Національні документи – це грамоти, які регулювали питання життєдіяльності всієї держави і, в першу чергу, з військової справи, права, монетарної і фіскальної систем, церкви. До закордонних або іноземних відносяться міжнародні договори Русі.

Іпатський літописний звід зафіксував унікальну інформацію про усі важливі аспекти політичного, економічного, міжнародного і культурного життя Київської Русі. Він виступає джерелом дослідження раннього періоду української документної традиції.

Література

1. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л.Є.Махновця / Літопис Руський. – К.: Дніпро, 1989. – 591с.
2. Кулешов С.Г. Документознавство. Історія. Теоретичні основи / С.Г.Кулешов. – Киев: УДНДІАС; ДАКККіМ, 2000. – 161 с.
3. Кушнарєнко Н.Н. Документоведєние / Н.Н.Кушнарєнко. – К.: Знання, 2006. – 459 с.
4. Швецова-Водка Г.М., Документознавство : Навч. посіб. / Г. М.Швецова-Водка. – К.: Знання, 2007. – 398 с.
5. Рыбаков Б.А. Древняя Русь. Сказания, былины, летописи./ Б.А.Рыбаков – М., 1963. – 6. Там само.
7. Ричка В.М. За літописним рядком./ В.М.Ричка – К: «Радянська школа», 1991.– 207с.
8. Кушнарєнко Н.Н. Документоведєние .
9. Швецова-Водка Г.М., Документознавство.
10. Різник М.Г. Письмо і шрифт./ М.Г.Різник – К.: “Вища школа”, 1978. – 150с.
11. Толочко П.П. Київська Русь / П.П.Толочко – К.: Абрис, 1996. – 359с.

УДК316.722(477) «185/191»(043)

Дабло Л.Г., старший лаборант

Д.Н. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКИЙ – ПОСЛІДОВНИК О.О. ПОТЕБНІ

Дмитро Овсянико-Куликовський (1853-1920) – видатний український і російський вчений, культуролог та мовознавець – посідає чільне місце серед послідовників наукових ідей Олександра Опанасовича Потебні. Він закінчив Одеський університет, у якому потім деякий час працював. У 1888-1905 роках наукова і педагогічна його діяльність була пов'язана з Харківським університетом, де він познайомився з Потебнею і перейнявся його науковими

ідеями, які творчо розвивав, працюючи у Харківському, потім у Казанському і Петербурзькому університетах. З 1907 р. він Почесний академік Петербурзької АН. [1 185]

Овсянико-Куликовський, як і Потебня, займався вивченням не тільки суто лінгвістичних чи літературознавчих проблем, а й проблем взаємодії мовотворчості й художньої творчості, існування певної аналогії між образним змістом слова та художнім текстом, між науковим і художнім мисленням та психологією творчості. При його безпосередній участі було започатковано видання наукових збірників “Питання теорії та психології творчості” в Харкові, з яким він не поривав зв'язків, працюючи в Казані й Петербурзі.

Здобувши докторський ступінь, обдарований учений одержує місце професора у Харківському університеті – одному з найпрестижніших вузів тодішньої держави. Перед ним відкривалися неабиякі наукові перспективи у галузі лінгвістики. Здавалося б, кар'єру в основних рисах зроблено, честолюбної мети досягнуто, дослідницькі пріоритети визначено. Овсянико-Куликовський виявив себе в Харківському університеті і як видатний орієнталіст (сходознавець), знавець санскриту і староіндійської культури. Він застосував принципово нову методологію вивчення стародавніх пам'яток: якщо раніше пам'ятки вивчалися для побудови граматики відповідних мов, то учений розглядав вивчення санскриту як джерело для дослідження культури стародавнього світу, що відповідало традиціям Харківської філологічної школи.

Працюючи у Харківському університеті він несподівано змінює сферу наукових інтересів, відмовляючись від апробованої лінгвістичної проблематики, і разом зі студентами відвідує лекції іншої зірки національного та європейського масштабу – Олександра Потебні, натхненно студіюючи його психологічні концепції, тобто фактично розпочинає все з «нуля».

Дмитро Овсянико-Куликовський ставив собі за мету дослідження психології творчості, психологічне обстеження природи й творчості письменника в їхньому взаємозв'язку, аналіз «особливостей обдарування й усієї душевної організації художника», осмислення психологічного аспекту стосунків письменника та його персонажів. Він ретельно вивчав не лише конкретний психологічний, а й реальний психічний світ митця, навіть, за його ж словами, «психопатологічний устрій природи», а також те, як певний психічний тип письменника позначається на якості й особливостях художнього мислення, на характерних рисах його образної дійсності, творчої індивідуальності та індивідуалізованості.

До найбільш значущих праць ученого, безперечно, належить багатотомне соціально-психологічне дослідження «Історія російської інтелігенції» (1903–1910). У ньому Овсянико-Куликовський розглянув еволюцію образу інтелігента у російській літературі і визначив його місце й роль у суспільстві. [2.86] Ця робота мала неабиякий суспільний резонанс і стала чи не головною подією у літературознавстві першого десятиліття ХХ ст. Дмитра Овсянико-Куликовського визнали одним з провідних філологів-мислителів свого часу, науковцем з масштабним поглядом на літературний процес та духовно-історичні тенденції, особистістю потужної інтелектуальної культури.

Фундаментальні засади світогляду вченого – збереження чинного державоустрою, необхідність розвитку ліберальної демократії, активізація й поширення просвітницької місії еліти й інтелектуала у суспільстві, поступовість соціального й технічного розвитку, окультурення суспільної свідомості. Саме ці чинники, на його переконання, виступали гарантом всебічного прогресу держави. Сповненим динамізму, непересічних внутрішніх пошуків, духовних змін був для Дмитра Овсянико-Куликовського шлях особистості, її свідомості та психології до втілення й забезпечення цих фундаментальних засад, що він і продемонстрував своїм власним життям. [3.108]

Останні роки Д. Овсянико-Куликовського були важкими. Він звик до сталості, чітко налагодженого діяльного ритму, усвідомленості перспективи – власної, наукової, суспільної. У період хаотично-кардинальних змін (політичних і соціодуховних), національно-громадянської війни все це зникло. Країна воювала і ворогувала. Дружина вченого писала: «Коли у 1918 році перестав існувати редагований ним часопис «Вісник Європи» й

припинилися лекції у вищих навчальних закладах, Дмитро Миколайович залишився незатребуваним».

Академік Дмитро Овсяніко-Куликовський – визначна постать в історії слов'янської культури. Амплітуда його наукових інтересів величезна: лінгвістика, літературознавство, славістика, психологія, літературна критика, мемуаристика, громадська діяльність, редакторська праця.

Він жив зі своїм часом і пішов з історичної арени також зі своїм часом. Схоже, для вітчизняної демократичної культури його постать була передчасною. Однак цей академік-інтелектуал і ліберал став символом неминучості приходу й домінування категорій плюралізму і толерантності у нашому суспільстві. Своїм прикладом він довів, що людина здатна на безмежні перетворення й досягнення. Треба тільки працювати над власною свідомістю, розвивати свою розумову культуру, поважати себе й поцінювати інших. Він завжди вважав, що головні зміни відбуваються у конкретній свідомості конкретної особистості і що розвиток та утвердження гуманного інтелекту – єдиний виправданий шлях до одухотворення навколишньої реальності.

Не все з написаного вченим зберегло до сьогодні своє первісне значення. Проте не можуть втратити цінності його відданість науці, інтерес до життя і благородний гуманізм.

Література

1. Академік Д.М. Овсяніко-Куликовський як історик // Вісник ЛДПУ. – 2000. – №12 (32).-356с.

2. Ладиґа О.І. Особливості дослідження давніх форм суспільної і державотворчої організації (на основі психологічного методу Д.М.Овсяніко-Куликовського) // Вісник СУДУ. - 2000. - №2(24). – 147с.

3. Психологічний метод Д.М. Овсяніко-Куликовського та вивчення історії суспільства (на прикладі дослідження феномена слов'янофільства) // Вісник СНУ. – 2001. – №4 (38). – 179с.

УДК 005.330.3

Кудлай В. О., асистент

КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ

В умовах інформатизації суспільства підвищення економічного та юридичного значення документів у сфері документаційного забезпечення управлінської діяльності актуалізує дослідження, зумовлені переходом від класичної організації діловодства до високоефективних систем управління всім комплексом інформаційно-документаційних ресурсів, які на основі сучасних техніко-технологічних методів застосовуються для досягнення стратегічних та оперативних цілей управління в будь-якій організації.

Необхідність забезпечення ефективної документної діяльності, систематичне використання документної інформації в управлінні організаціями формує комплекс проблем, вирішення яких становить сутність керування документацією. Елементи керування документацією базуються на повному життєвому циклі документів:

- створення документів, що охоплює встановлення переліку використовуваних документів, їх назв і функціонального призначення, проектування форм документів, контроль за їхнім використанням, застосування сучасних інформаційних технологій для створення документів;

- зберігання і використання документної інформації, що охоплює формування справ, створення файлів і систем пошуку документів та інформації, розвиток систем передавання інформації, телекомунікацій, копіювання і тиражування документів, створення центрів зберігання документів чи адміністративних архівів;

- передавання документів на постійне (державне) зберігання, що охоплює створення переліків документів з термінами зберігання, оцінку документів, ідентифікацію та опис кожного документа і комплексів документів;

- управління архівами, що охоплює проектування і побудову архівосховищ, вдосконалення методів консервування і реставрування, систематизацію та опис архівних фондів, доступ до документів, складання довідкових матеріалів, поширення в суспільстві інформації про архіви.

Формування системи керування документацією передбачає розроблення її концепції, надання логіки її побудові і моделювання предметного втілення.

Глобалізація сучасних економічних і суспільних процесів зумовлює необхідність міжнародної уніфікації та стандартизації інформаційних процесів. Уніфікацію процесів керування потоками управлінських документів на міжнародному рівні закладено стандартом ISO 15489-2001 «Інформація та документація. Управління документацією», що стосується управління документами всіх видів та на всіх носіях, створених або отриманих організацією (державною і недержавною) в процесі її діяльності, а також фізичними особами (суб'єктами підприємницької діяльності). В Україні діє гармонізована версія цього міжнародного стандарту – ДСТУ 4423:2005 [2; 3].

Концепція стандарту закладає його придатність для використання в організаціях, установах, на підприємствах, незалежно від їхнього статусу та напрямків діяльності, забезпечуючи при цьому сучасний підхід до керування документацією. Він визначає обов'язки організації під час реалізації процесів документування, надає рекомендації щодо розроблення політики управління документацією в організації та пов'язаних з нею процедур, систем і процесів, а також щодо розроблення та впровадження систем документації. Функціональні обов'язки та права у сфері керування документацією розподіляються між всіма працівниками діловодної служби, і відображаються у посадових інструкціях. Елементом уніфікації технології діловодних процесів є визначення відповідальності, повноважень та взаємин у сфері роботи з документацією, що формує підґрунтя для створення і збереження системи правил щодо управління документами, яка б враховувала не тільки внутрішні вимоги, але й вимоги зовнішніх зацікавлених осіб.

Керування документацією розглядається у міжнародному стандарті як частина системи управління якістю [1]. Міжнародний стандарт пропонує оптимальну методику керування документацією, яка призначена як для фахівців управлінської сфери, так і для спеціалістів інших сфер діяльності (розробників нових інформаційних програм і систем), щоб забезпечити відповідність цих програм та систем завданням оптимального, оперативного і повного забезпечення інформацією управлінської діяльності.

Нормативно-методична база діловодства в Україні як сукупність вимог, норм, правил щодо складання документів та роботи з ними, має локальні сфери застосування, тобто чинні в Україні нормативні документи регулюють або окремі питання роботи з документами, або стосуються окремих груп документів чи установ, організацій, підприємств. З метою надання повної, оперативної та достовірної документованої інформації для прийняття обґрунтованих і кваліфікованих управлінських рішень нагальною необхідністю є скерування державної політики на формування процесу організації керування документацією за єдиними правилами шляхом перегляду нормативів, які діють на міждержавному, державному, міжгалузевому рівнях управління, запровадження стандартизації та уніфікації управлінських процедур та технологій.

Література

1. ДСТУ ISO 9000-2001 (видано ISO в 2000). Системи управління якістю. Основні положення та словники (ISO 9000:2000, IDT). – К.: Держспоживстандарт України, 2001. – 27 с.

2. ДСТУ 4423-1:2005. Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 1. Основні положення (ISO 15489-1:2001, MOD). – Чинний від 01.04.2007. – К.: Держспоживстандарт України, 2007.- 28 с.

3. ДСТУ 4423-2:2005. Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 2. Настанови (ISO/TR 15489-2:2001). – Чинний від 30.06.2007. – К.: Держспоживстандарт України, 2007.- 43 с.

УДК 352.07:35.077.1(045)

Петрова І. О., кандидат історичних наук, доцент

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ЗІ ЗВЕРНЕННЯМИ ГРОМАДЯН В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Одним з факторів створення та розвитку демократичної держави, стабілізації її соціально-економічного та політичного життя є укріплення системи місцевого самоврядування, основною ланкою якої є органи місцевого самоврядування. Діяльність цих органів влади спрямована на забезпечення потреб та інтересів територіальної громади, на підвищення рівня її життєдіяльності. Вирішення питань місцевого значення супроводжується створенням або обробкою відповідних документів, які одночасно виступають і як засіб праці, і як її результат. Якість оформлення документа, оперативність його обробки, системність зберігання та використання інформації, яка міститься в ньому, забезпечують швидку реалізацію поставлених перед органами місцевого самоврядування завдань.

Основний масив документів, які надходять до органу місцевого самоврядування, складають звернення громадян. У них відображені актуальні проблеми місцевого значення та пропозиції щодо їх вирішення. Оперативне та якісне реагування органів місцевого самоврядування на поставлені питання у відповідних документах забезпечує розробку і прийняття раціонального управлінського рішення, а також зміцнення власного авторитету перед населенням. Обмін інформацією між органом самоврядування та населенням, який відбувається під час роботи зі зверненнями громадян, – це запорука успішного розвитку не тільки територіальної громади, а й держави взагалі. Ефективність цього процесу залежить від різних факторів, одним з яких є раціональна організація роботи зі зверненнями громадян, тому вдосконалення практичних аспектів цієї сфери є достатньо актуальним питанням на сьогодні.

Основними напрямками вдосконалення роботи зі зверненнями громадян в органах місцевого самоврядування можна вважати такі:

– внесення змін у Закон України «Про звернення громадян» [3] та нормативно-правові документи, що регулюють організацію роботи зі зверненнями громадян, зокрема в «Інструкцію з діловодства за зверненням громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації» [2] (щодо звернень громадян, які подаються з використанням Інтернет та цифрового підпису, запровадження в органах місцевого самоврядування систем електронного документообігу та електронного цифрового підпису);

– розроблення та впровадження нормативно-методичних документів, які регламентуватимуть процеси документування та організування роботи зі зверненнями громадян, в тому числі і з використанням новітніх технологій;

– організація роботи зі зверненнями громадян в умовах формування інформаційного суспільства та реалізації Національної програми інформатизації України;

– підвищення рівня інформаційної культури співробітників органів місцевого самоврядування, які працюють зі зверненнями громадян.

Структурні підрозділи з питань роботи зі зверненнями громадян на сьогодні укомплектовані персональними комп'ютерами та периферійними пристроями – сканерами, принтерами та копіювальними апаратами. Цей технічний парк потребує систематичного оновлення та посилення, щоб потужності персональних комп'ютерів вистачало на роботу з кількома базами даних одночасно.

Покращення роботи зі зверненнями громадян, створення її більш прозорою, прискорення обміну інформацією між органами місцевого самоврядування та громадянином, скорочення терміну оброблення звернень, спрощення процедури прийняття рішення за цими документами є можливим на підставі використання електронних інформаційних ресурсів. Веб-сайти органів місцевого самоврядування містять перелік вимог до звернення (зразок), інформують про найбільш гострі проблеми, статистику та характер звернень громадян, порядок запису на прийом, розпорядок роботи електронної приймальні.

На сучасному етапі багатьма органами місцевого самоврядування використовуються електронні приймальні. Її відвідувачі можуть направити звернення за адресою керівництву органу влади, депутату органу влади. Звернення, які потрапляють до електронної приймальні, розглядаються згідно з встановленим порядком у нормативно-правових актах, реєструються у той же день. Відповідь на звернення відправляється за поштовою адресою, яка вказана у листі [1, 290].

Перспективним напрямом вдосконалення роботи зі зверненнями громадян в органах місцевого самоврядування є створення комплексних інформаційних систем управління контактами, інтегровані з центром обробки звернень (call center). Використання такого центру як основного засобу організації контактів з мешканцями міста обумовлено тим, що телефон як і раніше є найбільш доступним, оперативним і зручним засобом передачі інформації.

Для більш оперативного та якісного контролювання проходження і виконання звернень громадян впроваджуються системи електронного документообігу, наприклад система електронного документообігу «Контроль звернень громадян». Створюються комп'ютерні бази даних.

Отже, форми роботи зі зверненнями громадян потребують певного вдосконалення. Проблемними залишаються такі питання: обмежена кількість нормативно-правових актів, що регулюють процес використання новітніх технологій в роботі зі зверненнями громадян; повільне розроблення спеціалізованих програм та систем електронного документообігу; недостатній рівень інформаційно-технологічної компетентності робітників структурних підрозділів роботи зі зверненнями громадян тощо. Результатом вирішення існуючих проблем повинна стати досконала система документування і роботи зі зверненнями громадян, яка буде здатна швидко і ефективно вирішувати питання, поставлені в цих документах.

Література

1. Нестеренко О.В. Основи побудови автоматизованих інформаційно-аналітичних систем органів державної влади /О.В. Нестеренко. – К.: Наук. думка, 2005. – 628 с.
2. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненням громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 348 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 16. – С. 85–99.
3. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256. – С. 685–693.

УДК 378.124:371.333(043)

Орехова С.Є., кандидат історичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Науково-технічний прогрес суспільства, постійне зростання кількості інформації, підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності, швидка зміна технологій у всіх галузях людської діяльності – все це вимагає від професорсько-викладацького складу ВНЗ високого рівня викладання як базових, так і спеціальних дисциплін. Для успішного

розв'язання цих проблем необхідно широке використання нових педагогічних технологій у навчальному процесі і створення інформаційних фондів для них на базі сучасних ПК. Це завдання може бути розв'язане на підставі широкого використання можливостей ІТКТ, що значно інтенсифікують процес презентації інформації, забезпечують якість засвоєння навчального матеріалу з різних дисциплін, допомагають студентам самостійно здобувати знання на базі сучасних засобів телекомунікацій.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження відкрили величезний дидактичний потенціал таких технологій, довели, що мультимедійне подання навчальної інформації дозволяє значно підвищити ефективність засвоєння матеріалу, тому що при роботі з такими засобами навчання у студентів активізуються всі види розумової діяльності. Правильна побудова навчального процесу дає можливість досягти необхідної якості. Переваги мультимедія, у порівнянні з іншими засобами навчання, полягають у використанні їх у навчальному процесі як інтерактивного багатоканального інструмента пізнання.

Основні напрями використання ІТКТ у професійній діяльності викладача полягають:

- створення методичних вказівок до вивчення навчальних дисциплін та різноманітних документів (створення публікацій, бюлетнів, оголошень, роздаткового матеріалу та інших друкованих матеріалів; створення комп'ютерних презентацій та інтерактивних наочних посібників; побудова діаграм і схем);

- комунікації та спілкування (пошук і завантаження інформації з Інтернет; електронне листування; обмін миттєвими повідомленнями; створення власних веб-сайтів; IP – телефонія тощо);

- мультимедія, робота з графікою (створення схем, логотипів, креслень, векторних ілюстрацій; прості розрахунки з табличними даними; побудова графіків функцій; візуалізація даних).

Проте у великому арсеналі пропонованих виробниками комп'ютерних програм можна знайти такі програмні засоби, що дозволяють викладачам досить швидко і просто розробляти різні комп'ютерні додатки до курсів, що читаються, у тому числі і з мультимедійними ефектами. Однією з таких програм є Power Point, яка входить до складу пакета Microsoft Office. За допомогою цієї програми можна створювати презентації досліджуваного матеріалу. Одним з достоїнств таких навчальних презентацій є можливість створення на їхній основі навчальних засобів, які дозволяють поєднати переваги модульної побудови навчально-методичного комплексу дисципліни і мультимедійну ефективність його використання в навчальному процесі [1].

Нині у вищих навчальних закладах з метою підтримки та збагачення навчального плану найчастіше використовують такі мультимедійні продукти, як: інтерактивні довідники та матеріали для самоосвіти (словники, енциклопедії, атласи, самовчителі різних мов тощо), мета яких – викликати інтерес і бажання пізнавати більше. Взагалі, інтеграція освітнього мультимедійного матеріалу в навчальні плани освітянських закладів є однією з найактуальніших проблем.

У «Всесвітній доповіді з освіти» ЮНЕСКО було виділено три цілі використання комп'ютерів та мультимедійних продуктів у наш час у різних системах освіти:

- перша (традиційна) – як засіб забезпечення набуття учнями мінімального рівня комп'ютерної грамотності;
- друга – як засіб підтримки та збагачення навчального плану;
- третя – як середовище для взаємодії між викладачами та студентами [2].

Отже, використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у професійної діяльності викладача надають можливість: реалізації міжпредметних зв'язків; проведення наочних тестувань і діагностики; виконання реферативних, творчих і інших робіт з використанням інформаційних технологій; пошуку і обробки інформації в рамках матеріалу, що викладається, з використанням Інтернет; використання електронних таблиць для вирішення завдань; проведення наукових конференцій, презентацій; використання мультимедія технологій при викладанні навчального матеріалу; проведення віртуальних

практикумів тощо. Використання інформаційних технологій - підвищує рівень професійної культури; розвиває плідну співпрацю з студентами; дає можливість самореалізації і самоствердження; підвищують інформативність лекційного матеріалу, ефективність навчання, додають йому динамізм і виразність.

Застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у процесі відбору, накопичення, систематизації і передачі знань, а також в організації різних видів навчальної діяльності є однією із значущих рис системи освіти, що формується сьогодні.

Література

1. Всемирный доклад по образованию, 1998 г.: Учителя, педагогическая деятельность и новые технологии / ЮНЕСКО. – Париж: ЮНЕСКО, 1998. – 175 с.
2. Мороз І.В. Педагогічні умови запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Монографія: – К.: Т-во "Освіта України", КОО, 2005. – 196 с.
3. Петров М. Информационные системы: Учебник для вузов. - СПб: - 2001. -688 с.

УДК 477+351.9

Сальнікова Н. В., пошукувач

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ 1920-1930-х рр.: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1920-1930-ті рр. відзначені активним розвитком наукової організації управлінської праці та діловодства. В ці роки був накопичений значний фактичний матеріал, що став основою для створення спеціальної літератури, вивчення якої має важливе значення для дослідження історії документаційного забезпечення управління в Україні. Праці з діловодства 1920-1930-х рр. є не лише, власне, літературою з теми дослідження, а й історичними джерелами. В цей період вийшло близько кількох сот назв праць з діловодства. Це офіційні видання органів контролю, інститутів та інших установ, діяльність яких була пов'язана з проблемами раціоналізації та техніки управління, спеціальна література з наукової організації праці та діловодства, періодичні видання, збірники документів, матеріали конференцій, нарад з НОП, а також «керівництва», «правила», «інструкції» тощо з діловодства. Так, тематичні збірники документів і матеріалів містять різноманітні відомості з питань діловодства 1920-1930-х рр., відображаючи діяльність республіканських і місцевих органів контролю з впровадження в діяльність державних установ принципів наукової організації праці. Найбільш суттєві та різноманітні відомості з цих питань містили журнали, що видавалися у вказаний період республіканськими органами контролю, науковими інститутами та спеціалізованими установами: «Производство, труд, управление», «Під контроль мас», «Питання праці», «Вопросы труда на Украине», «Вестник рабоче-крестьянской инспекции на Украине» та багато інших. На сторінках цих журналів глибоко та широко висвітлювалися питання впровадження наукових основ управління в діяльність державного апарату, узагальнювався досвід раціоналізації в установах, висвітлювалася діяльність місцевих органів контролю тощо.

Багато матеріалу публікувалося в періодичній пресі – центральній, республіканській, місцевій, що всебічно характеризує процеси становлення, розвитку та удосконалення державного апарату та діловодства в СРСР та УСРР зокрема. Різноманітний матеріал з досвіду діяльності місцевих органів контролю в УСРР містився в газетах: «Большовик Полтавщины», «Диктатура труда» (Сталіно), «Червоний кордон» (Хмельницький), «Пролетарська правда» (Київ), де публікувалися найважливіші постанови органів контролю, систематично узагальнювався досвід роботи Центрального Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції (ЦНК РСІ) та місцевих органів контролю. Більшість газет досліджуваного періоду мали «Листки РКІ», де було розкрито специфіку, місцеві особливості діяльності НК РСІ, проаналізовано численні форми і методи масової роботи органів контролю. Місцева преса систематично друкувала інформацію про НОП,

раціоналізацію управління тощо. Наприклад, у газеті „Пролетарская правда” був відведений спеціальний „Уголок НОТ”. Питання впровадження основ НОП висвітлювалися й на сторінках місцевих журналів („Коммуническая мысль”, „Местное хозяйство” та ін.).

Значний інтерес для теми дослідження становлять також постанови та розпорядження, видані у 1920-1930-х роках з питань організації діловодства в радянських установах. Головними джерелами для висвітлення заходів загальнодержавного рівня з питань діловодства є законодавчі акти, опубліковані в «Собрании узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства» (1922 р.), спеціальних збірниках законодавчих та керівних матеріалів тощо. Джерелами вивчення історії діловодства радянського періоду є також статті, опубліковані у фаховій періодиці: «Советские архивы», «Археографический ежегодник», «Труды ВНИИДАД», «Студії з архівної справи та діловодства» та інші.

Важливими джерелами з теми дослідження є й архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, в яких відображено багатогранну діяльність НК РСІ УРСР, зокрема: протоколи засідань колегії НК РСІ УСРС, об'єднаних засідань Президії ЦНК КП(б)У та Колегії НК РСІ УРСР, звіти НК РСІ УРСР, місцевих органів контролю, накази наркома РСІ, циркуляри, огляди, матеріали обслідувань, доповідні записки, різні статистичні дані. В архівних матеріалах період широкого впровадження НОП у виробництво та управління (1924-1928 рр.) відображений досить докладно, як і питання раціоналізації держапарату та діловодства в республіці, незважаючи на той факт, що значна частина архівів цього часу загинула в роки Великої Вітчизняної війни. Особливо слід відзначити фонд № 4508, документи якого розкривають діяльність Інституту раціоналізації праці. Це, зокрема, протоколи засідань, виписки та доповідні записки, уставні документи, звіти про діяльність Інституту за певні роки, звіти про склад керівних кадрів, а також «Інформаційний бюлетень Інституту раціоналізації управління».

Питання діловодства, наукової організації праці, раціоналізації управління тощо 1920-1930-х років розкриті у працях Е.К. Дрезена, В.І. Мейльмана, Г.І. Славуцького, П.В. Верховського, А. Ротта, О. Бузинного, В. Щепотьєва, Ф. Кінжалова та багатьох інших. Разом з тим слід відзначити, що історія діловодства 1920-1930-х рр. загалом розглянута в незначній кількості публікацій. Це, зокрема, праці таких вчених, як К. Мітяєв, Я.З. Лівшиць, С.Н. Іконніков, А.М. Сокова, Н.С. Костинська, С.Г. Кулешов, М.І. Додонова, М.В. Ларін, І.Є. Тамм, Д.І. Сольський та інші, в яких розкрито окремі аспекти історії діловодства в Україні в різні періоди.

Таким чином, 1920-1930-ті рр. позначені активним розвитком наукової організації управлінської праці та діловодства. В ці роки був накопичений значний фактичний матеріал, що став основою для створення спеціальної літератури, вивчення якої має важливе значення для дослідження історії організації діловодства в Україні. Праці 1920-1930-х рр. часто мали прикладний характер, хоча корисні головним чином завдяки наведеним фактичним даним з організації документального забезпечення управління.

Література

1. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 1.
2. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 160.
3. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 181.
4. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 222.
5. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 227.
6. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 38.
7. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 53.
8. Бузинний О. Практичний підручник діловодства українською мовою / О. Бузинний, В. Щепотьєв. – К. : Держвидав України, 1924. – 84 с.
9. Дрезен Э. К. Делопроизводство: От регистрации бумаг к классификации переписок и к отказу от регистрационных записей / Э. К. Дрезен. – [3-е изд.]. – М. : Изд-во НК РСИ СССР, 1925. – 211 с.

10. Збірник законень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УРСР за 1918–1932 рр. – К., 1933.
11. Інструкція про постановку архівної частини діловодства в урядових і громадських установах УСРР // Збірник законень УСРР. – 1926. – №7. – С. 18-24.
12. Кирницкий К. Рационализация на Украине / К. Кирницкий // Техника управления. – 1926. – № 2.
13. Кифорак В.Ф. З історії розвитку наукової організації праці на Україні / В.Ф. Кифорак, Г.Т. Черненко // Укр. іст. журнал. – 1968. – № 10.
14. Кінжалов Ф. Легка кавалерія РСІ у боротьбі проти бюрократизму / Ф. Кінжалов. – Х., 1929. – 35 с.
15. Кулешов С. З історії організації наукових досліджень процесів діловодства в Україні у 1920–1930-х роках / С. Кулешов // Студії з архів. справи та документознавства. – К., 2004. – [т. 11]. – С. 164-165.
16. Мейльман В. И. Общее делопроизводство / В.И. Мейльман, Н.В. Фолькман, А.В. Эйхенвальд. – М. : Техника управления, 1930. – 58 с.
17. Митяев К. Г. История и организация делопроизводства в СССР / К.Г. Митяев. – М., 1959.
18. Підручник діловодства сільських рад та районних виконавчих комітетів / НК РСІ УРСР. Група радян. упр. – Х. : Укроргстрой, 1928. – 246 с.
19. Ротт А. Основні етапи розвитку робітничо-селянської інспекції / А. Ротт. – Х., 1931.
20. Славущий Г. И. Карточная система делопроизводства для центральных и губернских учреждений / Г.И. Славущий, С.И. Войтицкий. – Х. : Госиздат Украины, 1924. – 50 с.

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

УДК 94:339:316.343.34 (477=14) “16/18”

Волониць В. С., кандидат історичних наук, старший викладач

ДІЯЛЬНІСТЬ НІЖИНСЬКОГО ГРЕЦЬКОГО КУПЕЦТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЯРМАРКОВОЇ ТОРГІВЛІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ СЕРЕДИНИ XVII – XVIII СТ.

Середину XVII – XVIII ст. в соціально-економічній історії України характеризується як період становлення початкових форм мануфактурного виробництва, яке активізувалося петровськими реформами, утім відсутність розвинутого виробництва зумовлювала виключно ярмарковий характер торговельної діяльності. Особливістю українських ярмарків була їх періодичність. Ярмарки були не лише виразником та необхідним елементом функціонування товарообігу, але й важливим елементом міжнародної сухопутної торгівлі. На ярмарки привозили товари зі Сходу, Заходу, Півдня. На великі ярмарки греки виїздили такими великими групами, що в Ніжині відкладалися загальні збори й прийняття рішень з важливих питань до повернення купців. Ярмарок діяв один або два тижня, та поновлювався в одному й тому ж місці шість разів на рік, переходячи через певний проміжок часу в інше конкретне місце. Відсутність виходу до морських торгових шляхів зумовила набуття сухопутною торгівлею виключної ролі, основні шляхи якої проходили через українські та польські землі. Виходячи з цього, торгівля зосереджувалася здебільшого на прикордонних територіях, а прикордонні ярмарки стали основним елементом торговельних взаємин.

З XVII ст. виняткове значення у товарообігу мав Свенський ярмарок при Свенському монастирі, що знаходився у двох верстах від прикордонного міста Брянська. Цей ярмарок був центром торгівлі хутром з Україною. Після здобуття Азова Петром I, указом від 14 березня 1701 р. передбачалося “Свинской ярморке в 1701 г. быть по прежнему, а впредь ей не быть. А приезжать для торга грекам в Азов...” [1]. Закриття Свенського ярмарку на початку XVIII ст. спричинило зростання ролі Кролевецького. Згідно зі свідченнями 1702 р. цей ярмарок “многочудно бывает против Свинской; только немного торгу бывает и товаров много и московских и польских. И греков много живет, торгуются, только хорошего торгу на три дня, а то и на праздник Семенов день все вдруг и разъедутся”. Так, у 1748 р. бендерський паша звертався до ніжинського купецького братства з проханням надіслати йому хутряного товару. Проте ніжинські купці, які повернулися з ярмарку, “объявили, что такого требуемого вашим превосходительством мехового товара у них купеческих людей неслучилось”. Утім, греки наголосили – “де не соизволит чего ваше превосходительство к следующему главному Кролевецкому ярмонку для сыскания потребного вашему превосходительству меховому товару” [2]. Отже, цей документ акцентує увагу не тільки на ролі, яку відігравав Кролевецький ярмарок у процесі постачання певного виду продукції, а й значення, якого він набув в контексті міжнародного товарообігу.

Однак вже у 1711 р. розпорядження було скасовано – “Свинской ярмонке быть по прежнему”. Ярмарок тривав два тижні, з 1 по 15 серпня. Російські купці встигали прибути на торги лише до 15 серпня, тоді як греки, поляки та інші іноземні купці вже від’їздили до Кролевецького. Греки були одними з основних торгових агентів на цьому ярмарку. Так, із чолобитної до царя Петра Олексійовича грека Юрія Леонтєва ми дізнаємося, що купець просив дозволу на виїзд з Москви до Свенського ярмарку та до Ніжина і звідти до Москви [3, 1–1 зв.].

Указ імператриці Єлизавети Петрівни від 20 грудня 1753 р., який скасував усі внутрішні митні збори, спровокував ліквідацію Свенського серпневого ярмарку, на зміну якому прийшов Свенський Покровський ярмарок.

Приєднання Лівобережної України до Росії, та ліквідація митниць 1757 р. активізували ярмаркову діяльність. До того часу, поки Новоросія була виключена з зони основного торговельно-комерційного процесу, та сухопутна торгівля залишалася пануючою, ярмарки були центрами торговельно-грошових операцій, де реалізовувалися іноземні та місцеві товари. У Ромнах також існували два гуртові ярмарка – Вознесенський та Іллінський. Вони були найбільші й найголовніші, особливо щодо продажу сінокісних кіс. За свідченнями О.Шафонського, на роменські ярмарки з Ніжина привозили багато турецьких та італійських шовкових товарів, М.Плохинський до цього ярмаркового асортименту додає ще кумачі, червоний сап'ян, кримські вина й бакалію [4].

Ярмарок започаткував місті Ніжині, як вказує М.Домонтович, гетьман Богдан Хмельницький [5]. У Ніжині відбувалося два ярмарки – Всеїдний та Покровський, де активно торгували греки. На ярмарок постачали турецькі товари, «мягкая рухлядь», російські льняні, пенькові, вовняні вироби, вироби з грубого шерстяного прядива.

Роль ярмарків в економічному житті грецького купецтва ілюструє показовий епізод зі спробою перевести найважливіший Кролевецький ярмарок до Ніжина. З цією ініціативою виступив малоросійський губернатор М.Миклашевич. Саме він двічі звертався до грецького магістрату з проханням повідомити про готовність міста до облаштування ярмаркового торгу, про кількість необхідних кам'яних будівель, заїжджих будинків, крамниць, комор, льохів та згоду греків на час ярмарку здавати у винайм житлові приміщення. У відповіді вказувалося: “В г. Нежине имеется подведомых сему магистрату греков каменных кладовых и погребов, без всякого найму в порожнюю состоящих более пяти десяти хозяевами да находящихся в ведомстве греческой Нежинской церкви каменных ж кладовых и погребов порожных (выключая отданные в наем) до тридцати”. Хоча ми не маємо даних, щодо результатів цієї ініціативи, втім зауважимо, що мова йшла не про започаткування окремого нового ярмарку, а про продовження попереднього покровського до вересня, який починався зі свята народження пресвятої Богородиці” [6].

Отже провідну роль відігравали ярмарки і в економічному житті грецького ніжинського купецтва та й усієї системи внутрішньої торгівлі України. Збільшення кількості ярмарок і товарообігу було результатом подальшого розподілу праці і розвитку товарно-грошових відносин. Ярмарки були своєрідними артеріями розподілу товарів по містах, селах і хутора, в умовах тогочасного бездоріжжя та нестачі досконалих засобів сполучення. Вони зумовлювали розвиток постійної торгівлі в містах. Однак це органічне поєднання двох факторів існувало до того часу, поки постійна торгівля перебувала в зародку

Література

1. Полное собрание законов Российской империи. – Т. 2, № 818. – С. 264.
2. Центральний державний історичний архів у м. Києві, ф. 59, оп.1, спр.1583, арк.3.
3. Російський державний архів давніх актів, ф. 52, оп.1, спр.18, арк. 20-21.
4. Шафонский А.Ф. Черниговскаго наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, из частей коей оно наместничество составлено / А. Шафонский – К.: Университетская типография, 1851. – С. 40.
5. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния / М. Домонтович. – Спб.: Губ. Тип, 1865.– С. 73
6. Харлампович К. Грецька колонія в Ніжині в її минулому (XVII-XVIII ст.) // Греки в Ніжині. Збірник статей та матеріалів. Серія: Ніжинська старовина. – Вип. I. – Ніжин, 2000. – С. 130

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТУ ХЛІБА В УРСР (1928-1933 РР.)

В умовах гострого дефіциту продовольства, зростання обсягів внутрішнього споживання хліба та його незначних валових зборів, експорт зернових культур втрачав пріоритетність джерела валютних надходжень. Експортний план 1928/29 р. для УСРР становив 120 млн крб., у 1929/30 р. – 135,9 млн крб., але основними статтями надходжень була не продукція сільського господарства, а залізна руда, марганець, антрацит, кальційовані соди [3, 41]. 4 вересня 1931 р. Сталін в листі до Л. Кагановича писав: «Ви всіляко тиснете на експорт хліба, коли за нього платять копійки, і хочете притримати і ліквідувати експорт масла та яєць, які представляють найбільш вигідний експортний товар» [1, 80]. Незважаючи на сталінську репліку валютна комісія при РНК СРСР, засідання якої відбулося 29 грудня 1931 р., зобов'язала НКПостач СРСР відвантажити на експорт протягом першого кварталу 1932 р. 4,5 млн т хлібопродуктів з урожаю 1931 р. [1, 24]. 24 червня 1932 р., як зазначав Каганович в листі до Сталіна, Зовнішторг СРСР пропонував встановити експортний план з врожаю 1932 р. в обсязі 4 млн т [1, 189]. Л. Кагановича вважав, що вивозити хліб «треба негайно», але дещо зменшивши план. Сталін, відповідаючи Л. Кагановичу та В. Молотову, запропонував «серйозно скоротити план» експорту для третього кварталу – до 61,5 млн пудів, а з врожаю 1932 р. до 150 млн пудів, хоча реально він досяг 1,6 млн т [1, 198].

Експорт зернових відбувався за рахунок українського хліба. 2 лютого 1932 р. Всеукраїнська контора «Союзхліб» повідомляла, що на 31 січня 1932 р. відвантажено 2,2 млн т зерна, з них – жита 463 тис., пшениці – 948,4 тис., ячменю – 986,9 тис., кукурудзи – 90,3 тис. т [2, 50]. Вивіз хліба з України врожаю 1931 р. продовжувався. 29 березня 1932 р. Наркомзем СРСР встановив експорт з України 1,8 млн т різних ярових культур [2, 78], а також 2,6 млн т озимих пшениці та жита [2, 80] з врожаю 1932 р. В чорноморських портах завантажували десятки парохідів протягом січня – березня 1932 р. Опубліковані матеріали про експорт хліба у 1933 р. свідчать про зменшення обсягу. Одеська контора «Експортхліб» 30 листопада 1933 р. інформувала про скорочення експорту зернових культур восени, а станом на 5 грудня 1933 р. 7 областей УСРР та АМСРР відвантажили до Одеського порту 151407 т пшениці, 12565 т жита, 108557 т ячменю, 18045 вівса, 1132 т проса, а разом 291706 т [2, 367]. За 1933 р. відвантажено на експорт 369969 т, а протягом трьох перших кварталів плани перевиконувалися, хоча річний план недовиконано на 7,8% [2, 376].

Експорт хліба за п'ять років суттєво зменшився, незважаючи на грандіозні плани сталінського керівництва перетворити колгоспи в основних експортерів зерна. Вивіз хліба, особливо в умовах його гострого дефіциту в країні, унеможливив повноцінне продовольче забезпечення міського населення, спонукав до його нормативного розподілу через карткову систему. Зернова проблема та методи її подолання не дозволили забезпечити хлібом сільське та міське населення, збалансувати експорт, а хлібозаготівельна та продрозверсткова система виявилися неефективними.

Література

1. Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. / Сост. О.В. Хлевнюк, Р.У. Дэвис, Л.П. Кошелев и др. – М.: РОССПЭН, 2001. – 798 с.
2. Український хліб на експорт: 1932–1933 / Ред. кол.: Г. Боряк, Р. Круцик, Ю. Круляк та ін.; за ред. В. Сергійчика. – К.: ПП Сергійчик М.І., 2006. – 432 с.
3. ЦДАГО України. – Ф.1. – Опис 6. – Справа 135. – Матеріали к протоколам №№ 119-124; 2,4,5 засіданий Политбюро ЦК КП(б)У, 10.10.1927 г.; 25.02.1927 г., на 86 л.

НАСЕЛЕННЯ МАЛОЇ ЯНІСОЛИ ЗА ЧАСІВ ЗАСНУВАННЯ СЕЛА

У збереженні й поширенні національної культури та традицій певну роль відіграють мешканці грецьких сіл Північного Приазов'я. Витоки деяких сучасних традицій Малоянісоля сягають часів заснування села. Однак соціальна історія окремих сіл регіону вивчається недостатньо. У більшості робіт побіжно згадуються села регіону, у тому числі й Малоянісоль [1]. Про первинне населення села Малая Янісала відомо дуже мало.

Проблему заснування грецьких сіл активно вивчав дослідник А.С. Калоєров [2]. Останнім досягненням у вивченні історії села є робота російського дослідника, вихідця із села Малоянісоль Є.Г. Аніміца [3]. Джерела з зазначеної проблеми не чисельні. В основному актові документи: відомості, переписи населення, тощо [4]. Проте вони дозволяють з'ясувати частину фактів щодо складу населення села Малая Янісала за часів його заснування.

Управління селом повинен був здійснювати особливий урядник із росіян, який охороняв та захищав, але не втручався у справи селян [5]. Тому за часів заснування села Малая Янісала провідну роль відігравали його духовні лідери – священики місцевих церков. В селі у 1782 році служили поп Прокофей (32 роки) та поп Федір (46 років). Очевидно, ті священики, про участь яких у виступах проти поселення в Північному Приазов'ї та намірі повернутися до Криму йшлося в рішенні Азовської губернської канцелярії. Поп Чемреку Федір розкався у сподіяному, отримав прощення та заступництво у митрополита Ігнатія, повернув свою паству, серед якої, очевидно, і служив в околицях Малої Янісали, коли мешканці Чемреку туди переселилися [6]. За молодого священика власне Малої Янісали Прокофея був побудований перший храм у селі. Дерев'яна Феодоро-Стратілатівська церква була побудована вже у 1780 р. [7].

Серед суспільних авторитетів села Малая Янісала слід назвати удаманусів – головних чабанів стад овець. Оскільки вівчарство за заснування села та ще тривалий час по тому було основним напрямом господарської діяльності, то й праця чабана була престижним заняттям. Крім того, саме удамануси були найбільш заможними мешканцями села [8]. Напевне, ті череди, а, перш за все, те, що від них залишилося після важкої дороги із Криму у Північне Приазов'я і стали головною опорою селянських господарств та на тривалий час визначили напрямок господарської діяльності греків. Переважна більшість заможних греків Криму, напевне, зберегла свій майновий та суспільний статус і в Приазов'ї, особливо ті, хто мали череди овець. Певним чином саме вівця врятувала мешканців Малої Янісали у важкі часи розбудови села. Тому й така шана чабанам та особлива любов до страв із баранини.

Відомі неповні дані щодо перших мешканців села. Це прізвища, імена, то-батькові та роки життя близько 300 переселенців-чоловіків. Серед них діти та молодь до 19 років складає трохи менше половини, інші – чоловіки 20-60 років [9]. За переписом населення червня 1781 року в Малій Янісалі нараховувалося 188 чоловіків та 162 жінки. Перевага кількості чоловіків над кількістю жінок зберігалася і за відомостями митрополита Ігнатія (грудня 1781 р.), коли до Малої Янісали переселилися мешканці Чемреку. Загалом мешканцями села стали 503 чоловіка та 430 жінок [10]. Перевагу чоловіків пояснюють слабкістю жіночого організму, частими хворобами, важкими умовами життя, важкою працею, материнською смертністю. Природній приріст населення в перші роки існування Малої Янісали був дуже низький, високою була дитяча смертність [11].

Отже, перші мешканці населеного пункту Малая Янісала – греки-селяни, переважно скотарі (головне заняття – вівчарство). Духовними лідерами села були священики православної церкви, суспільними лідерами вважалися удамануси – головні чабани, заможні та авторитетні мешканці Малої Янісали. Чоловіче населення кількісно переважало над

жіночим. Високою була жіноча та дитяча смертність, що пояснюється важкими умовами життя та труднощами перших років розбудови села.

Література

1. Пономарьова І.С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження. – К.: Реферат, 2006. – С. 87; Джуха І.Г. Одиссея мариупольских греков: очерки истории. - Вологда, 1993. – 158 с.; Саенко Р.И. Переселение крымских христиан в Приазовье. Город Мариуполь и греческие села в конце XVIII в. // Мариуполь и его окрестности Р.П. Божко, Т.Ю. Були, Н.Н. Гашенко и др. – Мариуполь: Рената, 2006. – С. 68-82.

2. Калоеров С.А. О переселении греков в Приазовье и основании греческих населенных пунктов. - Доступний з: http://www.azovgreeks.com/library.asp?page_id=displ&id=149; він же. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Том I. – Доступний з: http://www.azovgreeks.com/library.asp?page_id=displ&id=227; він же. Еще раз о времени основания первых греческих сел в Приазовье // «Хронос», май, 2009 г., №5. - Доступний з: http://www.azovgreeks.com/library.asp?page_id=displ&id=246.

3. Анимица Е.Г. Малоянисоль: история, события, судьбы (1780 -2010) /Е.Г. Анимица, Л.Г. Антонова. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2010. – 256 с.

4. Итоги первой переписки населения Мариупольского греческого узда. – 1871 г., июня; Ревизские сказки духовенства Мариупольского уезда. – 1782 г., 26 мая; Данные митрополита Игнатия о населении Мариупольского греческого узда. – 1781 г., декабря 17 // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Т.І – Донецк: ООО Юго-Восток, 2008. - С. 466-467; 485 – 491; 479-480; Раббі-Азор'я Події, що сталися в Криму в царювання Шагін-Гірей-хана // Крисаченко В.С. Історія Криму: Кримське ханство: Навч. посібник. – Ч.ІІ. – К.: Твім інтер, 2000. - С. 243-267.

5. Анимица Е.Г. Вказ. праця. – С. 56.

6. Ревизские сказки духовенства Мариупольского узда... - С. 489; Решение Азовской губернской канцелярии о бывшем в греческих селениях непослушании к переходу на пожалованные им земли, 1780 г., сентября 3. - // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского... – Доступний з: http://www.azovgreeks.com/library.asp?page_id=displ&id=227.

7. Калоеров С.А. Приазовские церкви греков, выведенных из Крыма /С.А. Калоеров, А.В. Геде // Проблемы греческой культуры : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 15-21 сентября 1996 г., Крым, мыс Фиолент, Георгиевский монастырь /Отв. ред. и сост. Н.Х. Керасиди. – Симферополь, 1997. – С. 127.

8. Анимица Е.Г. Вказ. праця. – С. 57.

9. Список имен жителей крымских сел XVIII века // http://www.azovgreeks.com/portal/tabid/59/language/en-US/Default.aspx?page_id=fams.

10. Итоги первой переписки населения Мариупольского греческого узда. – С.66; Данные митрополита Игнатия... – С. 480.

11. Анимица Е.Г. Вказ. праця. – С. 55-56.

УДК 930 (47) “185/191”: 929 Брю (043)

Тарасов С. В., кандидат історичних наук, старший викладач

ГЕТМАН И.БРЮХОВЕЦКИЙ В ОСВЕЩЕНИИ РУССКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛ. XIX –НАЧ. XX В.

Период Руины является одним из важнейших в истории Украины и по драматизму происходивших событий, и по огромным последствиям. Среди гетманов этого периода И. Брюховецкий удостоился довольно пристального внимания со стороны русских дореволюционных историков. Его деятельность вызывала интерес и у исследователей занимавшихся изучением так называемой «общерусской истории» и у специалистов в

области истории Украины. При этом Личность гетмана не вызывала особых симпатий у представителей русской историографии. С. Соловьев и Д. Иловайский рисовали малопривлекательный образ беспринципного и жестокого политического авантюриста. Г. Карпов считал И. Брюховецкого талантливым человеком, но и он подчёркивал жестокость гетмана [1]. Исключением в этом плане являлся П. Матвеев, который отзывался о гетмане с известной долей симпатии[2].

Русские историки уделили особое внимание визиту И. Брюховецкого в Москву (первому в истории появлению гетмана в столице России). Как известно, гетман, будучи в Москве, подал челобитную от своего имени и от имени старшины, в которой содержалось предложение об ограничении украинской автономии, и которое, конечно же, было принято.

С. Соловьев считал, что инициатива И. Брюховецкого с его челобитной объясняется поведением его предшественника И. Выговского. При тогдашнем положении в Украине И. Брюховецкий, как писал С. Соловьев, стремился опереться на внешнюю силу. То есть стремился сделать то же, что и И. Выговский. Но, в отличие от последнего, он не имел польских симпатий. Так же объясняли действия гетмана П. Матвеев и К. Бестужев-Рюмин. По словам С. Платонова гетман «сам хлопотал об уменьшении малороссийской автономии» [3].

Первый русский историк-марксист М. Покровский, кстати, говоривший об Украине, не просто как о «стране», а как о казацком государстве, писал, что к концу гетманства И. Брюховецкого завершился процесс превращения фактически независимого государства в московскую провинцию, управляемую на особых условиях. Уже «боярин Брюховецкий» был не столько казацким государем, сколько московским наместником. В. Сергеевич также указывал, что при И. Брюховецком произошло существенное отступление от первоначальных условий союза Украины с Россией[4].

Первым кто усомнился, что гетман стремился к ограничению украинской автономии, был В. Эйногрн. Д. Иловайский и И. Розенфельд также считали, что не И. Брюховецкий был инициатором уступок, закрепленных в Московских статьях 1665 г., и что он согласился на них не без борьбы. Д. Иловайский и И. Розенфельд подчёркивали, что переговоры длились целый месяц[5].

В. Мякотин обратил внимание на то, что украинское мещанство и крестьянство были отделены от казачества и изъяты из-под власти казацкой администрации. Следствием этого было, что важнейшие отрасли государственного хозяйства Украины переходили в непосредственное ведение московской власти. Но, как справедливо заметил исследователь, Украина уже успела привыкнуть к другим порядкам, для нее это было настоящим переворотом, «и московскому правительству скоро пришлось убедиться в том, что вопреки уверениям, которые они слышали раньше от отдельных лиц, население страны далеко не сочувствует такому перевороту» [6]. П. Матвеев, В. Сергеевич и Д. Иловайский отмечали, что вернувшийся в Гетманщину, И. Брюховецкий, был встречен без особого энтузиазма. Вообще, гетман не пользовался популярностью. Г. Карпов объяснял это его жестокостью и корыстолюбием» [7]. В. Греков и М. Покровский, согласные с утверждением, о коррумпированности гетмана добавили к этому еще одну причину. Руководитель Войска Запорожского не стремился осуществлять демократические лозунги, которые привели его к власти[8].

С. Соловьев, Г. Карпов, митрополит Макарий, П. Матвеев, Д. Иловайский, В. Пичета отмечали, что гетман сумел перессориться со всеми слоями населения не исключая казаков, но в первую очередь с мещанами и духовенством, которые он люто ненавидел[9]. Гетман растерял остатки популярности. Вскоре он поднял и возглавил восстание против Москвы, которое вскоре привело его самого к гибели. С. Соловьев, Д. Иловайский, В. Пичета, В. Греков объясняли действия левобережного гетмана неуверенностью в своем положении и стремлением вернуть себе прежнюю популярность[10]. П. Матвеев считал, что измена И. Брюховецкого была, во многом, вызвана ошибками русской дипломатии и,

в первую очередь, А. Ордина-Нащокина[11]. По мнению С. Платонова и В. Мякотина, И. Брюховецкий был к отпадению от Москвы увлечен всеобщим недовольством, которое проистекало из его собственной политики, в том числе экономической[12].

Следует заметить, что украинские исследователи не возражали против характеристики И. Брюховецкого, как политического авантюриста жертвовавшего ради узких эгоистичных интересов интересами Украины.

Литература

1. Соловьев С.М. История России с древнейших времен // Сочинения в 18 кн. – Кн. VI. – Т. 11-12. – С.133; 137; 154; Иловайский Д.И. Отец Петра Великого. – М.: Чарли, 1996. – С.222; 224; Карпов Г.Ф. Киевская митрополия во время соединения Малороссии с Великою Россией. – Ст. 3. – М., 1876. – С. 50-51; 122.

2. Матвеев П. Москва и Малороссия в управление Ордина-Нащокина малороссийским приказом // Русский архив. – 1901. – Кн. 1. – С. 229.

3. Соловьев С.М. Указ. соч. – Кн. VI. – Т. 11-12. – С. 140-141; Матвеев П. Указ. соч.– С. 230-231.;К. Б.-Р. Алексей Михайлович // РБС. – Т. II. – С. 29; Платонов С.Ф. Лекции по русской истории, 1993. – М.: Высшая школа, 1993. – С. 440.

4. Покровский М. Русская история с древнейших времен.– Т. III. – М., 1911. – С. 61; Сергеевич В. Лекции и исследования по древней истории русского права.– СПб., 1899. – С.86.

5. Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII в. – М., 1899. – С. 303-304. Иловайский Д.И. Указ. соч. – С. 230; Розенфельд И.Б. Указ. соч.– С.104. Примеч. № 3.

6. Мякотин В. Очерки социальной истории Украины. – Т. I. – Вып. I. – Прага: Ватага и пламя, 1924. – С. 47-48.

7. Матвеев П. Указ соч. – С.233; Сергеевич В. Указ. соч. – С. 87; Иловайский Д.И. Указ соч. – С. 231.

8. Карпов Г.Ф. Указ. Соч.– Ст. 3. – С. 118; Греков В. Указ. соч. – С. 420; Покровский М. Указ соч. – Т. III. – С. 67-68.

9. Соловьев С.М. Указ. соч.- Кн. VI. – Т. 11-12. – С.1334 137; 1404 146-1474 154; Карпов Г.Ф. Указ. соч.– Ст. 3. – С. 104; 105-107; 126; 128-129; Макарий (Булгаков). История Русской церкви. – Кн. 7. (Т.ХII). – М.: Издательство Спасо-Преображенского Волоколамского монастыря, 1996. – С. 286-287; Матвеев П.Указ. соч. – С. 233; Иловайский Д.И. Указ. соч. – С. 228-229; Пичета В.И. Внешняя политика России // Три века / Сб. Сост.: А.М. Мартышкин, А.Г. Свиридов. – Т. II. – М.: ГИС, 1991. – С.133.

10. Соловьев С.М.Указ. соч. – Кн. VI. – Т. 11-12. – С.351; Иловайский Д.И. Указ. соч. – С. 241; Пичета В.И. Указ. соч. – С. 137; Греков В. Указ соч. – С.420.

11. Матвеев П. Указ. соч.– С.235.

12. Платонов С.Ф. Указ. соч. – С. 440; ОР РНБ. – Ф. 585. – Дело - № 1500. – Л. 12; Мякотин В.Указ соч. – Т.1. – Вып. 1. – С.47.

УДК 94(477) : 35207 «1870/1914»

Коробка В. М., кандидат історичних наук, старший викладач

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА МІСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ УПРАВЛІНЬ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ 1870 – 1914 рр.

Формування міських бюджетів було найважливішим моментом у діяльності громадських управлінь. Природно, що кошториси міст Катеринославської губернії відрізнялися один від одного своїми розмірами, можливостями наповнення доходної частини й особливостями спрямування видатків. Громадські управління прагнули в найкращий спосіб використати надані їм законодавством джерела для збільшення доходів. Найкраще усіма можливостями у цьому плані скористались Катеринослав, Маріуполь, Олександрівськ та Луганськ. У Бахмуті, Новомосковську і Павлограді виявився уповільнений рух до

збільшення доходів. А у Верхньодніпровську, Нікополі та Слов'яносербську його можна схарактеризувати як застійний.

Значну роль у доходах міст відігравали здавані в оренду громадські земельні угіддя. Помітним явищем у діяльності міських управлінь є їх прагнення до збільшення майна, що приносило доходи до бюджету через здавання його в оренду. Найкращі результати в цьому плані зафіксовано в Катеринославі, Олександрівську, Павлограді та Маріуполі.

Важливою складовою доходів міст Катеринославської губернії були збори з нерухомого майна в місті. У більшості міст фіксується тенденція до зростання абсолютних показників на цій ділянці стягнення податків, а з іншого боку - зменшення його частки у доходних частинах бюджетів. Схожим за своєю суттю був розвиток збору з торгівлі та промислів. Щоправда у більшості міст зафіксовано зменшення його показників у 1914 р.

На початку досліджуваного періоду в Катеринославі, Олександрівську, Луганську, Бахмуті доволі значними у відсотковому значенні були надходження до міських кас від різних видів мита, проте, попри абсолютне зростання, його частка у доходах міст мала постійну тенденцію до зменшення.

Одним із найважливіших джерел фінансування бюджетів на початку ХХ ст. стають міські підприємства. Особливо значною була їх роль у наповненні доходних кошків Катеринослава, Маріуполя, Олександрівська та Луганська. Втім і решта міст, крім Слов'яносербська, черпала з муніципальних виробничих установ значні доходи. Зіставлення доходів від міських підприємств із видатками на них, наприклад, за 1914 р. свідчить про їх високу рентабельність.

Невідкладні запити розвитку міського господарства підштовхували громадські управління міст до залучення коштів у вигляді кредитів, що практикували всі міста губернії, крім Слов'яносербська. Катеринославська дума, крім того, здійснювала облігаційні позики. Різноманітні запозичення надавали можливість самоврядуванню розвивати соціальну інфраструктуру міст та виконувати державні повинності. Хоча це і призводило до значного збільшення видатків за боргами, що найбільше стосувалося Катеринослава, Верхньодніпровська, Олександрівська, Павлограда та Нікополя.

Природно, що розвиток видаткової частини міських бюджетів був зумовлений обсягом доходів. Важливою статтею міських витрат було утримання громадських управлінь. Найшвидше подолали межу, до якої видатки на їх забезпечення становили найвагомішу частку муніципальних витрат, Катеринослав, Маріуполь та Павлоград. Значно пізніше – Олександрівськ та Луганськ. У решті міст або протягом усього досліджуваного періоду, або більшу його частину головним видатком бюджетів залишалось самозабезпечення громадського управління.

Обтяжливі для міських бюджетів військова повинність та утримання поліції певним чином нівелювались, правда не протягом усього періоду, а здебільшого на початку ХХ ст., допомогою від казни і поверненням відповідних витрат, а інколи відстроченням погашення недоїмок.

Важливими ділянками бюджетного фінансування були благоустрій міст, що здійснювався відповідно до можливостей кожного громадського управління, та протипожежна безпека – за потребою. Фінансове забезпечення медико-санітарної частини в містах губернії, за винятком Катеринослава і Маріуполя, демонструвало неспроможність задовольнити бодай найменші в цій галузі потреби городян. Проте одним із пріоритетних видатків міських громадських управлінь стає фінансування шкільництва.

ТВОРИ ЗАХІДНИХ НАУКОВЦІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ОПАНУВАННЯ ХРУЩОВСЬКИХ РЕФОРМ В ЕКОНОМІЦІ УРСР

Праці західних дослідників створювалися в докорінно відмінній історіографічній ситуації порівняно з впливом політико-ідеологічних чинників на радянську гуманітарну науку. Іноземна гуманітаристика, що цікавилася проблемою економічних реформ за часів хрущовської «відлиги», мала більш широкі можливості для наукового аналізу.

Західним авторам, у тому числі українським науковцям діаспори (Я. Білінський, М. Величківський, І. Майстренко, К. Кононенко) [1] вдалося проаналізувати такі проблеми радянського суспільства, які в рамках вітчизняної гуманітаристики радянського періоду просто не могли вивчатися. Іноземні науковці зосереджувалися на внутрішньополітичній боротьбі в середовищі радянського керівництва як одного з чинників виникнення реформ. Зараз очевидно, що західні характеристики радянської економіки, які піддавалися у СРСР нищівній критиці, були цілком об'єктивними, хоч і протилежними до просякнутої вірою у «краще майбутнє» радянської літератури.

Праці дослідників з української діаспори писалися, із гіркотою визнавав Б. Винар, у «невідрадных умовах еміграційної дійсності» [2]. Переважна частина джерельних матеріалів і монографічних праць радянського походження закордонним українським дослідникам була недоступною. Характерною ознакою студіювань українських науковців-емігрантів є вболівання за долю України, плекання надій на покращення її становища як колоніальної складової радянської імперії. Дехто з українських діаспорних дослідників – сучасників подій, виявляючи свої сподівання на розширення меж автономного статусу України, намагалися побачити у хрущовських реформах рух саме у такому напрямку. Щодо джерельної бази наукового доробку українських дослідників у діаспорі, то розглянуті нами праці ґрунтувалися, в основному, на радянських статистичних збірниках та періодиці.

З'ясувати джерельну базу праць таких популярних на пострадянському просторі іноземних вчених, як Дж. Боффа, Н. Верт, Дж. Хоскінг через навчальний або науково-популярний їх характер не уявляється можливим. Проте ці праці користуються загальною довірою. Так, книга Н. Верта, написана для французьких студентів, була рекомендована у 1991 р. як навчальний посібник з історії Росії комітетом по вищій школі Верховної Ради Російської Федерації [3].

Італійський історик Дж. Боффа, один із найавторитетніших спеціалістів з історії країн Східної Європи, у роки «відлиги» кореспондент газети італійських комуністів «Уніта», був широко обізнаний у питаннях внутрішньої політики СРСР. В окремих випадках для виконання своїх функцій журналіст користувався спеціально наданими йому закритими листами Центрального комітету, адресованими місцевим партійним організаціям, а також стенограмами протоколів засідань Президії ЦК КПРС [4]. Висновки з його праці «Історія Радянського Союзу» часто використовують сучасні українські та російські історики. Так, однією із двох позицій серед рекомендованої літератури до статті «Української історичної енциклопедії», присвяченій вересневому пленуму ЦК КПРС 1953 р., є книга Дж. Боффи [5].

Певну роль як історіографічне джерело відіграє монографія американського історика У. Таубмана [6]. Його п'ятнадцятирічне дослідження життя і діяльності М. Хрущова увінчалася монографією, яка побачила світ 2002 р. у США (де була удостоєна Пулітцерівської премії) і Великобританії, а наступного року була видана російською мовою. Це перша повна біографія М. Хрущова. У праці розкрито вплив особистості радянського лідера та своєрідність перетворень доби «відлиги».

Література

1. Величківський М. Ліквідація селянського присадибного господарства за комуністичної системи як засіб закріпачення селянства. – Нью-Йорк: Б.в., 1958; Майстренко

І. Історія комуністичної партії України. – Б.м.: Сучасність, 1979. – 259 с.; Кононенко К.С. Україна і Росія: Соціально-економічні підстави української національної ідеї: 1917–1960. – Мюнхен: Б.в., 1965. – 535 с.; Bilinsky Y. The second Soviet Republic: The Ukraine after World War II. – New Jersey; New Brunswick, 1964. – 539 p.

2. Винар Б. Українська промисловість. – Т.І. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1964. – 397 с.

3. Форсман Г.В., Мамонов В.Ф. В Вольтерах некто Верт. – [Електронний ресурс] // [Вестник Челябинского университета. – 1993. – №2. – С. 91–93. – Режим доступу до журн.: http://www.lib.csu.ru/vch/1/1993_02/013.pdf](http://www.lib.csu.ru/vch/1/1993_02/013.pdf)

4. Авторханов А. Технология власти. – М.: СП «Слово», 1991. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/AWTORHANOW/tehnologiq.txt>

5. Падалка С.С. Вересневий пленум ЦК КПРС 1953. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/EHU/?verbvar=Veresnevyj_plenum

6. Таубман У. Хрущёв. – М.: Молодая гвардия, 2005. – 850 [14] с.

УДК 061.232 (477.62-2=14) "1917/1920" (043)

Романцов В. М., доктор історичних наук, професор

МАРІУПОЛЬСЬКА СПІЛКА ГРЕЦЬКОГО НАРОДУ В УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ

Проблеми національно-культурного відродження греків Північного Приазов'я викликали закономірний інтерес з боку істориків. Аналізуючи це питання, необхідно звернути увагу на зв'язок цього процесу з Українською національно-демократичною революцією. Повідомлення про падіння російського самодержавства було позитивно сприйнято грецькою громадою Маріупольщини, породило надії на успішне вирішення багатьох давніх болючих соціальних та економічних проблем. У цих умовах в Україні розгорілася національно-демократична революція. На українському південному сході революційні процеси розгорталися повільніше, ніж у великих політичних та індустріальних центрах країни. Прихильники Української національно-демократичної революції у Північному Приазов'ї, а особливо в його сільській глибинці, мали відносно менший політичний вплив і були менш активними, порівняно з більшовиками, есерами та анархо-комуністами.

За відомостями Ради Маріупольської спілки грецького народу, восени 1917 р. у Маріупольському повіті було зареєстровано 155 тис. греків з 304 тис. осіб всього населення [1]. Більшість грецького населення Маріупольського повіту проживала в селах Сартана, Старий Крим, Малоянисоль, Великоянисоль, Чердакли, Мангуш, Ялта, Урзуф, Чермалик, Анадоль, Багатир, Ігнатіївка, Каракуба, Карань, Керменчик, Стила, Стара Ласпа, Улакли та інших.

10 листопада 1917 р. було створено Маріупольську спілку грецького народу, яку очолив купець Ілля Якович Пічахчі [2]. У зв'язку з цим Генеральне секретарство надіслало вітальну телеграму раді Маріупольської спілки грецького народу, підкресливши, що Українська Центральна Рада забезпечує «за всіма народами вільної України право на національно-територіальну автономію» [3].

Виявом росту національної свідомості греків було висунення національного списку кандидатів до Установчих зборів за № 13. Але на виборах до Російських Установчих зборів кандидати цього списку не отримали достатньої підтримки [4]. У виборах до Українських Установчих зборів греки самостійним списком взагалі участі не брали [5].

Важливу роль у формуванні цієї грецької національної організації відіграв з'їзд представників грецького народу Маріуполя та Маріупольського повіту, який проходив 2 грудня 1917 р. Серед 43 делегатів з'їзду більшість становили представники грецької сільської спільноти - від рад селянських депутатів, волосних земств, сільських сходів. Вони

обговорили питання про політичне становище греків, прийняли програму, яка орієнтувала на досягнення автономії в адміністративній, економічній та культурній сферах [6]. Маріупольська спілка еллінів, заснована на демократичних засадах, визнала себе автономним відділом Загальноросійської спілки еллінів, а, з іншого боку, висловила на користь Української Центральної Ради [7].

На з'їзді представники грецької громади підняли питання про створення на Маріупольщині грецьких національних військових частин. У відповідь на цю пропозицію у 27-му українському запасному полку, який дислокувався в Маріуполі, почалося формування окремих грецьких сотень. За сприяння підприємця Балджі передбачалося створити грецьку дивізію. Керівництво Маріупольської спілки грецького народу досягло домовленості з Катеринославським архієреєм про призначення до грецьких сіл священників-греків [8].

Подальші події виявили соціальний та політичний розкол серед грецької спільноти Маріупольського повіту. У Маріупольській спілці грецького народу переважали ліберальні кола, а в грецькій сільській громаді посилювалися радикальні революційні настрої. Їх носіями здебільшого були солдати, які поверталися з фронту. За цих умов з'їзд представників грецького народу, який не отримав масової підтримки серед грецької громади, був розігнаний більшовицькими збройними формуваннями [9].

Процеси національно-культурного відродження греків Північного Приазов'я викликали були нерозривно пов'язані з подіями Української національно-демократичної революції. Це був демократичний процес, який призвів до створення Маріупольської спілки грецького народу. Але вона не була підтримана більшістю греків в умовах наростання радикальних революційних настроїв.

Література

1. Лист Ради Маріупольського союзу грецького народу Українській Центральній раді з подякою за надання грецькому народові національної автономії // Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М.Дмитрієнко, В.Литвин, В.Томазов, Л.Яковлева, О.Ясь. – К.: Либідь, 2000. – С. 167.

2. Совет Мариупольского Союза Греческого народа // Мариупольское слово. – 1917. – 2 декабря. – С. 1.

3. Вітальна телеграма Генерального секретарства з національних справ Української Народної Республіки раді Маріупольського союзу грецького народу // Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. – С. 167.

4. Ялі С. Греки в Україні. – Харків, 1931. – С.35.

5. Якубова Л.Д. Маріупольські греки (етнічна історія): 1778 р. – поч. 30-х р. ХХ ст. / Л.Д.Якубова. – К., 1999. – С. 62.

6. Там само. - С. 60.

7. Якубова Л.Д. Маріупольська спілка еллінів // Енциклопедія історії України. - Т. 6. - К.: наукова думка, 2009. - С. 511.

8. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М.Дмитрієнко, В.Литвин, В.Томазов, Л.Яковлева, О.Ясь. – К.: Либідь, 2000. – С. 84.

9. Якубова Л.Д. Маріупольські греки (етнічна історія). - С. 61.

УДК 930 (477): 929 Виш (043)

Романцова Н. І., кандидат історичних наук, доцент

ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ ПРАЦЬ М.ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО ПОСТАТІ КНЯЗЯ Д.ВИШНЕВЕЦЬКОГО

М.Грушевський був визначним українським істориком, у працях якого знайшли відображення серед інших також питання діяльності князя Д.Вишневецького. Персоніфікуючи історичний процес, вчений намагався яскравіше показати епоху, адже особа, яка розглядалася, була учасником історичного процесу. Тому не дивно, що в полі зору

історика опинився князь Д.Вишневецький – помітна постать української історії середини XVI ст. М. Грушевський одним із перших серед вчених присвятив князю спеціальні праці: «Байда-Вишневецький в поезії й історії», «Дмитро Вишневецький, сучасна вірша про неволю Вишневецького». М.Грушевський у VII т. «Історії України-Руси» розглядав добу козацтва і в цьому зв'язку аналізував також події, пов'язані з Д.Вишневецьким [1]. Ці твори, доповнювали один одного і, завдяки цьому, автору вдалося проаналізувати життєвий шлях Дмитра Івановича.

Історичні погляди М.Грушевського щодо князя Д.Вишневецького так чи інакше викликали інтерес М.Василенка, В.Голобуцького, Л.Винара, В.Сергійчука та інших дослідників цієї теми. В одних випадках вони розвивали ідеї М.Грушевського, а в інших дискутували з ним.

М.Василенко, аналізуючи питання щодо наявності гетьманської посади в українських козаків у першій половині XVI ст., звернув увагу на те, що у працях істориків XVIII ст. були дуже поширені списки послідовного правління гетьманів. Лише у працях М.Грушевського, І.Каманіна, М.Любавського, О.Яблоновського вчений відзначив розрив з цією хибною традицією [2]. Микола Прокопович підкреслив, що прототипом пісенного Байди був Д.Вишневецький. Слово «байда», на думку дослідника, має значення гуляки, ледаря, але це ніяк не в'яжеться з характером князя. У цьому М.Василенко погоджувався з М.Грушевським [3]. З іншого боку, М.Василенко дискутував з М.Грушевським, який вказував на ідейний бік діяльності князя. Микола Прокопович вважав, що це неможливо довести [4].

Конкретні історіографічні аспекти щодо теми дослідження знайшли відображення у працях В.Голобуцького радянського часу. Історіографічні зауваження В.Голобуцького носили характер ідеологічних нападів на «дворянських та буржуазних» істориків М.Костомарова, Д.Яворницького, М.Грушевського, звинувачуючи їх у тому, що вони нав'язували трудящим ідеалізований, викривлений образ «представників пануючих класів», у тому числі, князя Д.Вишневецького [5]. В останньому виданні своєї праці В.Голобуцький у II розділі подав, позбавлені ідеологізації, виражені історіографічні зауваження конкретно щодо постаті Д.Вишневецького. Зокрема, вчений звернув увагу на дискусію в українській історіографії стосовно ототожнення Д.Вишневецького з легендарним Байдою. Історик навів думки М.Грушевського, М.Драгоманова, К.Гуслистого, які не ототожнювали особу князя з героєм народної пісні (цієї думки дотримувався також і автор) [6].

Необхідно відзначити велику наукову роботу, проведenu засновником грушевськознавства Л.Винаром. Він довів неправомірність тієї необгрунтованої критики, яку висловлювали на адресу Михайла Сергійовича історики-державники. Монографія Л.Винара про князя Д.Вишневецького збагачена не лише цікавим фактичним матеріалом, але також містила деякі історіографічні зауваження. Вчений вважав, що українські історики недостатньо виявили інтерес до особи князя Д.Вишневецького. Історик виділив серед інших праці М.Грушевського, А.Стороженка, В.Сенютовича-Бережного.

Л.Винар, дискутуючи з М.Грушевським, додав, що у світлі історичних джерел, повнота життєвої боротьби та ідейних спрямувань Дмитра Вишневецького, свідчить про те, що князь, як і багато його сучасників, був шукачем пригод, проте, на думку вченого, заходи його мали мотивацію і аж ніяк не зводилися до звичайної «авантюристичності». Ідея слави, як одна з основних ідей князівської держави, продовжувалася українськими княжими родами XV та XVI століть. Тому гонитву за славою та пригодами можна вважати за вияв лицарського світогляду Д.Вишневецького, який він знаходив у боротьбі з татарами [7].

Один з авторитетних українських дослідників постаті Дмитра Вишневецького В.Сергійчук, висвітлюючи діяльність князя, не раз звертався до історіографії цього питання. Історик вказав на оцінки, надані Д.Вишневецькому в працях М.Грушевського [8]. В.Сергійчук погоджується з М.Грушевським в оцінці ролі князя Д.Вишневецького щодо формування козацького устрою, але заперечує погляди Михайла Сергійовича з питання авантюризму князя [9].

Особливий історіографічний інтерес становить спеціальна розвідка В.Сергійчука, в якій автор аналізує внесок М.Грушевського у дослідження питань життя та діяльності Д.Вишневецького [10]. Це одна з небагатьох спеціальних історіографічних праць, присвячених досліджуваній темі. В ній історик дав ґрунтовний історіографічний аналіз поглядів М.Грушевського щодо постаті князя.

Загалом, треба відзначити, що дослідження М.Грушевським особи та діяльності князя Дмитра Вишневецького, викликали великий інтерес з боку українських істориків ХХ ст. Їх увага була обґрунтована. Історіографічні оцінки М.Василенка, Л.Винара, В.Голобуцького, В.Сергійчука свідчать про те, що наукові дослідження М.Грушевського з означеної теми були високого наукового рівня, містили об'єктивний аналіз проблеми.

Література

1. Грушевський М.С. Байда-Вишневецький в поезії й історії: Відбитка з «Записок УНТ». – К 1909. – Т. 3. – С. 3–32; Його ж. Дмитро Байда-Вишневецький // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. К., 1908. – С. 288–300; Його ж. Иллюстрированная история Украины. – К.:МПП «Левада», 1997; Його ж. Історія України / Упорядник Трубайчук А.Ф. – 2-ге вид. стер. – К.: Либідь, 1992; Його ж. Історія України-Руси. – В одинадцяти томах, дванадцяти книгах. – Т. V. – К.: Наук. думка, 1994; Його ж. Історія України-Руси. – В одинадцяти томах, дванадцяти книгах. – Т. VII. – К.: Наук. думка, 1995; Його ж. Сучасна вірша про неволю Вишневецького // Записки УНТ. – 1912 – Кн. X – С.14–18.
2. Василенко Н.П. Очерки по истории Западной Руси и Украины. – К.: Издание кн. маг. Н.Я.Оглоблина, 1916. – С. 145.
3. Там само. - С.152.
4. Там само. - С. 163.
5. Голобуцкий В.А. Запорожское казачество. – К.: Госполитиздат УССР, 1957. – С.71–72.
6. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. К.: Вища шк., 1994. – С. 136 - 137.
7. Винар Л.Р. Князь Дмитро Вишневецький // Козацька Україна. Вибрані праці. – С. 100,101,102.
8. Сергійчук В. Дмитро Вишневецький. – К.: Україна, 2003. – С. 12–13.
9. Там само. – С. 56–57.
10. Сергійчук В. Михайло Грушевський про Байду-Вишневецького та сучасна історіографія // Український історик. – 1991 – 1992. – № 3-4, 1-4. – С. 235–241.

СЕКЦІЯ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 297.15-055.2(043)

Ключник О.П., аспірант

ЖІНКА В ІСЛАМІ

В сучасному мусульманському, передусім арабському, світі з'явилося чимало робіт, у яких спроби захистити традиційні ісламські цінності, у тому числі й обґрунтування специфіки взаємин у родині.

В ісламському світі можна виділити кілька підходів до зазначеної проблеми. Перший – є консервативний, а інший - здійснює дослідження Корану й хадісів з метою надати їм більш дружнелюбного трактування стосовно жінок. Отже, в мусульманському світі жіноче питання залишається досить актуальним і трактується далеко неоднозначно. Те саме можна сказати й про трактування сімейно-шлюбних відносин в ісламі.

Варто зазначити, що в Україні повного академічного перекладу Корану українською мовою та інших базових джерел ісламу, немає. Але варто зазначити ісламознавчі наукові праці українських авторів, це роботи М.Кирюшка, В.Лубського, Т.Приходько та інших.

Серед релігійно-ідейних джерел ісламу основна роль належить Корану. Тут у загальних рисах канонізовано найважливіші положення ісламу про жінку, починаючи з легенди про створення її з ребра Адамового і закінчуючи функціями мусульманки в різноманітних сферах суспільного, сімейного та особистого життя. Приписи Корану послідовники ісламу сприймають як природний стан у відносинах між статями. У Корані встановлено розподіл сім'ї та суспільства за статевою ознакою. Згідно з цією книгою, чоловік та жінка наділені різними функціями.

«Тем, Кто создал мужчину и женщину, поистине, различны ваши устремленья.» (Коран 92:3-4)

У цих віршах говориться про те що чоловік та жінка різні, з різними ролями, функціями та навичками. Як в суспільстві, де є поділ робочої сили, так і в родині, кожен має свої обов'язки. Але жінка рівна з чоловіком маючи однакову сутність, вони рівні по своїй природі.

« Кто сотворил вас из одной души и от неё же сотворил ей пару. От них обоих он рассеял множество мужчин и женщин. Бойтесь Аллаха, Чьим именем вы заклинаете друг друга, и чтите родственные связи. Поистине, Аллах над вами наблюдает.» (Коран 4:1)

Коран запропонував специфічну модель відносин між чоловіком та жінкою.

«Мужчины - попечители (своим) жёнам за то, что дал Аллах одним из них превосходство пред другими и за то, что они расходуют из своего имущества (на семьи).» (Коран 4:34)

Суть цієї моделі полягає у створенні оптимальних умов для продовження роду. Дана модель виявилася достатньо ефективною. В умовах частих війн, різноманітних соціальних негараздів вона допомагала зберегти мусульманську спільноту.

Коранічні положення про жінку, сімейно-шлюбні відносини отримали своє продовження в Сунні, другому за ступенем важливості джерелі. Вона збігається в основному з Кораном, але все ж таки існують відмінності у питанні ставлення до жінки. Сунна вже містить антифіміністичні моменти, яких немає в Корані.

У порівнянні з Кораном, в Сунні жінка розглядається як більш гріховна порівняно з чоловіком, істота, а отже, стоїть нижче від нього. У Сунні на відміну від Корану, помітне звуження майнових прав жінки.

У Сунні також чимало уваги приділено й питанням розлучень. У Корані також чимало уваги приділяється питанню розірвання шлюбу. Але книга наголошує на тому що це небажано, хоча детально розписана процедура розлучення. В Сунні вже зустрічається

поняття матеріальної компенсації колишньому чоловікові, як що розлучення за ініціативою жінки. Треба також зазначити що іслам загалом негативно ставиться до розлучення, і тому мусульманське законодавство створює цілу низку перепон для його реалізації.

Отже, роль жінки встановлює шариат, але простежується тенденція обмеження прав жінки. А саме голос жінки при укладанні шлюби не є вирішальним, обмежується майновими правами. Здійснюючи посилення на Коран та Сунну, шариат фактично закріплює ієрархію відносин чоловіка із жінкою.

УДК:459.478(043)

Парлюк В.І., старший викладач

НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Цілісна система народовладдя передбачає активну та узгоджену взаємодію не лише державних структур влади (законодавчої, виконавчої, судової), але й тих структур, за допомогою яких народ сам, безпосередньо здійснює установчу і контрольну функції влади. А тому, щоб народовладдя могло здійснитися, всі його складові повинні мати однакове політичне, правове, організаційне, матеріальне забезпечення. Та, на жаль, саме такий, цілісний підхід до розбудови демократичних структур влади не був здійснений до кінця в процесі творення незалежної України. Це значною мірою і зумовило нестабільність її демократичного курсу.

Про хиткість і непослідовність реального народовладдя в Україні свідчить хоча б той факт, що в процесі утворення нових політичних і державних структур меншого успіху досягли ті з них, які покликані реалізувати практичні інтереси і владну волю народу, забезпечити безпосередню участь народних мас в управлінні державою. Певно, будь-кого занепокоїла б ситуація, коли б парламент чи уряд, які мають не всеосяжні, та все ж досить значні владні повноваження, опинились на якийсь час без спеціальних інститутів та механізмів для організаційно-технічного забезпечення реалізації цих повноважень. Але вже котрий рік доводиться спостерігати картину, коли народ, проголошений сувереном всієї влади в країні, а значить, визнаний носієм найвищих владних повноважень, не має у своєму безпосередньому розпорядженні необхідних сил та організаційних структур для реалізації власної владної волі.

Досвід інших, розвинених у правовому відношенні держав підказує, що для утвердження народовладдя існує і практично випробувана ціла система різноманітних організаційних і мобілізаційних інститутів. Це, перш за все, масові політичні партії. На жаль, у нас в країні після невеликого за часом ренесансу політичні партії, за винятком передвиборних сплесків, помітно зменшили свою активність. Впливовим каналом мобілізації громадської думки є групи громадян, організовані за інтересами. Проте у нас вони теж з деяких причин не мали змоги пустити глибоке коріння.

До розпаду СРСР унікальною формою організації і залучення громадян до всілякого роду громадсько-політичних кампаній були трудові колективи і функціонуючі в них первинні осередки різних громадських організацій. Однак все було зроблено для того, щоб вони припинили своє існування, а натомість нічого створено не було.

Існують, щоправда, об'єднання промисловців, підприємців і т. п., але переважна частина народу до них не входить. У результаті основний прошарок громадян лишається неорганізованим. Цим значною мірою і пояснюється той факт, що у нас усі реформи й інші вирішальні зміни ініціюються зверху при байдужому сприйнятті їх знизу. А однією з найхарактерніших і невід'ємних рис демократії є саме те, що вона покликана будити ініціативу мас, творити таку суспільну комунікаційну систему, за якої голос кожної людини був би почутий, а її насущні інтереси сприйнято і враховано.

Явно недостатня увага приділяється створенню інститутів, які підтримували б і стимулювали безпосередню участь громадян в управлінні певними державними справами.

Протягом століть практичним досвідом багатьох народів випробувано цілий ряд таких інститутів, що успішно розв'язують ці завдання, як, скажімо, сільські сходи, територіальне і місцеве самоуправління, суд присяжних, народна дипломатія, народна міліція тощо. Можливо, не всі вони рівною мірою відповідають сучасним історичним умовам, зростим соціальним вимогам, та все ж народ від них не відмовляється, прагне удосконалити, пристосувати до нових реалій.

У здійсненні функцій народовладдя в державному будівництві наша вітчизняна історія має унікальний досвід рад. З відомих причин вони так і не виявили повною мірою свої можливості. Та навіть той досвід, якого їм довелося набути, свідчить, що ради є унікальною державною і водночас громадською організацією, якій вдається гнучко і неформально залучити найрізноманітніші прошарки суспільства до державно-правової діяльності.

Із прийняттям нової Конституції України перспективи поглиблення народовладдя здобули більш реальний ґрунт. Ряд практичних питань, які до цього викликали дискусію, поставлено на правову основу. Триває удосконалення установчої влади, зокрема електорального процесу. Принципові питання проведення референдуму стали конституційною нормою. Але деякі проблеми ще лишаються, і бажано, щоб їх розв'язання в конкретному законодавстві на виконання Конституції дістало більш послідовне демократичне спрямування. Це стосується, насамперед, подальшої конкретизації певних положень установчої влади народу.

Справа в тому, що, наприклад, викладені в Конституції положення про умови проведення референдуму достатніх гарантій народу ще не дають. Проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою дуже утруднено. Згідно із ст. 72 Конституції України він може бути проголошений на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області. Погодьтеся, що зробити це в нинішніх умовах, коли відсутні масові загальнонаціональні партії, а електронні засоби масової інформації монополізовано, дуже складно. Адже мова йде про отримання підписів від кожного восьмого виборця, а в ряді областей (Волинська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька і т. д.) навіть від кожного п'ятого.

У цьому питанні можна було б врахувати досвід держав із давніми демократичними традиціями. Наприклад, у багатьох штатах США для того, щоб внести петицію про зміни в конституцію або певний закон штату (що потім виносяться на голосування виборців), необхідно зібрати під нею від 3 до 20 відсотків підписів виборців, які брали участь в останніх виборах губернатора.

Хотілось би звернути увагу і на таку деталь: не визначено орган, уповноважений проводити референдуми. Мабуть, мається на увазі прецедент, коли при проведенні референдуму 1991 р. такі обов'язки було покладено на Центральну виборчу комісію. Але це не досить коректне розв'язання питання. Адже вибори і референдум – не одні і ті ж самі політичні і правові процеси. А крім того, слід мати на увазі, що і в організації самих виборів лишається чимало невирішених проблем. Хіба не наводить на роздуми, чому всі заходи щодо організації народного волевиявлення, тобто здійснення безпосередньо народної ініціативи, призначена здійснювати виборча комісія, яка є цілком державною установою і до того ж призначається виключно державними органами (Верховною Радою за поданням Президента). При вирішенні цього питання теж можна було б придивитись до досвіду деяких зарубіжних країн, де до виборчих комісій в обов'язковому порядку входять представники політичних партій і громадських організацій. Вони ж, до речі, беруть участь і в утворенні цих комісій.

Було б бажано повернутися до визначення суб'єктів законодавчої ініціативи, адже в діючій Конституції у переліку таких суб'єктів ніяким чином не передбачений народ. У той же час виконавча державна влада представлена кількома суб'єктами. До речі, визнання за народом законодавчої ініціативи теж не є новиною в конституційній практиці. Такі норми

існують в конституціях Іспанії, Італії, а також в конституціях ряду штатів США. Згідно зі ст. 71 Конституції Італійської Республіки її народ "здійснює законодавчу ініціативу шляхом внесення від імені не менш ніж п'ятдесяті тисяч виборців законопроекту, який складений у формі статей закону". Крім того, ст. 50 передбачає, що "всі громадяни мають можливість направляти до палат петиції з вимогою законодавчих заходів або з викладом громадських потреб".

Порушені питання аж ніяк не обмежуються рамками роботи владних структур. їх конструктивне розв'язання є однією з найістотніших гарантій проголошених Конституцією прав і свобод людини. Коли ж цього немає, коли тільки державні структури гарантують права людини, то це призводить до сумних наслідків. Трагічні сторінки історії свідчать, що в навіть, здавалось би, найдемократичніших державах ситуація, буває, змінюється так кардинально, що громадянські свободи свавільно нищать. Причина цього проста: права і свободи громадян трималися лише на сумлінні державників, урядовців, а громадянське суспільство не мало власних достатньо надійних засобів їх захисту. Наявність у суспільстві розвиненої партійної системи, легальної опозиції, сучасних форм безпосередньої демократії і нерегламентованого бюрократичними структурами вільного народного волевиявлення – це, власне кажучи, і є одна із вирішальних гарантій незворотності демократичного процесу. Провідне місце серед них належить народному контролю.

У народжуваній в Україні демократичній системі здійснення контрольних функцій лишається найслабкішою ланкою. У пресі неодноразово йшлося про брак належного контролю з боку законодавчої і виконавчої гілок влади за подальшою долею їх власних рішень. Що ж до народного контролю, то він перебуває в ще гіршому стані.

Відсутність в країні хоча б якоюсь мірою помітного народного контролю пояснюється слабкістю політичних партій, профспілок і інших громадських об'єднань. У сучасних демократичних країнах провідну роль у цій справі відіграє преса. Проте у нас вона теж перебуває в скрутному становищі і є більше офіціозом органів державної влади, ніж тією загальнодоступною трибуною, що служить відкритому і вільному обговоренню всього того, чим люди живуть, що їм болить і до чого вони прагнуть.

Барометром, а водночас і могутнім регулятором суспільного життя є громадська думка. Їй теж належить чимала роль у здійсненні контролю за діями владних структур. Проте довіряться їй цілком у нас в країні поки що не можна, тому що формується вона значною мірою під впливом найвідсталіших і неврівноважених настроїв, чуток, забобонів. Не сприяє її пробудженню той спосіб, яким протягом всього часу здійснюються в країні радикальні економічні і політичні реформи. Оскільки зміст і мета останніх вирішуються у вузькому владному колі, без ради із широкими колами населення, то це робить громадську думку такою слабкою та імпульсивною, що на ній успішно грають безвідповідальні демагоги й авантюристи.

Важко розраховувати на зрілу і впливову громадську думку, коли дуже повільно, навіть долаючи чималий опір, пробиває собі дорогу гласність. Звичайно, певні посування в утвердженні гласності як на сторінках преси, так і в усьому суспільно-політичному житті останнім часом відбулися. Не криючись, люди висловлюють уголос те, що у них наболіло, обстоюють власну думку, особисту і громадянську гідність. І все ж говорити про її повне утвердження не доводиться.

Річ у тім, що для гласності головне, як мовиться, не кількість, а якість. Погано, коли нею користуються крикуни, демагоги, а не люди розумні і мудрі. Погано й те, що дехто прагне зробити гласність керованою. Подекуди навчилися так дозувати її, що втрачається сутність і лишається тільки гола форма. Не зникли випадки "внутрішньої цензури", своєрідного табу на публікації з певної проблематики. Рідко зустрінеш у масових виданнях не пригладжені рукою редактора дискусії провідних вчених, лідерів партій, що представляють різні політичні спектри.

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ – ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

На сучасному етапі становлення гуманної особистості не можливе без формування в неї визначеного кола духовних цінностей.

Філософ Н. Бердяєв в цьому зв'язку відмічав, що духовні цінності являють собою найважливіший стрижень в житті людини. Більшість вчених дотримується концепції згідно якої у християнській культурі виділяється принцип розуміння освіти як Виховання. Мета освіти – вивести красу, яка є в людській сутності, показати людині засоби на цьому шляху, виховати так її, серце, тіло, щоб вивести в людини Образ Божий.

Для забезпечення з цією метою виховного процесу як ніколи необхідно повернення к втраченого зв'язку наукового знання з релігійними та моральними цінностями.

Ще М.В. Ломоносов писав: наука та релігія „в распрю прийти не могут ... разве кто из некоторого тщеславия и показания своего мудрования на них вражду всклепнет”. У роботі проаналізовані основи соціальної концепції ПЦ, роботи О. Осипова, послання Владика Никодима Харківського та Богодухівського, матеріали міжнародних освітніх різдвяних читань.

З усіх галузей знань слід особливо виділити суспільні науки, в силу свого характеру неминуче пов'язані з областями церковної історії, канонічного права.

Приймаючи роботи світських вчених в цій сфері і визнаючи важність гуманітарних досліджень, Церква в той же час не вважає раціоналістичну картину світу повною і всеохоплюючою. Релігійний світогляд не може бути відкинутий як джерело уявлень про істину, так само і розуміння історії, етики і багатьох інших гуманітарних наук, які мають підставу та право бути наявними в системі світської освіти і виховання, в організації суспільного життя. Тільки сполучення духовного досвіду з науковим знанням дає повноту ведення та створення світоглядної концепції. В звертанні до студентів Харківського Національного Університету, Владика Никодим Харківський і Богодухівський сказав: „Якщо ми вийшли на шлях оволодіння знаннями, то повинні невгамовно працювати над собою, іти вперед, невтомно турбуватися про своє духовне зростання, бо в поєднанні духовності та наукового пізнання світу вдосконалюється людина. Ми повинні глибоко відчувати, що від старанності та праці на ниві науки залежить її велич та слава” [1].

У чому же ми бачимо місію Православної Церкви в справі освіти? Щоб відповісти на це питання, необхідно розкрити, що уявляє собою Православна освіта. Православна освіта, покликана виявити і відродити Образ Божий, що живе в душі. Вона завжди виходила з разючої відкритості і справжньої реальності життя во Христі [2]. В основу відношень вчителя і учня в християнських школах були покладені відношення Господа нашого Ісуса Христа з апостолами: „По тому узнают все, что вы мои ученики, если будете иметь любовь между собою” (Ін. 13, 35). В православних монастирях, які на протязі віків були найважливішими центрами духовної освіти та культури, передача знань ніколи не була ділом відверненим, не була відділена від розвитку навичок благочестя і виховання християнських чеснот. Ні погоня за знаннями самими по собі, за інформацією, як кажуть сьогодні. А формування людини цільної, цнотливої і моральної особистості було найголовнішим завданням виховання.

Сьогодні в виховний процес вищих навчальних закладів включена така дисципліна як „Релігієзнавство”. На цьому курсі за програмою студенти знайомляться з основами світових релігій, тому вивчення християнства в цьому зв'язку може розглядатися як історична домінанта з обговоренням проблем культури в контексті православної традиції.

На історичному факультеті Маріупольського державного університету відбулося розширене засідання товариства «Філософські студії». На засіданні були присутні студенти, викладачі середніх навчальних закладів, вчителі недільних шкіл міста.

На порядок денний було винесено два питання: обговорення стану духовності молоді міста та науково практична допомога у викладанні християнської етики в школах міста.

Завідуюча кафедрою філософії та соціології, доктор філософських наук професор Тамара Оленич повідомила про відкриття в МГУ на базі Донецького університету післядипломної освіти курсів підвищення кваліфікації для вчителів, які бажають викладати християнську етику в школах міста.

На засіданні звернули увагу на важливість особистості самого вчителя, що викладає християнську етику.

Доцент російської філології МДУ Сергій Плотніков представив свої книги на допомогу вчителям християнської етики, відзначивши їх культурологічну спрямованість. Він зазначив, що його книги ні в якому разі не втягують дітей до церкви, бо школа відокремлена від церкви. У них відображені основи православної культури, основні християнські цінності. Учні з допомогою вчителя повинні самі визначати своє ставлення до християнської культури і традицій православної церкви.

На засіданні звернули увагу на важливість особистості самого вчителя, що викладає християнську етику.

Доцент російської філології МДУ Сергій Плотніков представив свої книги на допомогу вчителям християнської етики, відзначивши їх культурологічну спрямованість. Він зазначив, що його книги ні в якому разі не втягують дітей до церкви, бо школа відокремлена від церкви. У них відображені основи православної культури, основні християнські цінності. Учні з допомогою вчителя повинні самі визначати своє ставлення до християнської культури і традицій православної церкви.

На засіданні виступила Оксана Павлова, яка є найкращим методистом в Донецькій області, першопроходцем у викладанні християнської етики в Маріуполі. Ось уже 4 роки вона викладає цей предмет у 18-й школі, набув цінного досвіду у викладанні християнської етики, яким із задоволенням готова поділитися з усіма бажаючими.

В теперішній час можливе вивчення християнської культури факультативно в середній та професійній школі, але сучасні реалії життя нам підказують, що цього явно не достатньо. Для того щоб виховати гуманну особистість, необхідно, щоб знайомство з багатую скарбницею християнської культури носило не поверхневий, а ціленаправлений характер.

Початковим етапом в зміні законодавчої бази можуть слугувати документи, якими можна керуватися у виховному процесі. Це указ Президента України „О неотложных мерах по окончательному преодолению негативных последствий тоталитарной политики бывшего Союза ССР в отношении религии и возобновления нарушенных прав церковей и религиозных организаций” від 21 березня 2002 р. Він сприяє новій фазі розвитку взаємовідношень між Церквою та Державою. Зокрема, Державний комітет України з справ релігії разом з Академією педагогічних наук України з „участю Церков і релігійних організацій розробляють поради відносно впровадження духовно-моральних цінностей в освітньо-виховний процес” [3]. Нова редакція „Закону про волю сумління та релігійних організацій”, що була розроблена Кабміном, не отримала підтримки в Парламенті. Він передбачав унікальні умови для діяльності Церкви в галузі освіти. Православній церкві дозволялось факультативне викладання в школах основ Православної культури, Закону Божого. Разом з тим, наприклад, в школах м. Маріуполя введений сектантський курс валеології в якості обов'язкового предмета.

Моральний потенціал народу в багато чому залежить від соціального служіння Церкви в сучасному суспільстві, тому що Православна Церква завжди була носієм ідеалів та культурних цінностей. Необхідно прагнути до діалогу, до об'єднання зусиль для рішення насущних проблем і перед усім в сфері освіти [4].

Література

1. Митрополит Никодим (Н.С. Руснак). Послания. Слова. Речи: В 6 т. –Т.5. – Х.: Майдан, 2002 - С. 177.
2. Основы социальной концепции РПЦ // Богословско-философский журнал «Вера и Разум». - 2002- №3 – С. 134-137
3. Указ Президента Украины // За единство Святого Православия. – 2002. - №7 – (28) апреля.
4. Осипов А. Принципы воспитания в Христианской педагогике. // Доклад, посвященный седьмым международным образовательным Рождественским Чтениям. – М, 1999 - С.5-8.

УДК: 316.7(450) «1863/1938»:929Д'Аннунціо (043)

Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор

ГАБРИЕЛЬ Д'АННУНЦІО: НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ЧИ ЗЛИЙ ГЕНІЙ ІТАЛІЇ?

В італійській культурі кінця XIX – початку XX ст. через особливу національно-історичну ситуацію гостроти набула криза моральних, духовних та естетичних цінностей. На рубежі століть остаточно руйнуються романтичні ідеали Рисорджименто, терпить крах віра інтелігенції 70–80-х років в позитивістські постулати науки та аналіз фактів як «засобу оволодіння дійсністю» (Ф. Де Санктіс). Посилюється інтерес до філософії Ф. Ніцше, до інтуїтивізму Бергсона, розповсюджуються агностицизм та прагматизм. Молода творча інтелігенція Італії гарячково шукає шляхи і способи оновлення культури, прагне додати мистецтву «динамічності», властивої реаліям нового століття, зробити їх засобами виявлення індивідуальності. На цьому ґрунті легко досягають успіху антигуманістичні і антидемократичні концепції.

Розглядаючи культуру Італії цього періоду, ми хотіли б зосередити свою увагу на знаменитому поетові, письменнику, драматургу, державному діячеві та політику – Габріелі Д'Аннунціо (1863–1938). За винятковий вплив, який він здійснив на культуру, мистецтво і суспільну думку Італії, а також за погляди та екстравагантні вчинки його називали «персонажем епохи», «арбітром елегантності», «національним пророком», «божественним Габріелем».

В Італії він створив основні міфи та маски літературного декаданса, оздобленого націоналістичною ідеєю; гедонічний культ краси, сповідуваної «сильною» особистістю, що вивищується над буденним існуванням. Д'Аннунціо був щедро обдарованою особистістю, його сильною рисою було виняткове емоційне сприйняття дійсності – він ламав світовідчуття попередньої епохи не тільки як художник, але й як «персонаж епохи».

З кінця XIX – початку XX ст. він став зіркою першої величини на інтелектуальному небосхилі Європи. Його романами зачитувалась культурна еліта, його п'єси не сходили з театральних сцен і важко знайти письменника цієї епохи, на якого б не вплинула творчість Д'Аннунціо.

Це була метушлива епоха великих змін, революцій, світових воєн, і Д'Аннунціо реалізувався в ній не тільки як поет і письменник, але і як новатор, талановитий військовий і харизматичний політик, «це було не одне, а цілих три життя – такі багаті подіями були прожиті поетом довгі сімдесят п'ять років [1, с. 138]». Його стиль життя, поведінку і пристрасті, декадантський шарм, які суспільство намагалось наслідувати, дослідники нарекли «д'аннунціонізмом».

Габріеле Д'Аннунціо народився в Італії 1863 році у провінційному містечку Песькара у багатій та родовитій сім'ї. Свою обдарованість виявив доволі рано, коли в 16 років надрукував першу збірку «Перша правда» («Primo Vere», 1879) – стилізовані гімни та елегії, в яких класичну традицію юний автор поєднував з натуралістичною. Молодий поет їде до Риму, стає журналістом, публікує ще одну книгу віршів – «Нова пісня» («Canto novo», 1882),

у якій вгадується нова колористична образність і майже відчутна пластичність зображення світу. Д'Аннунціо стає модним поетом, долучається до європейських літературних течій, захоплюється Метерлінком і Уайльдом, прерафаелітами та Бодлером. У 1882 році виходить його збірка оповідань «Невинна земля» («Terra vergine», 1882), в якій виразно відчувається трансформація веристської новелістичної традиції, хоча підхід автора до зображення побуту простих людей і природи принципово інший – новели висвічують в людині інстинкти, що дремають на дні її свідомості.

Збірки новел «Книга дів» («Il libro delle Vergini», 1884) та «Святий Панталеоне» («San Pantaleone», 1886), пізніше об'єднані під загальною назвою «Песькарські новели» («Le Novelle della Pescara», 1902), демонструють майстерність Д'Аннунціо в царині новелістичного жанру: тут і стилізована хроніка, і боккаччянський анекдот, і мопасанівська містка психологічна новела. Гедоністичні настрої Д'Аннунціо набувають свого віддзеркалення у романі «Насолода» («Il piacere», 1889), а морально-психологічним колізіям присвячені повість «Джованні Епископо» («Giovanni Episcopo», 1892) та роман «Безневинний» («L'innocente», 1892).

У 1893 році в трьох статтях під загальною назвою «Мораль Еміля Золя» Д'Аннунціо відкинув натуралізм, який, на його думку, зазнав поразки, як зазнав поразки і сам Е. Золя. Наука, з його точки зору, виявилася нездатною відповісти на одвічні питання буття, і письменники-натуралісти не можуть зрозуміти ідей і настроїв молодого покоління. «Ми не хочемо більше правди, – заявляє Д'Аннунціо. – Дайте нам мрію!» Цією мрією виявилася для нього ідея «сильної» особистості, яку він сприймає в інтерпретації Ф. Ніцше. В романах «Тріумф смерті» («Il trionfo della morte», 1894), «Діви скель» («Le Vergini delle rocce», 1886) та «Вогонь» («Il fuoco», 1900) втілений д'аннунціанський міф про місію латинської раси, покликаної повернути Італії римську велич, про «надлюдину», яка поєднує силу волі і естетичність, художній талант і дар полководця.

Останній роман Д'Аннунціо, написаний перед війною 1914–1918 років, «Мабуть – так, мабуть – ні» («Forse che s'forse che no», 1910), оповідає про зухвалого та відважного льотчика, якого не зупиняє від смертельно ризикованого польоту навіть загибель друга. Від цієї надлюдини вже віє війною. Д'Аннунціо захоплено описує роботи в авіаційному ангарі, милується «красою» торпедної атаки підводного човна. Оспівування техніки, швидкостей парадоксально ріднить тут естета Д'Аннунціо з грубіяном-футуристом Марінетті. Футуристи взагалі негативно ставилися до Д'Аннунціо, навіть один зі своїх маніфестів назвали «Боги вмирають, а Д'Аннунціо все ще живий».

Вірний своїм ідеям, Д'Аннунціо бере участь у першій світовій війні в скромному чині капітана, але в бою проявляє себе надзвичайно хоробро. Незважаючи на свої п'ятдесят два роки, він записується спочатку до флоту, де бере участь у вилазках торпедних катерів, а потім переходить до авіації і літає на Трієст, на Пулу, на Сплит, скидає бомби і прокламації, бачить загибель бойових товаришів, при невдалій посадці ушкоджує собі зоровий нерв і сліпне на одне око. З цих пір канонічний образ поета доповнюється наочною пов'язкою.

Слід відзначити, що низка його військових ідей втілюється з таким успіхом, що вони назавжди входять в історію воєн. Так, в серпні 1918 року Д'Аннунціо здійснює бойовий виліт на Відень, що став першим в історії повітряним нальотом на столицю держави-супротивника і, по суті, народженням бомбардувальної авіації дальньої дії. І після закінчення війни він за допомогою своїх вірних «arditi», («хоробрі, палкі, відчайдушні») – ветеранів елітних формувань збройних сил: гвардії, кавалерії, авіації і флоту – 15 місяців утримував неприступним місто Фіуме. І навіть після здачі міста він став не просто героєм, а кумиром націоналістичної молоді. Десятки тисяч ардіті та фіумських легіонерів вважали його своїм вождем і готові були йти за ним у вогонь і воду. Це був момент, коли його популярність і вплив були вищі, ніж у Дуче. Муссоліні завжди відчував трепет перед Д'Аннунціо, бо багато чим був зобов'язаний йому. Не лише ідеї, але й пози, риторика – все це тією чи іншою мірою засвоєно з подачі Д'Аннунціо.

Коли готувався фашистський переворот в Італії, Муссоліні приїхав до Д'Аннунціо особисто, щоб дізнатися про його ставлення до грядущих подій, поет надмірно встає в позу мешканця башти із слонової кістки. Муссоліні це влаштовує: забезпечивши нейтралітет ардіті, фашисти можуть почувати себе господарями країни. Коли 30 жовтня 1922 року Муссоліні зосереджує в своїх руках всю повноту влади, він безмежно вдячний поету за невтручання і з розмахом виражає свою подяку: держава викупляє для поета віллу «Вітторіале» і бере на себе всі витрати на його утримання; указом дуче створюється національний інститут для видання повного зібрання творів Д'Аннунціо; держава також купує у поета права на всі його архіви, а його самого осипають зливою нагород та обирають академіком.

Незабаром керівництво рухом легіонерів вислизає з рук Д'Аннунціо – більшість ардіті впливається до лав фашистських організацій. Щоденне листування між поетом і диктатором продовжується майже п'ять років, до кінця 1927 року він втрачає останні важелі влади і стає почесним полоненим режиму. В останні роки життя він практично не залишає «Вітторіале». Знову намагається писати, проте йому вдається тільки пара автобіографічних творів і деякі незавершені фрагменти. Помер Д'Аннунціо 19 вересня 1938 року в розкоші, в самотності і в забутті, яке спіткало не тільки його, а й кращі його художні твори.

Про фінальні метаморфози в житті цього національного кумира вдало висловився І. Кормільцев: «Ретельно перевіряйте тих, хто хвалить вас і називає вчителем. Серед них може виявитися не тільки ваш Іуда, але і ваш Муссоліні. Друге набагато страшніше [1, с. 153]». Безумовно, Д'Аннунціо був суперечливою особистістю: і як письменник, і як політик, і як людина. Деякі речі, скажімо, винахід символіки та слоганів і риторики фашизму, невтручання під час перевороту і захоплення влади фашистами в Італії показують, як суттєво, а то й вирішально воля і талант однієї людини може впливати на культуру, політику, громадську думку і майбутнє цілої країни.

Розвиток системи світоглядних орієнтацій, як це не прикро визнавати, може набувати драматичного забарвлення, коли саме митці – представники найгуманістичнішої сфери людської діяльності – стають оповісниками антигуманізму. Італія пережила такий «культурний шок», коли Т. Марінетті та Г. Д'Аннунціо стали на бік фашистської диктатури Муссоліні. Це ще раз продемонструвало, з одного боку, певну хиткість теоретичних ідей як запобіжника реакційності, а з другого, утвердило італійців в певних захисних механізмах, якими все ж володіє гуманістичне світоставлення.

Література

1. Кормильцев И. Три жизни Габриеле Д'Аннунцио / И. Кормильцев // Иностранная литература. – 1999. – № 11. – С. 138–153.

УДК: 397. 5

Янковський С. В., кандидат філософських наук, доцент

ТЕОРІЯ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ АНКЕРСМІТА

Історичне пізнання представляє трансцендентальну форму інтелектуального досвіду спільноти. Епістемологія історії становить важливу частину соціальної філософії. Нею охоплюється широке коло гносеологічної та онтологічної проблематики. Проблема відповідності дійсності оповіданню ставилась в різні епохи, починаючи від Античної доби. На новітню акцептацію проблеми вплинули дискусії щодо ролі політичних ідеологій, значення історії в гуманітарних і соціальних науках, відкриття психоаналізу. Ними охоплюється коло епістемологічних проблем.

Гносеологічні питання:

Що таке історичне оповідання?

Структура історичного оповідання?

Яким чином історичне оповідання відкриває доступ до минулого?

Чи існує минуло поза оповіданням?

Категорії наративної логіки історичного оповідання?

Метод наративної логіки? Яким чином мова сприяє відтворенню минулого?

Онтологічна проблема наративної логіки: що означає минуле?

Серед численних підходів слід відзначити роботи, в яких постає проблема зв'язку онтологічної та семантичної структур в історичному оповіданні. Зазначені роботи презентують один із напрямків аналітичної філософської традиції, представлену працями Рассела, Вітгінштейна, Тарського, Гудмена, Поппера, Куайна, Давидсона, Рорті, Анкерсмита. Дослідники визначають їх спадкоємство по відношенню до кантіанської епістемології. Її характерною ознакою є виявлення апіорних і трансцендентних основ досвіду. З такої точки зору наративні елементи є виміром рівню раціоналізації суспільних відносин.

Теорія логіки історичного наратива Анкерсмита може бути представлена наступними тезами:

Філософія оповідання не складається із окремих висловлювань.

Історичне оповідання не складається із суми окремих висловлювань.

Історична реальність репрезентує минуле.

Епістемологія історичного оповідання має вирішувати проблему невизначеності історичних явищ та його сутності. Тому визначальною рисою історичного оповідання є його якісна ознака. Відмінність історичних оповідань в тому, що одне «краще», інше з них «гірше», проте кожне окреме і разом – вони не можуть бути вичерпним і відповідним стану речей, який покликаний відтворити.

В історичному оповіданні розмежувати атрибутивні і значущі висловлювання не можливо, оскільки складно розмежувати істинносте значення висловлювання від того відносного чого воно може бути істинним або хибним.

Історичні висловлювання – це метафори, які репрезентують погляд на певний об'єкт, який може вказувати загальний напрямок різноманітних (у тому числі політичних) дій.

Зв'язаність історичного оповідання і минулого є метафоричним відношенням «того, що репрезентується» і «того, хто репрезентує».

Таким чином, основою історичного оповідання є відношення людини і часу, який вмщує події. Історична хронологія має лише зовнішню форму послідовності подій. Зв'язані історичні події можуть відбуватися одночасно, вони можуть відбуватися в різні проміжки часу, вони можуть перериватися і поновлюватися.

Проблема критерію історичного оповідання. Історичне оповідання не може бути буквальним викладом минулого. Його правдивість в нетривіальному викладі минулого. Критерії справжньої оцінки історичного оповідання в розумінні його ризику, сміливості, переконливості.

Література

1. Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / Ф. Анкерсмит [пер. с английского]. – М.: Идея-Пресс, 2003 – 360с.

**СЕКЦИЯ
АКТУАЛЬНИ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА**

УДК 811.161.1-119:070.41(045)

Нетреба М.М., старший преподаватель

РАЗЛИЧИЕ И СХОДСТВО ПОНЯТИЙ «МОДУС» И «МОДАЛЬНОСТЬ»

В.З. Панфилов заметил: «Пожалуй, нет другой категории, о языковой природе и составе частных значений которой высказывалось бы столько различных и противоречивых точек зрения, как о категории модальности. Большинство авторов в ее состав включаются значения, самые разнородные по своей сущности, функциональному назначению и принадлежности к уровням языковой структуры, так что при этом категория модальности лишается какой-либо определенности» [11, 37]. Еще раньше В.З. Панфилов отмечал, что в языкознании нет единого мнения по вопросу отношения модальности языковой к модальности мысли [10, 183].

Между тем термин «модальность», так же, как и термин «модус», заимствован лингвистикой из логики, и необходимо начать именно с того, каким образом понимается модальность в логике. Согласно Р. Карнапу, существует шесть видов модальности мысли: возможность, необходимость, случайность, невозможность, не необходимость, не случайность [6, 259].

Дискуссии о модальности в смысле грамматической категории велись и ведутся в нескольких проблемных направлениях, и, прежде всего, решаются вопросы о: 1) языковой технике (способах) выражения модальных значений (в случае, если априори очерчен круг этих значений); 2) составе модальных значений, а именно: включать или нет в состав модальных значений утверждение/отрицание; повествовательность, вопросительность, побудительность; о том, насколько «модально» повелительное наклонение и т.п.

В.В. Виноградов, который ставил задачу конкретизировать понятие модальности в современном ему отечественном синтаксисе, писал о модальности, что это «... то, что сообщается, мыслится говорящим как реальное, наличное в прошлом или настоящем, как реализующееся в будущем, как желательное, требуемое от кого-нибудь, как потенциальное, как недействительное и т.п. Формы грамматического выражения такого рода отношений содержания речи к действительности и составляют синтаксическое существо категории модальности» [3, 80].

В отечественной синтаксической науке к 80-ым гг. XX в. сложились две основных точки зрения на модальность: 1) модальность считается грамматической категорией, характеризующей содержание предложения с позиции реальности/ирреальности; 2) модальность означает грамматикализованное отношение говорящего к действительности [12, 17]. При этом видно, что эти точки зрения смежны и непротиворечивы.

Синтаксические исследования модальности, естественно, не прекратились после выхода в свет «Граматики русского языка» с концепцией В.В. Виноградова, но развивались, на наш взгляд, до середины 1990-х гг. XX в. больше экстенсивно, чем интенсивно, все шире охватывая области и уровни содержания высказывания. С появлением концепции модуса Т.В. Шмелевой, семантических исследований Е.В. Падучевой, стилистики текста Г.Я. Солганика, работы Г.А. Золотовой по коммуникативной грамматике, фундаментальной монографии А. Вежбицкой о семантических универсалиях и других, – как семантические исследования вообще, так и вопрос о модусно-диктумной дихотомии в частности, на наш взгляд, приобрели яркое концептуальное направление.

Поворот в развитии идей грамматической модальности произошел благодаря идеям Н.Ю. Шведовой об объективной и субъективной модальности, зафиксированным в академических грамматиках 1970 и 1980 гг. [4, 542-611]. Под объективной модальностью

понимается отношение сообщаемого к тому или иному плану действительности, языковые формы мысли о реальном в настоящем, прошлом, будущем или ирреальном возможном, желаемом, должном или требуемом [4, 542]. Под субъективной модальностью понимается отношение говорящего к сообщаемому (значения усиления, экспрессии, уверенности/неуверенности, согласия/несогласия и т.д.) [4, 611]. Именно в виде объективной и субъективной модальности описана в энциклопедическом лингвистическом словаре, вошла в качестве предмета обучения в вузовский курс современного русского языка [11, 58-60; 17, 259] и справочники по русскому языку [6, 299].

В такой интерпретации модальность все еще отлична от модуса, поскольку это понятие полностью грамматикализовано (предполагает только грамматические средства своей экспликации, если понимать под грамматическими средствами и особые позиции лексем, например, вводных слов и частиц) и не предполагает имплицитных форм – «нулевых» позиций для выражения своих значений.

С начала 70-х гг. XX в. появляется ряд работ, в которых усматривается отождествление понятий модальность и модус, во всяком случае, многие исследователи используют термин «модальность» в описаниях, опирающихся на ономазиологический (от значения к форме) подход к выяснению субъективных (идущих от говорящего) сторон высказывания. К таким работам можно отнести работы Е.М. Вольф; Е.В. Клобукова; Т.Д. Дешериевой и др.

Все вышеизложенное приводит нас к необходимости оперировать только термином «модус» для обозначения всех сторон высказывания, даже в тех случаях, когда авторы используемой нами литературы употребляют термин «модальность», но по существу описывают субъективную сторону высказывания: субъективные значения и средства выражения этих значений; пользуются терминами «модус» и «модальность» как синонимами; по существу пишут о модусе, но не употребляют этого термина.

Наконец, необходимо вернуться к противопоставлению терминов-понятий «модальность» – «модус», поскольку, вслед за Т.В. Шмелевой, мы будем использовать их в определенном соотношении.

Модус высказывания в концепции Т.В. Шмелевой состоит из двух блоков категорий:

1) метакатегорий, которые «обеспечивают осмысление высказывания относительно условий и условностей общения» [11, 27];

2) семантических модусных категорий, представленных тремя группами:

а) актуализационными категориями, служащими для обозначения того, как «сообщаемое в диктуме относится к действительности» [11, 30];

б) квалификативными категориями, выражающими рефлексии автора относительно своего или чужого сообщения с позиции источника информации (авторизация), ее достоверного или недостоверного характера (персуазивность) и позитивного/негативного отношения к диктуму (оценочность) [11, 32];

в) социальными категориями, отражающими демонстрируемые ритуально (конвенционально) социальные отношения [11, 35-36].

Группа актуализационных категорий, по Т.В. Шмелевой, включает в себя отношение диктума и координат «лицо», «модальность», «время», «пространство». За вычетом «пространства», это соотношение по сути является предикативностью в понимании В.В. Виноградова, а модальность – грамматикализованным отношением высказывания к действительности.

Именно в таком значении (и таком теоретическом контексте) мы понимаем модальность, а, с учетом высказанных замечаний, будем пользоваться термином «модус» и говорить о нем как обо всем спектре субъективных смыслов, которые могут существовать в высказывании и окружать его диктумное (пропозициональное) содержание.

Таким образом, модус и модальность объединяет лишь то, что они пришли в лингвистику из логики и характеризуют интерпретационную часть того, что сообщается. Данные понятия по-разному соотносятся между собой, что отображается в способах выражения субъективной позиции говорящего: модальность – одна из категорий, которая

обозначає реальність або ірреальність відношень повідомляемого до дійсності з точки зору суб'єкта і розглядається в взаємозв'язках з іншими категоріями модуса, а модус характеризується як метакатегорія, що центрує різні модусні категорії, об'єднані по ознаці суб'єктивності.

Література

1. Грамматика русского языка: [в 2 т.]. Т. 2: Синтаксис. Ч.2. / [ред. коллегия: акад. В.В. Виноградов, чл.-кор. АН СССР Е.С. Истрина]. – М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1960. – 440 с.
2. Грамматика современного русского литературного языка [отв. редактор Н.Ю. Шведова]. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
3. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
4. Карнап Р. Значение и необходимость / Р. Карнап. – М., 1959. – 382 с.
5. Лекант П.А. Предложения с вводными конструкциями / П.А. Лекант // Современный русский литературный язык [под ред. П.А. Леканта]. – М., 1982. – С. 325-327.
6. Лекант П.А. Синтаксис / П.А. Лекант // Краткий справочник по современному русскому языку [под ред. П.А. Леканта]. – М., 1991. – С. 286-367.
7. Ломтев Т.П. Предложение и его грамматические категории / Т.П. Ломтев. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1972. – 198 с.
8. Панфилов В.З. Взаимоотношения языка и мышления / В.З. Панфилов. – М., 1965. – 232 с.
9. Петров Н.З. О содержании и объеме языковой модальности / Н.З. Петров. – Новосибирск: Наука, 1982. – 161 с.
10. Современный русский язык: [в 3 ч.]. Ч. 3. Синтаксис. Пунктуация / [В.В. Бабайцева, Л.Ю. Максимов]. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1987. – 256 с.
11. Шмелева Т.В. Семантический синтаксис. Текст лекций / Т.В. Шмелева. – 2-е изд. - Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1994. – 48 с.

УДК 372. 461

Орехов В.В., кандидат філологічних наук

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Існують різні підходи до тлумачення політичного дискурсу, і умовно можна виділити широкий і вузький підхід до розуміння цього поняття. При широкому розумінні до політичного дискурсу зараховуються будь-які тексти на соціально-політичну тематику, сповнені політичною лексикою та відповідним змістом. Так, Е. Шейгал під політичним дискурсом розуміє „будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належить до сфери політики” [8, с 42]. На думку А. Баранова, політичний дискурс – це сукупність усіх мовних актів, які використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися згідно з традицією та були перевірені досвідом [1, с. 108].

При вузькому підході під політичним дискурсом мається на увазі лише дискурс політиків. Прихильник такого підходу Т.А. Дейк зазначає, що дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у відповідній політичній ситуації; тобто, політичний дискурс формується в контексті функціонування політичних інститутів (сесії парламенту, засідання уряду, з'їзди партій) [3].

Поширенішим є широкий підхід до цього поняття. В його межах у складі політичного дискурсу виділяються окремі шари, що різняться за стилістичним забарвленням, функціональним призначенням тощо. Так, політичний дискурс часто поділяють на спеціальну професійну мову політичних відомств (інструкцій, переговорів, розпоряджень, листування тощо) та загальнозрозумілу і більш доступну мову публічних політичних виступів (політичної інформації, доповідей, повідомлень, мітингів, парламентських дебатів

тощо). За твердженням Г.Л. Вусик, основу політичного дискурсу складає, перш за все, мова публічних виступів політичних діячів у різних її проявах: заяви, інтерв'ю, радіо- і телезвернення, прес-конференції, радіо- і теледебати, виступи в будь-якій аудиторії з будь-якої нагоди тощо (особливо тут привертає увагу парламентська мова, головна складова якої – мова дебатів) [2]. Серед інших шарів політичного дискурсу дослідник виділяє мову політичної пропаганди і політичної реклами як в усній, так і в письмовій формі (у першу чергу – мову листівок, плакатів, радіо- та відеороликів), мову політичних документів (законів, договорів, угод, меморандумів, декларацій, програм і статутів політичних партій, протоколів засідань) та мову засобів масової інформації (мову передач на політичні теми, блоків політичних новин на радіо й телебаченні, рубрик, які відводяться політичним подіям у пресі, статей на політичні теми, заяв політичних коментаторів та оглядачів, матеріалів спеціалізованих видань стосовно різних аспектів політики тощо).

І саме останній із проявів політичного дискурсу, на нашу думку, має найбільший вплив на широку аудиторію, бо прочитане в газеті чи побачене або почуте з теле- чи радіофіру активно обговорюється в колі сім'ї, друзів, на роботі і т.д. Народні маси, ведучи спілкування навколо політичної проблематики, використовують у своїй мові політичні терміни і поняття, прізвища політичних діячів тощо, тобто у побутових умовах відбувається своєрідне відтворення елементів політичного дискурсу. І це є закономірним явищем: політика народжується, розвивається в суспільстві, у процесі діяльності людей, за своєю природою вона відображається у мові, тому що людське суспільство, перебіг його життя не можуть існувати поза мовою [4]. Тобто, з одного боку, політичний дискурс є породженням соціального контексту, а з іншого – продукує зміни, що виникають у соціальному контексті в результаті функціонування цього дискурсу. Оскільки політичний дискурс є значною мірою мовленням політичної еліти суспільства, провідних мас-медіа сучасності, він нерідко слугує матеріалом для наслідування для широких верств населення, і це стосується як особливостей реалізацій комунікативних стратегій в цілому, так і мовної поведінки носіїв політичного дискурсу зокрема. І тому дуже важливим є дотримання всіма носіями політичного дискурсу високих стандартів як культури мовлення, так і культури поведінки взагалі.

Зупиняючись на мовних особливостях сучасного українського політичного дискурсу, слід відмітити, по-перше, його насиченість іншомовною лексикою. Відомо, що для будь-якого політичного дискурсу притаманна первинна присутність значної кількості запозичень (як правило, зовнішніх), що використовуються як одиниці специфічного політичного мовлення (імпічмент, рейтинг, лобіювання і т.д.) [6, с. 438]. Іншомовні слова постійно присутні в українській мові, де вони часто співіснують із своїми українськими синонімами. Проте, дещо тривожною уявляється ситуація поступового витіснення іншомовними назвами синонімічних із ними питомих українських назв, при чому, як зазначає О. Рембецька, ініціатором такого процесу часто стають засоби масової інформації, і в тому числі дискурси політичного плану: адже вони реагують на всі суспільні, економічні процеси та віддзеркалюють їх. Пор., замість відомих, широковживаних слів на сторінках друкованих та аудіовізуальних ЗМІ знаходимо: *брифінг*, *саміт* замість *інструктаж*, *нарада*, *зустріч*; *постер* замість *плакат*; *бізнес-ланч* замість *діловий обід* та ін. [7, с. 332].

Ще більшу стурбованість викликають запозичення, що потрапляють у політичний дискурс із жаргонної лексики різних прошарків суспільства: наркоманів, криміналітету тощо: «ширка», «закосити», «засвітитись» і т.д. Слід відзначити, що присутність вираженої категорії оцінності є однією із суттєвих ознак політичного дискурсу. При чому, як зазначає Т.Кузнєцова, у сучасних мас-медіа простежується домінування оцінності негативної, що засвідчує навіть побіжний огляд рубрик центральних друкованих ЗМІ [5, с. 69]. Засобами передавання категорії оцінності в політичному дискурсі і, зокрема, інструментарієм вираження негативних емоцій, часто постає емоційно-експресивна лексика, в тому числі і вкраплення в політичний дискурс елементів жаргонної лексики, вживаних для більш експресивного, насиченого передавання подій, фактів, явищ тощо. Такі вкраплення жаргонної лексики в політичний дискурс на шпальтах газет, журналів або в теле- чи

радіоєфірі є вкрай небажаним явищем, оскільки почуті з уст журналіста, політика чи вичитані в пресі, слова таким чином немов «легітимізуються», набуваючи ознак літературної нормативності, і, як наслідок, активно впроваджуються в мовний обіг широких верств суспільства.

Отже, наявність вкраплень жаргонної лексики та поступове витіснення питомих українських слів іншомовними словами належать до негативних тенденцій, що мають місце в сучасному українському політичному дискурсі.

Література

1. Баранов А.Н. Политический дискурс: прощание с ритуалом? / А.Н. Баранов // Человек. – 1997. – № 6. – С. 108 – 118.
2. Вусик Г.Л. Специфічні риси політичного дискурсу ЗМІ / Г.Л. Вусик // Лінгвістика. – 2008. – № 2. – С. 170 – 173.
3. Дэйк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії: Монографія / А.П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2007. — 218 с.
5. Кузнецова Т. Оцінність як соціокультурна ознака журналістського тексту / Тетяна Кузнецова // Журналістика. – 2009. – № 8. – С. 68 – 78.
6. Подшивайлова А.М. Воздействующий потенциал заимствований в масс-медийном политическом дискурсе Украины / А.М. Подшивайлова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 26. – С. 438 – 441.
7. Рембецька О. Синонімічні відношення між іншомовними та питомими лексемами у мові ЗМК / Ольга Рембецька // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія "Лінгвістика": Збірник наукових праць. – Херсон: Видавництво ХДУ.- 2010.- Вип. 10.- С. 332 – 336.
8. Шейгал Е.И. Семиотическое пространство политического дискурса/ Е.И. Шейгал // Политический дискурс в России. – 1999. – №3. – С. 42.

УДК 070(477.62–21)"2010"(045)

Вялкова І. О., старший викладач

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСИ МІСТА МАРІУПОЛЯ 2010 РОКУ

Вивчення сучасної регіональної преси вважається актуальним для сьогодення, коли триває процес так званої регіоналізації медіа: «...тенденція до регіоналізації не тільки особливість розвитку вітчизняних ЗМІ на сучасному етапі – це світова тенденція...» [1, с. 3]. Преса регіонів вивчається здебільшого з позицій якогось одного аспекту (спортивна, релігійна та ін.). Більше уваги приділяється історії преси минулих часів, особливо першій половині ХХ ст. Але ж не треба забувати і про історію сучасної преси, яку треба писати вже сьогодні. Серед дослідників преси Донецької області можна назвати В. М. Владимірова, який в навчальну посібнику «Історія української журналістики (1917-1997)» детально висвітлює «історію преси Донбасу, що не робилося раніше» [2]. Працюють в цьому напрямку й дисертанти, зокрема Гурьєва С. А. в дослідженні «Типологія сучасної преси Східної України» обирає для аналізу пресу трьох областей – Донецької, Луганської та Харківської: «Сучасна друкована преса цього регіону взагалі ще не була предметом наукового вивчення ні в окремих проявах, ні в системно-типологічному плані» [3]. Преса ж міста Маріуполь ще взагалі не ставала предметом системного аналізу для науковців.

Маріуполь сьогодні є провідним центром металургії та машинобудування в Україні, великим морським торговим портом, приморським курортом, центром грецької культури. Все це сприяє швидкому розвитку інформаційного простору міста. В Маріуполі постійно працюють 12 радіостанцій та 3 місцеві телеканали, існує інформаційне агентство «Надо.ua» (www.nado.ua). Але за кількістю переважають друковані видання, які й стали об'єктом цього дослідження. За даними Управління у справах преси та інформації Донецької

облдержадміністрації «станом на 01.04.2010. у Донецькій області зареєстровано 1268 друкованих засобів масової інформації місцевої сфери розповсюдження ... За кількістю газет область знаходиться на другому місці (8,7% загальної кількості по Україні) після АР Крим (15,02%)» [4]. Серед зареєстрованих видань 143 мають редакцію в Маріуполі. А взагалі в 2010 році реально виходить близько 40 видань. Найстарішими в місті є газети «Приазовский рабочий» (видається з березня 1918 року), «Ильичевец» (видається з 1 травня 1929 року).

Обласна загальнополітична газета «Приазовский рабочий» має потужну типографію, в якій друкується більшість маріупольських видань. Загальний тираж газети в 2010 році складає 55638 примірників. Газета виходить тричі на тиждень російською та українською мовами (вівторок – 4 полоси, середа – 6, п'ятниця – 20 / перша й остання – повноколірні) й орієнтована на широку читацьку аудиторію. Маючи 90-річну історію за плечима, газета дотримується стійких традицій, чим пояснюється наявність постійних рубрик, тематичних сторінок, проблем та тем, що висвітлюються журналістами з року в рік. Існує електронна версія газети: www.pg.ua. Дбає редакція і про юних журналістів, свідченням чого є видання інформаційної газети для дітей «Привет, ребята!» (треба зауважити, єдиного видання в місті для дітей).

Засновником та видавцем обласної загальнополітичної газети «Ильичевец» (www.ilich.in.ua) виступає трудовий колектив ВАТ «ММК ім.Ілліча». Газета виходить тричі на тиждень (по вівторках і четвергах – 12 полос, по суботах – 16 / перша й остання – повноколірні). Загальний тираж видання в 2010р. складає 89253 примірники (з них в Маріуполі – 53540). Газета орієнтується на широку читацьку аудиторію, яка здебільшого складається з працівників комбінату, і має на меті висвітлення діяльності підприємства та формування його позитивного іміджу серед мешканців міста та регіону. Цим пояснюється наявність у газеті таких рубрик, як «Профком информирует», «В структурных подразделениях» та ін. Деякий час газета випускала щомісячні додатки «Ильичевец – Спорт», «Ильичевец – Хозяин», «Ильичевец – Здоровье», які зараз оформилися в самостійні видання. Газета «Ильичевец – Спорт» – єдина в місті газета спортивної тематики. Матеріали в ній здебільшого присвячені подіям в маріупольському спорті, зокрема велика увага приділяється висвітленню спортивних досягнень іллічівців, адже її засновником також виступає трудовий колектив ВАТ «ММК ім.Ілліча». Газета виходить двічі на тиждень на 4-х сторінках і цього року має тираж 2972 примірники. Схожими за своєю тематичною спрямованістю можна вважати масові видання «Ильичевец – Хозяин» та «Дом советов», які містять корисні поради для господарів та господарок щодо садових та огородніх робіт, облаштування помешкання та ін. Газета «Ильичевец – Хозяин» розповсюджується по всій Україні, виходить щотижня на 16 сторінках (формат А3) і має тираж 15852 примірники, журнал «Дом советов» розповсюджується в Маріуполі, виходить двічі на місяць на 64 сторінках (формат А4) тиражем 8500 примірників. Всеукраїнська газета «Ильичевец – Здоровье» присвячена питанням валеології (рецепти народної медицини, поради спеціалістів та ін.). Газета виходить щотижня на 8-12 сторінках форматом А4, тираж – 16889 примірників. Два рази на місяць до газети друкується додаток формату А5, який містить постійні рубрики «Рецепты из конверта» и «Домашний лечебник». З 11.03.2010р. газета виходить і в електронному вигляді: www.ilich.in.ua/zdorovie.

Молода і дуже потужна міська масова газета «Мариупольское время» існує з жовтня 2007 року (електронна версія газети – з 2008 року: martime.com.ua). Вона виходить щотижня на 12 сторінках формату А3, перша й остання сторінка – повноколірні. В газеті існують постійні рубрики: «Пульс города», «Журналистские расследования», «Криминал», «Экология» та ін., що свідчить про орієнтацію на широке коло читачів.

«Досліджуючи процеси етнічного розвитку ХХ ст., вітчизняні й зарубіжні вчені нерідко відзначають значну роль етнічної преси в збереженні національної ідентичності нацменшин, в зміцненні інформаційно-комунікативних міжпоколінних зв'язків в середині етносу, повнокровному розвитку етнічної культури» [5, с. 223]. Мабуть, саме тому чільне місце серед друкованих видань Маріуполя, як одного з найбільших в Україні центрів грецької

культури, посідає газета «Хронос». У 2003р. видання здобуло нагороду на обласному фестивалі друку, а також стало переможцем в номінації «Краще періодичне видання» конкурсу ЗМІ грецької діаспори, який було організовано Міністерством засобів масової інформації Греції. Газета друкується під цією назвою з 1998р. (в 1994-98рр. вона мала назву «Эллины Приазовья»). «Хронос» – газета Маріупольського товариства греків. Виходить один раз на місяць на 8-ми сторінках. Видання має на меті висвітлення діяльності Маріупольського товариства греків, відродження інтересу до літературної та культурної спадщини греків Приазов'я.

Глянсові журнали Маріуполя видаються нерегулярно через брак коштів. Майже всі вони існують і в електронному вигляді, часто тільки в електронному: «CHOICE – основа вибору» (www.choice.co.ua/), «Код города» (www.kodgoroda.com.ua/), «Брызги шампанского» (<http://donbass.in/component/joomgallery/?func=viewcategory&catid=52>), «Эталон красоты» (не має електронної версії). Заявлений тираж коливається від двох до п'яти тисяч, обсяг – 98-160 сторінок формату А5. Густо насичені рекламою, журнали містять матеріали інформаційного та розважального характеру, цікаві переважно для мешканців міста. Існує в Маріуполі і так званий «жіночий» журнал – «Женская логика». «Проблема видання газет та журналів із гендерним спрямуванням – для жінок та чоловіків – гостро стоїть в Україні на загальнонаціональному рівні» [3, с. 107]. Ця проблема посідає значне місце і в регіональному контексті. «Особливу роль гендерної преси та потребу в ній у регіонах відчули раніше, ніж у столиці. Не випадково в містах, які разом з Києвом вважають себе законодавцями «суспільних мод» (Харків, Донецьк, додамо до східноукраїнських центрів Львів), одними з перших започаткували видання для жінок та чоловіків» [3, с. 113]. Перший номер «Женской логики» вийшов у листопаді 2009р. і дотепер виходить раз на місяць. Журнал має тираж 3000 примірників, об'єм 48 сторінок формату А4. Авторські матеріали та матеріали інтернет-видань співвідносяться приблизно 50% на 50%. В більшості маріупольських видань подібне співвідношення журналістських та інтернет-матеріалів коливається від 50% на 50% до 10% на 90% (не на користь журналістських). Нажаль, кількість не дорівнює якості: «Прикметна особливість трансформаційного часу «бум журналізму» є даниною цього часу. Значною мірою страждає професіоналізм, деформуються цінності, але ще більш дорогоцінною стає правдива журналістика...» [5, с. 248-249]. А саме її за наших часів і бракує.

Таким чином, преса Маріуполя переважно міська, російськомовна, різноманітна за цільовим призначенням. Найбільш чисельними є загальнополітичні та інформаційно-рекламні видання. Більшість видань мають свою електронну версію в мережі Інтернет. Майже всі міські газети є частково колірними, але відсутні повноколірні. Як позитивне можна відзначити, що в Маріуполі існує видання для дітей, для жінок. Наявний також інтерес до літературно-мистецького життя міста (багато видань мають постійні літературні рубрики чи сторінки, які стають трибуною для поетів та письменників міста).

Література

1. Воронова О. А. Динамика типологической структуры региональной прессы // Вестник Московского университета. – Серия 10. Журналистика. – 2000. – №5. – С. 3-23.
2. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917-1997 рр.) [Електронний ресурс] : навч. посібник / В. М. Владимиров. – Режим доступа : <http://www.nbu.gov.ua/books/19/98vvmiuz.zip>
3. Гурьева С. А. Типология современной прессы Східної України : дис. ... кандидата філол. наук : 10.01.08 / Гурьева Сніжана Анатоліївна. – Дніпропетровськ, 2006. – 191 с.
4. Управління у справах преси та інформації Донецької облдержадміністрації. Друковані ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://infopress.dn.ua/dsmi.php>
5. Грищенко О. М. Основи теорії міжнародної журналістики / О. М. Грищенко, В. І. Шкляр [за ред. В. В. Різуна]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 304 с.

ГАЗЕТА "ЧАС/TIME" ЯК ПРООБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЯКІСНОЇ ПРЕСИ

Українська преса 1990-х років не достатньо досліджена і вивчена. Проте в пострадянський період друковані видання почали активно розгалужуватися, набуваючи рис масової чи якісної преси. Теоретик журналістики А. З. Москаленко зазначав: «Серйозною заявкою на якісну газету можна вважати тижневик "Час/Time" з його великоформатними 16 сторінками, різноманітністю інформаційних й аналітичних матеріалів [3, 150].

У січні 1995 року створюється незалежна громадсько-політична газета "Час/Time", яка виходила до травня 1998 року. Засновником і шеф-редактором став В.М. Чорновіл. А з жовтня 1998 року через збитки й судові справи замість "Час/Time" почала виходити газета "Час".

"Час/Time" виходила форматом А2. Номери цікаво були зверстані, тому подавалися якісні великі фото, карикатури, було багато "повітря" між публікаціями. Тематика, доброякісність та етичність подачі матеріалів відображали високопрофесійний рівень журналістів і редколегії, що відповідає якісній пресі. Видання висвітлювало події країни багатогранно в постійних рубриках «Політика і час», «Судовий процес», «Військо», «Економіка і життя», «Україна і світ», «Інститут людини», «Дитяча сторінка», «Український етнос», «Звідусіль і про все». Газета була спрямована на конкретну українську аудиторію, яка підтримувала національні ідеї. Тому газета "Час/Time" була популярною і мала успіх в Центральній та Західній Україні. Видання виходило в середині тижня. За спогадами дружини редактора Атени Пашко, Вячеслав Чорновіл писав свою передовицю вранці кожного вівторка приблизно з п'ятої до сьомої години. Зміст статей відображав події в суспільно-політичному житті України й оцінку їх Чорноволом.

На першій шпальті під постійною рубрикою "Колонка редактора" публікувалися передові статті, коментарі редактора В.М. Чорновола, його виступи як голови Руху. Відомості про редакцію подавалися на другій шпальті.

Газета "Час/Time" зробила внесок в розвиток свободи слова і незалежності преси України. Виступала опонентом правлячої влади незалежної України, що можна побачити в публікаціях. За допомогою опозиційності та критики в газеті друкувалось багато викривальних, дієвих матеріалів професійних журналістів. Безумовно, тон і тематичну спрямованість тижневику надавала редакторська стаття. Голова "Меморіалу" ім. Василя Стуса Лесь Танюк вважає: "Редакторська колонка В. Чорновола – літопис сучасної політичної і громадської думки, глибоко особистий щоденник Чорноволового бачення й відчуття українського поступу" [4, с. 7].

Видавцями "Час/Time" були Міжнародна пресова фундація ім. Василя Симоненка та Міжнародний благодійний фонд імені Володимира Винниченка, а шеф-редактор Чорновіл був лідером національно-демократичної партії НРУ. Про це свідчить й використання одного з гасел Руху, яке було сформульовано Чорноволом, і також винесено в шпигель: "Державність – демократія – реформи".

Хоча "Час/Time" мала підзаголовок у шпигелі "незалежна громадсько-політична преса", проте газету відносять до так званих формально незалежних видань, в чиїх бюджетах присутні іноземні кошти, отримані від різних фондів та організацій, і водночас контрольовані лідерами українських партій, громадських організацій та профспілок [1].

У першому номері, який вийшов 3 січня 1995 року, в передовиці "У Новий рік – з новим ділом і новим словом!" В.М. Чорновіл окреслив напрямок видання. Редактор критикував нову владу і висунув ідею про радикальні зміни в суспільному житті, в чому мають грати роль і засоби масової інформації. Про необхідність такого видання Чорновіл зазначає: "... ідея українського часопису сучасного стилю, де було б багато інформації, і ще більше свіжого, політичного, економічного, культурологічного аналізу" [4, с. 19]. Завданням

редактор бачив не тільки у прогнозуванні газетою подальших подій в Україні, але й у впливі і дієвості газети на ситуацію в державі. Він бачив пресу справжньою четвертою владою. І хоча В.М. Чорновіл констатує неможливість незалежної преси в Україні через економічні умови, він підкреслює, що, перш за все, редколегія працює заради визначених принципів і читачів. Зокрема, редактор у статті пише про аудиторію, на яку орієнтувалося видання. Це новосформований середній клас, який підтримував центристів, зокрема націонал-демократів. Чорновіл бачив серед читацької аудиторії приватних підприємців, заможних селян, представників творчої, наукової, інженерно-технічної інтелігенції, робітників-акціонерів. Попри те, редактор виступав за масові україномовні газети, що було рідкістю на той час. Прямуював перейти від щотижневика до щоденної газети. Для того, щоб привернути увагу бізнесових і дипломатичних кіл, почав виходити дайджест “Час/Time” англійською мовою.

Спочатку були проблеми з чітким виходом газети до читачів, але згодом проблема вирішилась. Редактор почав писати до кожного номеру статтю у свою колонку. Він виносив на шпальти газети резонансні теми полемічного характеру, зокрема про створення Конституції України, будову політичної системи, писав про актуальні економічні, суспільно-політичні проблеми. Також підіймав питання національної історії, культури, побуту. Його заголовки вже в собі несли іронію та гумор, емоційність та ерудицію. Заголовки завжди привертали увагу читача. Для цього автор використовував перефразування назв художніх творів чи висловів, прислів'їв чи приказок, паронімію, протиставлення, прийом еліпсу, цікаві метафори. Треба зазначити, що заголовки рясніли різними розділовими знаками, зокрема, трьома крапками, знаком оклику, знаком питання. Тому назви матеріалів були емоційно забарвленими.

Популярність газети була високою у Волинській, Львівській, Черкаській, Івано-Франківській областях. Тираж “Час/Time” тоді складав від 10 тис. до 30 500 примірників тільки в Київській області, а по Україні зростав до 113 900 екземплярів. Під час популярності газети на базі “Час/Time” було засновано видавництво. Проект видавництва “Час” отримав на конкурсній основі грант на декілька тисяч доларів від Міжнародного фонду “Відродження”. Книжки видавались за допомогою спонсорів, зокрема, бізнесменів, політиків. Популярною була серія видавництва “Час”, яка мала назву “Українська модерна література”, де друкувалися І. Світличний, Ю. Андрухович. Згодом видавництво мало велику заборгованість. Після гибелі В.М. Чорновола видавництво “Час” перестало існувати.

“Час/Time” було відкритим демократичним виданням. Колонка редактора, сміливі виступи журналістів зачепили деякі політичні кола. Судові позови вимагали багато матеріальних збитків, тому тижневик закрили, але редакція зробила нове свідоцтво для газети під назвою “Час”. Проте був зареєстрований дещо змінений проект, який відрізнявся від попереднього “Час/Time”. Редакційний колектив залишився, з'явилися й нові кореспонденти.

Газета “Час” мала одного видавця, тому була зареєстрована як ТОВ “Незалежна громадсько-політична газета “Час”. Нове видання “Час” було теж тижневиком, незалежною громадсько-політичною газетою, яка продовжувала нести ідеї і принципи “Час/Time”, про що свідчить редакторська колонка у першому номері від 8 жовтня 1998 року, де був розміщений матеріал В. Чорновола під назвою “До нас повертається “Час”. Газета національно-демократичного напрямку не мала в ті часи аналога в інформаційному просторі. Про це зазначав у “Колонці редактора” В. М. Чорновіл: “... відчувався брак видання, яке б мало українську душу і обличчя, європейський масштаб мислення, чітку і принципову державницьку позицію, глибоку аналітичність і широку інформативність, гостру викривальність...” [4, с.523].

Проте через фінансові труднощі газета стала виходити форматом А3 і налічувала вісім сторінок. Верстка була простою, адже рядки в стовпчиках налічували 25 знаків. Тираж піднявся за півроку від 16 тисяч до 61 200 примірників.

Вячеслав Чорновіл вів свою колонку менш ніж пів року, тобто до трагічної гибелі у березня 1999 року [2, с.6]. Потім редагуванням деякий час займався Т.В. Чорновіл, згодом –

В. Шевченко, М. Влащук. Проте без ідейного натхненника тираж газети “Час” швидко падав. Редакція отримала великі борги, після чого була продана політику Віталію Кличку, який використовував цей популярний бренд газети у київській виборчій кампанії, коли балотувався на пост голови столиці у 2008 році.

Таким чином, під час редакторської діяльності В. М. Чорновола газети “Час/Time” і “Час” отримали не тільки популярність як україномовна преса, але розпочали в Україні розвиток незалежних від влади офіційних газет, які дозволяли собі критикувати правлячі круги країни. Крім того, редколегія цих видань підвищила якість друкованого українського слова, звернула увагу читачів на високий професійний рівень журналістів, їх етично-моральні обов’язки.

Література

1. Бебик В. М. Становлення національного інформаційного простору України / В.М. Бебик // <http://studentbooks.com.ua/content/view/1037/42/1/1/>
2. Мельникова Е. Валентина Черновол: «Вячеслав став журналістом в Мариуполі» / Е. Мельникова // Приазовский рабочий. – 2006. – 22 сент. (№ 141). – С. 6.
3. Москаленко А.З. Теорія журналістики: Навчальний посібник./ А.З. Москаленко. – К.: Експрес-об’ява, 1998. – 336 с.
4. Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора / Вступ. Стаття та післямова Л. Танюка / В. Чорновіл. – К.: Либідь, 2000. – 624 с.

УДК 070: 477.64

Ягчук О. М., старший викладач

ІСТОРІЯ ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ, ФОРМУВАННЯ ДВОХ МОДЕЛЕЙ МОВЛЕННЯ

Важко уявити сучасну людину, яка б не користувалася усіма можливостями електронних медіа. Серед інших медіа телебачення займає особливе місце - можливість водночас поєднувати зображення і звук роблять телебачення більш вагомим у створенні певної картини світу ніж у інших медіа. Телебачення завжди існує у певній «зоні комфорту», бо частіше людина дивиться його відпочиваючи вдома. Перегляд телепрограм не вимагає особливих знань чи інтелектуальної напруги, бо розрахован на широке коло глядачів, все частіше носить розважальний характер. Наприклад, за 10 років розважальний контент телеканала ОРТ (дані для порівняння 1986 року «Перша програма» та 1997 року – ОРТ) витіснив з ефіру культурологічні, економічні та історичні програми [1, с.103].

Саме тому телебачення, як невідомна частина сучасного суспільства, стає об’єктом для досліджень науковців різних галузей науки, починаючи від технічних особливостей трансляції сигналу, і закінчуючи культурологічними концептами футуристичного розвитку ТБ. Спираючись на комплексні підходи до вивчення теми ми спробуємо розглянути історичні етапи розвитку телебачення, а саме формування двох моделей *on-line* та *off-line* мовлення.

Телебачення бере початок від технічної знахідки, але головна мета цього відкриття для соціума була можливість передачі зображення на відстані як подання обмежень фізичного світу, створення ефекту присутності. У 1880 році Олександр Белл реєструє винахід «фотофон», якому преса дає назву «візуальний телеграф», у 1884 році з’являється винахід німецького інженера, поляка за походженням - Пауля Ніпкова - механічний диск. У 1895 році цей винахід реєструється, і 20-30 рр. ХХ століття експериментатори намагаються вдосконалити мовлення механічного ТБ за допомогою винахода Ніпкова, але паралельно з цим науковці розробляли ідеї електронного телебачення, найбільш перспективного напрямку, як з’ясується через декілька років. «Хвиля тимчасових успіхів оптико-механічних систем на певний час уповільнила розвиток електронного телебачення, започаткованого, як

відомо, за участю Б. Грабовського, сина видатного українського поета П.Грабовського, та М.Піскунова, В. Попова.» [2, с. 8]

Людина отримує не тільки новий технічний прилад, але і зовсім нову культурологічну, соціальну, лінгвістичну парадигму, яка з часом змінить природу людини, змінить її можливість сприймати інформацію. Найцікавіше те, що перші розробки, а також і перші вдалі експериментальні спроби базувалися на передачі сигналу *on-line*, тоб то момент створення контенту та його прийом співпадав у реальному часі (для виробників обмежена функція редагування повідомлення). Сучасні телевізійники частіше використовують термін «наживо», коли підкреслюють прямоефірні включення чи навпаки пряму телевізійну трансляцію. Той факт, що розвиток телебачення неодмінно пов'язаний з мовленням *on-line* ми можемо знайти в історії телебачення багатьох країн, перші глядачі знайомилися з першими репортажами з міста події – так у Америці в Нью-Йорку висвітлювали відкриття Всесвітнього ярмарку, де виступав американський президент – Ф.Д. Рузвельт (подія відбувалася 30 квітня 1939 року). У Англії BBC використовувала позастудійні зйомки для висвітлення спортивних закладів - тенісних змагань, перегонів яхт, футболу, але найголовнішою подією у для висвітлення у 1937 році була пряма трансляція з коронації Георга VI, яка вважається найбільшим досягненням прямих репортажів у передвійськовий час. У Німеччині, під час літніх Олімпійських ігор 1936 року у прямому ефір і 8 часів на добу велися прямі репортажі, за трансляцією, завдяки коаксіальному зв'язку, спостерігали не тільки мешканці Берліну, але і Гамбурга, Лейпцига, Нюрнберга, Мюнхена та Кельна. [3]. Крім прямих репортажів великим попитом користуються студійні програми, коли на телебачення запрошують акторів, музикантів, політиків, навіть у студіях відтворюють (чи навпаки готують нові) декорації для театральних вистав.

Стосовно розвитку телебачення в Україні, слід зауважити, що у той час країна входила до складу СРСР, і лише у лютому 1939 року у Києві був створений телевізійний центр при радіобудинку, потім був відкрит центр в Одесі. Передачі велися за допомогою «механічного телебачення», тому що апаратура для прийому такого сигналу була простою. 1 лютого 1939 року з спеціально обладнаної студії в Будинку Українського радіо у Києві відбулася перша експериментальна спроба телемовлення. Експериментальний етап тривав до 1941 року, кількість приймачів була дуже невеликою (декілька десятків у Києві), контент не відрізнявся від експериментального мовлення Москви – передавали оперні та естрадні концерти [Усенко Ю.В. Становлення та розвиток українського телебачення як засобу масової комунікації: Автореф. дис... канд. іст.наук: Київський національний університет культури і мистецтв.- К., 2006. – 23 с. С.9].

Але під час експериментального мовлення глядачі не тільки спостерігають за подіями *on-line*, з'являються і програми типу *off-line*, коли глядач дивиться підготовлену заздалагить зафіксовану на плівки, чи іншому носії інформації програму, яку виробник має можливість відредагувати, при цьому реальний час глядача не співпадає з реальним часом події зафіксованій на екрані і є результатом процесу телевізійного відтворення події. Наприклад, у Америці, крім студійних та позастудійних програм була і кінорубрика, де демонстрували – стрічки-мандрівки та старі голівудські фільми, демонструвалися і рекламні ролікі (перша оплачена реклама – 10 секундна поява годинника «Булов» 1 червня 1941 року) [3, с.10-12].

Серед контенту, який існував у ефірі провідних країн світу напередодні другої світової війни, яка загальмувала процес розвитку телебачення у світі взагалі, ми бачимо що вже було запатковане інформаційне мовлення (фотогазети у СРСР (аналоги випуску новин), спортивні події, репортажі з місця подій тощо), політично-громадське (У Німеччині навіть запрошували політиків до студії), розважальне (кіно, театральні та музичні вистави за участю відомих акторів), і навіть дитяче (в Англії демонструвалися анімаційні фільми, а у Німеччині молодіжні програми, у СРСР – дитячі вистави).

За матеріалами «Історії вітчизняного та зарубіжного телебачення М. А. Голядкина [3] ми бачимо, що напередодні другої світової війни у провідних країн світу розпочинається експериментальне мовлення, та механічне телебачення, ще у середині 30-х років, визнається

неспроможним задовольними технічними вимогами, тому країни приймаються розробку електричного телебачення. Кількість телеприймачів вимірюється від декількох сотень (СРСР, Франція), до 20000 (Велика Британія). Мовлення має певну періодичність - від декілька разів на тиждень (Німеччина, деякі станції СРСР, до майже щоденного (Велика Британія веде мовлення 6 разів на тиждень), один день мовлення має певну програму (інформаційні, розважальні, політично-громадські та дитячі програми) і продовжується від декількох годин до 12-15 на добу (Англія та Франція). Все це свідчить про те, що під час епохи експериментального ТБ була закладена модель контент-наповнення, форма власності та жанрові особливості, але більшість контенту робиться «наживо», тобто використовується модель *on-line* мовлення, винятково використовують і *off-line* моделі, але лише для художнього мовлення (фільми) чи хронікально-документального.

Багато дослідників вважають, що експериментальний етап розвитку телебачення закінчується з початком Другої світової війни, призупинення мовлення, економічна криза у післявійськовий час, а потім стрімкий розвиток телебачення, як у технічному, творчому, так і у суспільному плані розпочне новий етап – становлення телебачення. Етап який сформує фахівців, жанрову та зображально-виразну систему, а також і дослідників саме телебачення.

Література

1. Рантанен Терхи, Глобальное и национальное. Масс-медиа и коммуникации в посткоммунистической России / Отв. ред. Е.Л. Вартанова. – М.: Изд-во МГУ, 2004.-160с.- (21 век: Информация и общество)

2. Усенко Ю.В. Становлення та розвиток українського телебачення як засобу масової комунікації: Автореф. дис... канд. іст. наук/ Ю.В. Усенко; Київський національний університет культури і мистецтв.- К., 2006. – 23 с.

3. Голядкин Н.А. История отечественного и зарубежного телевидения: Учеб. Пособие для студентов вузов / Н.А. Голядкин. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 141 с. – (Серия «Телевизионный мастер-класс»)

УДК 070.41:654.197(477)(043)

Карпиленко В.А., асистент

РИТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКЛАДНИХ КОМУНІКАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ЕПІЗОДИЧНИХ ТА ТЕМАТИЧНИХ НОВИН В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ)

У сучасних умовах повсюдного існування засобів масової комунікації значна увага звертається на взаємозв'язок уявлень світу суспільством і методів та тематичної спрямованості інформації, що подається через прикладні комунікації. Провідну роль тут відіграє стародавня наука, яка з роками придбала нові риси та можливості. Мова йде про риторику. Засоби зв'язку та передачі інформації вдосконалюються з кожним роком, з'являються нові можливості спілкування, обміну думками. Але разом з тим розвивається здатність впливу на аудиторію за допомогою слова. Адже саме слово, так чи інакше, залишається тим самим носієм, що здатен змінити ідею світу для певної людини. Змінити її погляд на той чи інший аспект життя. І професійні користувачі словесних конструкцій набувають все більшої сили у сучасному світі. Тож риторика стародавня перемістилась у час сьогоденній, модернізувавшись і розвинувшись. Розглянувши її вплив на практиці, ми зможемо це довести і прояснити для себе певні моменти журналістської діяльності.

Прийоми риторики мали вплив на свідомість людей, починаючи з стародавніх часів і впливають дотепер. Знаковими є приклади її дії у часи воєн та політичних конфліктів. Так, Віктор Клемперер у своїй книзі «Мова третього рейху. Записна книжка філолога» зазначає: «Нацизм в'їдався в плоть і кров мас через окремі словечка, мовні звороти, конструкції речень, що вбивались в натовп мільйонними повтореннями і поглинались нею механічно і несвідомо» [2].

Засоби масової інформації певним чином формують образ сучасних політиків, погляд громадян на ту чи іншу ситуацію, яку висвітлюють журналісти. Створення сюжету на телебаченні чи програми на радіо завжди має певну мету і щоб її досягти треба вміло вибудувати план сюжету. Саме від «автора», яким виступає журналіст, залежить подальше сприйняття інформації.

З розвитком засобів масової інформації, розвиваються і прийоми психологічного впливу через власне мовлення. Здавалося б, найпростішим, але відразу ж найефективнішим прийомом є вплив через випуски новин. Особливе місце тут займає жанр репортажу, що має властивість наближення глядачів або слухачів до події, робить їх співучасниками того, що відбувається на екрані. В той же час телевізійна інформація має змогу формувати суспільну думку.

Журналістський текст реалізується саме в мові, тож риторичні особливості прикладних комунікацій відіграють чи не найважливішу роль.

Під час створення випуску новин, підбираючи інформацію та формуючи блоки новин, редакційний колектив обирає – відокремити сюжети одне від одного, чи навпаки показати їх інформаційну залежність і взаємопов'язаність.

Внаслідок досліджень, що проводили спеціалісти в області політичної психології Шанто Айенгар і Дональд Кіндер, було визначено пряму залежність надання важливості проблемі та те, наскільки частим є згадування про цю проблему у ЗМІ. В блоках новин виділяється так звана «проблема-мішень», яка освітлює питання, що є важливим сьогодні для країни. Тож, внаслідок цього оцінюючи дії уряду або ж діючого президента, суспільство виходить з того, як він справляється з проблемою-мішенню. Таке сприйняття, звісно, впливає і на політичні симпатії чи антипатії. Позитивніше оцінюються саме ті політики, що приділяють проблемі, яка стоїть на порядку денному, більше уваги, чим інші [3].

Певним чином, зміст, що передається засобами масової комунікації, визначає для суспільства політичний і соціальний порядок денний. Більш того, подана інформація може вплинути навіть на відношення великої кількості людей до певної країни. Дослідження засвідчили, що відеоряд, показуючий, наприклад, наслідки війни, здійснює великий вплив на підсвідомість і настроює суспільну думку проти сторони, здійснюючої акт руйнування (незалежно від всіх можливих аспектів цього конфлікту).

Часто сюжети виходять під прикриттям сенсаційності, позбавляючи вагомості дійсно важливу інформацію, відволікаючи увагу глядачів. Така техніка обробки інформації дозволяє заповнити ефір потоками другорядних повідомлень. Таким чином з'являється можливість замовчування значимої події, про яку публіка знати не повинна, або ж перекрити скандал чи відомості про неприємні для влади події.

Шанто Айенгар поділяв новини на епізодичні та тематичні, у зв'язку з тим, як вони вибудовані. Звісно, в своїй більшості новини носять епізодичний характер, але освітлення певної проблеми, що хвилює суспільство не перший день (підняття цін, злочинність...) зазвичай носить тематичний характер. За спостереженнями дослідника, глядачі, яким показують конкретні епізоди, з більшим відсотком ймовірності приписують відповідальність за проблему особистим мотивам і діям окремої людини. Ті ж глядачі, що побачили переважно тематичні виклади подій, покладають відповідальність та обов'язок вирішити проблему на суспільство і політичних діячів.

Саме шляхом насичення потрібною інформацією ЗМІ, широкого освітлення певного спектру питань, тобто створення інтересу до них суспільством, а потім – спекуляція на цьому інтересі, його використання, являють собою один з методів маніпулювання суспільною свідомістю. Створення проблеми, «порядку денного» - це цілеспрямований відбір інформації і надання високої значимості тим чи іншим подіям. Адже сама подія і її висвітлення в ЗМІ – це далеко не одне й те ж. ЗМІ можуть «не помітити» якусь подію, чи навпаки, надати їй стільки уваги, скільки вона зовсім не заслуговує.

Звичайно, через те, що подача повідомлення тим чи іншим чином, впливає на картину світу аудиторії та формує її відношення до основних суспільних проблем,

пропагандистською функцією засобів масової комунікації користуються політики. Виступи президента з деякими виборчими проблемами можуть формувати порядок денний, так як і виступи його опонентів, які можуть звертати увагу суспільства на зовсім інші, ще не вирішенні питання.

Тож, можливість штучно створювати «актуальні проблеми», певним чином перетворює засоби масової інформації на інструмент влади. Необізнаність громадян у цьому питанні дозволяє здійснювати через ЗМІ прихований вплив на емоції, волю та погляди людей.

Література

1. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. Перераб. изд. /Э. Аронсон, Э. Р. Пратканис. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 384 с.

2. Клемперер В. ЛТІ. Язык третьего рейха. Записная книжка филолога / В. Клемперер. – М.: Прогресс-Традиция, 1998. – 256 с.

3. Почепцов Г.Г. Информационные войны / Г.Г. Почепцов – К.: Изд-во «АДЕФ-Украина», 1998. – 332 с.

4. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001. – 656 с.

УДК 659.4:378.4(477.62-2)(043)

Щербань В. В., асистент

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОСТІ

Динамічність та мінливість професійного континууму сучасності спричиняє мінливість ринку праці, амбівалентність кадрів у різних галузях виробництва, популярність нових «модних» професій на противагу занепаду традиційного для нашої економіки фаху. Цими чинниками детермінується неповне, фрагментарне знання членів суспільства про особливості сучасних професій та стихійність, необдуманість рішень молоді щодо свого майбутнього, хоча саме обдуманий, аргументований вибір фаху забезпечує не лише особисте самоствердження, а й певний резерв продуктивних сил для відповідної галузі економіки.

До того ж сьогодні принципово змінюється ситуація на ринку освітніх послуг. На сучасному етапі назріла проблема кількості абітурієнтів, що спричинена зокрема, так званою «демографічною кризою» кінця 80-х – початку 90-х: у 2010 році кількість абітурієнтів, які подавали документи до інститутів та університетів, скоротилася на 30 тис. осіб, в 2011 році їх буде на 30% менше, а в 2012 році – ще менше» [1]. Як закономірний результат на противагу зростанню у недавньому минулому кількості ВНЗ з практично однаковим набором спеціальностей сьогодні спостерігаються зворотні тенденції – до укрупнення, об'єднання інститутів та університетів за регіональним, профільним та іншими принципами [1]. Зазначені тенденції призводять до посилення конкуренції між ними, при чому не тільки у площині кадрового, науково-методичного, науково-технічного забезпечення (при вступі абітурієнт про це мало задумується), а й у площині престижу, репутації кожної окремої спеціальності та кожного окремого ВНЗ, інакше кажучи, це діяльність університету у площині іміджу, де завдання виділення з-поміж інших виходить на рівень боротьби за свого студента.

Зазначені тенденції дозволяють спрогнозувати нерівномірність у забезпеченні окремих професійних напрямків абітурієнтами і відповідно скорочення трудового потенціалу регіонів як «інтегральної сукупності властивостей та можливостей працівників підприємств та організацій регіону продуктивно реалізувати та розвивати у праці свої здібності, знання, досвід і професіоналізм із метою створення конкурентоспроможної продукції (робіт, послуг) для задоволення особистих, колективних та суспільних потреб» [2].

Одним із можливих засобів стабілізації такої ситуації є формування професійних переконань молоді шляхом створення іміджу професій засобами масової комунікації, адже мас-медіа – потужний когнітивний ресурс для масової свідомості взагалі та індивідуальної свідомості кожного конкретного представника аудиторії.

Можливості використання ЗМК для популяризації професій, зокрема, освітніх напрямків, ми спробували прослідкувати на прикладі Маріупольського державного університету. Як було зазначено раніше, саме вищі навчальні заклади є одним із головних суб'єктів формування у масовій свідомості фахових констант (переваг та недоліків професій). Сьогодні набуває популярності думка про університет як про «одного з учасників ринкових відносин, виробника та продавця освітніх послуг, які у даному контексті перетворюються на товар, таким чином формуючи ринок освітніх послуг – нематеріальних соціальних цінностей» [3, 38]. Як наслідок, ВНЗ розвивають активну діяльність з рекламування своїх спеціальностей, причому, характерною особливістю подібної інформації є її академічний, теоретичний, а не практичний, наочний характер.

Говорячи про МДУ як суб'єкта формування професійної парадигми сучасності, слід одразу зазначити, що з самого початку діяльності університету на освітньому ринку Маріуполя перед університетом постала проблема популяризації не лише окремого освітнього напрямку, а цілого гуманітарного профілю навчання у традиційно промисловому місті, таким чином, формування трудового потенціалу регіону у гуманітарній сфері.

Створення іміджу професії у межах рекламування освітнього напрямку, коли ці два поняття у свідомості груп громадськості ототожнюються, визначає певні особливості представлення її у ЗМК. Тут увага акцентується не на самому фахові, а на ВНЗ як обов'язковій умові професійного саморозвитку у визначеному напрямку. Виходячи з цього можна визначити **основні різновиди представлення інформації про освітній напрям у ЗМК:**

1. **інформативна реклама.** Це довідкова інформація про освітній напрям та можливості його опанування у конкретному навчальному закладі, завданням якої є ознайомлення населення з діловою інформацією про заклад. Головним наповненням тут є фактологічний, логічно-структурний контент, що носить характер інформаційних повідомлень. Л.В. Даниленко [4] при цьому вказує, що специфікою рекламної (іміджевої) політики переважної більшості освітніх закладів з просування своїх професійних напрямів є домінування інформативної реклами над іншими видами реклами;

2. **«редакційні рекламні повідомлення»** [5]. Тиражування значної кількості друківаної довідкової літератури (листівки, брошури тощо), матеріали у міських ЗМК, що носять переважно звітний характер, є, звісно, ефективними у межах виконання своїх функцій. Проте сучасна структура інформаційного простору вимагає реалізації іміджевих проєктів, де концентровано презентуються характерні риси відповідного фаху чи ВНЗ взагалі. Для цього завдання актуалізується іміджева реклама ВНЗ, спрямована безпосередньо на формування оцінних суджень про заклад, віддання переваги конкретним освітнім напрямкам, тобто формування іміджу університету та його спеціальностей. Під іміджевою рекламою освітнього напрямку розуміється ціленаправлене, інформаційно-прагматичне повідомлення, що імплікує інформаційно-аналітично-художній контекст ділової інформації про навчальну спеціальність. «Редакційні рекламні повідомлення – це повідомлення рекламодавців, що імітують газетні та журнальні публікації» [5, 45]. У журналах імітуються переважно ілюстровані репортажі, а в газетах – статті, інтерв'ю, інформаційні замітки. Цей різновид реклами має й іншу назву – *іміджева стаття*, що виступає проміжною ланкою між іміджем та рекламою. Це – художньо-публіцистичний жанр журналістики, для якого характерно відображення інформації про об'єкт, його діяльність та специфіку функціонування з метою формування його позитивного образу в очах громадськості;

3. **пабліситі** – публікація у засобах масової комунікації інформаційних, аналітичних, публіцистичних матеріалів про освітній напрям з використанням відповідних журналістських жанрів. Публікації такого типу не є рекламою у традиційному значенні

слова, а суто журналістським продуктом, навчальний заклад (чи його підрозділ) у такому випадку формує для ЗМК інформаційний привід. Роль ЗМК тут зводиться до вербально-візуальної трансляції цінностей вищої школи та академічного духу. Активність університету чи конкретного його підрозділу у формуванні інформаційних приводів транслює динамічність його розвитку, організація якомога більшої кількості соціально важливих заходів актуалізує рису необхідності та соціальної активності.

У ході огляду журналістських матеріалів про Маріупольський державний університет та його освітні напрями було виявлено певні особливості подачі у ЗМК професійно спрямованої інформації. Вибір жанрової форми подачі іміджевого матеріалу зумовлюється цільовими орієнтаціями та загальним контекстом повідомлення. Інформаційні жанри (замітка, звіт, репортаж) спрямовані на постійне наповнення інформаційного простору та створення образу активно діючого закладу. Серед аналітичних жанрів професійна іміджологія послуговується зазвичай аналітичним інтерв'ю, серед художньої публіцистики – портретом. Особливості форм та прийомів подачі матеріалу залежно від жанрової форми визначаються ступенем узагальнення та глибиною розкриття теми. Значний об'єм фактажу (як підтвердження динамічності), аксіологічний характер інтерв'ю (періодика) та синхронів (відео) (свідчення об'єктивності матеріалу), художня синеодоха (перенесення образу представника освітнього напрямку на весь освітній напрям), використання специфічної лексики (з негативним відтінком – як увиразнення позитивного контексту, використання компаративів, суперлативів), засобів відео-зображення (зображення фірмового стилю, акцентування на означувальних деталях), конструювання потрібного контексту – все це спрямоване на донесення необхідного повідомлення до аудиторії та формування таким чином позитивного іміджу освітнього напрямку.

Тож, діяльність вищих навчальних закладів зі створення іміджу спеціальностей та формування професійних стандартів зводиться переважно до продукування довідкової, інформативної інформації, створення іміджевих матеріалів та розміщення їх у ЗМК, а також до формування інформаційних приводів (публісіті). Ефективність зазначених заходів визначається в межах виконання своїх завдань та можливостей кожного конкретного ЗМК.

Література

1. Гужва І., Чаленко О. Дмитро Табачник: Мені надсилають СМС з іменами вбитих міністрів / І.Гужва, О.Чаленко // Освітній портал www.osvita.ua. – 23.03.2010. – Режим доступу до інтерв'ю: <http://osvita.ua/vnz/interview/7025>.
2. Семикіна М. Регіональні аспекти збереження та розвитку трудового потенціалу [електронний ресурс] // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. – 2010. – Випуск 15. – Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rarpsu/2010_15/.
3. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
4. Даниленко Л.В. Менеджмент іміджа образовательного учреждения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marketologi.ru.lib.danilenko.mana_image.
5. Назайкин А.Н. Рекламная деятельность газет и журналов: практическое пособие / А.Н. Назайкин. – М.: РИП-холдинг, 2002. – 205 с.

УДК 070.4(043)

Рудницька Г. В., аспірантка кафедри соціальних комунікацій МДУ

ФАКТ І ПОДІЯ В ЖУРНАЛІСТИЦІ

У словнику С. Ожегова «факт» тлумачиться як реальна подія; явище, яке дійсно відбулося, відбувається, існує [6]. «Подія» – це те, що відбулося, те чи інше значиме явище, факт суспільного, особистого життя [8]. Як відзначає Л. Поелуєва, природа факту

виражається у проблемі його співвідношення з об'єктивною реальністю і протиріччя, яке при цьому виникає – ототожнення факту і події» [3;5].

В журналістиці ці два поняття не тотожні за своєю сутністю. І. Михайлин, розглядаючи природу факту в журналістиці, дає наступне визначення: «факт у журналістиці – достовірний (тобто тотожний із дійсним станом речей у реальному світі) тип емпіричного знання, який полягає у виокремленні з мільйонногранної дійсності завершеного її фрагмента [2].» Поняття події за З. Вендлером – це родовий термін, який охоплює такі поняття, як процеси, дії, умови, ситуації, зміни, положення справ [2].

Подія має хід, отже у сутності цього поняття знаходиться дія, рух. Будь-яка подія розгортається або розгорталася в часі і просторі, тому обов'язково має час і місце. Очевидним є те, що подія має назву, учасників та причини розгортання.

За визначенням В. Здоровеги, факт означає дійсну подію, те, що реально відбулося, але це визначення не враховує того, що факт – річ стала. І. Михайлин зазначає, що фактом стає завершена подія, переміщена із сучасності в минуле. А Л. Вінгенштайн наводить слушну думку, що факт – є існування певних положень справ [2].

Логічний словник тлумачить «факт» як синонім істини, дещо реальне у протилежність до вивданого; конкретне, одиничне на відміну від абстрактного та загального [7]. Факт тяжіє до об'єктивності. Але з іншого боку факт – річ суб'єктивна, адже він частинка пізнаного людиною предметного світу [4]. Отже з одного боку існує об'єктивна дійсність, з іншого – суб'єктивне її сприйняття. Ще О. Потєбня, розглядаючи здійснення розмежування сфер об'єктивного і суб'єктивного, дійшов висновку, що факт постає в результаті процесу мислення, коливань та сумнівів, який завершується віднесенням мислимого до сфери об'єктивного. Тому говорячи про співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у факті, зокрема В. Горохов зазначає, що зміст факту – це відображення об'єктивної події, яка знаходиться поза людською свідомістю, а форма, в якій здійснюється це відображення, суб'єктивна [1;118]. Без журналістики факти існують, але тільки система мас-медіа надає їм значення. Д. Макквел визначає факт у журналістиці як окрему одиницю інформації, яка потребує висвітлення актуальної події чи ситуації. Факт чітко відрізняється від суб'єктивної думки чи коментарю і він повинен бути підтверджений надійним джерелом інформації чи іншим незалежним посиланням. [5;205].

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

По-перше, в журналістиці факт і подія не тотожні поняття;

По-друге, подія – це процес, факт – стала річ;

По-третє, основними структурними елементами події окрім назви є час, місце, учасники та причини;

По-четверте, подія може розгортатися у теперішньому або минулому часі відповідно до реальності, а факт – це завершена подія, переміщена в минуле;

По-п'яте, факт знаходиться в сфері об'єктивного, характеризує реальний стан певних ситуацій, речей, осіб тощо.

Література

1. Горохов В. М. Закономерности публицистического творчества / Владимир Маркович Горохов. - М. : «Высшая школа», 1975. – 256 с.
2. Михайлин І. Л. Природа факту в журналістиці [Електронний ресурс] / Ігор Леонідович Михайлин. – Режим доступу: www-philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/mykhajlyn/fact.pdf.
3. Поелуева Л. А. Факт в публицистике: автореф. дис. канд. філол. наук / Поеулова Любовь Александрова. – М, 1988. – 22 с.
4. Різун. В. В. Проблеми і перспективи розвитку журналістської освіти в Україні початку ХХІ століття [Електронний ресурс] / Володимир Володимирович Різун. – Режим доступу: journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1338.
5. McQuail D. Mass Communication Theory (6th edition) / Denis McQuail. – SAGE Publication Ltd, 2010. – 632 p.

6. www.slovarik.kiev.ua/ojegov/f/110305.html
7. www.slovarik.kiev.ua/logic/f/128319.html
8. www.slovarik.kiev.ua/ojegov/s/106142.html

УДК 659.19 (930.85)

Рогожина В. В., аспірант

КІЛЬКА ШТРИХІВ ДО ІСТОРІЇ РЕКЛАМИ У ПРИАЗОВ'І: ЯРМАРОК ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ КОМУНІКАТИВНИЙ РЕКЛАМНИЙ ПРОСТІР

Історія регіональної реклами в Україні починається з ярмарків. Пояснюється даний факт тим, що якщо в Європі міста і регіони були зв'язані між собою різними каналами - через пішоходів, мандрівників, існувало кінне повідомлення, диліжанси, поштовий і адміністративний зв'язок, то в Україні, як складовій частині Російської імперії, ярмарок довгий час був основною міжрегіональною формою спілкування, основним каналом інформації. Саме на ярмарку можна було дізнатись політичні і економічні новини (про урожаї і неврожаї, про нові торговельні дороги, нові фабрики, нові товари і тому подібне). Інших інформаційних каналів у державі не було.

Перші ярмарки в Україні виникають ще до приєднання її до Росії - в першій половині 16 століття. Ними стали традиційні торжища в Ніжині, Крольовці, Києві, Чернігові, Ромнах. Українські виробники продавали віск, селітру, кримську сіль і вироби із скла. Основними покупцями були російські купці. Ярмарки мали міжнародне значення, оскільки їх учасниками, окрім торговців з України і Росії, традиційно були купці інших європейських країн (особливо Балканського півострова), і навіть країн Близького Сходу.

У п'ятірку найбільших ярмарків російської держави входили Хрещенський ярмарок у Харкові і Сретенський (Контрактовий) у Києві. Останній відрізнявся тим, що був ярмарком зразків вже на початку XIX століття. У цілому ж обіг лише українських ярмарків за даними дореволюційного дослідника В.А. Бутенко склав в 1854 році - 80 млн. рублів сріблом. Свого апогею ярмаркова торгівля досягає у 70-80-х роках XIX століття. Найбільшими українськими ярмарками, окрім вказаних вище, в цей час були: Іллінський (Полтава) із обігом 20 млн. рублів, Покровський (Харків) - 11 млн., Успенський (Харків) - 5 млн., Троїцький (Харків) - 3 млн., і ін. (дані обігу за підсумками 1868 року).

Ярмарки Катеринославської губернії, і Приазов'я зокрема, також виконували роль елемента, що зв'язує підприємницькі культури заходу і сходу, а також роль культурного середовища, в якому формувались цінності приазовської підприємницької культури. Вони були місцями обміну не тільки торгового, але й культурного.

Для того, щоб обіжно оглянути історію регіональної реклами Приазов'я, слід зробити короткий екскурс до історії Приазовських земель як таких.

Приазов'я довгий час залишалось малозаселеним, це був кордон Російської імперії, з воєнними козацькими укріпленнями. Життя козаків було ризикованим. Про напружену обстановку, що зберігалася у Приазов'ї протягом XVII-XVIII століть і обмежувала заселення краю, можна пересвідчитись з угод, що укладались між Росією і Туреччиною у цей період. Так, трактатом 1700 року передбачалось, що на узбережжі Азовського моря від Перекопу до гирла Міусу не повинно бути ані поселень, ані укріплень («землям быть праздными»).

Активне освоєння і заселення приазовських земель розпочалося наприкінці 18 століття, після Кючук-Кайнаджирської мирної угоди, згідно з якою всі території Запорізької Січі, в тому числі «бар'єрні землі» вдовж північного узбережжя Азовського моря, були повністю і остаточно включені до складу Російської імперії. Створена у 1775 році Азовська губернія включала до свого складу величезні простори Лівобережжя Дніпра. До неї крім районів строї прикордонної лінії ввійшли землі Запоріжжя, території у Північному, Східному і Південному Приазов'ї. За перші сім років існування нової губернії сюди тільки з Росії було переселено 97607 душ. З 1778 року починається заселення цих земель православними християнами (у

переважній більшості - греками) з мусульманського Кримського півострова. Основним місцем розселення кримських грецьких переселенців стає місто Павловськ (нині Маріуполь) та інші новоутворені поселення на узбережжі Азовського моря.

З 1783 року, після утворення Катеринославської губернії, Приазов'я увійшло до її складу, і від початку являлось важливою складовою соціально-економічного і соціально-культурного розвитку губернії. У другій половині XIX століття у Катеринославській губернії проводилось 414 ярмарків, з яких 384 – в селах і 30 – у великих містах. Щорічно проводилось чотири ярмарки у центрі Приазов'я – Маріуполі: Євдокиївський, Троїцький, Успенський і Покровський. При цьому «Євдокиївський, виключно скотарський, відбувається 1-го березня на Косьмо-Даміановській площі, Троїцький у день Трійці і Успенський 15 серпня; обидва ярмарки відбуваються на Успенській площі, біля Маріїнської церкви, а Покровський – 1-го жовтня і відбувається на так званій Покровській площі... найбільший ярмарок – Покровський, на який привозиться товару на 200 т. руб. і продається на 100 т. руб.».

Про особливу роль саме маріупольських ярмарків у торговельній і культурній комунікації того часу свідчить Яків Калоферов, укладач «Камерального описания городу Мариуполю с выгонною землею 1826 года»: з'їжджалися сюди на галасливі, строкаті ярмарки купці і міщани з довколишніх і далеких міст, селяни і «іншого звання люди». Тут жваво торгували «червоними, залізними, простими, бакалійними і іншими товарами, а останні приганяють різного роду худобу, привозять для споруди з Бахмутського і інших повітів сосновий і дубовий ліс, шерсть, різного роду яровий і озимий хліб і взагалі їстівні продукти, які в сьому місті збувають за схожими цінами... Приходять часом з багатьох закордонних міст морські купецькі судна з одним баластом і вантажаться пшеницею у великій кількості».

Французький культуролог Ф. Бродель, що зробив найбільш серйозне дослідження буденної, повсякденної культури, надавав ярмаркам особливе значення в культурі. Ярмарки, на його думку, стоять значно вище за розносну торгівлю, лавки і ринки. Вони займають особливе місце в соціальному, економічному і культурному житті, а своїм корінням відходять у далеке минуле. Кожен ярмарок має свій ритм, свій календар, свої декорації, їх супроводжують народні гуляння, видовища, вистави, ігри і інші розваги. На ярмарках панує гумор, сміх, атмосфера вседозволеності, «...ярмарки шум, гамір, пісеньки, це народне тріумфування, світ, що вивернув навиворіт, безлад, а при нагоді і хвилювання».

Ярмарки є поєднанням повсякденної і святкової культури. Через освоєння культури повсякденності людина входить в світ, знаходить те мікросередовище, яке забезпечує її життєві потреби, сприяє отриманню соціального і господарського досвіду (на ярмарках це, наприклад, звичне придбання товарів, вжиток, спілкування, підтримка стосунків і так далі). Святкова культура - це відтворення цінностей, відсунутих від повсякденного буття, з якими пов'язаний сенс особового буття і які вважаються фундаментом культури, найважливішими і обов'язковими для життя. Свято - це концентрація культури. Його ярмаркове оформлення пов'язане з декоративністю дій, що театралізуються, музичними заходами, видовищами, змаганнями. Народна ярмаркова вистава виглядає по-особливому барвисто, створює особливий настрій, в нім не діють звичайні обмеження і правила.

Ярмаркова торгівля і ярмаркове мистецтво породили специфічні рекламні форми, що були синтезом усної, живописної і театралізованої реклами. Аби привернути увагу покупця, продавець і кричав, і співав. Починаючи з XIX ст. збирачі фольклору вже записували такі ярмаркові «крики». Наприклад, «У дідуся у Якова товару вистачить всякого...» або «Ось ниточки, ось катушки! Підходьте купувати, діви-душки!». Таких прикладів збереглося досить багато, і по них ми можемо скласти уявлення про усну рекламу не лише XIX ст. але і давніших часів. Постачальники і покупці на ярмарку потребували попередньої інформації про об'єми продажів, асортимент, учасників і так далі. Відповідаючи цій потребі, почали створювались спеціальні комерційні листки і плакати.

Так, з 1899 року, видавався «Маріупольський листок оголошень», який виходив

нерегулярно. На жаль, жодний екземпляр не зберігся. Але сміливо можна говорити про те, що 1899 рік – рік початку реклами як самостійного виду професійної діяльності в Приазов'ї, оскільки дане видання не містило іншої інформації, окрім інформації рекламного характеру.

Величезне значення в історії розвитку регіональної реклами мало створення і відкриття друкарень в регіонах і початок виходу перших періодичних видань. Проте це питання для нашої наступної наукової історіографічної розвідки.

Література

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація. Економіка і капіталізм XV-XVIII вв. / Ф. Бродель. – Т.2: Игры обмен. – М.; Прогресс, 1986. – С. 69.

2. Бутенко А. Краткий очерк истории русской торговли в связи с историей промышленности. СПб.,1910. Цит. За Покровский С.А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. - М.: Наука, 1947. – С. 348.

3. Вереникин В.Н. Мариуполь. История и современность. – Мариуполь: СВБ-ЛЮКС, 2008. – Вид. 2. – С. 21.

4. Калоферов Я. Камеральное описание городу Мариуполю с выгонною землею 1826 года» Цит. за Яруцкий Л.Д. Мариупольская старина: Рассказы краеведа. – М.: Советский писатель, 1991. – С.51.

5. Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. Издание Почетного попечителя Д. Ал. Хараджаева. – Мариуполь: Типо-Литография А.А. Франтова, 1892. – С. 320.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 371.13:371.322.9(043)

Косенко Ю. М., кандидат педагогічних наук, доцент

СТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Активні інноваційні процеси, що відбуваються у різних сферах сучасного суспільства (соціально-політичній, економічній, культурній, освітній) зумовлюють необхідність критичного переосмислення сталих теоретичних і практичних систем професійної освіти, зокрема педагогічної, перегляду традиційних поглядів на місце і роль майбутнього фахівця на етапі його професійної підготовки.

Ми поділяємо стурбованість учених (А. В. Белошицький, І. Ф. Бережна, М. М. Боритко, Н. В. Гавриш, О. Н. Сущенко та ін.) щодо збереження орієнтації змісту та технологій підготовки педагогів на традиційну знаннево-функціональну парадигму освіти попри інноваційні зміни у вищій педагогічній школі, які ініційовані Болонським процесом [1; 2]. За такого підходу не забезпечується у повній мірі суб'єктність студента в процесі його фахового навчання, що призводить до формування реактивного виконавця, а не творчої особистості педагога-професіонала. Становлення суб'єктності майбутнього педагога дошкільної освіти розглядаємо як один із напрямів удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів у вищій школі в умовах сьогодення.

У предметному полі здійснюваної нами розвідки базовими поняттями виступають: «суб'єкт», «суб'єктність», «становлення суб'єктності студента».

Поняття «суб'єкт» у його філософському значенні означає людину, яка активно діє і пізнає, володіє свідомістю і волею, є носієм предметно-практичної активності і пізнання, який змінює себе і інших людей [3, 488].

Студента як суб'єкта фахової підготовки розглядаємо як особистість, що самостверджується, самореалізується в освітньому просторі вищого навчального закладу, яка здатна до ефективної самоорганізації і саморегуляції своїх дій і вчинків.

Поняття «суб'єктність» розуміємо як системну якість студента, який опановує різноманітними новими видами і формами діяльності і соціальних відношень, оволодіває індивідуальним комплексом особистісно-психологічних функцій, які визначають і відображають результативність здійснюваної діяльності. Суб'єктність студента проявляється в навчально-пізнавальній діяльності, спілкуванні, самопізнанні.

Гуманітарна освітня парадигма ґрунтується на визнанні самоцінності людини, її праві на суб'єктність сприйняття життєвих явищ і процесів, оформленні власного розуміння сенсу цінностей й утвердженні їх у конструктивній діяльності, що власне і забезпечує становлення суб'єктної позиції майбутнього педагога.

У професійній освіті на зміну ідеології інформаційно-описового викладання повинна прийти ідеологія методологічної спрямованості навчання, яка покликана допомогти студенту перейти від змістово-відтворювального отримання наукових знань до конструктивно-діяльнісного.

Наша дослідницька позиція ґрунтується на розумінні значущості самовдосконалення, самоперетворення особистості студента в педагогічному процесі й визнанні його суб'єктності як результату професійного навчання. Становлення суб'єктності студента в освітньому просторі вищого навчального закладу позиціонуємо як взаємодію двох взаємопов'язаних у часі процесів: внутрішньо детермінованого особистісно-професійного розвитку і зовнішнього, по відношенню до студента, навчання.

Сутність становлення суб'єктності студента в процесі фахового навчання вбачаємо в тому, що студент розглядається як носій активності, індивідуального суб'єктного досвіду, він прагне до розкриття, реалізації і розгортання свого внутрішнього потенціалу (гносеологічного, аксіологічного, комунікативного, творчого).

Завдання викладачів вбачаємо у тому, щоб створити для кожного студента індивідуалізовані умови, які забезпечать цілісність і результативність процесу його особистісно-професійного розвитку.

В умовах кредитно-модульної системи професійної підготовки кадрів дошкільної освіти організація навчального процесу здійснюється на засадах людиноцентрованого підходу, заґрунтованого на філософській теорії конструктивізму. Конструктивізм – це філософія участі, згідно з якою людина повинна бути активною у власному розвитку. Його ключова ідея полягає в тому, щоб не передавати знання в готовому вигляді, а створювати педагогічні умови для самоконструювання, саморозвитку особистості. З позиції конструктивізму, навчання – активний пізнавальний процес, у якому той, хто навчається, опановує нові ідеї, погляди на основі раніше засвоєних фактів, понять. У вітчизняній педагогіці концептуальні положення теорії конструктивізму реалізуються в особистісно-орієнтованій технології, яка прикметна зміною освітньої парадигми – переходом від трансформації знань до процесу пізнання; від репродуктивного до продуктивного, творчого мислення; від відтворювального навчання до навчання науково-пошукового; від запам'ятовування до розуміння, «відкриття» знань для себе.

Для професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти за кредитно-модульною системою теорія конструктивізму набуває методологічного значення, оскільки обґрунтовує природу пізнання, суб'єктом якого є студент, який у взаємозв'язку із середовищем вибудовує власні знання. Розуміння професійного навчання як складної динамічної системи, а студента як суб'єкта цієї системи вимагає від викладача як другого суб'єкта цієї системи створення такого освітнього середовища, яке б активізувало пізнавальну діяльність студентів, сприяло розвитку базових компетенцій у сучасних умовах. Так має бути з позиції конструктивного підходу. Яка ж ситуація із суб'єктністю студента у реальному навчальному процесі університету?

У нормативних документах вищої школи, численних наукових публікаціях ідеться про двох суб'єктів навчального процесу (студента і викладача), проте на практиці роль суб'єкта відводиться викладачу, а студент лишається, по суті, об'єктом педагогічної дії, пасивним і керованим учасником процесу. Для переконливості нашої думки звернемо увагу на той факт, що традиційна лекційно-семінарська структура навчального процесу, використання інформаційно-репродуктивного виду навчання відводить викладачу роль джерела, носія, інформатора знань. Студенти ж здебільшого залишаються пасивними «споживачами» готових знань, оскільки викладання переважно базується на активізації уваги, мовлення, пам'яті, репродуктивному відтворенні навчального матеріалу, що аж ніяк не свідчить про високий рівень їхньої пізнавальної активності. Щодо мотивації навчання, то вона пов'язана насамперед із здобуттям зовнішніх атрибутів професійного навчання у вищому навчальному закладі (отримання диплома відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, набуття нового соціального статусу – спеціаліста й успішне працевлаштування), а не з освіченістю фахівця, його здатністю до творчої самореалізації та навчання впродовж всього життя.

На підставі вивчення наукових джерел, особистого досвіду професійного навчання студентів в умовах кредитно-модульної системи, доходимо висновку, що становленню їх суб'єктності, з-поміж інших умов, сприяє досконалість організації самостійної роботи. Йдеться про:

– сформоване у студентів усвідомлене розуміння значущості і необхідності самостійної роботи у процесі фахової підготовки;

– наявні мотиви і стимули здобуття нових наукових знань, розширення професійної компетентності у процесі самостійної роботи;

- сформовані навичками самостійної роботи з різноманітними джерелами (друкованими і електронними);
- чітко визначені завдання та обґрунтований зміст самостійної навчально-пізнавальної діяльності;
- чітке уявлення кожного студента про обсяг самостійної роботи, який він повинен виконати в межах вивчення тієї чи іншої навчальної дисципліни, проходження педагогічної практики, підготовки курсових та магістерських робіт;
- наявність рекомендацій щодо виконання завдань самостійної роботи, доступність необхідного наукового, навчально-методичного і довідкового матеріалу, як друкованого так і електронного, зразків продуктів самостійної роботи студентів;
- сформульовані вимоги до оцінювання продуктів самостійної роботи студентів викладачем.

Література

1. Борытко Н. М. Воспитание учителя в системе его профессионального образования. Учитель: вчера, сегодня, завтра: Материалы международной научно-практической конференции (24-25 июня 2010 г.). - Ч.1.-Псков: ПГПУ, 2010. – 252 с. – С. 5-7.
2. Гавриш Н. В., Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти/ Н.В. Гавриш, О.Н. Сущенко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки), – №3. – Бердянськ: БДПУ, 2007 – 204 с. – С. 44-49.
3. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – М, 2002. – 576 с.

УДК 371.134(045)

Брежнєва О. Г., кандидат педагогічних наук, доцент

Щербакова К. Й., кандидат педагогічних наук, професор

МІСЦЕ ВАРІАТИВНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Характерною рисою сучасної вищої педагогічної освіти є активний процес створення і реалізації нових навчальних планів і варіативних навчальних програм. Це стимулює розвиток педагогіки вищої школи в цілому, сприяє збагаченню змісту, форм і методів навчання студентів – майбутніх педагогів, створює для викладачів додаткові можливості для творчості і професійного удосконалення. На цьому фоні найважливішими залишаються питання радикального оновлення системи вищої школи, необхідність не тільки удосконалювати форми і методи підготовки кваліфікованого спеціаліста, але й переглянути зміст освіти, особливо її варіативного компоненту. У цьому контексті особливої гостроти набувають питання, пов'язані з професійною підготовкою фахівців для сфери дошкільної освіти.

Метою цієї публікації є необхідність аналізу результатів впровадження і апробації варіативної компоненти навчального плану спеціальності «Дошкільна освіта», розробленою кафедрою дошкільної освіти Маріупольського державного університету у відповідності до державних стандартів вищої освіти; визначення місця вибіркового дисциплін у загальній професійній підготовці майбутніх вихователів дітей дошкільного віку на прикладі «Практикуму з Монтессорі-педагогіки».

Сучасний педагог дошкільного фаху повинен мати високу наукову і методичну кваліфікацію, яка дозволить йому в майбутньому розвивати вміння практично розв'язувати проблеми навчання і виховання підростаючого покоління. Особлива роль тут належить характеру змісту варіативних дисциплін професійного-орієнтованого циклу авчального плану спеціальності 6.010101 - Дошкільна освіта. Актуалізуються питання, пов'язані з навчально-методичними розробками з професійно-орієнтованих дисциплін. У практиці впровадження кредитно-трансферної системи викладачеві відкриваються можливості ввести

студента у світ більш широкої наукової і методичної проблематики Розв'язати це завдання, на наш погляд, можливо за умов включення у систему підготовки спеціалістів - дошкільників дисциплін практичної спрямованості. Саме такою дисципліною є «Практикум з Монтессорі-педагогіки». Вибір вищезазначеної дисципліни не випадковий. Останнім часом спостерігається стійкий інтерес до зарубіжної педагогіки, застосовуються спроби використати зарубіжний досвід у розробці вітчизняних навчальних програм. Однак, таке епізодичне, поверхове знайомство студентів, вихователів з зарубіжними технологіями нерідко призводить до механічного їх застосування, помилкового розуміння і не результативного впровадження у роботу з українськими дітьми. У зв'язку з цим об'єктивний аналіз системи М. Монтессорі набуває особливої актуальності в системі професійної підготовки вихователів.

«Практикум з Монтессорі-педагогіки» є відносно новою вибірковою дисципліною і запроваджена у навчальний процес протягом 2009 - 2010 навчального року і спирається на попередній досвід студентів, їх знання, вміння та навички, які вони отримали у процесі опанування соціально-гуманітарних та психолого-педагогічних дисциплін: історії педагогіки, загальної і дошкільної педагогіки, дитячої психології, окремих методик дошкільної освіти тощо. Навчальний курс складається з двох змістових модулів: «Теоретико-методологічні основи системи М. Монтессорі» (36 годин, 1 кредит) і «Система М. Монтессорі: методика і практика» (72годин, 2 кредити). Загальна кількість годин (кредитів) за навчальним планом становить 108 г. (3 кредити).

Програмою передбачені основні форми роботи зі студентами: лекції, практичні заняття і різноманітні завдання з самостійної роботи творчого характеру. Логіка викладання дисципліни побудована таким чином, що практичні заняття є логічним продовженням лекцій. Мета практичних занять: у процесі тренінгових занять поглибити, розширити, деталізувати знання студентів, які вони отримали під час лекцій; перевірити якість засвоєння, озброїти студентів практичними вміннями та навичками безпосередньої роботи з дітьми за Монтессорі-педагогікою.

Найбільш поширена форма проведення практичних занять – комбіновані заняття. У таких заняттях поєднуються дві частини: теоретична і практична. Теоретична частина передбачає усне обговорення питань певної теми, практична – моделювання окремих учбових ситуацій студентами самостійно, демонстрація методів і вправ за технологією М. Монтессорі в аудиторії. Частина практичних занять має навчально-тренувальний характер. Студенти вправляються у застосування занять за методикою М. Монтессорі, складанні методичного супроводу окремих Монтессорі – матеріалів, програм розвитку дитини за певним напрямом, написанні наукових статей з Монтессорі - педагогіки, доповідей відповідної проблематики тощо. В процесі проведення практичних занять передбачаються різні види пізнавальної діяльності студентів: індивідуальна, диференційована, колективна, що забезпечує їхню взаємодію і розвиток здібностей кожного студента.

Особлива увага приділяється організації самостійної роботи студентів. В програмі закладено співвідношення аудиторної роботи з самостійною відповідно 50% (54 години) і 50 % (54 годин). Серед видів самостійної роботи у курсі «Практикум з Монтессорі - педагогіки» виділені наступні: самостійне вивчення нового матеріалу з певної теми; розв'язання творчих завдань, педагогічних задач, підготовки до проведення навчальних ігор; практичні заняття; домашня підготовка, робота в бібліотеці з науковою, навчальною, методичною літературою; спостереження, дослідження, проведення самостійних дослідів у дошкільному навчальному закладі; виконання тестів, модульних контрольних робі; самостійна робота в ході проведення лекцій, інших аудиторних занять; попереджувальні домашні завдання до лекцій, семінарських занять; індивідуальні завдання різного типу; підготовка методичних матеріалів; підготовка текстів доповідей, рефератів; рецензування і анування статей, наукової літератури з Монтессорі -педагогіки; складання картотек, бібліографій тощо; аналіз матеріалів діагностичного характеру.

Контрольний модуль дисципліни передбачає перевірку ступеню засвоєння елементів знань, вмінь та навичок певного змістового модуля. За кожним модулем студент виконує визначену програмою кількість завдань репродуктивного, реконструктивного, творчого характеру. Вивчення кожного з двох змістових модулів завершується тестуванням, що дозволяє викладачеві системно і поступово контролювати рівень знань. Наприкінці проводиться захист індивідуального навчально-дослідного завдання. Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти отримують у процесі вивчення курсу «Практикум з Монтесорі – педагогіки». Орієнтовна тематика ІНДЗ містить 28 завдань: «В країні геометрії», «Рамка з гудзиками», «Рамка з бантами», «Догляд за живими квітами», «Складання букету», «Основи культури поведінки», «Геометричний комод», «Заняття вдома з батьками», «Розвиток слуху: Дзвіночки» та ін. Оригінальність ІНДЗ з «Практикуму з Монтесорі-педагогіки» полягає у тому, що ці завдання мають активно-творчий характер. Кожному студенту пропонується підготувати презентацію ігор і вправ М. Монтесорі за допомогою комп'ютерної програми Power Point або розробити освітньо-виховний проект, для дітей дошкільного віку. Робота студентів починається з обґрунтування актуальності обраної теми. Обсяг ІНДЗ не перевищує 7-10 сторінок. Максимальна оцінка за виконання і захист ІНДЗ становить 20 балів і входить до складу підсумкової оцінки за вивчення навчальної дисципліни.

На завершальному етапі проводиться підсумкове тестування, яке складає до 20 % загальної кількості балів за 100 - бальною шкалою оцінювання. Встановлений рейтинг дозволяє викладачеві забезпечувати об'єктивне оцінювання навчальних досягнень студентів з курсу «Практикум з Монтесорі - педагогіки».

Опис програми і логіки викладання є одним з варіантів організації навчальної роботи з вивчення варіативного курсу «Практикум з Монтесорі - педагогіки». За два роки апробації навчального курсу відбулись значні позитивні зміни у рівні засвоєння і реалізації студентами власних знань, проєктивних вмінь та навичок організації роботи з дітьми за Монтесорі-технологією. Серед таких вмінь можна назвати: вміння самостійно розробляти конспекти Монтесорі-уроків, аналізувати джерельний матеріал, оцінювати, узагальнювати інформацію, користуватись джерелами інформації, виготовляти необхідний дидактичний Монтесорі-матеріал; здійснювати якісний і кількісний аналіз результатів своєї роботи як Монтесорі-педагога; здійснювати діагностику рівня розвитку дітей на основі застосування діагностичних методик М. Монтесорі; планувати, організовувати практичну роботу у ДНЗ за технологією М. Монтесорі; розробляти методичні рекомендації для практичних працівників з питань застосування Монтесорі-матеріалів. У більшості студентів - випускників констатується високий рівень творчості, самостійності, вміння систематизувати дидактичну інформацію, представляти її у змісті освітньо-виховних проєктів, точно використовувати спеціальну Монтесорі-термінологію («всотуюче мислення», «сенситивні періоди», «підготовлене середовище», «point», «nebule», «уроки номенклатури» (триступеневі уроки), «космічне виховання» тощо).

Література

1. Брежнева О. Г. Практикум з Монтесорі - педагогіки. Програма навчальної дисципліни (за вимогами кредитно-трансферної системи організації навчального процесу) / О.Г Брежнева - Маріуполь: МДГУ, 2009.- 26 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І.М.Дичківська - К.: Академвидав, 2004.-352 с.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДНЗ

Впровадження особистісно орієнтованої моделі освіти зумовлює необхідність розвитку дітей у різних сферах їхнього життя, зокрема сфери «Я сам», виокремленої у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні. Відповідно до цього головною метою організації навчання є створення сприятливих умов для активної пізнавальної діяльності дітей: надання ним можливості самостійно мислити, досліджувати, експериментувати; використовувати раніше набуті знання і життєвий досвід; розвивати власні творчі здібності і ініціативу [1].

Особливого значення набувають дослідження, які стосуються самостійності дітей дошкільного віку. Важливою є думка науковців (В. К. Котирло, О. В. Проскура та ін.) про розкриття механізмів її формування в діяльності, розуміння ставлення дітей до будь-якої праці, оцінних відношень. Як відзначають психологи, самостійність характеризується умінням дитини думати, виконувати завдання, відповідно поводитись без сторонньої допомоги чи контролю.

Вивченням проблеми самостійності займалася О. Л. Кононко. На думку вченого, елементарна самостійність притаманна майже всім дітям дошкільного віку, що підтверджується наявністю у дітей вже після третього року життя прагнення до самостійних дій («Я сам») [3].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми самостійності свідчить, що ця якість особистості досліджувалася в різних видах діяльності:

- трудовій (Г. М. Годіна, Л. А. Порембська, Г. Г. Уранова та інші);
- навчальній (В. Н. Аванесова, Р. С. Буре, О. Г. Брежнева, О. П. Усова);
- ігровій (Л. В. Артемова, Р. Й. Жуковська, Ю. М. Косенко, Ж. С. Борщ);
- художній (В. О. Інжестойкова, В. П. Ждан, Г. О. Підкурманна, Н. П. Сакуліна, Е. О.

Фльоріна);

- конструкторсько-ігровій (Ф. В. Ізотова, О. О. Сафонова, Л. О. Парамонова та інші)

тощо.

Деякими вченими здійснювалася спроба вивчити пізнавальну самостійність особистості. На підставі аналізу робіт О. В. Запорожця, Д. Б. Ельконіна, М. І. Лісіної, а також результатів досліджень М. М. Поддякова визначені деякі підходи до вивчення проблеми формування пізнавальної самостійності у зв'язку з організацією навчання, формуванням пізнавальної активності, інтересу тощо (О. Г. Брежнева, В. О. Синельникова) [2; 4].

Зокрема, досить є не вивченим організація та вплив конструктивної діяльності на формування пізнавальної самостійності дошкільників. Єдність у конструюванні інтелектуальної та практичної діяльності надає великі можливості для всебічного розвитку особистості дошкільника, а також розвиває мислення, формує уміння самостійно знаходити засоби рішення конструктивних задач.

Проведення діагностичної методики з метою визначення вихідного рівня пізнавальної самостійності дошкільників дозволило уточнити сутність цього поняття: «пізнавальна самостійність старших дошкільників» – це якість особистості, яка має багатоаспектну структуру, що складається з емоційно-мотиваційного, когнітивно-змістового, діяльнісно-перетворювального компонентів та може характеризуватися тільки як її першооснови.

Відповідно до розробленої моделі навчального процесу формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників здійснювалося за таких умов:

- забезпечення єдності мислительної діяльності та практичного досвіду дітей у процесі конструювання;
- індивідуалізації та диференціації навчання конструювання;

- моделювання ситуацій для прояву пізнавальної самостійності дітей у процесі конструювання;
- створення доброзичливої, сприятливої атмосфери у дитячому колективі;
- теоретичної та практичної підготовки вихователів до роботи за експериментальною програмою, спрямованою на розвиток першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників.

Конструктивна діяльність дозволяє об'єднати в собі дві провідні функції, а саме пізнавальну та продуктивну. Конструювання діти сприймають як ігрову діяльність, тому реалізують власний задум завжди самостійно та намагаються досягти певних результатів.

Оскільки конструювання пов'язано з індивідуальними інтересами та нахилами дітей перед організацією навчального процесу вивчалися їх індивідуальні особливості, за якими здійснювалося комплектування дітей за рівнями сформованості пізнавальної самостійності. Саме урахування різних рівнів забезпечувало диференціацію у навчанні, що передбачало використання завдань різної складності.

Моделювання спеціальних ситуацій в процесі конструктивної діяльності сприяло прояву ініціативи, творчості та зміні ставлення дітей до тієї діяльності, яка пропонується вихователем або обирається самими дітьми.

З метою мотивації діяльності забезпечувались комфортні умови для об'єктивної взаємо- та самооцінки, позитивного реагування на зауваження однолітків, прояв толерантності. У процесі експериментальної роботи простежувались поетапні зміни у характеристиці пізнавальної самостійності та становлення її як якості особистості.

Особлива увага приділялася підвищенню педагогічній майстерності вихователів. Проведення науково-методичного семінару з теми "Організація конструктивної діяльності як умова формування першооснов пізнавальної самостійності у дітей старшого дошкільного віку" передбачало обговорення даних спостережень, проведення майстер-класу, надання порад тощо.

Експериментальна робота з формування пізнавальної самостійності проходила в три етапи, що відповідали трьом циклам навчального процесу. Результати кожного етапу уточнювалися та поглиблювалися на наступних.

На першому етапі увага акцентувалась на формуванні *емоційно-мотиваційного* компонента, оскільки успіх будь-якої діяльності залежить від мотивації дитини. Така мотивація спонукає дітей до практичних дій, викликає бажання прийти на допомогу, „врятувати” казкових героїв та зробити подарунки близьким людям тощо.

Саме на цьому етапі важливим було створення доброзичливої та сприятливої атмосфери у дитячому колективі. Добиралися такі завдання, що мали нескладний характер та емоційну привабливість. Зміст занять розроблявся з урахуванням набутих вмінь, що дозволяли досягти бажаного результату (користуватися кубиками, цеглинками для втілення власних ігрових задумів; комбінувати відомі геометричні фігури для створення виробів; виготовлювати вироби із зібраного та засушеного природного матеріалу).

Другий етап передбачав формування пізнавальних умінь та конструктивних навичок, знань про різноманітність та особливості матеріалів. Це забезпечувалось в процесі моделювання ситуацій, які сприяли прояву дітьми пізнавальної самостійності. Тематика та завдання занять були складнішими та надавали можливість, головним чином, сформувати *когнітивно-змістовий* компонент першооснов пізнавальної самостійності.

На третьому етапі створювалися умови для оволодіння дітьми основними мислительними операціями та практичним діями, а також прояву вольових зусиль при подоланні труднощів та досягненню мети. Тому в процесі пізнавально-практичної діяльності використовувалися такі форми організації навчання, які давали змогу дітям проявляти взаємо- та самооцінку, взаємо- та самоконтроль. Саме це зумовило формування *діяльнісно-перетворювального* компонента.

Впровадження у навчальний процес педагогічних умов забезпечувало індивідуальний темп просування дитини в реалізації основних завдань навчальних програм. Вибір

конкретного змісту навчання дозволив нам зробити цей процес особистісно-орієнтованим та цікавим для дітей.

Також для нас важливим було не тільки формування першооснов пізнавальної самостійності в дітей шостого року життя, а й розвиток в них конструктивної діяльності (знання, вміння, навички). У процесі її організації забезпечувалась одна з основних умов – єдність мислительної діяльності та практичного досвіду дітей, що зумовило появу нових, оригінальних пропозицій, міркувань. Організація занять з конструювання дозволяла дітям оволодівати не тільки вмінням робити конструкції, але і формувати вміння цілеспрямовано розглядати конструкції, розчленовувати їх на частини, робити умовивід та узагальнення, тобто спонукала дітей до виконання мислительних операцій та практичних дій. Отже, підвищуючи рівень конструктивної діяльності, ми створювали умови для покращення рівня пізнавальної самостійності.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що конструктивна діяльність забезпечує необхідні умови для формування першооснов пізнавальної самостійності в дітей старшого дошкільного віку. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Залишаються актуальними проблеми наступності у формуванні пізнавальної самостійності дошкільників і молодших школярів, її вивчення в інших видах діяльності дітей.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К.: Ред.журн. «Дошкільне виховання», 1999. – 47 с.
2. Брежнева О. Формування пізнавальної активності у старших дошкільнят/ О.Брежнева // Дошкільне виховання. – 1998. – № 2. – С. 12-15.
3. Кононко О.Л. Розвиток самосвідомості як запорука особистісного зростання дошкільника/ О.Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 10. – С. 3-5.
4. Синельникова В. Формирование умственной активности дошкольников при решении конструктивных задач (конструирование по образцу)/ В. Синельникова // Дошкольное воспитание. – 1996. – № 8. – С. 93-99.

УДК 372.46:811.111(043)

Бойко О. В., кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Мовленнєве виховання дітей є однією з найважливіших умов їхнього всебічного розвитку. Вимога особистісно орієнтованої дошкільної освіти в Україні передбачає звернення до базових якостей особистості дошкільника, пов'язаних з реалізацією його потреби в активності, розв'язання завдань формування у дітей іншомовних умінь і навичок в умовах дошкільного навчального закладу. Мовленнєве виховання дітей, отже, є однією з найважливіших умов їх усебічного розвитку. Базовий компонент дошкільної освіти задекларує пріоритет розвитку особистості, що ідентифікується насамперед із реалізацією потреби дитини в активності [1].

Оволодіння іноземною мовою в дошкільному віці, на думку багатьох дослідників (Н. Басова, М. Безруких, В. Бухбіндер, У. Ванрайх, А. Гергель, О. Запорожець, О. Леонт'єв, В.Мухіна, Г.Палмер, В.Пенфільд, Д.Писарєв, В.Плахотник, Т.Полонська, Є.Протасова, Л.Роберт, Г.Рогова, С.Роман, Є.Тихеева, Е.Хауген, О.Шахнарович, Т.Шкваріна та інші), є найбільш сенситивним. Одним із завдань раннього навчання є формування у дошкільників елементарної комунікативної компетенції, мовленнєвої активності на основі засвоєння лінгвістичного матеріалу та сприяння їх загальному розумовому розвитку. У цьому контексті саме опанування іноземної мови кваліфікується як одна з умов підвищення якості мовленнєвої активності дітей.

У вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі проблема формування мовленнєвої активності досліджувалася в різних аспектах: дошкільна лінгводидактика (А. Богуш, Г. Леушина, О. Ушакова), культура мовлення (Н. Бабич, Б. Головин), мовленнєва діяльність (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Зарубіна, К. Крутій, Т. Піроженко, Ф. Сохін, К. Стрюк); мовленнєва готовність дітей як лінгводидактична проблема (Л. Айдарова, А. Арушанова, А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Журова, Г. Ніколайчук, Л. Калмикова, Ф. Сохін, Є. Струніна, О. Усова, О. Хорошковська); комунікативний підхід до розвитку мовлення дітей (Л. Айдарова, А. Богуш, М. Лісіна, А. Маркова, Т. Піроженко, Н. Шиліна); спілкування як основний різновид діяльності дошкільників (Д. Ельконін, М. Лісіна). На думку А. Богуш, мовленнєва активність може трактуватися не лише як здібність суб'єкта до певного комунікативного акту висловлювання, а й як здатність розуміти мовлення іншого. Ці здібності залежать від ступеня володіння мовою та способів її вживання [2]. Сучасні психолого-педагогічні дослідження свідчать про значні можливості дітей старшого дошкільного віку, особливий вплив навчання та виховання на всебічний розвиток особистості дитини, на сенситивність цього віку до засвоєння іноземної мови. На думку багатьох дослідників (Ш.Амонашвілі, Л.Божович, С.Боднар, С.Будак, І.Гармова, В.Гінзберг, С.Гоздецька, Р.Ісаєва, Н.Какушадзе-Мдинарадзе, В.Плахотник, Т.Полонська, О.Рейпольська, С.Соколовська, З.Футерман, О.Ханова, Т.Шкваріна, Т.Чистякова, Палмер, Рерскі), досить легке опанування іноземної мови дітьми старшого дошкільного віку залежить від їх особистісних психофізіологічних особливостей.

З огляду на обрану проблему, вважаємо доцільним конкретизувати поняття «активність» і «пасивність» мовлення. Л. Виготський кваліфікував мовлення як засіб соціального спілкування, вимовляння та розуміння. Відтак усне спілкування розподіляється на продуктивне (активне) та рецептивне (пасивне). До активного мовлення належить говоріння (монологічне та діалогічне висловлювання), до пасивного – слухання (аудіювання). Процес вербальної комунікації, що включає в себе акт розуміння та говоріння, тісно пов'язаний із тим, що спілкування передбачає узагальнення й розвиток словесного значення. Іншими словами, узагальнення можливе за умови розвитку спілкування. Мовленнєва активність дитини є важливим чинником відповідної діяльності, оскільки розуміння є невід'ємною складовою висловлювання, а висловлювання та слово – одиницями мовленнєвої діяльності. Зазначимо, що розподіл усного мовлення на активне та пасивне є досить умовним, адже сприйняття, обмірковування й розуміння почутого висловлювання є процесом активним, що передбачає приховане промовляння, переклад знакових образів до образів уявлень. Активне мовлення пов'язане з пасивним у двох планах: суб'єкт мовлення одночасно є суб'єктом розуміння мовлення іншого та суб'єктом прагнення передати свої думки іншому; ступінь володіння мовленням одного суб'єкта визначає ступінь бути зрозумілим іншим [3]. Активність мовлення обумовлюється ступенем володіння мовленнєвим актом і ступенем розуміння мовлення. На думку Т. Науменко, процес говоріння передбачає осмисленість мовлення того, хто говорить. Якщо мовлення не зрозуміле мовцю, воно втрачає свою вербально-інформаційну значущість і набуває значення емоційного спілкування. Однак навіть таке спілкування має своє смислове навантаження для об'єктів комунікації. Те ж саме має місце в акті сприйняття мовлення: слухач повинен розуміти мовлення того, хто говорить. Слухач – суб'єкт вербальної комунікації – є потенційно тим, хто говорить. Така інтерпретація проблеми ґрунтується на діалектичних законах переходу можливого в дійсне, кількості в якість, що призводить до створення нових форм мовлення у процесі розвитку суб'єкта. Тому логічним є твердження, що активізація є результатом формування мовленнєвої активності в конкретному мовленнєвому акті, структуру якого складає сприйняття мовлення та говоріння. Відтак чинниками мовленнєвої діяльності є акти говоріння та розуміння. Отже, мовленнєва активність може визначатися не лише як здатність суб'єкта певного акту комунікації формулювати свої думки, але і як спроможність сприймати мовлення іншого. У свою чергу ці здатності залежать від ступеня опанування мови та способів її використання.

Повноцінний розвиток мовлення дошкільника значною мірою залежить від ефективної його взаємодії з дорослим, що забезпечує гармонізацію психічного розвитку дитини, впливає на становлення її особистості (Л.Божович, Л.Виготський, О.Запорожець, Н.Карпинська, В.Котирло, С.Ладивір, Т.Піроженко, М.Попова, О.Соловйова та інші). Формування мовленнєвої активності можливе за умови наявності в дитини потреби в емоційному спілкуванні з дорослими. Встановлення позитивного емоційного контакту впливає на успішність та якість як активного, так і пасивного опанування мовлення дошкільниками. Поява активного мовлення залежить також від своєчасного переходу дитини на новий рівень спілкування з дорослим. У зв'язку з цим виникає потреба в педагогічному стимулюванні пріоритетів дитини щодо спілкування з дорослим, у створенні спеціальних умов, зорієнтованих на формування мовленнєвої активності дошкільників [4].

Аналіз психолого-педагогічної й філософської літератури дає підстави твердити, що між мовленнєвою активністю та відповідною діяльністю, в межах якої вона формується, розвивається та виявляється, наявний діалектичний взаємозв'язок. Проблема актуалізується, коли йдеться про формування мовленнєвої активності саме у процесі вивчення старшими дошкільниками іноземної мови. Навчання іноземної мови в дошкільних навчальних закладах має на меті формування найпростіших навичок усного мовлення на основі засвоєного лінгвістичного матеріалу, а також сприяння загальному розумовому розвитку старших дошкільників. Відповідно з'являється нагальна потреба в осмисленні нових завдань у сфері мовленнєвого розвитку старших дошкільників, створенні та реалізації таких педагогічних умов формування англійської мовленнєвої активності старших дошкільників, як: комунікативна спрямованість процесу навчання; диференційовано-індивідуалізований підхід до навчання англійської мови; наявність позитивних емоційних стимулів навчання [5].

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, мовленнєва активність є одним із різновидів загальної активності, відображенням виникаючих у дитини потреб відповідно до конкретних ситуацій спілкування. Англійська мовленнєва активність є відображенням потреб, що виникають у дитини відповідно до чинних проблемних завдань у змодельованих ситуаціях спілкування англійською мовою. Науково обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання англійської мови, а саме: комунікативна спрямованість навчання англійської мови; диференційовано-індивідуалізований підхід до навчання англійської мови; наявність позитивних емоційних стимулів навчання.

До подальших напрямів дослідження відносимо: вивчення та розробку шляхів наступності у формуванні мовленнєвої активності старших дошкільників і молодших школярів у процесі навчання англійської мови; використання інтерактивних методів формування мовленнєвої активності дітей у процесі навчання іноземної мови в умовах дошкільного навчального закладу та родини.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 1999. – 47 с.
2. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах / А.М.Богуш. – К.: Вища шк., 1993. – 324 с.
3. Науменко Т.И. Активизация речи детей раннего возраста в дошкольном учреждении: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Т.И.Науменко; Науч.-исслед. ин-т педагогики Украинской ССР. – К., 1991.
4. Бойко О. Особливості формування мовленнєвої активності у дітей на заняттях з іноземної (англійської) мови / О.Бойко // Наукові записки Ніжин. Держ. ун-ту імені М.Гоголя : наук. журн. / за ред. Є.І.Коваленко. – Ніжин: НДУ, 2006. – С.45-48.
5. Бойко О.В. Використання наочності як засіб формування мовленнєвої активності у процесі навчання іноземної (англійської) мови дітей старшого дошкільного віку / О.В.Бойко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 3. – Бердянськ: БДПУ, 2006. – С.23-28.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ ПІДВИЩЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Для визначення і порівняння стану готовності майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку було проведено прикінцевий зріз, метою якого було перевірити ефективність експериментальної методики на предмет підвищення готовності майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку. Прикінцевий етап експерименту проводився у двох вищих навчальних закладах, а саме у Маріупольському державному університеті та Бердянському державному педагогічному університеті. Загальна кількість осіб, що брали участь у прикінцевому зрізі – 138 студентів ОКР «Бакалавр», із них 56 студентів експериментальних груп МДУ (ЕГ) і 82 студенти контрольних груп БДПУ (КГ).

Методика прикінцевого етапу експерименту була ідентична технології проведення констатувального етапу експерименту, адже завдання для виявлення рівнів готовності майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей відповідно до критеріїв та показників було ускладнено з урахуванням засвоєного студентами матеріалу під час проведення формульовального експерименту. Зі студентами було проведено дев'ять завдань, по три на кожен критерій, зміст яких визначався з урахуванням того теоретичного і практичного матеріалу, з яким студенти працювали впродовж формульовального етапу експерименту. За аналогією до констатувального експерименту результати дослідження за емоційно-мотиваційним, змістовно-когнітивним та практично-дійовим критерієм фіксувалися в протоколах.

Для отримання даних щодо стану готовності студентів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку після завершення формульовального експерименту з використанням запропонованої нами методики, зібрано необхідні дані, що характеризують готовність студентів контрольних та експериментальних груп, визначено рівні готовності студентів вказаних груп до забезпечення здорового способу життя дітей, здійснено порівняння отриманих результатів. Дані, які були отримані на прикінцевому етапі, після проведення формульовального експерименту узагальнено з урахуванням рівня готовності студентів до забезпечення здорового способу життя дітей за основними критеріями та показниками. Це дозволило отримати кінцеві результати всієї дослідно-експериментальної роботи, які знайшли відображення у таблиці:

Таблиця 1

Рівні сформованості готовності майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку за даними прикінцевого експерименту

Респондент и	Рівні готовності					
	високий		середній		низький	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ (МДУ)	30	53,6	26	46,4	-	-
КГ (БДПУ)	21	25,6	36	44	25	30,4

Отримані дані формульовального експерименту дозволили зробити висновок, що за рівнем готовності студенти контрольної та експериментальної групи мають суттєву різницю. На їх основі виявилося можливим здійснити порівняння, які можуть стосуватися змін, викликаних умовами формульовального експерименту.

Порівняльна таблиця результатів формувального експерименту

Респонденти	Рівні готовності											
	високий				середній				низький			
	Констату вальний зріз		Прикінцевий зріз		Констату вальний зріз		Прикінцевий зріз		Констату вальний зріз		Прикінцевий зріз	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ (МДУ)	13	23,2	30	53,6	23	41,1	26	46,4	20	35,7	-	-
КГ (БДПУ)	20	24,4	21	25,6	33	40,2	36	44	29	35,4	25	30,4

Експериментальні дані дозволили, передусім, визначити стан готовності студентів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку, виявити серед студентів контрольної та експериментальної групи тих, хто готовий до подальшої професійної діяльності із цього питання.

Загальна готовність майбутніх вихователів в експериментальних групах до проведення відповідної роботи і після завершення формувального експерименту була різною. Високі показники продемонстрували майже третина учасників експериментальних груп і незначна кількість тих, хто був віднесений до контрольних груп. Така кількісна відмінність свідчить, що в умовах прикінцевого експерименту створено кращі умови для того, щоб студенти у майбутньому змогли забезпечити здоровий спосіб життя дітей. При цьому якість змін, їх динаміка є достатньо високими і вказують на збільшення кількості таких студентів від початку до завершення дослідної роботи в експериментальних групах на 30,4%. Водночас в контрольних групах вказані зміни відбулися лише на 1,2%.

За підсумками формувального експерименту досягнуто позитивні результати. Так, до високого рівня готовності щодо забезпечення здорового способу життя дітей в експериментальних групах віднесено 53,6%, що значно більше, ніж у контрольних групах (25,6%). Ці студенти мали високі показники і характеризувалися творчим підходом до проведення навчально-виховних заходів валеологічної спрямованості, підвищеним інтересом до самостійного пошуку та впровадження ефективних форм і методів збереження і зміцнення здоров'я дітей у дошкільному навчальному закладі. Студенти мали стійкий інтерес до проблеми, валеологічні та психолого-педагогічні знання, тому могли планувати і організовувати діяльність із забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку. Виявлена динаміка змін доводить позитивний вплив створення у дослідженні педагогічних умов.

Зменшилася в експериментальних групах і кількість майбутніх вихователів, яких ми віднесли до середнього рівня. До числа таких студентів були віднесені ті, що відчували певні труднощі у системній готовності до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку, їм бракувало достатніх знань із окремих тем щодо створення здоров'язберігаючого середовища. Ефективність підготовки студентів із середнім рівнем була достатньо високою і характеризувалася збільшенням числа студентів в експериментальній групі протягом дослідної роботи на 5,3%. У контрольній групі ця різниця становила 4,2%.

Оцінюючи стан підготовки студентів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку, можемо констатувати, що після завершення формувального експерименту в експериментальній групі не залишилося тих, у кого був ще низький рівень готовності. У контрольній групі цей показник складав 30,4%, оскільки не було створено належних умов для їх підготовки з цього питання. В контрольних групах студенти не могли опанувати програмний експериментальний матеріал через обмежені валеологічні знання, не глибокі базові психолого-педагогічні знання, навіть пропуски занять тощо.

Підготовка майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей, яка була передбачена програмою експериментального дослідження дозволила вирішити ряд

інших питань, а саме які стосувалися готовності студентів до забезпечення здорового способу життя дітей та створення здоров'язберегаючого середовища в дошкільному навчальному закладі.

Позитивна динаміка застосованої експериментальної методики підготовки майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей була засвідчена перевіркою формального критерію підтвердження або спростовання гіпотези, де виявлена наявність різниці між станом експериментальної (ЕГ) і контрольної (КГ) групи. Загальна схема формального критерію підтвердження або спростування гіпотези за А. Купріяном представляє собою розрахунки за формулою:

$X_{E2} - X_{E1} = A,$	де X_{E1} – стан системи досліджуваного об'єкта до дії педагогічного стимулу в експериментальній групі; X_{E2} – стан тієї ж системи після дії стимулу і відповідних змін, викликаних у ній дією останнього;
$X_{K2} - X_{K1} = B,$	де X_{K1} – стан системи досліджуваного об'єкта до дії педагогічного стимулу в контрольній групі; X_{K2} – стан тієї ж системи після дії стимулу і відповідних змін, викликаних у ній дією останнього.

Наявність різниці між станом експериментальної та контрольної груп є формальним критерієм підтвердження або спростування гіпотези. Ураховуючи випадковість зменшення кінцевого результату досліджуваної діяльності, цей формальний критерій подається у такому формулюванні:

1. Гіпотеза в експериментальному дослідженні може вважатися підтвердженою якщо: у гіпотезах позитивного характеру ($A > B$) і в гіпотезах негативного характеру ($A < B$).
2. Якщо $A = B$, то це слід вважати формальною ознакою фальсифікації гіпотези в експерименті.

Аналіз даних педагогічного експерименту, засвідчив гіпотезу позитивного характеру ($A > B$). Зокрема, за даними високого рівня готовності майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку виявлено, що А (30-13=17), Б (21-20=1); $A > B$ як $17 > 1$. За даними динаміки середнього рівня зазначеної готовності майбутніх вихователів можна констатувати, що А (26-23=3), Б (35-33=2), $A > B$ як $3 > 2$.

Формувальний експеримент підтвердив важливість і ефективність педагогічних умов, що пов'язані з розробкою та впровадженням спеціального курсу «Підготовка майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку». Згідно з умовами запропоновано програмний матеріал, у якому визначено основні напрями підготовки студентів-бакалаврів до забезпечення здорового способу життя дітей і створення здоров'язберегаючого середовища в дошкільному навчальному закладі освіти. Дослідно-експериментальною роботою підтверджено, що програма спеціального курсу є оптимальною і дозволяє охопити принципово важливі питання, що стосуються найважливіших складових здоров'я дітей, його збереження та зміцнення, створення здоров'язберегаючого середовища, націлити майбутніх вихователів на системний підхід до формування здорового способу життя дітей дошкільного віку.

Досягнення конкретних результатів у проблемі збереження і зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку є можливим, якщо вихователь виявляє готовність до забезпечення здорового способу життя дітей. Спрямування навчально-виховного процесу вищої педагогічної освіти на теоретичну і практичну підготовку майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку – ця педагогічна умова була покладена в основу формувального експерименту з метою перевірки її необхідності та технології реалізації на практиці. Експериментальні дані підтвердили, що підготовка майбутнього вихователя до забезпечення здорового способу життя може бути забезпечена шляхом використання у навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи інтерактивних методів навчання; індивідуалізації та диференціації навчання у професійній підготовці майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку; педагогічного керівництва діяльністю майбутніх вихователів щодо

забезпечення здорового способу життя дітей під час педагогічної практики в дошкільному навчальному закладі.

Таким чином, отримані після завершення формувального експерименту дані та їх аналіз дозволяють зазначити, що відбулися позитивні зміни з основних показників та в цілому у підготовці майбутніх вихователів до створення здоров'язберегаючого середовища та забезпечення здорового способу життя дітей. Більшість студентів, які взяли участь в експериментальній програмі, засвідчили показники високого рівня готовності. Значно зменшилося число тих, хто виявляв недостатню готовність до успішного вирішення вказаних питань в системі виховання дітей у дошкільних навчальних закладах, були відсутні студенти, яких можливо було віднести до низького рівня готовності до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку.

Література

1. Куприян А.П. Методологические проблемы социального эксперимента. / А.П. Куприян. – М.: Изд-во МГУ, 1971.- 157 с.
2. Бурова О.Г. Проблема підготовки майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей / О.Г.Бурова // Наукові записки Ніжин. Держ. ун-ту імені М.Гоголя: наук.журн. / за ред.Є.І.Коваленко. - Ніжин: НДУ, 2006. – С.130 – 132.
3. Бурова О.Г. Спеціальні курси як один із засобів підготовки майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя / О.Г.Бурова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). № 3. - Бердянськ: БДПУ, 2007. – С. 57 – 60.
4. Бурова О.Г. Про деякі аспекти готовності майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дітей / О.Г.Бурова // Вища дошкільна освіта в Україні: становлення, розвиток, сучасний стан і перспективи (до 100 – річчя заснування Фребелівського жіночого інституту): матеріали міжн. наук. – практ. конференції: Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, серія «Педагогічні науки: реалії та перспективи»: - Київ, 2007. – С. 106 – 111.
5. Бурова О.Г. Шляхи підвищення готовності майбутніх вихователів до забезпечення здорового способу життя дошкільників / О.Г.Бурова // Наукові записки Ніжин. Держ. ун-ту імені М.Гоголя: наук.журн. / за ред.Є.І.Коваленко. - Ніжин: НДУ, 2008.- С.100-104.

УДК 371. 134 (045)

Яйленко В. Ф., старший викладач

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО РОБОТИ З МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність проблеми морального виховання зумовлюється тим, що на протязі всієї історії розвитку суспільства воно розглядалося одним з ключових завдань не лише освіти, а й суспільства в цілому.

На кожному історичному етапі завдання морального виховання набували свого сенсу, що пов'язувалось з необхідністю відповідати завданням розвитку суспільства на даному етапі, вимогами до особистості людини як члена суспільства.

Особливо гостро проблема морального виховання дітей постає в теперішній час, коли морально-етичні критерії не є засадовими якісними характеристиками особистості і не є домінуючими у системі освіти та саморозвитку студентської молоді. Звідси і криза у моральному розвитку дітей, на яку не може не реагувати жодна з освітніх галузей, передусім сучасна система дошкільної освіти.

Різноманітність завдань формування нової людини загострює і актуалізує проблему практичної підготовки конкурентоспроможних фахівців педагогічної галузі взагалі та зокрема професійної підготовки фахівців з дошкільної освіти, оскільки моральний розвиток

дитини неможливий без допомоги дорослого, а в умовах суспільної дошкільної освіти без вихователя. Саме вихователь у тісній взаємодії з сім'єю повинен забезпечити високий рівень моральної культури дітей дошкільного віку.

Вимоги сучасної освіти до підготовки фахівців з дошкільної освіти передбачають пошук ефективних засобів і форм навчання, інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу в ДНЗ щодо морального формування та зростання дітей. Про це йдеться у Законі «Про дошкільну освіту»: «Дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на: забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку...; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» [4, 6].

Завдання вдосконалення змісту першої ланки освіти, гуманізацію цілей та принципів, осучаснення навчально-виховних технологій, приведення їх у відповідність з вимогами життя нової епохи відбито в Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні: «Сьогодні дедалі актуальнішим стає свідоме існування людини, що ґрунтується на врахуванні нею власної природи і підпорядковується завданню самовдосконалення, духовного зростання, морального розвитку» [3, 5].

Дієвість та ефективність реалізації програми морального розвитку дитини багато в чому залежні від рівня професійно-морального розвитку педагога, його культури й духовних потреб, досконалого володіння засобами, методами і прийомами керування моральним вихованням дитини.

Особливості та закономірності морального виховання дітей дошкільного віку знайшли відображення в сучасних дослідженнях, а саме: становлення гуманних взаємин у дітей старшого дошкільного віку (А. Гончаренко), виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї (Л. Врочинська), виховання відповідальної поведінки старших дошкільників (Т. Фасолько), стимулювання морального вибору дошкільників (О. Кошелівська), формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності (О. Монке), підготовка студентів до роботи з шестирічками з морального виховання (Т. Позднева), виховання культури поведінки (М. Федорова).

Проблема загальної професійної підготовки майбутніх фахівців є предметом багатьох сучасних досліджень як в Україні, так і за її межами (А. Алексюк, А. Бойко, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Семиченко та ін.).

Проблемі спеціальної педагогічної підготовки викладачів вищих навчальних закладів присвячені дослідження І. Ісаєва, С. Вітвицької, О. Гурої, А. Маркової, В. Семиченко, В. Сластьоніна та інших.

В Україні проблема професійної підготовки майбутніх вихователів сучасними ученими (Л. Артемова, Г. Біленька, Н. Гавриш, Ю. Косенко, І. Луценко, Т. Поніманська та ін.) розглядається у контексті вимог нової освітньої парадигми, яка «передбачає становлення компетентності, ерудиції, креативності та культури особистості» [1, 5].

Науковцями визначено поняття «компетенція», «готовність майбутнього педагога до професійної діяльності», розроблена модель професійно компетентного педагога.

Теоретичні та методичні засади формування професійної компетентності викладачів вищих навчальних закладів розкриваються в роботах В. Андрущенко, В. Бондаря, О. Дубасенюк, Н. Кузьміної, Н. Протасової, В. Сластьоніна й інших.

На сьогодні немає однозначного розуміння поняття, структури і видів компетенції. Багатьма вченими компетенція розглядається як «сукупність доступних для вимірювання чи оцінювання вмінь, знань і навичок, набутих упродовж навчання й необхідних для виконання певного виду професійної діяльності» [5, 8].

Готовність майбутнього педагога до професійної діяльності визначається вченими (Н. Нічкало, О. Пехота та ін.) як «складне структурно-динамічне утворення, яке характеризується певним рівнем спеціальних теоретичних, практичних та мотиваційних цінностей, які утворюються під час навчання у ВНЗ» [5, 8].

Модель професійно компетентного педагога представлено як теоретичний конструкт структури професійних та особистісних якостей, базових цінностей виховання в педагогічній діяльності; як сукупність багатьох компетентностей, а саме: у сферах самостійної наукової та навчальної діяльності, у сфері суспільних стосунків, у сфері професійної діяльності.

На основі моделі фахівця вченими розроблена модель процесу професійної підготовки (О. Сущенко та ін.).

Разом з тим, аналіз досліджень, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки фахівців дошкільної освіти дає можливість дійти висновку, що завдання формування моральної свідомості майбутнього вихователя майже не відбивається у змісті професійної підготовки.

Низьким виявляється також рівень підготовленості студентів – майбутніх вихователів до роботи з морального виховання дітей дошкільного віку.

Враховуючи високу значущість підготовки майбутніх вихователів як провідників нових ідей комплексного оновлення системи морального виховання дошкільників, ми визначили тему дослідження: «Формування морально-понятійної логосфери майбутніх вихователів дошкільних закладів у процесі професійної підготовки».

Предметом дослідження визначено зміст та методика формування морально-понятійної логосфери майбутніх вихователів у процесі професійної підготовки як показника їхньої готовності до морального виховання дітей дошкільного віку.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов і змісту формування морально-понятійної логосфери майбутніх вихователів у процесі професійної підготовки.

У подальшій своїй роботі ми плануємо розробити та експериментально перевірити методику формування морально-понятійної логосфери майбутніх вихователів дошкільних закладів у системі професійної підготовки.

Література

1. Гавриш Н. В. Болонські освітні ініціативи щодо професійної підготовки фахівців з дошкільної та початкової освіти/ Н.В. Гавриш // Освіта Донбасу. -2005. -№ 4.
2. Волобуєва Т. Оновлення змісту професійної компетентності педагогічних кадрів/ Т.Волобуєва // Рідна школа. -2006. -№ 3.
3. КОМЕНТАР до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. –К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003.
4. Крутій К. Л. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту/ К.Л. Крутій, Н.В. Маковецька. –Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС. ЛТД», 2003.
5. Міхеєва О. І. До проблеми розробки професіограми випускника зі спеціальності «Дошкільне виховання» рівнів «Бакалавр», «Магістр»/ О.І. Міхеєва, І.В. Трубник // Освіта Донбасу. – 2005. – № 4.

УДК 37.018.1(450)(043)

Доманова О. О., старший викладач

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ІТАЛІЇ

Освітня діяльність дошкільних навчальних закладів розглядається нами як інтегрована діяльність суб'єктів педагогічного процесу, спрямована на організацію та здійснення навчання, виховання та розвитку особистості дитини дошкільного віку. Вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду дозволяє здійснити зіставний аналіз закономірностей становлення й розвитку освітньої діяльності, причин й механізмів її докорінних змін, сприяє кращому розумінню актуальних проблем дошкільної освіти в Україні, відкриває можливості для їх розв'язання.

У проблемному полі нашої наукової розвідки аналізуємо розвиток дошкільної освіти в Італії, де освітні заклади для дітей дошкільного віку створювалися ще на початку ХІХ

століття й мали переважно приватний характер. Ретроспективний огляд розвитку дошкільних закладів освіти в Італії показав, що він відбувався за достатньо сприятливих умов. Перші освітні інституції для дітей дошкільного віку називалися раніше «притулками для дітей» (*asili d'infanzia*). Найстаріший з них був утворений Ф. Апортом в Кремоні (Cremona) в 1829 р. Вагомий внесок був зроблений М. Монтессорі, яка в 1907 р. відкрила «будинок дитини» (*casa dei bambini*) у Римі, де введений нею метод наукової педагогіки у всьому світі асоціюється з її ім'ям. [1; 3-8]. Дошкільні заклади в Італії отримали певне місце в системі суспільної освіти тільки після введення реформи «Джентайл та Єдиного Тексту» в 1928 р. Ця реформа офіційно означила рамки діяльності *scuole del grado preparatorio*, тобто підготовчих шкіл до початкового навчання. Незважаючи на це, здійснення належного закону залишалося за місцевими органами.

Законом Італії № 53 від 28 березня 2003 р. дошкільна освіта поступово перейшла з розряду побічних в основні, що мають освітню цінність і повну дидактичну автономію. Залишаючись ще початковою школою в тій чи іншій мірі, дошкільна освіта стала окремою частиною освітньої системи Італії [2, 9-14]. «Школа дитинства» (*scuola dell'infanzia*), перший навчальний заклад, куди йдуть діти в Італії, не є обов'язковим, але представляє перший щабель шкільної системи. Кількість дітей, які відвідують такі школи збільшується, і, якщо брати до уваги державні та недержавні дошкільні заклади (громадські й приватні), ця кількість досягла 96% серед дітей у віці від 3 до 6 років. Відповідно до вищезгаданого закону Італії № 53 (2003) «школа дитини» є трирічною й націлена на емоційний, психомоторний, когнітивний, моральний, релігійний і соціальний розвиток дітей дошкільного віку, сприяє розвитку в них комунікативних здібностей, самостійності, здатності до навчання і забезпечує рівні освітні можливості. З повагою до обов'язків батьків в сфері навчання, вона націлена на інтегроване навчання дітей; за допомогою своєї автономії, педагогічної та дидактичної унітарності, «школа дитини» здійснює свою освітню діяльність спільно з усіма дитячими службами і початковою школою. Освітні послуги на цьому рівні і відвідуваність доступні для всіх дітей, які досягли трьох років до 30 квітня поточного року [2, 27-39]. У статті 33 італійської конституції викладені два основних принципи освітньої політики: держава зобов'язана надавати можливість відвідування державного закладу освіти всім дітям країни; установи й приватні особи можуть створювати школи й освітні заклади незалежно від державного бюджету (абзац 3). Абзац 4 зобов'язує загальний закон наділяти недержавні заклади освіти правами та обов'язками, заснованими на рівноправності, забезпечення їх свободи й гарантування такого ж поводження з дітьми, як і в державних освітніх установах [3, 3-4]. Нами встановлено, що відповідно до італійської конституції, існує три типи дошкільних освітніх закладів: 1) державні дитячі школи (*infanzia scuole statali*), що керуються безпосередньо державою; 2) приватні дитячі школи (*infanzia scuole private paritarie*), керовані організаціями або приватними особами, офіційно визнаними державою і, отже, наділеними правом видавати юридично дійсні сертифікати; 3) приватні дитячі школи (*infanzia scuole private non paritarie*), які не мають права видавати юридично дійсні сертифікати [3, 17-18]. Водночас, приватні школи для дітей дошкільного віку і школи, керовані місцевою владою (комуни і провінції), можуть бути визнані рівноправними за будь-якою вимогою за наступних умов: якщо вони пропонують освітній проект, узгоджується з принципами, викладеними в конституції і поточних врегулюваннях і постановах; якщо доступ відкритий для всіх, хто користується освітніми послугами, включаючи проблемних дітей і дітей з особливими потребами; якщо в школі має місце суспільний бюджет, якщо приміщення, меблі та обладнання відповідають вимогам; якщо члени викладацького персоналу мають необхідні професійні сертифікати (*abilitazione all'insegnamento*) і якщо його робота регулюється персональними контрактами відповідно до національного трудового контракту; якщо школи відповідають стандартам, встановлених для державних шкіл.

Цікавим є той факт, що діти дошкільного віку по закінченню як державних, так і недержавних дошкільних закладів отримують сертифікат освіти незалежно від державного бюджету та підпорядкування. Тобто, приватні дитячі школи (*infanzia scuole private paritarie*)

мають право видавати юридично дійсні сертифікати, як державні школи того ж типу і рівня; вони вільні у виборі своєї культурної орієнтації та освітньо-дидактичних досліджень. Передбачено також пряме фінансування: недержавні дошкільні заклади, що потрапляють під «інтегровану дошкільну систему» (мережа державних і муніципальних шкіл, приватних шкіл, шкіл, керованих іншими громадськими органами), забезпечені збільшеним фінансуванням. Причиною такого підходу до організації освітнього закладу послужив той факт, що недержавні дошкільні заклади (як приватні, так і муніципальні школи), на відміну від початкових і середніх шкіл, керованих переважно державою, покриває менше 40% всіх потреб. Таким чином, відсутність фінансування спричинить за собою закриття багатьох з них, а, отже, це викличе збільшення витрат державного бюджету. Додаткові кошти, передбачені регіональними законами, виділяються безпосередньо школам або сім'ям дітей.

Дослідженням встановлено, що недержавна дошкільна освіта (*infanzia scuole non statali*) в Італії підрозділяється на:

- *Scuole paritarie*: школи, що стали частиною національної освітньої системи, в наслідок чого більше не слідує врегулюванням, передбаченими для шкіл не «*paritarie*»; для цього більше не потрібно ніякого схвалення для призначення викладачів; необхідно тільки повідомлення, передане керівником закладу. А сертифікати, що свідчать про викладання в дошкільному закладі предметів, повинні видаватися керівником цього закладу, а не керівником державної школи.

- *Scuole private autorizzate*: школи, управління якими здійснюється шкільним керівником (*dirigente scolastico*), відповідальним за ту сферу, яка дає дозвіл на відкриття нових освітніх закладів, схвалює призначення викладачів, перевіряє відповідність всіх гігієнічних та санітарних умов, наявність у викладачів необхідної класифікації. Такий керівник повинен контролювати наявність у нових викладачів сертифікату про те, що вони здорові і можуть працювати з дітьми, оскільки для них не визначено вік, коли виходити на пенсію [2, 17-36].

Отже, італійські дошкільнята за бажанням можуть відвідувати дошкільні заклади як приватні, так і державні. Розглянемо деякі особливості організації діяльності дошкільних закладів в Італії. По-перше, всі дошкільні заклади розподіляються на ясла та дитячі садки. У ясла ходять діти від 6 місяців до 3 років, в статуті ясел записано, що основне завдання ясел - виховання, спілкування і турбота про дітей. Ясла відкриті з вересня по червень кожного року, в липні для батьків, які працюють (з поданням довідки з роботи), діє річний центр. Ясла відкрито 5 днів на тиждень, за винятком загальних святкових днів, з 7.30 до 16.30. Ясла є платними, плата складає від 5,16 євро до 260,00 євро залежно від прибутку батьків. Для дітей від одного року є додаткова послуга – з 16.30 до 17.30 з ними знаходиться вихователь (ця послуга коштує 51 - 65 євро на рік). Для запису дитини на цю годину необхідна довідка з роботи. Дитячий садок відвідують діти від 3 до 6 років; як і в яслах, метою є виховання, спілкування і турбота про дітей. Години роботи та місяці такі ж, як і в яслах, оплата, однак, трохи менше: у залежності від зарплати батьків від 5,16 євро до 154, 94 євро на місяць. Ніяких обов'язкових занять в італійському дошкільному закладі не передбачено. Заняття з математики, елементарної грамоти можуть проводитися тільки за особистим бажанням вихователів та батьків. В кадровому складі такого закладу не передбачена наявність психолога, логопеда або музичного працівника. Заняття з психологом, навчальні та розвиваючі ігри проводяться тільки у деяких приватних дошкільних закладах. По-друге, ні ясла, ні дитячі садки не мають власної їдальні, їжа готується у великій загальній їдальні, яка потім розвозиться по дошкільним установам. Ця послуга сплачується батьками додатково: 2,58 євро за кожний прийом їжі.

Як бачимо, сучасна Італія має своєрідну сформовану систему організації виховання дітей дошкільного віку, яка склалася століттями. В умовах реформування дошкільної освіти в Україні ми маємо можливість використовувати деякий позитивний досвід, який притаманний системі виховання маленьких італійських дошкільнят.

Література

1. Хилтунен Е. Практическая монтессори-педагогика. Книга для педагогов и родителей/ Е.Хилтунен. – М.: ЮНИОН-публик АЛЬТА-ПРИНТ, 2005. – 336 с.
2. Indicazioni per il curricolo (per la scuola dell'infanzia e per il primo ciclo d'istruzione). – Roma, settembre, 2007. – 111 p.
3. La scuola italiana in cifre // Prima i bambini. – numero 194, Aprile 2010, anno XXXV. – p. 17-36.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 81'322

Белла М. В., ассистент

ГИПЕРТЕКСТОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ТЕКСТА

Компьютерная лингвистика – сравнительно молодая наука, зародившаяся в конце XX века. Данное направление стало активно разрабатываться за рубежом в 60-70 гг., и здесь в первую очередь понималось использование статических методов в языкознании. Компьютерная лингвистика сегодня – это одно из важных направлений в конструктивном описании языка. Этим и определяется тот повышенный интерес к проблемам компьютерного моделирования функционирования языка и сферам его применения, который возник в лингвистике в последнее десятилетие. Одно из прикладных направлений компьютерной лингвистики – гипертекстовые технологии представления текста.

Идея гипертекста лежит в основе многих научных исследований, что связано, прежде всего, с успешным применением гипертекстовых систем во многих лингвистических системах. В связи с этим одним из важных вопросов компьютерных исследований является разработка теории гипертекста, ее реализации в гипертекстовых технологиях, а также возможности их использования.

Теория нелинейной организации информационных единиц получила свое развитие в конце XX века. Термин гипертекст ввел Т. Нельсон. Он определил гипертекст как соединение текста на естественном языке с создаваемой компьютером возможностью интерактивного создания внутри него новых ветвей или динамичной организации нелинейного текста, который уже не может быть напечатан обычным образом на обычной странице.

Гипертексту в его нынешнем “компьютерном” понимании предшествует нелинейный текст “ручного” составления [2]. Одним из вариантов использования такого вида гипертекста являлись карточки со взаимными ссылками. Удобство таких карточек заключалось в разбиении больших записей на несколько более мелких, которые можно легко реорганизовать с учетом новой информации. Другая форма представления “ручного” гипертекста – словари и энциклопедии, в которых статьи или определения содержат ссылки друг на друга. Следуя по этим ссылкам, читатель может получить более полную информацию. В современных научных дискуссиях все чаще звучат вопросы, связанные со способами организации электронного гипертекстового пространства, возможностями навигации внутри него; а также обсуждаются технологии построения гипертекстов, описываются области применения гипертекстовых систем [2], [3].

Гипертекст можно рассматривать как своеобразную базу данных, которая организуется в виде открытой, свободно наращиваемой и изменяемой сети, узлы которой (линейные тексты) соединяются самим пользователем. От обычной базы данных гипертекст отличается прежде всего тем, что в нем отсутствуют заданные ограничения на характер связей (как, например, в иерархических структурах).

Последовательно соединенные связями узлы образует цепь. Расстояние между узлами, которое соответствует близости или неблизости их содержания, равно минимальному количеству промежуточных узлов. В качестве узла могут выступать слово, словосочетание, предложение, абзац, параграф, документ, собрание документов, относящихся к одной теме, отдельные сообщения и т. п. Характер связей между узлами может быть различным. Переход может осуществляться между текстом и комментарием к нему, между разными редакциями текста, между текстом и его возможными продолжениями, между текстами, отвечающими или возражающими друг другу, между текстами, пересекающимися по содержанию и т. д.

Создание гипертекста состоит прежде всего в формировании системы переходов от узла к узлу (системы ссылок). В зависимости от типа гипертекстовой системы такая система может задаваться как разработчиками, так и пользователем в процессе работы с гипертекстом. Основными параметрами создания гипертекстового пространства являются его нелинейность, гибкая система переходов между элементами гипертекста, способность всех элементов быть доступными в равной степени и координация нескольких дополняющих друг друга структурных элементов, связанных по содержанию. [5]

Гипертекстовая технология реализуется в конкретной гипертекстовой системе, состоящей из двух частей: гипертекста и гипертекстовой оболочки.

Основными функциями гипертекстовой оболочки являются:

- поддержка ссылочных связей;
- создание, редактирование и наращивание гипертекста;
- прямой доступ;
- поддержка ссылочных связей;
- просмотр;
- выделение виртуальных структур.

Функция создания, редактирования и наращивания гипертекста принципиально отличает технологию гипертекста от технологии баз данных, в которых концептуальная схема данных заранее задана. Она позволяет вводить новые узлы, редактировать содержание узлов, устанавливать связи между узлами. В зависимости от специализации гипертекстовые системы могут обладать различным набором вышеперечисленных функций. Однако, если гиперсеть имеет сложную, разветвленную структуру, возникает проблема ориентации пользователя, т. е. определения в каком месте сети в данный момент он находится. Проблема ориентации присутствует и при работе с традиционным линейным текстом большого объема, но в этом случае пользователь имеет только два направления поиска — выше или ниже. Гипертекст предлагает больше возможностей в выборе направлений движения, поэтому работать с гипертекстом сложнее.

Сегодня гипертекстовые технологии широко используются в различных прикладных системах:

- в издательских системах — для создания документов большого объема со свойствами гипертекста (т. е. с системой ссылок);
- в системах управления документами — например, для сведения в один итоговый документ информации, содержащейся в разнородных документах;
- в системах подготовки электронных документов, позволяющих составлять гипертекстовые документы с возможностью осуществления навигации.

Одним из перспективных направлений развития гипертекстовых систем является технология гипермедиа — соединение технологии гипертекста и технологии мультимедиа, т.е. в узлах гипертекста представляется разнородная, но семантически связанная информация — текст, рисунки, графики, фотографии, видео, звук.

Другое важное направление развития гипертекстовых технологий — аналитическая обработка информации, которая подразумевает развитие методов автоматического установления смысловых связей как внутри предметной области, так и вне ее, что позволяет пользователю отбирать релевантные для него смысловые связи. (Например, смысловое упорядочивание документов). Это позволит решить одну из основных проблем пользователей современного Интернета — эффективный поиск информации.

Еще одно перспективное направление, которое мы можем выделить в рамках развития гипертекстовых технологий — развитие технологий организации информационных ресурсов, распределенных в сетях различных типов (локальных, корпоративных, глобальных) и, прежде всего, Web-технологии.

Существующие сегодня инструменты поиска документальной информации в Интернет не обладают достаточной точностью выдачи и возвращают слишком много документов, из которых лишь небольшая часть действительно соответствует запросу пользователя, поэтому

очевидно, что актуальность этой проблемы будет возрастать, так как объем профессиональной информации в Интернет постоянно увеличивается.

Литература

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. Изд. 2-е, исправленное / Баранов А.Н. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 360с.
2. Потапова Р.К. Новые информационные технологии и лингвистика: Учебное пособие. Изд. 4-е, стереотипное / Потапова Р.К. – М.: КомКнига, 2005. – 368 с.
3. Шемакин Ю.И. Начала компьютерной лингвистики: Учеб. пособие. / Шемакин Ю.И. – М.: Изд-во МГОУ, А/О “Росвузнаука”, 1992, – 116 с.
4. Эпштейн В.Л. Введение в гипертекст и гипертекстовые системы / Эпштейн В.Л. // <http://www.ipu.ru/publ/epstn.htm>. – 8.10.06
5. <http://www.market-journal.com/itvupravlenii/49.html>

УДК 811.161.1'37:070.41(043)

Гончарова З. В., ассистент

ИРОНИЯ В ТЕКСТАХ СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Язык средств массовой информации (далее СМИ) представляет сегодня большой интерес для представителей различных отраслей знания: филологов, психологов, политологов и т. д. Это объясняется его свойством не только отражать процессы, происходящие в обществе, но и определенным образом оказывать на них влияние. Общеизвестно, что массовые коммуникации являются составной частью современной политики, которая в большей мере, чем другие виды общественной деятельности, нуждается в специальных средствах информационного обмена, установлении и поддержании постоянных связей между ее субъектами. В постиндустриальном обществе власть знаний и информации становится решающей в управлении обществом, оттесняя на второй план влияние денег и государственное принуждение. Непосредственными носителями и, особенно, распространителями знаний и другой политически значимой информации являются СМИ, которые представляют собой учреждения, созданные для открытой, публичной передачи с помощью специального технического инструментария различных сведений любым лицам.

Для привлечения внимания аудитории авторы используют самые разнообразные лингвистические и экстралингвистические средства. В частности, одним из наиболее широко распространенных способов оценки ситуации является ирония. Она становится одной из ведущих характеристик языка современных СМИ. Если ранее использование иронии ограничивалось рамками сатирических жанров (например, памфлет или фельетон), то теперь именно ирония «размыла» жанровые барьеры публицистической речи [3]. Солганик Г.Я. объясняет это явление особенностями современной действительности: «Отмена цензуры, идеологических табу, строгих стилевых установок привели к раскрепощению традиционно-нормированного газетного языка. И многие процессы, происходящие в этот период в обществе и отражаемые языком прессы, можно объяснить как реакцию на газетный язык недавнего прошлого, как отрицание его, отталкивание от него» [8, 50].

В «Словаре лингвистических терминов» О.С. Ахмановой ирония определяется как «троп, состоящий в употреблении слова в смысле обратном буквальному с целью тонкой или скрытой насмешки, нарочито облеченной в форму положительной характеристики или восхваления» [1].

Исследованию иронии посвящены работы Борева Ю.Б. [2], Походни С.И., [5], Салиховой Н.К., [6], Санцевой И.А., Давыдова В.Ю. [7, 54-69] и др. В научной литературе рассматриваются проблемы иронии как лингвистического феномена, описывается происхождение и развитие самого термина, приводятся различные подходы к выделению видов иронии, средств ее создания. На наш взгляд, наиболее исчерпывающей является

классификация, предложенная Лазаревой М.Е., которая в качестве основного классифицирующего признака языковых средств выражения иронии выделяет их принадлежность к различным уровням языковой структуры [4]. Исходя из этого, автор предлагает следующую форму классификации:

I. Фонетический уровень языка. Фонетические и просодические средства создания иронии.

II. Морфологический уровень языка. Морфологические средства создания иронии.

1. Использование множественного числа.
2. Использование превосходной степени прилагательного.
3. Использование императива.

III. Лексический уровень языка.

1. Лексико-семантические средства создания иронии:

- использование омонимии и полисемии для создания иронического эффекта (игра слов);

- лексическое противопоставление реального изображаемому;
- антитеза;
- использование имен собственных.

2. Ироническое словообразование:

- словосложение;
- аффиксация;
- прецедентное словообразование;
- парадоксальное словосложение.

VI. Синтаксический уровень языка.

1. Логико-синтаксические средства создания иронии:

- повторы;
- риторические вопросы, косвенная речь и авторская генерализация;
- градация;
- синтаксическая игра слов;
- притворные восклицания;
- парцеллят;
- перечисления;
- вводные конструкции.

2. Интонационно-графические средства:

- использование многоточия;
- использование кавычек.

V. Уровень текста. Стилистические средства создания иронии.

1. Ассоциативная и прецедентная ирония.

2. Пародия и гротеск как средство создания иронии.

3. Намеренное завышение стилового фона:

- использование архаизмов;
- использование патетической лексики.

4. Намеренное занижение стилового фона:

- использование жаргонизмов;
- использование сниженной лексики.

5. Создание собирательного иронического образа с использованием комплекса лексических и синтаксических средств.

6. Использование символического значения слов и словосочетаний:

- необычные словосочетания;
- олицетворение;
- овеществление отвлеченных понятий;
- иронический перифраз.

7. Фразеологические сочетания:

- разрушение фразеологизмов;
- иронический фразеологизм;
- парадоксальные сочетания.

8. Иронические тропы:

- метафора и клише;
- гиперболы и литоты;
- иронический эпитет.

В данной работе интересным представляется анализ использования иронии в текстах периодических изданий на материале газет «Аргументы и факты в Украине», «Киевские ведомости» за период с 2008 по 2010 гг.

В анализируемых периодических изданиях наиболее часто встречаются следующие средства создания иронии: лексическое противопоставление реальному изображаемому, повторы, притворные восклицания, использование кавычек, намеренное завышение и снижение стилового фона, разрушение фразеологизмов, а также создание двухплановых текстов, для полного понимания которых необходимы фоновые знания.

Многообразие средств создания иронии подтверждает ее популярность и значимость в жизни современного общества, что доказывает необходимость дальнейших исследований данных вопросов.

Литература

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 607 с.
2. Борев Ю.Б. О комическом / Ю.Б. Борев. – М. : Искусство, 1957. – 315 с.
3. Володина М.Н. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования / М.Н. Володина. – М. : МГУ, 2003. – 128 с.
4. Лазарева М.Е. Языковые средства выражения иронии на материале норвежских публицистических текстов: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Лазарева Марина Евгеньевна. – М., 2005. – 198 с.
5. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии / С.И. Походня. – Киев : Наукова думка, 1989. – 218 с.
6. Салихова Н.К. Языковая природа и функциональная характеристика стилистического приема иронии : автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.К. Салихова. – М., 1976. – 24 с.
7. Санцева И.А. Ирония. История вопроса / И.А. Санцева, В.Ю. Давыдов // Язык, сознание, коммуникация. – М. : Наука, 2000. – Вып. 12. – 148 с.
8. Солганик Г.Я. О закономерностях развития языка газеты в XX веке / Г.Я. Солганик // Вестник МГУ. – 2002. – № 2. – С. 50.

УДК 81'373.4

Гримайло Н. В., старший викладач

НАЗВИ ЕМОЦІЙ З ГРУПИ СМУТКУ В АНГЛОМОВНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАЦЯХ

W anglojęzycznych pracach psychologicznych na oznaczenie emocji *smutku* jako reakcji na utratę ('loss') badaczy oprócz pojęcia 'sadness' (pol. *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*) używają też pojęć 'anguish' (pol. *męka, udręka, męczarnia, cierpienie*; ukr. *мука, біль, страждання*), 'depression' (pol. *depresja, przygnębienie*; ukr. *депресія; смуток; пригнічений настрій*), 'despair' (pol. *rozpacz*; ukr. *розпач, відчай, безумішність, безнадійність*), 'distress' (pol. *udręka, zgryzota*; ukr. *горе, біда, лихо; страждання*), 'grief' (pol. *ból, żal, głęboki smutek, żmartwienie, zgryzota*; ukr. *горе, сум, смуток, журба, печаль*), 'sorrow' (pol. *smutek, żal*; ukr. *смуток, горе, скорбота*) i inne. Według A. Wierzbickiej, wymienione pojęcia nazywają różne uczucia i stanowią grupę emocji „stało się coś złego” ('something bad happened') [9:49-123].

Psychologowie jednak nie zawsze posługują się tymi pojęciami na oznaczenie różnych stanów emocjonalnych.

C. E. Izard w pracy *Human Emotions* [4] operuje, na przykład, pojęciami ‘distress’ (pol. *udręka, zgryzota*; ukr. *горе, біда, лихо; страждання*) i ‘sadness’ (pol. *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*) jako synonimami. Polemizując z P. Ekmanem i W. V. Friesenem, którzy indywidualizują wskazane koncepty, autor zaznacza, że badacze traktują ‘distress’ jako bardziej aktywną formę pojęcia ‘sadness’, która zawiera protest i pobudza do prowadzenia aktywnej działalności, jednakże takie podejście jest kontrowersyjne z punktu widzenia teorii emocji dyferencjalnych. Spostrzeganą przez P. Ekmana i W. V. Friesena aktywność badacz uważa za efekt współdziałania (‘interaction’) ‘distresu’ z *gniewem* lub *złością* (‘anger’). Uczucia ‘anguish’ (pol. *męka, udręka, męczarnia, cierpienie*; ukr. *мука, біль, страждання*), ‘grief’ (pol. *ból, żal, głęboki smutek, zmartwienie, zgryzota*; ukr. *горе, сум, смуток, журба, печаль*) oraz ‘depression’ (pol. *depresja, przygnębienie*; ukr. *депресія; смуток; пригнічений настрій*) autor rozpatruje jako stany emocjonalne, które zawierają ‘distress’ lub ‘sadness’ jako emocję podstawową, jednak są one kombinacją emocji i struktur afektywno-kognitywnych.

A. Wierzbicka w swojej pracy [9] rozróżnia natomiast pojęcia ‘sadness’ i ‘distress’, skupiając uwagę na tym, że je podstawowymi różnicami pomiędzy nimi jest orientacja ‘distress’ na teraźniejszość – „coś złego dzieje się teraz” (‘something bad is happening now’), a nie na przeszłość – „stało się coś złego” (‘something bad happened’); charakter personalny ‘distress’ – „coś złego dzieje się ze mną” (‘something bad is happening to me’) oraz aktywność reakcji, wskazaną przez P. Ekmana i W. V. Friesena. Według P. Ekmana i W.V.Friesena, emocja ‘sadness’ uważa się za uczucie pasywne, natomiast ‘distress’ zawiera protest przeciw utracie, wtedy, przeżywając ‘sadness’, podmiot rezygnuje z utraty [1:117].

Na znaczenie emocji wywołanych utratą w anglojęzycznych pracach specjalistycznych oraz w słownikach psychologicznych często używano też pojęcia ‘grief’ (pol. *ból, żal, głęboki smutek, zmartwienie, zgryzota*; ukr. *горе, сум, смуток, журба, печаль*), które jest odróżniane przez badaczy od pojęcia ‘sadness’ *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*). C.E.Izard stwierdza, że emocja nazywana jako ‘grief’ jest typową reakcją na stałe rozstanie lub śmierć kochanej osoby, a ‘sadness’ autor uważa za jej komponent [4:285]. Zdaniem N.H.Frijdy, ‘grief’ jest reakcją nie tylko na utratę osoby, lecz także na utratę celu, nadziei, możliwości; natomiast pojęcie ‘sadness’ badacz rozpatruje jako *cichy, pasywny smutek*, charakteryzujący się brakiem aktywnej działalności [2:200]. A. Wierzbicka zaznacza, że ‘grief’ kojarzy się ze śmiercią lub inną utratą osoby traktowanej jako część podmiotu (‘like a part of me’), albo też może charakteryzować stan człowieka, który utracił coś traktowanego jako swoją część (np. możliwość pracy, zdolność poruszania się, wzrok itd.). Badaczka uważa, że pomimo faktu, że w literaturze psychologicznej utrata występuje głównie jako przyczyna emocji ‘sadness’, w istocie pojęciu utraty bardziej odpowiada stan nazywany jako ‘grief’, ponieważ ‘sadness’ wywołują też wydarzenia, które nie stosują się do podmiotu osobiście i nie mogą być kwalifikowane jako utrata kogoś lub czegoś [9:67-68].

W niektórych pracach psychologicznych jako reakcję na wielką utratę (‘bereavement’) podaje się emocję ‘sorrow’ (pol. *smutek, żal*; ukr. *смуток, горе, скорбота*), którą traktowano jako specjalną formę *żałoby* lub *żału* (‘regret’) wynikającego po śmierci bliskiej osoby [6:365] albo jako zwykłą przyczynę *zmartwienia* (‘grief’) i główną przyczynę *melancholii* [3:96]. A. Wierzbicka zwraca uwagę na to, że ‘sorrow’ jest uczuciem osobistym, jak ‘distress’ (pol. *udręka, zgryzota*; ukr. *горе, біда, лихо; страждання*) czy „unhappiness” (pol. *nieszczęście*; ukr. *нещастя*), a nie bezosobowym, jak ‘sadness’ (pol. *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*). Emocja ta, w przeciwieństwie do ‘sadness’ jest bardziej intensywna i długotrwała, a jej przyczyną może być minione wydarzenie, mianowicie śmierć lub utrata kogoś/czegoś ważnego. Zdaniem autorki, pojęcie ‘sorrow’ (pol. *smutek, żal*; ukr. *смуток, горе, скорбота*) jest czymś pośrednim pomiędzy pojęciem ‘sadness’ (pol. *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*) jako akceptowaniem (‘accepting’) i ‘distress’ (pol. *udręka, zgryzota*; ukr. *горе, біда, лихо; страждання*) jako brakiem akceptacji (‘not accepting’) [9:65-66].

Utrata nadziei oraz utrata nadziei na pomoc wywołują stan określany w literaturze przedmiotu

jako ‘despair’ (pol. *rozpacz*; ukr. *розпач, відчай, безутішність, безнадійність*). Stan ten K. T. Strongman uważa za jeden z komponentów *zmartwienia* (‘grief’) [8:115]; W. McDougall stwierdza, że po śmierci bliskiej osoby pojawia się uczucie ‘despair’ (pol. *rozpacz*; ukr. *розпач, відчай, безутішність, безнадійність*), które później zmienia się na ‘sorrow’ (pol. *smutek, żal*; ukr. *смуток, горе, скорбота*) [6:365]; a N. H. Frijda jest przekonany, że ‘grief’ (pol. *ból, żal, głęboki smutek, zmartwienie, zgryzota*; ukr. *горе, сум, смуток, журба, печаль*) a nawet ‘despair’ (pol. *rozpacz*; ukr. *розпач, відчай, безутішність, безнадійність*) zawierają w pewnym stopniu nadzieję [2:343-344]. Z ostatnim poglądem zgadza się i A. Wierzbicka, wskazując na etymologię słowa ‘despair’, co oznacza „utracić nadzieję” (od łac. *sperare* „to hope” (spodziewać się), *desperare* – „to lose hope”). Za cechą charakterystyczną stanu opisywanego pojęciem ‘despair’ (pol. *rozpacz*; ukr. *розпач, відчай, безутішність, безнадійність*) badaczka uważa traktowanie przez osobę przeszłego wydarzenia jako sytuacji nadal aktualnej (podobnie do emocji ‘sorrow’ (pol. *smutek, żal*; ukr. *смуток, горе, скорбота*)), jednak przeżycie to nie jest rozumiane jako trwałe, ponieważ jest niedługim, przejściowym (podobnie do uczucia ‘grief’ (pol. *ból, żal, głęboki smutek, zmartwienie, zgryzota*; ukr. *горе, сум, смуток, журба, печаль*)) [9:69-70].

W literaturze przedmiotu niekiedy na oznaczenie emocji wywołanych utratą używa się pojęć ‘unhappiness’ (pol. *nieszczęście*; ukr. *нещастя*) i ‘disappointment’ (pol. *rozczarowanie, zawód*; ukr. *розчарування, прикрість, досада*). Dokładną analizę tych uczuć podaje A. Wierzbicka we wskazanej pracy. Autorka zaznacza, że ‘unhappiness’ (pol. *nieszczęście*; ukr. *нещастя*) odróżnia się od emocji ‘sadness’ (pol. *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*) tym, że jest uczuciem bardziej intensywnym i bardziej negatywnie ocenianym, oraz bardziej personalnym charakterem [9:63-64,70-71]. Uczucie określane jako ‘disappointment’ (pol. *rozczarowanie, zawód*; ukr. *розчарування, прикрість, досада*) jest podobnym do ‘sadness’ (pol. *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*) i dlatego w literaturze dotyczącej emocji często uważa się go za rodzaj *smutku* (‘sadness’). P. N. Johnson-Laird i K. Oatley w artykule *The language of emotions: An analysis of a semantic field* definiują, na przykład, ‘disappointment’ (pol. *rozczarowanie, zawód*; ukr. *розчарування, прикрість, досада*) jako ‘sadness’ (pol. *smutek*; ukr. *сум, смуток, журба*) wywołany niepowodzeniem w osiągnięciu celu [5]. Zdaniem A. Wierzbickiej, ‘disappointment’ (pol. *rozczarowanie, zawód*; ukr. *розчарування, прикрість, досада*) konceptualizuje się nie jako „stało się coś złego” (‘something bad happened’), a jako „coś dobrego się nie stało” (‘something good didn’t happen’), to znaczy, że podmiot może odczuwać ‘disappointment’ (pol. *rozczarowanie, zawód*; ukr. *розчарування, прикрість, досада*), jeśli jego pragnienia i oczekiwania nie zdarzyły się, ale to niekoniecznie musi być cel [9].

W wyniku powyższej analizy, możemy więc mówić o emocjach z grupy *smutku* (albo z rodziny podstawowej *smutku*), które są reakcją osoby przeważnie na różne rodzaje utraty lub nieosiągnięcia celu. Różnice pomiędzy tymi uczuciami polegają na osobliwościach przeżywania i traktowania sytuacji (czyli charakteru utraty), intensywności i trwałości przeżycia emocjonalnego, oraz, mniej lub bardziej, personalnym charakterze tych stanów.

Literatura

1. Ekman P., Friesen W. V. *Unmasking the face* / P. Ekman, W. V. Friesen. – New Jersey, 1975. – P. 95-127.
2. Frijda N. H. *The emotions: Studies in emotion and social interaction* / N. H. Frijda. – Cambridge, 1986. – 544 p.
3. Gregory R. L. *The Oxford Companion to the Mind* / R. L. Gregory. – Oxford, 2004. – 1004 p.
4. Izard C. E. *Human Emotions* / C. E. Izard. – New York, 1977. – 495 p.
5. Johnson-Laird P. N., Oatley K. *The language of emotions: An analysis of a semantic field* / P. N. Johnson-Laird, K. Oatley // “Cognition & Emotion”. – 1989. – № 3. – P. 81-123.
6. McDougall W. *An Introduction to Social Psychology* / W. McDougall. – London, 1963. – 527 p.
7. Reber A. S. *The Penguin Dictionary of Psychology* / A. S. Reber. – Harmondsworth, Middlesex, 1986. – 848 p.
8. Strongman K. T. *The psychology of emotion: theories of emotion in perspective* / K. T.

Strongman. – Chichester – New York – Brisbane – Toronto – Singapore, 1996. – 255 p.

9. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals / A. Wierzbicka. – Cambridge, 1999. – 349 p.

УДК 130.2: 372.882.1 (043)

Плотников С.А., кандидат педагогических наук

ПРАВОСЛАВНАЯ КУЛЬТУРА И КУРС ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (О ПРОЕКТЕ СПЕЦКУРСА)

Культурологических знаний, с которыми в настоящее время изучают курс истории русской литературы студенты-филологи, совершенно недостаточно для полноценного освоения данного предмета, поскольку суть и первопричина многих, если не большинства, литературных явлений ускользают от внимания изучающих литературу.

К общекультурологическим знаниям, дающим основу для изучения каких бы то ни было явлений культуры любого народа мы относим, прежде всего, те, что объясняют, как зарождается и развивается культура этноса, как ее ценностно-смысловое ядро влияет на все сферы жизнедеятельности общества, в том числе на искусство, какие этапы в своем отношении к абсолютным ценностям и идеалам, формирующим культуру, проходит общество и, наконец, какие задачи ставит современный этап развития культуры перед обществом, в том числе в его изучении культурного наследия этноса.

Исходя же из того неоспоримого факта, что русская литература принадлежит культуре русского суперэтноса, возникает необходимость и специальных культурологических знаний, а именно таких, которые представляли бы православную культуру, и прежде всего в аксиологической области: абсолютные ценности, смысл жизни, идеалы, но также история православия, особенно в периоды Киевской Руси, Российской империи и Советского Союза.

Сошлемся на один пример. Кризис язычества у восточных славян (IX-X вв.) был преодолен принятием на Руси христианства, вокруг ценностей которого стала формироваться культура. Для постижения древнерусской литературы крайне важно знать, что «исповедовало» язычество, чем оно не удовлетворяло культурный процесс и чем существенным обладало христианство, сумевшее помочь этносу преодолеть кризис и, выйдя из фазы надлома, перейти к инерционной фазе, в которую было создано значительное число материальных и духовных памятников.

На наш взгляд, кризис образования носит системный характер, почему паллиативные меры мало приносят пользы, если вообще ее приносят. Так, реформирования требует вся система предоставления общегуманитарных знаний в высшей школе. Прежде всего, культурология должна стать дисциплиной для всех лет обучения в вузе, с одной стороны, углубляя аксиологические представления студентов, с другой, расширяя их представления о явлениях культуры до цивилизационных (православная цивилизация и цивилизация всего человечества). Исходя же из современных реалий, как минимум, требуется введение спецкурса, который в некоторой степени решил бы обозначенные выше проблемы культурологического основания для изучающих, в частности, историю русской литературы.

Такой спецкурс, на наш взгляд, должен был бы включить в себя следующие темы:

I. Морфология культуры:

1. Что такое культура;
2. Как возникает и развивается культура;
3. Ценностно-смысловое ядро культуры.

II. Религия в жизнедеятельности человека:

1. Наука и мировоззрение; наука и религия;
2. Вера и знание в науке и религии;
3. Основные истины религии.

III-IV. Человек в христианстве:

1. Бог и человек;
  2. Человек – образ и подобие Божие;
  3. Свобода христианина и идеал святости;
  4. Духовная жизнь верующего во Христа.
- V. Православная культура в современном обществе:
1. Задача становления Церкви как народной;
  2. Основа социального служения Церкви;
  3. Проблема эсхатологии в русском православном богословии.
- VI-VII. Культура и этногенез:
1. Фазы развития этноса;
  2. Этногенез древних славян;
  3. Этногенез русского суперэтноса;
  4. Задачи русской культуры на переходе к инерционной фазе этногенеза.

В заключении отметим, что спецкурс не носит миссионерский, а только культурологический характер.

УДК 811.161.1, 42

Прохореня С.И., старший преподаватель

РУССКО-УКРАИНСКИЙ «ЛИНГВОМИКС»: ПРИЧИНЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Современный конгломерат политических, культурных и национальных проблем взрастил болезненные лингвистические проблемы. Речь идет о реальном существовании в Украине двуязычия, т.е. «употребления двух языков в пределах определенной социальной общности; употребление индивидуумом (группой людей) двух языков, каждый из которых выбирается в соответствии с конкретной коммуникативной ситуацией». [1; 128]

Этот нормальный процесс развития и взаимообогащения двух языков принял совершенно уродливые формы, так как язык – отражение действительности и тех социальных процессов, которые происходят в обществе.

Необходимо сразу отказаться от двух противоположных мнений: с одной стороны, отдельные политики заявляют, что национального украинского языка не существует (это диалект русского языка); с другой стороны, еще более неприемлемое заявление некоторых украинских «писателей» о том, что не существует русского языка (это уголовно-блатной жаргон). В последнее время предпринимаются попытки доказать также, что украинский язык не восходит к восточнославянскому языковому единству.

Основным нашим постулатом будет утверждение существования двух совершенно равнозначных близкородственных языков, сформировавшихся на основе древнерусского языка.

На почве билингвизма происходят процессы интерференции (взаимодействия языковых систем в условиях двуязычия, складывающегося либо при контактах языковых, либо при индивидуальном освоении неродного языка) и конвергенции (сближения или совпадения двух и более лингвистических сущностей) [1; 197, 234].

В развитии русского и украинского языков в Украине наблюдаются оба эти явления, но в силу современных экстралингвистических (политических) факторов естественные языковые процессы приобретают формы, вызывающие тревогу у лингвистов. Современное взаимодействие русского и украинского языков точнее можно назвать своеобразным «лингвомиксом», подчеркивая, таким образом, неприродное ускорение развития, что в свою очередь вызывает искусственное смешивание и искажение норм обоих языков.

«Лингвомикс» наблюдается в разной степени практически на всех языковых уровнях.

Фонетический уровень.

- Редукция гласных в украинской речи, характерная для русского языка.

Коли ви з[ʌ]л[ʌ]суєте, ви бачите, що нічого з цього не виходить (ТРК «5 канал», «Час», 1.10.09). Президент має прав[ʌ] розпустити парламент (ТРК «5 канал», «Ре:акція», 7.09.09). Припиніть всі пр[ʌ]в[ʌ]кації (ТРК «ISTV»; «Факти тижня», 28.09.09).

- Отсутствие редукции в русской речи, характерной для украинского языка.

*На чисто **человеческ[о]м** уровне; понять **сложн[о]**; это **неправильн[о]**; начинается **пр[о]цесс**; мы **публичн[о]** предложили, что **нужн[о]** делать. **Эт[о]** должно было быть нашим **п[о]зитив[о]м**. У нас сейчас **к[о]л[о]тит** страну (ТРК «Украина», «Шустер Live», 25.09.08).*

- Произнесение твердого русского **ц** на месте мягкого украинского.

*Зараз ми бачимо **руйнац[ы]ю** революційних досяджень (ТРК «5 канал», «Час», 1.10.08). На цей час **коа[л]іц[ы]я** розвалена (ТРК «5 канал», «Час», 7.10.08). Жодної **реакц[ы]ї** на наші слова нема (ТРК «5 канал», «Час», 7.10.08).*

- Произнесение твердого украинского **ч** на месте мягкого русского.

***[Тч]асть** людей перейдет в другие коалиции (ТРК «Украина», «Шустер Live», 25.09.08).*

- Оглушение звонких согласных перед глухими в украинских словах.

*Никакой радиации в этих **р[ʌ]зро[п]ках** нет (ТРК «Интер»; «Подробности», 3.10.08).*

- Озвончение глухих согласных перед глухими в русских словах.

Ря[д] претендентов воспринимает политику как «что я с этого поймею» (ТРК «Украина», «Шустер Live», 25.09.08).

- Смягчение твердых согласных.

Од[і]н автобус з Беркутом, дру[і]й з міліцією (5 канал) 17.10.08).

- Произнесение **х** на месте русского **к**.

*Я, очевидно, как **ни[х]то** другой имею право... (ТРК «Украина», «Шустер Live», 25.09.08).*

- Раздельное произнесение звуков в русской речи.

***Он[']ять** беспредметный разговор о Евросоюзе.*

Лексический уровень.

- Вкрапление единичных русских слов в украинский текст.

*Не хочу обмінюватися «**колкостями**» (ТРК «Украина», «Шустер Live», 9.10.08). Треба більш «**отчетливо**» ставити економічні питання (ТРК «5 канал», пресс-конф. 7.10.08).* - Вкрапление единичных украинских слов в русский текст.

*Денег **не «выстачает»** всегда (ТРК «Интер»; «Подробности», 30.09.08). Это происходит на «**півсвідомому**» уровне. Что **поспрыяло** развалу банков? (ТРК «5 канал», «Час економіки» 11.11.08). Почему вы не обращали внимания на наши «**застороги**» о кризисе («5 канал», Новое время, 29.10.08). Мы вам «**допомогли**» в сентябре («Свобода на Интере», 31.10.08). Не смогли довести до конца дело, потому что были «перешкодження». Журналистам стало ясно, почему 80% украинцев-«**заробітчани**» едут в Чехию (ТРК «Интер»; «Подробности», 1.10.08). Эти разговоры сейчас мало интересуют «**пересічного**» гражданина (ТРК «Украина», «Шустер Live», 25.09.08).*

- Русско-украинская контаминация

***Взял участие** - взяв участь (принял участие). **Навести пример** – навести приклад (привести пример). (5 канал, 23.11.08).*

- Употребление слов в неправильном значении.

*Нас ждет **великая** (в значении «**большая**») катастрофа (ТРК «Украина», «Шустер Live», 25.09.08).*

- Полное смешение русской и украинской речи.

Я всех сейчас обзваниваю, авжеж завдання будет виконано.

*Треба коваль **железо**... к железу (ТРК «5 канал», пресс-конф. 7.10.08)*

Ця перепалка кончилась нічим (ТРК «5 канал», «Час», 1.10.08)

Чтобы вы пришли на выборы и чтобы вы свідомо голосували (ТРК «Украина», «Шустер Live», 9.10.08) Ми не можемо не звертати уваги на згортання соціальних програм, на замороживание вкладов (ТРК «Интер», «Подробности», 22.10.08)

Грамматический уровень.

- Ошибки в управлении.

Договариваться за газ нужно как можно быстрее (ТРК «5 канал», пресс-конф. 7.10.08). Мой собеседник утверждает о том, что никто ничего не знав (ТРК «ISTV», «Свобода слова», 22.09.08. Я вважаю про те, що треба вирішувати питання газу (ТРК «ICTV»; «Факты», заседание ВР, 23.09.08). Всім не секрет, що ведуться переговори (ТРК «Интер»; «Подробности», заседание Кабмина, 24.09.08) Хочу подякувати всіх (ТРК «Украина», Шустер Live «ISTV», 21.10.08).

- Употребление не характерной для разговорной русской речи формы сказуемого **есть + творительный падеж**.

Вы не есть участником этого Совета (ТРК «ISTV», «Свобода слова», 22.09.08.). Это есть таким, что противоречит законам (ТРК «5 канал», «Время», 2.10.08). Оперное искусство есть достаточно почитаемым в нашей стране (ТРК «Интер»; «Подробности», 1.10.08). Россия для нас есть абсолютно стратегическим партнером (ТРК «Украина», «События», 2.10.08). Факт есть фактом... (ТРК «5 канал», «Время», 12.10.08). Это не есть для Украины выходом из кризиса («5 канал» Заседание Украинского форума, 17.10.08.).

- Отсутствие склонения в украинском языке.

Для Ющенк[о] цей факт не прийнятний (ТРК «Интер»; «Подробности», 3.10.08).

- Особо необходимо отметить частое введение в украинскую речь цитат на русском языке. Это объясняется таким понятием, как «облигаторность» [2; 196], что еще раз подчеркивает близость наших культур, а соответственно и языков.

Мені за державу обидно (ТРК «5 канал», «Ре: акция», 7.09.08). Вот они расселись по местам і почалося те ж саме (ТРК «5 канал», «Ре: акция», 7.09.08). Знову заблокували трибуну. Наша песня хороша, починай спочатку. (ТРК «5 канал», заседание ВР, 21.10.08) Треба мати холодний ум, гаряче серце і чисті руки (ТРК «5 канал», заседание ВР, 21.10.08). Ми не можемо оставити країну без руля і без ветрил (ТРК «Украина», Шустер Live «ISTV», 21.10.08).

- Встречается и цитирование, которое выполняет стилистическую роль, роль экспрессивно-эмоциональных коннотаций.

Еще одна «вада» советского образования называется хитрым словом заидеологизованность. А современное украинское образование не напичкано идеологией? Только идеология другая – вырастить «національно свідомого» украинца. А методы «вколачивания» такие знакомые... (Ст. «Образование в Украине: попробуем сравнить», газета «Надо!», 26.09.08.) Та це ж жарт. - Это жарт, может быть, но это жарт сквозь слезы (События) ТРК «Украина», 17.11.08).

К чему же приведет такое интенсивное смешивание двух близкородственных языков? К их взаимному «загрязнению», что мы уже наблюдаем? К уничтожению языками друг друга? К растворению одного языка в другом? Или, может быть, это начало формирования нового языка, продолжение развития от общего древнерусского к новому русско-украинскому?

Хотелось бы верить, что, пережив эти трудные времена, и русский, и украинский языки выйдут обновленными и обогащенными.

Литература

1. Верещагин Е.М. Язык и культура. / Е.М. Верещагин., В.Г. Костомаров. - М.: Изд-во «Русский язык», 1990. – 248 с.

2. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. / В.Н. Ярцева. - М.: Изд-во «Советская энциклопедия». , 1990. – 688 с.

СИНОНИМИЯ И ВАРИАНТНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Синонимические отношения в современном русском языке наблюдаются не только между отдельными словами, но и между отдельными словами и фразеологическими словосочетаниями, а также между самими фразеологическими словосочетаниями.

Фразеологическая синонимия имеет много общего с синонимией отдельных слов: фразеологические синонимы, так же как и синонимы-слова, обозначая одно и то же понятие, имеют свои смысловые или стилистические оттенки. Среди фразеологических синонимов выделяются примерно те же типы, что и среди синонимов-слов.

Однако синонимия в сфере фразеологии отличается от синонимии в сфере лексики. Это объясняется наличием существенных структурно-семантических и семантико-стилистических различий между фразеологическими выражениями и словами.

Рассматривая фразеологические синонимы со стороны структурно-семантической, приходится отличать фразеологические синонимы от фразеологических вариантов.

Под фразеологическими синонимами мы понимаем такие фразеологические словосочетания, которые, выражая одно и то же предметное значение, отличаются друг от друга теми или иными экспрессивно-смысловыми оттенками или тем, что относятся к разным функциональным типам речи.

Фразеологический вариант – это фразеологическое выражение, подвергшееся внутреннему грамматическому изменению или имеющее компонент, замененный его синонимом.

У фразеологических синонимов наблюдаются существенные особенности также и со стороны семантико-стилистической.

Если говорить о синонимии фразеологических словосочетаний и отдельных слов, то необходимо отметить, что фразеологические сочетания наиболее охотно вступают с отдельными словами не в идеографическую, а в стилистическую синонимию.

При рассмотрении синонимизирующихся фразеологических словосочетаний обнаруживается одна существенная закономерность: в синонимические связи охотнее вступают фразеологические словосочетания, имеющие однородную грамматическую структуру и однородный вид грамматической оформленности. Тут можно наметить несколько групп фразеологических синонимов:

1) фразеологические синонимы, имеющие в своей грамматической структуре какой-нибудь устойчивый общий компонент;

2) фразеологические синонимы, которые не имеют в своем составе одинаковых слов, но обладают одинаковой или близкой структурно-грамматической оформленностью;

3) фразеологические синонимы, имеющие различную структурно-грамматическую оформленность. Синонимические отношения между такими (грамматически разнооформленными) фразеологическими словосочетаниями устанавливаются в целом на чисто семантической основе.

В синонимии фразеологических словосочетаний с точки зрения их структурно-семантического строения обнаруживается, что, чем однороднее семантико-экспрессивная функция фразеологических словосочетаний, тем легче возникают между ними синонимические отношения. Синонимическими отношениями охватываются, как правило, фразеологические словосочетания, принадлежащие чаще к одному типу лексического значения.

Синонимия в сфере фразеологии (так же, как и в сфере лексики) обычно не бывает абсолютной: синонимы выражают те или иные оттенки одного предметного значения.

Многие фразеологические синонимы различаются тем, что каждый из них сочетается с

определенным кругом слов, составляющих для каждого из синонимов привычную семантическую среду.

Однако среди синонимов-фразеологизмов отмечается большое количество равноценных синонимов, одинаковых в смысловых значениях и стилистических характеристиках. Это существенно отличает фразеологическую синонимию от синонимии словарной, в которой, как известно, равноценные синонимы встречаются весьма редко.

Почему язык, изгоняя равноценные синонимы-слова, вполне «терпит» обилие равнозначных синонимов-фразеологизмов? Это объясняется, во-первых, тем, что слово находится в гораздо большей зависимости от фразового окружения, чем фразеологизм. Для значения слова очень важны его связи с другими словами. Эти-то связи и разрушают, как правило, равноценность словарной синонимии. Для значения фразеологизма связи с другими словами менее важны: в нем очень сильны и прочны связи внутренние (связи между словами в рамках самого фразеологизма), а потому равноценность фразеологической синонимии, как правило, не разрушается.

Большое количество равноценных синонимов-фразеологизмов в языке объясняется, во-вторых, тем, что даже равноценные фразеологизмы все же «похожи» друг на друга. Почти в каждом фразеологизме, возникающем обычно на почве какого-то вполне определенного и конкретного представления, внутренняя форма является более прозрачной и наглядной, чем в словах. А потому они, будучи равноценными по значению и по своим стилистическим особенностям, все же не полностью совпадают друг с другом и тем самым не являются «лишними» в языке.

Синонимия фразеологических словосочетаний современного русского языка не неподвижна. Она пополняется в связи с многозначностью некоторых фразеологических словосочетаний, с развитием которой появляется у них возможность вступать в разные синонимические ряды.

Фразеологическая синонимия вызывается к жизни также в связи с появлением новых фразеологизмов. Это наблюдается в том случае, если вновь образовавшееся фразеологическое словосочетание выражает то же значение, которое выражалось отдельным словом или фразеологизмом, уже бывшем в языке.

Анализ синонимии и варианности фразеологических единиц в современном русаком языке позволяет сделать следующие выводы:

1. При изучении фразеологических словосочетаний обнаруживается, что современный русский язык исключительно богат фразеологическими синонимами.

2. Фразеологическая синонимия имеет много общего с синонимией словарной. Однако у фразеологических синонимов есть существенные отличия от словарных синонимов. Эти отличия связаны в основном со структурно-грамматическими, семантико-стилистическими и структурно-семантическими особенностями фразеологизмов.

Структурно-грамматические особенности фразеологизмов определяют то, что синонимия бывает прочнее у фразеологических словосочетаний, имеющих одинаковую или близкую грамматическую оформленность, чем у нетаковых.

С семантико-стилистическими особенностями фразеологизмов связано то, что в кругу фразеологических синонимов гораздо чаще, чем в кругу синонимов-слов, встречаются равноценные синонимы, а также и то, что синонимическими отношениями охватываются, как правило, фразеологические словосочетания, принадлежащие к одному типу лексического значения и имеющие одинаковую стилистическую характеристику.

При рассмотрении синонимизирующихся фразеологических словосочетаний и отдельных слов выясняется, что фразеологические словосочетания являются в основном стилистическими синонимами к отдельным словам. Это находит свое объяснение в свете семантико-стилистических отличий фразеологических словосочетаний от отдельных слов.

Синонимия фразеологических словосочетаний находится в существенной связи с их многозначностью. Развитие новых значений фразеологических словосочетаний вызывает к жизни новые более тонкие семантические связи в сфере фразеологии.

3. Синонимия фразеологических словосочетаний составляет одну из основ семантических отношений в кругу фразеологии. Изучение ее и, особенно, овладение ею имеет огромное познавательное-воспитательное значение.

Литература

1. Жуков В.П. Словарь фразеологических синонимов русского языка : около 730 синонимич. рядов / В.П. Жуков, М.И. Сидоренко, В.Т. Шкляров; под ред. В.П. Жукова. – М. : Русский язык, 1987. – 448 с.

2. Федосов И.А. Вариантность и функционально-стилистическая синонимия фразеологических единиц / И.А. Федосов // Вопросы языкознания. – 1974. – № 6. – С. 119-124.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.161.2(076)

Семашко Т. Ф., кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ КОЛОРАТИВА *СИНІЙ*

Інтерес до кольору і кольоропозначень обумовлений самим життям, оскільки колір є важливим елементом сприйняття і розрізнення навколишнього світу. Саме тому колір, кольоропозначення, кольоровий символізм стали предметом дослідження різних галузей знань: фізіології, психології, філософії, культурології тощо. Природній і філологічний інтерес до категорії кольору і до слів, що позначають колір. Колоративи в різних аспектах і за допомогою різних методів вивчалися з точки зору їх походження та вживання в різні періоди розвитку мови, зі сторони функціонування, семантичної структури, досить багато робіт присвячено вивченню фразеологізмів, до складу яких входять кольоропозначення.

Існують дослідження присвячені окремим іменам кольору. До них відносяться і роботи про колоратив *синій*, які виконали М.А. Суровцева (1964), Т.А. Іванова (1974), Р.В. Алімпієва (1980, 1987), Є.С. Жданова (2000), І.А. Герасименко (2004), М.О.Луценко (2004). В основі відповідних досліджень лежить розуміння мови як моделі культури. Ученими доведено, що кольорова символіка безпосередньо пов'язана з історичним і культурним досвідом народу, як результат – на кольоровий образ накладають відбиток традиції та звичаї нації.

Колоративи у різних мовах виступають засобом символізації певних понять. Символ – точний, кристалізований засіб вираження, що за своєю сутністю відповідає внутрішньому світу життя (інтенсивному і якісному) на протигагу зовнішньому (екстенсивному і кількісному). Колірна символіка з'являється на етапі розвитку людства, коли розвивається логічне мислення, розподіл понять посідає все більше місця у житті людини. У різні історичні періоди під впливом культурно-історичних традицій колір набуває неоднакового символічного значення.

Мовознавці в межах теорії про стадії розвитку кольороназв дійшли висновку, що першими словами у всіх мовах були назви, покликані розрізняти світло і темряву. Було висловлено припущення, що спочатку темні кольори не диференціювались і, як результат, не були наділені окремими значеннями. Відповідно темні кольори на ранніх стадіях свого розвитку не мали номінативних лексем, а з їх появою, слова, на позначення 'темного', ототожнювались і взаємозамінювались.

Спробу пояснити співвідношення *синього* з семантикою 'темного' лінгвісти роблять на основі зближення відповідного кольоропозначення з давньоіндійським *śuaṁtaṁs* – 'темний, чорний' [1,176; 12, 624]. Дещо інші думки знаходимо в працях М.О.Луценка, який вважає, що *синій* походить від примітива *si*. *Si* як частина слова *су-мрак* (*су-тінок*) у результаті різних перетворень (*су – сна – сня – сьня – синя*) [6, 8] перейшло в *синій*. Така інтерпретація показує, що спочатку *синій* мав значення темного кольору: *синій* за прототипною семантикою – 'темний', 'чорний'.

Тотожність *синього* і *чорного* змістів прослідковується у висловлюваннях: *синя вода / чорна вода, синє море / чорне море*, де *синій* нарівні з *чорним* не використовується для зображення безпосередньо кольорового значення, а *синій* має семантику «темного», та аналогічний з *чорним* за змістом. *Синя вода* прочитується як місце перебування злих, ворожих людині сил, як місце перебування злих духів [8, 307]. Як результат, *синє море*, наприклад, в деяких мовах – це місце куди виганяється нечиста сила чи де знаходяться хтонічні персонажі заговорів [8, 138]. Відповідно, *синій* тут несе значення кольору, для якого є характерним якість зловісне, загрозливе явище [4, 110] Така асоціація стала можливою

також через те, що вода нашими предками сприймалась як незвідана і могутча сила, де відбуваються різні таїнства і перетворення. Звідси – участь *синього* у замовляннях, обрядах і забобонах. Не випадково одним із центральних обрядів у християнстві є хрещення водою, що символізує смерть і воскресіння в істинній вірі [8, 138].

Номінація *синього* ('синій' – 'темний') ілюструє його зв'язок з *чорним* у культурах різних народів. Так, у мовах африканських племен Ндембу і Оджи та північноамериканських індіців синій колір об'єднується із чорним [9, 73]; у багатьох народів Африки, Океанії та Південної Америки існує поняття світлого і темного, але немає концепту білого і чорного [3, 144]; у мові аборигенів використовуються лише два колірні номени – *mili* і *moa*, що охоплюють темні та світлі кольори [2, 270-271]; специфічною є система слів-кольоропозначень у мові Хануоо (Філіппіни), в якій номен *білий* відображає усі світлі кольори, *чорний* – усі темні [8, 13-14]. Наведені факти лишній раз свідчать, що на глибинному рівні синій колір не виражав власного кольорового значення: *синій* і *чорний* втілювали в собі ідею темряви, тому і ототожнювались.

Звичайно, відчутно негативну конотацію взяв на себе не стільки *синій*, скільки *чорний* колір, який реалізується в образах на зразок *чорна хмара*, *чорне небо*. Робимо висновок, що в українській мові *синій* не є відверто знавіснілим кольором: *синій* несе конотацію 'темного' як незвіданого і таємного.

Спостереження показують, що *синій*, сприймаючись як 'темний' / 'чорний', входить до групи траурних кольорів. Зазначена конотація прослідковується на прикладі культурних традицій деяких країн, в теології тощо. Так в іранській поемі «Віс і Рамін» головна героїня, яка була незадоволена своїми сукнями у шістдесят кольорів, говорить, що *сине* придатне тільки під час трауру [7, 100]. *Синій* пропонувався померлим у Китаї. У Леванте нічого крім *синього* під час трауру не носили [10, 406].

Сьогодні у термінах *синього* кольору спостерігаємо вербалізацію концептів фізіологічних та емоційних станів – відчуття холоду та нездужання, почуття гніву чи злості: *як сопуха, синій; посинілий від злості; синькою торгувати; як сажка, синій*. Натомість у разі, коли йдеться про реальний колір позитивно оцінюваних сутностей, маємо зовсім інший набір компонентів. Впадає в око той факт, що значною мірою відрізняються репертуари прототипів для, наприклад, *синій* і *посинів*. Ці відмінності зумовлено різними міжфреймовими зв'язками. В українській мові, ймовірно, відбулося перенесення зі сфери уявлень про нездужання фізичне на сферу соціальну: *аж синій*, зі сл. *бідний* 'дуже, надзвичайно': *бідний, аж синій*.

Слід зазначити, що *синій* має обмежену сферу вживання. В переважній більшості випадків *синій* характеризує море, річку, повітряні простори *синя водичка, сине море, сине небо*. Відповідна сполучуваність стала можливою з огляду на прототип 'синього', пов'язаний з примітивом *su*, останній «ідентифікується як неслов'янський примітив зі значенням 'води', вологи» [5, 19].

Наділений конотацією 'темного', *синій* у давнину не розрізнявся із *чорним*. *Синій* і *чорний* втілювали в собі ідею темряви, тому і ототожнювались. У сучасній мові лексема *синій* – це абстрактне кольоропозначення, яке може мати як позитивну, так і негативну семантику, що використовується для опису зовнішності людини, її фізичних та психологічних станів, а також кольору неба, водних джерел, тобто реалій, що мають сине пофарбування. Найбільш повно проявляються експресивні можливості даного колоратива в системі образно-поетичної мови, а також у мові преси та публіцистики з її необхідністю в утворенні нових яскравих образних засобів.

Література

1. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке / Н.Б.Бахилина. – М.: Наука, 1975. – 288 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.

3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
4. Ивич М. поводом израза *ни на синь ноготок* / М. Ивич // Слово и культура. Памяти Н.И. Толстого. – Т. 1 / Редкол.: Т.А. Агапкина и др. / РАН; Ин-т славяноведения. – М.: Индрик, 1998. – С. 105-111.
5. Карпенко О.П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини // О.П. Карпенко. – К., 1989. – 192 с.
6. Луценко Н.А. Из записок по диахронической семантике: «синий» / Н.А.Луценко // Нова філологія. – Запоріжжя, 2004. - № 1 (20). – С. 5-13.
7. Мурьянов М.Ф. К интерпретации старословянских цветообозначений / М.Ф. Мурьянов // Вопросы языкознания. – 1978. – № 5. – С. 93-109.
8. Панов Е.Н. Знаки, символы, языки / Е.Н. Панов. – М.: Знание, 1980. – 192с.
9. Раденкович Л. Символика цвета в славянских заговорах / Л. Раденкович // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы / АН СССР; Институт славяноведения и балканистики / Отв. ред. Н.И. Толстой. – М., 1989. – 122-148.
10. Серов Н.В. Античный хроматизм / Н.В. Серов. – СПб.: Лисс, 1995. – 475с.
11. Тернер В.У. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу) / В.У. Тернер // Семиотика и искусствометрия: сб. переводов / Сост. И ред. Ю.М. Лотмана и В.М.Петрова. – М.: Мир, 1972. – С. 50-81.
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачев. – 2-е изд., стереотип / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1986-1987. – Т. 3. – 832 с.

УДК 821.161.2.09

Романенко Л. В., кандидат філологічних наук

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ТВОРАМИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ У ДИТЯЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

Перед тим, як почати аналіз сучасної періодики для дітей, варто звернути увагу на перші спроби у цій сфері. Першим виданням на території України, що належала до Росії, і тієї, що належала Австро-Угорщині став ілюстрований художньо-публіцистичний журнал для дітей та молоді «Дзвінок», який виходив у Львові протягом 1890 – 1914 років. Головним завданням цього часопису було виховання у маленьких читачів любові до поневоленого рідного краю. Уперше тут побачили світ твори для дітей Івана Франка, Лесі Українки, Леоніда Глібова, Михайла Коцюбинського, Олени Пчілки, Бориса Грінченка та інших.

На початку ХХ століття уже в Києві було започатковано для українських дітей журнал «Молода Україна», що проіснував з 1908 до 1914 року. Засновником його стала письменниця Олена Пчілка. Основним завданням цього журналу стало пробудження національної свідомості, виховання молодих патріотів. Тут друкувалися твори багатьох невідомих тогочасному читачеві письменників, зокрема Христі Алчевської, Андріана Кащенка. Члени редколегії, звертаючись до своїх маленьких читачів наголошували: «Будемо розмовляти – розмовляти по-українському. Довго ми ждали сього. Всі діточки мають свою часопись: французи – французьку, німці – німецьку, отак і інші; тільки в нас не було своїх кубельців для українського слова. Тепер вони єсть. Просимо ж не цуратись нас, бо не подоба цуратися свого рідного слова! Воно любе, як материна ласка! Можна ж навчитися і по-іншому, по якому схотіти – «що знати, за плечима не носити», а таки й своєю мовою не слід гордувати» [1, с. 642].

20-30-і роки ХХ століття ознаменувалися появою українських дитячих часописів «Червоні квіти» (1923), «Більшовиченя» (1925), «Жовтень» (1928 - 1941), «Тук-тук» (1929). Перші два друкувалися у Харкові. Особливістю журналу «Червоні квіти» було те, що він мав додатки – бібліотеку «Червоні квіти» і газету з однойменною назвою. Хоча якість паперу, на

якому в той час друкувалися матеріали часопису, і не була доброю, проте це жодною мірою не применшує його значущості. Адже тут друкувалися твори українських письменників В.Сосюра, Майка Йогансена, М.Рильського, Н.Забіли, О.Копиленка, О.Донченка та ін. Вони були орієнтовані на виховання підростаючого покоління шкільного віку.

Журнал «Жовтень» 1945 року було перейменовано на «Барвінок». Історія цього часопису порівняно довга і цікава. Уже в перші роки свого існування тут згуртувалися кращі письменники: М.Трублаїні, О.Копиленко, О.Донченко, А.Малишко, В.Сосюра, І.Нехода, П.Усенко, Н.Забіла, В.Близнець, В.Нестайко, Д.Павличко тощо. Пізніше там друкувалися Ю.Яновський, Б.Олійник, Б.Чалий. Твори цих письменників учили дітей любити свій народ, землю, на якій вони живуть, шанувати працю і людей праці, розрізняти добро і зло, правду і кривду. У 80-х роках минулого століття журнал набув міжнародної слави і передплачувався в інших країнах світу (Болгарія, Польща, Китай, Канаді тощо).

В журналі «Малютко» (заснованому 1960 року в Києві) друкувалися не тільки вітчизняні, а й світові класики, є рубрики, де містяться фольклорні твори, оповідання та вірші сучасних українських та зарубіжних письменників, а також вартий уваги розділ із дитячою творчістю. У свій час з часописом співпрацювали такі майстри слова, як: О.Гончар, М.Стельмах, П.Панч, П.Воронько, Є.Гуцало, Г.Тютюнник та інші. Оскільки цей журнал для дітей дошкільного віку, то більшу половину його загального обсягу займають яскраві ілюстрації, але це жодною мірою не применшує його літературної вартості.

Що стосується журналів, започаткованих в останні десятиліття, то до них виникають певні зауваження щодо їх літературного змісту і впливу на формування національної свідомості та морального виховання підростаючого покоління засобами слова.

Із відомих на сьогодні журналів для дітей жодний з них не може претендувати на звання українського журналу в усіх значеннях цього слова. Більшість із них характеризуються як пізнавально-розважальні («Соняшник», започаткований 1990 року, «Загадкова скарбничка», 1998, «Клас!», 1998, Тернопіль, «Не журись», 1999 (замість журналу «Чомусик»), «Пізнайко», 1996, «Стежка», 1997); народознавчі («Дивосвіт», 1993); науково-пригодницькі («Терентій», 1993). Позитивною рисою цих журналів є те, що це україномовні журнали, хоча деякі з них друкуються у двох варіантах – для російськомовного і україномовного читача. Що стосується виховання національної свідомості засобами рідної літератури, то цей аспект залишається поза увагою видавців.

Що стосується регіональних особливостей, то специфікою Донбасу, за загальною думкою, є його російськомовність. Тому періодичні видання, які продаються тут, друкуються російською мовою.

2003 року в Донецьку започатковано щомісячний пізнавально-розважальний дитячий журнал «Апельсин». Він друкується як українською, так і російською мовою, проте в продажу можна знайти лише російськомовне видання. Що стосується його змісту, то варто зазначити і позитивні і негативні сторони. Як негативні можна виділити відсутність вікового показника: тут подаються матеріали, які не будуть цікаві дітям дошкільного віку, а може і дітей початкових класів з огляду на їхні вікові психологічні особливості (рубрики «Гість номеру», «Дивовижне поруч» та ін.); рубрика «Пограємо в англійців» дуже складна для розуміння маленьких дітей, до того ж не даються вказівки щодо правильної вимови англійських слів і словосполучень; рубрика «Нові ігри та розваги» не буде цікавою дітям середнього та старшого шкільного віку. Звичайно, треба подякувати видавцям за те, що хоча б один журнал, спрямований на ознайомлення з культурою та історією України з'явився на Донбасі, але щодо національного виховання засобами літератури тут мова не йде.

Що стосується іншої періодики, яку пропонують дітям нашого регіону, то можна сміливо назвати її низькочартісною, бо вона не може виховати в дитині ніяких моральних якостей, не привчає їх до рідного слова, культури, історії. Це розповіді про персонажів з американських коміксів: черепашок-ніндзя; принцес, які милуються тільки своєю зовнішністю; страшних роботів та незрозумілих вигаданих істот, які можуть виховати в дитині тільки жорстокість і байдужість, а також інших героїв із закордонних мультфільмів,

насаджуваних молодому поколінню. Навіть український дитячий гумористичний журнал «Веселі картинки», відомий маленькому читачеві уже не одне десятиліття, не відповідає своїй назві. Веселими картинками можна назвати поодинокі комікси та гуморески, весь інший матеріал за своїм змістом і призначенням повинен міститися в журналах типу «Саморобник» або журналах з вивчення іноземних мов. Що ж до художніх творів, то тут є кілька зразків, але це вірші та казки перекладені з російської мови.

Таким чином, назріла нагальна потреба в якнайшвидшому вирішенні цієї проблеми. В Україні повинен бути хоча б один часопис, який би розширив можливості українських письменників. Незаперечним є той факт, що виховати інтелігентну людину можна лише за допомогою художньої літератури.

Література

1. Мовчун А.І. Рідне слово. Українська дитяча література. Книга перша/ А.І. Мовчун, З.Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – 567 с.

УДК 81'42

Мороз О.А., кандидат філологічних наук, доцент

МЕТОНІМІЯ ЯК КОГНІТИВНО-ОЦІННА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ І ЧАСУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В.В.ВИННИЧЕНКА «СОНЯЧНА МАШИНА»)

Метонімія – це одна з мовних одиниць, що, разом з іншими тропами, є засобом реалізації творчого мислення. Метонімічні концепти постають у художньому дискурсі як осмислення дійсності, її особлива оцінна й національна інтерпретація. З огляду на це важливо відстежити внесок митця слова в художнє розуміння об'єктивного світу, здійснюване за допомогою метонімічних образів.

Традиційно під метонімією розуміють вид тропа, переносну назву предмета чи явища, що виникає на основі зовнішнього чи внутрішнього зв'язку між суміжними поняттями [2, 89]. Таким чином, основою переосмислення стають суміжні асоціативні зв'язки – часові, просторові, результативні тощо. Окремі дослідники, зокрема В.М. Жирмунський, вважають сутністю метонімії реальні логічні зв'язки між об'єктами [3, 325], заперечуючи в такий спосіб суміжність як ознаку переносного метонімічного значення. Це уточнення суттєво не змінює основних теоретичних засад метонімії, а є лише спробою її потлумачення за допомогою категорій логіки.

Когнітивною сутністю метонімії є здатність до осмислення (інтерпретації) одного (нового, непізнаного) через інше (пізнане) [4, 104]. Людина, як носій певної національної мови і виразник певного менталітету, володіючи однією ситуацією, переносить її на нову, суміжну, здійснюючи логічні операції та формуючи таким чином новий концепт. Очевидно, що метонімічний концепт ґрунтується на традиційних національно-культурних асоціаціях.

Останнім часом лексикологи все частіше пропонують уживати термін «дискурсивна метонімія», розглядаючи метонімію як дискурсивний феномен [5, 50]. Безперечно, така одиниця реалізується тільки в межах тексту, поза ним не існує. Слово, метонімічно переосмислене, стає важливим текстоутворювальним елементом. У цьому випадку дискурсивній метонімії, як образній, протиставляється лексична, кодифікована мовою у словниках.

До основних метонімічних концептів, що постають у людському мисленні і повсякденному мовленні, належать: «дія» - «результат дії», «дія» - «знаряддя дії», «дія» - «засіб дії», «дія» - «місце дії», «дія» - «суб'єкт дії», «матеріал» - «виріб з нього», «ім'я автора» - «його твори», «ємність» - «зміст», «місцевість» - «сукупність людей», «соціальна організація, установа» - «сукупність її працівників», «соціальна подія» - «учасники».

У дискурсивному художньому вживанні реалізуються всі вказані моделі метонімії. На відміну від мовних, лексичних (словникових), реалізацій, дискурсивна метонімія прикметна емоційно-оцінною, естетичною вартістю. Вона в художньому тексті стає не тільки засобом ідентифікації об'єкта, а ще і його оцінки. Через метонімічний концепт автор висловлює своє ставлення до об'єкта, подає його розуміння й інтерпретацію, які узгоджуються з певною мовною картиною світу.

Метонімічне мислення властиве й Володимирі Винниченку. Вилучені з роману «Сонячна машина» переносні значення, переконують, що з-поміж них саме метонімічним належить у тканині твору питома вага. При цьому метонімічні образи підпорядковані авторському задуму, тому серед різних типів метонімії В.Винниченко заакцентує свою творчу увагу лише на окремих, зокрема таких, які дозволяють зосередитися на важливих об'єктах художньої ідентифікації, а саме: «місцевість» - «сукупність людей», «соціальна організація, установа» - «сукупність працівників», «соціальна подія» - «учасники».

Аналіз художнього дискурсу «Сонячної машини» показав, що найбільшого вияву в ній має модель метонімії «місцевість» - «сукупність людей». Сутність такого виду перенесення полягає в тому, що назва місцевості переноситься на людей, що її населяють. При цьому в ролі назви місцевості використовуються здебільшого топоніми. У В.Винниченка частотними є назви *Берлін, Німеччина, Захід*, наприклад: «... *Берлін вилетів на вечірню гулянку...*» [1, 74]; «...*гуркотить залізно-кам'яний Берлін, гримить, спішить, кричить...*» [1, 77]; «... *Захід хоче викохувати свої банки...*» [1, 138]. Зазначені метонімічні фігури соціально марковані, адже під назвою місцевості розуміються не всі мешканці Берліну, а лише певні соціальні стани, «володарі світу». Суспільна диференціація може бути дискурсивно позначена: «*Скликати всіх міністрів, депутатів, увесь Берлін!*». Берлін насамперед асоціюється із заможними людьми, тими, які при владі. Соціально «обмежений» вияв метонімічного перенесення підсилюється також епітетами, дієсловами, порівняннями, уживаними часто з топонімом: *залізно-кам'яний* (Берлін); *гуркотить, тріскає* (Берлін); *труситься, як у пропасниці* (Берлін). Супровідні мовні засоби дозволяють автору відтворити ворожість світу, у якому, на його думку, панує нерівність, і відсутні духовні цінності. Сама назва *Берлін* перетворюється на конотативний онім, продукуючи негативно-оцінну, «зловісну» семантику; Берлін стає уособленням світового зла: «*Гуде, скреготить, дзвякає, труситься, як у пропасниці, Берлін...*».

Метонімія назви Берлін виконує важливу текстоутворювальну функцію. Цей образ повторюється з певною періодичністю у тканині твору, стає особливою домінантою авторської позиції, це своєрідний «персонаж» твору.

Ще виразнішими в цьому аспекті є метонімічно-метафоричні фігури: «*Тіпається, колотиться, рве серце Німеччини*».

Метонімічно переосмислюються й інші топоніми – Азія, Африка, Австралія, Європа, Америка. Часом вони створюють суцільний метонімічний дискурс, узагальнено вказуючи на спільні чи відмінні параметри дій спільноти, що мешкає в цих країнах і якій властиві спільні інтереси, наприклад: «*Азія, Африка й Австралія нахабно заявили...*»; «*Європа й Америка повинні підпасти під залежність...*».

Меншим рівнем образності відзначається метонімія, побудована на основі перенесення назви організації, установи на сукупність людей, з нею пов'язаних, наприклад: «- *Поліція, як відомо, завсіди відзначається надзвичайно розумною і глибокою аналізою*»; «*Або ж нехай Бюро судить його...*»; «*Інарак! З ним ми не можемо боротися*». У цьому випадку перенесення відбувається здебільшого з іменника на іменник за схемою: організація – люди, до неї причетні. Оскільки роман В.Винниченка належить до соціальних, таких, у якому осмислюються важливі питання суспільно-політичного розвитку держави, то різні назви соціальних організацій є обґрунтованими в ньому, з-поміж яких *Інарак, Бюро, Банк*. Це важливі образи, без яких авторська думка втратила би художню вагу. Метонімічне їх осмислення дозволяє узагальнити типові соціальні і національні риси спільноти, і тому цей

різновид метонімії є більше інформативний, ніж емоційно-оцінний. Його функція полягає і ідентифікації поглядів та оточення, думок та переконань.

Отже, метонімії як інформативному, оцінному та національно зумовленому концепту належить важливе місце в художньому дискурсі В.Винниченка. Цей троп разом із функцією ідентифікації нових об'єктів, виражає низку оцінних характеристик – виразно негативних чи позитивних. Подальше вивчення метонімічних моделей інших творів митця дозволить систематизувати метонімічні концепти саме за їх оцінними вартостями.

Література

1. Винниченко В.К. Сонячна машина: Роман/В.К.Винниченко – К.: Дніпро, 1989. – 619 с.
2. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів/ С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
3. Жирмунский В.М. Введение в литературоведение/В.М.Жирмунский – Спб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та, 1990. – 440 с.
4. Кустова Г.И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений/Г.И. Кустова // Вопросы языкознания. – 2000. - № 4. – С. 85 – 109.
5. Раевская О.Е. Метонимия в слове и тексте /Раевская// Филологические науки. – 2000. - № 4. – С. 49 – 55.

УДК 811.161.2'373

Дворянкін В.О., кандидат філологічних наук

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НОМІНАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС”

У сучасному мовознавстві ономасіологічні студії посідають одне з важливих місць. Сьогодні маємо значні здобутки в галузі теорії номінації, про що можуть свідчити наукові праці О. С. Кубрякової, В. Г. Гака, Н. Й. Мігіріної, Т. І. Дешерієвої, В. К. Павела, О. С. Снітко, М. Е. Рут, Д. Г. Бучка, І. Я. Нестеренко та ін. Варто відзначити й колективні дослідження: “Языковая номинация: Виды наименований” [11], “Языковая номинация: Общие вопросы” [12], “Способы номинации в современном русском языке” [8], “Номинативные единицы языка и их функционирование” [5] та ін. Крім того, заслуговує на увагу й праця О. О. Селіванової “Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд)”, у якій другий розділ “Сучасні ономасіологічні дослідження” присвячено розглядові основних концепцій та підходів у галузі теорії номінації [7, с. 25–41].

Однак попри вагомий досягнення номінологічної (назвознавчої) науки, лінгвісти ще не дійшли до єдиної думки щодо сутності явища номінації.

Зауважимо, що процеси й структуру актів найменування традиційно описують, виходячи з тричленного відношення (“семантичного трикутника”) “реалія – поняття – ім'я”. Кожний компонент цього універсально-логічного відношення номінації в конкретно-мовному її втіленні збагачується ознаками, характерними для членування світу в даній мові. Реалія постає як денотат імені, тобто як сукупність властивостей, вичленованих в актах номінації в усіх позначуваних цим іменем реалій (класу об'єктів). Поняття, убираючи в себе категоріально-мовні ознаки, виступає як сигніфікат (значення) імені, до якого можуть входити й експресивні ознаки. Ім'я усвідомлюється як звукоряд, розчленований у мовній свідомості відповідно до структурної організації даного мовного коду. Співвідношення сигніфікату імені та денотата й напрям цього відношення в конкретних актах номінації (у складі висловлення) від значення імені до денотованого об'єкта позначення (реалії) створюють базову структуру номінації. Акти номінації – продукт мовної діяльності, а їх результати засвоюються мовною системою, функціональними й соціальними нормами мови та узусом [10, с. 336].

Енциклопедія “Українська мова” вказує, що номінація як процес творення назв реалізується в мові на основі власних ресурсів і шляхом запозичення з інших мов. У

першому випадку вона здійснюється у процесах словотворення, зміни значення мовних одиниць і формування переносного значення (метонімія, метафора та ін.), лексикалізації компонентів слова, словоформ, вільних сполучень слів (*зав* ‘завідувач’; *вѣрхи* – прислівник, *вершкі* (множина) – молочний продукт; “*У Георга*” – назва кафе; *Великдень, хтозна*), лексикалізації та фразеологізації вільних словосполучень (*білий гриб* ‘боровик’, *хліб і сіль*), розгортання (утворення й комбінування) синтаксичних словосполучень для позначення уточнюваних, конкретизованих понять, номінативно-предикативного позначення подій, ситуацій у формі речення та більших одиниць тексту. За формальними ознаками номінація поділяється на виражену і невиражену, на одно- і кількаслівну (просту і розчленовану); за характером позначуваного об’єкта – на номінацію елементів (предметів, ознак і т. ін.) і номінацію подій (ситуацій); за мовним рівнем номінативних засобів – на лексичну (разом із фразеологічною), словотвірну і синтаксичну (номінація у формі словосполучення займає проміжний статус: за об’єктом позначення вона подібна до лексичної та словотвірної номінації, а за власне мовними характеристиками належить до синтаксичної номінації) [9, с. 417–418].

У межах загальної номінологічної теорії, услід за Г. В. Колшанським [3, с. 121], залежно від структури номінативних одиниць розрізняють лексичну номінацію (слово, словосполучення), пропозитивну (речення) та дискурсивну (текст). Такого погляду дотримуємось і ми.

У мові існують первинні та вторинні номінаційні процеси. Останнє явище традиційно тлумачать як надання об’єкту ще однієї назви: з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою (метонімічна або метафорична номінація, перифрази, евфемізми та ін.) або як трансформацію попередньої назви об’єкта, напр.: *мінеральна вода* (назва у формі словосполучення) – *мінеральна* (субстантиват), *мінералка*, *мінвода*, *вода* [9, с. 418]. Явище вторинної номінації є поширеним у мові, зокрема в діалектах [див., напр.: 4].

Способи вторинної номінації розрізняються залежно від мовних засобів, використовуваних при творенні нових імен, та від характеру співвідношення “ім’я – реальність”. Ураховуючи характер указування іменем на дійсність, виділяють два типи вторинної номінації – автономну та неавтономну [див.: 10, с. 336].

Вивчення номінаційних процесів потребує опису тих прагматичних чинників (фонду знань мовлянина й реципієнта, їх уявлень про комунікативну ситуацію тощо), які визначають вибір номінативних одиниць.

Номінація нових предметів базується на існуючих у мові назвах, через те номінативна одиниця, що знову виникла, завжди мотивується стосовно старої, твірної одиниці. Вибору твірних слів передують фіксація ознак порівнюваних предметів. Знайдена спільна ознака дозволяє встановити їй відповідне позначення, яке є підставою мовного новотвору. Тому похідне (мотивоване) найменування завжди нагадує нам про наявність іншого слова, найчастіше немотивованого (напр., діалектна мотивована назва *скэдушкэ* ‘ванна (посудина)’ викликає в пам’яті немотивоване слово *а скэлда* ‘купати, викупати’) [6, с. 28].

Процес мотивації, як уже зазначалося, завжди пов’язаний з вибором мотивувальної ознаки, що є підставою номінації нового предмета, та із закріпленням цієї ознаки у свідомості номінатора за допомогою мовних засобів. Мотивувальна ознака зберігається у смисловій структурі слова як результат мотивації нового мовного вираження. Мотивованою вважають лексичну одиницю з виразною, живою внутрішньою формою для певного синхронного зрізу мови. У цьому разі носію мови (говірки) неважко виявити похідність новотвору від відомого йому раніше мовного знака. Мотивованими є також усі розчленовані номінативні одиниці [там само, с. 29].

У мовознавстві існує різноманітний поділ мотивованості на типи. Зокрема, В. К. Павел виділяє три основних типи мотивованості: 1) семантичну (*мэлай* ‘кукурудза’ < *мэлай* ‘просо’ – у говірках Закарпатської області України); 2) семантико-конструктивну (*тэблар* ‘жерстяник; покрівельник’ < *таблэ* ‘жерсть; листове залізо’); 3) фонетичну, або фонетико-

конструктивну (*хухурез* ‘сова’ < *а хухура* ‘ухати’ – про сову). Перші два типи розглядаються як відносна, а третій – як абсолютна мотивованість [там само].

О. Й. Блінова виділяє два типи мотивованості – лексичну і структурну [1, с. 66]. Крім того, лінгвіст звертає увагу й на різні лексичні процеси, пов’язані з явищем мотивованості слова як у діалектах, так і в літературній мові, – демотивацію, ремотивацію, неомотивацію [там само, с. 71–75; див. також: 2, с. 64–76, 80–83].

О. О. Селіванова також надає важливого значення проблемі мотивації. Дослідниця стверджує, що в ранніх наукових працях О. С. Кубрякової висунуто концепцію типології номінаційних процесів: дефініційного (синтаксичного), корелятивного (морфологічного) та аналогічного (лексичного), але така класифікація, на її думку, є однобічною, бо не відображає всіх можливих відношень між мотивуючим і мотивованим словами [7, с. 36]. Отже, розв’язання проблеми мотиваційних типів є актуальним, адже воно “може дати цікаві результати щодо встановлення типології номінаційних процесів взагалі (номінатемисловосполучення, номінатемиспропозиції, дискурсні номінативні одиниці)” [там само, с. 37].

Під номінаційним процесом розуміємо акт надання предметові дійсності або уявного світу назви, що зумовлено відповідною номінативною ситуацією, яка є основою для вибору мотиваційних ознак, важливих у структурі нового знання та засобів його вербального вираження.

Зауважимо, що дефініція поняття “номінаційний процес” залишається однією з актуальних проблем сучасної ономазіології.

Література

1. Блинова О. И. Русская диалектология : лексика : учеб. пособие / О. И. Блинова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 133 с.
2. Блинова О. И. Явление мотивации слов : лексикологический аспект : учеб. пособие / О. И. Блинова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 192 с.
3. Колшанский Г. В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г. В. Колшанский // Языковая номинация : общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 99–146.
4. Леснова В. В. Вторинна номінація людини та її рис у східнословобожанських українських говірках / В. В. Леснова // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка : Філол. науки. – 1998. – № 9. – С. 81–86.
5. Номинативные единицы языка и их функционирование : сб. науч. тр. – Кемерово : КГУ, 1987. – 131 с.
6. Павел В. К. Лексическая номинация (На материале молдавских народных говоров) / В. К. Павел. – Кишинев : Штиинца, 1983. – 231 с.
7. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
8. Способы номинации в современном русском языке. – М. : Наука, 1982. – 296 с.
9. Тараненко О. О. Номінація / О. О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 417–419.
10. Телия В. Н. Номинация / В. Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 336–337.
11. Языковая номинация : виды наименований. – М. : Наука, 1977. – 359 с.
12. Языковая номинация : общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – 360 с.

МАТЕРИНСЬКИЙ АРХЕТИП ЯК СКЛАДОВА МІФОЛОГЕМИ РОДУ У ПОЕТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ГАННИ ЧУБАЧ

Родові первні завжди посідали центральне місце у давній культурі, давньому соціумі, усі життєві реалії наділялися родовою подобою. Формула родового життя – предки-нащадки-предки-нащадки – в ідеалі позначає безсмертя роду, яке розумілося не абстрактно, а як щось довготривале. Міфологема безсмертя роду трансформується у міфологему обожнювання роду, оскільки божества є безсмертними. У формулі родового життя предки важливіші за нащадків, предки – перші, ті, хто йде попереду, вони майже невразливі: живу людину можна вбити, а мертвого – не вб'єш. Проте геть невразливим поставав предок, а з ним і весь рід, якщо перший позиціонувався як божество.

Свідомість роду постає як одна з найбільших цінностей нації. Вона є генетичною пам'яттю, здатною через десятиліття і навіть століття відродити традиційні національні господарські, адміністративні, політичні, військові структури, які з певних причин зовнішнього характеру перестали існувати. Тільки неповторність власної природи, духовності, традиції є гарантом її самозбереження, відтворення подальшої перспективи нації.

Рід розуміється поетами як важливий духовний контекст, первинне середовище, де повинно відбутися ствердження героя. Рід – важлива природна основа світу, на базі якої людина себе втілює, дістає сенс свого існування. Це згармонізований світ, до якого прагне ввійти людина через внутрішнє оновлення, відторгнувши все чуже.

Міфологема роду у творчості поетів-вісімдесятників становить собою багатокомпонентну і поліфункціональну одиницю, визначаючи, в першу чергу, сенс існування ліричного героя, вписуючи його у міфологічну картину світу, творячи міф власного «Я». Очевидними складовими міфологеми роду вбачаються: материнський міф, батьківський міф, власне міф роду як безперервної низки поколінь, дублюючий структурну схему «минуле – теперішнє – майбутнє».

Проте домінуючим, визначальним видається саме материнський міф. У зв'язку з цим не зайвим буде згадати, що найглибша структура жіночого пов'язана з існуванням культу Великої Матері. І якщо тривають дискусії стосовно того, яке суспільство – матріархальне або матрилінійне – стало основою виникнення цього культу, то сам факт його існування сумніву не викликає.

Досить важливим у формуванні ментальних установок українців був архетип Богині-Матері. Він став основою етнічної домінанти українського національного характеру. Архетип матері тісно пов'язаний з культом Великої Богині, який виник ще під час трипільської культури, потім трансформувався в культ Богородиці. Українська релігійність – жіноча, релігійність колективної біологічної теплоти, яка переживається як теплота містична. Така релігійність відмовляється від чоловічого, активного духовного шляху. Це не стільки релігія Христа, скільки релігія Богородиці, релігія матері-землі.

Взагалі, архетипу Великої Матері притаманна внутрішня амбівалентність. З одного боку, він уособлює породжуючу, творчу силу, а з іншого – сліпу, стихійну деструктивну природну стихію, яка не підлягає контролю, є непередбачуваною, а отже, загрозливою. Ці два аспекти згодом у трансформованому вигляді знайшли своє відображення в бінарній топології Добра та Зла, яка асоціюється з жінкою, і втілилися в яскравій галереї жіночих казкових образів та образів богинь, які діють у різних релігійних традиціях, уособлюють різні аспекти жіночого. В християнській традиції ця опозиція знайшла своє відображення в образах Богоматері та відьми, Марії та Магдалини, а в секуляризованій культурі Нового часу – берегині та розпусниці. Дуалістичний за своєю природою архетип жіночого (аніма-анімус) був досліджений Юнгом, який вважав його двоїсту природу позитивною, такою, що підвищує творчий потенціал особистості. В сучасній психоаналітичній та феміністичній

літературі так само проводиться думка про те, що саме звернення до первинного міфологічного архетипу, дозволяє відтворити жіноче у його глибинних зв'язках з природою, розвинути інтуїцію, повернути жінці її справжню сутність та цілісність.

Таким чином можна впевнено стверджувати, що материнський міф у текстуальному просторі поезії вісімдесятників є інваріантом міфу Великої Богині, Богині-матері. Так, поезія Ганни Чубач «В погожій літі» (зб. «Літо без осені», 1986) переносить нас своєрідне «городне царство», де густо буяє зелень, де під листками огірки і «квасоля хвалиться стручками», де заставляють озиратися розкішні кукурудза і соняшники, і, за свідченням ліричної героїні: «І царством цим/ так мудро править/ Моя натомлена матуся» [2; 74]. Подібним чином розкривається образ матері і у поезії «Країна моя далека» («Заповіти землі», 1978). Вписана у топос ідеальної країни, «буйноквітного Поділля», Мати постає у сакральній ролі Хазяйки усього рослинного царства: «Ось ти, у світі найдорожча,/ Стоїш на грядці серед кропу» [1; 31]; Хазяйки міфічного дому стихій: «І сонця вилуджена миска/ над пересохлим околотом» [1; 31]. Стара колиска, що «лежить з цибулею під плотом», виступає тут як сакральний предмет, своєрідний артефакт – джерело життєвої сили роду, яке також контролюється Богинею-Матір'ю.

З огляду на те, що образ матері найчастіше асоціативно пов'язаний з культивацією одомашнених рослин, вегетацією, врожайністю, можна стверджувати наявність рис архетипу Деметри. Остання у давньогрецькій міфології є богинею плодючості і землеробства, дочкою Кроноса і Реї, одним з найбільш шанованих олімпійських божеств. Про давнє походження цієї богині свідчить її ім'я (дослівно – земля-мати), не менш промовистими є й інші імена богині, які служать своєрідною вказівкою на виконувані неї функції: Хлоя – «зелень», «посів»; Карпофора – «та, що дарує плоди»; Тесмофора – «господарка»; Сіто – «хліб», «мука» тощо. Богиня ця лагідна до людей, помічниця хліборобів, вона дбає про запаси зерна і посіви, саме вона навчила людей орати поля і засівати їх пшеницею. Так в одній з поезій збірки «Святкую день» (1982) мати постає не просто в образі Хазяйки усілякої рослинності, своєрідної Флори, культивованій простір тут не просто степ – «хазяйка степів» – а саме засіяне поле стає її органічним топосом, наближаючи тим самим її образ до архетипу Деметри: А поле стіною – /Колосся в колосся./Матусиним мріям/ Щасливо збулося./Весь вік засівала,/ Косила, возила./Щасливої долі/ Для поля просила./ І от:/Аж колоссю/ Триматись несила –/ Вродило, вродило! [4; 32].

Отже, очевидним є той факт, що образ Матері-Великої Богині посідає визначальне місце у топосі Рідного, навколо нього концентрується і набуває сенсу увесь ідеальний світ ліричної героїні. Таким чином загроза здоров'ю, а отже і життю Матері, є водночас і загрозою усій системі міфологічної світобудови.

Найяскравіше крах основ світобудови, який відбувається для ліричної героїні з відходом Богині-Матері у Велике Ніщо, зображено у поезії «Остання пісня матері». Так в одну текстуальну площину (епіграф + власне поезія) зведено дві окремі, чітко розмежовані реальності – *до* і *після* події. Поетичний текст буде лежати в одній площині з поезіями з яскраво вираженим домінуванням мотиву Смерті – «Прощання з подвір'ям» (зб. «Літо без осені», 1986), «Німа молитва», «Загублена стежка», «Я ще не вірю» (зб. «Небесна долина», 1993).

Катастрофізм, розхитування, порушення основ світобудови посилюється у поезії «Німа молитва». Світ для ліричної героїні раптово стискається до розмірів поховальної труни. Материнське життя, яке промайнуло так швидко, видається ліричній героїні сном, і її власне існування по відношенню до материнського існування – також лише сон, сон божества, яке іноді втомлюється бачити сні – тоді щезає саме буття: «Вік проминув./ Я вам відіснилася» [3; 258], «Здається, мати десь чекає./ І я на неї жду і жду./ А це наснилась молодою./ Та ще в розвесненім саду» [3; 257], «В білім ліжку у лікарні/ Все навек відснилось» [3; 270].

Таким чином, у текстах поезій, об'єднаних мотивом смерті Богині-Матері, спостерігається трансформація міфопоетичного простору, що виявляє себе через наступне:

• Зупиняється час: «Літо минуло./ Осінь спинилася» [3; 258]. Смерть сама по собі статична. Вона перериває життя, спиняє перебіг подій.

• Необоротно руйнується топос Рідного – край, де панувало вічне літо. З'являється есхатологічні мотиви – кінцесвітнім видається, зокрема, передчуття приходу суворої зими: «Це лиш осінь. А скоро зима/ На подвір'ї моїм заночує» [2; 100]; «Літо минуло./ Осінь спинилася./ Страшно подумати./ Буде зима...» [3; 258].

• Втрачає свою значимість *хата*, що є образом обжитого і впорядкованого світу, відмежованого стінами від безкрайніх просторів хаосу, центром родинного всесвіту, храмом Богині-Матері: «Хата без мами – не хата» [2; 99]; «А за шибкою у хаті/ матері не видно./ По столу блукає промінь/ Обережно тихий.../ І нікого, і нікого!» [3; 270].

• Сумує природа, «зелене царство» втратило свою Хазяйку: «В кожній квітці/ Погляд – сумний» [3; 258]; «Бджоли – і ті не гудуть», «Никне шовкова трава...» [2; 99].

• Природні стихії, що також загубили свою володарку, змінюють звичну поведінку, зникає навіть сонячне світило, яке дарує світло і тепло усьому живому: «Мовкне зажурений вітер» [2; 99], «Мов заховалося сонце!/ Ріки немов не течуть» [3; 253].

• Але найстрашнішим є те, що лірична героїня раптово опиняється посеред світу, який руйнується, перетворюючись у неї на очах на хаос. Змінюються усі орієнтири напрямку руху: «Стежка додому/ В травах згубилась» [3; 258]. «Загубилася стежка між трав –/ Ні одного слідочка не видно» [3; 259].

Отже, материнський міф побудовано на архетипі Великої Богині-Матері у її численних іпостасях (Марії, Софії, Логосу і т.д.). Концепт матері нерозривно пов'язаний з сакральним топосом Рідного – саме мати виступає володаркою ідеальної «країни світанкової», яка, відповідно, руйнується зі смертю божества. Смерть матері постає для ліричної героїні як життєва катастрофа – розхитано основи світобудови, втрачає своє значення хата – центр родинного космосу, світ поглинається хаосом.

Література

1. Чубач Ганна Заповіти землі: Лірика./ Ганна Чубач. – К.: Рад.письм., 1978. – 78 с.
2. Чубач Ганна Літо без осені: Лірика./ Ганна Чубач. – К.: Рад.письм., 1986. – 181 с.
3. Чубач Ганна Небесна долина: Вибрані поезії./ Ганна Чубач. – К.: Укр.письм., 1993. – 367 с.
4. Чубач Ганна Святкую день: Вірші та поема./ Ганна Чубач. – К.: Рад.письм., 1982. – 102 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 378.14.064.2(045)

Мойсеєнко Р.М., кандидат педагогічних наук, доцент

УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СИСТЕМІ ВІДНОСИН «ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ»

Розвиток українського суспільства на засадах загальнолюдських цінностей і національних пріоритетів вимагає розробки нових методологічних підходів до професійної освіти, в центрі яких – формування духовності особистості, накопичення культурного потенціалу суспільства. Навчання, метою якого є всебічно розвинена особистість із сформованим належним чином інтелектом, передбачає перетворення учнів із засобу в мету, з об'єкту в суб'єкт діяльності; гуманізацію відносин у системі «викладач-студент» на основі співпраці і співтворчості.

Одним із кроків до нових технологій в освіті є перебудова механізмів педагогічної взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу. На необхідність взаємодії між вчителем і учнями вказували Ш.А.Амонашвілі, В.О.Сухомлинський, Ю.Н.Кулюткін, Л.В.Кондрашова. Д.Хазард тощо.

Так, сутність взаємодії Ш.А.Амонашвілі вбачає в тому, що це процес, який визначається здатністю педагога встановлювати контакт і взаєморозуміння з учнями [1,с.111]. На думку Ю.М.Кулюткіна, це – «процес спільного пошуку й дії, у результаті якого, з одного боку, в учнів формуються особистісно здобуті знання, а з іншого – розвивається професійна майстерність учителя».

У своїх дослідженнях Л.В.Кондрашова зосереджує увагу на таких моментах, як створення ситуації психологічної єдності; забезпечення можливостей самовираження особистості; неявне керування ініціативою учнів [3,с.44].

Всебічне вдосконалення рівня професійної підготовки вчительських кадрів потребує вирішення цілого комплексу завдань, серед яких одне із центральних місць посідає педагогічна взаємодія у системі відносин «викладач – студент». Специфіка навчально-виховного процесу вищої школи визначається сутністю, змістовною стороною педагогічної праці, що містить у собі елементи взаємодії між людиною, яка вже володіє суспільно-історичним досвідом, культурою, і людиною, що сприймає цей досвід та опановує культурні цінності, накопичені людством. Отже, найважливішою особливістю педагогічної праці є процес взаємодії між суб'єктами навчальної діяльності.

Під професійно-педагогічним спілкуванням ми розуміємо систему взаємодії викладача та студента, метою якого є обмін інформацією, пізнання особистості та виховний вплив. Педагог виступає при цьому як організатор, активний учасник та керівник цього процесу.

Підкреслюючи значимість виховних та дидактичних функцій педагогічної взаємодії О.М.Леонтьєв зазначав, що «оптимальне педагогічне спілкування – це таке спілкування, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів та творчого характеру навчальної діяльності для формування особистості, забезпечує благодійний емоційний клімат навчання, керування соціально-психологічними процесами у колективі та дозволяє максимально використовувати особистісні якості вчителя». Педагогічна взаємодія, на його думку, є засобом вирішення навчально-виховних завдань, система соціально-педагогічного забезпечення ефективності виховного процесу [4,с.18].

Як свідчить досвід, обираючи метод педагогічної взаємодії та вірно оцінюючи ситуацію, викладач не завжди спроможний комунікативно забезпечити саму взаємодію тобто практично реалізувати її у процесі спілкування. Обрані методи педагогічного впливу

реалізуються через спілкування, а тому викладачу необхідно осмислено будувати цей процес, прогнозувати його результати.

Проведене анкетування серед молодих викладачів показало, що більшість із них не вважають комунікативну задачу необхідним педагогічної взаємодії. При цьому враховуючи інші компоненти такі як, педагогічне завдання, систему методів навчання та виховання для її вирішення, а також педагогічний вплив. На основі аналізу результатів дослідження можна стверджувати, що для викладача дуже важливо усвідомлювати комунікативні задачі як інструментальний компонент педагогічної взаємодії, будувати модель запланованої взаємодії.

Важливою умовою моделювання спілкування є забезпечення емоційної єдності педагога та студента, яка допомагає викладачеві заздалегідь передбачити можливу атмосферу заняття, відчутти рівень можливих взаємовідносин та перспективу їх розвитку, створювати дійсно творчу атмосферу. Прикладом використання методів і форм педагогічної взаємодії є досвід А.С.Макаренка, який довів, що доцільність обраних методів визначається вмінням організувати правильну ситуацію спілкування та забезпечити сприятливий клімат педагогічної взаємодії.

Педагогічна взаємодія викладача і студентів матиме емоційних потрібні результати, якщо на занятті буде враховуватися емоційно-вольовий фактор, а саме, використання емоційних почуттів для створення сприятливого клімату у навчальній та позааудиторній діяльності, вдосконалення культури почуттів, накопичення професійно-емоційного досвіду. Емоційний досвід у поєднанні з вольовими рисами особистості забезпечують активність та її творчість, бо у вольових якостях втілюється активність і здатність особистості до саморегуляції, свідомого мобілізуючого зусилля.

Наступною умовою ефективності педагогічної взаємодії є врахування умов та структури запланованого спілкування. Особливість професійно-педагогічної взаємодії полягає в тому, що ініціативність у цьому процесі є способом керування спілкуванням. Таким чином можна стверджувати, що соціально-психологічному плані керування пізнавальним пошуком на занятті та поза ним під час спільної творчої діяльності викладача та студентів відбувається через вірно сплановане та організоване спілкування.

Високого рівня професіоналізму в культурі взаємин досягає той вчитель, який розглядає спілкування як двобічний процес, коли його учні стають повноправними партнерами спілкування. Цілком природно, що налагоджувати такі контакти потрібно не епізодично, а постійно, інакше вчитель ніколи не переборе психології пристосовництва, байдужості. не зуміє сформувати творчо ініціативних людей.

Особливості контактів у системі «викладач – студент», їх діалогічний характер вимагають цілеспрямованого вивчення, чіткого уявлення майбутнього вчителя про свої особисті можливості, комунікативні вміння, що забезпечують більш ефективно здійснення корекційно-виховної роботи.

Професійно-педагогічна взаємодія у системі відносин «викладач – студент» висуває значні вимоги до комунікативної культури викладача. Огляд наукових розробок філософів, психологів та педагогів показав, що проблема формування комунікативної культури була у центрі уваги протягом багатьох десятиліть і на сьогодні залишається актуальною[5].

Професійна педагогічна діяльність викладача повинна містити у собі вміння налагоджувати контакти з усіма учасниками навчально-виховного процесу, бо справжня професійно-педагогічна діяльність, важливішою складовою якої є педагогічне спілкування, неможлива без наявності у викладача високого рівня комунікативної культури.

Особливу увагу у процесі організації педагогічної дії слід приділяти розвитку оцінки й самооцінки, контролю та самоконтролю, що сприяє формуванню вмінь самостійно виконувати розумові дії планування, саморозвитку й рефлексії власної діяльності. З цією метою можна пропонувати виконання завдань на самопізнання, самовизначення, спільний розвиток, самореалізацію [2]. Процедура виконання завдань закінчується оцінкою

комунікативних і організаторських здібностей та з'ясуванням рівня суб'єктивного контролю, а отримані результати дають змогу намітити шляхи й засоби самокорекції.

Підводячи підсумок слід сказати, що професійна діяльність викладача вищого навчального закладу являє собою певну систему різноманітних взаємин зі студентами, колегами. Професійна діяльність вимагає наявності професійного спілкування, але спілкування викладача та студентів наповнюється своїм специфічним, загальнозначущим для обох сторін змістом. Це особливий, дуже важливий для педагогічної діяльності засіб вирішення навчально-виховних завдань, що має свої особливі риси, які дозволяють говорити про рівень розвитку культури спілкування викладача і студентів.

Література

1. Амонашвили Ш.А.Здравствуйте, дети! / Ш.А.Амонашвили. - М.,1983.
2. Библиотека журнала «Директор школы».–М.:Сентябрь. –1999. - №3 – С.108-114.
3. Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе /Л.В.Кондрашова.-Кривой Рог:КГПУ, ИВИ. – 2000. – 170с.
4. Леонтьев А.Н. Педагогическое общение /А.Н.Леонтьев. – М.:Знание,1979. – 46с.
5. Садова В.В.Формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.04» Теорія і методика професійної освіти»/В.В.Садова. – Харків, 2000. – 18с.

УДК 316.6:378(043)

Вілюжаніна Т. А., кандидат психологічних наук

РЕСУРСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ВНЗ

Сучасний розвиток українського суспільства, що характеризується зростанням напруженості, обумовленим невідповідністю досить високого рівня інтенсивності соціальних, економічних, політичних, духовних змін можливостям людей адаптуватися до них, а також низьким рівнем якості життя, визначає постанову і вирішення проблеми психологічної безпеки (ПБ) людини як одного зі значущих напрямів психологічної науки.

Психологічну безпеку людини визначають, в більшості випадків, як стан захищеності свідомості. Потреба в освоєнні цього поняття в контексті забезпечення високої ефективності професійної діяльності стає все більш актуальною. Виникла об'єктивна необхідність вивчення особливостей розвитку суб'єкта професійної діяльності, його професійно-особистісного потенціалу. У цьому контексті необхідно виявити і нейтралізувати явища і феномени, які становлять загрозу психологічної безпеки суб'єкта навчально-професійної діяльності - студента. Можуть бути небезпечними невіддале професійне самовизначення, стреси у навчальній діяльності, умови навчання, що не відповідають нормам безпеки і т.д. [3].

Психологічна безпека, що виявляється, зокрема, в адаптивності людини, в його готовності до прийняття рішень, не тільки все більшою мірою набуває значущості у навчальній діяльності студента, а й, будучи результатом психічної активності суб'єкта, впливає на формування його особистісних якостей. Крім того, вивчення особливостей процесу формування психологічної безпеки дозволить виявити сукупність стійких мотивів навчально-професійної діяльності, що необхідно для визначення умов майбутнього ефективного функціонування людини в професії.

Представляється надзвичайно актуальним розкриття сенсу феномену психологічної безпеки в контексті індивідуально-типологічних і особистісних характеристик, розвитку мотиваційних процесів суб'єкта діяльності, його готовності до професійної діяльності в сучасних умовах, забезпечення належної якості життя. У цілому, психологічна безпека є **похідною** категорії «якість життя», тому що вона формується в рамках певної якості життя, детермінованої інформаційними, економічними, психологічними впливами освітнього середовища.

Серед безлічі характеристик, що відбивають поняття «освітнє середовище», саме безпека все частіше і частіше виділяється як пріоритетна. Дійсно, прагнення індивіда знайти психологічно безпечне освітнє середовище є частиною загальної потреби в безпеці, властивої людям.

У моделі В.В. Рубцова і І.А. Баєво [3] виділено чотири умови, які забезпечують психологічну безпеку освітнього середовища:

- захищеність від психологічного насильства;
- референтну значущість оточення;
- задоволеність в особистісно - довірчому спілкуванні;
- систему психологічної допомоги та супроводу суб'єктів освітнього середовища.

Слід зазначити, що ці умови сформульовані у відношенні всіх суб'єктів освітнього середовища або учасників освітнього процесу, оскільки неможливою є ситуація, коли один із суб'єктів відчуває небезпеку, а інші відчувають себе в безпеці.

У першу чергу, це можна віднести до викладача, оскільки саме його позиція і визначає багато в чому психологічну атмосферу ВНЗ.

Можна сформулювати типовий портрет викладача, який вважає себе жертвою психологічного насильства:

роздратований, погано передбачуваний невротик зі скаргами на депресію і хронічну втому;

- тривожний і підозрілий, агресивний у ставленні до студентів;
- ненавидить свою роботу і вважає її безглуздою;
- низько оцінює себе і статус своєї професії;

насторожено відноситься до нового, відмовляється змінювати щось у власному стилі і змісті праці;

вузський фахівець, який не вміє взаємодіяти з колегами, висувати й приймати претензії щодо якості педагогічної роботи.

Якщо спробувати розібратися в причинах таких проявів, то можна з'ясувати, що причинами такого стану найчастіше називаються: професійне перевантаження (велика кількість навчальних годин, позанавчальне навантаження); напружені стосунки зі студентами, колегами, адміністрацією, в сім'ї; емоційне вигоряння (набридла професійна діяльність, немає перспектив розвитку, життя проходить як низка ритуалів і т.п.).

Більшість з цих причин пов'язані з недотриманням умов моделі [3], але при найближчому розгляді можна виявити нематеріальні ресурси, якими володіє будь-який ВНЗ і які він може використати на те, щоб забезпечити для викладачів виконання умов моделі [3].

Перш за все, вуз може зайнятися усвідомленим формуванням і розвитком всіх елементів своєї організаційної культури [4], яка в іншому випадку формується стихійно. Цінності цієї культури повинні розділятися всіма учасниками освітнього процесу, а її норми і правила - бути обов'язковими як для педагогів, так і для студентів.

Універсальним засобом навмисного формування і розвитку культури є організація спільної діяльності. Саме в такій діяльності виявляються лідери, формуються і перевіряються цінності, створюється база артефактів, звичаїв, ритуалів, а згодом - історії, легенди та інші атрибути культури. Найбільш природний напрям спільної діяльності - організація проектно-дослідної діяльності студентів [2]. Тут потрібно звертати увагу на достовірність проектно-дослідницьких завдань, які повинні містити елементи невизначеності і ризику невдалого завершення. Краще, якщо мета проекту вибирається самими студентами і лежить поза контекстом навчальної програми. Однак не завжди проектна діяльність вимагає спільної діяльності педагогів, скоріше навпаки - педагоги, які мають досвід спільної діяльності, здатні добре взаємодіяти у проектній діяльності.

Розглядаючи культуру вузу, якій самонавчається (learning organization), можна помітити, що колективне навчання на робочих місцях, прийняте в такій культурі і проведене, як правило, у формі інтерактивних проблемних і проектних семінарів, може служити спільної діяльністю, що заповнює емоційний дефіцит особистісно-довірливого спілкування

педагогів, де вони набувають нові для них навички роботи в колективі, отримують можливість брати участь у роботі групи, яка при правильній організації стає для них значущою референтною групою. Від учасників таких семінарів зазвичай потрібна активна участь у процесах групового самовизначення, проблематизації, структуризації, рішення завдань та інших процесах, що носять творчий характер і як правило, не мають чіткої регламентації.

У будь-якому випадку, потенціал спільної діяльності залежить від наявності труднощів, подолання яких дозволяє учасникам проявити і розвинути свої вольові якості, творчі здібності. Іншою особливістю колективного навчання можна вважати придбання учасниками досвіду самооцінки та взаємної оцінки. Успіх таких заходів забезпечується професійним психологічним супроводом, починаючи з етапів їх проектування і сценаріювання і закінчуючи модерацією групової роботи, що гарантує профілактику психологічних травм, які можуть завдавати один одному учасники, які не мають досвіду і навичок роботи в групах [1].

Успішне проведення колективного навчання педагогів в умовах ВНЗ виводить їх на нове розуміння призначення і сенсу своєї основної діяльності, пробуджує інтерес до діяльності та особистості колег, дає досвід взаємодії і взаємооцінки, створює відчуття цілісності та розуміння системності освітнього процесу. Все це створює інший емоційний фон основної навчальної діяльності, дає педагогам відчуття приналежності до культури університету і визнання своїх досягнень значущою для них групи колег. Цей досвід дає додатковий ефект захисту від загроз психологічної безпеки як викладачів, так і студентів.

З цього випливає, що основним психологічним компонентом освітнього середовища є характер спілкування та взаємодії суб'єктів освітнього процесу, особливості їх комунікативної поведінки. Міжособистісні відносини можуть бути різними за своїм ціннісним змістом. Одні відносини знеособлюють людей, інші відкривають можливість для розвитку індивідуальності. В умовах ВНЗ студенту важливо відчувати не тільки свою інтелектуальну, а й комунікативну спроможність, тобто відчувати себе гідним поваги, мати можливість освоювати зрілі форми і моделі поведінки, вільні від психологічного насильства, тиску, маніпуляцій. Тому саме комунікативний компонент несе на собі основне навантаження щодо задоволення потреби в безпеці всіх суб'єктів освітнього простору, забезпечує можливість збереження і підвищення їх самооцінки та способів самоактуалізації.

Таким чином, у розпорядженні будь-якого вузу є ресурс забезпечення психологічної безпеки через формування і розвиток культури ВНЗ, а психологічний ресурс міжособистісної взаємодії може виступати показником якості освітнього середовища і бути предметом постійного моніторингу.

Література

1. Елдышова О.А. Профессиональное самосознание как психологическая составляющая профессионального становления. / О.А. Елдышова // *Фундаментальные исследования*. – 2006. – № 7. – С. 101–102.
2. Лачашвили Р.А., Орлова Е.В. Из опыта организации учебной проектно-исследовательской деятельности в средней общеобразовательной школе / Р.А. Лачашвили, Е.В. Орлова // *Вопросы психологии*. – 2005. – № 2. – С. 96-104.
3. Рубцов В.В., Баева И.А. Психологическая безопасность образовательной среды как условие психосоциального благополучия школьника // В кн. *Безопасность образовательной среды: Сб. статей, ч.1* / Отв. ред. и сост. Коджаспирова Г.М. – М.: Экон-Информ, 2008. – С. 4-10.
4. Шейн Э. Организационная культура и лидерство. 3-е изд. / Пер. с англ. под ред. Т.Ю. Ковалевой. – СПб.: Питер, 2007. – 338 с.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Одним з пріоритетних завдань реформування сучасної національної вищої освіти постає формування в майбутніх фахівців цілісної картини світу, духовності й культури особистості. Історія педагогіки, виступаючи могутнім засобом передачі духовного досвіду суспільства наступним поколінням, визнається одним з найбільш дієвих факторів формування професійної культури та духовності майбутнього вчителя.

Історія педагогіки України як навчальна дисципліна знайомить студентів з особливостями становлення та розвитку вітчизняної педагогічної думки в різні історичні періоди, дає уявлення про прогресивні пошуки педагогів минулого, допомагає осмислити духовне багатство народу, творчо використовувати найбільш раціональні, випробувані часом педагогічні думки, збагачувати арсенал педагогічних ідей сучасної національної школи; знайомить з ідеями найбільш відомих діячів педагогічної ниви України.

Неоціненним у справі формування духовності та професійної компетентності майбутніх учителів є вивчення педагогічної спадщини Григорія Сковороди. Філософ, письменник, поет, просвітитель, великий гуманіст і народний вчитель, він є втіленням розумового пробудження України кінця XVIII ст.

У зв'язку з надзвичайною вагомістю постаті Григорія Сковороди у розвитку української державності та значущості його культурно-просвітницької спадщини у становленні вітчизняної педагогічної теорії та практики доцільно виділити вивчення педагогічної концепції просвітителя в окрему тему, опрацювання якої передбачає організацію різноманітних форм пізнавальної діяльності студентів.

Викладенню лекції „Педагогічна концепція Григорія Сковороди” передує епіграф, що відображає сутність педагогічних пошуків філософа: „Правильное воспитание кроется в природе самого народа, как огонь и свет в кремне”.

Враховуючи той факт, що історія педагогіки викладається після курсу філософії, в ході вивчення якої студенти ознайомлюються з філософськими поглядами Григорія Сковороди, доцільно доручити окремим студентам виступити на початку лекції з короткими повідомленнями щодо життєвого шляху та філософських поглядів зазначеного діяча.

До змісту лекції доцільно внести питання:

1. Теоретико-методологічні основи педагогічної концепції Григорія Сковороди.
2. Питання мети й завдань виховання у педагогічній спадщині Григорія Сковороди.
3. Дидактичні питання у спадщині філософа.
4. Погляди Григорія Сковороди на особистість учителя.

Під час лекції акцентуємо увагу на гносеологічних основах педагогічної концепції філософа, використанні у формуванні її засад позитивного досвіду роботи освітніх установ, у яких Григорій Савович навчався і працював, народного педагогічного досвіду, викристалізованого у народну педагогіку, яка є життєдайним джерелом творчості руського Сократа.

Звертаємо увагу на висвітлення таких основних положень педагогічної концепції Григорія Сковороди:

- Підвалини концепції: демократизм, доступність освіти, заперечення природжених ідей.
- Мета виховання - істинна людина, гармонійно розвинута, корисна суспільству, здібна до життя і боротьби, людина щаслива. Шлях до щастя - це самопізнання, самовдосконалення. Освіта повинна бути якнайкращою служницею народові, а її змістом повинні бути такі

надбання людського розуму, як рідна мова та її граматики, поезія, література, історія, філософія, математика, фізика, хімія, астрономія, економіка, музика і співи, образотворче мистецтво, ремесло, землеробство, іноземні мови, богослов'я, усна народна творчість. Сковорода відстоював широку освітню програму. Широке коло знань повинне засвоїтись і перетворитись "в сік і кров", навчитись користуватися ним повинна кожна людина.

- Трьома „предметами виховання” в людині мають бути розум, серце та працелюбність. Розум - це рушійна сила діяльності людини і суспільства. Але сума знань не є добродієність. Знання треба зрощувати на високих моральних якостях. Правильне виховання - в єдності істини і добродієності, знань і високих моральних поривань. (Праця - джерело суспільного багатства і щастя, „самодвижущаяся пружина” всього життя. Тільки вільна праця, праця за покликанням, за нахилами і обдаруванням приведе людей до щастя, морального задоволення, суспільного блага. „Сходня” праця прикрашає людину, робить її мудрою.

- Одне із завдань морального виховання - навчання вдячності, без якої людина не може бути добродієною, світосайною, високоморальною. Міру краси і добра в людині визначають її справи і вчинки, а не слова. Краса - це подоба добру, благу, корисності, природній доцільності. Зовнішня краса - це знак внутрішньої істини.

- Моральне виховання пов'язане з проблемами щастя людини на землі, умовами і шляхами його досягнення. Щастя треба шукати в своїй країні, на своїй землі, у своїй хаті, у самих собі, у праці для суспільства, у сумлінному виконанні людських обов'язків, у реалізації свого природного покликання, поєднанні особистих інтересів з громадськими. Загалом Сковорода висунув ідеал загального земного щастя на основі глибокого самопізнання, спорідненої праці і поєднання „частной должности с общей”. Прояви високої моральності людини - патріотизм, любов до Вітчизни, поєднання особистих і громадських інтересів, чесність, порядність, скромність, совість, поміркованість, гуманізм, оптимізм, життєрадісність, працьовитість.

- Дидактичні поради: будити прагнення до знань, виробляти звичку до розумової праці; розвивати бажання вчитися, ініціативу, самостійність, наполегливість в опануванні знань, вивчати і розвивати природні задатки дитини, вчити мислити, розвивати духовні сили, орієнтуватися на вік дитини, викладати доступно, точно, ясно, доказово, забезпечуючи активність, самостійність, любов до науки, систематичні й постійні зусилля розуму.

- Учителями повинні бути люди за схильністю, за покликанням. Педагог повинен мати „сродність” до педагогічної діяльності, до місії наставника молоді. Тільки фахова праця є джерелом радощів, насолоди і щастя. Вимоги до особистості вчителя: глибокий розум, висока мораль, єдність слова і діла, відданість народові й Батьківщині, покликання і любов до професії, чесність, стриманість, терпіння, глибоке знання рідної мови і духовності свого народу, логіка, доказовість, глибокі переконання, любов до науки, самовдосконалення.

Закінчуючи лекцію, проводимо узагальнюючу бесіду, під час якої студенти самі роблять висновок про значущість педагогічної спадщини Григорія Сковороди:

1. Григорій Сковорода - основоположник і зачинатель напрямку в історії української прогресивної культури, його діяльність відкриває новий етап в історії педагогіки та розвитку педагогічної думки в Україні.

2. Педагогіка Григорія Савовича вільна від теологічних нашарувань і забобонів. Він вважав, що навчання і виховання повинні наближати людину до народу, виховувати „благородне серце” і „високі думи”, прагнення служити народові.

3. Григорій Савович сформував ідеал людини майбутнього розумного суспільного ладу без багатства, злиднів, беззаконня, несправедливості. Ця людина повинна мати високий інтелект, бути морально чистою, міцною і вольовою в боротьбі за своє і народне щастя.

4. Сковорода вірив у невичерпні сили народу, в його високі моральні якості й різносторонні таланти. Він вважав, що правильне виховання розкриває внутрішнє багатство, що криється в народі, як вогонь в кремені, - треба тільки вміло використати його.

5. Сила педагогічних поглядів Григорія Сковороди - в їх народності і демократизмі для всіх верств суспільства.

6. Сковорода поставив на порядок денний такі найважливіші педагогічні питання: виховання в кожній людині працелюбності у відповідності з її природними задатками, виховання самопізнання та вміння обрати певний вид діяльності, виховання високих моральних якостей, розумових здібностей, доброї волі, розвиток інтелекту, доброчесності, скромності, захист освіти для всіх дітей, виховання патріотизму, любові до всього народу, непримиримості до зневажання інших народів.

З метою більш ефективного засвоєння студентами змісту теми пропонуємо низку завдань для самостійної творчої роботи:

1. На основі аналізу притчі Григорія Сковороди „Вдячний Єродій” створити перелік педагогічних ідей, висловлених автором у творі.

2. Написати есе за однією з тем:

- „Чому Григорія Сковороду називають руським Сократом?”
- „Каждый должен познать свой народ, а в народе – себя”.
- „...Не внешне наша плоть, но наша мысль – то главный наш человек...”
- „Григорій Сковорода: погляд з минулого в майбутнє”.

3. Укласти глосарій до теми (тлумачення Г.Сковородою понять „сродність”, „природовідповідність”, „предмет виховання”, „натура”, „вроджена ідея” тощо).

Аналіз досвіду опрацювання теми „Педагогічна концепція Григорія Сковороди” переконує у високій ефективності зазначених видів пізнавальної діяльності студентів, міцному засвоєнню ними змісту теми.

Література

1. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки / Кравець В.П. - Тернопіль, 1994. – 312 с.

2. Левківський М.В. Історія педагогіки. Видання 2-е, доповнене. Підручник / Левківський М.В. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.- 376 с.

3. Мосіяшенко В.А. Історія педагогіки України в особах: Навчальний посібник / Мосіяшенко В.А., Задорожна Л.В., Курок О.І. - Суми: ВТД „Університетська книга”, 2005. – 266 с.

4. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X - поч. XX ст.): Нариси/ Ярмаченко М.Д., Калениченко Н.П. та ін. - К.: Рад. школа, 1991. – 512 с.

УДК 159.9: 371.82 (043)

Генералова О.М., старший викладач

АДАПТАЦІЙНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ШЛЯХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Зміна місця й ролі психології в сучасному світі висунуло на перший план завдання вдосконалювання професійної освіти студентів, результатом якого повинна стати не тільки сукупність науково-теоретичних знань, але й, у першу чергу, виникнення особливої психологічної готовності випускників до входження в ситуацію професійної діяльності. Це дозволить їм не тільки ефективно працювати у різних галузях, але й створить основу для особистісного й професійного розвитку молодих фахівців.

Рішення цього складного завдання вимагає детального вивчення того, як створюється відношення першокурсників – вчорашніх учнів до навчання у вузі, до професійної діяльності, яким чином впливає зміст навчання студентів на розвиток їхньої мотивації, які умови будуть сприяти тому, щоб майбутня професійна діяльність придбала для молодих людей життєву цінність вже на початковому етапі їхнього професійного розвитку.

Початковий період навчання є специфічним за своєю напруженістю, важливістю для особистісного й професійного становлення майбутнього фахівця. Тому значна увага викладачів кафедр педагогіки та психології МДУ, певна частина яких виконує обов’язки

кураторів академічних груп студентів, приділяється особистості студента, процесу його входження в освітнє середовище вузу й адаптації в ньому.

Адаптацію слід розглядати, по-перше, як постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; по-друге, як результат цього процесу [4, с.11].

Адаптація - це цілісний біологічний, фізіологічний, психологічний, соціальний і педагогічний процес, і, разом з тим, носить індивідуальний характер, що значною мірою визначає ступінь її впливу на особистість студента [1; 2; 5].

У кожного студента етап адаптації протікає по-своєму. Одні проходять його легко й швидко, майже не потребуючи допомоги викладача-куратора, інші - важко, з великими труднощами. Відчутний соціальний та виховний вплив на особистість студента робить саме студентське середовище, особливості студентської групи, до якої він входить, а також особливості інших референтних груп.

Спостереження за студентами першого року навчання показують, що неуспішне поведіння в період адаптації до навчального закладу й навчально-професійної діяльності супроводжується використанням неконструктивних механізмів (заперечення труднощів і невдач, витиснення думок про проблеми, негативних емоцій, переживань, пов'язаних з ними й ін.). Все це ускладнює зміну неадекватних заяв про себе, відносин і оцінних суджень, сприйняття нової інформації, що не відповідає їхнім поглядам, оцінкам, сформованим ще на етапі шкільного навчання. Наслідком неадекватного сприйняття ситуацій навчальної діяльності, спілкування з викладачами вузу й однолітками виступають глибокі, тривалі кризи, які переживають багато першокурсників [1].

Криза в адаптації - це етап адаптаційного процесу, у тимчасових межах якого має місце різке зниження показників адаптованості студентів, що супроводжується негативними емоційними переживаннями як результат неадекватного реагування на вимоги, що пред'являються, подань про власну неефективність. Вихід з кризи здійснюється за допомогою створення умов щодо функціонування психологічних механізмів на різних рівнях особистості.

В наш час склалися досить сприятливі умови щодо використання інноваційних ідей у педагогічній діяльності викладачів ВНЗ. Освітня тенденція співвідноситься з необхідністю організації навчання як колективної спільної діяльності учнів, де акцент переноситься на самостійну пізнавальну активність студента. Саме активні форми навчання, виступають як мета та як засіб процесу навчання. Цим вимогам, на наш погляд, особливо відповідають тренінги як специфічна й нестандартна форма навчальних занять.

Тренінги спілкування є чудовим засобом розвитку комунікативних здібностей студентів, що допомагає усувати психологічні бар'єри, створювати сприятливий психологічний клімат в групі та стимулювати самостійну пізнавальну, творчу діяльність студентів. Однак, за свідченням дослідників (зокрема, Л.М.Нікіпелова), вміння вирішувати комунікативні задачі не формується навіть у студентів вищих навчальних закладів, оскільки у підручниках 71,7% вправ спрямовані на формування репродуктивних вмінь і тільки 3,5% - на розвиток комунікативних вмінь [3]. Передбачається використовувати подібні тренінги як пропедевтичний або курс, що попереджає, на початку навчального року, починаючи з першого курсу на різних факультетах.

Керування процесом адаптації студентів молодших курсів до навчання у вузі визначається як дворівневий процес, який здійснюється на зовнішньому (організаційному) і внутрішньому (особистісному) рівнях, тобто для успішної адаптації повинна бути спільна діяльність викладача та студента. Ми вважаємо, що завдяки цієї діяльності можна скоротити період адаптації, зробити його менш хворобливим.

Щорічно викладачами кафедри педагогіки та психології МДУ на початку навчального року проводяться адаптаційні тренінги серед студентів перших курсів, які вивчаються на різних спеціальностях («Практична психологія», «Мова та література (англійська)», «Мова та література (німецька)», «Переклад (англійська та новогрецька)», «Реклама та зв'язки з громадськістю» тощо).

Основною метою цього напрямку є створення умов для успішного проходження процесу адаптації студентами-першокурсниками до особливостей навчання у вузі, а саме: до іншої, на несхожу від школи, організації навчальної діяльності, до нових форм і методів навчання у вищій школі; до більших обсягів самостійної роботи; до особливостей самостійного життя для багатьох студентів поза сім'єю; до студентського колективу, а також до нових відносин з іншими людьми в цілому.

Ми прийшли до висновку, що подібні тренінги дійсно стимулюють процес міжособистісної комунікації, допомагають встановлювати сприятливий психологічний клімат в академічній групі, знижують значні труднощі адаптаційного періоду, яких не в змозі запобігти жоден першокурсник. Окрім цього, фасилітуюча роль адаптаційного тренінгу не підлягає сумніву.

Але, ми вважаємо також, що адаптаційний тренінг не можна розглядати як єдиний засіб, що сприятиме успішному процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ.

До ефективних способів роботи, на наш погляд, підходять:

- організація й проведення тренінгів: стійкості до стресу; групової згуртованості; подолання важких ситуацій;
- проведення індивідуальних психологічних консультацій;
- проведення групових консультацій зі студентськими групами за запитом кураторів;
- відкриття так званої школи діагностики для кураторів груп студентів першого року навчання;
- прес-конференція студентів, які мають позитивний досвід адаптації на етапі професіоналізації, для студентів першого року навчання;
- регулярна публікація психологічних рекомендацій із проблем адаптації студентів на сторінках вузівської газети.

Отже, адаптаційний тренінг, як певний напрям діяльності педагогів-психологів вищої школи, на наш погляд, є досить перспективним і потребує подальшого вивчення у сукупності з іншими можливими шляхами підвищення ефективності адаптаційного процесу до ВНЗ..

Література

1. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э. Кризисы профессионального становления личности / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – № 6. – С. 35 – 44.
2. Куратору, работающему с первокурсниками: Метод. пособ. / Сост. Л.И. Станиславчик. – Барановичи: БГВПК, 2001. – 150 с.
3. Оганесян Н.Т. Методы активного социально-психологического обучения: тренинги, дискуссии, игры / Н.Т. Оганесян. – М.: Издательство «Ось-89», 2002. – 176 с.
4. Психология. Словарь / Под общей ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
5. Семиченко В.А. Психология деятельности / В.А. Семиченко. – К.: Издатель Эшке А.Н., 2002. – 248 с.

УДК 159.9.018.2(043)

Трофимова Т. Г., асистент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДА ІНТРОСПЕКЦІЇ В ПСИХОЛОГІЇ

Самоспостереження (інтроспекція) є найважливішим для психології методом, в якому дослідник вступає в безпосередній "контакт" з психологічними явищами. Критичне відношення, що склалося в науці до даного методу, містить в собі імпліцитне заперечення реальності самого предмету психології - психіки. Таке відношення може виникати в наслідок пред'явлення до самоспостереження вимог, що ігнорують його істотні специфічні особливості. До таких вимог можна віднести: 1) повну незалежність спостережуваного факту від факту спостереження; 2) безпосередню включеність спостережуваного факту в сферу

"життєвої " емпірики. У статті виявляється необґрунтованість даних вимог, а також розглядаються шляхи продуктивного розвитку методу.

У сучасній психології поширена точка зору, згідно якої вирішальну роль в її переході в статус самостійної емпіричної науки, своїми силами що вивчає свою "ділянку " реальності, зіграла діяльність німецького вченого Вільгельма Вундта.

Такий статус В.Вундта в психології прийнято пояснювати перевагою, яка виявилася в його руках завдяки введенню експерименту у вивчення психіки. Не дивлячись на свою переконливість, це пояснення вкладу В.Вундта в науку випускає з уваги походження самого методу експерименту і тому приймає слідство за причину. Експеримент - це спостереження над об'єктом у визначених особливим чином побудованих умовах. Але психологія в цьому сенсі - особлива наука: її об'єкт не спостережуваний; він лише передбачаємо на підставі непрямих ознак. Приймаючи таке положення, ми повинні були б погодитися і з тим, що з цього виходить: психологія займається деяким об'єктом, достовірність самого факту існування якого не може бути встановлена. Насправді такий для психології вивід виникає лише в тому випадку, якщо під спостереженням ми розуміємо лише зовнішнє спостереження, спостереження ззовні. Проте не існує принципових перешкод для того, щоб передбачити існування іншого типу спостереження - спостереження "внутрішнього " для спостерігача, тобто самоспостереження. Таке спостереження теж фіксує щось реальне (адже не може ж бути спостерігачем ніхто) - так само, як і зовнішнє спостереження. Лише в цьому випадку психологія стає наукою про об'єкт, реальність якого так само достовірна, як і реальність об'єктів природних наук. Якщо так, то дійсно психологічний експеримент з'являється лише на основі самоспостереження (інтроспективні) у відповідних експериментально заданих умовах. Тут і виникає важковизначувана перешкода: у науці довгий час панувала (частково це продовжується і зараз) точка зору, що самоспостереження за визначенням є "суб'єктивним " і тому не може бути достовірним. Саме цю перешкоду повинен був здолати В.Вундт, аби отримати право застосовувати експеримент в дослідженні душі.

Вихід з цієї ситуації став формуватися одночасно з кризою в природних науках, зокрема - у фізиці. Зараз зрозуміло, що в ХХ столітті стрибок в даній науці вдалося зробити в значній мірі завдяки включенню в наукову картину світу суб'єкта як неусувного чинника гносеології і онтології. Так, теорія А.Ейнштейна починається з аналізу процедури самого спостереження різних параметрів пространственочасового пристрою світу. Квантова механіка бере за основу неминучість взаємодії спостерігача із спостережуваним явищем.

Австрійський фізик і філософ другої половини ХІХ ст. Е.Мах прийшов до висновку про рівні права і рівну значущість внутрішнього і зовнішнього досвіду для побудови дійсної картини світу: "Психологічне спостереження я вважаю в такій ж мірі важливим і основним джерелом пізнання, як і спостереження ф і з и ч н е. Відносно всієї науки майбутнього можна сказати <...> вона буде подібна до тунеля, який будується одночасно з двох сторін (з фізичною і психічною)"[2]. Німецький вчений Г.Т.Фехнер виявив факт неспівпадання математичних закономірностей зміни психічних і фізичних процесів за ситуації, коли перші безпосередньо викликаються другими. З цього факту Г.Т.Фехнер зробив висновок, що психіка - особлива реальність, разом з фізичною [4]. Будучи сучасниками В.Вундта, Е.Мах і Г.Т.Фехнер зробили крок до "онтологізації " суб'єкта, або, точніше кажучи, до зрівнювання міри його онтологічності з об'єктивним світом. Це і виявилось передумовою вундтовського визнання принципової можливості достовірного безпосереднього спостереження над суб'єктом, над суб'єктивним внутрішнім світом. Дійсно, якщо предмет онтологічно реальний, то принципово можливим стає його безпосереднє спостереження. Таке безпосереднє спостереження суб'єкта, його внутрішнього світу - це і є самоспостереження, або, в рамках термінології В.Вундта, інтроспективна.

З цього, власне, і почався розвиток психології як науки, добувної факти в своїй специфічній зоні реальності своїми особливими методами, які відповідають специфіці цієї зони.

Таким чином, самоспостереження виявилось не лише історично першим методом психології як науки, але також методом, безпосередньо і що прямо фіксує психологічні факти. У цьому сенсі відмова від даного методу рівносильна відмові від визнання психології наукою про певну реальність.

Ефективному вживанню самоспостереження заважає, на наш погляд, нерозуміння його специфіки, яке виражається у використанні чужих даному методу критеріїв оцінки його результатів. Вкажемо на два таких поширених помилкових критерію.

Перший полягає в тому, що дослідник розцінює як достовірний, об'єктивний лише такий факт, який не залежить від акту спостереження, не трансформується самим актом спостереження. Самоспостереження, з цієї точки зору, не може не впливати на спостережувані факти і тому не може бути джерелом повноцінних, прийнятних для науки даних. Подібна критика спирається як на свою передумову на чекання дослідника спостерігача знайти факт даним в готовому вигляді. Не знайшовши його таким, дослідник взагалі не визнає його фактом. Фактичним визнається, таким чином, лише те, що володіє зовнішніми причинами. Але розуміння психічних явищ як породжуваних ззовні (тобто як би механічно) тотожно розумінню їх як рефлексів.

Другий помилковий критерій полягає в тому, що до об'єктивних зараховується лише факт, зустрінутий в природних умовах, "в житті". Самоспостереження в цьому сенсі - штучна форма активності суб'єкта, на деякий час що "вириває" його зі сфери реальних, природних життєвих явищ і тому що не дає корисної інформації про "справжні" закономірності психічних процесів. Так, на думку засновника соціології О.Конта, "інтроспекція, будучи діяльністю душі, знаходитиме душу, зайняту інтроспекцією, але ніколи - якими або іншими зі всіляких діяльностей" [3].

"Інтенційний підхід" до психіки дійсно наводить до висновку про неприйнятність самоспостереження: психічні процеси в житті і психічні процеси в самоспостереженні - дві різні за своєю природою інтенції, що робить скрутним перенесення виявлених закономірностей з однієї сфери на іншу. (Інтроспективна як безпосереднє спостереження фактів замінюється тут ретроспекцією їх слідів і на основі останніх - реконструкцією передбачуваних фактів.) Але одночасно даний підхід "депсихологізує" психологію. У його розумінні психіка не є щось реальне; вона - що лише тимчасово існує, умовно звана "психікою", функціональна обслуговуюча система, що виникає як супровід біологічної і соціальної життєдіяльності суб'єкта. Так, за словами одного з послідовників Ф.Брентано Е.Гуссерля, "психологія є несамостійна гілка конкретної антропології, відповідно, зоології" [4].

Отже, прагнення фіксувати лише природні, "життєві" психологічні факти наводить до прилічення психології до наук про біологічні або соціальні аспекти життєдіяльності людини. Це позбавляє інтенціональний підхід права на радикальну критику використовуваних усередині психологічної науки методів.

Яке ж розуміння психічних явищ сумісне з їх природою і з методом, що безпосередньо фіксує їх як особливу реальність, - самоспостереженням?

Сам В.Вундт вважав, що центральним психічним процесом є "апперцепція". Вона може бути визначена, з одного боку, як "рефлексивне пізнання" внутрішнього стану, викликаного перцепцією якої небудь речі [4], а з іншого боку, як участь і вплив на перцепцію речі "всієї сукупності того, що було взагалі пережите даним індивідумом, всій попередній історії його розвитку <...> Апперцептивний процес обумовлений всією індивідуальністю, в ній виражається вся психічна особистість" [4]. Образно кажучи, апперцепція - це цілісний відгук, крок повороту душі, у всьому її складі, у відповідь на яку або отриману інформацію. Таким чином, апперцепція включає і реагування суб'єкта на дію, і його активну внутрішню роботу по розумінню його життєво значимій суті, що робить апперцепцію такою, що перекриває вимоги одночасно і "рефлекторного", і "інтенційного" підходів (тобто точність і достовірність дослідження, а також його "життєву" значущість). Але будучи за своєю суттю рефлексією, апперцепція може бути адекватно зафіксована лише в самоспостереженні.

Таким чином, повноцінна реалізація методу самоспостереження передбачає одночасну, зв'язану фіксацію двох психічних процесів: приватний, "периферійний" внутрішньопсихічний факт (акт мислення, переживання, образ і так далі) і цілісну, "центральну" реакцію психіки на нього (акт розуміння, акт самовизначення відносно даного факту і так далі).

На наш погляд, можливості інтроспективної як методу психологічного дослідження ще далеко не вичерпані.

Література

1. История психологии : учеб. пособие для вузов / А. В. Морозов. - М. : Академический Проект, 2003. - 287 с.
2. История современной психологии / Т. Лихи. - 3.изд. - СПб. и др. : Питер, 2003. - 446 с.
3. Опыт конкретно- исторической психологии личности / А. В. Толстых ; вступ. ст. Ф. Т. Михайлов. - СПб. : Алетейя, 2000. - 287 с.
4. Психология личности : теория и исследования / Л. А. Первин, О. П. Джон ; перекл. М. С. Жамкочьян . — М. : Аспект Пресс, 2000 . — 607 с.

УДК159. 923: 37011. 32(045)

Крючкова Ю.В., асистент

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТА

Сучасний етап розвитку нашого суспільства потребує консолідації свідомості навколо ідеї побудови гуманістично-орієнтованої демократичної держави. Особливого значення набуває реформування освіти на принципах демократизації й гуманізації, створення умов для всебічного розвитку інтелектуальних та професійних якостей особистості й формування високого рівня її здоров'я. Гуманізація освіти, її орієнтація на розкриття особистісного потенціалу студента зумовили виникнення й вдосконалення нових психологічно та валеологічно обґрунтованих освітніх технологій.

Головним положенням в сучасних тенденціях гуманізації процесу освіти є те, що прагнення до збагнення справжніми цінностями – це необхідний чинник повноцінного розвитку людини. В центрі уваги знаходиться проблема виховання і розвитку гармонійної і компетентної особистості, що максимально реалізує свій потенціал на користь особистого та суспільного зростання.

Сьогодні вочевидь стає неможливість забезпечення подальшого прогресу системи освіти та приведення її у відповідність до завдань реформування без звернення до сучасних засобів наукового пізнання та визначення нових підходів, ідей, теорій, концепцій.

Самоактуалізація є складовою професійно-особистісного становлення особистості. Тому ми вважаємо вивчення питання розвитку самоактуалізуючої потреби у студентській молоді є актуальним та необхідним. В дисгармонійному та нестійкому суспільстві, де масштаб особистості визначається, в тому числі і її здібністю протистояти несприятливим умовам оточуючого середовища, самоактуалізуюча потреба є орієнтиром для особистісного росту та розвитку.

Розвиток та становлення гармонійної особистості - це складний та поступовий процес, в якому одним з найважливіших факторів виступає процес самоактуалізації. Бо саме людина, яка реалізувала себе, розкрила свій творчий потенціал та знайшла своє поле професійної діяльності, тобто досягла рівня самоактуалізації, здатна стати гармонійною особистістю.

Про процес самоактуалізації доцільно говорити на кожному етапі життя. Але слід зауважити, що починається він саме під час навчання у ВНЗ, коли особистість починає опановувати професійні знання, які буде мати змогу згодом реалізувати, розкривши таким чином свій творчий потенціал.

Однією з найвідоміших теорій в рамках екзистенціально-гуманістичного підходу є концепція А.Маслоу. Популярність цієї теорії пов'язана, з одного боку, з евристичністю поняття самоактуалізації і можливістю його операціоналізації і використання в емпіричних дослідженнях. З другого боку, дана модель особистості, підкреслюючи позитивні вияви людської природи, такі як творчість, альтруїзм, любов, дружба, служать еталоном в процесі виховання і формування особистості.

Абрахам Маслоу був першим, хто зацікавився дослідженням нових теорій і нових областей наук. Будучи одним з творців гуманістичної і трансперсональної психології, він вважав, що точна і життєздатна теорія повинна розглядати не тільки глибини поведінки особистості, але і висоти, яких може досягти кожний індивід [3].

Вивчення ступеню і характеру самоактуалізації вимагає розробки спеціальних психодіагностичних засобів, бо можливість одновимірного опису феномена самоактуалізації відсутня. Це пов'язано перш за все з багатозначністю і суперечністю цього конструкта. Більшість розроблених методик по даній проблематиці були розраховані на людей з психічними розладами. Але потім, на основі теорії самоактуалізації А.Маслоу, був розроблений ROI, конкретні питання якого були відібрані з великого набору критичних, в першу чергу, поведінкових і ціннісних індикаторів, що відрізняють здорову людину від невротика.

Найдорожче у житті людини – це здоров'я. Тільки здорова, всебічно розвинута, освічена людина здатна бути справжнім творцем власної долі й долі своєї держави.

Здоров'я - це не відсутність хвороб, а фізична, соціальна, психологічна гармонія людини, доброзичливі, врівноважені відносини з людьми, із природою й з самим собою.

Сучасний погляд вчених на категорію «здоров'я» передбачає розгляд його наукового змісту та ціннісного сенсу. Визначають три рівні опису цього поняття:

біологічний – здоров'я передбачає досконалість саморегуляції організму, гармонію фізіологічних процесів, й, як наслідок, максимум адаптації.

соціальний – здоров'я є виміром соціальної активності, діяльнісного відношення людини до світу.

психологічний – здоров'я є не відсутність хвороби, а скоріше її заперечення через подолання. Здоров'я - це не тільки стан організму, але й стратегія життя людини.

Класифікація А.Маслоу дозволяє розглянути ієрархічне співвідношення тих базових потреб, які властиві кожній людині у будь-якому виді діяльності. Так, студент вищого навчального закладу є носієм багатьох потреб в тому числі і фізіологічних, блокування яких, по-перше, вимагає від нього додаткових енерговитрат, а по-друге, викликає особливу психічну напругу, що істотно впливає на всі його психічні прояви, рівень виконаної діяльності. Багато ж викладачів схилено розглядати студента як якесь абстрактне явище, що не має фізіологічних потреб, або мусить без особливих наслідків нехтувати ними.

Далі, студент прагне відчувати себе в безпеці в учбових ситуаціях або щонайменше знизити дискомфорт від ситуацій потенційно загрозливих. Отже, викладач, що допускає нетактовні зауваження, репліки на адресу студента, не повинен дивуватися з того, що той всіляко прагне уникнути взаємодії з ним, навіть якщо цього вимагає учбовий процес. Студенту хочеться також відчувати себе прийнятим і захищеним в соціальному середовищі, в першу чергу в академічній групі, хоча звичайно адміністрація вузу зневажливо відноситься до неформальних зв'язків і відносин. Адже дана потреба може привести до того, що студенту простіше буде порушити якісь формальні вимоги, ніж піти на загострення відносин з його групою. Не менш сильно може впливати на його поведінку і потреба в пошані, що актуалізувалася, штовхаючи його на пошук засобів самоствердження, як в учбовій діяльності, так і в прямому зіставленні себе авторитетним особам.

Отже, формування потреби у самоактуалізації та взагалі вищих потреб є складним та поступовим процесом, успішність якого значною мірою буде залежати від ступеня реалізації інших, нижчих потреб.

Слід враховувати також, що актуальність і сила окремих потреб залежать від виховання, сімейних і шкільних традицій. Деякі потреби можуть не одержати достатнього розвитку в процесі онтогенезу. Так, людина, що виросла в середовищі, де не приділялося уваги естетиці побуту, відносин, праці, не завжди в зрілому віці здатний прийняти нові цінності, не розуміє тих людей, які витрачають багато сил і засобів на отримання «непотрібних», із його точки зору, результатів.

Література

1. American Holistic Nurses' Association. ANNA philosophy//Journal of Holistic Nursing.- 1994. # 12(3)/ - P.350-351.
2. Вахромов Е.Е. Развитие теории самоактуализации в отечественной психологии/ Е.Е. Вахромов. – М., 1999. – 164 с.
3. Маслоу А. Психология бытия/ А.Маслоу. – К., 1997. – 241 с.

УДК159.923.6

Тищенко Л. В., старший викладач

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ТА ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Недостатній рівень розвитку комунікативних навичок та компетенцій, знижений рівень адаптивного потенціалу, наявність внутрішньоособистісних конфліктів, невміння повноцінно інтегруватися у суспільстві, відчуття власної неповноцінності та неспроможності у молодих людей з обмеженими функціональними можливостями (ОФМ) на фоні їх прагнення до самоактуалізації та самореалізації викликають значну низку особистісних та соціально-психологічних проблем. Тому вивчення психологічних особливостей та динаміки особистісних змін у людей з ОФМ, а також здійснення кваліфікованого психологічного супроводу представників даної категорії, належить до числа актуальних соціальних проблем на сучасному етапі розвитку суспільства.

Навчання у вищому навчальному закладі є однією з провідних форм соціальної діяльності, яка потребує наявності у індивіда певної системи соціальних, психологічних та психофізіологічних здібностей та властивостей. Тому однією з найважливіших проблем освіти на сьогодні виступає розвиток нових підходів щодо створення освітнього простору для осіб з ОФМ. Вивченню специфіки процесу навчання студентів цієї категорії присвячені роботи В. Засенко, К.Кольченко, П.Таланчука, М. Томчук, І.І. Іванова [1,4].

Аналізуючи специфічні особливості навчання, професійного становлення та екзистенціонального самовизначення студентів з ОФМ, ми дійшли висновку, що вища освіта повинна сприяти формуванню та розвитку у представників цієї категорії психологічної структури, яка заснована на усвідомленні власних можливостей та потенціалів. Вищий навчальний заклад у відношенні до них повинен сприяти формуванню адекватних уявлень щодо власних можливостей, створювати умови для пошуку своїх максимальних можливостей, сприяти розвитку самої сильної психологічної здібності, яка стане основою формування смисложиттєвих орієнтацій, професійної самоідентифікації та успішної соціальної інтеграції. На наш погляд, вирішення завдань психологічного супроводу категорії студентів з ОФМ, що знаходяться у стінах вищого навчального закладу, може виконувати соціально-психологічна служба ВНЗ (як невід'ємний елемент системи вищої освіти), робота якої повинна бути спрямована на розкриття потенційних можливостей кожного з представників цієї категорії. В цьому сенсі, це повинна бути саме розвиваюча робота, а не корекційна (спрямована на «виправлення» відхилень та недоліків).

Розроблена нами структурно-функціональна модель психологічної роботи зі студентами з обмеженими функціональними можливостями включає основні напрямки

роботи, що визначаються провідними зонами проблематизації у навчальній діяльності представників цієї категорії, та відповідні форми психологічної роботи.

**Структурно-функціональна модель психологічної роботи
зі студентами з обмеженими функціональними можливостями**

Зони проблемати зації у навчальній діяльності	Напрямки психологічної роботи			Форми роботи
	Психологічна допомога	Психологічний супровід	Інформаційно-методичне забезпечення оточення (викладачі, студенти)	
Навчальний процес	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток позитивно орієнтованої навчальної мотивації; - формування адекватного відношення до власних навчальних досягнень; - розвиток навчальних інтересів та зацікавленості змістовною частиною процесу навчання 	<ul style="list-style-type: none"> - супровід процесу адаптації до нових умов навчання у ВНЗ; - здійснення індивідуально-психологічної підтримки в ході навчального процесу 	<ul style="list-style-type: none"> - методична підготовка викладачів до використання сучасних навчальних технологій з метою вдосконалення навчального процесу; - сприяння впровадженню викладачами інноваційних освітніх технологій 	<ul style="list-style-type: none"> Групи взаємодопомоги та взаємопідтримки Тренінги Індивідуальне та групове консультування Групи спілкування
Процес комунікації	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток соціально-комунікативних компетенцій; - індивідуально-психологічна допомога з подолання негативних комунікативних установок та особистісних бар'єрів; - формування орієнтації на особистісну взаємодію з викладачами та співкурсниками; - розвиток здатності до встановлення 	<ul style="list-style-type: none"> - супровід процесу адаптації до нових умов соціальної взаємодії та комунікації; - індивідуально-психологічна підтримка в ході залучення до соціально-комунікаційних процесів; - інформаційна підтримка з питань функціонування громадських та студентських об'єднань; - психологічний супровід процесу інтеграції в академічну групу та 	<ul style="list-style-type: none"> - інформаційне забезпечення викладачів та студентів щодо соціально-психологічних особливостей осіб з ОФМ з метою: підвищення рівня толерантного ставлення; подолання негативних стереотипів та установок, розвитку здатності до прийняття; - методичне забезпечення викладачів з метою ефективної організації 	

	соціально-комунікативних контактів	студентську громаду	навчально-виховної роботи
Професійна спрямованість	<ul style="list-style-type: none"> - подолання особистісних недоліків, що склалися на попередніх етапах онтогенезу; - побудова позитивно спрямованих життєвих перспектив; - формування спрямованості на професійне становлення та професійну діяльність; - індивідуально-психологічна допомога з розвитку значущих індивідуально-психологічних здібностей та якостей; - розвиток професійної Я-концепції 	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуально-психологічна підтримка в процесі професійного становлення та досягнення професійної самоідентифікації; - інформаційна підтримка з питань соціальних прав та гарантій, соціально-трудового законодавства 	<ul style="list-style-type: none"> - розробка рекомендацій для викладачів щодо опори на ті психологічні функції студентів з ОФМ, що виступають основою для їх професійного становлення та розвитку

Виходячи з концепції моделі нами було здійснено комплексну психологічну роботу зі студентами з ОФМ. Перший етап спрямований на цільову групу представників цієї категорії для яких характерне включення власних обмежень в структуру образу-Я, що в свою чергу впливає на специфіку проектування ними власного майбутнього. Система роботи включала: 1) Тренінг, спрямований на розвиток розуміння власної системи цінностей та суб'єктивних смислів, на розкриття прихованих ресурсів, вирішення внутрішніх протиріч, створення умов для засвоєння та перетворення отриманого досвіду у власні ресурси, відчуття відповідальності за власні життєві вибори (40 годин: 10 занять по 4 години). Мета тренінгу полягала у подоланні недоліків в особистісному розвитку молодих людей з ОФМ, що склалися на попередніх етапах онтогенезу, в створенні умов для їх особистісного розвитку через рефлексивний аналіз різних аспектів власного «Я» та власних можливостей, для формування навичок цілепокладання та проектування перспектив власного життя, а також усвідомлення та прийняття відповідальності за власне життя, формування навчально-професійної орієнтації. 2) Індивідуальне та групове консультування, спрямоване на усвідомлення молодими людьми з ОФМ протиріч у власній особистісній структурі, на активізацію внутрішніх особистісних ресурсів, формування самоідентичності та самоприйняття власної особистості. 3) Групи взаємодопомоги та взаємопідтримки, робота яких сприяла усвідомленню студентами з ОФМ власної належності до групи людей, які

стикаються з подібними проблемами, з тими ж самими ускладненнями в стінах ВНЗ та поза ними, переживають ідентичні почуття та емоції; виникненню зацікавленості учасників в спілкуванні та взаємодії з представниками своєї категорії, а також бажання поділитися власним досвідом та досягненнями; блокуванню страху соціальної взаємодії та формуванню позитивного відношення до групових форм роботи.

Другий етап роботи спрямований на цільову групу студентів з ОФМ, для яких характерна низька орієнтація на пряму соціальну взаємодію, побоювання індивідуальної взаємодії, а також бажання приховувати власну індивідуальність. Виходячи з визначених проблем, розроблено тренінгову програму, яка розрахована на 20 годин (5 занять по 4 години) та спрямована на розвиток комунікативних навичок у студентів з ОФМ, на формування в них здатності до встановлення соціальних комунікативних контактів з оточуючими, подолання негативних комунікативних установок та очікувань, зняття існуючих комунікативних страхів та бар'єрів. Тренінгова робота супроводжувалася такими формами роботи, як індивідуальне консультування та робота груп спілкування.

Повторна діагностика дозволила встановити ефективність комплексної психологічної роботи, яка сприяє подоланню недоліків в особистісному розвитку молодих людей з обмеженими функціональними можливостями, що склалися на попередніх етапах онтогенезу, створенню умов для їх особистісного розвитку через рефлексивний аналіз аспектів власного Я та власних можливостей, формуванню навичок цілепокладання та проектування перспектив власного життя, а також усвідомленню та прийняттю відповідальності за власне життя, формуванню навчально-професійної орієнтації.

Література

1. Актуальні проблеми виховання та навчання студентів з особливими потребами: Збірник наукових праць / За заг. ред. П.М. Таланчука, Г.В.Онкович. – К.: Університет «Україна», 2000. – 384 с.
2. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. – Дитячий фонд ООН Шізеґ. – 2003. – 412 с.
3. Конвенція ООН з прав дитини: Шляхи практичного застосування. Методичні рекомендації./ Упоряд. Г.М. Лактіонова та інш. – К.: Науковий світ, 2001. – 37 с.
4. Таранченко О.М., Державний стандарт спеціальної освіти: коментар фахівця/ О.М. Таранченко, В.В. Засенко // Дефектологія. – 2004. – №2. – С. 2-6.

УДК 316.6:378(043)

Варава Л. А., кандидат психологічних наук

ЕТАПИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ ЩОДО МАРГІНАЛЬНИХ ОСІБ

На сучасному етапі розвитку суспільства феномен самотності став об'єктом досліджень багатьох наукових дисциплін. Сучасні концепції дослідження самотності намагаються дати відповіді на наступні питання: «Яка природа самотності?», «Чи є вона нормальним станом особистості або є патологією?», «Позитивний чи негативний досвід несе вона людині?».

Досліджуючи феномен самотності Ю.М. Швалб і О.В. Данчева виокремлюють три основні культурно-історичні форми самотності. По-перше, це виховання (випробовування) самотністю, яке мало відповідні обряди та ритуали і існувало практично у всіх племен та народів. По-друге, це покарання самотністю, яке виражалось у соціальному вигнанні з групи чи родини, що прирікало індивіда на соціальну або фізичну смерть. По-третє, це добровільне усамітнення окремих індивідів, яке проіснувало багато тисячоріч [2].

Розглядаючи проблему переживання критичних життєвих ситуацій, Ф.Ю.Василюк зазначає, що у стані самотності одночасно порушуються психологічне буття, сенс і цілісність життя. Виникає розлад всієї системи життя, тобто системи «свідомість – буття»[1].

Проаналізовані базові причини виникнення переживання почуття самотності у людини дозволили визначити, що соціальна депривація та стигматизація особистості сприяють виникненню наступних проявів: руйнування надій на реалізацію власних можливостей, зниження мотивації на успіх та досягнення цілей, втрата життєвих перспектив. Все це стає основою для виникнення стійкого емоційного негативного переживання безглуздості свого існування.

Психічний стан депривованої особистості виявляється у підвищеній тривожності, страхах, відчутті глибокого незадоволення собою, оточуючими та власним життям, аж до втрати життєвої активності та стійкій депресії. Ступінь деприваційного «ураження» особистості залежить від співвідношення двох основних чинників: по-перше, від рівня психологічної стійкості конкретної особистості; по-друге, від ступеню узагальненості деприваційного впливу.

Неприйнятність навколишніми є основною причиною маргіналізації людей що живуть з ВІЛ. Але навіть серед маргіналів ВІЛ-інфіковані утворюють групу особливого типу. Якщо для маргінальних груп, у загальноприйнятому розумінні, характерна наявність своєї певної «субкультури» або традицій взаємодії (рокери, металісти, сектанти тощо), які згладжують негативне емоційне переживання свого невизнання або неприйнятності в суспільстві, то маргінальність ВІЛ-інфікованих, інвалідів, звалтованих та інших категорій супроводжується почуттям наявності страху та презирства з боку інших людей.

Переживання почуття самотності є не тільки наслідком відчуження, але воно саме стає потужним психологічним чинником посилення процесів деперсоналізації та аутизації особистості. Тому, ми вважаємо, що психологічна підтримка маргінальним групам населення може будуватися на роботі із переживанням почуття самотності, як ключовим компонентом афективно-емоційної сфери життя людей даної категорії. Ці міркування дозволили побудувати загальну теоретичну модель надання психологічної допомоги маргіналам та розробити програму ресоціалізації особистості.

Програма психологічної допомоги передбачає три етапи, на кожному з яких послідовно вирішуються проблеми подолання переживання почуття самотності осіб даної категорії.

Провідним завданням першого етапу є індивідуально-психологічна робота по відбудові відчуття значущості власного «Я», тобто не дати особистості «впасти» у деперсоналізацію та саморуйнування. Деперсоналізація та аутизація особистості виникають внаслідок непереборних бар'єрів у взаємодії з оточуючими, та призводять до повної соціальної дезадаптації яка проявляється у «втечі від життя» через алкоголізм, наркоманію та самогубство. Наслідком такого «відходу» від соціуму є повний розпад особистості, у якої немає ні цінностей, ні цілей, ні перспектив майбутнього, й головною психологічною проблемою стає відсутність мотивації що-небудь змінювати у своєму житті. Проте психолог може спиратися на наявне у клієнта прагнення одержати кваліфіковану психологічну допомогу та бажання бути зрозумілими хоча б тими, хто має досвід життя з такою ж проблемою. Провідним методом роботи стає психотерапевтичне консультування та робота із переживаннями особистості.

Провідним завданням другого етапу є соціально-психологічна робота по створенню умов формування групи взаємодопомоги зі своїми постійними учасниками, встановленими правилами, нормами взаємодії і традиціями. Складність організації таких груп пов'язана з відсутністю традиційної прийнятності досвіду групової взаємодії та з глибокою особистісною недовірою до людей у цілому і, зокрема, до тих, хто має схожі труднощі. В центрі уваги групових форм роботи стоїть психотерапевтичний процес – прагнення допомогти учасникам подолати кризову ситуацію або надати їм моральних сил для боротьби за своє здоров'я та благополуччя. Такі форми роботи сприяють підвищенню самосвідомості учасників, їх самооцінки, впевненості в собі, а також пошуку шляхів самовираження та самореалізації. Створення й розвиток груп має свою внутрішню логіку та передбачає послідовну організацію груп підтримки та груп взаємодопомоги. У створення та забезпеченні функціонування груп підтримки провідну роль відіграє психолог, а

ініціаторами створення групи взаємодопомоги є самі люди, обтяжені однією проблемою. Робота групи взаємодопомоги здійснюється за тією ж формою, що й групи підтримки. Її головною відмінністю являється те, що відповідальність за роботу групи та проведення зустрічей лежить не на фахівцях, а на самих учасниках групи. Створення подібної групи можливе тільки за ініціативою активістів. В таких групах місце ведучого займає фасилітатор з числа членів групи, до функції якого входить стеження за дотриманням правил групи. Успішність роботи такої групи залежить від кількості активістів, їх мотивації та традицій. Групи підтримки та групи взаємодопомоги є різними, але взаємодоповнюючими формами роботи з маргінальними особами. Спілкування в групі взаємодопомоги дає можливість відчути небайдужість з боку інших людей, усвідомити власну значимість і розуміння себе й свого життя як цінності серед людей зі схожими проблемами.

Провідним завданням третього етапу є соціальна робота по ресоціалізації особистості, яка спрямована на можливість адаптуватися в соціумі для продуктивної взаємодії, як з людьми, що мають схожі проблеми, так і з тими, хто до цієї категорії не відноситься. Успішна соціалізація можлива за підтримкою близьких і значимих людей і віри у власні сили та досягнення поставлених цілей. Глибока упередженість у негативному ставленні до себе з боку інших людей та соціальних інституцій стає значним психологічним бар'єром для будь-яких способів взаємодії. Тільки поетапне рішення поставлених завдань соціально-психологічної допомоги дозволяє знизити негативне переживання почуття самотності, оптимізувати життєвий простір для побудови перспектив у майбутньому й досягненню поставлених цілей. Провідним методом роботи стає організація різноманітних соціально орієнтованих тренінгів. Тренінг надає можливості реалізовувати індивідуальні особисті ресурси практичним способом, відпрацьовуючи на практиці необхідні поведінкові та особистісні якості кожного з учасників.

Ресоціалізація різних маргінальних осіб та груп може будуватися на послідовній системі психологічної роботи з переживанням почуття самотності з використанням технологій індивідуального консультування, груп само- і взаємодопомоги та тренінгів. Програма ресоціалізації має послідовно вирішувати психологічні проблеми, які виникають у процесі проживання відчуженості від соціуму. Ключовими моментами програми є: відновлення відчуття значущості власного «Я» маргінала; створення постійного комунікативного простору через організацію груп взаємодопомоги; забезпечення прийняття власної «інаковості» як невід'ємної складової наявних умов життєдіяльності та адаптації до них.

Література

1. Василюк Ф.Е. Психология переживания: Анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк – М.: МГУ, 1984. – 200 с.
2. Швалб Ю.М. Одиночество: Соц.-психол. пробл. / Швалб Ю.М., Данчева О.В. – К., 1991. – 270с.

УДК 159.922.2.(045)

Швецова Н. В., кандидат медичних наук

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я - ПЕРЕДУМОВА ГАРНОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Психічні і поведінкові розлади спостерігаються у людей всіх віків й у всіх регіонах, країнах і суспільствах. Жодна країна світу не захищена від подібних проблем. В Європейському регіоні ВООЗ ці розлади відносяться до числа найважливіших причин захворюваності та інвалідності і знаходяться на другому місці після серцево-судинних захворювань.

За оцінками ВООЗ, у ряді держав – членів Європейського регіону очікувана тривалість життя зменшилася на 10 років за одне десятиліття, що багато в чому було пов'язане зі стресами та психічними розладами. Причиною третини всіх звернень до лікарів в

європейських країнах служать проблеми, пов'язані з психічним здоров'ям. Протягом життя понад 3 мільйони дорослих (7 з 1 тисячі чоловік) страждають шизофренією, а в 33% випадків початок захворювання доводиться на підлітковий вік. Щорічно реєструються приблизно 33,4 випадки важкої депресії, і спостерігається тенденція до збільшення її поширеності. Крім того, вона все більше вражає підлітків [5].

В Україні, згідно з результатами останніх досліджень, тільки 20% громадян відчувають себе щасливими. По цьому показнику наша країна займає одне з останніх місць в світі, поступаючись лише найбіднішим країнам; іншими словами, відчуття щастя слабо залежить від матеріального благополуччя.

Психічне здоров'я – важлива складова частина здоров'я людини, тому немає нічого дивовижного в тому, що фізичне і психічне здоров'я найтіснішим чином зв'язані між собою. В першу чергу це обумовлено тим, що організм людини є системою, в якій всі елементи взаємозв'язані один з одним і впливають один на одного. Значна частина цих взаємодій опосередкована через нервову систему, тому психічний стан впливає на роботу внутрішніх органів, а стан останніх, у свою чергу, позначається на психіці. Таким же чином через нервову систему опосередковується той комплекс впливів, який не пов'язаний з соціальним оточенням [1].

Не зовсім коректно було б говорити про психічне здоров'я, як про стан, при якому лише відсутні психічні розлади. Адже поняття психічного здоров'я має більш ширші межі – це стан душевного благополуччя, що дозволяє людині реалізувати свої здібності, успішно долати життєві труднощі, проблеми і стреси, продуктивно і плідно працювати і приносити користь суспільству.

Психічне здоров'я і психічне благополуччя визначають якість життя і продуктивну діяльність окремих осіб, сімей, місцевих співтовариств і народів в цілому, адже вони дозволяють людям сприймати своє життя як повноцінне та значуще і бути активними і творчими членами суспільства. Цілком природно, що найважливіша мета зусиль з охорони психічного здоров'я повинна полягати в забезпеченні вищого рівня благополуччя і повсякденного функціонування людей, надаючи при цьому основну увагу їх сильним сторонам і наявним ресурсам, підвищенню їх стійкості до зовнішніх негативних дій і посилення захисних зовнішніх чинників [2].

Психіка сучасної людини випробовує могутні негативні дії соціального, природного, побутового і багатьох інших характерів, що вимагає спеціальних заходів для охорони і зміцнення психічного здоров'я. Захистити людину від впливу технічного прогресу, а також навчити її зберігати своє фізичне і психічне здоров'я в еру інформаційних технологій: в цьому і полягає першочергова задача сучасної медицини і психології. Основну увагу необхідно приділяти зміцненню психічного здоров'я впродовж всього життя з тим, щоб забезпечити здоровий життєвий старт для дітей і запобігти психічним розладам в зрілості і старості [4].

Ризик виникнення того чи іншого захворювання залежить як від початкового стану здоров'я людини, її схильності до захворювання, індивідуальної нервово-психічної реактивності, так і від різних хвороботворних (патогенних) зовнішніх і внутрішніх, соціально і біологічно обумовлених чинників.

Попередженню виникнення психічного розладу сприяє виявлення провідних чинників ризику. Важливу роль в етіології прикордонних станів виконують чинники хронічного соціального стресу, які породжують відчуття соціальної незахищеності, безпорадності і безвихідності, що має масивну ушкоджувальну дію на імунну систему.

Втрата людьми духовно-етичних орієнтирів, здатності розмежування добра і зла, краси і потворності, а також масове соціальне-економічне неблагополуччя породжують актуальні психотравмуючі переживання і призводять до значного зростання прикордонних нервово-психічних розладів, в походженні яких визначальна роль, як відомо, належить несприятливим середовищем (макро- і мікросоціальним) чинникам, особливо – у формі тривало існуючих порушених взаємостосунків індивіда з колективом.

Профілактична робота, як правило, включає три етапи.

Первинна профілактика – це психолого-педагогічні прийоми формування позитивної поведінки, за ситуації, коли проблеми ще не виникли. Первинна профілактика націлена на здорових людей з «групи ризику», до вступу до смуги кризи. Методи первинної профілактики звичайно включають навчання людей новим навикам, які допомагають протистояти можливим негативним діям і зберігати психічне здоров'я, направлені на створення позитивних змін в навколишньому середовищі, як дорослого, так і дитини.

До вторинної профілактики входять методи психолого-педагогічної допомоги людям, схильним до відхилень в поведінці, конфліктності, людям з підвищеною тривожністю і т.д. Вторинна профілактика – це також і спеціальна організація вільного часу, тренінги позитивного відношення та інші заходи.

Третинна профілактика – організація психологічної підтримки і самопомоги тих, хто свідомо має намір вийти з порочного круга своїх проблем (психологічний супровід) [6].

Для підвищення стійкості психіки до несприятливих дій, розширення меж своїх психічних і інтелектуальних можливостей, оволодіння способами і методами управління собою і зняття несприятливих наслідків стресу, негативних емоційних напруг необхідні повсякденні регулярні дії, направлені на рішення цих задач. Проте добитися мети за допомогою одного якого-небудь засобу скрутно, тому необхідне використання системи взаємодоповнюючих засобів, що включає аутотренінг, самоаналіз, точковий масаж та інші підходи, які можуть допомогти досягненню корисного результату. При цьому у кожної людини можуть бути свої оптимальні засоби забезпечення психічного здоров'я, хоча не менше значення має і правильність їх використання.

При тренуванні психічних процесів необхідно враховувати, що навантаження у вправах повинне збільшуватися поступово, а між великими навантаженнями повинні бути відповідні перерви: слід раціонально розподілити сили. Навантаження і здатність її витримати повинні доставляти радість, задоволення та інші позитивні емоції; займатися розумовою працею потрібно з підйомом, проте уникати збудливих засобів будь-якого типу. Важливою складовою тренування психічних процесів для профілактики емоційних перевантажень є регулярність праці [3].

Ще один необхідний резерв підвищення психоемоційної стійкості і психічних можливостей людини взагалі – це управління власною пам'яттю, що забезпечує підвищення продуктивності праці і попереджає її зниження.

Таким чином, більшість психічних розладів можна успішно лікувати і у багатьох випадках навіть попереджати. Отже, основна задача полягає в тому, як трансформувати теоретичні знання в практичні дії.

Суспільна політика щодо охороні психічного здоров'я повинна охоплювати не тільки лікувально-реабілітаційні заходи, але й роботу зі зміцнення психічного здоров'я та профілактиці психічних розладів.

Література

1. Абрамова Г.С. Практическая психология / Г.С. Абрамова. – М., 2000.
2. Васильева О.С. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки / О.С. Васильева, Ф.Р. Филатов. – М.: Академия, 2001. – 352с.
3. Гринберг Д. Управление настроением: методы и упражнения / Д. Гринберг, К. Падески. – СПб.: Питер, 2008 – 224с.
4. Резер Т.М. Абитуриент-2001. Физическое и психологическое здоровье // СОЦИС, 2001, №11. 118-122.
5. Фромм Э. Здоровое общество / Э. Фромм. – М.: АСТ, 2006. – 539с.
6. Григорьев С.И. Современное общество и личность в социологии жизненных сил человека. Проблема социального и психического здоровья: развитие и реабилитация жизненных сил человека / С.И. Григорьев, Л.Д. Демина. – Барнаул, 1999.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Сучасні вимоги до підготовки управлінських кадрів пов'язані з переосмисленням управлінської діяльності з позицій соціально-економічної та морально-психологічної ситуацій у країні; із забезпеченням оптимального співвідношення в роботі керівника знань, умінь, навичок міжособистісних взаємин; із посиленням самостійності в реалізації управлінських рішень; з демократизацією та гуманізацією відносин у системі управління й бізнесу; актуалізацією особистісного чинника в управлінській діяльності; урахуванням при прийнятті управлінських рішень інтелектуального і практичного потенціалу колег по роботі, партнерів, підлеглих. Сучасна система професійної підготовки управлінських кадрів зорієнтована на розвиток у них здібностей, пов'язаних із розробленням стратегічних планів, виробленням узгоджених стратегічних рішень, уміння адаптуватися до швидкоплинних зовнішніх умов. Перевагу у зв'язку з цим надають аналізу ситуацій, навчанню в професійній діяльності, комплексним програмам. Засвоєння теорії управління, оволодіння спеціальними вміннями та навичками триває протягом усього управлінського шляху, що свідчить про єдність навчальної та професійної управлінської діяльності. Складна економічна ситуація на світовому ринку вимагає застосування новітніх засобів й методів навчання та професійної діяльності у кожній ланці виробництва. Підвищення якості підготовки фахівців передбачає покращення їх загальноосвітнього, загальнокультурного, спеціального професійного рівня, психологічної готовності до професійної діяльності, результатом якої є ефективна управлінська діяльність.

Сьогодні до професіоналів пред'являються високі вимоги, пов'язані з необхідністю формувати не просто процеси функціонування, але і розвитку діяльності. Професіонал зобов'язаний уміти самостійно будувати і розвивати власну професійну діяльність в умовах постійно змінюваних об'єктивних обставин. Поняття «професіоналізм» визначається як висока мотивованість суб'єкта праці на пошук задач, які вирішуються в його професійній сфері, здатність до їх бачення і вирішення в контексті ширшому, ніж його професійна діяльність. Коли мається на увазі високий рівень професіоналізму людини, то з ним пов'язують не тільки яскравий розвиток здібностей, але й глибокі знання у конкретній галузі професійної діяльності, а також нестандартне володіння вміннями, які необхідні для найбільш успішного та ефективного виконання зазначеної діяльності. Справжній професіоналізм завжди пов'язаний із сильним та стійким мотиваційно-емоційним зарядом на здійснення саме даної діяльності і досягнення в ній унікального, неординарного результату. Важливою умовою досягнення професіоналізму, окрім розвитку спеціальних здібностей, що вирабатані в умовах конкретної професійної діяльності, і відповідних знань і умінь, є потужний розвиток у індивіда загальних здібностей, вміння виходити з нестандартних ситуацій, а також перетворення загальнолюдських цінностей у його власні, що визначають, власне, компетентність фахівця. Компетентність – це здатність суб'єкта вирішувати певне коло нестандартних професійних задач. Задачею є дана у певних умовах ціль професійної діяльності. У склад задачі входять такі компоненти: вимоги (цілі управлінської діяльності), умови (професійні обставини) та невідоме (рішення ситуації). Поміж цих елементів є зв'язки та залежності, завдяки яким здійснюється пошук невідомих елементів. Задача стає професійною управлінською складовою лише за умови прийняття її управлінським персоналом до рішення. Рішення нестандартних задач є демонстрацією всього спектру мислення, креативності та репродуктивності аналітико-синтетичної діяльності психіки людини, а також можливостей змінити погляд на сталі події та ситуації. Рішення нестандартних професійних задач дозволяє ефективно адаптуватися до швидкозмінних виробничих умов підприємства, комунікативних процесів, професійних обставин тощо.

Процес формування сучасного керівника пов'язаний із використанням евристичних методів навчання, що активізує процес мислення під час розв'язання проблемних та нестандартних задач, пошук нових ідей, активного соціального навчання, орієнтованого на охоплення різноманітних сфер соціальної практики, використання різних форм і методів активної психологічної та соціально-психологічної дії з метою розвитку знань, умінь і навичок ефективного соціально-професійного функціонування, підвищення психологічної культури, оптимізації комунікативної компетентності індивідів як учасників взаємодії. Доволі привабливим та ефективним методом навчання управлінського персоналу на підприємстві є тренінг, що дає можливість за допомогою рольових ігор, групових дискусій, рішення нестандартних задач змінити поведінку, набути нових професійних навичок. Тренінг відноситься до активних методів навчання та дає змогу розширити власний потенціал та нові професійні можливості кожного фахівця. Дякуючи цьому, ефективність активних методів навчання значно вища у порівнянні з традиційними. У тренінгові програми для управлінського персоналу слід включати такі складові, які потребують нестандартного, інноваційного та креативного осмислення та рішення, а саме: суфійські притчі, рішення психологічних ситуацій і завдань, філософські казки, головоломки, завершення фраз, продовження анекдотів, тлумачення афоризмів, метафоричні ділові ігри тощо.

Процес навчання персоналу на підприємстві має свої особливості. Це серйозний додатковий ресурс, який допомагає підприємству рухатися вперед, бути успішним у бізнесі як на вітчизняному, так і на світовому ринках. В основу цього процесу покладено два ґрунтовних принципи:

Принцип 1. Наявність навчання управлінського персоналу як системи. Система в даному випадку розуміється як сукупність наступних взаємопов'язаних компонентів: виявлення потреби у навчанні, планування навчання, розробка програм, забезпечення навчання, впровадження навчальної програми, оцінка ефективності навчання.

Принцип 2. Підпорядкованість навчання управлінського персоналу потребам підприємства. Цілі підприємства первинні і визначають напрямок навчання і професійного розвитку управлінського персоналу.

Система навчання управлінського персоналу на підприємстві є ефективною, якщо містить у собі соціальний, психологічний та інформаційний компоненти і спрямована на формування професійно важливих якостей особистості, що забезпечують виявлення, створення, розвиток і корекцію оптимальних людських ресурсів, необхідних для ефективного вирішення нестандартних управлінських і виробничих завдань на підприємствах.

Вимірюваними показниками ефективності навчання управлінського персоналу на підприємстві можуть бути на матеріальному рівні: збільшення продуктивності, збільшення об'єму продукції, збільшення об'єму продаж та наданих послуг, зменшення кількості браку, покращення якості продукції, зменшення собівартості тощо. На професійному рівні: зорієнтованість управлінського персоналу на роботу в системі «людина – людина», усвідомлення себе як невід'ємної частини колективу, усвідомлення цілей підприємства, покращення взаємин у трудовому колективі, вміння працювати як самостійно так і в команді, орієнтація на високі досягнення підприємства, позитивна мотивація, задоволеність власною професійною діяльністю тощо. Задачі кожного виробничого підрозділу підприємства можуть бути різними, але основна управлінська мета залишається однією і тією ж для кожного з них: безумовне виконання заданої виробничої програми випуску продукції або надання послуг і досягнення при цьому мінімальних витрат матеріалів, праці, часу, грошових коштів і людських ресурсів.

Таким чином, ефективна система навчання управлінського персоналу на підприємстві має бути інтегрована, «вбудована» в загальну систему управління персоналом і управління підприємством в цілому. Навчання управлінського персоналу підприємства покликане виявити та розвинути психологічну компетенцію, сформувати пізнавальну активність, зацікавленість, готовність до управлінської діяльності, ліквідувати прогалину в уявленні

керівників про значення навчання та використання отриманих знань у професійній управлінській діяльності.

Література

1. Бакирова Г. Х. Управление человеческими ресурсами / Г. Х. Бакирова. – СПб. : Речь, 2003. – 152 с.
2. Воротынцева Т. Строим систему обучения персонала. Практическое руководство для специалистов по обучению / Т. Воротынцева, Е. Неделин. – СПб. : Речь, 2008. – 128 с.
3. Карпухина А. М. Психологические и психофизиологические пути повышения эффективности деятельности / А. М. Карпухина. – К. : РДЭНТП, 1991. – 190 с.
4. Краля О. В. Суфи-коучинг. Восточная мудрость для западных прагматиков / О. В. Краля. – СПб. : Речь, 2007. – 304 с.
5. Метафорическая деловая игра / Под ред. Ж. Завьяловой. – СПб. : Речь, 2010. – 128 с.
6. Пучина О.В. Аспекти якості освіти та професійного становлення управлінського персоналу / О.В. Пучина // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» – 620 с. – С. 421-425.
7. Сонин В. А. Психология решения нестандартных задач / В. А. Сонин. – СПб. : Речь, 2009. – 384 с.

УДК 613.71:[372.8:396](043)

Міронов А. О., старший викладач

Федотенко С. І., старший викладач

Симоненко Л. І., старший викладач

МОНІТОРИНГ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАХВОРЮВАНЬ ЗА НОЗОЛОГІЯМИ ШКОЛЯРІВ МІСТА МАРІУПОЛЯ ЗІ СТУДЕНТАМИ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Актуальність. Після серії трагічних випадків на уроках фізкультури було прийнято сумісне розпорядження Міністерства освіти і науки України і Міністерства охорони здоров'я «Про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» [1].

Несприятливі демографічні процеси у нашому суспільстві супроводжуються значним погіршенням стану здоров'я дітей та підлітків. За даними статистики, захворюваність дітей різних вікових груп за останні 10 років значно зросла. Дані спеціальних поглиблених досліджень свідчать про те, що із здоров'ям дітей, особливо шкільного віку, склалася жаклива ситуація [2].

Треба підкреслити такі особливості негативних змін здоров'я школярів у сучасних умовах, як і стрімке зростання кількості хронічних соціально значущих хвороб; зниження показників фізичного розвитку; зростання межових відхилень та пограничних станів; збільшення порушень у репродуктивній системі; збільшення кількості дітей, які можуть бути віднесені до груп високого медико-соціального ризику.

В основі погіршення здоров'я - цілий комплекс соціально-економічних причин, серед яких не останню роль відіграє недосконалість існуючої системи медичного обстеження дітей та підлітків: погіршення якості харчування, забруднення навколишнього середовища ("техногенні перевантаження"); збільшення стресових ситуацій у житті школярів та інше [3].

Метою дослідження є моніторинг та порівняльний аналіз захворювань за нозологіями школярів Маріуполя зі студентами 1-4 курсів денної форми навчання Маріупольського державного університету, які мають певні відхилення здоров'я (віднесені до спеціальних медичних груп (СМГ), або звільнені від практичних занять з фізичного виховання).

Завдання. 1. Дослідити стан фізичного здоров'я учнів загальноосвітніх шкіл Маріуполя та студентів 1-4 курсів денної форми навчання МДУ.

2. Провести розрахунок з приводу того, які саме захворювання за нозологіями домінують та призводять до значного погіршення здоров'я учнівської та студентської молоді.

Об'єктом дослідження стали учні загальноосвітніх шкіл міста Маріуполя та студенти 1-4 курсів денної форми навчання усіх спеціальностей МДУ, які за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп або звільнені від практичних занять з фізичного виховання.

За результатами дослідження загальна кількість студентів, які за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп або звільнені від практичних занять з фізичного виховання склала 186 осіб. Це в середньому 7,3% від загальної кількості студентів.

В 2010/11 навчальному році в 1130 загальноосвітніх закладах Донецької області навчаються 330 тисяч школярів. У Маріуполі — 34477 осіб, для порівняння: в 1995/96 навчальному році - 651,5 тисячі, в 2000/01 – 573,7 тисячі, в минулому навчальному році 2009/10 – 347,5 тисячі. Таким чином, за останній рік школярів стало менше на 17,5 тисячі, або на 5%, а за 15 років – майже в два рази, за даними Головного управління статистики в Донецькій області. Таке скорочення контингенту школярів являється наслідком тривалого спаду народжуваності. З 2002 року відбувається щорічне підвищення народжуваності, тому в цьому році першокласників 34,2 тисячі, що більше на 1,2 тисячі, або на 3,6%. У Маріуполі зараз навчається 3617 першокласників [4].

Не зважаючи на позитивну тенденцію зросту народжуваності в останні роки слід відзначити про негативну тенденцію зростання захворюваності дітей не залежно від віку.

Згідно з розпорядженням Міністерства освіти і Міністерства охорони здоров'я, кожний школяр перед початком учбового року повинен пройти обов'язкове медобстеження, що включає пробу Руф'є, з метою визначення його у відповідну групу для занять фізкультурою [1]. Такий розподіл планували провести до 1 жовтня, потім цей термін було подовжено до 1 грудня[4].

На початок навчального року обстеження в Маріуполі пройшло лише 13% дітей, але і ця кількість обстежених виявила низький рівень фізичної підготовки. В основну групу для занять фізкультурою потрапляє лише 10-15 % школярів, інших розподіляють в групи з більш низьким навантаженням - підготовчу і спеціальну. Проте є в цьому певний парадокс: поганий рівень витривалості часто виявляється у дітей, страждаючих гіподинамією через сидячий спосіб життя. І, замість того, щоб більше рухатися, їм наказують ще більш полегшений варіант фізичних навантажень, ніж був. Викликають подив і записи в медичних довідках: «дозволено відвідувати уроки фізкультури» або «дозволено бути присутнім на уроках фізкультури». Але, погодьтеся, відвідувати, а тим більше, бути присутнім, і займатися - зовсім не одне і те ж.

Для порівняння за даними статистики Міністерства охорони здоров'я України, здоровий лише один з десяти випускників середньої школи [5]. В 2009-2010 учбовому році на диспансерному обліку (діти, які мають хронічні захворювання) міста Маріуполя перебували 459 школярів, що на 55 чоловік більше в порівнянні з попереднім роком, що складає ріст захворюваності на 12%. Серед захворювань маріупольських школярів лідирують хвороби опорно-рухового апарату на другому місці – захворювання органів зору». І не дивно. Показник рівня штучного освітлення в середніх учбових закладах Маріуполя відстає від норми на 20 %. А при виборі шкільних меблів – парт, столів, стільців - не враховуються вік і зростання дитини. Крім того появи проблем з хребтом сприяють шкільні сумки, вага яких значно перевищує гігієнічні нормативи[4].

Третє місце серед захворювань школярів традиційно займають хвороби шлунково-кишкового тракту. Фахівці вважають, що перебування в шкільних стінах вимагає дворазового гарячого харчування. В Маріуполі за словами головного педіатра міста Ольги Дерюгіної, другий гарячий обід одержують лише діти-сироти і діти з малозабезпечених сімей 1-4-х класів, які відвідують групи продовженого дня. Інші снідають різноманітним шкідливим для шлунку фаст-фудом: гамбургерами, пиццей, чіпсами, сухарями, запиваючи все це не менше шкідливою газованою водою[4].

До речі, існує асортимент для шкільних буфетів, що рекомендується. Він включає молоко, кисломолочні продукти, соки, вітамінізовані напої, а також фрукти і овочі, що пакуються і пастеризовані. Тобто продукти сприяючі збереженню і зміцненню здоров'я школярів, але дотримуються даних вимог зовсім не всі шкільні буфети.

Найбільш поширеним захворюванням у студентів МДУ є вегето-судинна дистонія (ВСД) – 38%. На другому місці – порушення опорно-рухового апарату – 31%, захворювання серцево-судинної системи – 19% [7].

Висновки. Фахівці б'ють тривогу - з кожним роком здоров'я дітей шкільного віку погіршується. Причину слабого здоров'я школярів медики бачать в тому, що левову частку часу діти проводять в учбових аудиторіях - сидять за незручними партами, вчаться в погано освітлених приміщеннях, нашвидку приймають неякісну їжу в шкільних буфетах. Ще однією бідою співробітники держсанепіднагляду вважають шкільне навантаження, що перевищує фізіологічні норми.

Основні захворювання, як у школярів так і у студентів МДУ однакові. Але у дітей шкільного віку перші три місця займають захворювання опорно-рухового апарату, органів зору та шлункового тракту. У студентів МДУ до першої трійки увійшли вегето-судинна дистонія, порушення опорно-рухового апарату та серцево-судинної системи. Також слід зазначити, що показник у відсотках кількості звільнених від основних занять з фізичного виховання до загальної кількості осіб у школярів міста значно перевищує показники студентів університету. Це свідчить, що рівень захворюваності серед школярів минулих років та сьогодні зростає.

Для виправлення цієї негативної тенденції в загальноосвітніх закладах необхідно вжити такі заходи: а) роботу по підвищенню валеологічної освіти батьків; б) проведення регулярних заходів щодо збалансованого розумового та фізичного навантаження, які зменшують статичне перевантаження, підвищують силу, реакцію, витривалість, розумову працездатність, формують та коригують поставу, запобігають розладам зору тощо; в) застосування різноманітних фізичних факторів та методів психологічної корекції та реабілітації.

Література

1. Наказ МОЗ України, МОН України № 518/674 від 20.07.09 року «Про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» [Електронний ресурс] / Інформаційний портал osvita.ua. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4589.

2. Квашніна Л. В. Нові підходи до оцінки стану здоров'я і діагностики ранніх його порушень у дітей шкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук. – К., 2000. – 36 с.

3. Дорохов Р. М. Соматотипування дітей і підлітків для занять фізичною культурою і спортом / Р.М. Дорохов, В.Г. Петрухін, М.В. Барашкін. – Слов'янськ: «Промінь», 1992. – 47 с.

4. В Мариуполе девять детей из десяти – больны [Електронний ресурс] / Інформаційний сайт міста Мариуполя 0629.com.ua. – Режим доступу: <http://www.0629.com.ua/news-9563.html>

5. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/>.

6. Міронов А.О. Аналіз та систематизація хвороб за нозологіями у студентів спеціальних медичних груп та звільнених від практичних занять з фізичного виховання в МДГУ / А.О. Міронов, С.І. Федотенко, Л.І. Симоненко: матеріали XII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДГУ (Мариуполь, 5 лютого 2010 року). – Мариуполь: МДГУ, 2010. – 405 с.

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Проблема впливу різних факторів на розвиток окремих сторін Я- концепції людини для психології не нова. Її вивченням займалися такі вчені, як Л.С. Виготський, В. Джеймс, В.М.Слущкий, З. Фрейд, Ч. Кулі, С.Куперсміт, Дж.Мід, К.Роджерс, М. Розенберг та інші. Однак найбільш інтенсивно це питання стало розроблятися в останні десятиліття, у руслі створення умов, які сприяють розвитку особистості, побудови гуманістичного освітнього простору, удосконалювання технологій та методів навчання [1]. У зв'язку з цим особливу актуальність набувають дослідження, присвячені вивченню психологічних механізмів формування Я-концепції дітей на різних вікових етапах. Слід зазначити, що більшість таких робіт виконано на матеріалі дошкільного й підліткового віків, що пов'язано з найбільш помітними змінами, які відбуваються в дані періоди розвитку. В аспекті теми даного дослідження ми приділили більше уваги факторам, що впливають на розвиток Я-концепції в молодшому шкільному віці.

Досліджуваний віковий період являє собою особливий щабель дитячого розвитку, що виражається в дозріванні інтелектуальних структур дитини, перебудові основних сфер взаємин і розвитку на цій основі системи уявлень молодшого школяра про себе [2].

Незважаючи на те, що період молодшого шкільного віку прийнято вважати стабільним періодом, він містить у собі приховані можливості розвитку й підготовляє виникнення складних форм самосвідомості в підлітковому віці. Так, у ході навчальної діяльності, що є провідною на даному етапі розвитку, формуються основні новоутворення віку в інтелектуальній (рефлексія, внутрішній план дій, елементи абстрактного мислення) і в особистісній (самооцінка, самоконтроль, самостійність і відповідальність) сферах [3]. Під впливом життя в колективі, навчальних завдань, суспільних доручень та інших соціально оцінюваних видів діяльності дитини відбувається зміна її життєвої позиції, розвиваються нові взаємини з оточуючими людьми, формуються ціннісні настанови й, нарешті, заставляється ряд відносно стійких якостей особистості (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін та ін.).

Зміни, що з'являються в молодшому шкільному віці, багато в чому визначають розвиток Я-концепції дитини, зокрема, її уявлення про себе, рівень самоприйняття й, відповідно до цього, характер інтерпретації дитиною подій, які відбуваються навколо [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що протягом молодшого шкільного віку накопичуються психологічні резерви для подальшого становлення Я-концепції в отрочстві. Тому нам представляється важливим розглянути основні механізми формування Я-концепції, що набуває особливого значення в період 7- 10 років.

Особливі соціально-психологічні умови, що впливають на розвиток досліджуваного особистісного утворення, з'являються в школі, де дитина вступає в іншу систему відносин з дорослими й однолітками. Тому в даний період необхідна своєчасна перебудова комунікативної діяльності дорослого (зокрема, батьків) з дитиною і її гармонічне сполучення з новою провідною діяльністю.

Також важливу роль у період навчання дитини в початковій школі починають відігравати відносини в сфері „дитина-вчитель”.

Дослідження показали, що навчальне співробітництво молодших школярів з однолітками не тільки сприяє розвитку рефлексивності, критичності й обґрунтованості самооцінки, але й впливають на оцінку дитиною тих якостей своєї особистості, які обумовлюють продуктивність спілкування. Крім того, співробітництво в навчальній роботі розширює й удосконалює знання дитини про саму себе й однолітків, а також виступає як

механізм самоконтролю, чим детермінує формування самооцінки учнів та її позитивні зміни [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що в молодшому шкільному віці спілкування з однолітками та вчителем виступає як основний фактор, що впливає на розвиток Я-концепції дитини за умови правильно організованої взаємодії в сферах „дитина – вчитель” і „дитина – однолітки”.

Зі вступом дитини до школи результати навчання в школі стають мірилом її успішності або неуспішності. Оцінка успішності дій і проявів, розглянутих через призму ідентичності, - наступний фактор, що впливає на розвиток Я-концепції. На думку Р.Бернса, індивід відчуває задоволення тому, що він успішний саме в значимій для нього діяльності. Для молодшого школяра такою діяльністю стає систематично організована навчальна діяльність [4].

Отже, оцінка успішності виконуваної учнем діяльності може розглядатися як засіб підвищення або зниження його компетентності, і отже, впливати на самосприйняття дитини.

На основі аналізу й оцінки об'єктивних особливостей своєї поведінки й діяльності відбувається формування самосвідомості в цілому. Л.І.Божович стверджує, що дитина „поступово починає виділяти ті або інші якості з окремих видів діяльності й вчинків, узагальнювати їх і осмислювати спочатку як особливості своєї поведінки, а потім як відносно стійкі якості своєї особистості” [6].

За результатами психодіагностичного дослідження вад особистісного розвитку можна зробити висновки, що найбільше учнів з низьким рівнем виразності вад особистісного розвитку в групі з високим рівнем розвитку Я-концепції (тривожність – 20%, імпульсивність – 20%, агресивність – 60%, схильність до нечесної поведінки – 60%, асоціальність – 80%, замкнутість – 40%, екстернальність – 20%). Тобто в даних учнів ці вади можна вважати відсутніми. Відповідно в групі дітей з середнім рівнем розвитку Я-концепції (тривожність – 10%, імпульсивність – 20%, агресивність – 45%, схильність до нечесної поведінки – 65%, асоціальність – 80%, замкнутість – 60%, невпевненість – 5%, екстернальність – 5%, естетична нечутливість – 10%). В групі дітей з низьким рівнем розвитку Я-концепції (тривожність – 0%, імпульсивність – 0%, агресивність – 33%, схильність до нечесної поведінки – 33%, асоціальність – 67%, замкнутість – 33%, невпевненість – 0%, екстернальність – 0%, естетична нечутливість – 0%).

Високий рівень виразності вад особистісного розвитку переважає в учнів з низьким рівнем розвитку Я-концепції тільки за деякими шкалами: імпульсивність – 33% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 5%, з високим – 20%), агресивність – 33% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 15%, з високим – 0%), естетична нечутливість – 33% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 5%, з високим – 20%).

А високий рівень виразності вад особистісного розвитку переважає в учнів з високим рівнем розвитку Я-концепції за такими шкалами: тривожність – 20% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 5%, з низьким – 0%), схильність до нечесної поведінки – 20% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 5%, з низьким – 0%), асоціальність – 20% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 5%, з низьким – 0%), замкнутість – 20% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 5%, з низьким – 0%), невпевненість – 80% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 50%, з низьким – 67%), екстернальність – 20% (в групі з середнім рівнем розвитку Я-концепції – 5%, з низьким – 0%).

За результатами психодіагностичного дослідження зовнішніх детермінант розвитку Я-концепції бачимо: середні показники в групах з різним рівнем розвитку різняться незначно. Стосунки з вчителем: в учнів з низьким рівнем розвитку 1,5 бали, з середнім – 1,9, з високим – 2 (1 бал – погані стосунки, 2 бали – нормальні стосунки, 3 бали – добрі стосунки). Соціометричний статус відповідно: 1,7; 2,1; 2,6 (1 бал – низький статус, 2 бали – середній, 3 бали – високий). Рівень навчальної успішності: 2,7; 2,8; 3,6 (2 бали – низький рівень, 3 бали – середній, 4 бали – високий). Стосунки з батьками та стилі виховання практично однакові.

За допомогою кореляційного аналізу виявлено значущий позитивний зв'язок Я-концепції з рівнем навчальної успішності (коефіцієнт Пірсона: 0,48). А з вадами

особистісного розвитку (асоціальність та естетична нечутливість) спостерігається негативний зв'язок (коефіцієнт Пірсона відповідно -0,38 та -0,44).

Таким чином, можна зробити висновок, що взаємодія в діаді „вчитель – учень” повинна бути особистісно орієнтованою, гуманістичною, спрямованою на саморозвиток дитини й сприяти становленню в дитини позитивної Я-концепції.

Література

1. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції / О.Є. Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 345 с.
2. Психология человека от рождения до смерти / Под. ред. А.А. Реана. - М., 2003. – 405 с.
3. Ананьев Б.Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека / Б.Г. Ананьев // Избр. психол. тр.: В 2 т. - М., 1980. – 247 с.
4. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р.Бернс. - М., 1986. – 385 с.
5. Захарова А.В., Нгуен Тхай Тхой. Развитие знаний о себе в младшем школьном возрасте / А.В. Захарова, Нгуен Тхай Тхой // Новые исследования в психологии. - 1987. - №1. – С. 96-102.
6. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. - М., 1968. – 152с.

УДК 316:37 (477)

Трофимова Е. А., ассистент

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМЫ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

В Украине происходит снижение материального благосостояния значительной доли семей. Отсутствие нормальных условий для материнства провоцирует повышение стрессовых ситуаций, усиление в экономической и социальной сферах дискриминации по признаку пола. Застойная экстремальность условий жизни ведет к нарастанию в обществе пограничных и психопатических реакций и состояний, жестокости и агрессивности по отношению к более слабым. Это выражается в росте масштабов внутрисемейного насилия, брутальных преступлений против женщин. В нашем обществе, не вполне избавившемся от традиционных взглядов, даже у ряда представительниц женских движений можно наблюдать черты подчиненности патриархальному стереотипу. Присутствующие во многих семьях патриархальные традиции способствуют тому, что женщины нередко оказываются в подчиненном положении, что ведет к возникновению различных форм насилия по отношению к ним. Проблема насилия в семье имеет ярко выраженный гендерный характер.

В настоящее время сохраняется ситуация игнорирования самой необходимости глубокого и всестороннего научного изучения насилия в семье, которое постоянно воспроизводилось в прошлом и присутствует до сих пор в определенной части семей. В современном обществе остается потребность в изучении проблемы насилия в семье, особенно по отношению к женщинам. Во многих исследованиях глубоко не раскрываются исторические и социальные основания распространения насилия в семьях. В них основное внимание сосредоточено только на изучении личностных особенностей субъектов и объектов насилия.

Важность анализа данной проблемы состоит в том, что насилие представляет собой взаимодействие не только между субъектом и объектом насилия, но и социальными группами, общностями, которые в той или иной форме допускают возможность применения насилия. Личность, столкнувшаяся с ситуацией семейного насилия, вынуждена вырабатывать особые модели поведения, чтобы разрешить конфликт. Пострадавшими от насилия в семье, как правило, оказываются женщины. Поведение женщин обусловлено целой совокупностью социокультурных, социально - экономических, психологических,

личностных факторов, определяющих выбор вариантов действий по сохранению себя, детей, семьи в условиях жесткого принуждения к неприемлемому для нее существованию.

Психологические аспекты проблемы насилия представлены в работах Л. Берковица, С. Истомина, Р. Роджерса, С. Розенцвейга, З. Фрейда, Э. Фромма, и др. Понимание насилия и принуждения в отношении личности как значимой социальной проблемы представлено в публикациях Л. Берковица, Т. Гоббса, А. Гуссейнова, Т. Забелиной, В. Остроухова, М. Писклаковой, П. Сорокина, Э. Фромма и др. Существенное значение для понимания природы насилия имеют исследования, связанные с изучением сущности конфликта и особенностей поведения личности в конфликтной ситуации: Ф. Бородкина, Н. Вдовиной, А. Здравомыслова, В. Казакова и др. Проведенные исследования позволили более отчетливо понять особенности насилия в современном обществе как одного из средств разрешения конфликтной ситуации. Вопросам исторических традиций семейного насилия посвящены работы Н. Араловец, В. Безгина, Э. Васильевой, С. Голода, Ю. Гончарова и др [2]. Представленные исследователи выявили исторические корни насилия в семье, в своих работах они раскрывают длительный процесс формирования неравных отношений в семье, приводящий к насилию. Динамика насилия в семье, его масштабы и причины изучены в трудах Л. Берковица, И. Горшковой, Т. Забелиной, О. М. Здравомысловой, А. Н. Ильяшенко и др. Особую ценность для анализа поведения женщин в ситуации насилия представляют исследования, посвященные преодолению трудной жизненной ситуации, в качестве которой выступает ситуация насилия в семье: Е. Балабановой, В. Бодрова, Е. Коржовой, И. Малкиной-Пых. В них выделены особенности гендерного поведения женщин в сложной жизненной ситуации. Особенности действий женщин в ситуации насилия рассматривают ученые: Л. Келли, А. Лысова, Е. Потапова, А. Синельников и др. В их работах проводится анализ готовности женщин к сохранению отношений с субъектом насилия, обусловленной патриархальными взглядами и традициями [1].

Принуждение женщин рассматривается как одна из древнейших и наиболее укоренившихся в социуме форм насилия. Некоторые виды насилия выступают обязательным условием обеспечения нормальной жизни общества в настоящее время. Например, в том случае, когда одни группы создают опасность для мирного существования других общностей. Другие виды насилия, в том числе гендерное насилие, связаны с воспроизводством старых установок и стереотипов и требуют выработки ненасильственных способов согласования интересов индивидов и социальных групп.

В современном обществе сформировался своеобразный конфликт ценностей, когда женщина уже не хочет выполнять только роль жены и матери, но и не может полностью игнорировать складывающиеся веками стереотипные представления о своей гендерной роли в семье. Семья выступает тем социальным институтом, в котором конфликты, связанные с использованием разных видов насилия, приобретают особую остроту и выраженный гендерный характер. Именно семья представляет собой сферу жизнедеятельности человека, в которой тесно переплетаются биологические, психологические, социальные, культурные интересы супругов, родителей и детей, расхождение в которых может привести к насилию.

Сохранение патриархальных обычаев обнаруживается при социологическом анализе выполнения семьей своих основных функций. Выявлено, что насилие возникает при отказе кого-то из членов семьи выполнять свои обязанности, следовать определенным исторически сформированным и культурно одобряемым нормам поведения и является особым способом восстановления традиционных, основанных на принципах иерархического построения власти, семейных отношениях. Вступая в брак, люди часто оказываются не готовыми к постоянной работе по согласованию своих переживаний, интересов, действий, что значительно повышает вероятность частых конфликтов и применения разных видов насилия для их разрешения [1].

В соответствии с современными социальными и культурными нормами признается использование в конфликтной ситуации моральных аргументов, но не физической силы для

его разрешения. Отсутствие системы обучения супругов конструктивному ненасильственному разрешению конфликтов ведет к сохранению практики применения разного по силе и форме принуждения. К тому же социализация мужчин в силу исторически сложившихся традиций включает освоение мальчиками различных форм насилия для разрешения конфликтной ситуации. Воспитание девочек до сих пор во многих семьях ориентировано на подчиненное положение женщин мужчинам в семье. Особенностью семейного насилия является его процессуальный и системный характер, который проявляется в повторяющихся в течение определенного времени насильственных действиях, как правило, включающих в себя несколько видов насилия. Неоднократное их повторение исключает возможность разрешения возникшего противоречия путем переговоров, компромиссов, так как в основе отдельного случая насилия лежит не конкретная проблема, а привычный способ коммуникации членов семьи. Все попытки женщин сопротивляться принуждению, осуществляемому внутри семьи, наталкиваются на насилие. Постоянное семейное насилие влияет на выработку особых типов и моделей поведения пострадавших женщин. В ситуации насилия у женщины имеется два основных варианта поведения: приспособление, связанное с системой уступок, и сопротивление, направленное на наказание мужа, совершающего насилие, и защиту себя. Выявлены основные факторы, влияющие на выбор определенной линии поведения пострадавшей женщиной к ним относятся интенсивность и вид насилия, которому подвергается женщина, само содержание конфликта, предшествующего насилию, а также патриархальные или эгалитарные ценности, которых придерживается женщина [2]. Линия поведения женщины в ситуации насилия формируется постепенно. При первых проявлениях насилия женщина пытается выявить причины происходящего. Если насилие принимает устойчивый характер, то выяснение его причин теряет смысл, женщина привыкает к подобному поведению мужа. В поведении мужчины при взаимодействии с женой, напротив, происходит нарастание агрессии и неудовлетворенности по любому поводу. Ситуацию насилия могут провоцировать неудачи, возникающие на работе, отсутствие в семье желаемого для мужчины поведения со стороны жены и детей, принятие спиртных напитков и т.п. Стремясь избежать насилия, женщина пытается ориентироваться в своем поведении на результат, которого добивается муж. Прибегая к насилию, он нередко не может объяснить причины своего поведения. Основываясь на опыте семейной жизни, женщина понимает, что насилие направлено на установление отношений подчинения мужу. В этой ситуации для нее важно определить степень подчинения, которой хочет добиться муж. «Совладающее поведение», трактуемое как готовность женщины преодолевать возникшие жизненные трудности путем адаптации к создавшейся ситуации [3]. Приоритет сохранения брачных отношений, статуса замужней женщины, семьи приводит к необходимости особых форм приспособительного поведения. Форма насилия в значительной мере детерминирует возможность его принятия женщиной. Совладающие позиции определяются тем, в какой форме принуждение со стороны мужа представляет опасность для жизни и здоровья женщины. Наименьшая степень принятия принуждения возникает в случае физического насилия, если оно не ведет к угрозе здоровью и жизни. Высокая терпимость женщин проявляется в отношении сексуального и экономического насилия. Средняя терпимость проявляется в принятии женщинами психологического насилия. Приспособительное поведение определяется тем, что женщина не рискует обострять ситуацию, поэтому соглашается с теми условиями совместной жизни, которые предлагает муж. Отказ от подчинения происходит, как правило, когда попытки изменить позицию мужа с помощью диалога, компромисса оказываются безуспешными, и возникает угроза для жизни и здоровья женщины или ее детей.

Такое положение дел объясняется тем, что наше общество, как и все исторические цивилизации, является патриархальным. Это означает, что существует идеологическая и политическая, система, в которой женское всегда подчинено мужскому и в котором мужчины силой, прямым подавлением или через ритуалы, традиции, закон, язык, обычаи, этикет, образование, разделение труда определяют, какую роль должны или не должны

женщины играть. Таким образом, именно неравенство полов, которое, прежде всего, дискриминирует женщину, ведет к гендерному насилию, а домашнее насилие над женщинами - это только отдельный вид гендерного насилия, составная часть насилия над женщинами, на гендерной основе. Во всем мире женщины страдают от насилия только потому, что они принадлежат к женскому полу в обществе, которое принимает и узаконивает дискриминацию женщин.

Литература

1. Ажгихина Н.И. Молчание питает насилие, или Частная жизнь российской женщины /Н.И. Ажгихина, Н.И. Абубикирова /. - М., 2003. - 320 с.
2. Выгодская А. В. Насилие в семье как фактор деформации жизненной стратегии /А. В. Выгодская// Известия Уральского государственного университета. Сер. 2. Гуманитарные науки. — 2008. — Вып. 16. – №59. — С.309-316.
3. Выгодская А. В. Преодоление насилия: опыт пострадавших женщин /А. В. Выгодская//Домашнее насилие: мониторинг и анализ на примере Свердловской области: сборник исследований. — Екатеринбург, 2008. — С. 54-64.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

УДК 371.134(025)

Мараховська Н.В., кандидат педагогічних наук

**WAYS OF DEVELOPING PROFESSIONAL IDENTITY OF PROSPECTIVE FOREIGN
LANGUAGE TEACHERS**

The modern system of education requires the teacher as an ethical, charismatic, transformational leader who is able to organize his pupils into a coherent team and to develop individuals within it, besides, he should be a good communicator, be proactive, be able to use his talents creatively, be innovative and at the same time, willing to accept his pupils' ideas and new solutions of existing problems. That presupposes developing professional identity of prospective foreign language teachers in learning process of H.E.I.

A. Epstein [1, 101] defines identity as the process by which the person seeks to integrate his various statuses and roles (in our case professional ones), as well as his diverse experiences, into a coherent image of self. British researchers [2-4] stress that teachers' professional identity implies both a cognitive psychological and a sociological perspective: people develop their identity in interaction with other people (sociological perspective), but express their professional identity in their perceptions of 'who they are' and 'who they want to become' as a result of this interaction (cognitive psychological perspective).

Professional identity formation and development are individual maturation processes that begin during one's training for the profession, evolve during entry into the profession, and continue to develop as the practitioner identifies with the profession. These processes can be viewed as the experiences that help the practitioner wed theory with reality in the direction of greater flexibility and openness.

However, ways or methods of developing professional identity of prospective foreign language teachers have not been studied enough in psychological and pedagogical literature. We suggest introducing special pedagogical workshops into education process that are designed as a "warm-up" training course before pedagogical practice of prospective foreign language teachers. At the first lesson a teacher-trainer diagnoses students' leaders' and professional qualities with the help of special tests (Teaching Style Questionnaire, Moral Dilemmas, the adapted version of the Spiral Dynamics test) and individual questionnaires worked out by the teachers. So the given training course performs diagnostic, motivating, educational and communicative functions and includes practical activities with the insertions of theoretical information (the basic theoretical knowledge in Pedagogics and Methods of Teaching have been acquired by the students already).

Innovative techniques stimulate and challenge students; special communicative oral and written activities include role plays, case studies, psychodramas, brainstorming, discussions, lesson planning snakes and ladders, atmosphere and option games, mazes, relaxation and concentration exercises, observation and trust-building exercises, activities focusing on non-verbal communication and spatial awareness, expressive voice and sound work, presentations, etc. The given activities build trainees' confidence and self-esteem, uncover their intellectual and emotional discovery and help them develop their professional identity in a wide range of pedagogical situations. The students learn to perform teacher-manager's roles of a controller, an assessor, a prompter, a participant, a resource, a tutor, a silent observer, etc.

We strongly believe that pedagogical practice is a discovery process, so it is necessary to involve students into challenging multi-skill projects which put them in the centre of the task. While gaining professional experience the students absorb and assimilate necessary information, collect the material, work on their research, survey, production and organizational projects and after practice present their "end product" in the oral or written form – as the student's presentation

alongside with demonstration of audio-visual means, charts, diagrams, tables, photographs, or as an article, a guide, a digest, recommendations, posters, etc. Traditional review documents should be substituted for the special Pedagogical Portfolio. It is “a file containing documents illustrating pedagogical competence” [6, 47]. It includes the following personal and professional development planning and performance issues:

- 1) lesson and extra-curricular activities plans, a list of achievements, experiences and activities in school (relevant school events, development time with other staff, meetings and exchanging experience with fellow-students);
- 2) self-evaluation critical review as a form self-reflection and evaluation;
- 3) application to thinking and practice as the recording of new understandings, knowledge, skills or concepts; personal and professional changes;
- 4) decision-making (goal setting) as a form of development planning for the further personal, individual professional, teacher-practitioner and leader’s growth.

The Portfolio includes a special diary which is kept by the students during the practice. In the diary they analyze their problem areas in teaching as well as professional changes and progress. The entries of the diary are the following: *Thoughts about lessons/activities, Problems or difficulties, Reflection of my teaching experience, the strategies used, Monitoring of performance and plans for improvement, Personal views and opinions*. Such diaries are a valuable source of information providing a teacher-supervisor with the constant feedback. The results of students’ individual projects and their “end products” are also added to the Portfolio and serve as confirmation of leader’s and pedagogical competence. As it has been mentioned above, the end products can be represented as formal reports or, more preferably, as scrapbook collections of writing and pictures (photographs), statistics, video and audio materials.

The final lesson of “Pedagogical Workshop” should be conducted after pedagogical practice. So it is the students’ review which is based on the SWOT analysis (analysis of Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats). M. McArdle [5] states that SWOT develops students’ reflective thinking and really helps them analyze their teaching experience in a practical constructive way. Thus, defining the potential of their strengths and opportunities while reducing the possible effects of their weaknesses and threats, the trainees develop necessary leader’s qualities and professional competence.

At the same time this lesson is a forum in which the students report on the results of their practice, present their research works, explore ideas, in general, share their recently acquired professional experience in a friendly atmosphere. The Forum is also a platform for students to raise questions and solve professional problems they faced together with their peers as well as with their teacher. Furthermore, the students complete Teacher Development Resource Book presenting their own didactic materials – texts, assignments, visualization means and handout, audio and video recordings. The Book is kept at the chair and serves as a professional guide to the next generation of senior students.

Thus, conducting pedagogical workshops helps develop students’ professional identity in interaction with their peers and teachers and promotes their self-cognition as future professionals.

Жирепарыпа

1. Ethos and Identity / A. Epstein. – London : Tavistock, 1978. – 245 p.
2. Henkel M. Academic Identities. Policy Change in Higher Education / M. Henkel. – London and Philadelphia : Jessica Kingsley Publishers, 2000. – 184 p.
3. James N. Teacher Professionalism, Teacher Identity : How Do I See Myself? / N. James. - University of Leicester, School of Education, 2003. – 158 p.
4. Kahan S. Engagement, Identity, and Innovation: Etienne Wenger on Communities of Practice / S. Kahan // Journal of association leadership – London, 2004. – P. 38-39.
5. McArdle M. Using a SWOT Analysis in Teaching Practice / M.McArdle // The Teacher Trainer. - N 1 – UK, 2003. – P. 8-10.

6. Rodriguez-Farrar H. B. The Teaching Portfolio: a Handbook for Faculty, Teaching Assistants and Teaching Fellows / H. B. Rodriguez-Farrar. – Brown University: Harriet Sheridan Center for Teaching and Learning, 2006. – 144 p.

УДК 378.147:811.111(043)

Попова Е.Н., старший преподаватель

МОТИВАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Знание иностранных языков даёт возможность устанавливать образовательные, культурные и профессиональные контакты. Для того чтобы влиться в единое социокультурное пространство, требуются специалисты, владеющие иностранными языками. Особенно важно владение английским языком — языком международного общения. Основная научная литература является англоязычной, общение специалистов в различных формах осуществляется, в основном, на английском языке, пользование компьютером, в частности интернетом, невозможно без знания данного языка.

Несмотря на необходимость знания иностранного языка специалистами различных сфер деятельности и понимание его значимости, выпускники неязыковых вузов недостаточно хорошо им владеют. Причин, объясняющих это явление, много, но одной из основных является низкая мотивация изучения этого предмета.

Важность формирования мотивации изучения иностранного языка подчёркивается многими учёными (А.А. Алхазисвили, Н.И. Гез, П.Б. Гурвичем, И.А. Зимней, А.А. Леонтьевым, В.Л. Скалкиной, Е.И. Пассовым, Э.П. Шубиной и др.). Имеется ряд исследований, в которых рассматриваются различные аспекты указанной проблемы. Мотивация – это внутренняя движущая сила, которая подталкивает человека на совершение активных действий в ситуациях, когда он обычно медлит, бездействует, откладывает, или долго настраивается. Мотивация – это совокупность причин психологического характера, объясняющих поведение человека, его начало, направленность и активность[1]. Мотивация бывает внешней и внутренней. Внешняя мотивация вызывается внешними факторами: другими людьми или определенными событиями. Примером может служить необходимость сдать зачет или экзамен, или наоборот – возможность получить дополнительный балл в случае достижения положительного результата. Так называемый метод «кнута и пряника» также относится к внешней мотивации. Этот вид мотивации вызывается быстрее, но, как правило, быстро проходит после исчезновения или ослабления фактора, который ее вызвал. Внутренняя мотивация - это мотивация, которая возникает в человеке под воздействием собственных мыслей, стремлений, потребностей, подкрепленных эмоциональными переживаниями, в результате которых появляется осознанная внутренняя необходимость совершения определенных действий и достижения конкретных результатов.

Как выработать и сохранять длительное время внутреннюю мотивацию при изучении иностранного языка. Можно порекомендовать студентам создать список «побуждающих причин». Взять листок бумаги и выписать все причины, ради которых стоит выучить интересующий язык, а также все преимущества, которые в итоге они получают, проставить каждому пункту рейтинг, характеризующий степень его важности и упорядочить их от более важных до менее значимых. Разбить цель на подцели. Выучить иностранный язык – цель слишком отдаленная во времени, ее сложно «пощупать» и проанализировать степень продвижения к цели.. Чтобы не происходило ослабление интереса к обучению, а следовательно и ослабление внутренней мотивации, нужно разбить весь путь к достижению цели на определенные подцели, а те в свою очередь - на конкретные шаги, которые можно осуществлять в течении одного занятия. Это даст возможность видеть в любой момент на сколько вы приблизились к своей цели, а также оценить уже полученные результаты. Ничто не может промотивировать лучше, чем видение того, что усилия приносят результаты.

Существует ряд имеющихся противоречий, не позволяющих разрешить полностью проблему поддержания мотивации:

- это большой объём информации, возможность использовать зарубежные источники, общаться с коллегами из разных стран и низкий уровень владения иностранным языком выпускниками вузов;

- необходимость изучения иностранного языка будущими специалистами и малое количество учебных часов, не позволяющих использовать адекватные методики, способствующие положительной динамике мотивации изучения иностранного языка у студентов неязыковых специальностей.

Развитию мотивации изучения иностранного языка у студентов неязыковых специальностей способствуют две взаимосвязанные группы условий:

- условия, влияющие на формирование внутренней мотивации (профессиональный интерес и осознание практической и теоретической значимости получаемых знаний для будущей профессиональной деятельности; особенности будущей профессиональной деятельности; уровень профессиональной подготовленности преподавателя; эмоциональная насыщенность занятий и др.);

- условия, влияющие на формирование внешней мотивации (создание ситуации успеха, или осознание неудачи и ее причин, соревновательность занятий, коммуникативная направленность занятий).

Психологические исследования убедительно показали, что формирование мотивации прямым образом зависит от содержания обучения [2]. Так введение на старших курсах профессионально ориентированных текстов, необходимой для делового общения лексики, использование аутентичных материалов, текстов из зарубежных учебников по специальности, газетных и журнальных статей, объявлений способствует поддержанию уровня мотивации. Наиболее эффективно, по нашему мнению, использование прагматических материалов, обеспечивающих знакомство с реалиями страны изучаемого языка и отражающих коммуникативные ситуации, близкие к действительности.

Наиболее эффективным для развития мотивации изучения иностранного языка студентами неязыковых специальностей является сочетание следующих подходов: деятельностного, сознательно-коммуникативного, контекстного и «обучения английскому языку в специальных целях».

Основными педагогическими средствами, обеспечивающими формирование мотивации изучения иностранного языка, разработанными на основе трёх моделей контекстного обучения, являются:

- в рамках семиотической модели — коммуникативные упражнения на усвоение лексики, грамматики в пределах темы; работа с основными текстами, коммуникативные упражнения к основным текстам;

- в рамках имитационной модели — отработка речевых клише и штампов, работа с текстами, имеющими профессиональную направленность, коммуникативные упражнения к ним; обучение умениям диалогического общения; освоение профессионально-речевых ситуаций ролевого поведения; заполнение анкет психологического характера; стендовые (устные) доклады;

- в рамках социальной модели — ролевая игра, деловая игра, анализ конкретных ситуаций, симуляция, письменные формы работы.

Новые технологии, применяемые для изучения иностранных языков в настоящее время применяются во многих образовательных контекстах. Среди различных инструментов можно отметить такие как цифровая доска, компьютер, проектор, слайды, караоке, текстовые процессоры и некоторые другие периферийные устройства, которые могут быть использованы для новых методологических задач. Все это способствует не только усилению мотивации, но и возрастанию интереса студентов к способам получения знаний, делает процесс обучения более эффективным, менее монотонным.

Литература

1. Немов Р.С. Психология / Р.С. Немов.- М: Владос,1998. – с. 686
- 2..Талызина Н.Ф. Педагогическая психология/ Н.Ф. Талызина.- М: Academia,1998 .- с.287

УДК 811.111'24'373(043)

Басенко Г. Н., старший преподаватель

РИТОРИЧЕСКАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ В РЕЧИ ЛЕКТОРА

Понятие вариативности является для современного уровня развития языкознания одной из необходимых лингвистических категорий, а ее исследование относится к сфере актуального употребления языка. Изучением проблемы вариативности занимались такие видные лингвисты как: Е.Е. Анисимова, Н.С. Бабенко, Т.Г. Винокур, Г.А. Золотова, Н.Н. Семенюк, А.Д. Швейцер, Н.В. Ярцева. Однако по мере развития общей теории языка формировались разные подходы к изучению вариативности, поскольку она пронизывает всю языковую систему и ее функционирование. Нам бы хотелось остановиться на одном из аспектов данной проблемы – риторическая вариативность. Это аспект, на самом деле, чрезвычайно важен и требует описания личностной парадигмы оратора, в которой определялись бы основные составляющие ораторской деятельности. Она включает *эмос*, *логос* и *пафос*, которые существуют в любой публичной речи и, безусловно, в речи лектора. Лектор вольно или невольно проявит в своей речи нрав, который будет импонировать аудитории или вызовет недоверие. Он обязательно приведет факты и рассуждения, которые убедят или будут оценены скептически. Речь лектора непременно вызовет у слушателей чувства, благоприятные или препятствующие целям лектора. Таким образом, *эмос* – это нравственная (этическая) основа речи; *логос* – это идея, содержательная (логическая) сторона речи; *пафос* – это средство воздействия на аудиторию (психологическая сторона речи). В какой же последовательности лектор должен работать над своей речью?

1. Изобретение (инвенция) предполагает работу над мыслью, отбор содержания: что сказать?
2. Расположение (диспозиция) представляет работу над композицией речи: где сказать?
3. Выражение (элокуция) – этап редактирования речи, шлифовка ее: как сказать?
4. Запоминание (мемория) – как донести текст до слушателя.
5. Произнесение (акция) – общение лектора с аудиторией, кульминация всей деятельности.
6. Рефлексия. Здесь лектор размышляет над речью, анализирует адуци и просчеты, делает выводы на будущее.

Старый английский афоризм гласит: есть люди, которых нельзя слушать; есть люди, которых можно слушать, и есть люди, которых нельзя не слушать. Что необходимо сделать, чтобы студенты не могли не слушать лектора? Риторические приемы устной лекторской речи чрезвычайно разнообразны, сложны и многоплановы, и каждый лектор каждый раз по-новому, в зависимости от разных обстоятельств обращается к тем или иным приемам в соответствии с разными риторическими заданиями. И здесь имеет место такое понятие как риторическая вариативность: изменение высоты тона, диапазона, громкости и скорости речи, не обусловленные синтаксическими правилами речеобразования [1, 84]. Они определяются риторической установкой, намерением оказать целенаправленное воздействие на аудиторию, и являются характерной особенностью академического стиля речи.

Категория вариативности является основной категорией лекторской риторики. Правильная риторическая организация лекции во многом зависит от того, каким образом лектор прибегает к мелодичным модуляциям голоса.

Одним из основных требований к лекторской речи в связи с категорией вариативности является требование просодической дифференциации главного и второстепенного в процессе изложения. Например, для выделения основных положений лектор может использовать риторические паузы, замедление скорости речи, расширение тонального диапазона, повышение громкости. Яркое просодическое выделение достигается с помощью контраста тональных уровней интонационной группы. Между тем, малозначительные в смысловом отношении фразы типа «there is no doubt» выступают как риторически нейтральный фон и характеризуются ускоренным темпом.

Вариативность просодии очень важна для выделения различных композиционных частей лекции, таких как: вступление, изложение материала, отступления и заключения, каждое из которых характеризуется определенным набором просодических модуляций. Так, для вступительной части лекции характерно повышение скорости речи, отсутствие долгих риторических пауз. Переход к основной части сигнализируется долгой паузой, скорость речи замедляется, часто имеет место расширение диапазона.

Замечено, что просодическая вариативность сопровождает специальные риторические приемы, такие как повтор или вопрос. Непосредственный повтор оформляется повышенной громкостью. Постановка проблемы в вопросительной форме оживляет повествование, вводит в монологическую речь элемент диалога, тем самым позволяя привлечь внимание. Просодически риторический вопрос выделяется с помощью расширения диапазона и повышения громкости. В некоторых случаях риторическому вопросу сопутствует последовательность нисходящих тонов и ускорение темпа. Таким образом, лектор диалогизирует свою речь, сам отвечая на поставленный вопрос. Использование в монологической речи лектора вопроса, оформленного яркими и разнообразными просодическими средствами, делает ее более оживленной, выразительной и, как следствие, воздейственной.

Вариации просодических параметров используются лектором для создания самых разных риторических эффектов, одним из которых является «эффект авторской речи» [2, 35].

Таким образом, категория вариативности позволяет лектору решать целый комплекс риторических задач. Во-первых, с помощью модуляций таких просодических параметров как скорость, тональный диапазон, громкость речи становится возможным дифференцировать главное и второстепенное на уровне предложения и сверхфразового единства [3, 17]. Во-вторых, использование просодической вариативности позволяет создавать специальные просодические эффекты, фигуры речи, сопоставление и противопоставление частей высказывания, повтор и риторический вопрос. Все это делает лекцию понятной, эмоциональной, яркой и запоминающейся.

Литература

1. Бабенко Н.С. История языка и модели ее описания/ Н.С. Бабенко. - М.: Институт языкознания, 2003
2. Вершинина Е.Ю. Динамика устной научной филологической речи/ Е.Ю. Вершинина. - М., 1993
3. Долецкая Е. С. Риторика лекторской речи/ Е.С. Долецкая. - М., 1982
4. Юрышева Н.Г. Просодический минимум научного регистра речи/ Н.Г. Юрышева- М., 1990

УДК 372.881.111.1(043)

Улупова О. П., старший викладач

ПРОЕКТУВАННЯ ТА ДЕЯКІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Актуальним завданням для викладача іноземної мови є пошук ефективних засобів для навчання студентів немовних спеціальностей належного рівня сформованості фахової

іншомовної компетенції. Одним з аспектів у цьому напрямку є набуття студентами лексичних вмінь та навичок. Метою цієї доповіді є аналіз можливих напрямків та засобів формування лексичної компетенції студентів.

У ході навчання студентів фахової лексики англійською мовою застосовуються різноманітні технології, щоб забезпечити найсприятливіші умови для формування іншомовної комунікативної компетенції. Як зазначає Л.І.Морська, технологія навчання – це системна категорія, орієнтована на дидактичне застосування наукових знань і підходів

До аналізу та організації навчального процесу з урахуванням іноваційного досвіду викладачів, а також на досягнення максимально високих результатів у розвитку особистості студента з метою формування його професійної компетенції за допомогою сучасних інформаційних засобів[1].

Технологія навчання передбачає системну роботу студента та викладача задля досягнення поставленої мети – оволодіння термінологією, необхідною у майбутній професійній діяльності. Проектування цієї роботи викладачем потребує вміння окреслити коло термінологічної лексики, що є обов'язковою для засвоєння, та необхідних дій та засобів їх виконання через призму власного досвіду, можливостей навчального процесу та з урахуванням досягнень методичної науки та практики.

Першим кроком викладача у ході проектування має бути встановлення лексичного мінімуму, який підлягає засвоєнню студентами. Сьогодні ми маємо так звані частотні словники, сформовані на засадах аналізу різноманітних джерел. Якщо взяти такі словники за основу, то можливо подальше їх формування, враховуючи потреби всього курсу окремої дисципліни, а також розподілення по семестрах. Такий словник має бути організаційним початком при використанні усіх видів учбового матеріалу – підручників, газетних статей та ін.

На початковому етапі викладач також може користуватися частотними списками загального типу, так як перші дві тисячі слів майже цілком з'являються у будь-якому тексті. Щодо термінологічної лексики, то, як свідчать дослідники, вона являє достатньо невеликий відсоток і її вивчення доцільно здійснювати на етапі, коли студенти визначилися з спеціалізацією[2].

Засвоєння лексичних одиниць передбачає вміння створювати нові лексичні одиниці за допомогою суфіксів та префіксів.(Найбільш частотні з них: - ion, -tion, -iation, -sion, -er, -y, -al, -ent, -ful, -ity, -ty, -ure, -ous, -ing, -ly, dis-, in-, un-)[2]. Такий підхід дає можливість значно скоротити лексичний матеріал, який пропонується студентам, та забезпечити краще знання необхідного лексичного мінімуму.

Виконання вправ на словотворення є важливою складовою для зняття частини мовних труднощів. За допомогою аналізу словотворчих елементів можливо проводити семантизацію нової термінологічної лексики (detect – detection; power – powerful; investigate – investigator – investigation – investigative – investigating; legal –illegal).

Опрацювання термінів і термінологічних словосполучень проводяться як ізольовано, так і в реченнях, що допомагає не тільки засвоїти правила утворення слів, а також переосмислити вживання лексичних одиниць, які набувають нове для студентів значення (to detect – розшукати; to locate – встановити місце знаходження; civil enquiries – розслідування цивільних справ; lead – версія). При цьому викладач користується рідною мовою, щоб довести значення нового терміну до студентів.

Щоб семантизувати термін, окрім словотворчих елементів та перекладу доцільно використовувати й інші способи, а саме:

- a) надання дефініцій або зіставлення термінів та їх дефініцій;
- b) добір синонімів та антонімів;
- c) заповнення пропусків;
- d) моделювання ситуацій з реального життя.

Усе вищезазначене дає можливість первинного закріплення лексичного матеріалу.

Слід відзначити зворотний зв'язок між терміном та контекстом, який відіграє значну роль як для семантизації терміна, так і для подальшого його засвоєння. Роботу по засвоєнню лексики доцільно проводити як до початку читання тексту, так і після цього, тому що ізольований термін має багато значень, які не пов'язані з фаховим значенням (to dismiss – розпустити, відпустити, звільнити; як юридичний термін – припинити справу).

Термін набуває конкретного значення у контексті, а контекст водночас допомагає визначити значення терміна, не вдаючись до його перекладу[3].

Таким чином, фаховий текст є важливим елементом навчання фахової лексики. Він дозволяє проводити цілеспрямовану роботу з її опрацювання, починаючи із складання лексичної карти тексту, мозкової атаки з метою виділення ключових слів і пошуку їх значень, розвитку мовної здогадки на матеріалі інтернаціональної лексики і елементів словотворення, закінчуючи вживанням термінологічних лексичних одиниць у бесідах, дискусіях, тощо[4].

Комунікативне вживання фахових термінів забезпечує конструктивне спілкування на фахові теми. Тому їх закріплення у ділових іграх та дискусіях є складовою частиною підготовки студентів до професійної діяльності. Формулюючи свою лексичну компетенцію, студенти удосконалюють і професійну компетенцію, що має особливо важливе значення.

Література

1. Морська Л.І. Використання інформаційних технологій у формуванні професійної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов / Л.І.Морська // Іноземні мови. – 2003. – № 4. – С. 6.

2. Фоломкина С.К. Обучение на иностранном языке в неязыковом вузе / С.К. Фоломкина. – М.: Высшая школа, 1990.- с.253.

3. Орищин І. Мислимо професійно / І.Орищин // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2010. - №2. – С. 90.

4. Семенчук Ю.О. Використання технологій інтерактивного навчання студентів-економістів термінологічної лексики / Ю.О.Семенчук // Іноземні мови. – 2010. - № 1. – С. 31.

УДК 372.8:811.112.2`243(043)

Воеводина Н.М., кандидат філологічних наук, доцент

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИКИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Научные исследования показали, что проблемы мультилингвального (многоязычного) обучения крайне сложны. Каждому преподавателю иностранного языка известно, что овладение вторым иностранным языком, в нашем случае немецким на базе английского, в условия контактирования трех языков: родного, английского и немецкого, порождает следующие закономерности:

а) возникают проблемы интерференции (отрицательного воздействия) не только со стороны родного языка при овладении вторым иностранным языком, но и со стороны первого иностранного языка;

б) вместе с тем возникают и большие возможности для положительного переноса.

Большинство исследователей утверждает, что основное интерферирующее воздействие на систему второго иностранного языка идет не со стороны родного языка, а первого иностранного. Поэтому во всех случаях при ознакомлении студентов с языковыми средствами второго иностранного языка необходим контрастивный подход, помогающий им выявить как черты сходства, так и различия между языками: родным, английским и немецким.

Говоря об учебных умениях мы должны обратить свое внимание на то, что эти умения уже сформированные при изучении первого иностранного языка, могут быть просто

перенесены на второй иностранный язык. Но этот перенос надо на первых парах специально организовывать, делать его предметом осознания студентов.

Особенность отбора материала при обучении немецкому языку как второму иностранному заключается в необходимости учитывать то, что студенты с самого начала обучения уже владеют весьма большим потенциальным словарным запасом, определенным речевым и учебным опытом. Это позволяет предъявлять более высокие требования к предметному содержанию учебных материалов, их языковой сложности.

Обучать грамматике немецкого языка - это значит формировать «специфичные» для данного языка грамматические механизмы, причем так чтобы одновременно складывались определенные грамматические знания и умения.

Необходимо учитывать специфические сложности грамматического слоя немецкой речи, представляющие особые трудности для усвоения. Наиболее общей трудностью можно считать необходимость в каждом акте общения осуществлять одновременно множество грамматических действий.

В связи с тем, что обучение иностранному языку имеет большей частью практическую цель, поэтому хотелось бы затронуть вопрос об обучении грамматической стороне устной речи.

На начальном этапе весь грамматический материал должен быть усвоен до уровня активного его использования в речи.

Работа над грамматическим оформлением речи охватывает несколько этапов. Они выделяются на основе фаз формирования любой человеческой деятельности. А именно: 1. фазы ориентировки;

2. фазы исполнения;

3. фазы контроля;

т.е. каждое грамматическое действие должно выполняться последовательно.

При обучении немецкому языку как второму иностранному на базе английского нужно учитывать принцип аппроксимации, т.е. приближение к желаемому, так как достаточно сложно добиться относительной правильности иноязычной речи.

Каждому преподавателю иностранного языка известно явление интерференции, которое является результатом взаимодействия двух и более языковых систем, а именно системы родного языка и иностранного, а в случае изучения двух иностранных языков – родного и двух иностранных. Взаимодействие языковых систем имеет как положительные, так и негативные стороны. Положительным является то, что, имея определенный опыт изучения первого иностранного языка и языковую базу, студенты легче усваивают структуру второго иностранного языка, особенно если эти языки имеют определенные сходства. Негативным же моментом является то, что осознание этого сходства студентами неизбежно ведет их к желанию перенести уже имеющиеся навыки, выработанные в процессе овладения первым иностранным языком, на второй, причем не только там, где эти сходства имеются, но и там, где они частичны или отсутствуют полностью. Иными словами, речь идет об интерференции, которая проявляется на всех уровнях языковой системы. Интерференция на грамматическом уровне не столь разнообразна, как, например, на фонетическом, но имеет свои закономерности, причины которых также следует искать в особенностях структур двух языков. Необходимо сказать, что интерференция характерна, как правило, для начального этапа обучения второму иностранному языку. И по мере выработки у студентов стойких правильных умений и навыков построения речи эти проявления интерференции постепенно вытесняются из речи студентов на продвинутом этапе. Большая роль при этом принадлежит преподавателю.

Литература

1. Бим И. Я. Некоторые особенности обучения немецкому языку как второму иностранному на базе английского/ И. Я. Бим // ИЯШ.-1997.-№ 4. - С. 5-12.

2. Лapidус Б. А. Обучение второму иностранному языку как специальности/ Б. А. Лapidус. – М.: Высшая школа, 1980. – 174 с.

РЕФЛЕКСІЯ ЯК ОBOB'ЯЗКОВИЙ КОМПОНЕНТ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РЕЦЕПТИВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЯК ДРУГІЙ ІНОЗЕМНІЙ ПІСЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ

Вивчаючи другу іноземну мову (ІМ), студенти мають можливість усвідомити те спільне, що мають народи, які належать до різних культур, краще зрозуміти ідею створення єдиної Європи, прагнення європейських народів до спільної діяльності у вирішенні актуальних проблем. Це особливо актуально в руслі останніх тенденцій, коли Україна визначила свої політичні вектори, зорієнтовані на входження її в спільний європейський освітній простір, а система вищої освіти України послідовно впроваджує європейські освітні стандарти, реалізуючи ідеї Болонського процесу.

Ці фактори зумовлюють соціальне замовлення на підготовку кваліфікованих викладачів двох і більше ІМ і для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд проблем у методиці викладання другої ІМ, серед яких однією з найважливіших є створення системи вправ, яка б враховувала специфіку навчання конкретної ІМ. У нашому випадку специфіка зумовлюється конкретними умовами навчання, особливостями навчання та вивчення німецької мови (НМ) як другої іноземної після англійської (АМ), такими як:

1. Генетична близькість англійської та німецької мови та пов'язані з цим особливості мовного та країнознавчого матеріалу.

2. Особливості групи: групові (вік, мотивація) та індивідуальні. Вік студентів (17 – 20 років на початок вивчення другої ІМ), коли з точки зору психології мовного розвитку особистості можна виходити з того, що у студентів вже сформовані певні когнітивні підходи до вивчення мов [4, 16], сприяє кращому та більш швидкому оволодінню мовою. Щодо мотивації, то в умовах вищої освіти студенти, як правило, можуть обирати між декількома ІМ, тобто вони свідомо підходять до вибору саме НМ, пов'язують з нею ті чи інші плани, що звичайно підвищує мотивацію.

3. Особливості ситуації навчання, а саме:

- відносна географічна віддаленість від регіону, де спілкуються німецькою мовою;
- менша кількість годин у навчальному плані у порівнянні з першою ІМ;
- відсутність спеціальних підручників, навчальних матеріалів.

Ці чинники зумовлюють спеціальні методичні принципи навчання НМ як другої ІМ, які ми маємо враховувати при створенні системи вправ для формування рецептивної лексичної компетенції (РЛК) в німецькій мові на базі англійської. До таких принципів G.Neuner [3, 51-55] відносить:

1. Принцип когнітивного навчання та вивчення мови.

2. Принцип опори на рецептивні види мовленнєвої діяльності, на розуміння.

3. Принцип орієнтування на певні теми.

4. Принцип опори на тексти.

5. Принцип ефективної організації навчального процесу завдяки економії часу та активізації студентів.

Слід зазначити, що навчання НМ як другої ІМ після АМ не потребує абсолютно нової системи вправ, але, враховуючи існуючі закономірності, вона має залучати попередній досвід студентів у вивченні англійської та рідної мови, тобто, з одного боку сприяти позитивному переносу з рідної та першої ІМ, а з іншого, запобігати негативному впливу інтерференції, а також сприяти формуванню та розвитку навчальної автономії студентів, певних навчальних вмінь, стратегій та технік навчання.

Система вправ для формування РЛК має забезпечувати як формування лексичних навичок читання та аудіювання, так і оволодіння вміннями розуміння текстів різних функціональних стилів при читанні та на слух. Система вправ для формування РЛК в НМ на

базі АМ складається з двох підсистем: для формування РЛК в читанні та РЛК в аудіюванні. Кожна підсистема, у свою чергу, складається з чотирьох груп вправ у відповідності з етапами формування лексичних навичок та розвитку мовленнєвих вмінь. Зважаючи на велику роль навчальних стратегій та технік навчання, вважаємо за доцільне доповнити нашу систему спеціальними вправами для формування навчальної та стратегічної компетенції, які мають використовуватися на всіх етапах формування РЛК.

Отже, засвоєння лексики починається з виконання вправ для набуття навички сприйняття та розуміння лексичних одиниць на рівні слова, словосполучення або речення і закінчується виконанням вправ на оволодіння вміннями розуміння тексту, тобто вправи на формування РЛК охоплюють широкий спектр завдань: від ідентифікації окремих слів та словосполучень до їх використання при читанні та аудіюванні автентичних текстів різних функціональних стилів.

На думку М. Löschmann етапи навчання лексичних одиниць пасивного та потенціального словника співвідносяться з етапами діяльності з опрацювання текстів для читання та аудіювання (дотекстовий, текстовий та післятекстовий).

Завданням дотекстового етапу є сприйняття, семантизація лексичного матеріалу, що передбачається Програмою за даною темою для досягнення рівня А2 в читанні та аудіюванні. На цьому виконуються вправи на впізнавання лексичних одиниць та розуміння їх значень, на зіставлення слів в рідній, німецькій та англійській мові, на групування слів, наприклад, за критерієм схожості чи несхожості у вище названих мовах, вправи на аналіз словотворчих моделей та інші. Ці вправи виконують декілька функцій, серед яких, на думку М. Löschmann, провідними є функція зняття труднощів, функція мотивації та мобілізації знань щодо змісту тексту [5, 128].

На текстовому етапі вирішуються завдання формування автоматизмів операцій з одиницями пасивного та потенціального словника. Тому на цьому етапі виконуються вправи на побудову асоціативних зв'язків, на знаходження ключових слів у тексті, знаходження слів, які мають позитивну чи негативну характеристику і т.д. М. Löschmann зазначає, що пропонуючи студентам різноманітні текстові вправи, слід звертати увагу на те, щоб вони не порушували процес комунікації, інтеракції між текстом і читачем/слухачем. Тому на цьому етапі слід надавати перевагу таким вправам, які б були органічно пов'язані з процесом рецепції. Це можуть бути вправи на порівняння, упорядкування, диференціацію, пояснення і т.д. [5, 130].

Вправи післятекстового етапу відрізняються від вправ перших двох етапів у першу чергу за їхньою функцією. На цьому етапі мова йдеться про інтеграцію лексичних навичок у вміння читання чи аудіювання, про вміння розуміння та інтерпретації тексту. Післятекстові вправи, на думку М. Löschmann, з одного боку, покращують результат, що був досягнутий під час виконання дотекстових та текстових вправ, а, з іншого, готують до вирішення нових комунікативних завдань, тому що лексичні одиниці з'являються у іншому контексті [5, 131].

Вправи на формування та розвиток навчальних навичок та вмінь, як правило, інтегровані у вправи кожного з етапів формування РЛК і включають найбільш ефективні та раціональні прийоми та способи сприйняття, запам'ятовування, переробки та використання інформації. Ми виділяємо тут, з одного боку, *вправи на оволодіння непрямими стратегіями навчання* (стратегії організації навчання, афективні та соціальні), які мають опосередкований вплив на формування РЛК, тому що допомагають організувати та спланувати свою роботу над ІМ взагалі та, з іншого боку, *вправи на оволодіння прямими стратегіями оперування мовою та використання мови* [2, 131-133]. Такі вправи включають, крім трьох обов'язкових компонентів: 1) завдання; 2) виконання завдання; 3) контроль виконаного завдання, ще й четвертий – рефлексію. Н. Ф. Бориско зазначає, що комунікативні завдання до таких вправ відрізняються від „звичайних” завдань до вправ, які навчають, наприклад, читання чи говоріння, тому що вони мають особливу двоплановість. Перший план таких вправ полягає у навчанні та самонавчанні, а другий – у рефлексії, роздумах над тим, як можна та треба виконати вправу; чому саме так, а не інакше; для чого виконується ця вправа і т.д. [1, 31].

Отже, завдання викладача полягає в тому, щоб наставити студентів на вірний шлях, показати їм, що вони вже багато вміють і знають з рідної та англійської мови і можуть з успіхом використовувати ці знання, спонукати їх до використання різних технік та стратегій або навчати студентів цих стратегій.

Підсумовуючи викладене вище, необхідно зазначити, що навчання НМ як другої ІМ після АМ не потребує абсолютно нової системи вправ, але, враховуючи існуючі закономірності, вправи для формування РЛК в НМ мають певну специфіку. Вони мають активно залучати попередній досвід студентів при вивченні АМ та рідної мови, актуалізувати вже наявні лексичні навички та вміння читання і аудіювання, сприяти формуванню освітньої автономії студентів завдяки наявності у структурі вправи компоненту рефлексії та особливим вправам на оволодіння стратегіями, які допомагають спланувати та організувати процес роботи над мовою взагалі.

Література

1. Бориско Н. Ф. Индивидуальный стиль овладения иноязычным межкультурным общением и его моделирование в УМК / Н.Ф. Бориско // ІМ. – 1999. – № 3. – С. 26-32.
2. Кажан Ю. М. Роль освітньої автономії студентів та стратегій навчання в процесі формування німецькомовної рецептивної лексичної компетенції / Ю.М. Кажан // Вісник КНЛУ. Серія „Педагогіка та психологія”. – К.: Вид. Центр КНЛУ. – 2006. – Вип.11. – С. 126-136.
3. Deutsch im Kontext anderer Sprachen. Tertiärsprachendidaktik: Deutsch nach Englisch. Erprobungsfassung / G. Neuner, B. Hufeisen, A. Kursisa, N. Marx, U. Koithan, S. Erlenwein – München: Langenscheidt, 2002. – 181 S.
4. Forschungsgegenstand Tertiärsprachenunterricht: Ergebnisse eines empirischen Projekts / A. Bahr, K.-R. Bausch, B. Helbig, K. Kleppin, F.G. Konigs, W. Tönshoff. – Bochum: Brockmeyer, 1996. – 219 S.
5. Löschmann M. Effiziente Wortschatzarbeit: alte und neue Wege. Arbeit am Wortschatz; integrativ, kommunikativ, interkulturell, kognitiv, kreativ. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1993. – 213 S.

УДК 372.8811

Плотникова Е.В., старший преподаватель

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО РАЗГОВОРНОГО КЛУБА В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА К ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ

В настоящей статье ставится задача описать деятельность English Speaking Club на факультете греческой филологии, непрерывно осуществляемая уже в течение пяти лет под нашим руководством.

Внеаудиторная работа по английскому языку - важная составляющая всего процесса обучения иностранному языку. Основными задачами этого процесса является формирование коммуникативной компетенции, в состав которой входят языковая, речевая, стратегическая и социокультурная компетенции.

Известно, что внеаудиторная работа стимулирует интерес студентов к углубленному изучению языка, выявляя и развивая их индивидуальные способности, к тому же в условиях работы в творческой группе и в неформальной обстановке. Впрочем, в рамках кредитно-модульной системы активные участники клуба имеют возможность заработать бонусные баллы и улучшить свой результат при выведении комплексной оценки по предмету.

Изначально идея клуба возникла как нестандартная форма проведения заключительного занятия к одной из разговорных тем, которое было проведено в рамках заседания коммуникативного страноведческого общества в специально отведенное для этого внеаудиторное время. Темой встречи стала британская кухня. Студенты, распределенные на

творческие группы, презентовали ими приготовленные блюда. Назывались рецепты, выдавались «секреты» непосредственного их приготовления, конечно же, предлагалось дегустировать блюда: пудинг, пастуший пирог, пирожки с фруктовым фаршем и др. В обязательную часть презентации входило развлечение гостей «светской беседой» с обязательными же элементами английского юмора, конкурсами и викторинами.

Второе заседание, уже значительно расширившее круг участников, проводилось следующим образом. Творческим группам, состоящим из трех студентов каждая, были выданы диски с записями известных диснеевских мультфильмов и задание написать сценарий и представить его. Некоторым студентами довелось исполнить несколько ролей, быстро перевоплощаясь в разные образы и меняя костюмы. После представлений состоялось бурное их обсуждение.

Заседание «Holidays and traditions» проходило в феерической атмосфере массового мероприятия с участием большей части студентов факультета греческой филологии, в котором каждая группа готовила мини-презентацию выбранного ею английского праздника с соблюдением всех традиций в его проведении.

Фестиваль английской песни - English Singing Club – настоящий праздничный концерт студентов в сценических костюмах, певших без фонограммы на английском языке. Однако нужно было не просто спеть песню, а создать своего рода небольшой спектакль, по ходу которого следовало рассказать об авторах и первых исполнителях песни.

Интересной формой проведения заседаний явился клубный «кинофестиваль». Студенты получили задание, разбившись на творческие группы, написать сценарии и снять игровые десятиминутные фильмы. Студентам довелось исполнять функции сценаристов, актеров, звукооператоров, операторов и даже продюсеров. Сценарии и снятые по ним фильмы оказались интересными и разнообразными по тематике. На заседании клуба эти фильмы демонстрировались и горячо обсуждались. В подготовке к этому заседанию клуба, как и к предыдущим, студентам удалось продемонстрировать высокий уровень коммуникативной компетенции, активизировав знания и умения, приобретаемые на обычных аудиторных занятиях и при выполнении самостоятельной работы.

В заключении следует отметить, что оптимальным является проведение одного заседания разговорного клуба в семестр, при условии, что подготовка к нему требует значительных творческих усилий от студентов. Для них такого рода внеаудиторная работа весьма желанна и, безусловно, повышает их познавательную активность в изучении английского языка.

Тематика проведенных заседаний English Speaking Club на факультете греческой филологии:

1. British cuisine and small talks.
2. Staged cartoons and fairy tales.
3. British holidays and traditions.
4. British theatre.
5. Cinema. Film making.
6. English singing club.
7. Some glimpses from the history of Great Britain.
8. Gala concert 'The best of the best'. Meeting a VIP delegation.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

УДК 371.134:81

Соколова І. В., доктор педагогічних наук, професор

**УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ
У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Реалії сьогодення визначають специфіку управління вищого навчального закладу, що полягає у його функціонуванні та розвитку водночас на двох ринках – ринку освітніх послуг і ринку праці. Конкурентоспроможність освітньо-професійних програм детермінована адаптацією до вимог ринку праці, здатністю активно впливати на нього, надаючи якісні освітні послуги.

У процесі аналізу принципів і функцій управління якістю професійної підготовки фахівців в університеті ми спиралися на системний, функціональний, синергетичний, поведінковий, ситуативний підходи. З позиції *системного підходу* (Б.Г.Афанасьєв, Г.О.Бордовський, П.І.Третьяков) університет розглядається як соціально-педагогічна система, що відрізняється такими системними ознаками, як багатоструктурність, відкритість, цілеспрямованість, цілісність і функціональність [3;4]. З точки зору теорії менеджменту відкритість означає використання системою всіх можливостей та інформаційних потоків, пов'язаних з умовами середовища, визначення найбільш значущих зовнішніх умов, чинників, що сприяють або перешкоджають цілеспрямованому управлінню. Будь-які агенти (соціальні, економічні, екологічні тощо) зовнішнього середовища відповідають вимогам, що висуваються до відкритих систем, - у них постійно циркулюють потоки ресурсів та інформації.

З позицій *ситуативного* підходу ми розглядаємо ефективність управлінських дій суб'єктів (проректори, декани, завідувачі кафедр, керівники структурних підрозділів) за певними етапами: аналіз освітньої ситуації з метою виділення значущих проблем; визначення цінності отриманих результатів в різних педагогічних ситуаціях; прогноз розвитку педагогічних систем на основі конкретних освітніх ситуацій.

Ефективне управління якістю професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців можливе тільки за умови визначення такого способу керівництва, спрямованого на створення цілісного колективу викладачів та студентів, забезпечення сприятливого психологічного клімату, що відрізняється атмосферою співтворчості, взаєморозуміння, доброзичливості, відкритості, колегіальності у прийнятті управлінських рішень.

Управляти – означає переводити систему з одного стану в інший, що відповідає місії університету та управлінським тактичним завданням. Для цього впливати на структурні компоненти системи професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців необхідно так, щоб вони еволюціонували в потрібному темпі в бажаному напрямку підвищення якості. Управління якістю на засадах синергетики полягає в резонансному впливі на систему з метою обрання останньою, відповідно до власних тенденцій, найбільш вигідної альтернативи. За резонансного впливу на систему більш важливим є не стільки обсяг управлінського впливу, скільки його правильна просторова організація [5]. При цьому, йдеться не тільки про те, щоб нові управлінські рішення входили в резонанс з віджилими традиціями. Вони повинні бути спрямованими на стимулювання активності нових соціальних сил (суб'єктів управління), на перспективні норми і принципи організації, на цінності, які можуть забезпечити розвиток системи.

У межах розглянутих вище підходів ми виділили та обґрунтували методологічні, системні й технологічні принципи управління якістю професійної підготовки

конкурентоспроможних фахівців в університеті. *Методологічні* принципи враховують особливості управління соціально-педагогічними системами, яким є університет. Так, принцип *демократизації* спрямовано на розвиток активності й ініціативності всіх суб'єктів управління. Водночас він передбачає єдиноначальність і колегіальність ухвалення управлінських рішень. Це можливо тільки у разі доступності і прозорості управлінської інформації. Демократизації управління сприяє конкурсна система обрання на посади проректорів, деканів, завідувачів кафедр, професорів і доцентів, контрактна система відбору науково-педагогічних кадрів, застосування різних форм матеріального й морального заохочення викладачів і студентів, вибірність керівних посад у дорадчих органах ВНЗ. Цей принцип передбачає своєчасне звітування робочих і дорадчих органів управління про результати діяльності, залучення до розробки і реалізації управлінських рішень значного кола членів колективу, підвищення відповідальності кожного із суб'єктів управління. Принцип *науковості* означає врахування в управлінні теорії педагогічного менеджменту та психології управлінської діяльності. Реалізація принципу можлива за умови постійної інформаційної забезпеченості процесу управління.

Оскільки ВНЗ є соціальним інститутом, *системні* принципи дають уявлення про цілісність управління якістю професійної підготовки майбутнього фахівця. На підставі аналізу наукових праць І.Р.Пригожина, Н.Н.Моїсєєва, Є.В.Яковлева нами виділено такі принципи: системної і структурної упорядкованості, адаптації, біфуркації, самоорганізації, кооперативності [2; 5]. Принцип системної і структурної упорядкованості враховує, що розвиток університету як системи зумовлюється значною кількістю елементів і порівняно невеликою якістю параметрів, що визначають її “порядок” або організаційну структуру.

Самоорганізація – це створення в певному просторі структури та продуцентів за рахунок взаємодії внутрішніх ресурсів смислової інформації та зовнішніх потоків (інформації, енергії, речовини). Самоорганізація зазвичай відбувається у кількох площинах екзистентності ВНЗ. Уникнення фази суцільного хаосу за нерівноважної переструктуризації суспільства можливе тоді, коли найбільший ступінь креативного хаосу притаманний інформаційній площині та площині економічної приватної ініціативи. У простих системах самоорганізація відбувається у вигляді перерозподілу функціональних сфер у процесі плавного досягнення нового етапу рівноваги. У багатокомпонентних системах вона має місце за умов домінування сутнісно нерівноважних процесів. Принцип самоорганізації виявляється у тенденції збереження гомеостазу та мінімізації ентропії. Сутність цих двох протиріч виявляється в наступному. Діяльність системи скерована на пригнічення новоутворень, які можуть конкурувати з її основною структурою. Система здатна зберегти власну стабільність за рахунок збереження старої структури та усталених зв'язків, які в на певному етапі гальмують її подальший розвиток. Тому вона може порушити усталений “порядок”, суттєво змінити власну організаційну структуру. Щодо принципу мінімуму дисипації енергії або мінімізації ентропії його дія відбувається таким чином. Як відомо, зменшення ентропії можливе за умови споживання зовнішньої енергії, але це, як правило, не контролюється системою. Саме тому система прагне максимально ефективно використовувати всю сукупність ресурсів (кадрових, матеріально-технічних тощо).

Згідно із принципом адаптації система ВНЗ чинить опір тим зовнішнім акторам, які негативно впливають або руйнують її структуру. Вона також набуває ознаки адаптованості в соціумі та зовнішньому середовищі. Це певним чином активізує її функціональні відносини із споживачами на ринку освітніх послуг та ринку праці регіону. Якщо зміни зовнішнього середовища відбуваються за межами адаптаційних можливостей системи, це призводить до руйнування системи, переходу до стадії біфуркації або докорінної зміни структури.

У міру наростання внутрішньої нерівноваги система наближається до біфуркаційного моменту (точки галуження). Точки біфуркації іноді називають “динамічними ключами” управління. У цій позиції еволюційний шлях системи розгалужується. Система стає дуже чутливою до зовнішніх і внутрішніх дій. Вибір того або іншого шляху в точці біфуркації залежить від чинника випадковості, що реалізовується через діяльність конкретних людей.

При флуктуаціях трапляється спонтанне утворення нових структур, тобто відбувається самоорганізація. Одним із центральних моментів синергетики є багатоальтернативність подальшого розвитку системи у точках біфуркації, тобто таких, де функціонування системи відбувається за умов неочевидності. Звідси можна дійти важливого висновку, що система має кілька шляхів розвитку, що й актуалізує проблему здійснення цілеспрямованого управління з метою обрання системою потрібної альтернативи. Тому важливим видається завдання щодо усвідомлення можливостей застосування управління з метою актуалізації власних тенденцій системи до розвитку, її виведення на визначені шляхи розвитку.

Синергетика постулювала кардинальний висновок про те, що хаос - це своєрідний порядок. Йому надається роль будівничого, що є одним з можливих шляхів еволюції системи [11]. Новий погляд полягає в тому, щоб побачити в хаотичній, нестійкій з погляду деталей системі порядок і стабільність, якщо розглядати її з погляду глобальних перспектив. Хаос при цьому розглядається не як деструктивна, а як творча сила, здатна забезпечити створювальне (креативне) руйнування та послабити, нейтралізувати нераціональні форми розвитку системи. Наступний принцип, який ми аналізуємо, кооперативності означає, що завдяки колективній взаємодії суб'єктів управління філологічним факультетом параметри якості можуть суттєво змінюватися як у напрямку покращення, так і погіршення.

Дослідження теоретичних і методичних аспектів управління якістю професійної підготовки сприяло виділенню *технологічних* принципів, що розкривають особливості гуманістичної взаємодії суб'єктів управління і детермінують його позитивний результат: творчої активності, полілогічного самовизначення та діалогічності взаємодії суб'єктів управління якістю професійної підготовки [12, с. 65-69;13]. Принцип творчої активності суб'єктів управління виражає ступінь їхньої співпричетності щодо реалізації перспективних і поточних планів і заходів. Ми вважаємо, що ефект впливу колективного суб'єкта управління факультетом на параметри та критерії якості зумовлюється спільною діяльністю, конструктивною відповідальною позицією керівника, стимулюванням активності студентів і викладачів. Реалізація принципу полілогічної взаємодії суб'єктів (Є.І.Сахарчук) передбачає розвиток рефлексивних здібностей суб'єктів управління, які визначають уміння усвідомлювати себе не тільки в системі внутрішніх зв'язків, але й у системі горизонтальних зв'язків з іншими суб'єктами. За таких умов кожний суб'єкт управління розуміє важливість дій щодо її забезпечення, усвідомлює потребу цілеспрямованої перетворюючої діяльності відповідно до визначених функцій та функціональних обов'язків [2].

Загальновідомо, що ефективне управління можливе за умови продуктивної взаємодії всіх його суб'єктів. Це можливо за умови конструктивної діалогічної взаємодії суб'єктів, що разом із логічно виваженими аргументами передбачає, на думку А.Я. Найна, також певну інтуїцію, відвертість, довіру тощо учасників цього процесу [4, с. 136]. Тому нами виділено ще й принцип діалогічності взаємодії суб'єктів управління ВНЗ. Так, в процесі консалтингової діяльності на перший план висуваються вільний обмін думками, досвідом управління, конструктивне обговорення питань щодо діяльності університету, колегіальність в ухваленні рішень щодо професійної підготовки майбутнього фахівця. Під час такого діалогу постають особливі ціннісно-сміслові стосунки, підґрунтям яких є визнання функціональної значущості управління якістю для кожного із суб'єктів відповідно до власних мотивів і професійних потреб. Така взаємодія як ознака феномена спільності сприяє формуванню єдиного колективу викладачів і студентів, якому притаманні певні психологічні властивості.

Таким чином, з позиції функціонального підходу управління якістю розглядається нами як цілісний процес реалізації суб'єктами своїх управлінських функцій цілепокладання, прогнозування, планування, організації, контролю та корекції професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців в університеті.

Література

1. Журавлев А. Л. Психология коллективного субъекта // Психология индивидуального и группового субъекта / Под ред. А. В. Брушлинского, М. И. Воловиковой. – М., 2002. – С. 57.
2. Сахарчук Е. И. Принципы управления качеством подготовки специалистов в педагогическом вузе: гуманитарный контекст // Вестн. Оренбургского гос. ун-та. – 2004. – № 1. – С. 65–69.
3. І.В.Соколова, С.О.Сисоєва Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження : наук. видання \ С.О.Сисоєва, І.В.Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН України. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т – Київ: Видавничий Дім «ЕКМО», 2010.- 362 с.
4. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : [монографія] / І. В. Соколова ; за ред. С. О. Сисоєвої ; МОН України ; АПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь; Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с. – Пригожин І., Стенгерс І. Порядок из хаоса. Новый диалог с природой / Пер. с англ. Ю. А. Данилова. – 3-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 312 с.
5. Яковлев Е. В. Синергетический подход к исследованию проблемы управления качеством образования в высшей школе // Вестн. ОГУ. Гуманитарные науки. – 2002. – № 2. – С. 40–44.

УДК 371.134.035(043)

Короткова Ю. М., кандидат педагогічних наук, доцент

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ЗМІСТ І СТРУКТУРА

На сьогодні ні в кого не викликає сумніву, що саме володіння двома і більше іноземними мовами є запорукою успішної професійної діяльності, стрімкого професійного росту в будь-якій галузі народного господарства, науки і техніки. Але багатьма вченими наголошується, що досконалого знання іноземної мови досить часто буває недостатнім для продуктивного спілкування між представниками різних етносів. Іноді виникають непорозуміння через етнічні стереотипи, забобони, стан «культурного шоку» тощо. З огляду на це, останнім часом в Україні набуває неабиякого поширення нова тенденція у вивченні іноземних мов - формування міжкультурної компетенції (МКК), що має стати одним із пріоритетних завдань навчання іноземних мов у вищій школі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що донедавна такий компонент комунікативної компетенції, як МКК окремо не виділявся. Традиційними складовими іншомовної комунікативної компетенції (ІКК) були мовна, мовленнєва та соціокультурна. Але залежно від зміни уявлень дослідників про структуру і роль мови і мовлення в комунікативній компетенції поступово виділялись й інші її компоненти, наприклад, соціальна, стратегічна, дискурсивна, предметна, професійна [4, с. 139-142].

Але дедалі все частіше вітчизняними і зарубіжними науковцями виокремлюється такий вид компетенції, як міжкультурна, хоча її зміст розуміється по-різному. Так, деякі дослідники (А. Щукін, Ю. Запорожцева та інші) включають її до соціокультурної [4, с. 140; 3]. Інші, наприклад Г. Єлізарова, наполягає, що терміни «кросс-культурний», «соціокультурний» та «міжкультурний» слід розглядати як різні за значенням. Так, кросс-культурний (аспект, аналіз, підхід) аналізує специфіку одних і тих же, схожих, аналогічних явищ у різних культурах, наприклад, відмінності в ритуалах привітань, способах вираження дистанції влади і феноменів інших сфер і порядків у рідній та зарубіжній культурах. «Соціокультурний» аспект передбачає, окрім аналізу культурних складових явищ, що вивчаються, врахування й соціального компоненту (врахування соціального статусу учасників акту спілкування або соціальних інститутів, які диктують моделі поведінки).

«Міжкультурний» аспект засновується на вивченні того, яким чином виокремлені в ході кросс-культурних і соціокультурних досліджень особливості поведінки носіїв різноманітних культур впливають на взаємодію індивідів як носіїв цих культур [1, с. 210-211]. З огляду на це, авторка подає таке визначення МКК: «МКК – це компетенція особливої природи, це заснована на знаннях й уміннях здатність здійснювати міжкультурне спілкування за допомогою створення загального/єдиного для комунікантів значення того, що відбувається і досягати в підсумку позитивного для обох сторін результату спілкування [1, с. 236]». Компоненти МКК, на думку Г. Єлізарової, співвідносяться з компонентами ІКК, але повністю з ними не співпадають.

Н. Гальскова та Н. Гез пропонують виокремлювати ММК як самостійну складову ІКК, подаючи таке її тлумачення: ММК – це здатність, яка дозволяє особистості реалізувати себе в рамках діалогу культур, тобто в умовах міжкультурної комунікації [2, с. 72]. МКК пов'язана з осмисленням картини світу іншої соціокультури, пізнанням смислових орієнтирів іншого лінгвосоціуму, умінням бачити схожість та відмінності між культурами, що спілкуються й застосовувати їх в контексті міжкультурного спілкування [2, с. 74].

Отже, аналіз різних підходів до визначення природи і моделей МКК та практична необхідність розвитку умінь міжкультурного спілкування дозволяє розглядати МКК як цілісну систему. Формування цього виду компетенції вимагає дотримання певних принципів, змісту, методів і форм навчання.

Щодо *принципів* формування МКК, то Г. Єлізарова виділяє такі: принцип пізнання й врахування ціннісних культурних універсалій; принцип культурно-пов'язаного співвивчення іноземної й рідної мов; принцип етнографічного підходу до виявлення культурних компонентів значення явищ як лінгвістичного, так і нелінгвістичного характеру; принцип стратегій мовленнєвої поведінки; принцип усвідомленості психологічних процесів і станів, пов'язаних з міжкультурним спілкуванням, яке є результатом «переживання» культурних феноменів і пов'язаних з ними способів пізнання; принцип керованості власним психологічним станом та станом невизначеності того, що відбувається; принцип емпатичного ставлення до учасників міжкультурного спілкування [1, с. 237-238].

До принципів формування МКК, виділених Г. Єлізаровою, на нашу думку, варто додати ще й принцип аксіологізації (врахування системи цінностей, її зв'язку з соціальними й культурними факторами, зі структурою особистості) та білінгвальності навчання, оскільки на мовних факультетах ВНЗ здебільшого вивчається декілька іноземних мов, тому варто говорити не лише про діалог двох культур (рідної й іноземної), а навіть про культурний полілог.

Щодо *змісту* навчання з формування МКК майбутніх викладачів іноземної мови, то він має охоплювати такі компоненти:

- культурологічні знання (поняття культури, її відображення в мові, культурні феномени рідної та зарубіжних культур тощо);
- лінгвістичні знання (культурне навантаження окремих лексичних одиниць, сталих висловів і словосполучень, окремих граматичних форм і синтаксичних конструкцій тощо);
- мовленнєві уміння і навички (уміння використовувати культурологічні і лінгвістичні знання в процесі спілкування).

Серед *форм* роботи з формування МКК варто виділити такі: святкування власних національних свят та свят країн, мова яких вивчається, фестивалі культури, міжкультурні круглі столи/дискусії, прес-конференції, рольові ігри, симуляції, інтерв'ю, твір-роздум тощо.

Методами формування МКК є: метод вправ, метод моніторингу і діагностики, педагогічного моделювання, стимулювання інтересу до вивчення й аналізу культурних явищ, їх співпереживання, методи виховання толерантності по відношенню до інших культур тощо.

У вищій школі, особливо на факультетах іноземних мов, існують широкі можливості для навчання міжкультурного спілкування. Все більше викладачів вищих навчальних закладів у процесі викладання іноземної мови намагаються збагачувати зміст навчання

міжкультурною складовою. Навіть такий модуль Практичного курсу іноземної мови, як Аудіювання, може бути мати «міжкультурне забарвлення» через укладання відповідних посібників. Останні можуть складатись з певних тематичних циклів, наприклад, «Культура давнього світу», «Захист навколишнього середовища», «Працевлаштування», «Зовнішня і внутрішня державна політика», «Охорона здоров'я», «Спорт», «Засоби комунікації» тощо, кожний з яких завершується додатковим уроком. Останній може містити автентичний текст для читання та подальшого обговорення різноманітних проблемних питань, складання усних та письмових діалогічних і монологічних висловлювань, спрямованих на формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців. Наприклад, тематичний блок «Культура давнього світу» може завершуватись роботою над текстом «Сім чудес давнього світу», після чого студентам пропонується назвати й описати відомі їм сучасні чудеса світу та відповісти на питання: «Як Ви розумієте поняття «культура?»», «Чи можна стверджувати, що певна культура є багатшою за інші?»», «Які заходи, на Вашу думку, має застосовувати світова спільнота для збереження національних культур?»», «Яке значення відіграє мова в збереженні певної культури?»».

Значний потенціал для формування міжкультурної компетенції являють собою відеоматеріали, як художнього, так і прагматичного характеру. За їх допомогою студенти мають можливість спостереження за використанням не лише мовних, й а екстралінгвістичних і паралінгвістичних засобів, що використовуються носіями мови в конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Також упродовж навчального року студентам має надається можливість прослуховування іноземних народних і сучасних пісень, які також сприяють не лише розвитку аудитивних умінь і навичок, а й знайомлять з тим, як культурні цінності відповідного етносу знаходять своє відображення в поетичному мовленні.

Окрім цього, до навчальних планів підготовки бакалаврів-магістрів мають бути введені відповідні навчальні дисципліни. Так, на спеціальності «Мова та література (новогрецька)» МДУ навчальний план підготовки магістрів-філологів збагачено такими предметами, як «Міжкультурна комунікація», та «Лінгвокультурологія», але в плані підготовки бакалаврів такі дисципліни є відсутніми, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком, який варто виправити.

Таким чином, спираючись на дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, ми схильні до виокремлення МКК в окремий особливий компонент іншомовної комунікативної компетенції. Особливий через те, що він ніби пронизує всі інші компоненти ІКК, але повністю з ними не співпадає. Окрім цього, МКК можна розглядати як цілісну систему через те, що формування цього виду компетенції має свою мету, зміст принципи, методи, засоби навчання, які ще потребують свого наукового обґрунтування.

Література

1. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб. : КАРО, 2005. – 352 с.
2. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.
3. Запорожцева Ю. Міжкультурна компетенція як професійна якість учителя іноземної мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zippo.net.ua/index.php?page_id=586.
4. Щукин А. И. Обучение иностранным языкам: теория и практика : учебное пособие для преподавателей и студентов / А. И. Щукин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Филоматис, 2006, 480 с.

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ У ВНЗ УКРАЇНИ

Політичні та соціально-економічні перетворення на сучасному етапі розвитку Української держави поставили нові завдання як перед освітньою системою в цілому, так і безпосередньо перед вищою освітою, оскільки саме їй належить провідна роль у формуванні культурних цінностей особистості, зростанні наукового та інтелектуального потенціалу країни (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні тощо). Ефективне вирішення завдань вищої освіти здебільшого базується на якості кадрового забезпечення навчальних закладів, на рівні професійної компетентності викладачів, які реалізують процес підготовки особистості до суспільного та професійного життя [2].

У цьому контексті пошук шляхів модернізації системи підготовки педагогів вищої школи набуває особливої актуальності. Підготовка педагога засновується на осмисленні та прогнозуванні його майбутнього, а саме: бажанні досягти максимального соціального статусу у відповідному соціальному середовищі, визначенні своєї ролі в цьому процесі, досягненні максимального рівня професійної майстерності. Удосконалення професійної підготовки викладачів пов'язано з досягненням ними вершин творчого саморозвитку, високого рівня продуктивності й професійної зрілості. У зв'язку з цим особливого значення набуває акмеологічний підхід в освіті, який дозволяє здійснювати підготовку високопрофесійних фахівців, тобто таких, які мислять професійно, творчо, компетентно [5, с. 2]. Грунтуючись на аналізі наукової літератури, можна визначити акмеологічний підхід як базисне узагальнююче поняття акмеології, що акумулює сукупність принципів, методів, прийомів, засобів організації й побудови теоретичної та практичної діяльності, орієнтованих на прогноз якісного результату в підготовці педагога, високий рівень продуктивності й професійної зрілості.

Тому *метою* статті є визначення шляхів формування та удосконалення професійної підготовки педагога вищої школи у ВНЗ України на засадах акмеології.

У науково-педагогічних працях українських та російських дослідників (В. Бранський, В. Вакуленко, А. Ватуліна, Т. Григор'єва, Г. Данилова, А. Зимечев, Л. Зоріна, О. Князева, С. Курдюмов, С. Пальчевський, С. Пожарський, І. Пригожин) висвітлено основні концептуальні засади акмеологічного підходу у різних галузях науки.

На основі проведеного аналізу наукової педагогічної та психологічної літератури можна визначити, що *акмеологія* – це наука, яка вивчає закономірності й механізми розвитку людини в період її зрілості та особливо при досягненні нею найвищого рівня розвитку. Міра зрілості людини і так звана вершина цієї зрілості, або «акме» - це багатовимірний стан людини, що охоплює значний у часовому відношенні етап її життя й показує, наскільки людина склалася як спеціаліст у певній галузі, зокрема педагогічній, як особистість. Цей стан не є статичний, а навпаки, відрізняється більшою або меншою варіативністю й змінюваністю. Він дозволяє всебічно вивчати закономірності розвитку людини як індивіда (складного живого організму), особистості (ядром якої є ставлення людини до різних сторін дійсності) і суб'єкта діяльності (перш за все, як професіонала), спроможного досягти в професійній зрілості [3].

З акмеологічного погляду професійна зрілість – масштабна категорія, яка передбачає розвиток морально-етичних якостей, гуманістичної спрямованості особистості, нормативності поведінки й відносин. Зріла особистість вирізняється високою відповідальністю, турботою про інших людей, соціальною активністю, характеризується

гуманістичною спрямованістю, а не лише високими професійними досягненнями й ефективною самореалізацією.

Специфіка акмеології щодо інших наук про людину полягає в тому, що вона досліджує весь життєвий та професійний шлях особистості. Акмеологія вивчає проблеми вдосконалення, корекції професійної діяльності та виходить з того, що вершин професіоналізму й майстерності людина досягає сама, при чому професійна діяльність особистості відіграє провідне місце в її долі.

Отже, акмеологія успішно вирішує освітні завдання засобами навчання та формуючого впливу на особистість педагога, сприяє формуванню ціннісного ставлення до самовдосконалення й саморозвитку. Сутність акмеологічного підходу полягає в комплексному дослідженні цілісності суб'єкта, який проходить ступінь зрілості, коли його індивідуальні, особисті та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, в усіх взаємозв'язках, з метою сприяння досягнення ним вищих рівнів розвитку.

Слід зазначити, що у числі важливих понять для акмеології є поняття «професіоналізму». Під професіоналізмом педагога розуміють високий рівень його психолого-педагогічних, науково-предметних знань та вмінь, культурно-моральних якостей, що забезпечують соціально необхідну підготовку молодого покоління до життя. Викладач-професіонал – це спеціаліст, що на високому рівні здійснює професійну діяльність, свідомо самовдосконалюється в процесі роботи, вносить індивідуальний творчий внесок у професію. З. Барабанова виділяє критерії професіоналізму педагогів, що поєднані у такі групи: особистісні, навчально-методичні, педагогічні критерії. До особистісних критеріїв професіоналізму педагога належать такі: психологічний (відсутність психологічних маніпуляцій в роботі, знання з психології); емоційний (любов до роботи, емоційна стійкість, добрі відносини з усіма студентами); комунікативний (взаєморозуміння з колективом); рефлексивний (самоконтроль, рефлексія власної педагогічної діяльності). Навчально-методичними критеріями є когнітивний (досконале володіння навчальним предметом); продуктивний (видання педагогічної літератури); результативний (високий рівень знань і вихованості студентів); методичний (успішне використання на практиці різних методик навчання). Серед педагогічних показників рівня професіоналізму З. Барабанова виділяє діяльнісний (пошук і впровадження нових форм роботи); креативний (творчість учителя); професійний (наполегливість, об'єктивність, організаторські здібності) критерії [1].

У процесі розвитку професіоналізму педагога вищої школи можна виділити такі рівні: (за Е. Марковською): студент – репродуктивний (свідомий вибір педагогічного навчального закладу, здобуття освіти); учитель-початківець - практичний рівень (накопичення досвіду під час роботи); спеціаліст – пошуковий рівень (максимальний арсенал знань, навичок, технологій, якими володіє педагог, а також досвід практичного застосування всіх знань на практиці); професіонал – творчий рівень інтеграції спеціальних знань (розробка власних методик, передача досвіду іншим педагогам); майстер – інтеграція особистої зрілості та професіоналізму (майстер – це педагог, який інтегрував в собі професійний досвід та отримав новий спосіб використання та передачі досвіду).

Реалізація акмеологічного підходу у формуванні професіоналізму майбутніх викладачів вищих навчальних закладів, основну мету якого вбачаємо в оволодінні ними акмеспрямованими стратегіями творчої самореалізації у процесі досягнення вершин професіоналізму, здійснюється в умовах магістратури засобами застосування акмеологічних освітніх технологій, адже вони сприяють активізації внутрішнього потенціалу студентів (мотиваційно-цільової сфери їхньої особистості, здібностей, вольових якостей, самосвідомості) як умови їх сходження до свого акме-рівня [4].

Так, на етапі магістратури важливим вважається вивчення магістрантами, майбутніми викладачами, крім нормативних курсів «Педагогіка вищої школи», «Психологія вищої школи», «Методика викладання у вищій школі» тощо, таких навчальних дисциплін як: «Персональний імідж сучасного педагога», «Педагогічна акмеологія», «Акмеологія освіти», «Акмеографія» спрямовані на формування теоретичних знань та умінь студентів щодо

здійснення науково-педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах на акмеологічних засадах.

До того ж, доцільним є проведення круглих столів, диспутів за такими темами: «Педагогічні технології формування і розвитку конкурентоспроможних якостей особистості засобами навчальної дисципліни», «Фактори і умови досягнення професійної майстерності», «Професіоналізм педагога як об'єкт дослідження педагогічної акмеології».

Таким чином, ознайомлення студентів з основними положеннями акмеології та педагогічної акмеології позитивно впливає на пізнання і розкриття як власного потенціалу, так і потенційних сил майбутніх вихованців; сприяє усуненню перешкод, що заважають самовдосконаленню, самореалізації, саморозвитку, саморуху до акме. З позиції акмеологічного підходу готовність викладача до професійно-педагогічної самореалізації забезпечується розвитком процесів стимулюванням досягнення акме, формуванням педагогічної майстерності та професіоналізму.

Література

1. Барабанова З.П. Развитие акмеологической культуры педагогов как условие осовения личностно ориентированного взаимодействия [Електронний ресурс] / З.П. Барабанова. – Режим доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/school_akme_vestnik_akme_akme_3_2009_barabanova_razvitie_akmeolog_kultu re/

2. Гура О.І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти» / Олександр Іванович Гура – К., 2008. – С. 1

3. Козир А.В. Акмеологічний підхід до формування професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін [Електронний ресурс] / А.В. Козир. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/kns2_13.php

4. Разина Н.А. Акмеологический подход к развитию профессионализма современного педагога в инновационной образовательной среде средней школы [Електронний ресурс] / Н.А. Разина. – Режим доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/school_akme_vestnik_akme_akme_3_2009_razina_akmeolog_podhod_k_razvit/

5. Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / Рибалко Людмила Сергіївна – К., 2008. – 400 с.

УДК 378.1(477)«312»(043)

Бондаренко О. В., асистент

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО БОЛОНСЬКИХ ДЕКЛАРАЦІЙ

Період 2009 – 2010 років увійде в історію розвитку української системи вищої освіти як один з найважливіших. Саме в цей час проходить модернізація нормативно-правової бази вищої освіти України згідно стандартів і рекомендацій Європейського простору вищої освіти. Болонський процес не передбачає уніфікацію української системи вищої освіти: проходячи процес інтеграції у Європейський простір вища освіта України має зберігати свою національну ідентичність. Але він передбачає певні зміни в національній системі освіти, наближення законодавства вищої освіти України до законодавства вищої освіти Європейського Союзу. Реформування вищої освіти обумовлено обов'язковим прийняттям нових документів, які будуть регулювати відносини у системі вищої освіти України, відповідно до вимог Болонської системи.

Метою даної статті став стислий огляд нормативно-правових документів, прийнятих в період 2009-2010 рр., які стануть базовими для подальшого розвитку української вищої освіти та її інтеграції у Європейський простір вищої освіти.

Одним з нормативних документів, який викликає неабиякі труднощі, щодо його створення стала Національна рамка кваліфікацій. Національна рамка кваліфікацій є базовим кваліфікаційним стандартом, метою якого є переорієнтація освітнього процесу на результати навчання, визначення основних видів економічної діяльності, напрямів освіти, напрямів та профілів підготовки фахівців, що узгоджується із рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Згідно з Льовенським комюніке 2009 року стосовно Болонського процесу подібна рамка має бути розроблена країнами учасницями процесу до 2012 року. На даний момент більшість країн-учасниць розпочали процес розроблення національної рамки кваліфікацій, а деякі, як наприклад, Англія, Шотландія, Данія, вже мають повноцінну рамку кваліфікацій, що узгоджується з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти та провели трансформацію програм згідно із рамкою у вищих навчальних закладах. В Україні процес створення Національної рамки кваліфікацій, як базового кваліфікаційного стандарту вищої освіти, почався ще в 2008 році зі створення робочої групи, але, як відмічає віце-президент НАПН України В.І.Луговий, напрацювання цієї групи ще й досі залишаються недоступними для широкого фахового загалу. В період 2008-2009 рр. також були спроби підготувати проект закону про національну рамку кваліфікацій, але всі вони так не мали позитивного результату. Отже можна зробити висновок, що організаційний і концептуальний різнобій не сприяє швидкому просуванню в розв'язанні проблеми створення Національної рамки кваліфікацій. [1] Як зазначає В.І. Луговий, на даний момент представництво Британської ради в Україні намагається організувати суспільний діалог і ознайомлення з міжнародним досвідом з розроблення Національної рамки, а у 2010 році Національним Темпус-офісом в Україні було розпочато роботу над розробленням Національної рамки кваліфікацій з метою підтримання міжнародної співпраці у вищій школі України [1].

Восени поточного року на офіційному сайті Міністерства освіти та науки України було опубліковано нову редакцію законопроекту «Про вищу освіту». Метою цього законопроекту стало створення більш сприятливих умов і розширення доступу до здобуття вищої освіти громадянами України та реалізація нормативно-правових засад державної політики у напрямку діяльності вищих навчальних закладів. Чинний закон Про вищу освіту був прийнятий у 2002 році, таким чином деякі його пункти не відповідають вимогам Болонського процесу, до якого Україна приєдналася у травні 2005 року. Участь у Болонському процесі не вимагає уніфікації змісту, технологій навчання і забезпечення якості у вищих навчальних закладах. Але вона вимагає проведення певних реформ у галузі вищої освіти з урахуванням стандартів і рекомендацій узагальнених у Болонській декларації та Комюніке Конференції міністрів європейських країн, що відповідають за вищу освіту. Проект нової редакції враховує сучасні параметри розвитку вищої освіти. У Законопроекті більш точно окреслено сферу дії Закону, визначені права державного вищого навчального закладу, його автономія. За словами міністра освіти і науки України Д.В.Табачника, структуру вищої освіти адаптовано до вимог Болонського процесу, що закладає умови для полегшення визнання дипломів, академічної та професійної мобільності, реалізації можливостей освіти упродовж життя. Передбачено рівні вищої освіти – молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, вводяться рівні доктора філософії і доктора наук [4].

У цей же період було розроблено проект «Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010 – 2020 рр.)». Метою концепції є створення умов для задоволення потреб особистості, суспільства і держави в освітніх послугах у сфері професійної освіти і навчання з урахуванням тенденцій формування вітчизняного ринку праці та світового досвіду; забезпечення рівного доступу до якісної професійної освіти і навчання впродовж життя, що сприятиме соціально-економічному зростанню країни та її безпеці; випереджувального розвитку системи професійної освіти і навчання, її ресурсного забезпечення. Реалізація Концепції забезпечить оновлення освітньої політики шляхом

розроблення та введення в дію законодавчих і нормативно-правових актів у сфері професійної освіти і навчання для реалізації завдань щодо її модернізації та врегулювання проблемних питань; формування цілісної, відкритої, гнучкої системи професійної освіти і навчання впродовж життя, орієнтованої на соціально-економічний розвиток країни; підвищення якості змісту професійної освіти і навчання, відповідність рівню сучасних вимог і міжнародної конкурентоздатності; активне застосування інформаційно-комунікативних технологій у сфері професійної освіти і навчання; впровадження неперервної професійної освіти і навчання та інше [3].

Таким чином, в умовах сьогодення, коли постійно змінюються соціальні, економічні та моральні орієнтири, забезпечення високого рівня освіти було й залишається основним фактором динамічного та результативного розвитку суспільства. Тому велика увага приділяється якості української вищої освіти, її відповідності світовим та національним стандартам та вимогам. Все це визначається рівнем нормативних вимог, які встановлюються стандартами освітньої діяльності.

Література

1. Луговий В.І. Національна рамка кваліфікацій, які пов'язані з вищою освітою: стан і труднощі розроблення в Україні / В.І. Луговий. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/national-team-here/219-nacionalna-ramka-kvalifikacij.html>

2. Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=gr>

3. Проект «Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010 – 2020 рр.)» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/prof-tech>

4. Табачник Д. В. ВНЗ мають стати на позиції логіки і державницького підходу / Д.В.Табачник. – Освіта України № 31 (29.04.2010). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.osvita-ukrainy.com.ua/osvita_ukrayni.php?id=48&article_id=583

УДК 371.13(564.3)(043)

Воєвутко Н. Ю., старший викладач

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСТНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У РЕСПУБЛІЦІ КІПР НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Недоліком сучасної педагогічної освіти є невпевненість випускників у своїх професійних навичках через брак досвіду інтеграції набутих знань у процес навчання. Спрямованість на постійне професійне вдосконалення, наукові розвідки про європейські педагогічні процеси та тенденції, нові напрями модернізації та реформування системи освіти зумовили появу в кіпрському освітньому середовищі питання щодо створення умов набуття професійного досвіду новопризначеними вчителями.

У перше десятиріччя ХХІ століття у Республіці Кіпр актуальності набув тезис про те, що вчителі-початківці потребують допомоги досвідченого фахівця з педагогічного складу школи, тобто ментора. Однак з'ясувалось, що педагог на посаді ментора також потребує методичної підтримки. Тому в Республіці Кіпр у 2008 р. за підтримки Європейського соціального фонду та в межах програми «Зайнятість, Людський капітал та Соціальна об'єднаність» (2007-2013) було розроблено програму навчання новопризначених вчителів середньої освіти та менторів, яка й стала предметом нашого дослідження. Метою дослідження є аналіз компетенцій новопризначених вчителів середньої освіти та менторів Республіки Кіпр на початку ХХІ століття.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові положення сучасної європейської педагогічної науки щодо формування компетентнісного підходу в системі неперервної

професійної освіти, зокрема такого аспекту, як перший рік призначення випускника вищого педагогічного навчального закладу на посаду вчителя.

Так, наприклад, Р. Стен'єр, К. Безіна, та Н. Безіна (2005) вважають, що у перший рік перебування на посаді новопризначені вчителі готові та мають бажання навчатися, що є визначальною мірою професійного та індивідуального росту педагога. Саме в цей період вони розвивають свої професійні компетенції та позиції, які стануть базою для подальшого розвитку [1].

Е. Брю та Г. Вонг (2003) підтвердили гіпотезу, що новопризначені вчителі ефективніше вирішують проблеми керування класом та планування навчальної діяльності, а також значно скоріше зосереджуються на навчанні, ніж ті вчителі-початківці, що не мають підтримки з боку менторів [2].

Разом з цим Т. Ганзер (2001) вважає, що існує проблема ментора для ментора, тобто системної та систематичної підготовки вчителя-наставника. Цю думку підтримує Е. Л'юїс (2002), якій зазначає необхідність спеціальної підготовки для менторів [3, 4].

Спираючись на європейський досвід, керуючись дослідженнями про необхідність запровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку вчителів, та в підтримку національної системи освіти Педагогічний інститут Кіпру розробив *«Програму з навчання новопризначених вчителів середньої освіти та менторів»* (2008 р.).

Навчання новопризначених вчителів, це – комплексно організована й встановлена платформа підтримки наставником новопризначених вчителів, яка передбачає участь у програмах професійного розвитку, педагогічних мережах та спілках, а також процесах оцінювання як молодих учителів, так і менторів [5, с.12-13]. Тому *«Програму з навчання новопризначених вчителів середньої освіти та менторів»* структуровано у два розділи: навчання новопризначених вчителів та навчання менторів. Розглянемо детальніше основні положення програми.

Новопризначені вчителі (надалі НВ), це – випускники педагогічних спеціальностей університету, які перший рік працюють на посаді вчителя. Ментори, це – вчителі-наставники для НВ з числа досвідчених та професійно компетентних працівників школи.

У першому розділі, який присвячено навчанню новопризначених вчителів, визначено актуальність та необхідність такого етапу професійної підготовки вчителів, як навчання впродовж першого року перебування на посаді; сформульовано мету та прописано структуру програми; укладено перелік та розкрито зміст компетенцій, якими мають оволодіти НВ по закінченню програми.

Укладачі програми виділяють 7 основних компетенцій, які мають опанувати новопризначені вчителі у процесі навчання, проаналізуємо їх:

Володіння предметом та методикою його викладання передбачає: знання основних понять, методів дослідження, використання широкого діапазону теоретичних та практичних знань з кожної теми предмету; знання педагогіки, тобто педагогічних методів і прийомів щодо предмету, який викладається; вміння укладати хід уроку відповідно до плану і змісту навчальної програми з предмету, визначати мету та завдання уроку, готувати та використовувати наочний матеріал; володіння телекомунікаційними технологіями навчання, у тому числі базовими комп'ютерними технологіями, комп'ютерними навчальними програмами, Інтернетом тощо.

Вчитель повинен знатися на учнівському колективі й на тому, яким чином навчаються учні. Це має виражатися через: повагу до соціального і релігійного статусу, культурної спадщини кожного учня й розуміння того, яким чином ці фактори впливають на процес навчання; володіння знаннями щодо основних періодів фізіологічного, розумового та соціокультурного становлення школярів конкретної вікової групи; розуміння мотивування винятків поведінки дитини; володіння стратегіями навчання дітей з вадами розвитку, учнів, у сім'ях яких не розмовляють новогрецькою мовою, учнів з проблемами поведінки; також вчитель має знати як учні готуються до занять.

Планування та ефективне викладання предмету передбачає вміння вчителя визначати конкретну мету та точні завдання до уроку; тематично зв'язно та логічно послідовно структурувати уроки; володіти широким додатковим матеріалом з метою поглиблення знань учнів; володіти різними стратегіями оцінювання знань; своєчасно та належними засобами виховувати учнів; постійно здійснювати моніторинг прогресу навчальних досягнень учнів; вміти аналізувати результати навчальної діяльності учнів з метою вдосконалення та забезпечення ефективної практики навчання.

Наступна компетенція – спілкування з учнями – визначається укладачами програми як: здатність надавати учням точні інструкції щодо виконання навчальних завдань; вести діалог з учнями у процесі навчання; вміти організовувати учнів у навчальні групи відповідно до мети та завдань уроку; застосовувати різноманітні навчальні стратегії та технічні засоби навчання; культивувати інтерес учнів до предмету.

Формування та підтримка безпечного шкільного середовища передбачає володіння навичками: формувати повагу та позитивну атмосферу у шкільному колективі; культивувати в учнів вільний волевияв; застосовувати різноманітні практики керування поведінкою учнів; гарантувати безпеку життя та здоров'я учнів у школі.

Вчитель має постійно підвищувати свої професійні знання та практику, тобто: здійснювати самоаналіз з метою покращення теоретичних та практичних знань; бути обізнаним на показниках якості професійної діяльності; бути активним у особистій та колективній педагогічній діяльності; вміти досліджувати проблемні питання процесу навчання; бути корисним професійному педагогічному товариству.

Бути активним членом професійного товариства та суспільства означає: демонструвати розуміння відносин «школа-сім'я»; вміти спілкуватися із батьками та заохочувати їх до спілкування; співпрацювати із вчителями позашкільних організацій з метою додаткового розвитку можливостей дитини; підтримувати відносини із колегами, представниками влади.

У другому розділі програми укладачі акцентують напрямки набуття компетенцій для менторів:

психологічний, тому що ментор має допомогти НВ повноцінно увійти в шкільне середовище;

керівний, тому що ментор має ознайомити НВ із структурою системи освіти Кіпру та системою організації шкільного закладу освіти;

професійний, тому що ментор має навчити НВ основним принципам методології та дидактики та особливостям їх застосування у процесі навчання;

оціночний, тому що ментор має навчити НВ застосовувати методи самооцінювання власної професійної діяльності з метою її вдосконалення [5, с.36];

та зазначають, що підходи щодо опанування компетенціями мають здійснюватися не лекційно, а на практиці, аналізом дійсних ситуацій.

Отже, компетенції, якими мають оволодіти ментори, такі: диференціювати методи викладання у класах із різним рівнем підготовки дітей; здійснювати аналіз результатів оцінювання учнів та підвищувати ефективність навчання на основі аналізу результатів оцінювання; ефективно впроваджувати ТЗН з метою покращення результатів навчання; досліджувати педагогічний контент, тобто аналізувати питання педагогічного ресурсу щодо ефективності викладання; бути обізнаними на розподілі робочого часу вчителя, стратегіях спостереження; контролювати рефлексивно-когнитивний прогрес новопризначених вчителів; володіти інструментами оцінювання праці НВ у шкільному середовищі; аналізувати процеси самопізнання та керування почуттями, що допоможе менторові полегшити період адаптації НВ до умов шкільного простору, ознайомитися із причинами оборонних позицій, які часто займають НВ, та ситуацій, що провокують в них почуття страху та невпевненості.

Як бачимо, компетентнісний підхід у навчанні новопризначених вчителів і менторів у Республіці Кіпр здійснюється комплексно: у змісті, процесі та результатах навчання. Таким чином, компетентнісний підхід сприяє інтенсифікації професійної підготовки вчителів, зокрема такого аспекту, як навчання новопризначених вчителів впродовж першого року

перебування на посаді. Подальші розвідки бачимо в порівнянні розглянутої програми з наявною в Україні організацією роботи Школи молодого учителя при науково-методичних центрах Управління освіти.

Література

1. Bezzina C., Stanyer R., & Bezzina N. 2005// Maltese beginning teachers speak out: Perceptions about their preparation and professional growth, *International Studies in Educational Administration*, Vol.33, No.1, pp.15-38, retrieved June 28, 2006 from EBSCOhost, AN 16757483 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.epnet.com.ipacez.nd.edu.au/login.aspx?direct=true&db=aph&an=16757483>.
2. Breaux A. & Wong H. *New Teacher Induction: How to Train, Support, and Retain New Teachers*// Mountain View, CA: Harry K. Wong Publications. 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newteacher.com/pdf/SBAffair_Nov03_wong.pdf
3. Ganser T. *Building the capacity of school districts to design, implement, and evaluate new teacher mentor programs*// ERIC Document Reproduction Service. № ED 452 168 – Springfield, VA, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
4. <http://books.google.com.ua>
5. Lewis A. *School Reform and Professional Development*// *Phi Delta Kappan*, 83 (7), pp.488-489 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
6. davidmasterson.efoliomn.com/
7. Πρόγραμμα Εισαγωγικής Επιμόρφωσης: Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Νεοεισερχόμενων Εκπαιδευτικών Μέσης Εκπαίδευσης. Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Μεντόρων. – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, – Λευκωσία, 2008. – 43 σ.

УДК 371.214.001.2(477.62 – 2)(043)

Золотько Ю. С., асистент

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ: ПРОГРАМА МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Входження української освіти в європейський освітній простір потребує реформування всіх її ланок, насамперед загальної середньої освіти. Нові підходи до організації і змісту освіти, що відповідають європейським стандартам, мають задовольняти вимоги суспільства і адаптувати зміст середньої освіти до потреб у здобутті учнями в майбутньому певної професії. Одним із основних напрямків модернізації загальної середньої освіти є впровадження профільного навчання в старшій школі. У Державній національній програмі "Освіта. Україна ХХІ століття" (1993 р.); Законах України: "Про освіту" (1991 р.), "Про загальну середню освіту" (1999 р.); Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001 р.); Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.); Концепції профільного навчання у старшій школі (2003 р.), Галузевій Програмі впровадження профільного навчання на 2008-2010 роки (2008 р.) визначено основні стратегічні завдання реформування системи освіти та сфери загальної середньої освіти, визнано організацію профільного навчання актуальним і своєчасним шляхом розбудови вітчизняної старшої школи. Головною метою профільного навчання, як зазначено в Концепції профільного навчання в старшій школі, є підготовка старшокласників до професійної діяльності відповідно до їхнього професійного самовизначення; поглиблення знань, розвитку нахилів, формування потреби в безперервній професійній освіті шляхом диференціації, індивідуалізації навчання, професійної орієнтації школярів із урахуванням потреб ринку праці. Сьогодні перевага надається багатопрофільним моделям профільного навчання, тому що, як обґрунтовує Н. Побірченко, багатопрофільний заклад може максимально задовольняти освітні запити щодо профільного навчання [3].

За статистичними даними Управління освіти Маріупольської міської ради у 2010 році в м. Маріуполі 2849 учнів 10 – 11-х класів із 68 одно- та багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладів I – III ступенів навчаються за різними профілями; існує 161 профільний

клас, у яких профільне навчання реалізується за 21 профільючими напрямками. Рейтинговий показник профілів складається таким чином, що у структурі профільних напрямів у навчальних закладах міста домінують: профіль української філології – 30 класів (581 учень – 20,4% від загальної кількості учнів профільних класів), іноземної філології – 21 клас (394 учня – 13,9%), математичний – 15 класів (301 учень – 10,6%). Вище наведені показники не зовсім відповідають ситуації, що склалася на ринку праці м.Маріуполя. На нашу думку, важливо з'ясувати чинники ефективної реалізації ідеї профільного навчання, а також виявити причини (об'єктивні й суб'єктивні) наявної ситуації, що обумовило необхідність проведення моніторингового дослідження організації профільного навчання в ЗОШ м.Маріуполя.

На факультеті іноземних мов Маріупольського державного університету розроблено програму моніторингового дослідження, мета якого полягає у вивченні організації профільного навчання іноземних мов у загальноосвітніх школах на основі аналізу думки різних груп респондентів; визначення основних чинників, які впливають на якість і результативність профільного навчання. Об'єкт дослідження – профільне навчання в загальноосвітніх школах м. Маріуполя. Предмет дослідження – організація профільного навчання іноземних мов у загальноосвітніх школах м.Маріуполя.

Досягнення мети дослідження зумовило необхідність постановки і вирішення таких основних завдань: вивчити особливості організації профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах м.Маріуполя, запиту на профілізацію старшої школи, забезпечення наступності між загальною та професійною освітою; визначити відповідність умов, створених у навчальному закладі, до освітніх потреб учнів; визначити рівень самовизначення учнівської молоді, підготовки до безперервної освіти та роботи в умовах ринку праці; виявити проблеми і труднощі, які постають при організації профільного навчання безпосередньо в школах.

Відповідно до вищезазначених мети та завдань, дослідження проводитиметься методом вибіркового опитування різних груп респондентів. Для всебічного вивчення проблеми розроблено анкети для керівників, вчителів та учнів 10-х класів. Вибірка респондентів складається з представників чотирьох районів м. Маріуполя: Орджонікідзевський район, Іллічівський район, Жовтневий район, Приморський район. Серед закладів освіти представлено ЗНЗ I-III ступенів державного типу власності, спеціалізовані заклади освіти, гімназії та ліцеї.

Опитувальний лист, запропонований керівникам та вчителям ЗНЗ, містить запитання закритого типу для визначення респондентами найактуальніших проблем організації профільного навчання через ранжування запропонованих варіантів відповідей і запитання відкритого типу, на які можна відповідати в довільній формі.

Анкета для учнів містить кілька блоків запитань. Мета першої групи запитань — дослідити ставлення учнів до обраного профілю навчання, стан упровадження профільного навчання в ЗНЗ м. Маріуполя. Друга група запитань має на меті отримати інформацію про визначеність десятикласників із вибором майбутньої спеціальності у ВНЗ, професії, професійні інтереси учнів, фактори впливу на вибір спеціальності у ВНЗ, професії.

Профільна школа вимагає особливих підходів до організації процесу навчання. Методи навчання, педагогічні технології мають суттєво відрізнятися від методик, що використовуються у традиційній старшій школі. Вирішальним чинником ефективного впровадження профільного навчання є професіоналізм педагогічних працівників. Сучасна профільна школа може відбутися лише за наявності необхідних кадрів, тобто педагогів, які мають розвинене системне бачення процесу профілізації як цілісного явища і сформовану готовність до його реалізації. Суспільством висуваються підвищені вимоги до рівня кваліфікації педагога профільної школи, ціннісними установками якого має бути пріоритет особистісного розвитку школяра і який поєднує у собі високий рівень культури, освіченості, інтелігентності, професійної компетентності, має здатність орієнтуватися у сучасному

складному соціумі. Проблема підготовки вчителів до профільного навчання старшокласників стане предметом наших подальших розвідок.

Література

1. Вольянська С. Є. Організація профільного навчання в загальноосвітній школі в умовах регіону: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / С. Є. Вольянська; Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Харків, 2006. – 26 с.
2. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. збірник МОН України. – 2003. – № 24. – С. 3-15.
3. Побірченко Н. А. Формула успіху. Профільне навчання: теорія і практика /
4. Н. А. Побірченко – К.: Вид. дім "Шкільний світ", 2005. – 96 с.
5. Покроєва Л. Структура, моделі профільного навчання. Організація профільного навчання в старшій школі / упоряд. Н. Мурашко. – К.: Шк. світ, 2007. – 120 с.
6. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього учителя-філолога, що навчається за двома спеціальностями: монографія / за ред. С.О. Сисоєвої // МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.

УДК 371.035.6 (438)(043) "19 /20"

Івашко О. А., старший викладач

ФЕНОМЕН РЕГІОНАЛІЗМУ В ОСВІТІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Останніми десятиліттями на культурну відмінність місцевих середовищ в Республіці Польща не зверталось належної уваги. Відбувалася домінація держави над локальністю. Прагнення до уніфікації стилю життя, традиції, культури. Програми навчання, ідентичні в цілій країні, сприяли уніфікації суспільства. Освіта не йшла паралельно з родинною та локальною соціалізацією. Проте, в локальному середовищі – завдяки діяльності організацій і товариств – було сильне почуття культурної відмінності, прагнення до «малої вітчизни», глибока ідентифікація з місцем проживання. Відмінність регіону становила ефект свідомого почуття культурної спільноти і її мешканців [2, с.69]. І тільки з переходом Республіки Польща від тоталітарного до демократичного суспільства в польській педагогіці з'явилася можливість включати у навчальні програми зміст, який звертає увагу на суспільно-культурні, регіональні й культурні відмінності країни.

Насамперед зауважимо, що *регіональна освіта* – це форма впровадження осіб і малих суспільних груп в традиції і актуальне суспільно-культурне життя регіону і локального середовища [7, с.968].

Метою регіональної освіти є :

формування власної ідентичності (культурної, етнічної), як основи участі в функціонуванні власного середовища (малої вітчизни), а також автентичної відкритості на інші спільноти і культури (глобальна вітчизна);

формування компетенцій стосовно культури і мови власної групи;

формування культурної основи з можливістю її розбудови [3, с.51].

Додамо, що регіональна освіта виходить з ідеї *регіоналізму*, який розуміється як суспільний рух, який прагне до утримання культурної відмінності окресленого регіону, опанування знань о ним, пропагування їх, культивування типових властивостей [6, с.513].

В Польщі *регіоналізм* має багаті традиції, які сягають I половини XIX віку. Як зазначає А. Мейснер, регіоналізм був своєрідною формою оборони перед винищенням народності і формою зберігання національної ідентичності [5, с.52].

На думку М. Кубишин, сильний розвиток польського регіоналізму припадає на 20-ті – 30-ті роки XX віку і пов'язаний з впровадженням до шкіл елементів громадянського виховання, реалізованого у формі регіональної освіти. Наука з використанням так званої «країнознавчої методики» повинна була розбудити в учнях зацікавленість локальною

історією і географією, а також сприяти пізнанню місцевих звичаїв і традицій через безпосереднє спостереження і практичні дії. Дані ідеї знайшли своє висвітлення в програмах і шкільних підручниках, також вони широко обговорювалися на шпальтах тогочасної педагогічної преси [4, с.53].

Головним польським теоретиком і пропагандистом регіоналізму був А. Патковський (1890 – 1942). З його ініціативи повстав також Всезагальний регіональний університет ім. Ст. Конарського в м. Сандожеж, а рік пізніше Всезагальний регіональний університет ім. Ст. Віткевича в м. Закопане. Дані університети проводили підготовку педагогічних кадрів для регіональної освіти [1, 5]. Цікавою є оригінальна форма праці останнього університету – поза лекціями, які читалися запрошеними професорами, були екскурсії, що проводилися факовими спеціалістами [1, с.138]. Серед видатних педагогів минулого, пов'язаних з регіональною освітою, слід відзначити також діяльність К. Сосновського, І. Гулговського, які зробили значний внесок в розвиток польської регіональної освіти.

Проте, друга світова війна прервала розвиток польського регіонального руху. Так, після 1945 року була прийнята нова стратегія перебудови свідомості поляків, яка повинна була виконуватися державними організаціями [4, с.53].

І тільки від 1989 року в польській освіті появились регіональні елементи.

Суть сучасної польської освіти виражає «Карта польського регіоналізму», яка була прийнята на V Конгресі Регіональних товариств культури у 1994 році. Як наслідок, елементи регіональної освіти впроваджено в освітні програми як середніх, так і вищих навчальних закладів; для вчителів організовано післядипломні курси з регіональної освіти (наприклад, в Інституті педагогіки Гданського університету впроваджено «Післядипломні курси регіональної і альтернативної освіти»); регіональну освіту також поширюють і Університети III віку (наприклад, Розточанський університет в с. Щебжешин).

До осередків, які досліджують проблематику регіональної освіти, слід віднести: Краківська педагогічна академія (Т. Міхалевська), Університет в Білостоку (Є. Нікіторович), Гданський університет (К. Косак-Глувчевський); Університет ім. М. Коперника (П. Петриковський), Опольський університет (С. Гавлік), Університет ім. С. Вишенського (Г. Скоровський), Сілезійський Університет (Т. Левовицький), Вроцлавський університет (С. Беднарек), Вища педагогічна школа в Щедлцах (Є. Дамрош) [7, с.971].

Так, наприклад, в Інституті педагогіки Університету ім. М. Коперника в м. Торунь проводяться дослідження, в яких регіональна освіта розглядається як процес формування вмінь відкрити цінності, які оточують особистість в різних періодах її життя. Особлива увага приділяється позитивному досвіду особистості з її дитинства та юнацьких років пов'язаному з регіональною освітою [7, с.971].

Також, наприклад, пропагуванням регіональної освіти займається «Товариство любителів регіону» м. Цешина під назвою «Вітчизна Цешинської землі». Від 1997 року «Вітчизна» організовує щорічні семінари з циклу «Регіональна освіта дітей і молоді, а також вчителів у Цешинській Сілезії» [2, с.78].

Отже, доходимо висновку, що основи регіональної освіти в Республіці Польща були закладені ще у I половині XIX століття. Регіональна освіта становить перший етап міжкультурної освіти та інтенсивно впроваджується у навчальні заклади країни.

Література

1. Aleksander T. Regionalism a wychowanie/ Tadeusz Aleksander// Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku/ red. T. Pilch. – Tom IV. – Warszawa: Wyd. Akad. Żak, 2003. – s. 137–144.
2. Grabowska B. Szkoła w środowisku zróżnicowanym kulturowo/ Barbara Grabowska //Szkoła na pograniczach/ pod redakcją T. Lewowickiego, A. Szurek-Boruty. –Katowice: Wyd. Uniwersytetu śląskiego, 2000. – s. 69 – 81.
3. Grzybowski Prz. P. Edukacja europejska – od wielokulturowości do międzykulturowości/ Przemysław Paweł Grzybowski – Bydgoszcz, 2005. –s. 51.

4. Kubiszyn M. Edukacja wielokulturowa w środowisku lokalnym. Studium teoretyczno-empiryczne na przykładzie ośrodka „Brama grodzka – teatr NN w Lublinie”/Marta Kubiszyn – Toruń: Wyd. A. Marszałek, 2007. – с. 53

5. Meissner A. Edukacja globalna a edukacja regionalna/ A. Meissner// Європейський спільний освітній простір та освітні перетворення в Польщі й Україні (1989 – 2006). Перспективи і проблеми. – Дрогобич, 2007. – 497с.

6. Nikitorowicz J. Edukacja regionalna i międzykulturowa/ Jerzy Nikitorowicz. – Warszawa: Wyd. akademickie i profesjonalne, 2009. – с.497 – 520.

7. Petrykowski P. Edukacja regionalna/ Piotr Petrykowski// Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku/ red. T. Pilch. – Tom I. – Warszawa: Wyd. Akad. Żak, 2003. – s. 968–971.

УДК 371.134:811.14'06(043)

Постоєва Л. С., старший викладач

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ У 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

Гуманізація і демократизація навчально-виховного процесу професійно-педагогічної підготовки вчителів України, впровадження нових педагогічних технологій, пошук найбільш оптимальних підходів до розвитку національної педагогіки зумовлюють зростання наукового і практичного інтересу до вивчення досвіду минулого та його творчого переосмислення.

Питання історії освіти України в розглядаємий період досліджували такі українські вчені, як Липинський В.В., Майборода В.К., Чернявська С.М., Ситніков О.П., Лисенко М.С., Мірошниченко М.І., Богуславська В.Г. та інші. Їх дослідження стосуються організації управління освітою, процесу розвитку середньої спеціальної та вищої освіти. Історія освіти Донбасу представлена роботами науковців Курило В.С., Терських Л.О., Фатальчук С.Д., Богінської І.В. та інших, які присвячені розгляду процесу становлення, стану освіти та педагогічної думки на Донбасі, діяльності видатних педагогів. В дослідженнях представлених вчених міститься певний матеріал для вивчення системи заочної освіти, однак окремо вона не розглядається.

Зупинимося докладніше на системі освіти у середніх навчальних закладах України.

Творцем першої системи освіти був народний комісар освіти Г.Гринько, який подав вироблену ним схему освіти на розгляд Всеукраїнської наради завідувачів губернських відділів народної освіти (25.ІІІ.1920), а потім на ухвалу Всеукраїнської наради в справі освіти (в серпні 1920 р.)

Як свідчить аналіз літератури з історії педагогіки, протягом перших років радянської влади основним державним документом про народну освіту в Україні служив „Кодекс законів про народну освіту в УРСР”, прийнятий 2 листопада 1922 р. Згідно з цим документом, наприкінці 1920-х років єдина трудова школа в Україні обмежувалася семирічкою і складалася з першого (1-4 класи) і другого (5-7 класи) концентрів. Єдина трудова школа мала сім різних варіантів. У містах функціонували звичайні міські, індустріалізовані та фабрично-заводські семирічки. У сільській місцевості- звичайні сільські, агрономізовані семирічки, а також школи сільської молоді, які у 1930 р. були перетворені на школи колгоспної молоді. Після семирічки йшла професійна школа (3-4 роки), яка давала учням середню освіту на рівні десятирічки і спеціальність за певним фахом. Продовжити навчання можливо було у вищих закладах освіти- у технікумах (3 роки) або в інституті (4 роки)[33]. Вперше у 1921 році в Україні з’являються робітфаки- навчальні заклади нового типу, які виступали засобом реалізації принципу пролетаризації вищої школи, оскільки випускники робітфаків могли навчатися у вищих навчальних закладах без вступних іспитів.

В той час як в основу освітньої системи Радянської Росії було покладено єдину трудову школу, в основу освітньої системи України було покладено соціальне виховання: зібрання дітей, їх захист та охорона.

Професійна освіта, що мала підготовляти спеціалістів для окремих галузей діяльності, розподілялася відповідно до цих галузів на такі вертикалі: індустріальну, агрономічну, соціально-економічну, педагогічну і т.і. Деякі вертикалі не мали власних професійних шкіл (мистецька, наукова, педагогічна), а деякі не мали технікумів (наукова, педагогічна, соціально-економічна, медична).

За українською шкільною системою технікум і інститут стояли на одній площині, „технікум ні в якому разі не можна вважати за нижчий ступінь для інституту” [2,739]. Обидві ці школи перестають бути місцем наукового дослідження, та закладами для підготовки науковців, бо ці завдання передається до науково-дослідних інститутів. Різниця між технікумом і інститутом як двома типами вищої школи полягала в тому, що технікум підготовляв фахівця вузької спеціалізації, і інститут- більш широкою. Як зазначає Я.Ряппо, заступник народного комісара освіти УРСР (1921-1928 рр.) „ У той час як інститут повинен давати солідний теоретичний фундамент, не тільки з техніки, але й з економіки й з організації цілого виробництва й не вводити у вузьку спеціалізацію, завдання технікуму- обмежити теоретичний курс і вже з першого курсу починати поглиблену роботу у справі спеціалізації”.

Що стосується підготовки вчителів, то вчительські семінарії було переведено до статусу трирічних педагогічних курсів, які з 1924 року перетворено в педагогічні технікуми. Учительські інститути покладено в основу інститутів народної освіти, з якими було об'єднано філологічні та фізико-математичні факультети колишніх університетів. За статистичними даними 1929 року, існувало 13 інститутів народної освіти та 43 педагогічних технікумів [2, 740].

Схема Г.Гринька незабаром підпала деяким змінам, які вніс до неї тодішній заступник народного комісара освіти УССР Я.Ряппо. Так, з неї було вилучено наукову вертикаль, бо в умовах наявності наукових установ в кожній вертикалі цілком зайвими вважалися загальні наукові установи. Інститут і технікум визнано за рівноправні як ВУЗи з тою різницею, що технікум мав своїм завданням підготовляти вузького спеціаліста, а інститут- спеціаліста-адміністратора та організатора.

На 1928 рік в Україні та Росії існували різні системи народної освіти. Згодом, виникло питання про уніфікацію цих двох систем, тому що ці системи не визнавали одна одну. На всесоюзній партійній нараді, яка відбулася в Москві в кінці квітня 1930 року М.Скрипник виступив з доповіддю про основні засади єдиної системи народної освіти. Всесоюзна партійна нарада внесла низку резолюцій, що їх затвердив ЦК ВКП(б) постановою від 25 серпня 1932 року. Згідно з цією постановою, в Україні, по-перше, семирічні школи перетворилися на десятирічні шляхом утворення третього концентру; по-друге, ті технікуми, які не отримали статус інституту, перейшли до категорії середніх шкіл; по-третє, відновлено практику створення університетів для задоволення нових складних завдань культурного будівництва [1, 412-413].

Розглянемо систему професійної підготовки для вчителів.

Спочатку існувало два типи педагогічних шкіл- технікуми та інститути народної освіти з трьома факультетами-соціального виховання, професійної освіти та політичної освіти, але більшість інститутів складалася з одного або двох факультетів, і лише Харківський Інститут мав всі три факультети. Згодом, уся система педагогічної підготовки зазнала певних змін. На конференції представників педагогічних Вищих шкіл (1930 рік) було прийняте рішення, щоб поділити педагогічні школи на три основні групи:

індустріально-педагогічні інститути, що готуватимуть учителів для шкіл фабрично-заводського учеництва, професійних шкіл, технікумів, робітничих факультетів, вечірніх робітничих університетів та курсів. Курс навчання складав 4 роки;

інститути соціального виховання, що готуватимуть керівників другого концентру трудових шкіл і установ політичної освіти, вихователів дитячих дошкільних закладів. Курс навчання становив три роки. Інститути соціального виховання поділялись на такі факультети: шкільний, позашкільний, педагогічний;

педагогічні технікуми, які готували вчителів для шкіл I концентру. Курс навчання у педагогічних технікумах становив 3 роки.

Щодо підготовки викладачів для вищої школи, то вона зосереджувалася у науково-дослідних інститутах та при науково-дослідних кафедрах [2, 769-770].

Дані засвідчують, що контингент студентів педагогічних технікумів комплектувався переважно не з абітурієнтів професійної школи, як це намічалось статутом, а з осіб, які закінчили трудову школу I та II концентру, у той час, як Інститути народної освіти комплектувалися в значній мірі особами, що закінчили робітничі факультети.

Таким чином, на підставі вивченої літератури ми можемо стверджувати, що система освіти на Україні у 20-30 років перебувала увесь час в стані трансформації, від ліквідації загальноосвітньої середньої школи та університетів, влада України знов приходить до відновлення цих типів шкіл у своїй освітній системі.

Література

1. Бойко О.Д. Історія України: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів/ О.Д.Бойко. – К.: Академвидав, 2005. – 688 с.
2. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С.Сірополко. –Київ:Наукова думка, 2001. –912 с.

УДК 317.132.015.3:371.68 (043)

Ромашенко В. Є., асистент

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ФІЛОЛОГІЇ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У сучасних умовах реформування вищої школи відповідно до положень Болонської конвенції особливого значення набувають питання підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях. Сутність діяльності до професійної діяльності трактується вченими як цілісний прояв особистості, комплекс необхідних знань, умінь і здібностей результат професійної освіти й виховання, соціальної зрілої особистості. [3, 260]. Для розвитку теоретичних засад підготовки бакалаврів філології до використання інформаційних технологій необхідно визначити базові поняття дослідження, а саме: «бакалавр», «інформаційна технологія», «компетентність». Бакалавр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані уміння та знання щодо узагальненого об'єкту праці – і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.[7] На думку Соколової І. В. [6,73] компетентність – це мета й результат професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Успішність соціалізації, виявом якої є реалізація життєвих планів та професійних функцій, зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій. Під інформаційними технологіями ми розуміємо сукупність методів та технічних засобів, які використовуються для збирання, створення, організації, зберігання, опрацювання, передавання, подання й використання інформації.

Одним із пріоритетних напрямків удосконалення професійної підготовки бакалаврів філології є впровадження у навчальний процес інформаційних технологій. Широке використання сучасних інформаційних технологій (ІТ) в навчальному процесі дає можливість розкрити значний гуманітарний потенціал всіх дисциплін освітньо-професійної програми підготовки майбутнього вчителя у ВНЗ, завдяки формуванню наукового світогляду, розвитку аналітичного і творчого мислення, суспільної свідомості і свідомого ставлення до навколишнього світу. Ми поділяємо думку І.В.Соколової та С.О.Сисоєвої щодо визначення пріоритетів у підготовці майбутніх учителів до застосування інформаційних технологій: переорієнтація методики навчання інформаційним технологіям на пріоритет розвивальної функції; необхідністю підвищення у майбутніх фахівців мотивації до навчання та залучення їх до самостійної (індивідуальної та групової) дослідницької роботи на базі

комплексного використання інноваційних педагогічних та інформаційних технологій з метою підвищення якості навчання; безперервність формування інформаційної компетенції на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» шляхом запровадження змістових модулів і виділення базового «ядра знань» [5].

Основна задача фахівця-філолога – це, по-перше, робота з текстом; по-друге, формування іншомовної комунікативної компетенції, тобто стійких знань аспектів мови (лексики, граматики, фонетики, орфографії), мовленнєвих умінь та навичок, здатності здійснювати комунікацію рідною, державною, українською мовами. З огляду на це предметом нашого дослідження визначено теоретичні засади підготовки бакалаврів філології до використання інформаційних технологій.

Застосування інформаційних технологій навчання безумовно передбачає наявність відповідного парку комп'ютерної техніки, програмного та методичного забезпечення. Крім цього, на сучасному етапі інформатизації вищої освіти нагальною є потреба не лише в розвитку інфраструктури та інформаційного середовища вищих навчальних закладів, але і у виробленні технічної політики з їх оснащення необхідними технічними і програмними засобами з метою подальшого розвитку навчання за допомогою технічних засобів навчання та ефективного їх застосування. [4, 104]

В останні роки в Україні інтенсивно досліджують питання запровадження в навчальний процес ІТ. В наукових працях С.О.Сисоєвої, Т.І. Коваль, В.П. Бакалової, М.І. Жалдака, В.Ю. Бикова, О.В. Виштака, А.М. Гуржія, Р.С.Гуревич, висвітлено різні проблеми, що пов'язані з використанням сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі ВНЗ. Окремі аспекти підготовки вчителя до застосування ІТ досліджено О.Б. Красножоном, С.В. Літвіною, О.Г. Смілянець, О.А. Зимовцем, В.Г. Иванчихиним та ін..

Використання ІТ на уроках іноземної мови сприяє засвоюванню матеріалу, посилює процеси диференціації та індивідуалізації навчання, забезпечує адекватний емоційний стан студентів. Відтак, реалізуючи зміст навчання в нових інформаційних умовах, можна управляти навчальною діяльністю учнів і формувати в них не тільки загально навчальні компетенції, а й особистісні якості. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійну підготовку майбутніх учителів також забезпечує якість навчання, сприяє інтелектуальному розвитку студентів. Здатність майбутніх учителів-філологів використовувати інформаційно-комунікаційні технології у наукових дослідженнях та при розв'язуванні професійно-практичних задач є умовою їх постійного професійного самовдосконалення.

ІТ можуть бути використані як в умовах індивідуальної, так і групової роботи форм роботи. Так, використання мультимедійних проєкторів робить можливим доповнювати навчальний матеріал демонстраціями різної теоретичної інформації, розробляти відео-презентації, що створюються за допомогою MS Power Point або аналогів цього засобу – Open Impress. Використання ІКТ допоможе викладачу здійснювати непряме управління діяльністю студента, за якого ставляться різні навчальні задачі та проблеми, що спрямовані на їх самостійне розв'язання студентом. Важливого значення набуває доцільний підбір ІКТ. Ми виділяємо такі основні ІКТ для підтримки професійної діяльності фахівця-філолога: готові програмні засоби (електронні підручники, енциклопедії, посібники, словники тощо); програми MS Office (Word, Power Point, Microsoft Publisher, Excel); Інтернет-ресурси; соціальні сервіси Інтернету. [1, 91]

Використання світового інформаційного середовища надасть принципово нові можливості для пізнавальної та творчої самореалізації бакалавра філології. [1, 90]

Для ефективної підготовки бакалаврів філології доцільно використовувати Інтернет-ресурси. Метою роботи майбутнього вчителя-філолога в мережі Інтернет, як правило, є пошук, обробка та обмін необхідною інформацією (гіпертекстами) та професійне спілкування між фахівцями. Саме завдяки мережі Інтернет став можливим вихід навчальних закладів у світовий простір. Освітні ресурси Інтернету можуть ефективно використовуватися вчителем на уроках мови у режимі on-line або off-line. Інтернет забезпечує пошук та перегляд

у мережі великого обсягу різнобічної, неформалізованої, структурованої інформації у вигляді текстових, графічних, аудіо- та відеофайлів або програм з будь-якої галузі людської діяльності. Водночас фахівці-філологи повинні отримати набір знань, умінь та навичок із роботи в глобальних інформаційних мережах, уміти користуватися основними сервісами Інтернету, вести осмислений пошук необхідної інформації та аналізувати її [2, 20]. Серед інтерактивних методів навчання, які спрямовані на спонукання студентів до активної роботи, оцінювання їх творчості, розвитку комунікаційних навичок, доцільно вказати на такі: on-line дискусії, електронні конференції, круглий стіл, рольові ігри тощо.

Ми виходимо з того, що результатом професійної підготовки бакалаврів філології має бути сформована інформаційна компетенція, як сукупність знань щодо: використання таких програм, як MS Office (Word, Power Point, Microsoft Publisher, Excel); інформаційних сервісів: WWW (World Wide Web), електронної пошти, електронних конференцій, IRC (Internet Relay Chat), електронних бібліотек, Web2.; психолого-педагогічних засад використання ІТ; вимог до інформаційних технологій, до формування інтерактивних навчально-методичних комплексів з мови та літератури; відмінностей інформаційно-комунікаційні технологій навчання від традиційних технологій; дидактичних можливостей персонального комп'ютера; специфіки використання цільового програмного забезпечення у викладанні; особливостей управління навчальним процесом за допомогою ІТ; комп'ютерно орієнтованих методів навчання.

Література

1. Дорошенко Ю. О. Дидактичні функції мультимедійних технологій навчання у початковій школі // Тези другої Всеукраїнської конференції молодих науковців «Інформаційні технології в науці та освіті». – Черкаси: ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2000 – С. 90-91.
2. Лапінський В.В. Освіта та INTERNET // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 1999. - №1. – С. 18-22.
3. Лоза Т. О. Збірник наукових праць №2 (Педагогічні науки) . – Бердянськ, 2008 – С. 258-262.
4. Поясок Т. Б. Неперервна професійна освіта: теорія і практика // Науково-методичний журнал.-2007.-Випуск 3-4 С. 102-109.
5. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С.О. Сисоєва, І.В. Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т – Київ - Маріуполь: 2010. – С. 273.
6. Соколова І. В. Педагогічні науки // Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007 – С. 68-77.
7. Термін: (енциклопедична стаття) [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%B2%D1%80>

УДК 371.1.014.15(477)(043)

Сохта К. І., асистент

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПЛОЩИНІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Технологічний розвиток, нестримний розвиток економіки та соціокультурної сфери в умовах *глобалізації*, вимагає високого рівня вищої освіти населення України, а також відповідності системи отриманих знань до потреб сучасного ринку праці. Глобалізація, сприяючи зростанню взаємозалежності народів світу, посилила потребу в глобальних колективних діях, підняла значення продукції глобального суспільного споживання [1, с. 259], що призвело до необхідності активного розгортання Болонського процесу та створення

європейського простору вищої освіти (ЄПВО) [2], як однієї з найголовніших цілей глобальної реформації освіти спрямованої на підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи. На думку одного з відомих теоретиків університетської освіти, віце-канцлера Кенсингтонського університету П. Скотта, глобалізація є найфундаментальнішим викликом, з яким стикнулася вища школа за всю тисячолітню історію існування. Глобалізація, на думку П. Скотта, прямо стосується університетів, робить особливо актуальним завдання щодо поширення національних культур, сприяє стандартизації навчання (під впливом сучасних інформаційних технологій і появи глобальних дослідних мереж), а також обмежує бюджетні можливості розвинених країн, від яких залежить більша частина фінансування університетської освіти [3, с. 3]. За твердженням ученого, університетам необхідно адаптуватися до вимог глобалізації. Для України, як країни-учасника європейського простору вищої освіти, вкрай важливим є визначення головних напрямів розвитку і, так званого, адаптування вітчизняної системи освіти згідно до загальноприйнятих європейських стандартів на найближче десятиліття. Тому метою статті є дослідження тенденцій розвитку української вищої освіти в умовах соціокультурної глобалізації.

Під час Львівського комюніке Болонського процесу (28-29 квітня 2009 р.) було визначено головні стратегії щодо запровадження стандартів, рекомендацій і основних інструментів, що сприятимуть сумісності, порівнянності, визнанню періодів і термінів підготовки фахівців після 2010 року. В Законі України «Про Вищу освіту» відображені основні тенденції розвитку вищої освіти України відповідно до стратегій, зазначених на Львівському комюніке. Найголовніші з положень, які знайшли своє відображення у змінах, внесених до Закону та спрямованих на реалізацію цілей ЄПВО до 2020 року є такі: *рівний доступ та завершення навчання; неперервне навчання; освіта, дослідницька діяльність та інновації; фінансування та автономія; мобільність; працевлаштованість*. Розглянемо детальніше вищезгадані положення [4].

1. Рівний доступ та завершення навчання.

Студентство європейських вищих навчальних закладів має відображати розмаїття населення Європи. Доступ до вищої освіти має бути розширеним завдяки підтриманню потенціалу студентів з тих соціальних груп, що недостатньо представлені в вищих навчальних закладах, та завдяки наданню адекватних умов для завершення їхніх студій. Це завдання передбачає поліпшення умов навчання, усунення всіх перепон для навчання та створення належних економічних умов для студентів, завдяки яким вони зможуть на всіх рівнях використовувати свої навчальні можливості, що знайшло своє відображення в ст. 3 п. 2, 3 «Закону України «Про вищу освіту» [5].

2. Неперервне навчання (тобто трансформація університету в університет навчання впродовж життя).

Неперервне навчання передбачає набуття кваліфікацій, розширення знань та розуміння, набуття нових навичок та компетенцій чи збагачення розвитку особистості. Неперервне навчання передбачає, що кваліфікації можна набути через гнучкі дороги навчання, зокрема студії з частковою зайнятістю чи навчання на роботі. Розробка національних структур кваліфікацій є важливим кроком до розвитку неперервного навчання. Мета полягає у тому, аби не пізніше 2012 року національні структури кваліфікацій були завершені та підготовані до самосертифікації відносно загальної Структури кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. У рамках національних контекстів, проміжні кваліфікації у першому циклі можуть бути засобом розширення доступу до вищої освіти, що регулюють ст. 6-10 «Закону України «Про вищу освіту» [5].

3. Освіта, дослідницька діяльність та інновації (тобто проведення в університетах прикладних досліджень).

Вища освіта, на всіх її рівнях, має ґрунтуватися на найсучасніших розробках у галузі дослідницької діяльності та розвитку, сприяючи посиленню інноваційних та креативних елементів у суспільстві. Докторські програми мусять створювати умови для високоякісних

досліджень у рамках конкретних дисциплін, але також дедалі більше доповнюватися міждисциплінарними та міжсекторальними програмами. Понад це, органи влади та інституції вищої освіти мають підвищити привабливість кар'єрного розвитку для молодих дослідників. Майже кожний розділ «Закону України «Про вищу освіту» має посилання на реалізацію будь-якого роду наукової діяльності.

4. Фінансування та автономія.

Вищі навчальні заклади здобули більшу автономію, але водночас стикаються із дедалі більшими очікуваннями того, що вони відповідатимуть суспільним потребам та будуть підзвітними (суспільству). У рамках принципу суспільної та державної відповідальності підтверджується, що державне та суспільне фінансування залишається головним пріоритетом для гарантування рівного доступу та подальшого стабільного і гармонійного розвитку автономних вищих навчальних закладів, що було відображено в ст. 27 п. 1, 2 «Закону України «Про вищу освіту» [5].

5. Мобільність.

Мобільність студентів, молодих дослідників та адміністрації університетів зміцнює якість програм та рівень досліджень; крім того, вони посилюють академічну та культурну інтернаціоналізацію Європейської вищої освіти. Вона спонукає до мовного плюралізму, підтримуючи багатомовні традиції ЄПВО, а також підвищує співпрацю та конкуренцію між інституціями вищої освіти (зазначено, що у 2020 році принаймні 20% випускників університетів у межах Європейського простору вищої освіти мусять мати за своїми плечима проведений закордоном період навчання чи професійних студій). Привабливі умови роботи та кар'єрних шляхів, а також відкриті міжнародні процедури прийняття на роботу потрібні для приваблення висококваліфікованих викладачів та дослідників до роботи в інституціях вищої освіти. Зважаючи на те, що в цьому контексті викладачам відводиться ключова роль, кар'єрні структури мають адаптуватися до того, аби спрощувати мобільність викладачів, молодих дослідників та інших працівників адміністрацій вищих навчальних закладів, чому присвячені ст. 69, 70, 71 «Закону України «Про вищу освіту» [5].

6. Працевлаштовність.

Оскільки нині ринки праці дедалі більше потребують навичок високого рівня та перехресних компетенцій, вища освіта має надавати студентам найновіші знання, навички та компетенції, яких вони потребують у своєму професійному житті. Здатність бути працевлаштованим надає індивідові можливість повністю використати можливості, що з'являються на динамічних ринках праці. Інституції вищої освіти, у співпраці з урядами, урядовими агенціями та працедавцями, мають поліпшити надання, доступність та якість своїх служб, що займаються орієнтацією студентів і випускників щодо їхнього працевлаштування та кар'єрного розвитку, про що йдеться в ст. 56 «Закону України «Про вищу освіту» [5].

Доцільно зазначити, що своє відображення ще чекають: запровадження трициклової системи (бакалавр, магістр, інтегрований магістр (професійна підготовка), доктор філософії PhD); укрупнення (об'єднання) університетів, вищих навчальних закладів; вирішення проблеми формування змісту освіти за академічними та професійними кваліфікаціями із врахуванням відповідного рівня компетентності, компетенцій і результатів навчання; трансформація освітніх стандартів, розвиток університетських програм навчання відповідно до вимог Болонського процесу, участь в спільних проектах «ТЮНІНГ» (TUNING); створення агенції з академічного визнання і міжнародного обміну – національного центру європейської інформаційної мережі із визнання (ENIC/NARIC); запровадження національної системи рейтингів вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів ранжування та національної системи класифікації університетів тощо [4].

Отже, соціокультурна глобалізація вищої освіти є нерівномірним, суперечливим і складним явищем, яке веде до якісних змін як в навчальній системі так і в суспільстві взагалі. Але при систематичному введенні змін до «Закону України «Про вищу освіту» в межах Болонського процесу та сумлінному впровадженні положень Закону на практиці,

Україна може досягти істотних змін в системі вищої освіти та наблизитися до загальноприйнятих європейських стандартів до 2020 року.

Література

1. Стиглиц Дж.Ю. Глобализация: тревожные тенденции. Пер. с англ. / Дж.Ю. Стиглиц. – М. : Мысль, 2003. – 302 с.
2. Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти 12 березня 2010 року // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010/15_03/1
3. Скотт П. Глобализация и университет / П. Скотт // *Alma Mater*. – 2000. – № 4. – С. 3–8.
4. Львовенське комюніке Болонського процесу - український переклад від Європейського освітнього порталу. – Режим доступу : <http://www.eu-edu.org/news/info/223>
5. Закон України. Про вищу освіту. Верховна Рада України; Закон від 17.01.2002 № 2984-III. Документ 2984-14, остання редакція від 10.02.2010 на підставі 1798-17, чинний. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>

УДК 808.53:316.774 (043)

Стьопін М. Г., асистент

ДЕБАТИ ЯК ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

Специфіка навчальної діяльності полягає у її поліфункціональності. Під час навчання учні та студенти вирішують різноманітні задачі, виконують різні функції: суспільно-побутову, комунікативну, навчальну та ін. Необхідно підкреслити, що обсяг обов'язків учасників навчального процесу постійно змінюється в зв'язку з розвитком суспільства та вимогами до освіти. В залежності від характеру суспільних відносин, тих чи інших тенденцій суспільного розвитку деякі функції педагогічної діяльності набувають пріоритетного значення. До таких функцій на сучасному етапі слід віднести полікультурну функцію навчально-виховної діяльності, спрямовану на підготовку підростаючого покоління до ефективної взаємодії з людьми в умовах поліетнічного та полікультурного суспільства [1].

Ми поділяємо думку тих авторів, які вважають, що компетенцію, у тому числі й полікультурну, не можна визначити тільки через суму знань і умінь, оскільки значна роль у її прояві належить обставинам. Полікультурна компетенція є однією з необхідних умов успішної професійної діяльності в полікультурному професійному середовищі, а також умовою ефективної соціалізації і саморозвитку в полікультурному суспільстві. Володіти полікультурною компетенцією – означає мобілізувати під час міжетнічної взаємодії отримані знання і уміння [7]. Необхідність формування полікультурної компетенції фахівців-філологів зумовлює використання інноваційних педагогічних технологій, однією з яких є, безумовно дебати.

Дебати можливо визначити як чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії учасники дебатів спрямовують на переконання в своїй правоті третьої сторони, а не одне одного. Тому вербальні і невербальні засоби, що використовуються учасниками дебатів, мають на меті отримання певного результату – сформуванню у слухачів позитивне враження від власної позиції [5]. ***Інтерактивність дебатів полягає у взаємній роботі учасників у мікрогрупах, мінімалізації ролі викладача, тренера, тощо. Полікультурна спрямованість полягає в дискутуванні тем, які за змістом пов'язані з багатьма світовими культурами та які максимально наближені до реального життя.***

Незважаючи на велику кількість різновидів та форматів дебатів, в них можливо чітко виділити наступні компоненти: постановка теми, інтерпретація теми, визначення дефініцій, введення плану дій або, якщо тема є ціннісною, аргументів на її підтримку, лінія контраргументації, аналіз лінії ствердження та заперечення, загальні висновки. Під час

проведення дебатів кожен з цих компонентів є важливим і не від'ємним. Дебати мають відповідати особливим організаційним умовам, які ми конкретизуємо у таких рекомендаціях: тему необхідно сформулювати у вигляді резолюції, розподілити учасників на 2 групи: в підтримку резолюції і ту, що виступає проти, нагадати учасниками формат проведення дебатів. Учасники дискусії повинні підготувати "конструктивні аргументи" (які ґрунтуються на 3-5 положеннях, логічно викладені й підкріплені фактами). Вони повинні спробувати уявити, якими будуть доводи супротивника, і підготуватися спростувати ці доводи. Учасникам треба пояснити користь від участі в дебатах: набуття навичок знаходити переконливі докази для супротивника, що не поділяє ваші переконання; вміння розуміти і поважати право інших на особисті переконання [6].

На початку дебатного раунду голова формулює проблему і зачитує резолюцію, встановлює регламент; по черзі надає слово команді ствердження та опозиції. Важливою особливістю дебатів без сумніву є те, що під час промов кожному учаснику надається можливість ставити питання опоненту, спростувати доводи супротивника та відповісти на їх критику. Полеміку завжди починають представники групи, що виступає "проти резолюції" [3]. В кінці дебатів учасники дискусії повинні проаналізувати гіпотетичну реалізацію позиції супротивника та зробити загальні висновки за результатами дискусії.

Таким чином ми можемо зробити наступні висновки: дебати є засобом моделювання у процесі навчання типових ситуацій реального спілкування і, таким чином, створюють умови для формування полікультурної компетенції майбутніх фахівців-філологів шляхом розширення кругозору, формування культури знань про культурне різноманіття цивілізації, сприяють формуванню морально-світоглядної позиції та установок поведінки, навичок життєдіяльності адекватних до полікультурного демократичного суспільства; дебати у ВНЗ можливо використовувати як інтерактивну педагогічну та комунікаційну технологію та як колективний засіб навчання, який несе також соціокультурне та виховне значення.

Література

1. Баркасі В.В. Полікультурна компетенція як компонент професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського /Зб. наук. пр./ Вип. 11 – 12. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. – 2002. – С.89 – 94.
2. Ливингстоун К. Ролевые игры в обучении иностранным языкам. – М.: Высш. шк., 1988. – 127 с.
3. Офіційний сайт ВГМО «Дебатна академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.debate.org.ua
4. Сайт Національної асоціації парламентських дебатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cas.bethel.edu/dept/comm/npda/>
5. Сущенко І. Дебати в школі. Як навчити учнів аргументації та публічному мовленню. Посібник для вчителів. – Київ: СПД Кузьменко, 2006. – 128 с.
6. Сущенко І. [Навчання дебатів: Збірка матеріалів для керівників дебатних клубів та вчителів, які навчають дебатів і дискусій.](#) – Київ: СПД Кузьменко, 2003. – 32 с.
7. Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: / Ю. П. Федоренко; Волин. держ. ун-т ім. Л. Українки – Луцьк, 2005. – 20 с.

СЕКЦІЯ
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСКИХ
ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, ПОРІВНЯЛЬНИЙ,
КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ

УДК 81'42

Шепітько С.В., кандидат філологічних наук, доцент

ТЕОРІЯ ГАБІТУСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Сучасний етап розвитку лінгвістики відбиває загальнонаукову тенденцію розгляду мовних явищ в аспекті антропоцентричності та антропоморфності (Н.І. Толстой, Ю.Н. Караулов, Л.І. Богданова, А. Вежбицька, С.Г.Воркачев, І.О. Голубовська, Т.С. Толчєєва та ін.)

Мовні дослідження проводяться у нерозривному зв'язку із штудіями мислення, свідомості, гносеології, культури, індивідуального та колективного світогляду. Цілком зрозумілим і доцільним визнається, в цьому аспекті, перегляд таких традиційних лінгвістичних понять як «знак», «значення», «смысл», «значущість», «поняття», «функція» тощо.

Аналіз новітніх шкіл (Болдирєв М.М., Бондарко А.В., Булигіна Т.В., Воркачев С.Г., Кочерган М.П., Кубрякова О.С., Лосєв О.Ф., Маслова В.А., Телія В.Н., Толстой М.І., Field J.), напрямів (Будагов Р.А., Васильєв Л.М., Гак В.Г., Залєвська О.О., Карасик В.І., Корнілов О.О., Манакін В.М., Мечковська Н.Б., Стернін І.А., Тер-Мінасова С.Г., Lakoff G., Langacker R.W., Meyer P.G.), концепцій (Вежбицька А. Вендина Т.І., Гвішіані Н.Б., Голубовська І.О., Єрмоленко С.С., Маковський М.М., Уфїмцева А.А., Jackendoff R.S.), принципів (Бурлак С.А., Денісова С.П., Жаботинська С.О., Кацнельсон С.Д., Степанов Ю.С., Anttila R., Croft W., Носк Н.Н., Rosch E.) мовознавства кінця ХХ – початку ХХІ століття свідчить про факт їхньої подальшої спеціалізації та філіації ідей, методик, прийомів, результатів.

Сьогодні уможливується рішення лінгвістичних проблем, що ще 10-20- років тому неможна було розглянути в рамках однієї парадигми. Комплексність підходу до об'єктів лінгвістичних штудій, нові трактування класичних теорій передбачають більш масштабне осмислення мови та її явищ не стільки в аспекті лінгвістичних параметрів, а у сфері широких духовно-антропоцентричних досліджень, що акцентує увагу на самопізнанні людини через духовні, ціннісні якості мови.

Формування нової культурологічної парадигми потребує розробки категоріального апарату, перегляду традиційних уявлень про семантику, знаходження нових підходів до вивчення мовних явищ, застосування нової методології та стратегії. Нагальним питанням сьогодення постає необхідність інтердисциплінарного вивчення мови та її явищ на межі різних наук, що й зумовлює а к т у а л ь н і с т ь цієї роботи.

У зв'язку з вищезазначеним, на увагу заслуговує концепція габітусу П. Бурдьє [12], узагальнити та транспонувати яку на лінгвістику ми маємо н а м е т і. Згідно цієї соціологічної концепції, габітус визначається як структура, що організує практики та їхнє сприйняття. Габітус формує схильність агента до поведінкового акту, дії, вчинку та їхньої послідовності, усвідомлену готовність до оцінювання ситуації та поведінки, що зумовлена попереднім досвідом. Згідно теорії П. Бурдьє, в основу формування габітусу закладено характерологічні структури певного класу: умови існування, економічні, соціальні, сімейні зв'язки.

Габітус уможливує екстеріоризацію інтеріоризованого, тобто слугує породжуючим механізмом практик та системою дії, сприйняття, мислення, оцінювання та висловлювання. Будучи сукупністю інтеріоризованих схем сприйняття, оцінювання та висловлювання, він надає готові формули (бінарні опозиції відмінностей, такі як форма / зміст, головне /

другорядне, центр / периферія, високе / низьке тощо). Габітус відповідає за здатність свободно продукувати на практиці засвоєні схеми сприйняття, мислення, комунікативної дії. Такі засвоєні схеми відбивають ментальний досвід, оскільки теперішнє тільки у незначному ступені можна порівняти з минулим, звідкіля ми всі, де наші витоки. Наше минуле є інкорпорованим у нас та складає наше несвідоме [11, с. 63].

Онтологія та теорія пізнання досліджує габітус в опозиції до дискурсу. Якщо дискурс посилює диктатуру ідеології щодо мови, то габітус є підпорядкованим мові та націлений на пошук факторів поєднання свідомості та мови. Для цього принциповим питанням є опис механізму, що спрямовує думку, тобто поняття того, як довербальні (музика, живопис) вербальні (художнє слово, міфи, логіко-дискурсивні форми), поствербальні (формалізовані) модуси організують буття, онтологію.

Згідно з Оболонкіною С.В. [9, с. 6] габітус мови є «способом буття смислу», тобто такою технікою, що спрямовує думку на дозрівання та оформлення уявлення з метою організації діяльнісних здатностей. У неї йдеться про художнє слово, зокрема міф, який дослідниця кваліфікує як когнітивну техніку. Структурна основа міфу завжди вміщує бінарну композицію світоуявлення згідно дихотоміям світу (біле/ чорне, добро/ зло). Ця дихотомія відбиває певну дискурсивну структурацію, але рішення не можуть бути тотожними для різних культур. Спрямування думки, опосередковане габітусом, зумовлює вибір модусу бінарності. Так, наприклад, сформовані історичні та культурні варіанти бінарності (або чорне або біле) як традиція Заходу, (і чорне і біле) як традиція Сходу.

З філософської точки зору, габітус визначається, таким чином, як правило мислення, що діє, як принцип архівації, «стик» інформації множинних образів світу специфічною метафорою.

У самого П'єра Бурдьє габітус визначається як продукт історії, що генерує практики, індивідуальні і колективні, а, одтак, саму історію відповідно до схем, що є історією породженими. Він забезпечує присутність минулого досвіду, що існує в кожному в формі схем сприйняття, мислення та дії [3, с.105].

Згідно з Вахштайн В.С. таке поняття габітусу може бути зіставленим з поняттям «фрейма» в трактовці І. Гофмана. Фрейм для Гофмана позначає структурний контекст повсякденної взаємодії та аспектує на соціологічному ракурсі дослідження фрейма. Зусилля сучасної когнітивної психолінгвістики спрямовано на проблеми вивчення фреймів людської пам'яті, мислення, комунікації.

Постулюємо Ч. Філлмором визначення фрейма як когнітивної структури схематизації досвіду, тобто елементарної структури комунікативного досвіду, в когнітивно-орієнтованій семантиці було розвинено до визначення його як когнітивної структури, що є ієрархічно вибудованою системою знань про позначуване, максимально узагальненим схематизованим уявленням про підставу значення, схему образу, що лежить в його основі.

Таким чином, зважаючи на єдність об'єкту дослідження в соціології, психології та лінгвістиці, фрейм має спільні характеристики. По-перше, він кваліфікується як статична та усталена структура, по-друге, як когнітивне утворення, елементи якого є когніціями (знаннями) та експектаціями (очікуваннями), по-третє, фрейм є схемами репрезентації, тобто має форми, що репрезентують та означають.

Інтерес П.Бурдьє до філософії мови, лінгвістики, загальної теорії значення відбивається в аналізі варіативності мовленнєвих практик, різноманітних форм мовних нерівностей, які породжують культурну стратифікацію. Він акцентує на соціальних умовах продукування та використання текстів.

Бурдьє також прояснює свою позицію щодо питання про існування та природу мовної компетенції та мовленнєвих конвенцій. Концептуальні запозичення з теорії мовленнєвих актів Джона Остіна знайшли відбиток в аналізі того, як соціальні інституції авторизують висловлювання або позбавляють їх перформативної сили [12, с.107-116].

Але для нашого дослідження плідними є базові концептуалізації П.Бурдьє, що можуть бути використаними у логічній семантиці, когнітивній семантиці та лінгвокультурології.

Повертаючись до самої теорії, нам уявляється важливою цитатія того, як лінгвістичний габітус визначається автором. По-перше, це - продукт історії відношень (сутність мовленнєвих диспозицій та генеративних схем) з лінгвістичним ринком, по-друге, це - відбиття синхронічного та діахронічного аспектів соціальної позиції усередині мовленнєвого колективу, а по-третє, це - залежний від мовленнєвої траєкторії історично накопичений запас знань, досвіду індивідів та мовленнєвих колективів щодо доцільного уживання висловлювань в різних просторово-часових та соціальних контекстах. Саме третій напрям, на наш погляд, розкриває перспективу концептуального переносу теорії лінгвістичного габітусу в сферу семантики.

Двомірна семантика (Д.Льюїс, Д.Чалмерс, М.Дейвіс), метою якої є креація інтегрованої теорії модальності, значення та когнітивної значущості може використати набутки цієї теорії. Наголос на відмінності смислу від значення підкреслює самостійну значущість способу когнітивної репрезентації референта суб'єктом.

Карнап [13, р.19] відзначав, що висловлювання з однаковою когнітивною значущістю-інтенціоналом з необхідністю будуть мати однаковий екстенціонал. Сучасна двомірна семантика наголошує на двох способах залежності екстенціонала висловлювання від можливих станів світу. Перший – це визначення екстенціоналу та інтенціоналу висловлювання відносно актуального світу) та другий – оцінка для контрфактуального світу. При цьому когнітивна значущість, що визначається як інтенціонал висловлювання в актуальному світі залежить від когнітивної компетенції суб'єкта [7, с.52].

Лінгвістичний габітус як «зліпок» причинної історії світу, зцентрованого на суб'єкті надає екстралінгвістичний смисл семантиці світу. Габітус відповідає за ступінь культурної компетенції.

Габітус як механізм, що відбиває в поведінці, мовленні, смаках людини минуле його оточення та формує його майбутнє на підставі «суб'єктивної оцінки об'єктивних імовірностей» [6, с.6] якнайкраще можна застосувати для аналізу моделей культури.

Подібно до того, як генеративна граматика відповідає за лінгвістичну компетенцію мовної особистості, габітус відповідає за когнітивну компетенцію, за соціокультурні ментально-адекватне опанування висловлювання, яке є незрозумілим без сприйняття своєрідних правил гри в контексті актуальної дії концептосфери, правил, що визначені габітусом.

До таких висловлювань можна віднести паремії, що вербально репрезентують пареміосферу - складову концептосфери, яка має яскраво виявлену національно-ментальну специфіку [10, с.109] .

Концептосфера є структурованою та складається з різних концептів, що традиційно розподіляють на концепти пізнання та художні концепти. Різниця між ними полягає в опозиції «колективне – індивідуальне», «раціональне – ірраціональне» [1, с.274].

Паремії, предикативно оформлені концепти, завжди відбивають нерациональне, емоційне, що існує в індивідуальному та колективному мисленні. Тому найбільш яскраво «габітусність» паремій виявляється при зіставленні різномовних аналогів. Для порівняння наведемо такі приклади. Українським синонімічним прислів'ям *Яке коріння, так і насіння. Який куц, така й хворостина. Який батько, така й дитина. Яке зіллячко, таке й сімячко. Яке волокно, таке й толокно* відповідають російські еквіваленти *Яблоко от яблони недалеко падает. Каков хозяин, таков и слуга. Каков поп, таков и приход. Каков Дёма, таково у него и дома*, англійські аналоги *Like father, like son. Like master, like man. Like teacher, like pupil. Like begets like* та новогрецька кореспонденція *Вρήκε ο Φίλιπος το Ναθαναήλ*.

У цих прикладах ми маємо як повні еквіваленти, так і варіанти, в яких українське природне сприйняття світу є особистісним і індивідуалізованим в аналогічних російської та новогрецької пареміях *Каков Дёма, таково у него и дома, Вρήκε ο Φίλιπος το Ναθαναήλ* та є соціалізованим в аналогічній англійській паремії *Like teacher, like pupil*.

Паремія як національний концепт не тільки номінує факти ментального життя індивіда, але й оцінює фрагменти мовної картини світу, що надає пареміосфері антропоморфного

характеру, оскільки оцінка є неможливою без людини, особистості, її ціннісної орієнтації, мети, знань про світ – тих якостей, що формуються у людини механізмом габітуса. Габітус акумулює етнічні квазістереотипи, особливості історії, своєрідність світогляду – всього того, що узагальнюється поняттям національна культура.

Анна Вежбицька [4, с.44] наголошує на тому, що мова та її словник є найкращим доказом реальності культури в плані системи уявлень та настанов, що передаються історично.

Керуючись сталими міфами та моделями культури, пантеонами та бестіаріями, різноманітними цінностями від кулінарних до естетичних кожний етнос має свої специфічно адаптовані уявлення про добро та зло, істину та віру, - і це все є фіксованим в пареміосфері, де концепти пізнання всіх рівнів заповнюються своєрідністю національного колориту.

Етнічно близькі народи можуть мати різні паремії, але й синонімічні паремії можуть зустрічатися в уживанні етносів, що є географічно та лінгвістично віддаленими друг від друга. Зіставте наприклад прислів'я *Іван з Іваном, а пан з паном. Свой свояка видит издалека. Oil and water don't mix. Όμοιος ομοίω αεί πελάζει.*

Особливо яскраве національне забарвлення мають моделі культури, що є інкорпорованими в ментальності. Якщо східний менталітет характеризується апокаліптичністю та нігілізмом, тенденцію до поляризації і це пояснюється ментально-психологічними ознаками означуваного, особливостями його культурного поля та габітусом [2, с.436], то західна культура є не такою категоричною та припускає існування нейтрального відношення до культурно важливих речей [8, с. 338-380].

В паремічному фонді кожного етносу акумулюються, зберігаються, оцінюються (меліоративно, пейоративно, дерогативно), передаються традиції, звичаї, закони, табу, інтелектуальний та чуттєво-емоційний досвід етносу. Наявність обумовленого габітусом аксіологічного аспекту в пареміях надає їм не тільки інструментально-номінативного характеру, але й властивості того, що виражає відношення активно діючої особистості до денотатів.

Різні паремії не тільки по - різному позначають денотат, але й по - різному відбивають значення.

Культурно-специфічне не існує без універсального. Інтернаціональний характер мислення інтерпретується як універсально-предметний код, під котрим ми вважаємо логіко-поняттєву базу людства, сукупність ментальних універсалій, позанаціональний мисленневий комплекс [5, с.7].

Перекодування цього мисленневого коду на вербальний модифікує цю єдину логіко-поняттєву базу в етнічно зумовлені семантичні матриці змістової структури мови. Такім чином, дослідники вилучають в національно- мовних картинах світу, (а значить і в паремійних картинах світу) спільну частину, що вказує на єдиний поняттєвий базис людства, на якому ґрунтуються мова, мислення, культура. З іншого боку, національно-специфічні механізми осмислення, відчуття та оцінки, закладені габітусом, формують ту частину мовної картини світу, що відбиває етнічні особливості її вербалізації.

Теорія П'єра Бурдьє підводить ґрунт під вивчення зв'язку між габітусом як генератором когнітивної компетенції особистості, когнітивною значущістю та механізмами адекватної передачі цієї значущістю при кроскультурної комунікації. Потреба коментаря, входження в габітус національного мовного простору визиває до життя п е р с п е к т и в у дескриптивної, таксономічної, аксіологічної практик когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології.

Література

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов //Русская словестность: антология. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279.
2. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства/ Н. А. Бердяев /Предислов.Р А Гальцевой -М.: Искусство, Лига, 1994. Т.1.- 542 с.

3. Бурдьє П. Практический смысл / П. Бурдьє / Пер. с ф. : А.Т.Бикбов, К.Д.Вознесенская, С.Н.Зенкин, Н.А.Шматко.- СПб.: Алетейя, М.: Институт экспериментальной социологии, 2001. -562 с. – С105.
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая / Пер. с англ. А.Д.Шмелева. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
5. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира / И.А. Голубовская: Монография. -К.: ИПЦ « Киевский университет», 2002. -293 с.
6. Гронас М. Чистый взгляд и взгляд практика: Пьер Бурдьє. О культуре / М. Гронас //Новое литературное обозрение.- 2000. - №45 (5).– С. 6-7.
7. Девятко И.Ф. Философия языка и язык социальной науки / И.Ф. Девятко //Социология и социальная антропология. 2004. - №5, том VII.– С.50-58.
8. Лотман Ю.М., Успенский Б.А. Роль дуальных моделей в динамике русской культуры (до конца XVIII века) / Ю.М. Лотман, Б.А. Успенский //Успенский Б.А. Избранные труды. Т. 1. Семиотика истории. Семиотика культуры . – М.: Издательство «Гнозис», 1994. – 432 с.
9. Оболонкина С.В. Онтологическая грамматика холизма как философская проблема автореф. дис. на соиск. научн. степени канд.философ.наук: спец. 09.00.01 -Онтология и теория познания / С.В. Оболонкина.- Екатеринбург, 2005.- 26с.
10. Тяпкива И.В. Русский паремнологический дискурс в межкультурной коммуникации/ И.В. Тяпкива // Вестник ИМО МГУ, Серия Лингвокультурология . - 2009. - №1. – С.107-111.
- 11.Шматко Н.А. Габитус в структуре социальной теории / Н.А. Шматко // Журнал социологии и социальной антропологии . - 1998. - №2. - С. 59-69.
- 12.Bourdier P. Introduction to: The economy of linguistic exchanges / P. Bourdier // Language and symbolic Power /Ed. by J.V. Thompson. Translated by G.Raymond, M. Adamson. 2nd ed.- Cambridge: Cambridge Polity Press, 1997. - P. 37-42, 66-89.
- 13.Carnap R. Meaning and necessity / R. Carnap.- Chicago: University of Chicago Press, 1947.- P. 19.

УДК 371.132 (043)

Васильєва Е.В., кандидат педагогічних наук, доцент

ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

В умовах сьогодення, коли Україна активно інтегрується до світової спільноти в політичній, економічній і культурній сферах, нагальною стає потреба у підготовці конкурентоспроможних фахівців-перекладачів, які здатні використовувати іноземну мову як засіб ведення діалогу культур. Сучасна епоха висуває вимогу подальшого підвищення якості підготовки фахівців в області перекладу, що вимагає систематичного удосконалення навчального процесу, активізації навчальної та самостійної роботи студентів.

Шляхом вирішення проблеми навчання перекладацької діяльності є створення раціональної системи вправ. Важливість системи вправ полягає в тому, що вона забезпечує як організацію процесу засвоєння нового матеріалу, так і організацію процесу навчання.

З позицій організації процесу навчання система вправ має забезпечувати:

- відбір вправ, які спрямовані на формування певної навички або розвитку певного вміння;
- визначення оптимальної послідовності вправ;
- взаємозв'язки між різними видами перекладацької діяльності;
- систематичність і регулярність виконання певних вправ.

У сучасній методиці вправа розглядається як структурна одиниця методичної організації навчального матеріалу та як одиниця навчання іншомовної мовленнєвої діяльності [1, с.119]. У нашому дослідженні ми спираємось на визначення вправи як

спеціально організованого в навчальних умовах багаторазового виконання окремих операцій, дій або діяльності з метою оволодіння ними або їх удосконалення [2, с. 64].

Відповідно до вимог, які висуваються до вмінь і навичок майбутніх перекладачів, навчальні вправи повинні мати низку характеристик:

1. Сприяти формуванню у студентів фонових знань у галузі, до якої відносяться тексти оригіналу. Розвиток фонових знань досягається шляхом використання в навчальному процесі аутентичних (англійських та українських) галузевих текстів, які мають високу перекладацьку цінність. Критеріями відбору текстів є простота, актуальність та новизна інформації, наявність спеціальної галузевої термінології.

2. Сприяти автоматизації перекладацьких навичок і вмінь, що передбачає достатню швидкість виконання операцій, їхню цілісність і плавність, а також відсутність напруження під час їх виконання. Автоматизм досягається шляхом багаторазового повторення однотипних вправ.

3. Сприяти формуванню стійкості навичок. З цією метою використовуються вправи, що поєднують у собі різнопланові труднощі, для подолання яких застосовуються різні перекладацькі прийоми.

Як відомо, перекладацька компетенція охоплює такі компоненти: знання (фонові, теми, контексту), мовний матеріал та автоматизовані перекладацькі дії. Відповідним чином, система вправ для навчання перекладу складається з вправ, які спрямовані на (1) формування у студентів фонових знань; (2) пошук відповідних термінологічних еквівалентів у межах певної теми; (3) розвиток умінь студентів виконувати перекладацькі дії на рівні автоматизмів [3].

Авторський колектив навчального посібника з практики перекладу для студентів спеціальності “Міжнародні відносини” пропонує систему вправ, яка будується на принципі циклічності. Структурною одиницею посібника є урок (*unit*). Усі уроки будуються за однією схемою та розподіляються на окремі цикли.

Цикл 1 передбачає введення та тренування англомовної термінології за темою САМІТ УКРАЇНА – ЄС: ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС на рівні тексту (Text 1). Термінологія семантизується в правій частині тексту шляхом перекладу на українську мову. Студенти самостійно читають і перекладають текст з англійської на українську мову. *Вправа 1a* є рецептивно-продуктивною, виконується на рівні тексту, має на меті розвиток контекстуальної догадки. *Текст 1* представлено у вигляді окремих його фрагментів, які подаються в таблиці з двох колонок. У лівому стовпці наведено фрагменти тексту англійською мовою, а в правому – українською. Послідовність подачі фрагментів в обох стовпцях не співпадає. Студентам треба знайти пари фрагментів на обох мовах. *Вправа 1b* є рецептивно-продуктивною, виконується на рівні термінологічних відповідників. Студенти перекладають англомовні терміни українською мовою. *Вправа 1c* є рецептивно-продуктивною, виконується на рівні термінологічних відповідників. Студенти перекладають українські терміни англійською мовою. *Вправа 1d* є рецептивно-продуктивною, виконується на рівні тексту. Студенти прослуховують текст, записують його перекладацьким скорописом і перекладають англійською мовою. Цикли 2-5 відповідають за змістом Циклу 1 (вправи 1a-1d).

Цикл 6 складається з двох вправ (*Вправи 8-9*), які спрямовані на розвиток механізму антиципації та компресії тексту.

Цикл 7 охоплює вправи, які мають на меті вдосконалення лексичних навичок за темою (*Вправи 11-13*).

Цикл 8 містить *вправу 14*, яка має на меті розвиток умінь говоріння шляхом обговорення тексту за ключовими питаннями.

Цикл 9 містить *вправу 15*, яка має на меті розвиток умінь аналізу тексту, а також перекладацьких умінь

Враховуючи той факт, що практичною метою навчання перекладу є успішне здійснення міжмовної комунікації, система вправ має забезпечити формування перекладацьких навичок

і вмінь. Відповідним чином, основними є репродуктивні та рецептивно-репродуктивні вправи.

Література

1. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И.Л.Колесникова, О.А.Долгина. – С-Пб.: БЛИЦ, 2001. – 224 с.
2. Методика навчання іноземних мов у середній школі. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
3. Черноватий Л.М. Проблематика досліджень у галузі методики навчання перекладу як спеціальності / Л.М.Черноватий // Вісник Харк.нац.ун-ту ім.В.Н.Каразіна. – 2004. - №635. – С.192-197.

УДК 81'374+81'373.21+81'371

Канна В.Ю., кандидат філологічних наук, доцент

ИЗ НАБЛЮДЕНИЙ НАД ФУНКЦИОНИРОВАНИЕМ ТОПОНИМИМОВ КАК ХРОНОНИМОВ-БАТАЛИОНИМОВ

Художественная литература, как правило, обращена к человеку, изображает человека и его поступки в реальных или вымышленных обстоятельствах. Поэтому нет ничего удивительного в том, что в литературной ономастике основным предметом исследования является антропонимия. Но и топонимы тоже широко используются в художественной литературе. Особенно же интересно то, что гораздо чаще, чем в своем прямом значении, топонимы используются в художественной литературе в различных переносных значениях, в несвойственной им как конкретному разряду собственных имен функции. Это же явление часто обнаруживается в письменных текстах, которые нельзя считать литературно-художественными, и в устной речевой практике.

Широкое распространение в различных языках получило употребление топонимов для названия сражений. Это явление имеет объективные причины. Любое сражение происходит на местности. Для результата сражения всегда имеет большое значение рельеф, наличие водных преград, мостов, лесных массивов, крепостей, населенных пунктов и т.д. Военные стратеги и полководцы во все времена учитывали эти обстоятельства. Поэтому в истории человечества, как и в специальной военной истории, и в науках, которые изучают военачальники, битвы, а иногда и их эпизоды, часто именовались по характерному топографическому признаку, топообъекту, как правило, имеющему название.

Разные военные события имеют для мировой истории различное значение. Например, сражение при *Ватерлоо* в 1815 г., обозначило не только окончательное поражение императора Франции Наполеона, но и явилось поворотным событием в истории многих народов Европы. Битва под *Сталинградом* (1942-1943 гг.) положила начало коренному перелому в ходе Великой Отечественной и всей Второй мировой войны, имела огромное военное, международное и политическое значение, не только развенчала миф о непобедимости армии фашистской Германии, но и способствовала окончательному её разгрому, стала “началом конца” самой страшной войны в истории человечества.

Некоторые военные сражения, благодаря талантливому решению тактической задачи, стали чем-то вроде учебного пособия и постоянно изучаются в военных училищах и академиях как образцовые. Так, битва при *Каннах*, произошедшая во время второй Пунической войны, изучается как пример остроумного использования фланговых ударов для окружения и уничтожения армии противника.

Названия военных событий принято относить к разряду хрононимов. Топонимы в них являются либо составным компонентом названия, либо, в результате редукции сложного именованья, становятся собственно хрононимами, т.е. трансонимизируются. Следуя предложению В.М. Калинкина, хрононимы, именующие различные сражения, мы будем относить к разряду баталионимов.

Известность сражения в мировой истории определяет качество хрононима, распространенность которого может колебаться от региональной, интралингвальной до всемирной, интерлингвальной. В словаре Е.С. Отина топоним Канни (селение на юго-востоке Италии, где в 216 г. до н.э. во время 2-ой Пунической войны ударами с флангов была окружена и уничтожена Ганнибалом семидесятитысячная римская армия [Отин, с.193].) зафиксирован в двух коннотативных состояниях, одно из которых ‘крупное поражение (как правило, связанное с фланговыми ударами и окружением противника)’. В этом значении топоним квалифицирован как коннотативный хрононим. Он имеет всемирное, интерлингвальное распространение. Приведем другой пример. Событие июня 1876 года из истории завоевания Запада, когда на реке Литл-Бигхорн (Little Bighorn) индейцами сиу был полностью уничтожен кавалерийский полк под командованием генерала Джорджа Армстронга Кастера (Custer George Armstrong) хорошо известно каждому жителю штата Монтана. Менее известно гражданам США и мало знакомо в других странах. Поэтому хрононим Little Bighorn так же, как и его дескрипция Custer’s Last Stand (последний бой Кастера) является баталионимом регионального интралингвального распространения. В значении крупное поражение (с полным уничтожением противника) этот хрононим может эффективно функционировать только ограниченно.

Представленные наблюдения позволяют сделать предварительный вывод о том, что переход топонимов, называющих топографические объекты, имевшие отношение к различного рода сражениям, в хрононимы-баталионимы можно считать ономастической универсалией. Абстрагируясь от деталей, онимогенез топонимов, оказавшихся связанными со значительными военными событиями (битвами), можно представить в виде цепочки: топоним - хрононим-баталионим- коннотативный хрононим-апеллятив.

Литература

1. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имён / Е. С. Отин. – Донецк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 412 с.
2. Томахин Г. Д. США. Лингвострановедческий словарь / Г. Д. Томахин. – М. : Русский яз., 1999. – 576 с.

УДК 811. 111’ 255(043)

Онода Т.Г., старший викладач

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Сучасний етап лінгвістичних досліджень характеризується інтегральним підходом із залученням даних суміжних дисциплін. До площини таких міждисциплінарних галузей належить вивчення комунікативних стратегій. Дослівне тлумачення терміну - планування дій для досягнення результату спілкування. Термін запозичено з військової царини для позначення науки і мистецтва проведення бойових дій, шикування війська. Даний термін входить до загальнонаукових і вивчається з позицій формування мети, мотивації, планування і засобів реалізації в таких гуманітарних науках як політологія, соціологія, психологія, сфера публік рілейшенз. Лінгвістичне пояснення комунікативної стратегії подає О. А. Селіванова: це “евристичне інтенціональне планування дискурсу для досягнення кооперативного результату учасниками комунікативної ситуації” [1: 171]. Результатом розгортання комунікативної ситуації можуть бути комунікативні явища кооперації, конфронтації та суперництва.

Стратегічний підхід це особливий тип прагматичного опису дискурсу. До аналізу залучаються дані традиційної лінгвістики, аналіз компонентів комунікативної ситуації, встановлення типу мовленнєвого акту, виявляються когнітивні параметри ситуації. Загальним завданням є виявлення комунікативних та мовних стратегій, їхньої ієрархії, встановлення послідовностей мовних ходів та їхнього наповнення (семантичного, структурного, паралінгвістичного). Дані досліджень типології стратегій Т. ван Дейка,

комунікативних стратегій російської мови О. С. Иссерс, стратегій конфронтації І. Є. Фролової свідчать про гнучкість та комплексну структуру стратегій, що мають соціально-інтерактивну природу, обіймають процес та результат мовленнєвої інтеракції, виконуючи регулятивну функцію [2: 72; 3: 100; 4: 68].

Практична цінність даної учбової дисципліни для студента-філолога та перекладача полягає у навчанні комунікативних стратегій різних типів тексту, наприклад стратегія інформування через аргументацію у викладанні, стратегії переконання / *persuasion* у парентальному дискурсі.

Трансформаційна стратегія лежить в основі опрацювання тексту-джерела і створення вторинного тексту (анотації, огляду, *summary*, перекладу). В ході створення перекладу здійснюється комунікативне дорівнювання різномовних текстів. Комунікативне дорівнювання у відтворенні дискурсу потребує збереження типів мовленнєвих актів за комунікативним завданням та інтенцією мовця в контексті спілкування [5: 94]. В ході перекладу необхідно брати до уваги розходження у мовному вираженні певного типу мовленнєвого акту в різних мовах. Є. М. Жаркова аналізує такі розбіжності у мовленнєвому вираженні заборони [6: 252]. В заборонах *“No entry”*, *“Not pets are allowed”* не застосовуються перформативні дієслова, які експліцитно називають певну дію на протипагу застосуванню дієслів-перформативів в російській та українській мові: *“Вхід з домашніми тваринами заборонено”*. Із цього випливає нагальна необхідність володіння репертуаром стійких ритуальних формул з дієсловами-перформативами для ситуацій приведення до присяги, офіційного призначення, проголошення, реєстрації шлюбу, офіційного називання / наречення, поздоровлення, запрошення та етикетних формул спілкування.

Стратегії перекладу спрямовані на збереження комунікативних параметрів тексту, що проявляється у відтворенні стильових та жанрових норм. Комунікативні стратегії, що їх обирає перекладач, обумовлені також заказником перекладу, наприклад переклад-знайомство з іншомовною культурою, стратегія кооперації, формування позитивного відношення; переклад-критичне осмислення, тлумачення суті тексту з позицій СВІЙ – ЧУЖИЙ, стратегія відчуження; переклад-введення новітніх ідей через впровадження нових мовних/орфографічних норм у мові перекладу.

З погляду на типологію та ієрархію стратегії перекладу можна кваліфікувати як основні (збереження комунікативних параметрів тексту) та допоміжні стратегії, наприклад стратегія мітігації мовленнєвої поведінки комунікантів для створення психологічного комфорту спілкування [1: 326], у разі передачі табуйованих тем, евфемізмів різної соціальної природи. В основі вибору комунікативних стратегій перекладу лежить інтерпретація стратегій дискурсу/тексту-джерела.

Література

1. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Е. А. Селиванова. – К.: ЦУЛ “Фитосоцицентр”, 2002. – 336 с.
2. Ванн Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ванн Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М.: УРСС, 2002. – 263 с.
4. Фролова І. Є. Особливості структурно-інтеракційного аспекту реалізації стратегії конфронтаційності в англomовному дискурсі / І. Є. Фролова. – Х.: ХНУ. - № 837. - С. 67-73.
5. Сусов І. П. Лингвистическая прагматика / І. П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.
6. Жаркова Е. М. Лекции по общей теории перевода: Учеб. Пособие / Е. М. Жаркова. – Мариуполь, изд-во ПГТУ, 2007. – 328 с.

НЕОЛОГИЗМЫ В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ: ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКИЙ И ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Новые термины в научно-технических текстах возникают для образования как совершенно новых понятий, например: H-bomb *водородная бомба*, sputnik *спутник*, так и в ряде случаев для отражения новых значений уже существующих слов. Например, to down не только значение *спускаться*, но и *сбивать самолет*.

Слово trigger означает *спусковой крючок, курок (у ружья)*, а сравнительно недавно появились и другие значения этого термина, уже зафиксированные в словарях, - *полупериодный мультивибратор*; to trigger *запускать схему, отпирать схему*.

Неологизм отличается от обычного слова тем, что просуществовав на протяжении определенного, часто непродолжительного промежутка времени, он либо становится либо общеупотребительным словом, либо исчезает совершенно.

Быстрое развитие науки и техники и особенно новых отраслей способствовало появлению в языке целого ряда неологизмов: radio control *радиоуправление*, to radio locate *определить местонахождение самолета с помощью радиоволн*.

Новые слова возникли для обозначения целого ряда понятий в области атомной физики: atomize *расщеплять*, atomic fission *расщепление на атомы*, tracer atom *меченый атом*. С развитием ракетно- и самолетостроения появились такие термины как jet propulsion engine *реактивный двигатель*, to pressurize *отрегулировать нормальное давление в кабине*.

Примерами неологизмов в английских научно-технических текстах могут служить сравнительно недавно появившиеся термины, такие как loxing *заправка жидким топливом*, , radias *дозиметрическое оборудование*, helo *вертолет*, assentor *проводник с недостающими электронами*, assentor impurity *акценторная примесь*, analog-to-digital computer *переходное устройство счетно-решающего механизма непрерывного действия*, half-life *период полураспада*.

В языке существуют неологизмы сугубо американского происхождения, также встречающиеся в английской и американской научно-технической литературе. Им присуща специфическая жаргонная либо разговорная окраска. Это, как правило, узкораспространенные термины и фирменные названия. К ним, прежде всего, относятся термины, имеющие хождение лишь в очень ограниченных сферах, максимум в одной-двух. Эти слова не являются терминами в широком понимании этого слова, однако они создают определенные трудности при переводе именно научно-технических текстов.

Однако, следует отметить, что некоторые из них впоследствии получают широкое распространение, теряют свою отраслевую окраску и входят в состав общеупотребительной научной терминологии. Иногда такие термины даже лучше передают суть понятия, чем узкоспециальные термины.

В английской научно-технической терминологии утвердилось некоторое количество терминов, возникшие изначально как профессиональный жаргон. Например, словосочетание face-lifting *пластическая операция* стало употребляться в значении *возобновление покрытия*, и лишь с течением времени выработался уже другой вариант перевода – *ремонт коллектора*, т.е. ремонт, в который входит целый комплекс работ: polishing *полирование*, stoning *шлифовка на мелкозернистом грунте*, machining *токарная обработка*, undercutting *продороживание*. В значении *устранение неисправностей* уже давно прочно вошло в обиход слово debugging, изначально означавшее *истребление клопов*. Термин troubleshooting также является исконно жаргонным словом, которое означало *определение причины неисправности*, а ныне означает в научно-технической литературе *устранение неисправностей*, считаясь сугубо научным термином.

В современном английском языке существуют следующие основные способы образования неологизмов, такие как аффиксация, конверсия, словосложение и сокращение.

Наиболее продуктивными суффиксами в области формирования научно-технической терминологии являются: латинский суффикс –ium: curium *кюрий*, americum *америций*; а также такие латинские суффиксы –osis: tuberculosis *туберкулез*; -ite: coalite *бездымное топливо*; -ize: dieselize *оборудовать дизельным двигателем*, anodize *покрывать металлический предмет защитным слоем*; -ee: consignee *грузополучатель*; -ism: ferromagnetism *ферромагнетизм*; -er/or: streamliner *транспортное средство обтекаемой формы*, ejector *эжектор*, afterburner *форсажная камера*; -ant: injurant *вредное вещество*.

Наиболее продуктивными префиксами являются: re-: remotor *заменить двигатель*, reactivation *повторный запуск*; de/di: decolor *обесцвечивать*, to disassemble *демонтировать*; -en: encircle *окружать*, encrust *покрываться коркой*; -inter: interstellar *межпланетный*, interdependence *взаимозависимость*; -under: underdelivery *недопоставка*, undervoltage *низкое напряжение*, undermaintenance *небрежная эксплуатация*.

Наиболее распространенным видом конверсии является образование глаголов от существительных. Так, от существительного motor *двигатель* образовался глагол to motor *работать от двигателя*. Глагол to handle *управлять/перерабатывать* образовался от существительного handle и т.д.

В качестве примеров образования научных терминов-неологизмов путем словосложения можно привести такие как: timekeeper *алгоритмический таймер*, bootstrap *катодная нагрузка*, bootleg *кабельная стойка*, flash bulb *импульсная лампа*.

В англоязычной научно-технической литературе встречается большое количество сокращений; причем сокращаются как отдельные слова, так и словосочетания. За последнее время число сокращений объясняется тем, что сложные слова и словосочетания громоздки и неудобны и, естественно, появляется стремление к краткой их передаче: laser = light amplification by stimulated emission of radiation, loran = long range navigation, radar = radio detection and ranging.

Новые научно-технические термины, сравнительно недавно появившиеся в английском языке, иногда с трудом поддаются переводу и зачастую отсутствуют в словарях. При переводе неологизмов необходимо знать способы их образования, уметь проанализировать структуру слова или словосочетания. Неологизмы, не имеющие соответствий в русском/украинском языке, переводятся сначала по-разному в разных источниках, и только спустя какое-то время отбирается лучший из предложенных вариантов, который впоследствии и закрепляется в специализированных словарях.

Что касается фирменных названий, многие из них отличаются оригинальностью, предельно сжато характеризуют предмет и удачно передают сущность понятия.

Очень часто фирмы создают новые слова из чисто рекламных соображений. Такие неологизмы не являются общепринятыми, хотя некоторые из них впоследствии закрепляются в языке как устойчивые терминологические единицы.

К американским брендовым неологизмам можно отнести такие названия как Kodak, Coca Cola и ряд других. Нередко для создания фирменных неологизмов сознательно искажается орфография слова: Auds вместо aids, ready-mady вместо ready-made и т.д. Иногда новое слово создается по созвучию с фамилией владельца, например Energetic Shoes (основателя зовут Enna Jettic Shoes).

Неологизмы в английской научно-технической литературе требуют пристального внимания со стороны переводчиков с одной стороны, и фундаментальных исследований с другой стороны.

МАШИННЫЙ ПЕРЕВОД: АКТУАЛЬНОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ

Машинный перевод, выполняемое на компьютере действие по преобразованию текста на одном естественном языке в эквивалентный по содержанию текст на другом языке. Для осуществления машинного перевода в компьютер вводится специальная программа, реализующая алгоритм перевода, под которым понимается последовательность однозначно и строго определенных действий над текстом для нахождения переводных соответствий в данной паре языков при заданном направлении перевода. Система машинного перевода включает в себя двуязычные словари, снабженные необходимой грамматической информацией (морфологической, синтаксической и семантической) для обеспечения передачи эквивалентных, вариантных и трансформационных переводных соответствий, а также алгоритмические средства грамматического анализа, реализующие какую-либо из принятых для автоматической переработки текста формальных грамматик.

Наиболее распространенной является следующая последовательность формальных операций, обеспечивающих анализ и синтез в системе машинного перевода:

1. На первом этапе осуществляется ввод текста и поиск входных словоформ во входном словаре с сопутствующим морфологическим анализом, в ходе которого устанавливается принадлежность данной словоформы к определенной лексеме.

2. Следующий этап включает в себя перевод идиоматических словосочетаний, фразеологических единств или штампов данной предметной области; определение основных грамматических (морфологических, синтаксических, семантических и лексических) характеристик элементов входного текста, производимое в рамках входного языка; разрешение омографии; лексический анализ и перевод лексем.

3. Окончательный грамматический анализ, в ходе которого доопределяется необходимая грамматическая информация с учетом данных выходного языка.

4. Синтез выходных словоформ и предложения в целом на выходном языке.

В зависимости от особенностей морфологии, синтаксиса и семантики конкретной языковой пары, а также направления перевода общий алгоритм перевода может включать и другие этапы, а также модификации названных этапов или порядка их следования. Действующие системы машинного перевода ориентированы на конкретные пары языков и используют, как правило, переводные соответствия либо на поверхностном уровне, либо на некотором промежуточном уровне между входным и выходным языком. Качество машинного перевода зависит от объема словаря, объема информации, приписываемой лексическим единицам, от тщательности составления и проверки работы алгоритмов анализа и синтеза, от эффективности программного обеспечения.

Современный этап развития машинного перевода может быть охарактеризован как этап синтаксического пословного перевода. Основной единицей смысла является слово, а грамматические формы и порядок следования слов в порождаемом тексте определяются на основе синтаксических связей между словами в тексте-оригинале. По аналогии со сложившимися традициями словари для автоматического перевода строятся преимущественно как словари слов (доля словосочетаний в них невелика).

Между тем в естественных языках слово не является единственной единицей смысла. В них одновременно используется несколько уровней семантических единиц, причем смысл единиц более высокого уровня не всегда может быть определен исходя из смысла единиц более низкого уровня. Следовательно, и словари для автоматического перевода должны содержать единицы различных уровней.

Многовековой опыт общения народов, говорящих и пишущих на различных языках, свидетельствует о том, что хороший переводчик должен не только понимать смысл переводимого текста, но и владеть фразеологическим богатством языка, на который

осуществляется перевод. Таким образом, ручной перевод текстов представляет собой скорее фразеологический, чем пословный. Это обстоятельство нужно учитывать при автоматическом переводе.

Качественный машинный перевод научно-технических и деловых текстов (про художественные пока что говорить не приходится) может быть построен на основе использования комплексов словарей, включающих в свой состав семантические единицы различных уровней слова, словосочетания, предложения. Ведущее место должны занимать словосочетания, так как в указанных текстах наименования понятий чаще всего выражаются словосочетаниями и значительно реже отдельными словами. В процессе перевода должно соблюдаться правило предпочтения, согласно которому, прежде всего, следует вычленять и переводить семантические единицы высших уровней, а к единицам более низких уровней обращаться во вторую очередь и только в том случае, если нет иной возможности выполнить перевод.

В настоящее время проблема машинного перевода в полном объеме еще не решена. Для ее решения необходимы не только глубокие теоретические исследования, но и большая по объему экспериментальная работа. Нужно создавать крупные, хорошо организованные научные коллективы, нужна современная мощная электронная вычислительная техника с достаточным математическим (программным) обеспечением ее работы. Исследования в области машинного перевода следует отнести к разряду фундаментальных исследований. Их нужно вести не только и не столько потому, что это позволит в будущем сэкономить средства на переводах иностранных текстов и облегчить процесс обмена научно-технической и деловой информацией между различными странами. Они необходимы как один из наиболее эффективных путей поиска технических решений по ряду проблем автоматической обработки информации, а уровень развития средств и методов автоматической обработки информации оказывает непосредственное влияние на темпы научно-технического прогресса.

УДК 81255:004.4(043)

Кантемирова Т.П., старший преподаватель

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Фразеология представляет исключительную важность для науки перевода, поскольку в "шкале непереводимости" или "труднопереводимости" фразеологизмы, или фразеологические единицы (ФЕ), занимают едва ли не первое место: "непереводимость" фразеологии отмечается всеми специалистами в числе характерных признаков устойчивых единиц; на нее неизменно ссылаются сторонники "теории непереводимости"; с трудностью перевода ФЕ на каждом шагу сталкивается переводчик-практик, на ней почтительно останавливается теоретик перевода.

В.В. Виноградов выделил три основных типа фразеологических единиц, которые были названы "фразеологизм сращения", "фразеологизм единства", "фразеологизм сочетания".

Фразеологические сращения – абсолютно неделимые словосочетания, "значение которых совершенно независимо от их лексического состава, от значения их компонентов и так же условно и произвольно, как значение немотивированного сл. знака". Например, "собаку съел", "точить лясы", "бить баклуши" и подобное.

Фразеологические единства – словосочетания, в котором "значение цілого связано с пониманием внутри образного стержня фразы, потенциального смысла слов". Например, "держат камень за пазухой, выносить сор из избы, стреляный воробей" и тому подобное.

Фразеологические сочетания – В.В. Виноградов назвал словосочетания, "образуемые реализацией несвободных значений слов". Эти лексические значения могут проявляться лишь в связи со строго определенным кругом понятий и их словесных

обозначений. Например, можно сказать "страх берет", "тоска берет", но нельзя сказать: "радость берет", "наслаждение берет" и тому подобное.

Возможности достижения полноценного словарного перевода ФЕ зависят в основном от соотношений между единицами ИЯ и ПЯ:

1) ФЕ имеет в ПЯ точное, не зависящее от контекста полноценное соответствие (смысловое значение+коннотации);

2) ФЕ можно передать на ПЯ тем или иным соответствием, обычно с некоторыми отступлениями от полноценного перевода, переводится вариантом (аналогом);

3) ФЕ не имеет в ПЯ ни эквивалентов, ни аналогов, непереводаема в словарном порядке.

Несколько упрощая схему, можно сказать, что ФЕ переводят либо фразеологизмом (первые два пункта) — фразеологический перевод, либо иными средствами (за отсутствием фразеологических эквивалентов и аналогов) -нефразеологический перевод.

Фразеологический перевод предполагает использование в тексте перевода устойчивых единиц различной степени близости между единицей ИЯ и соответствующей единицей ПЯ — от полного и абсолютного эквивалента до приблизительного фразеологического соответствия.

Фразеологический эквивалент — это фразеологизм на ПЯ, по всем показателям равноценный переводимой единице. Как правило, вне зависимости от контекста он должен обладать теми же денотативным и коннотативным значениями, т. е. между соотносительными ФЕ не должно быть различий в отношении смыслового содержания, стилистической отнесенности, метафоричности и эмоционально-экспрессивной окраски.

Речь идет по существу о полной и абсолютной эквивалентности, указывающей на чрезвычайно высокие требования, которые предъявляются к фразеологическим эквивалентам.

Неполным (частичным) фразеологическим эквивалентом называют такую единицу ПЯ, которая является эквивалентом, полным и абсолютным, соотносительной многозначной единицы в ИЯ, но не во всех ее значениях.

Например, *the massacre of the innocents*, известный библеизм, полностью соответствует рус. *избиение младенцев*, но эта русская единица является лишь частичным эквивалентом, так как англ. ФЕ имеет еще одно значение—жарг. «нерассмотрение законопроектов ввиду недостатка времени».

Частичных эквивалентов сравнительно немного, так как вообще явление многозначности менее характерно для фразеологии. Гораздо чаще случаи относительной фразеологической эквивалентности.

Относительный фразеологический эквивалент уступает абсолютному лишь в том, что отличается от исходной ФЕ по какому-либо из показателей: другие, часто синонимические компоненты, небольшие изменения формы, изменение синтаксического построения, иная морфологическая отнесенность, сочетаемость и т.п. В остальном он является полноценным соответствием переводимой ФЕ, «относительность» которого скрадывается контекстом.

К фразеологическим можно условно отнести и «индивидуальные» эквиваленты. Не находя в ПЯ полного соответствия, переводчик иногда вынужден прибегать к словотворчеству, оформляя в духе переводимой единицы новый, свой фразеологизм, максимально напоминающий «естественный». При создании своего фразеологизма-аналога переводчик может воспользоваться уже существующими в ПЯ фразеологическими средствами и моделями.

Нефразеологический перевод, как показывает само название, передает данный ФВ при помощи лексических, а не фразеологических средств ПЯ. К нему прибегают обычно, лишь убедившись, что ни одним из фразеологических эквивалентов или аналогов воспользоваться нельзя. Такой перевод, учитывая даже компенсационные возможности контекста, трудно назвать полноценным.

Строго лексический перевод применим, как правило, в тех случаях, когда данное понятие обозначено в одном языке фразеологизмом, а в другом—словом. Такому переводу поддаются, хотя и не совсем безболезненно, и ФЕ, у которых в ИЯ есть синонимы-слова. Это большей частью идиомы, т.е. сочетания, обозначающие предметы или понятия. Такие переводы вполне удовлетворительно выполняют свою роль и словаре, указывая точное семантическое значение единицы. Но при лексическом переводе ФЕ нужно всегда стремиться приблизиться к фразеологическому, передать хотя бы отдельные его элементы или стороны.

Калькирование, или дословный перевод, предпочитают обычно в тех случаях, когда другими приемами, в частности фразеологическими, нельзя передать ФЕ в целостности ее семантико-стилистического и экспрессивно-эмоционального значения, а по тем или иным причинам желательно «довести до зрения» читателя образную основу.

Предпосылкой для калькирования является достаточная мотивированность значения ФЕ значениями ее компонентов. То есть калькирование возможно только тогда, когда дословный перевод может довести до читателя истинное содержание всего фразеологизма (а не значения составляющих его частей).

Многие кальки можно отнести к переводу фразеологическому. Например, англ. *caution is the parent of safety* можно перевести почти дословно и получить неплохую, вполне осмысленную русскую поговорку *осмотрительность—мать безопасности*, т. е. по типу *повторение—мать учения* или *праздность—мать всех пороков*.

Описательный перевод ФЕ сводится, по сути дела, к переводу не самого фразеологизма, а его толкования, как это часто бывает вообще с единицами, не имеющими эквивалентов в ПЯ. Это могут быть объяснения, сравнения, описания, толкования—все средства, передающие в максимально ясной и краткой форме содержание ФЕ, все с тем же неизменным стремлением к фразеологизации или хотя бы намеку и на коннотативные значения.

В контексте этот путь перевода самостоятельного значения не имеет, так как в любом случае переводчик постарается вплести содержание ФЕ в общую ткань таким образом, чтобы правильно были переданы все элементы текста в целом, т. е. прибегнет к контекстуальному переводу.

Литература

1. Ашукин Н.С. Крылатые слова / Н.С. Ашукин. - М.: Наука, 1960. – 214 с.
2. Вендина Т.И. Введение в языкознание / Т.И. Вендина. - М.: Наука, 2001. – 276 с.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. М.:Наука, 1980. – 198 с.
4. Гируцкий А.А. Общее языкознание / А.А.Гируцкий. Минск: Астрель, 2001. – 203 с.
5. Ефимов А.И. История русского литературного языка / А.И. Ефимов. - М.: МГУ, 1954. – 354 с.
6. Мокиенко В.М. В глубь поговорки / В.М. Мокиенко. - М.: Просвещение, 1975. – 211 с.
7. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии / В.М. Мокиенко. - М.: Высшая школа, 1990. – 254 с.
8. Реформатский А.А.. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. - М.:Наука, 2001. – 312 с.
9. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. М.: Наука, 1996. – 321 с.

МАНИПУЛЯТИВНЫЙ ЭФФЕКТ ЭВФЕМИЗМОВ В ТЕКСТАХ СМИ

Манипулятивный эффект эвфемизмов, который зачастую встречается в текстах СМИ, в своей основе имеет функцию ассоциативности, таким образом говорящий отвлекает внимание слушателя от запретного понятия, якобы имея ввиду другие содержания. Рассмотрим в качестве примера широко распространенный в языке СМИ эвфемизм “peacekeeping actions” что в переводе означает “миротворческие действия”. В этом случае для обозначения отрицательного денотата используется слово, вызывающее дополнительные ассоциации с чем-то положительным. Таким образом, используя эвфемизм, содержащий в себе положительный денотат, говорящий формально подразумевает такое действие, которое поможет установить мир, а также избежать войны, (насилия, убийств) и, следовательно, должно быть положительно воспринято адресатом. Данный пример выражает явное манипулятивное воздействие, так как на психику слушателя действуют специальные установки, которые не имеют ничего общего с его собственными.

Зачастую реальные мотивы действий политиков не могут быть открыты широкой аудитории, так как способны вызвать негативную реакцию большей части избирателей. Поэтому язык политики полон эвфемизмов и разнообразных формулировок. Например, цитата Джона МакКейна:

“We need to know the full extent of Senator Obama's relationship with Acorn [Association of Community Organisations for Reform Now], who is now on the verge of maybe perpetrating *one of the greatest frauds in voter history in this country, maybe destroying the fabric of democracy*”. За этим эвфемизмом скрывается конкретное действие этой ассоциации.

Ассоциации не являются единственным механизмом манипулятивного потенциала эвфемизмов. Это связано с тем, что эвфемистический эффект не всегда возникает в силу ассоциаций с положительным денотатом. Эвфемизмы образуются путем фонетических искажений, аббревиатур, сокращений, перефразирования за счёт увеличения числа компонентов высказывания. При таких способах образования эвфемизм лишь слегка видоизменяет табуируемое слово или словосочетание. Наиболее сильное манипулятивное воздействие на человека осуществляется посредством политических эвфемизмов. Этот термин обозначает эвфемизмы, которые употребляются в текстах политической коммуникации. Такие эвфемизмы используются для того, чтобы завуалировать или скрыть негативные ассоциации, связанные с политическими факторами, часто искажая смысл описываемых факторов.

Так как политические эвфемизмы намеренно искажают действительность, некоторые авторы не считают их истинными эвфемизмами. По мнению И.Р. Гальперина, если эвфемизму не удастся сохранить связь с обозначаемым денотатом, то он перестает быть эвфемизмом “tension” (напряженная обстановка) вместо использования слова “uprising” (восстание), undernourishment (недоедание) вместо starvation (голод). Некоторые авторы считают, что такие понятия как эвфемия и дезинформация противопоставлены по коммуникативной цели. Следует заметить, что истинной целью эвфемии является смягчение выражения, а целью дезинформации - ложь, обман, искажение истины.

Другой отличительной чертой использования эвфемизмов является большой удельный вес нескольких основополагающих политических понятий, таких, как democracy, law, unity, freedom, liberty, homeland, security, safety, future, strength, growth, faith, prosperity, love и пр., и вытекающее из этого их широкое использование в манипулятивных целях.

“Senator Obama, as a member of the Illinois State Senate, voted against a *law* that would provide immediate medical attention to a child born of a failed abortion.”

“And for the sake of our economy, our *security*, and the *future* of our planet, I will set a clear goal as President: in ten years, we will finally end our dependence on oil from the Middle East”.

Таким образом пользуясь тем, что эти понятия являются достаточно значимыми для законопослушных граждан, правительственные органы зачастую используют их для того, чтобы оправдать свои действия. Эти выражения широко используются политиками самых разных убеждений. Вызывая разнообразные ассоциации, скрывающих истинный смысл фактов, эти понятия постоянно повторяются нередко оказывая почти гипнотическое воздействие на самую широкую аудиторию.

Литература

1. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирическое исследование языка и его использования в социальном контексте / Р.М. Блакар.- М. Просвещение, 1987. – С. 456
2. Водак Р.Л. Язык. Дискурс. Политика/ Р.Л. Водак.- М.: Перемена, 2004. – С. 335
3. Домовец О.С. Манипуляция в рекламном дискурсе./ О.С Домовец.- М.: Волгоград, 1999. - С. 61-65
4. Михалева О.Л. Политический дискурс: специфика манипулятивного воздействия / О.Л. Михалева.- М.: Изд-во УРСС, 2009. – С.256
5. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2003 – С. 326

УДК 81'1'42-115 (045)

Свещинська К.О., асистент

ШЛЯХИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОЛІРНОГО КОНЦЕПТА НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ

Відомо, що одиницею концептуальної картини світу є концепт, який являє собою деяку абстракцію, узагальнення людських знань, особливо про предмети, явища, процеси, відношення, які в людській свідомості часто позбавлені денотативного значення. Це “одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини. Це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, яка відображена у людській психіці” [3, 90]. У нашому випадку суттєвим є встановлення структури колірного концепта, що є необхідною передумовою дослідження колоративної композиції у рамках когнітивної ономаціології.

Як свідчать дані багатьох мов, поділ колірної гами та її мовна категоризація у різних народів відбувалася по-різному. Необхідність співвіднесення кольору із денотатом впливає не тільки з того твердження, що колір не може існувати без предмета чи явища, ознакою якого він є. В нашому розумінні концептуальну картину світу спочатку повинні були формувати суто “предметні” концепти. “Предмети утворюють субстанцію світу. Тільки тоді, коли існують предмети, може існувати стійка форма світу” [1, 25-26]. Форма *white* походить від індоєвропейської основи *kwitnos, *kwidnos на позначення світла та яскравості, *red* – від індоєвропейської *rudhram* на позначення крові, *yellow* – від індоєвропейського *ghelao на позначення золота як метала. *Orange* з'явилося в англійській мові в XIV ст. через давньофранцузьку форму *orenge*, що має кореляти у санскриті *nāraṅga* – на позначення фруктів вічнозеленого дерева, а *pink* – в XVI ст. у буквальному значенні «прекрасна квітка». Форма *purple* походить від грецького *porphyra*, вид молюска (равлика), який виділяє темно-червоний барвник, *brown* від давньоверхньонімецького *brun*, що використовувалось для позначення відпальорованої та блискучої поверхності дерев'яних меблів, *green* походить від давньоанглійської *grene*, що позначало траву на пасовиську [див. DEE].

Мовна система давньогерманського періоду була представлена певним числом КН з однаковим значенням. Так, слова *blæc* і *sweart* означали “чорний”, пор.: **black**, *blak*, *a*. [*blak* < О.Е. *blæk* = О.Н.Г. *blah-*, *blach-*, = Icel. *blakkr.*] та **swart**, *swart*, *a*. [О.Е. *sweart* = D. *zwart* = G. *schwarz* = Icel. *svatr* = Goth. *swarts*, *black*] [див. NWDEL]. Але вже у

давньоанглійський період відбувається процес витіснення одних КН іншими. Так, КН *black* зі значенням “чорний” перемагає слово *swart*, залишаючи для нього лише сферу поетичного мовлення та діалекту, прикметник *grey* “позбувається” свого корелята *hasu*, а КН *hæwen* виходить із вжитку під впливом *blue*. Причину такого процесу вбачають у намаганні мови “звільнитись від однозначних, дублюючих один одного елементів”, і перемога одного з цих елементів над іншим визначається його “великою частотністю та великим об’ємом лексичних дистрибуцій” [2, 65].

В новогрецькій мові *άσπρος* (білий) походить від латинської *nummi asperi* на позначення срібляних монет, що існували у Візантії; *ροζ* (рожевий) також походить від латинської *rosa* – роза, тобто квітка рожевого кольору; *πράσινος* (зелений) походить від давньогрецької *πράσινον*, на позначення цибулі-порей; *πορτοκαλής* (помаранчевий) походить від італійського *portogallo*, що позначає сорт американського фрукту, що вивозили з Португалії; *κίτρινος* (жовтий) походить від давньогрецької *κίτρον* «цитрус»; *κόκκινος* (червоний) від давньогрецької *κόκκος* «ягода»; *καφέ* (коричневий) походить від французької *café*, на позначення кави. Форма *μαύρος* (чорний) походить від латинської *taurinus* та давньогрецької *μαύρος*, що позначало чорний колір, який був пов’язаний з прикметником *άμυδρος* – тьмянний, слабкий, темний (про світло), *υκρίζος* (сірий) або *υκρι* з’явилося від давньогерманського *grāo*, зі значенням «сірий», *γαλάζιος* (блакитний) – походить від **καλαίζω*, пізніше *κάλαιζ* – зі значенням бірюзи, коштовного каменю із блакитно-зеленим кольором, *μπλε* (синій) – від давньофранцузької *blo(u)*, на позначення блакитного або синього кольорів [див. ЛНЕР]. Якщо проаналізувати закономірності кольорної номінації в новогрецькій мові, можна дійти висновку, що майже всі номінації на позначення кольору мають кореляти – денотати, за вилученням чорного та сірого.

Аналогічні назви кольорів в українській мові відстежені етимологічно, наводять на такі висновки. Форма *білий* походить від індоєвропейської основи **bhel* та має корелят із санскритом **bhāla* на позначення блиску. До неї семантично примикає форма *блакитний*, оскільки походить від латинської *blanketus*, яка через давньофранцузьку *blank* була запозичена в польську, а потім вже з’явилась в українській; первинне значення цієї форми – небо, вторинне – білий, чистий. Якщо відстежувати найменування *жовтого*, *зеленого* та *сірого*, можна прослідкувати їх походження від індоєвропейської основи **ghel* на позначення зелені та жовчі. Не тільки вищеназвані колірні номінації мають одну похідну основу. Таку ж тенденцію можна спостерігати при відстежуванні етимології *чорного* та *коричневого* кольорів. Обидві номінації походять від індоєвропейської основи **ker(s)* на позначення шкіри, кори дерев та кориці. *Червоний* походить від індоєвропейської основи **kúřu* на позначення черв’як. *Синій* походить від індоєвропейського *śuyāmāh* зі значенням «чорний, темний» та не є зв’язаним з денотатом. *Пурпурний* – від давньогрецького *porphyra*, вид молюска (равлика), який виділяє темно-червоний барвник, *рожевий* – від польської *roza*, на позначення квітки, *помаранчевий* – запозичене з італійської *potarancia*, складається з основ *roto* «яблуко» та *arancia* – «апельсин» [див. ЕСУМ]. Таким чином, якщо аналізувати основну палітру, що відбиває національну специфіку українських кольороназв, можна відстежити тенденцію тяжіння кольорів до трьох основних тонів – *білого*, *зеленого* та *коричневого/чорного*. Специфікою української мови є те, що вона відбиває найменування відтінків. Так, наприклад, *синій* або *рудий* – від санскриту *rudhiram* на позначення крові.

І хоча та сама колірна ознака в різних соціумах досить часто співвідносилась із різними денотатами, незаперечним є той факт, що колірний концепт, який сформувався у людства після виведення кольору у мовний знак, був співвіднесений з концептуальними структурами, які представляють інформацію про об’єкти реального світу, їх зв’язки та залежності. Поступово у процесі кольоросприйняття людина починає виділяти ознаку колірності починає відрізняти одну і ту ж ознаку різних денотатів. Колір “втрачає” зв’язок з денотатом, якому “належав”, і стає універсальною ознакою того самого або іншого денотата. Відбувається своєрідна мисленнева трансформація у бік абстрагування, при якому змінюється природа зв’язку кольору з денотатом. Колірний концепт набуває властивостей,

які зближують його із прототипом, в основу якого, у якості найкращого зразка, кладеться референційна “історія” формування колірною концепта (своєрідна пам’ять про природу його становлення).

Література

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995. – 311 с.

2. Голубец Н.В. Развитие семантических структур исконно английских корневых прилагательных цветообозначения // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. – Владивосток: Дальневост. гос. ун-т. – 1985. – С. 64-71.

3. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Институт языкознания РАН ИЯ, 1997. – 328 с.

Словники

ЕСУМ: Етимологічний словник української мови: В 7 томах / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1983-1989. – Т.1-7.

DEE: Dictionary of English Etymology. Edited by C. T. Onions with the assistance of G.W.S. Friedrichsen and R.W. Burchifield. Published in the United States by Oxford University Press, New York, 1966. – 1024 p.

NWDEL: New Webster’s Dictionary of the English Language. – Delhi: Surjeet Publications, 1988. – 1824 p.

ΛΝΕΓ: Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. – Γεωργίου Δ. Μπαμπινιώτη. Κέντρο λεξιλογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1998. – 2064 σ.

УДК 811.111367.622(043)

Панова Я.Е., ассистент

КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД В ОПИСАНИИ АНГЛИЙСКИХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ПО ПРИЗНАКУ «СЧИСЛЯЕМОСТЬ/НЕСЧИСЛЯЕМОСТЬ»

Факты нестандартного числового поведения существительных неоднократно отмечались в учебниках, учебных пособиях, статьях и диссертационных исследованиях по категории числа, проблеме артикля и субкатегоризации имен существительных на материале различных языков (Блох 2000, 2004, Вежбицкая 1986, Есперсен 2002, Золотарева 2003, Ляшевская 2004, Спиридонова 1990, и др.). Появление и становление новых парадигм в лингвистике, и, в первую очередь, когнитивной парадигмы, в рамках которой в фокусе исследования находится человек, познающий мир во всем его многообразии и вербализующий результаты восприятия мира в своей речевой деятельности, позволяет взглянуть на многие традиционные вопросы лингвистики с позиций новых концепций. [1, с. 9]

В данной статье мы опираемся на идею, предложенную Ленекером, для систематизации счисляемых и несчисляемых существительных.

Для разграничения понятий счисляемость/ несчисляемость, Ленекер предложил следующую концепцию: существительное профилирует вещь, определяемую, как некий продукт группировки и материализации. В случае со счисляемыми существительными, эта вещь рассматривается как нечто ограниченное внутри области непосредственного охвата в области конкретизации.

Профиль несчисляемых существительных не рассматривается, как нечто, ограниченное подобным образом. Ключевыми понятиями здесь, требующими детального рассмотрения являются граница (bounding), непосредственный охват (immediate scope) и область конкретизации (domain of instantiation). Каждый из данных терминов требует объяснения. Значение языкового выражения включает не только семантическую структуру «переднего плана», но также и композиционную тропу, находящуюся на «заднем плане». Фокусировка связана также с охватом информации, объективируемой знаком. Когда значение знака

определяется на фоне соответствующего домена, сама фоновая информация может иметь передний и задний планы. В ряде случаев бывает необходимо различать «максимальный охват» (*maximal score*), или всю представленную в домене информацию, и «непосредственный охват» (*immediate score*), или часть информации, более тесно связанную со значением знака. Непосредственный охват находится на переднем, а максимальный на заднем плане. Возьмем, например, слово *elbow* «локоть». Для его значения максимальным охватом является домен «человеческое тело», а непосредственным охватом – входящее в этот домен понятие «рука». Отсюда локоть руки, а не локоть тела. [2, с. 6]

Несчисляемое существительное, такое как древесина *wood* называет вид вещества, отличающийся от других субстанций качественными факторами. У несчисляемых существительных нет границы внутри области конкретизации. Более того, только в ней (области конкретизации) возможно сфокусированное рассмотрение. Профиль выражения, специфический фокус внимания, привязан к этой части. В то время, как субстанция, которую она называет, может иметь неопределенное протяжение, несчисляемое существительное профилирует только то, что лежит на поверхности, находится в центре внимания. Существительное называет вид вещи и конкретизирует свойства, которые объекту предстоит квалифицировать, как образец этого типа. Область конкретизации (*the domain of instantiation*) характеризуется, как домен, в котором присутствие или отсутствие границы определяет счисляемость или несчисляемость существительного. Для объяснения этого понятия необходимо вернуться к примеру с исчисляемым существительным *board*. Для физических объектов и субстанций областью конкретизации является пространство. Существительное *board* имеет и пространственную *spatial* и временную *temporal* сущность: оно занимает некое пространство и находится в каком-то времени. Касательно пространственного ограничения все очевидно – мы можем спросить *Where is the board?* Но временная граница в данном примере будет условной, так как мы не можем сказать *When is the board?* [3, с. 134].

Итак, пространство, будучи областью конкретизации слова *board*, делает существительное счисляемым [3, с. 134]. Следовательно, идею Ленекера по поводу разделения существительных на счисляемые и несчисляемые можно сформулировать следующим образом: если в зоне непосредственного охвата область конкретизации имеет временную или пространственную границу или и то и другое вместе, то такое существительное будет счисляемым, если границы нет, то существительное будет несчисляемым. Рассмотрим, как данное правило работает на примере слова *absence*.

1. *Chairing committee meetings in the absence of the chairperson.* (*Встречи руководства комитета в отсутствие председателя*). Имя существительное *absence* в данном примере носит абстрактный характер. Область конкретизации размыта и не имеет четких границ, придает существительному характер несчисляемости.

2. *I'm tired of all these absences.* (*Я устал от всех этих «отсутствий»*)
Грамматический статус существительного - счисляемое, потому что присутствует граница (*all these*) и множественное число.

Сказанное подтверждает, что грамматика - это не только набор грамматических форм и правил, она отражает наш взгляд на мир, который и определяет наш выбор грамматических форм. Таким образом, понятие концептуализации может быть использовано для объяснения фактов нестандартного числового поведения существительных.

Литература

1. Бубенникова О.А. О языковой ситуации в современной Англии // Германистика в России. Традиции и перспективы. Материалы научно-методического семинара. - Новосибирск, 2004. - С.7-10.

2. Жаботинская С.А. // Вісник Харківського Національного університету імені В.Н.Каразіна № 848. Серія: Романо-германська філологія / Методика викладання іноземних мов/ Випуск 58. -Харків, 2009 – С.3-10.

3. Langacker R. *Cognitive Grammar: Basic Introduction* / Ronald Langacker. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 555 p.

РОЛЬ ОЦЕНОЧНОГО КОМПОНЕНТА ПРИ СОПОСТАВЛЕНИИ ИДЕАЛЬНЫХ КОНЦЕПТОВ

Одним из основных ориентиров современных исследований в области общего языкознания стал антропоцентризм. В связи с этим особое внимание уделяется изучению лингвокультурных концептов не только с позиций лингвостилистики, но так же и психологии, социологии, психолингвистики, функциональной стилистики и т. д. Повышенное внимание в последние годы уделяется субъективности суждений, в каждом из которых присутствует оценочный компонент. Чаще всего это отображение эмоциональной оценки, но возможно так же отражение моральной и прагматической. Лингвокультурные концепты, будучи по своей природе универсальными, являются опорными точками национального менталитета. Однако, наличие оценочного компонента в лингвокультурных концептах зачастую приводит к искажению передаваемой информации, а, соответственно, и смысла сообщения [9].

Оценивание – это в первую очередь ментальная функция, психический процесс субъективного оценивания объективных отношений, сравнения (зачастую произвольного), сопоставления оцениваемого предмета и оценочного основания, универсала. Оценивание является одной из основных черт коммуникации как внутрикультурной, так и межкультурной. Оценивание имеет три основных критерия: эмотивность, коммуникативная ценность и когнитивная. Говоря об эмоциональной и коммуникативной цели оценивания, мы можем говорить главным образом о воздействии на реципиента. Основной целью придания концепту оценочной коннотации является провоцирование у реципиента соответствующей психологической реакции. Это вызывает определенные сложности при сопоставлении универсальных лингвокультурных концептов, формирующих ЯКМ у носителей разных языковых культур. Особенности трактования некоторых концептов, таких как дуальный концепт «правда – истина», до сих пор вызывают разногласия при переводе, что обуславливает необходимость системного анализа существующих подходов [2].

С точки зрения онтологического анализа язык воспринимается в первую очередь как одна из когнитивных особенностей человека, соответственно, являясь инструментом для выражения полученных и обобщенных знаний [3].

Концептуальные поля при таком подходе выглядят достаточно обобщенно. Ментальная репрезентация концепта проецируется непосредственно на семантику языка. Однако, принимая во внимание отсутствие у некоторых концептов материальной репрезентации, данное утверждение выглядит неточным. С той же самой проблемой мы сталкиваемся, говоря о дуальном концепте «правда – истинна» и, прибегая к определению, данному приверженцами логического направления: «концептуализация есть деятельность сознания, которая идет по направлению от предмета к мысли, ... от мысли (образа, ментальной его репрезентации) – к знаку ... Знак в свою очередь позволяет опосредованно указать на предмет мысли» [2:14].

Таким образом, при референции фрагменты действительности, выражаемые языковыми единицами, не имеют действительного, реального выражения. Концепты «правда – истинна» существуют только в мире «идеального» [2] и не имеют физического выражения.

Соответственно, будучи идеальным, дуальный концепт «правда – истинна» воспринимается как «культурно – маркированная единица коллективного сознания, имеющая выражение в единицах языка ... и обозначенная этнокультурной спецификой» [2:15] Следовательно, при лингвокультурологическом анализе мы переходим из сферы субъективного сознания в сферу субъектно-объектных отношений сравнения.

В этом случае учитываются индивидуалистические тенденции, изначально влиявшие на формирование этнокультурных особенностей «идеальных» концептов.

Принимая за основу психолингвистический подход к изучению «идеальных» концептов, мы воспринимаем их как «перцептивно-когнитивно-аффективные структуры динамического характера, подчиняющиеся закономерностям психической жизнедеятельности человека». [2:15] Согласно мнению таких представителей данного подхода, как О.О.Залевская, при формировании лингвокультурной и индивидуальной психосоматической основы концепта основная роль отводится не только связям между сознанием и телом (психосоматике), но и эмоциям, как продукту воспитания в определенной социальной среде.

Таким образом, инвариант «идеального» концепта, не получая четких очертаний, уже различается с отражением себя же в языковой и концептуальной картине мира каждого человека.

Принимая определение И.А. Стернина и З.Д. Попова, а также других приверженцев семантико-психологического анализа и трактуя концепт как глобальную ментальную единицу структурированного сознания, мы принимаем и утверждение о том, что такая составляющая, как психологическое значение, трактуется как реальное. Опираясь на суждение В. Гумбольда о языке как о мире, пролегающем между внутренним миром человека и объективной реальностью как рефлексией внутреннего мира [4], мы предлагаем конкретизировать схему построения идеального концепта, имеющего в своей структуре оценочный компонент: идеальный концепт, имеющий ярко выраженную эмотивно-оценочную коннотацию (Cie), будет формироваться из совокупности субъективных аспектов восприятия (Cx + Cy + Cz +...), сформированных под влиянием общих национальных особенностей восприятия данного понятия (Cn). Данное равенство имеет выражение в языке посредством употребления в определенных речевых ситуациях – дистрибуциях (d).

Таким образом концепт представляется как «единица структурированного сознания заданной культурной сущности» [2:16], а «сознание субъекта не направлено непосредственно на заданный фрагмент реальности, а направлено на себя само» в заданной конкретной ситуации [5:9], концепт проявляет себя как динамическая сущность, реализующаяся с помощью языкового знака в заданной коммуникативной ситуации. Что же касается «идеальных» концептов, не имеющих физического выражения, дискурс является для них единственной и естественной средой существования [2:16] Единица речи, реализуя концепт в дискурсе, способствует пониманию его как универсального социокультурного знания, как отражения понятия в субъективном человеческом сознании. [6:19]

Таким образом объясняется интерсубъективность концепта в каждом отдельно взятом языке: способность индивидов разделять ментальные и эмоциональные состояния друг друга» [7:153] формирует общий динамический набор ассоциаций, который и становится Cn.

Литература

1. Никитин Н.В. Основания когнитивной семантики / М.В. Никитин. - СПб.: изд-во РГПУ, 2003. - 277 с. 77.
2. Мартынюк А.П.: Перспективи дискурсивного напряму дослідження концептів // Вісник ХНУ. – 2009. - №837. – с.14 – 18.
3. Кубрякова В.С.: Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука// Вопросы языкознания. – 1994.-№4. – с.34-47.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208с.
5. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнитивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф.дис... д-ра філол.наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – Київ, 2008.-32с.
6. Кравченко А.В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Иркутск: Изд.-во Иркут.гос.ун-та, 2004. Изд-е 2-е, исправл.-206с.
7. Кравченко А.В. Является ли язык репрезентативной системой?//Studia Linguistica Cognitiva. Вып.1. Язык и понимание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – с.135-156.

8. Мартынюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу): Автореф.дис. ... д-ра філол.наук: 10.02.04 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – 40с.

9. <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/205805.html>

10. <http://adalin.mospsy.ru/dictionary/dictionary.php?term=261>

УДК 81'37(045)

Щелкунова О.Ф., асистент

ТИПОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ

На теперішній час термін «концепт» знаходить широке застосування у різних областях лінгвістичної науки. Він увійшов у поняттєвий апарат когнітивістики, семантики, лінгвокультурології. Наше дослідження спрямоване на зіставне вивчення поняття лінгвокультурного концепту та методик його дослідження.

Проблема осмислення мовних одиниць як структур зображення знань є актуальною, оскільки за сукупністю концептів можна судити про ментальну модель дійсності, що відображується в мові взагалі і в мовній свідомості конкретних носіїв мови [1, с.52]. Згідно з дослідженнями, пізнання світу відбувається за наступними етапами: відчуття – сприйняття – уявлення – поняття, при цьому поняття розглядається як вища, підсумкова ступінь знання. Проте когнітивний підхід довів, що оперування «поняттями» не відповідає потребам сучасних досліджень. Саме термін "концепт" отримав сьогодні широке розповсюдження [1, с.53].

Концепт - явище того ж порядку, що й поняття. За своєю внутрішньою формою в українській мові слова концепт і поняття однакові: концепт є калькою з латинської *conceptus* "поняття", від дієслова *concipere* "зачинати", тобто означає буквально "поняття, зачаття".

Концепт - це наче згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт - це те, за допомогою чого людина - пересічна, звичайна людина, не "творець культурних цінностей" - сама входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї [2, с.40].

С.А. Аскольдов вважав, що найбільш суттєвою функцією концептів як пізнавальних засобів є функція заміщення. "Концепт есть мысленное образование, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода... Он может быть заместителем некоторых сторон предмета или реальных действий ..." [3, с.269-270].

Згідно з О.С. Кубряковою, поняття концепту відповідає уявленню про ті сенси, якими оперує людина в процесах мислення і які відбивають зміст досвіду і знання, зміст усієї людської діяльності у вигляді деяких "квантів" знання [4, с.90].

Існуючі в сучасній лінгвістиці підходи до вивчення концептів як складних ментальних утворень в найзагальнішому плані зводяться до двох основних понять концепту - лінгвокогнітивному і лінгвокультурному. При лінгвокультурному підході робиться акцент на концепті як ментальному утворенні, що вже сформувався, як частини усієї концептосфери, як фрагменті картини світу, тобто, концепт знаходиться у свідомості. Саме у свідомості здійснюється взаємодія мови і культури. Від інших ментальних одиниць різних галузей науки його також відрізняє наявність ціннісного елементу. Центром концепту завжди є цінність, оскільки в основі культури лежить саме цінність [5].

Лінгвокультурні концепти можуть класифікуватися за різними ознаками. З точки зору тематики концепти утворюють, наприклад, емоційну, та інші концептосфери [1, с.53]. Класифіковані за своїми носіями концепти утворюють індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські концептосфери [6, с.3-9].

Типи концептів дуже різноманітні - і за змістом, і за структурою. Проте, в основі будь-якого концепту лежить базовий шар, який є певним чуттєвим образом. Цей образ, у свою чергу, є одиницею універсального предметного коду. Сукупність базового образу і додаткових когнітивних ознак і шарів складають об'єм концепту і визначають його структуру. Існує декілька структурних типів концептів: однорівневі, багаторівневі, сегментні. Першими є ті концепти, які включають тільки чуттєве ядро, тобто один базовий образ. Другі включають декілька когнітивних шарів, що розрізняються за рівнем абстракції, який нашаровується на базовий образ. Треті є базовим образом, оточеним декількома сегментами, рівноправними за мірою абстракції [1, с.58-60].

Для побудови теоретичної моделі змісту того чи іншого лінгвокультурного концепту було створено декілька методів аналізу. Одним з них є метод кластерного аналізу, який в свою чергу збільшує ефективність концептуального аналізу.

У лінгвістиці ми розглядаємо кластер як певний фрагмент лексичної, фразеологічної чи пареміологічної картини світу, складові якого характеризуються загальною поняттєвою віднесеністю. Дослідницька цінність кластерів полягає в тому, що їх можна порівнювати. Наприклад, при зіставному кластерному аналізі паремій на позначення певного концепту декількох етносів й інтерпретації його результатів можна схарактеризувати відмінності етнічного сприйняття цього концепту.

Одним з етапів дослідження концепту є виявлення його денотативного значення, тобто аналіз ключового слова, ядра концепту. На даному етапі необхідно звернутись до тлумачних та енциклопедичних словників, які надають інформацію про вербалізований концепт у його системних тезаурусних зв'язках.

Аналіз синонімічних рядів виявляє низку одиниць, які можуть бути близькими за значенням до досліджуваної лексеми.

Метою контрастивного аналізу є встановлення антонімічних рядів досліджуваного концепту. Так, контрастивним типом світосприйняття в англо-саксонській лінгвокультурі презентує концепт «чесність», що поціновується надзвичайно високо і позиціонується як одна з найкращих людських якостей [7, с.111].

Однією з особливостей методики аналізу лінгвокультурних концептів є залучення асоціативного експерименту. Асоціативний експеримент реалізується шляхом анкетування з питаннями типу: Що ви розумієте під ...? Це добре чи погано? Закінчіть любими засобами фразу ... і т.д. Такий метод дослідження дозволяє описати інтерпретаційне поле концепту з точки зору окремого суб'єкту.

Сукупність методів аналізу лінгвокультурного концепту дозволяє достатньо повно представити його зміст у свідомості того чи іншого народу та знайти його місце у системі цінностей певного етносу.

Література

1. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: научное издание / Под редакцией И.А. Стернина. – Воронежский государственный университет, 2001. – 183с. - ISBN 5-9273-0130-4
2. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. - М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. -824 с.
3. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / Под ред. проф. В.П. Нерознака / С.А. Аскольдов. - М.: Academia, 1997. - С. 267-279.
4. Кубрякова Е.С. Концепт // Краткий словарь когнитивных терминов/ Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина / Е.С. Кубрякова. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. - С.90-93.
5. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик //Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. тр. / В.И. Карасик. - Волгоград, Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3-16.

6. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Известия РАН. Сер. лит. и яз. - 1993. Т. 52. 1. – С. 3-9.

7. Studia Linguista: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; [редкол.: І.О. Голубовська (відп. ред.), М.А. Собуцький, Ф.С. Бацевич та ін.]. – Київ: Вид-во Київський університет, 2006. – В.1. – 140с.

УДК 81'253(045)

Vinichenko M.M., English language and translation chair senior teacher

THEORY OF TRANSLATION SUMMING UP LECTURE COURSE

The theory of translation summing up lecture course consists of 9 lectures. The course includes materials of the kind – translation, transformation, abbreviations' translation, phraseological units' translation, conveying modality (emotions, feelings) in translation, modal verbs and their equivalents translation, non-finite forms of the verb and their functions' translation, Passive Voice Construction translation. The lecture course is considered for the 3 – 5 year students. Its aim is to scrupulously analyze theoretical and practical classes the students have had and to correct and more profoundly deepen their theoretical and practical experience and skills in the field of translation practice through presenting them some brief translation materials in theory and practice of today that'll help them to avoid translation problems of oral or written character in their interpreter's (translator's) work in future and enable them to independently use various reference materials and data concerning the problems of and difficulties in translation practical activity and to further develop interpreter's (translator's) skills of their own. Much attention in the summing up lecture course for the 3 – 5 year students is paid to the ways of conveying emotions and feeling, doubt, conviction, assurance, reprimand, rebuke etc., through different grammatical, modal verbs and lexical means.

Examples:

1. Can (could) she be living in Rome?
(doubt)
2. Can (could) she be so clever?
(doubt)
3. Can (could) he have done it himself?
(doubt)
4. He couldn't (can't) have been working since morning.
(conviction)
5. He couldn't (can't) have failed to get in touch with her.
(conviction)
6. He might have helped you. The box was heavy.
(rebuke)
7. She must have mentioned it.
(conviction)
8. She must be walking her pets in the forest now, I think.
(conviction)
9. She must have come from Rome recently.
(conviction)
10. Isn't it cold?
(General question, Interrogative mark, Intonation)
11. Isn't it cold!
(Reaction to the cold, Exclamation mark, Intonation)
12. Is she already at home?

(Surprise, reaction to what you have already learnt and indignation as well. It depends on a situation)

13. Is she at home yet?

(General question)

Adverbial verbs' translation, translation of Passive Voice Constructions and non-finite forms of the verb functions' translation feature much in the summing up lecture course. Such a preference is not accidental as the seeming easiness in usage and translation of the above mentioned language phenomena often leads an inexperienced translator/interpreter to wrong conclusions and hence to word, word-group, grammar sense and meaning distortions and unjustified translator's/interpreter's decisions.

Examples:

1. The dog was drowned.

(It went down under the water by itself)

They drowned the dog.

(The action was performed by someone)

2. The boy was saved.

(The boy appeared to be safe and sound all by himself, nobody saved him)

They saved the boy

(The action was performed by someone)

The 9 theory summing up lecture course doesn't fail to consider and closely examine translation transformations, phrasiological units and the materials of the kind that are of great help both to academic students and those who want to master their language and translator's skills.

The 9 theory summing up lecture course comprises only language phenomena of disputable and sophisticated character and nature that require much attention and students' close and careful work. The lectures can be delivered for the 3rd, 4th, 5th year full time students and part time (extramural) ones as well.

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. — М. : Международные отношения, 1975. — 89 с.

2. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский / Е. В. Бреус. — М. : УРАО, 2000. — 208 с.

3. Зражевская Г. А., Беляева Л. М. Трудности перевода с английского языка на родной / Г. А. Зражевская, Л. М. Беляева. — М. : Международные отношения, 1998. — 122 с.

4. Корунец І. В. Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. — К. : Вища школа, 1986. — 448 с.

5. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка / А. В. Кунин. — М. : Международные отношения, 1972. — 457 с.

6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. — М. : Международные отношения, 1974. — 57 с.

7. Хидекль С. С., Кауль Н. Р., Гинзбург Е. Л. Трудности английского словоупотребления / С. С. Хидекль, Н. Р. Кауль, Е. Л. Гинзбург. — М. : Менеджер, 1998. — 786 с.

8. Хокинс Жд., Делахант Э., Макдональд Ф.. Толковый словарь английского языка. — М.: АСТ-Астрель.Oxford-Oxford University Press. — 556 с.

9. Dictionary of Current English — Oxford: Ox.Un.Press, 1980. — 259 p.

10. British, Ukrainian and American newspapers, internet materials of 2004-2010.

ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ В ФИЛОСОФИИ И ЛИНГВИСТИКЕ

“Нет действия без причины”, сказал А.П. Чехов, и с этой простой истиной трудно не согласиться. В повседневной жизни мы не задумываемся об этом, но ведь действительно, все наши действия и поступки, так или иначе, имеют свою причину и влекут за собой определенные последствия.

Вполне естественно, что причина и следствие, будучи неотъемлемыми элементами жизнедеятельности человека, привлекают к себе внимание ученых различных отраслей знания и являются одними из центральных категорий в философии. Каузальность в философии – это необходимая причинная обусловленность явлений, при которой одно явление является причиной, другое – её следствием. Причина не просто предшествует следствию во времени, но и обуславливает его возникновение и существование. Следствие, в свою очередь, может выступить в качестве причины для другого явления, но уже в ином взаимодействии; следствие также может воздействовать на исходную причину (так называемые обратные связи), но уже в ином временном интервале [3, 546]. Кроме того, как отмечает И. Пете, бывают и такие случаи, когда причина, предшествующая следствию, после наступления следствия не прекращается и непрерывно действует дальше: *Из за гололедицы он ехал осторожно*; две и более причины могут порождать одно следствие: *Он занимался спортом не только потому, что это доставляло ему удовольствие, но и потому, что спорт укрепляет здоровье*; а также одна причина может вызывать два и более следствия: *Практика является исходным и основой познания, потому что познание возникло на основе практики*.

Необходимо также отметить, что грамматическая каузальность в отличие от философской включает в себя не только необходимые связи причины и следствия, но и субъективные предположения: *Он ушел, так как чувствовал себя лишним* [4, 97-98].

Не менее важное место каузация занимает и в лингвистике, так как именно с помощью языковых средств происходит реализация этой категории в речи. Существует широкое и узкое понимание причинности. Сторонники широкого понимания каузальности к причинным отношениям относят собственно каузальные, условные, уступительные, следственные и целевые отношения [4, 98]. В узком понимании причинность является одним из компонентов более широкого функционально-семантического поля обусловленности, которое включает в себя еще и условные, уступительные и т.д. связи.

Часто причину и следствие рассматривают как самостоятельные категории, но, как верно отметили М.В. Всеволодова и Е.Н. Виноградова, такое деление не совсем корректно, “поскольку причина существует тогда и только тогда, когда существует следствие” [2, 70]. Таким образом, мы будем рассматривать причину и следствие как двуединство причинно-следственных связей.

К. Зоммерфельдт выделяет три главных семантических типа причинных отношений на основе сложных предложений: а) реальная причина: *Лед на озере тает, так как потеплело*; б) познавательная причина: *Мы не ступали на лед озера, так как он был еще недостаточно крепким*; в) побудительная причина: *Я иду кататься на озеро, так как мои друзья тоже там*. Однако эта классификация не учитывает формальные средства выражения причинных отношений [5, 111-112].

Причинно-следственная лексика чрезвычайно важна для языка. Нельзя не согласиться с О.Ю. Богуславской и И.Б. Левонтиной, что отображая причинно-следственные отношения, язык обращает большее внимание на первый член этой пары. Помимо существительных *причина, повод, основание, мотив* и др., глаголов каузации *вызывать, порождать, причинять* и т.п., в русском языке, например, имеется большое количество причинных

союзов (*потому что, так как, ибо* и др.) и особенно причинных предлогов (*из-за, из, от, по, с, благодаря, по причине, вследствие* и т.д.) [1, 68-69].

В языке есть широко используемое вопросительное слово, которое позволяет задать вопрос о причине: *Почему?* Если же мы обратимся к пласту лексики, отображающей второй элемент этой пары, то мы без труда убедимся, что он гораздо беднее – например, единственный союз со значением следствия *так что*. Как отмечают О.Ю. Богуславская и И.Б. Левонтина, в языке нет и соответствующего вопросительного слова, поэтому чтобы задать вопрос о следствии, придётся сформулировать его примерно так: *Ну и что из этого?* В то же время существительных с таким значением, достаточно много. Сюда можно отнести не только такие ядерные слова, как *следствие* и *последствие*, но и слова, которые выражают идею результата: *результат, итог, плод, исход, продукт, эффект* и др. [1, 69].

Но причинно-следственные отношения не обязательно должны маркироваться. Для выражения причинно-следственных связей вполне достаточно соположения двух простых предложений, причём как в порядке “причина” – “следствие”, так и наоборот.

Несомненно, причинно-следственные отношения устанавливаются на основе жизненного опыта, но для их экспликации используются средства языка.

Выбор маркировки причинного или следственного компонента обусловлен коммуникативной установкой автора: он маркирует либо причинный, либо следственный компонент в зависимости от коммуникативной направленности высказывания. Кроме того, автор может отказаться от вербальной маркировки, воспользовавшись интонацией, которая может показать более тесную, чем при простом соположении, связь событий: *Аннушка разлила масло – заседание не состоится*; маркировать причинный компонент: *Так как Аннушка разлила масло, заседание не состоится*; маркировать следственный компонент: *Аннушка разлила масло, так что заседание не состоится* [2, 70].

Но употребление разных средств не означает, что здесь выражены разные категории – “меняется лишь ракурс подачи единой категории причина – следствие” [2, 71]. Таким образом, выделение причинного или следственного компонента тесным образом связано с решением коммуникативных задач.

Литература

1. Богуславская О.Ю., Левонтина И.Б. Смыслы “причина” и “цель” в естественном языке / О.Ю. Богуславская, И.Б. Левонтина // Вопросы языкознания. – Вып.2. – М.: Наука, 2004. – С. 68 - 69.

2. Всеволодова М.В., Виноградова Е.Н. Средства связи, участвующие в выражении причинно-следственных отношений, в рамках функционально-коммуникативного описания языка / М.В. Всеволодова, Е.Н. Виноградова // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2001. - № 6. – С. 70.

УДК 81.111'255.4(043)

Павленко О.Г., кандидат філологічних наук, доцент

ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС ДІАЛЕКТИЧНОЇ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРШОТВОРУ

Відтворений іноземною мовою твір є посередником між оригіналом та інонаціональним реципієнтом. Досліджуючи переклад з позицій компаративістики, Д. Дюришин визначав художній переклад як “один з найбільш наочних проявів міжлітературної взаємодії” [1, 127]. У цьому дослідник бачив онтологічну сутність перекладу, оскільки “виступаючи продуктом міжлітературної комунікації, він у той же час багато в чому обумовлює і визначає саму міжлітературну комунікацію” [1, 129].

У монографії П. Топера “Переклад у системі порівняльного літературознавства” докладно розглядається питання функціонування перекладних творів в іншомовних літературах, роль літературної критики в оцінюванні перекладів тощо. Автор певною мірою критикує підхід до розгляду перекладу в межах його функціонування як “кінцевого

результату" в інонаціональній літературі. Мова має йти про широкий погляд на перекладацьку діяльність під кутом зору як "контактних зв'язків", так і "типологічних збігів", які є двома аспектами одного історичного явища у рамках "міжнародних літературних взаємовпливів" [2,16].

Розуміння тексту перекладачем – це виявлення діалектичного взаємозв'язку змісту і форми художнього твору, аналіз його ідейно-художньої своєрідності, який здійснюється через стилістичний аналіз тексту. Він забезпечує обґрунтованість і коректність подальших етапів перекладацької діяльності, насамперед аналізу, надає йому вільного спрямування. Я. Рецкер запевняє, що "аналіз тексту, який необхідно перекласти, дозволяє заздалегідь визначити характер змісту, ідейне скерування і стилістичні особливості матеріалу, щоб мати критерій для вибору мовних засобів у процесі перекладу" [3, 8].

Отже, відштовхуючись від критичної інтерпретації художнього твору, перекладач має можливість осягнення всієї багатогранності обраного для опрацювання матеріалу. В. Коптілов виділяє дві схеми структурно-зіставного аналізу художнього твору. Перший передбачає можливість окремо аналізувати оригінал і переклад з подальшим зіставленням загальних результатів такого аналізу. Другий – зіставляти наслідки аналізу першого твору з перекладом рівень за рівнем, "щоразу встановлюючи моменти близькості чи віддаленості перекладу від оригіналу" [4, с.48].

Під стилістичним аналізом тексту ми розуміємо виявлення того, як цей текст побудовано, встановлення всіх його конструктивних елементів і взаємозв'язків між ними. Ясно, що ці елементи можуть бути лише мовними, використаними в їх стилістичній функції.

Але стилістичний аналіз тексту – це лише перший етап роботи перекладача над конкретним твором, це необхідна умова глибокого його розуміння. Проте для перекладача мало зрозуміти текст. Він має знайти шлях для того, щоб найефективніше відтворити його в матеріалі рідної мови. І тут, на нашу думку, важливим є те, що перехід від аналізу тексту першотвору до синтезу тексту перекладу здійснюється у свідомості перекладача не шляхом підстановки слів своєї мови під слова іноземної, не механічним підшукуванням лексичних чи синтаксичних відповідників.

"Між текстом першотвору і текстом перекладу, – зауважує В. Коптілов, – свідомість перекладача буде "проміжною інстанцією", що є наслідком аналізу першого тексту і водночас робочим кресленням для спорудження другого. Ця "проміжна інстанція" – схема семантико-стилістичної структури тексту, "яка оперує не окремими словами, фразами, фонемами чи синтаксичними одиницями, а явищами іншого порядку"[5, 117].

Отже, перекладач у своїй праці спирається не на конкретний текст першотвору, а на осмислення схеми семантико-стилістичної структури, що "оперує не окремими словами, фразеологізмами, фонемами чи синтаксичними одиницями, а репрезентує текст у вигляді певної абстрактної моделі, яка закріплює його істотні особливості й ігнорує неістотні риси" [5, 116-117].

Якщо припустити, що така модель охоплює не всі компоненти твору, оскільки, як було зазначено вище, неможливо вповні передати іншою мовою всі експліцитні й імпліцитні значення першотвору, то перекладацькі варіації, дописки і пропуски можна вважати не більш ніж виявом індивідуальних особливостей перекладача.

Процес перекладу як процес діалектичної реорганізації першотвору в нове органічне художнє ціле не є хаотичним, але не можна сказати, що він є площинно-лінійним. Він передбачає системну працю перекладача, що складається з кількох етапів.

За В. Коптіловим [6, 65-81], *перший етап* передбачає всебічний аналіз оригіналу, що включає аналіз його змісту і тих елементів, які використовуються автором для вираження змісту, тобто семантики і стилю, всіх основних конструктивних елементів форми; визначення місця твору, що перекладається, у межах творчості його автора, літературного напрямку й вихідної літератури в цілому. *Другий етап* перекладацької роботи полягає в доборі у мові перекладу і в цільовій літературній традиції еквівалентних засобів відтворення найважливіших рис оригіналу, і ширше – у виборі засобів, які перекладач використає на

завершальному *третьому етапі*. Цей етап В. Коптілов характеризує як протилежний аналізу, тобто синтез у нову художню єдність рис, що були виділені перекладачем в оригіналі й трансформовані відповідно до особливостей літературної мови перекладу.

Крім основних етапів роботи перекладача, вчений називає ще й *четвертий етап*, на якому перекладач виступає в ролі дослідника і критика власного перекладу вже після його публікації, бо "сумлінний перекладач раз у раз повертається до знайденого ним варіанту, прагнучи замінити його новим, ліпшим варіантом" [6, 79-80]. Таким чином, перекладач повертається до аналізу, але на вищому рівні, зіставляючи свій переклад з оригіналом. Згодом перекладач знову обирає певні мовні засоби й започатковує новий етап аналізу. Отже, четвертий етап роботи перекладача за своєю сутністю є повторенням перших трьох на новому витку діалектичної спіралі розвитку.

Умовно процес перекладу, за В. Коптіловим, можна відтворити за схемою:

Вихідний текст → Аналіз → Пошук → Синтез →
Цільовий текст → Оцінка.

За Р. Блаєм, праця перекладача складається з семи етапів [7, 13-49]. На *першому рівні* перекладач створює буквальну версію оригіналу, не турбуючись про нюанси, прозаїчність мови та незграбність синтаксису.

Якщо ж відійти далі від буквальної версії, тоді перекладачеві знадобляться всі його знання вихідної літератури й мови, увесь його власний письменницький досвід, щоб проникнути в проблематику першотвору. Власні культурні знання й стереотипи перекладача можуть стати йому на заваді, не дати перейнятися переконаннями автора першотвору, не дати самому повірити в те, що сповідує автор. Якщо це трапляється, то перекладачеві слід відмовитися від перекладу такого твору, бо він не зможе подолати своєї недовіри до висловленого автором. Наприкінці цього етапу, який може тривати декілька годин, перекладач повинен запитати себе: чи почуття й думки першотвору стали частиною його власного світу, чи повністю він їх поділяє. Отже, на *другому етапі* "ми вирішуємо чи повертатись назад, чи йти далі" [7, 21].

Протягом *третього етапу* перекладу ми використовуємо всі свої знання про структуру цільової мови, пам'ятаючи про її "геній" (креативний потенціал) і її природу (сформовану систему). За коментарем Р. Блая, часто це болісне відчуття – залишати позаду порядок слів першотвору. Особливо початківці опираються цьому, відчуваючи, що чинять несправедливо, переставляючи слова автора. Але ж слід враховувати, що кожна мова розвивається по-своєму, тож ми не можемо відмінити тисячу років еволюції мови своєю власною "волею" [7, 23].

На *четвертому етапі* ми включаємо слух і перечитуємо переклад знову, намагаючись досягти адекватного звучання. Не всі фрази нам вдасться перетворити з письмових англійських на розмовні американські, – застерігає Р. Блай, – але можна спробувати [7, 26].

На *п'ятому етапі* ми знову апелюємо до слуху, але він спрямований не назовні, до людського мовлення, а всередину – до складних почуттів, які несе у собі твір. Тут ми вперше відкриваємося тональності першотвору, намагаючись вхопити в ньому рівновагу високого і низького, темного і світлого, серйозного й легковажного.

На наступному – *шостому* – етапі ми знову звертаємо увагу на звучання. До цього нас привело питання про емоційну інтонацію оригіналу.

Останній етап – це створення фінального варіанту. Настав час перечитати всі попередні варіанти й зробити останні виправлення: може виявитися, що в якомусь із них певний фрагмент із тексту звучав краще, тоді до нього слід повернутися. На цьому етапі, вважає Р. Блай, перекладач нарешті може дозволити собі задоволення познайомитися з перекладами даного твору інших перекладачів.

Отже, моделі процесу перекладу, запропоновані Р. Блаєм та В. Коптіловим, цікаві тим, що цей процес перекладу постає не як лінійний, а як зворотно-поступальний й має спіральний характер: перекладач циклічно повертається до першотвору на нових етапах перекладу.

Література

1. Дюришин Д. Проблемы особых межлитературных общностей. – М.: Наука, 1993. – 263 с.
2. Топер П.М. Перевод в системе сравнительного литературоведения. – М.: Наследие, 2000. – 253 с.
3. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
4. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1982. – 166 с.
5. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 129 с.
6. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.
7. Bly, Robert. The Eight stages of Translation: with a selection of poems and translations. – Boston: Rowan Tree Press, 1983. – P. 13-49.

СЕКЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ РІЗНИХ РІВНІВ

УДК 81'37 + 373(043)

Балабан О.О., кандидат філологічних наук, доцент

МЕТАФОРА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАГМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Теорія, відповідно до якої диференціюється значення речення (експлікатура) і значення того, хто говорить (імплікатура), має достатньо надійним понятійним апаратом для інтерпретації і метафоричних висловлювань, що передають подвійне значення. Метафоричне висловлення будується на навмисному порушенні, експлуатації постулату Якості.

У багаточисельних теоріях метафори наявно або ненаявно співвідносяться два об'єкта як різні референти, що умовно наближуються на основі уподібнення, порівняння, аналогії тощо. Співвідноситися можуть як два фізичних об'єкта, так і дві ментальні сутності, що їх відображають (які трактуються в інтенціональному плані як сукупності ознак поняття, концепти або значення).

Когнітивний підхід будується на ідеї, що метафоричне відношення виникає на ментальному рівні. Мова же в такому випадку не формує нового метафоричного знака, а дозволяє використовувати у незвичайному для нього значенні той знак, що вже є.

Мовленневоактовий підхід до метафори представлений в роботах Дж. Р. Серла (1970), Г.П. Грайса (1975), Самуела Левіна (1977), Д. Вандервекена (1956) і низка інших дослідників. Вони виходять з того, що один з одним співвідносяться ілюктивні акти прями, або буквальні, і непрямі, або буквальні. Співвідносяться те, що говориться, і те, що мається на увазі, тобто експлікатура і імплікатура. Значення непрямого висловлювання в тому чи іншому ступені є аномальним.

Метафоричні висловлювання частіше за все сприймаються саме як аномальні. С. Левінсон говорить про експлуатацію в цьому випадку максими Якості грайсівського Принципу Кооперації.

Як щойно зазначалося, імплікатура, що породжується в метафоричному висловлюванні, має своєю основою вживання того або іншого мовного номінативного засобу (як елементної, так і предикативної номінації) у відношенні до іншого референта. Відбувається перенос найменування. У ментальній сфері йому передують зближення властивостей двох концептів, тобто метафорична операція. Результатом є метафорична розмовна імплікатура.

Вторинне (за Серлом) значення встановлюється завдяки значенню мови (мовної компетенції). Первинне значення метафоричного висловлювання для свого розуміння потребує врахування двома учасниками:

- а) загальних для них знань;
- б) конкретних умов мовленнєвого спілкування;
- в) правил теорії мовленнєвих актів;
- г) максимум принципу Кооперації.

Виявлення цього значення слугує прагматична компетенція.

Порівняйте, приклади з іменниками, що іменують співвідношувани об'єкти:

this room is a grave (Galsworthy), Эта комната – могла (Голсуорси);

the gravity was a poet (Jerome), соус – был поэмой (Джером), юшечка була поемою (Джером);

hall reminded ant-hill (Maugham), зрительный зал напоминал муравейник (Мюэм);

I'm not naturally Solomon at six stone seven (Galsworthy), Я не цар Соломон (Голсуорси);

Superintendent Seegrave is an ass (Collins), Инспектор Сигрэв – осел (Коллинз);

s'étaient des cochons (Zola), они свиньи (Золя).

Порівняйте приклади метафоричного вживання ознакових слів (дієслів та прикметників):

acid smile (Conan Doyle), кислая улыбка (Конан Дойл);
acid state of mood (Austen), кислое расположение духа (Остен);
acid tone (Austen), кислый тон (Остен);
soft manners (Maugham), мягкие манеры (Моэм);
soft gallantry (Austen), мягкая похвала (Остен);
firm tone (Austen), твердый тон (Остен);
firm character (Austen), твердый характер (Остен);
firm opinion (Austen), твердое убеждение (Остен);
firm hope (Austen), твердая надежда (Остен);
voix ferme (Stendhal), твердый голос (Стендаль);
caractère ferme (Stendhal), твердый характер (Стендаль).

Література

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. - М.: Прогресс, 1990. – С. 5 - 33.
2. Лабашук М.С. Типология метафоры: Учебно-методическое пособие для студентов и магистрантов. - Тернополь: Тернопольский государственный педагогический университет им. В. Гнатюка. Лаборатория славистических и методологических студий, 2004. - 39 с.
3. Серль Дж. Метафора // Теория метафоры. - М.: Прогресс, 1990. - С. 307 - 342.
4. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. – Винница: Нова книга, 2009. – 272 с.
5. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 26 - 52.

УДК 811.111'376.611'25(043)

Васильева Н.Б., старший преподаватель

ДЕКОМПРЕССИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ АНГЛИЙСКИХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОМПОНЕНТОВ

Требования, стоящие перед теорией перевода, А.В. Федоров определяет следующим образом: «Задача теории перевода – прослеживать закономерности в соотношении между подлинником и переводом, обобщать в свете научных данных выводы из наблюдений над отдельными частными случаями перевода и помогать переводческой практике, которая могла бы руководствоваться ею в поисках нужных средств выражения и черпать в ней доводы и доказательства в пользу определенного решения конкретных вопросов.» [2; с.15]

Сопоставительный анализ художественных произведений английских и американских авторов и их переводов на русский язык позволяет выявить применение переводчиками приема декомпрессии на словообразовательном уровне как результат свойственной английскому языку компрессии, то есть сжатости применения языковых средств для передачи определенного объема информации. Существующие различия между лексическими, грамматическими и стилистическими нормами английского и русского языков приводят к тому, что для полного раскрытия смысловой структуры слова или высказывания необходимо прибегать к лексико-синтаксическому развертыванию – декомпрессии.

По мнению Левицкой Т.Р., Фитермана А.М. чаще всего в экспрессивных целях происходит актуализация суффикса существительного *-er*, суффикса прилагательного *-able*, префиксов *in-*, *out-*. [1; с.33] Проведенный нами анализ добавляет к вышеназванным суффикс прилагательного *-less* и префикс *dis-*. Слова с данными аффиксами часто не имеют в русском языке эквивалента в виде отдельного слова – прилагательного, существительного, глагола и т.д. – и поэтому передаются словосочетаниями: *Suddenly I heard his quick footsteps returning, and the reopened.* [6; с.231] - *Вдруг опять раздались его быстрые шаги, и дверь*

снова открылась. [5; с.129] *Her visitor had had an accident, she said, which temporarily discoloured his face and hands...*[6; с.142] – *Ее постоялец, говорила она, пострадал от несчастного случая, и цвет лица и рук у него временно испорчен.* [5; с.39]

Актуализация суффикса или префикса может заключаться в неожиданном для читателя присоединении знакомого и прочно утвердившегося в его сознании суффикса к слову, с которым в обычном представлении этот суффикс не ассоциируется. Так, с помощью суффикса прилагательного *-less*, указывающего на отсутствие соответствующих качеств и свойств, образовано прилагательное **buttonless** по аналогии с прилагательными *meaningless* – *бессмысленный*, *harmless* – *безвредный* и т.п. При переводе потребовалось применение лексико-грамматического развертывания с заменой частей речи: *He wore a black, dirty slouch hat and a blue work shirt over which was a buttonless vest...*[8; с.98] – *На нем была грязная черная шляпа и синяя рубашка, поверх нее жилет без пуговиц...*[4; с.90]

Декомпрессии часто требует перевод существительных, образованных при помощи суффикса *-er*, и означающих агента действия: *Between these main groups there were waveres and compromisers.* [6; с.143] – *Между этими главными группировками были колеблющиеся и сторонники компромиссов.* [5; с.39] *“Kalymaris,” Nisus said politely. “Kalymaris,” the net-mender said.* [7; с.130] – *«Калимера,» - вежливо сказал Нис. «Калимера,» - ответил рыбак, чинивший сеть.* [3; с.100]

Сложность передачи актуализированных аффиксов обусловлена, во-первых, национальным характером этого явления, поскольку активизируются специфические средства языка, а также – их индивидуальным употреблением, вследствие чего не все созданные с их помощью слова закрепляются в словарном составе английского языка.

Особое место в словообразовательной системе английского языка занимает конверсия. Многим словам, образованным путем конверсии, свойственны сжатость и выразительность, которые, однако, теряются при переводе: *Then the policeman ...gripped the wrist of the invisible hand that collared Marvel...*[6; с.192] – *Полицмен...схватил выше кисти невидимую руку, державшую Марвела за воротник.* [5; с.88]. В этом отношении большой интерес вызывают так называемые «литерные» существительные и прилагательные, образованные путем конверсии не от целого слова, а от одной буквы: *the giant V of ducks* [8; с.331] – *громadный клин гусей* [4; с.384]; *a V gulf* [7; с.108] – *треугольный залив*[3; с.83].

Рассмотренные нами примеры словообразования в английском языке, потребовавших применения декомпрессии в процессе перевода на русский язык, носят как правило, окказиональный характер и их перевод представляет индивидуальное решение переводчика.

Литература

1. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Актуализация и перевод. // Тетради переводчика, вып.14. - М.: Междунар. отношения, 1977.
2. Федоров А.В. Введение в теорию перевода (Лингвистические проблемы)– М.: Изд. литературы на иностр. языках, 1958.
3. Олдридж Дж. Морской орел. – Свердловское книжное издательство, 1960.
4. Стейнбек Дж. Гроздь гнева. – М.: Художественная литература, 1957.
5. Уэллс Г. Избранное. – Л., 1959.
6. Уэллс Г. Избранное (на английском языке). – М.: Прогресс, 1981.
7. Aldridge J. The Sea Eagle. – Kiev: Dnipro Publishers, 1973.
8. Steinbeck J. The Grapes of Wrath. – Moscow: Progress Publishers, 1978.

КЛАСИФІКАЦІЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Різним аспектам вивчення природи модифікації фразеологічних одиниць німецької мови присвятили свої роботи такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як С. Денисенко, Г. Бюргер, Д. Добровольський, В.Фляйшер, Х. Пальм та ін.. Віддаючи належне дослідницькій праці зарубіжних та вітчизняних філологів, слід зауважити, що існує необхідність подальшої розробки й уточнення системи класифікації модифікаційних типів фразеологізмів, оскільки склад модифікованих та трансформованих ідіом постійно поповнюється через такі потужні джерела, як реклама, преса, телебачення, де фразеологізми та їх модифікації надзвичайно поширені.

Модифікація ФО є одним із найскладніших питань у мовознавстві, оскільки вона суперечить одній з основних характеристик ФО – стійкості, стабільності компонентного складу. Незважаючи на це, творчі трансформації ФО стають дедалі популярнішими, особливо в таких сферах як реклама, телебачення та преса.

Щодо визначення модифікації фразеологізмів, то, наприклад, Г. Бюргер модифікацією ФО вважає креативні зміни в складі ФО, що не відповідають формі, зафіксованій у словнику, та зумовлені цілями певного контексту [4, 114].

Від модифікації слід відрізнити **варіантність** фразеологічних одиниць. Варіантність розглядається мовознавцями як здатність реалізації фразеологізму в різних формах, об'єднаних у єдине ціле завдяки інваріантним властивостям [3, 16]. Проблема розмежування модифікації та варіантності досить складна, тому що певною мірою перетинаються схожі між собою мовні процеси, адже і в першому, і в другому випадках йдеться про зміну певного компонента ФО.

На відміну від варіантів, модифіковані фразеологізми не зафіксовані в словнику і є креативною переробкою відомих сталих висловів. У сучасній німецькій мові існує декілька класифікацій структурно-семантичних модифікацій ФО, представлених Г. Бюргером, Д. Добровольським, В. Фляйшером, А. Хеммі та іншими. Ми будемо спиратися на класифікацію, запропоновану А. Хеммі, яка об'єднала та розширила існуючі класифікації оказіональних ФО. Отже існує чотирнадцять груп модифікацій:

1. Лексична субституція, або заміна: *Liebe auf den ersten Schluck* (вихідна форма: *Liebe auf den ersten Blick*);
2. Розширення компонентного складу ФО: *Spiel mit dem politischen Feuer* (*Spiel mit dem Feuer*);
3. Детермінативна композиція: *Einen Strich durch die Wahlrechnungen machen* (*j-m einen Strich durch die Rechnung machen*);
4. Приєднання означення в родовому відмінку: *Die Träume einer internationalen Entspannung sind leider Schäume geblieben* (*Träume sind Schäume*);
5. Відділення: *Das Ohr, über das er mich gehauen hat* (*j-n übers Ohr hauen*);
6. Скорочення: *Wahrungsreform auf der langen Bank* (*etw. auf die lange Bank schieben*);
7. Координація: *Er hat ein Auge auf Emma und die Flinte ins Korn geworfen* (*auf j-n, etw. ein Auge geworfen haben* та *die Flinte ins Korn werfen*);
8. Зміна ствердження запереченням та навпаки: *j-m ein Haar krummen* (*j-m kein Haar krummen*);
9. Введення в контекст: *Leichte haben's leichter,...* (*es leicht mit j-m haben*);
10. Порушення семантичних умов відбору: *..., weil auch der Schrank ihn mit offenen Armen empfing* (*j-n mit offenen Armen empfangen*);

11.Порушення текстолінгвістичних умов, за яким ФО із звичайного текстуально-ситуативного контексту вилучається і переноситься в інший, "нелогічний" контекст: *Lebt Ihre Heizung in Saus und Braus? (in Saus und Braus leben)* [1, 985];

12. Нагромадження, контамінація, катахреза: *Sie ist mit allen Wässern gewaschen und kann mit jedem Waschprogramm kurzen Prozess machen* (реклама пральної машини "Bosch") (*j-d, etw. mit allen Wässern gewaschen ist та mit j-m kurzen Prozess machen*);

13. Коментар метамови: *"Die schönste Versuchung, die es je gab..."* (цитата Оскара Уайльда для реклами вина);

14. ФО як принцип структуралізації тексту: *Hört nicht auf den Wurm, im Wurm ist der Wurm!* [6: 50]. Розглянемо детальніше найпоширеніші види модифікацій ФО.

Заміна, або субституція, компонентів стійкого сполучення словами вільного вжитку – один із найпоширеніших різновидів структурно-семантичного типу модифікацій, при якому вибір слова-замінника зумовлює контекст. Це улюблений та найбільш вживаний прийом, популярний в журналістиці, рекламі, на телебаченні тощо: *WC-Ente verdient Ihr Vertrauen. Ente gut, alles gut* (реклама "туалетного каченя"); *Preise gut, alles gut* (слоган фірми C&A) – вихідна форма: *Ende gut, alles gut*.

Розширення структури базової ФО є способом інтенсифікації значення ФО. Цей вид лексичної модифікації ФО, як правило, не вносить якісних змін у компонентний склад вихідної моделі, наслідком чого є створення додаткових відтінків значення і розширення базової ФО. Наприклад: *"sein reaktionäres politisches Süppchen kochen"* (*sein (eigenes) Süppchen kochen*) [5, 211]. Зустрічаються й гумористично-іронічні продовження відомих прислів'їв, наприклад: *"Ein Mann, ein Wort — eine Frau, ein Wörterbuch"*– вихідна форма: *Ein Mann, ein Wort* [4,112].

Протилежною модифікацією до розширення компонентного складу ФО є **фразеологічний еліпсис**, тобто скорочення стійких сполучень. Досить часто зустрічаються еліпси відомих прислів'їв, що є проявом мовного соціоцентризму, коли мовець, по-перше, спирається на силу традицій, по-друге, випускаючи ті чи інші компоненти ФО, мовець впевнений, що його зрозуміють, оскільки скорочені та вихідні ФО мають однакове значення, наприклад: *"Wer zuletzt lacht..."*(*Wer zuletzt lacht, lacht am besten*) [2, 57]. Скорочення компонентного складу ФО надає висловлюванню додаткових відтінків експресивності.

Фразеологічна контамінація – це один із прийомів модифікації ФО, який полягає в поєднанні структурних елементів двох або кількох мовних одиниць на основі їхньої структурної схожості, функціональної або семантичної тотожності, або без будь-якої спільності. Наприклад: *"von Gott verlassen sein + von allen guten Geistern verlassen sein = von Gott und allen guten Geistern verlassen sein"* [6, 64].

Поряд з лексичними трансформаціями в сучасній німецькій мові набули поширення **семантичні модифікації**, або **дефразеологізація**, спричинені актуалізацією ФО в особливих контекстуальних умовах, внаслідок чого узуальне фразеологічне значення набуває додаткових відтінків. Під поняттям дефразеологізація розглядається дестабілізація фразеологічної норми, тобто образно-метафоричне переосмислення в мовленнєвій практиці. До основних прийомів дефразеологізації належать буквалізація значення ФО та подвійна актуалізація.

Буквалізація значення ФО відбувається тоді, коли вихідне, пряме значення сполуки не лише актуалізується, але й виступає на передній план, часто протиставляючись фразеологічному значенню звороту [4, 123]. Прийом буквалізації значення часто використовується в анекдотах, наприклад: *"Der Theaterdirektor Friedrich Haase kritisierte einmal einen nur mäßig begabten Schauspieler, woraufhin dieser ihn um Nachsicht bat: "Sie haben ja keine Vorstellung von meiner Liebe zur Kunst." "Wenigstens keine besuchte", brummte der Direktor"* [3, 21]. Гумористичний ефект у цьому анекдоті базується на протиставленні двох значень компонента *Vorstellung*: 1) уявлення, поняття; 2) вистава, спектакль.

Подвійна актуалізація полягає в поєднанні фразеологічного значення ФО та його образної системи і / або внутрішньої форми [6, 89], наприклад: *"Der Kanzler sitzt auf heißen*

Kohlen". Тут актуалізується пряме значення компонента *die Kohle* зі значенням *вугілля* (мається на увазі демонстрація гірників) та фразеологічне: *auf heißen (glühenden) Kohlen sitzen* – *сидіти як на вугіллі, як на голках* [1, 587].

Таким чином, реалізація функцій модифікованих фразеологізмів спрямована на творення різноманітних стилістичних ефектів, зокрема стимулювання інтересу до повідомлення, підтримку засобів аргументації, переконання. Отже авторські трансформації структурно-семантичного складу ФО використовуються, перш за все, для підсилення емоційно-експресивної функції фразеологізмів. Явище модифікації ФО, з одного боку, суперечить тому, що фразеологізми характеризуються сталістю компонентного складу, який не підлягає змінам. Проте такі модифікації стійких словосполучень є цілком умотивованими, оскільки дозволяють досягти додаткової експресії, актуалізувати фразеологізм, пристосувати його до нових суспільно-політичних подій, явищ, фактів. Модифікації привертають увагу читачів, наближують важкий для сприймання текст до аудиторії будь-якого рівня, поглиблюють зміст, надають додаткових відтінків та гумористичного, сатиричного звучання.

Література

1. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л.Э. Минович. – М.: Советская энциклопедия, 1975. - 1238 с.
2. Денисенко С.Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації / С.Н. Денисенко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 278 с.
3. Федоренко Л.О. Модифікації структурного і семантичного складу фразеологізмів сучасної німецької мови / Л.О. Федоренко. – Львів: Нова книга, 2007. - 123 с.
4. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 2. überarbeitete Auflage. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. – 214 S.
5. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – 2., durchges. und erg. Aufl. – Tübingen: Niemeyer, 1997. – 299 S.
6. Hemmi A. Es muss wirksam werben, wer will nicht verderben. Kontrastive Analyse von Phraseologismen in Anzeigen-, Radio und Fernsehwerbung. – Bern, 1994. – 124 S.

УДК 81.373.7:811.112.2.2

Даниленко О.С., ассистент

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРК НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Наиболее мощным источником национально-культурной интерпретации являются пословицы и поговорки. Обращение к структурно-семантической характеристике таких фразеологических единиц обусловило актуальность нашей темы.

Фразеология изучает особенности знаковой функции фразеологизмов, их значения, структурно-семантическую специфику, проявляющиеся в основных признаках фразеологичности – устойчивости и воспроизводимости, исследует природу лексических компонентов фразеологизмов, их синтаксическое и морфологическое строение, характер синтаксических связей с другими единицами языка и формы реализации в речи.

В результате исследования основных видов всесторонне устойчивых фраз – пословиц и поговорок, нами рассматривается ряд теоретических вопросов связанных с понятиями «устойчивость» и «вариативность».

Наиболее распространенным определением устойчивости фразеологических единиц является воспроизведение в готовом виде.

Представители машинного перевода создали новую теорию устойчивости с целью применения ее на практике машинного перевода. Они определяют устойчивость как вероятность, с которой определенный элемент предполагает совместное появление других элементов в словосочетании. Однако такое определение устойчивости фразеологических единиц оказалось для теории фразеологии неудовлетворительным.

Оригинальную концепцию устойчивости фразеологических единиц предложил В. Л. Архангельский. В ее основе лежат понятия об изменяемых и постоянных членах фразеологических единиц и о внутренней зависимости между ними. Определение В.Л. Архангельского также претерпело критику за свою незавершенность: оно не раскрывает специфику фразеологических единиц.

А. В. Кунин подчеркивает, что устойчивость фразеологических единиц следует определять на базе реальных, а не теоретически возможных соединений слов. При комплексном анализе устойчивости на фразеологическом уровне он обращает внимание и на морфологическую устойчивость компонента (или компонентов).

Языковая форма пословиц традиционна, она позволяет отличать пословицу от обычных регулярных фраз. Именно это обстоятельство, т.е. речевая традиция, мешает лексическому и грамматическому изменению или варьированию пословиц.

Необходимость выразить обобщение ведет к стабилизации типичной грамматической формы пословицы - повествовательности предложения с глаголом в индикатив презенс.

Как и пословицы, многие поговорки имеют устойчивые структурные или лексические варианты.

Максимальная стабильность формы поговорок связана со следующими обстоятельствами:

1. Семантической нечленимостью междометных и модальных поговорок, их лексико-грамматической идиоматичностью.

2. структурно-смысловой неразвернутостью и нестандартностью фразы.

3. поговорки, образовавшиеся из крылатых фраз.

4. наличие особых структурных - речевых средств - рифма, размера и т.п.

При классификации пословиц и поговорок не было найдено ни одной фразеологической единицы, которая допускала бы два и более изменения. Такой результат дает право утверждать, что пословицы и поговорки являются наиболее устойчивыми фразеологическими единицами.

Проанализировав пословицы и поговорки, допускающие изменения, можно сделать вывод, что характерной их чертой является структурно-семантическая устойчивость.

Литература

1. Баран Я.А. Основные вопросы общей и немецкой фразеологии / Я.Н. Баран. – Львов: Вища школа 1980. - 155 с.

2. Байер Х., Байер А. Немецкие пословицы и поговорки : Сборник /Х. Байер, А. Байер. – М.: Высшая школа, 1989. – 392 с.

3. Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь. / Под ред. д-ра Маличе-Клаппенбах и К. Агрикола – изд-е 2-е, испр. и доп. - М.: Русский язык, 1975. - 665 с.

4. Денисенко С.Н. Фразообразование в немецком языке / С.Н. Денисенко. – Львов: Вища школа, 1988. – 195 с.

5. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – Изд-во 2-е, перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1989. – 924 с.

6. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А.Д. Райхштейн. – М.: Высшая школа, 1980. – 143 с.

7. Райхштейн А.Д. Немецкие устойчивые фразы / А.Д. Райхштейн. - Л.: Просвещение, 1971. – 183 с.

8. Ткаченко О. Проблема мов. стійкості та її джерела // Укр. мова та література.-1996.- №14 -с.4-5.

9. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка / И.И. Чернышева / Учебник. – М: Высшая школа, 1970. – 199 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗІСТАВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується зростаючим інтересом до зіставного дослідження мов. У теоретичному плані зіставний підхід дозволяє з інших позицій представити відомі факти рідної мови та встановити нові зв'язки між кількома мовами. У практичному відношенні зіставне вивчення мов перш за все є цінним для процесу викладання іноземних мов, адже зіставлення – це основа свідомого підходу до оволодіння іноземною мовою, шлях до подолання інтерференції рідної мови, один із засобів інтенсифікації навчання іноземної мови [4, 1].

Основний елемент будь-якого зіставлення - виявлення тотожних (інтегральних) та відмінних (диференціальних) ознак порівнюваних явищ. Це положення стосується також і мови [7, 6].

При всякому зіставленні необхідна наявність бази зіставлення, застосування єдиної теорії, методу й загального термінологічного апарата при описі всіх об'єктів, що зіставляються [3, 16].

Сказане повністю відноситься до фразеології – галузі лінгвістики, яка досліджує так звані стійкі словесні комплекси (ССК). ССК є вторинними мовними одиницями й утворюються на основі більш дрібних мовних одиниць – лексем. За своєю структурою ССК є синтагмами, а саме репродуктивними синтагмами, предикативними поєднаннями та нерозкладними реченнями з особливою семантикою [7, 6]. ФО відрізняються від звичайних комплексів низькою регулярністю мовної організації, яка базується на семантичному зрушенні того або іншого типу і призводить до обов'язкової відтворюваності ФО й слабкої передбачуваності їхнього плану змісту щодо плану вираження, і навпаки [7, 14].

Специфіка фразеології полягає в тому, що в ній у більшому або меншому ступені відбиваються всі основні особливості інших рівнів мови. Звідси особливість зіставного фразеологічного аналізу - необхідність урахування первинних систем - лексичної та граматичної, а також специфіки їхнього прояву у фразеології.

В останні десятиліття створено безліч монографічних робіт, присвячених не тільки окремим проблемам граматики, але також фразеології. Так, зіставному дослідженню піддаються ФО з однотипною структурою та функцією (вербальні, ад'єктивні, компаративні), ФО зі структурою речення, ФО різних структурних моделей, ФО з однотипними компонентами: дієсловами руху, соматизмами тощо, наприклад, [1], поля та групи з однаковою семантикою [2] нарешті, цілі фразеологічні фонди мов [5; 6; 9].

Але, незважаючи на різноманіття робіт з зіставного вивчення фразеологічного складу різних мов, цей напрямок фразеологічних досліджень перебуває ще в стадії становлення. Перша загальнотеоретична робота із цієї тематики з'явилася в середині 60- х років [8]. У ній були намічені деякі важливі аспекти синхронного порівняльного або конфронтативного вивчення фразеології: 1) зіставний, який має справу з неспорідненими мовами та встановлює фразеологічні еквіваленти для перекладу з однієї мови на іншу, а також пропонує зіставне вивчення фразеології по семантичних групах; 2) порівняльний, який аналізує подібні фразеологічні факти в споріднених мовах; 3) структурно-типологічний, спрямований на дослідження особливостей побудови фразеологічних образів як у споріднених, так і у неспоріднених мовах; 4) ареальний аспект, який розглядає взаємодію та зближення фразеології ряду мов, що утворюють географічну, мовну та культурну спільність [8, 34].

А.Д. Райхштейн узагальнює всі дослідження за наступними лініями [6, 11-12].

За характером та числом мов, що зіставляються: 1) споріднені (групи та пари): російська та українська; російська та польська; німецька, англійська та шведська; 2) віддалено-споріднені (в основному пари): російська та німецька; українська та німецька;

російська та англійська; українська та французька; 3) неспоріднені (пари, ряди, групи): німецька та грузинська; українська та естонська; 4) змішані ряди, наприклад: німецька – українська – узбецька, молдавська – російська – французька.

За характером ФО, що зіставляються: 1) група ФО з однотипною структурою й функцією: дієслівно-іменні, компаративні, тавтологічні прислів'я; 2) група ФО, що включає семантично однотипний компонент: дієслова, які позначають рух, прислівники кольору, ім'я-соматизм; 3) група ФО з однотипним сигніфікативним значенням, наприклад, ФО зі значенням «дуже багато» та «дуже мало».

За характером явищ, що зіставляються: 1) граматичні властивості ФО; 2) лексичний (компонентний) склад ФО; 3) фразеологічна семантика та семантичні відносини у фразеологічній системі, наприклад: фразеологічна синонімія, антонімія, полісемія, характер образності; 4) стилістичні характеристики і явища у фразеології, наприклад: стилістичні особливості функціонування окремих фразеологічних груп; 5) кількісні характеристики фразеології, наприклад: кількість компонентів у ФО, уживаність у мові.

Так, дієслівна категорія виду представлена в українській мові, але відсутня у німецькій та італійській мовах, наприклад: *das Gewehr anlegen* – *прицілюватися / прицілитися*.

В свою чергу, в українській мові немає граматичної категорії визначеності - невизначеності іменника, що виражається системою артиклів в німецькій та італійській мовах. Наприклад: *andare sotto le armi - йти на війну; die Flagge streichen – капітулювати*.

Зіставлення конкретних ФО дало дослідникам матеріал для узагальнень у різних напрямках: у теорії перекладу, у теорії фразеографії, у зіставно-типологічних дослідженнях. В основі усіх цих досліджень лежать різні сторони міжмовної співвіднесеності конкретних ФО, тобто тотожності (подібності) їх значеннєвої або формально-значеннєвої організації. Відсутність міжмовної співвіднесеності ФО означає їх повну відмінність. Поряд з відносинами повної тотожності та повного розходження існують проміжні ступені, які можуть бути узагальнені як відносини неповної (часткової) тотожності. Відносини тотожності, неповної тотожності та відмінності виявляються при зіставленні, наприклад, німецьких, українських та італійських ФО [6, 32; 24].

Аспектна співвіднесеність ФО, тобто співвіднесеність їхнього компонентного складу та граматичної організації, має для німецької, української та італійської мов тільки непрямий, структурно-семантичний характер, оскільки для змішаних рядів мов безпосередня матеріальна тотожність лексичних компонентів та граматичних структур нетипова.

Функціонально-значеннєва співвіднесеність ФО різних мов означає в ідеалі тотожність семного складу та додаткових конотацій у сукупному змісті ФО, які зіставляються. Комбінація аспектною та функціонально-значеннєвою тотожності дає повні міжмовні фразеологічні еквіваленти. Наприклад: *den Fehdehandschuh hinwerfen – кинути рукавичку – gettare il guanto*.

Сукупна значеннєва тотожність різномовних ФО зберігається й при їх неповній аспектній тотожності. Справа в тому, що не всі аспектні явища однаково істотні для сукупного змісту ФО й тим самим для міжмовної функціонально-значеннєвої співвіднесеності. Так, мало значимі усі внутрішні структурні властивості ФО, які характеризують спосіб з'єднання її компонентів. Наприклад: *Adamsapfel* (іменник) - *адамове яблуко* (прикметник + іменник) - *pomo d'Adamo* (іменник + прийменник + іменник).

Таким чином, міжмовна аспектна та функціонально-значеннєва співвіднесеність ФО - відносно автономні явища. На їх взаємодії ґрунтується типологія міжмовних фразеологічних еквівалентів, серед яких виділяються структурно-семантичні, які поєднують аспектну й функціонально-значеннєву співвіднесеність, та функціонально-значеннєві, які включають тільки функціонально-значеннєву співвіднесеність [6, 28-29].

Отже, фразеологічна система базується на засобах інших рівнів мови й будується з них. У першу чергу, це лексичні та граматичні засоби. Специфіка фразеології полягає в тому, що в ній у більшому або меншому ступені відбиваються всі основні особливості інших рівнів мови. Звідси особливість зіставного фразеологічного аналізу - необхідність урахування

первинних систем - лексичної та граматичної, а також специфіки їхнього прояву у фразеології.

Основний елемент будь-якого зіставлення - виявлення тотожних (інтегральних) та відмінних (диференціальних) ознак порівнюваних явищ.

Зіставне дослідження відбувається за характером та числом мов, що зіставляються; за характером ФО, що зіставляються; за характером явищ, що зіставляються.

Встановлення міжмовних фразеологічних еквівалентів різних типів служить потребам перекладу та навчання іноземним мовам. В основі цих досліджень лежать різні сторони міжмовної співвіднесеності конкретних ФО, тобто тотожності (подібності) їх значеннєвої або формально-значеннєвої організації.

Література

1. Альошина І.Г. Лексико-семантичні особливості фразеологізмів з дієсловами руху у французькій та українській мовах / І.Г. Альошина // Матеріали IV Міжнародного лінгвістичного семінару «Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми». – Донецьк: ДонНУ, 2005. – С. 8-14.

2. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц / Е.Ф. Арсентьева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 250 с.

3. Колшанский Г.В., Сухова И.П. Принципы сопоставления семантических систем языков и проблема перевода / Г.В. Колшанский, И.П. Сухова // Лингвистика и методика в высшей школе. – М., 1974. – Вып. 6. – С. 61-69.

4. Корнеева Н.В. Система временных значений в русском, французском и испанском языках (контрастивный анализ) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языкознания, социолінгвістика, психолінгвістика” / Н.В. Корнеева. – М., 1980. – 14 с.

5. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А.Д. Райхштейн. – М.: Высшая школа, 1980. – 208 с.

6. Райхштейн А.Д. О межъязыковом сопоставлении фразеологических единиц немецкого и русского языков / А.Д. Райхштейн // Иностранные языки в школе. - 1979. - №4. - С. 3-8.

7. Райхштейн А.Д. О сопоставлении фразеологических систем / А.Д. Райхштейн // Иностранные языки в школе. – 1960. - № 4. – С. 8-15.

8. Ройзензон Л.И., Авалиани Ю.Ю. Современные аспекты изучения фразеологии / Л.И. Ройзензон, Ю.Ю. Авалиани // Проблемы фразеологии и задачи её изучения в высшей и средней школе. – Вологда, 1967. – С. 68-82.

9. Солодуб Ю.П. Перспективы многоязычной сопоставительной фразеологии / Ю.П. Солодуб // Филол. науки. – 2001. - № 2. – С. 48-57.

УДК 81.373.7:811.112.2.2

Касьянова Н.В., старший преподаватель

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С АНИМАЛИЗМАМИ В НЕМЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Сопоставительный анализ фразеологических составов нескольких языков, которым занимается особый раздел фразеологической теории – сопоставительная фразеология, находится сейчас на пике развития и тем самым вызывает все больший интерес исследователей.

Взаимное соотнесение, сравнение и противопоставление единиц, категорий, разрядов и других языковых явлений выступает как обязательное условие характеристики каждого из них, установления существенных формальных и смысловых связей между ними и конституирования объединяющих их систем, subsystemов и микросистем. Проблема фразеологических универсалий с привлечением немецкого и других германских языков

рассматривается в работах Е.М. Солодухо [3, 34]. Также представляет интерес исследование Д. Добровольского, который подвергает структурно-типологическому анализу немецкую, нидерландскую и английскую фразеологию и выделяет три типа фразеологических универсалий: а) обусловленные внеязыковыми факторами, б) лексико-фразеологические и в) собственно фразеологические. Он показывает, что характеристика фразеологической системы раскрывает ряд закономерностей. Его основные тезисы основаны на пропорциональной зависимости между степенью аналитичности и регулярности фразеологической системы. Уровень регулярности, например, тем больше, чем больше число фразеологизмов с одинаковым компонентом и чем больше число семантически «делимых» компонентов; и этот уровень тем ниже, чем выше число фразеологизмов с уникальным компонентом.

Фразеологизмы, в большинстве случаев, образуются посредством метафор, которые берут свои обозначения из областей общественной жизни, поэтому развитие сфер человеческой деятельности отражается также и в тематических группах фразеологизмов.

Наряду с новообразующимися тематическими группами также остаются активными старые группы. Сюда относится также тематическая группа «названия животных», которая обильно предоставляла и сейчас предоставляет компоненты для фразеологических конструкций: *seinem Affen Zucker geben* – «давать себе волю; резвиться», *jemandem einen Bären aufbinden* – «говорить кому-либо неправду».

ФЕ с анимализмами являются одной из самых многочисленных и внутренне разнообразных групп специфического фразеологического фонда и позволяют получить информацию об их энциклопедической (культурно-информативной), социально-информативной, дейктической, экспрессивной и образно-экспрессивной функциях.

Энциклопедическая (культурно-информативная) функция. Анимализмы несут энциклопедическую информацию как о типичных чертах животного, так и о менее явных признаках, не отраженных в словарных дефинициях. Количество сем энциклопедического значения анимализма, актуализированных в отдельных фразеологизмах, может быть очень значительным. Так, фразеологизмы с названиями животных отражают физические качества, возможности: *сильный (выносливый) как лошадь, плавает как рыба* и др.; внешний облик: *черный как ворон, козлиная борода, осиная талия* и др.; психические качества (черты характера): *упрямый как осел, задирист как петух, назойлив как муха*; интеллект: *уставиться как баран на новые ворота, хитрый как лиса* и др.; повадки, умения, навыки: *трещит как сорока, нем как рыба* и др.

Черты, которыми человек наделяет животных, могут совпадать в разных языках, *rot wie ein Krebs* – «красный как рак», *stark wie ein Pferd* – «сильный как лошадь»; но могут и заметно отличаться, ср. *dastehen wie die Kuh vorm neuen Tor* – «уставиться как баран на новые ворота», *hungrig wie ein Bär* – «голодный как волк (собака)», *böse wie ein Wolf* – «злой как собака».

Компоненты-названия животных легко переходят в разряд слов-символов, отражающих сложившиеся у людей представления о разных животных. Таковы компоненты ФЕ *трудолюбивый как пчела, хитрый как лиса* и другие. Многие наименования животных стали устойчивыми метафорами, обозначающими свойства и качества человека, напр.: *лиса* – «хитрый, лживый человек», *медведь* – «о неуклюжем, неповоротливом человеке» и т.п.

Социально-информативная функция. Социально-информативную функцию выполняют некоторые наименования животных, ставшие символами отрицательных качеств. В немецком и русском языках это прежде всего *Hund* «собака», *Schwein* «свинья», *Ziege* «коза» и т.п., названия которых имеют негативную коннотацию, основанную как на реальных наблюдениях, так и на сложившемся стереотипе представлений об интеллекте, характере и других чертах животного. Некоторые из этих представлений имеют весьма древние истоки. Так, представление о собаке как о существе гонимом известно еще из Библии, наименование этого животного дает наибольшее количество негативных коннотаций как в немецкой, так и в русской фразеологии: *wie ein Hund leben, jmdn. wie einen Hund behandeln*.

Многие отрицательные коннотации, связанные с названиями (наименованиями) животных, в немецком и русском языках совпадают, напр. *ein Wolf im Schafpelz* – «волк в овечьей шкуре», *der Hund auf dem Heu* – «собака на сене».

Общие коннотации, основанные на наблюдениях за животными, возникают в разных языках независимо друг от друга и свидетельствуют об универсальности человеческого мышления. Однако «видение мира» может быть различным у разных (особенно неродственных) народов, и тогда наименование одного и того же животного приобретает разные коннотации. Классическим примером такого расхождения служат ФЕ с существительным *слон*, которое в немецком и русском языках стало символом неуклюжести и тяжеловесности (*sich benehmen wie ein Elefant im Porzellanladen* – «вести себя как слон в посудной лавке»), в то время как у индусов слон – символ грациозности.

Дейктическая функция. Суть дейктической функции состоит в том, что имена нарицательные можно с успехом заменить указательными местоимениями *т о т*, *э т о т* и т.п., т.к. эти имена нарицательные не называют свойств конкретного денотата, а лишь указывают на его отличие от другого объекта, «намекают» на его местонахождение, напр.: *vom Pferd auf den Esel kommen*; *weder Fisch noch Fleisch* – «метил в ворону, а попал в корову»; «менять кукушку на ястреба».

Экспрессивная функция. Экспрессивность – категориальный признак ФЕ, непереносимое условие их существования. В составе ряда ФЕ можно выделить компоненты, которые выполняют чисто экспрессивную функцию. Значение такого компонента заключается не в сообщении энциклопедических сведений о денотате, а сводится к экспрессивной «дополнительности» (, усилению экспрессивной выразительности фразеологизма, напр.: вагон и маленькая тележка, дубина стоеросовая, шут гороховый и т.п. Дополнительный компонент путем тавтологического повтора, конкретизации слова или ФЕ создает образность, повышает экспрессивность всего выражения. Так, например, фразеологизм «(носитя) как угорелая кошка» возник путем эксплицирования имеющей многочисленные соответствия в других языках ФЕ «(носитя) как угорелый». Необходимо отметить, что анималистические компоненты чаще выступают в качестве опорного слова и, следовательно, сами являются эксплицируемыми. Степень экспрессивности разных лексем неодинакова. В соответствующем контексте любое слово может стать функциональным экспрессивом. Но существуют также лексемы, потенциальная возможность которых стать экспрессивом чрезвычайно высока. Это, прежде всего, существительные *Hund* «собака» и *Teufel* «черт», напр.: *kein Hund*; *kein Teufel*; *das weiß der Teufel*; *zum Teufel gehen* – «ни одна собака», «не каждая собака»; «на кой черт»; «какого черта»; «ни к черту не годится».

Слова, обладающие высоким экспрессивным потенциалом независимо от контекста и имеющие широкую сочетаемость, можно назвать универсальными экспрессивами.

Образно-экспрессивная функция. Образно-экспрессивную функцию выполняют компоненты фразеологических каламбуров. Каламбуры с названиями животных строятся по всем правилам языковой шутки. Основной способ такого каламбура – столкновение несовместимых понятий, напр.: шуба на рыбьем меху; идет как корове седло. Образно-экспрессивная функция компонента в данных ФЕ близка к энциклопедической функции. Специфика ее заключается в том, что для языковой шутки подбирается неважная и почти никогда не реализуемая часть информации о денотате со знаком «минус».

Компоненты ФЕ выполняют различные функции. Наиболее распространенной является энциклопедическая функция, отражающая разные стороны понятия о денотате. ФЕ могут отражать максимальное количество свойств, черт и признаков предмета, реализуя их в разных контекстах, поэтому большинство слов-компонентов поликоннотативны. Вторая важная функция – социально-информативная, отражающая сложившуюся негативную оценку лица, животного или предмета, явления. Компоненты, выполняющие эту функцию, содержат отрицательные характеристики именуемого объекта и отличаются от выступающих в энциклопедической функции не только этой негативной оценочностью, но и относительно узким кругом оттенков значений. Компоненты ФЕ, выполняющие энциклопедическую и

социально-нормативную функции, не только не утрачивают своих условных качеств, но и обогащают систему своих значений, поворачиваясь новой стороной в каждом конкретном фразеологическом контексте.

Противоположный полюс семантической шкалы занимают компоненты, выполняющие дейктическую и экспрессивную функции. Их роль сводится к различению предметов или усилению экспрессии ФЕ. Контекстуальное значение таких компонентов крайне бедно, оно как бы отступает на второй план. Однако и здесь семантика слова продолжает оставаться актуальной для носителя языка, создавая образность ФЕ.

Таким образом, значение компонента, в зависимости от выполняемой им функции, может быть сложным, разветвленным, со множеством коннотаций, или бедным, обесцвеченным. Однако значение слова присутствует в контексте фразеологизма всегда, без этого невозможно понимание внутренней формы ФЕ, их семантики, экспрессии, их связей с остальной частью словарного состава языка.

Литература

1. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л.Э. Бинович. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – 1238 с.
2. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А.Д. Райхштейн. – М., 1980. – 288 с.
3. Солодухо Е.М. Теория фразеологического сближения / Е.М. Солодухо. – Казань, 1989 – 176 с.
4. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – 2.durchges. und erg.Auflage. – Tübingen: Niemeyer, 1997. – 299 с.
5. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1970. – 200 с.

УДК 81'373.612.2(043=111)

Liliya Mikhajlichenko, senior teacher of the English chair

CONCEPTUAL METAPHOR: UNDERSTANDING IS SEEING

In a fascinating study of the polysemous uses of verbs of perception in English and other Indo-European languages Eve Sweetser, a linguist working in the cognitive paradigm, has persuasively argued that there are patterns of systemic connections between meanings within the domain of perception, observable both synchronically and diachronically, as well as cross-linguistically (Sweetser 1990). The connection between visions and intellection on the one hand, and touch and emotion on the other, is seen as the foundation for important conceptual metaphors structuring in great detail our vocabulary to do with intellectual and emotional processes respectively. Lakoff and Johnson had previously listed numerous expressions exemplifying what is only one of many conceptual metaphors, *understanding is seeing*. The metaphoric links between vision and understanding, vision and knowledge, vision and mental manipulation are not arbitrary but are strictly constrained by what Lakoff, Johnson and other theorists have called “embodiment” and used as a generic term for the range of linguistic phenomena explicable in terms of our embodied understanding of the world we inhabit (Johnson 1987; Lakoff 1987; Lakoff and Johnson 1999: 16 - 44). The recurring patterns that result from bodily movement, manipulation of objects, and perceptual interaction with the world, structure our concept and our language. At some stage, through figuration, more abstract levels of conceptualization become structured by these same recurring patterns (as in various image-schema transformations).

A consequence of the embodiment premise is that vocabulary associated with more abstract domains of experience, such as time or the mind, is derived from words describing more concrete domains, such as space or the body. As well as work on polysemy (which is one of the main areas of research within cognitive linguistics), recent work in historical semantics, by studying regularities in meaning-change, has started to uncover the degree to which metaphor can be said to

motivate and structure language and semantic change. That there is a tendency in language to derive vocabulary to do with the mind from vocabulary to do with the body has been known for a long time. The contribution of Sweetser and cognitive linguistics in general has been to point out the systemic and metaphoric nature of the cross-linguistic mappings between physical experience and cognitive states, and to give these mappings a name: a large-scale conceptual metaphor, *mind as body*.

Understanding is seeing thus reflects the highly conventionalized cross-linguistic way of speaking about knowledge in terms of visual perception. To a lesser degree than the words for sight, words for hearing have come to mean mental attention and understanding (“I hear what you are saying”), but physical auditory reception is also linked with consideration and sympathy (“not being deaf to someone’s plea”) and general heed (Sweetser 1990:41). Sweetser makes the suggestion that sight is the sense most regularly differentiated from general perception and associated with intellection and the communication of more certain, objective knowledge; hearing occupies an intermediary position between objective reception and internal receptivity, while smell, taste and touch are most frequently linked with the subjective expressions of emotion and personal preference.. Out of the latter group the sense of touch is the one most closely connected with emotion. Words for physical touch (including kin aesthetic sensations) are commonly used for the expression of emotions of all kinds – we can be “mortally wounded”, “cut to the core”, “our egos stroked”, “or “hurt”, all on a metaphorical, emotional level.

Since there are no objectively existing similarities between the meanings of “see” and “know”, we need to ask how these mappings are motivated. Sweetser has persuasively argued that the highly systemic nature of our vocabulary for mental perception reveals strictly motivated links between particular aspects of the internal self and the external bodily self. It makes much more sense to us as humans to link understanding and sight, rather than understanding and hearing, touch, smell or taste. Sweetser suggests three reasons for the correlation between visions and understanding:

1). The human sense of vision has a focusing ability, which enables us to pick up one stimulus from many. It also possesses intentionality and directionality that clearly differentiate it from the other senses.

2). Vision is our primary source of “objective” data about the world. Visual features are the most marked in children’s early categorization, thus an important part of concept formation. Vision also gives us data from a distance, which through metaphoric transfer, becomes a characteristic of objectivity in the intellectual domain.

3) Vision is identical for different people who can take the same point of view.

References

1. Hillis Miller, J. 1980. “The Figure on the Carpet.” *Poetics Today* 1: 107 – 118.
2. Kappeler, S. 1980. *Writing and Reading in Henry James*. New York: Columbia University Press.
3. Krook, D. 1988. “As a man is, so he sees: The reader in Henry James.” *Neophilologus* 72: 300 – 315.
4. Lainoff, S. 1970. “Henry James “The Figure on the Carpet: What is critical responsiveness?”. In J.P. Tompkins (ed), *Twentieth Century Interpretations of The Turn of the Screw and Other Tails*, 40 – 46. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
5. Lakoff, G. 1993 “The contemporary theory of metaphor.” In A. Ortony (ed), *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. (2nd ed.).
6. Lakoff, G. and Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

ПРО ОДИН АСПЕКТ СПІВВІДНОШЕННЯ МОВИ І МИСЛЕННЯ (логічні категорії й частини мови)

Співвідношення категорій мислення і частин мови є одним з часткових питань складної проблеми взаємозв'язку мислення і мови.

У теоретичних працях – філософських і лінгвістичних, - де розглядалася ця проблема, головна увага звичайно зосереджувалась на питаннях взаємозв'язку поняття і слова, судження і речення, членів судження і членів речення, які й дістали більш-менш детальне висвітлення і позитивне розв'язання.

Що ж до особливостей вираження засобами мови різних логічних категорій, ці питання і на сьогодні все ще залишаються проблемними. Досі як серед лінгвістів, так і серед філософів немає єдності в поглядах на причинно-наслідкову зумовленість кількості та специфіки частин мови у різних мовах світу, зв'язків з позамовною дійсністю і способами її відображення в людській свідомості.

Те, що проблема взаємозв'язку категорій мислення і частин мови ще не дістала свого позитивного рішення, пояснюється її складністю і багатогранністю. Вичерпно розв'язати цю проблему можна лише на величезному фактичному матеріалі багатьох мов різних систем, чого навряд чи вдасться досягти в найближчому майбутньому.

Проте зумовленість становлення частин мови категоріями мислення не викликає сумніву, хоч звичайно його специфіка в мовах різних систем може проявлятися по-різному.

Вчення про частини мови, зародившись у надрах античної філософії і будучи успадковане європейською філологічною наукою, від самого початку тісно пов'язувалося з вченням про логічні категорії.

Мовознавці – представники традиційної граматики, що належать до різних наукових напрямків і шкіл, вважали, що „частини мови не що інше, як різні форми мислення” [1, 5]. І навіть тоді, коли в мовознавстві поширився й утвердився психологічний напрям, що не визнавав зв'язку граматики з логікою, найвидатніші представники вітчизняного психологізму, відмовившись від деяких категоричних і беззастережних висновків своїх попередників про прямий і безпосередній зв'язок категорій мови з категоріями логіки, аж ніяк не заперечували цього зв'язку. Так, О.О. Потебня зазначав, що „зіставлення граматичних і філософських понять можуть здаватися марними лише тому, хто вважає, що якість нашої думки для нас самих не залежить від вираження” [5, 8].

О.О. Потебня доводив, що „для правильного міркування про загальнолюдські категорії субстанції, якості і т.ін. треба знати, в якому вигляді вона дається в мові” [5, 8-9], обґрунтовуючи таким чином необхідність глибокого вивчення даних різних мов для з'ясування загальнолюдських категорій мислення.

Переважає більшість інших дослідників також розв'язує це питання позитивно і вважає, що взаємозв'язок між частинами мови і логічними категоріями має загальний характер, властивий усім мовам світу, і зумовлюється змістом позамовної дійсності, яка зрештою відтворюється в свідомості носіїв різних мов однаково, за загальними законами мислення.

Іменник – найвиразніше окреслена частина мови, існування якої в будь-якій мові звичайно не викликає сумніву. В її основі лежить логічна категорія субстанції, що включає в себе не лише поняття власне предметності, а й опредмечені дії (*праця, біганина*), якості (*синь, височинь*), відношення (*зв'язок, відмінність, тотожність*) і т.ін. Опредмечування дій, якостей, відношень тощо з гносеологічної точки зору має своїм корінням міфологічний спосіб мислення з його опредмечуванням, персоніфікацією абстрактних понять. На сучасній стадії людського мислення опредмечування якостей, властивостей, дій, процесів тощо

пов'язане насамперед з їх називанням, номінацією, що є передумовою для їх подальшої конкретизації і визначення. Тому слова, в яких дістає вияв опредмечування дій, якостей, процесів тощо, як правило, входять до складу різних термінологічних систем (пор. *конечність* і *безконечність*, *перервність* і *безперервність*, що є філософськими термінами, *пам'ять* і *бажання* – психологічні терміни, *багатоголосся* – музичний термін і т.ін.).

З поняттям субстанції тісно пов'язане поняття ознаки. В основі прикметника як окремої частини мови лежить виділення в предметах (точніше – об'єктах думки) окремих спільних для них властивостей, ознак.

Прикметники – хронологічно пізніша частина мови, що з'явилася вже на тому етапі розвитку свідомості людини, коли вона навчилася відділяти якість (властивість) від субстанції.

Багато дослідників ставить під сумнів існування як окремої частини мови числівника, адже це нечисленний і замкнутий клас слів, який за своїм походженням (йдеться про кількісні числівники) і значенням тяжіє до слів, що означають субстанцію, але з високим ступенем абстрагування. У багатьох мовах, у тому числі й деяких індоєвропейських, числівники практично не можна виділити ні за формальними, ні за семантичними ознаками. У литовській мові, наприклад, слова з числовим значенням до десяти узгоджуються з іменниками в роді, числі й відмінку і являють собою окрему групу прикметників, решта входить до розряду іменників [4, 188].

Складна природа групи слів, які традиційно виділяють під назвою займенника. Ці слова, взяті поза контекстом, позбавлені здатності виражати конкретний зміст, а в реченні виступають як слова-замінники всіх повнозначних частин мови – аж до дієслова.

Прислівник – наймолодша частина мови, процес становлення якої триває й дотепер. Подібно до прикметника, прислівник виражає поняття якості, ознаки, але не предмета, субстанції, а дії (*ішов швидко*, *піднявся рано*), іншої ознаки (*занадто великий*, *надто пізно*), тобто виражає ознаку другого і навіть третього ступеня [3, 125]. Цей клас засвідчується в мовах різних систем, хоч і не завжди формально відособлений, наприклад, у тюркських мовах. Проте він не завжди виділяється дослідниками. Так, відомий датський лінгвіст О. Есперсен відносить прислівники разом із службовими словами до групи часток [2, 96-100]. Він приходить до цього висновку на тій підставі, що, наприклад, *оп* або *ип* в англійській мові в одних випадках виступають як повнозначні слова, а в інших – як службові (пор. аналогічне в українській мові: *Близько лісу стояла хатина* і *До лісу було близько*).

Дієслово – виразник поняття процесуальності, а це поняття є компонентом будь-якої думки, отже, виражається в будь-якому реченні. Таким чином, у кожній мові (хай не завжди чітко, як у деяких палеоазіатських та індіанських мовах, де часова віднесеність дії може виражатися іменником), дістає вияв протиставлення між субстанцією і процесом. Це протиставлення здебільшого реалізується і в особливостях оформлення цих частин мови. Так, дієслово, що виражає процес, виступає в особових, часових, видових, станових та інших (залежно від мови) формах, не маючи іноді основної форми (наприклад, болгарська мова не має спеціального вираження для інфінітива), тоді як іменник звичайно має основну форму, оскільки він виражає постійне поняття.

Таким чином, при всій різноманітності мовних систем у них виділяються загальні класи слів, спільність між характером яких у різних мовах зумовлюється спільністю логічного мислення людей, що відображає об'єктивні, назалежні від свідомості людей, явища і закони дійсності.

Література

1. Буслаев Ф.И. О преподавании отечественного языка / Ф.И. Буслаев. – М., 1884. – 256 с.
2. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М.: Учпедгиз, 1958. – 256 с.
3. Мигирин В.Н. Формирование различных компонентов структуры языка в связи с развитием мышления / В.Н. Мигирин // Методологічні проблеми мовознавства. – К., 1966. – С. 124-133.

4. Савченко А.Н. Части речи как грамматические и лексико-грамматические классы слов в индоевропейских языках / А.Н. Савченко // Вопросы теории частей речи (на материале языков различных типов). – Л.: Наука, ЛО, 1968. – С. 185-190.

5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Том III. – М.: Учпедгиз, 1968. – 346 с.

УДК 81'373.3=111

Олійник С.В., кандидат філологічних наук, доцент

МОДЕЛЬ АНАЛІЗУ ОЦІННИХ КОНЦЕПТІВ, РЕПРЕЗЕНТУЄМИХ ОЦІННИМИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Стаття має на меті ознайомити читача з однією серед існуючих в лінгвістиці моделей аналізу оцінних концептів, представлених фразеологічними засобами мов набору.

Когнітивний підхід до опису значення оцінних фразеологічних одиниць (далі ОФО) дозволяє інтерпретувати механізм співвіднесення в процесі мовленнєвомисленнєвої діяльності системи мовних значень з системою фонових значень, які є необхідною умовою правильного сприйняття і використання мовного матеріалу, що досліджується. Концепт розуміється як багатовимірне ментальне утворення, у складі якого виділяються образно-перцептивний, поняттєвий і ціннісний аспекти [4, 29] і який характеризується етнокультурним позначенням та етноспецифічністю [2]. Запропонована концептуальна модель дозволяє відтворити зв'язки і відношення між мовою та дійсністю, що виявляється у внутрішній організації тієї ділянки ціннісної картини світу, яка вербалізується ОФО. У концептах, вербалізованих ОФО, знаходять вираження загальнолюдські й етнокультурні цінності, що визначають особистість людини та природу її вчинків. Зіставний семантичний опис концептуальних моделей дозволяє виявити подібності і розбіжності в оцінках представників відповідних етнокультурних соціумів.

Аналіз літератури з проблеми дослідження, а також характер емпіричного матеріалу дозволили визначити таку модель опису оцінних концептів. Вихідним в аналізі семантики концепту є положення про ізоморфізм значення як мовної сутності і концепту як ментальної сутності [10, 11, 12]. Важливу роль в описі особливостей семантики ФО відіграє фразеографічна дефініція, інакше кажучи, „пояснення значення ФО, що є вокабулою в певній словниковій статті або у словниковому гнізді залежно від розташування фразеології у тому чи іншому довідковому виданні” [6, 109]. Крім дефініції необхідними компонентами тлумачення значення ФО є помітки, коментарі, покликання, а також ілюстративні приклади, значення яких може уточнюватися шляхом перифрази: *the blue-eyed boy (the golden or white-headed boy; the fair-haired or the white-haired boy)* ‘улюбленець’. *Fair-haired boy. A person that gets special favours; favourite pet. If he wins the election by a large majority, he will become his party's fair-haired boy (He will be the most favoured member of his party if he wins the election by a large majority)* [DAI].

Зазвичай конотативний аспект ФО не знаходить відображення в дефініції, що презентує предметно-логічний аспект значення. Конотація виявляється через позначки різного характеру (наприклад, *formal, informal, contemptuously, humorously* та ін.), ремарки, пояснення, ілюстративні приклади. Як свідчить аналіз, фразеографічні дефініції, як правило, стилістично нейтральні. Тим не менше, часто дефініції ускладнюються шляхом включення вказівки на ті чи інші емоційно-експресивні або оцінні характеристики ФО: *old geezer* ‘розм. зневажл. дідуган, старушенція’ – *a rather sarcastic or disrespectful way of referring to an elderly person* [ЕСІ].

Спостереження над мовним матеріалом свідчать, що деякі словники в дужках наводять значення словосполучення, яке є в основі ФО, що дає можливість виявити характер образності фразеологізму, його внутрішню форму: *a bone of contention* ‘яблуко розбрату (етим. міфол.)’ – *something which causes a quarrel (as a bone does thrown among dogs)* [CIDI].

Загалом, аналіз словникових дефініцій засвідчив, що ознаки, імпліцитно виражені у ФО, тією чи іншою мірою експліцитно виражаються у тлумаченні. Як вже стверджувалося, розмежування ФО, що позначають істоту, і ФО, які позначають неістоту, є важливим для оцінної фразеології. Маркером такого розмежування є обов'язкова наявність у словниковій статті вказівки на характер об'єкта за лінією істота / неістота.

На підставі аналізу словникових дефініцій пропонується визначити обсяг значення імені концепту, його етимологічну характеристику, ієрархію семантичних ознак. Аналіз вибірки дозволяє виділити ключові ФО, що об'єктивують концепт, визначити синонімічний ряд ФО, які вербалізують список понять, що асоціюються з цим концептом. На матеріалі лексикографічних даних пропонується вивести загальну концептуально-семантичну структуру концепту у вигляді фреймової моделі. Для вирішення завдань цього дослідження доцільно використати предметноцентричний тип фрейму [3], який розглядається як система пропозицій, що складається з логічного суб'єкта ХТОСЬ / ЩОСЬ, до якого приєднуються декілька логічних предикатів, що характеризують суб'єкт за різними параметрами (кількісним, якісним, локативним, темпоральним, оцінним). Структура цього фрейму найбільш важлива у класифікації, оскільки, на погляд О.С.Кубрякової, саме категорія предметності дала початок іншим категоріям [5, 6]. Для дослідження семантики оцінних ФО зазначений фрейм можна уявити у вигляді набору слотів: ТАКИЙ / TAKE ХТОСЬ / ЩОСЬ ІСНУЄ. Обмеження, що накладаються матеріалом дослідження, дозволяють далі конкретизувати цей фрейм так: ХОРОШИЙ ХТОСЬ ІСНУЄ, ПОГАНИЙ ХТОСЬ ІСНУЄ, ХОРОШЕ ЩОСЬ ІСНУЄ, ПОГАНЕ ЩОСЬ ІСНУЄ.

Одним з елементів структури оцінки є шкала оцінки, під якою услід за О.М.Вольф розуміється така позиція на шкалі оцінок, де ознаки „добре” і „погано” знаходяться у рівновазі, а саме „добре” можна позначити як „краще, ніж байдуже”, а „погано” – „гірше, ніж байдуже” [1, 50]. Отже, нейтральна чи нульова оцінка є своєрідною точкою відліку, фоном, відносно якого сприймаються оцінні відхилення у той чи інший бік.

В результаті аналізу фактичного матеріалу була виділена концептосфера ЛЮДИНА. У нашій роботі основою для виділення концептів слугували окремі принципи класифікації лексичних одиниць Г.А.Уфимцевої [8], М.А.Федотової [9]. У структурі концептосфери ЛЮДИНА були визначені групи концептів, які перебувають в ієрархічних відношеннях і які характеризують людину за різними аспектами, зокрема, за біологічним, соціальним, емоційним (*May Queen* “королева травня”, гарна дівчина”, *a fair-weather friend* ‘ненадійний друг’, *Jack Sprat* ‘заст. діал. карлик’, *a pretty-pretty face* ‘лялькове гарненьке личко’). В окрему групу виділені концепти сприйняття і змішані концепти, у яких перетинаються перераховані вище ознаки. Іншою важливою концептосферою є ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ. До її складу входять концепти на позначення природного (географічного), рукотворного, культурного та суспільного оточення (*the food of the gods* ‘їжа богів, амброзія, нектар’, *Dutch treat* ‘частування, оплачене кожним учасником’, *husband's tea* ‘дуже слабкий чай’) [7].

Таким чином, представлена модель аналізу ціннісних концептів, яка дозволила визначити обсяг значення імені концепту, його етимологічну характеристику, ієрархію семантичних ознак. На матеріалі лексикографічних даних було запропоновано загальну концептуально-семантичну структуру концепту у вигляді фреймової моделі.

Література

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. - № 1. – С. 64–72.
3. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: к вопросу об уровнях концептуальных моделей / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету: Серія “Філологічні науки”. – 1997. – Вип. 3. – С. 3–11.
4. Иная ментальность / [В.И. Карасик, О.Г. Прохвачева, Я.В. Зубкова, Э.В. Грабарова]. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.

5. Кубрякова Е.С. и др. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи / Е.С.Кубрякова. – М.: Высшая школа, 1991. – 238 с.
  6. Кунин А.В. О фразеографической дефиниции / А.В. Кунин // Вопросы английской фразеологии (коммуникативный и фразеологический аспекты): Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. – Вып. 287. – М., 1987. – С. 109–118.
  7. Олійник С.В. Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Донецький національний університет. – Донецьк, 2008. – 22 с.
  8. Уфимцева А.А. Лексическое значение: принцип семиологического описания / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 239 с.
  9. Федотова М.А. Мовна особистість у чужому лінгвокультурологічному просторі (на матеріалі англійської прози ХХ – ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2006. – 20 с.
  10. Fauconnier J. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Languages / J. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 230 p.
  11. Fauconnier J. Methods and Generalizations / J. Fauconnier // Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1999. - P. 95–128.
  12. Jackendoff R. Semantics and Cognition / R. Jackendoff. - Cambridge (Mass.): MIT Press, 1993. – 283 p.
- Лексикографічні джерела**
13. A Dictionary of American Idioms // Ed. by M.T. Boatner and J.E. Gates. Revised Edition Edited by A. Makkai. – New York, 1975. [DAI]
  14. Cambridge International Dictionary of Idioms. – UK, Cambridge, 1999. – 587 p. [CIDI]

УДК: 811.11'367.625 (043)

Пархоменко О.А., асистент

СРЕДСТВА ВИРАЖЕНИЯ ГРАДУАЛЬНОСТИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Градуальность – это универсальная языковая категория, под которой понимается последовательность, постепенность в расположении чего-нибудь, при переходе от одного к другому. Исследованию градации посвящены работы Ю.Д. Апресяна, Е.М. Вольфа, С.М. Колесниковой, Э. Сепира, в которых рассмотрена категория градуальности в лексико-семантическом и лексико-грамматическом аспектах [1; 2; 3; 4; 5]. Однако ряд важных вопросов до сих пор остается недостаточно изученным. В настоящее время особую актуальность приобретают исследования глагола в аспекте проблемы семантической организации.

Данные тезисы посвящены описанию особенностей выражения градуальности средствами английской морфологии, в частности, глаголов движения, т.е. речь идет о таких лексических единицах, как: *to beetle* ‘to go somewhere quickly and leaning forward’; *belt* ‘to go somewhere very fast’; *blunder* ‘to move in an unsteady way, as if you cannot see properly’.

Статус градуальности определяется во взаимосвязи с логическими категориями качества, количества, меры, а также с категорией движения (как изменения, перехода). Семантическими особенностями градуальности являются колебание количественной оценки, ориентированность градуируемых средств на точку отсчета; динамичность, возможность постоянного движения по шкале в направлении нарастания или убывания степени признака; асимметрия языковой реализации градуальной шкалы (в плане соотношения кванторов плюсовой и минусовой частей шкалы) [5; с.21].

Градуирование приложимо ко всем основным знаменательным частям речи. Градуальность глагола обусловлена наличием качественного компонента в его семантике, а

важнейшим критерием качества глагола считается его словообразовательная и семантическая соотносительность с прилагательным. Экстенсификация охватывает не отдельный признак действия, а все действие целиком, весь процесс плавания, говорения, танца [4; с.16]. Следовательно, экстенсивная характеристика действию может даваться по его временному аспекту – длительности, краткости, повторяемости.

Средства градуирования, позволяющие соотнести оцениваемый признак с той или иной точкой на шкале, относятся к разным языковым уровням и образуют функционально-семантическую категорию интенсивности, а вместе с тем и градации. В словарной дефиниции глагола качественный компонент, обуславливающий наличие градуальной семы, может быть представлен:

а) качественным прилагательным и степенью сравнения, например: *clump* ‘to walk with slow noisy steps’; *gain on somebody/something* ‘to gradually get closer to a person, car etc that you are chasing’;

б) наречием образа действия, темпа, времени, например: *creep* ‘to move in a quiet, careful way, especially to avoid attracting attention creep’; *inch* ‘to move very slowly in a particular direction, or to make something do this’; *shuffle* ‘to walk very slowly and noisily, without lifting your feet off the ground’;

в) экстенсивное усиление, которое может быть включено в номинацию глагольного действия, например: *cower* ‘to bend low and move back because you are frightened cower back/against/under’; *edge* ‘to move gradually with several small movements, or to make something do this’.

Целью исследования явилось описание структурно-семантических особенностей глаголов движения с градуальной семой. Материалом исследования послужили 112 глаголов движения с градуальной семой, полученные методом сплошной выборки из толкового словаря английского языка “Longman dictionary of contemporary English” by Della Summers. Критерии отбора материала исследования основывались на подходах к проблеме, изложенных в работах Э.М. Береговской, Е.И. Шейгал, С.М. Колесниковой [3; 5; 6]. Для выявления структурно-семантических особенностей глаголов движения, содержащих градуальную сему, использовались метод глагольного описания, компонентного и структурного анализа.

Как показал анализ языкового материала, к числу наиболее типичной структурной организации глагола с градуальной семой можно отнести непрямую (*creep, dart, dash, drift*), конверсию (*edge, room, fall, flash, inch*), производную (аффиксацию) (*outpace, outrun, putter, wander*), фразовую (*walk out, tear loose, shin up/down*). Словообразовательный способ выражения градации является одним из самых продуктивных способов выражения градационного значения. Значение полной, исчерпывающей, чрезмерной степени проявления действия реализуется приставочно-суффиксальным способом. Субъективное (добавочное) градационное значение может содержаться как в суффиксах, так и в префиксах. Наиболее многочисленными глагольными лексемами оказались непрямые глаголы (65,9 %): *bob* ‘to move quickly in a particular direction’; *clump* ‘to walk with slow noisy steps clump up/down/along’; *bolt* ‘to suddenly run somewhere very quickly, especially in order to escape or because you are frightened’;

Анализ лексико-семантических особенностей глаголов движения с градуальной семой позволил выделить типы градуальных отношений, установить важную роль анализируемых единиц в процессе вербализации концептуальной картины мира, определить статус глагольных лексем как одного из средств выражения категории градуальности в английском языке.

Литература

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды, Т. I. Лексическая семантика: 2-е изд., испр. и доп. — М.: Школа, РАН, 1995. — С. 25 – 27.
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. — М., 2000. —155 с.

3. Колесникова С.М. Категория градуальности в современном русском языке. Саранск, 1996. – 134 с.
4. Сепир Э. Градуирование // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1985. – С. 16.
5. Шейгал Е.И. Градация в лексической семантике. – Куйбышев: Куйбыш. гос. пед. ин-та, 1990. – 95 с.
6. Береговская Э.М. Система синтаксических фигур. К проблеме градации // Вопросы языкознания. – 2003, - № 3, - С. 79 – 91.

УДК 81.373.7:811.112.2.2

Пидько Л.В., старший преподаватель

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЛОВЕСНЫХ ОБРАЗОВ НА БАЗЕ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ И НАРИЦАТЕЛЬНЫХ В ОСНОВНЫХ ВАРИАНТАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Именам собственным, как лексическому слою языка, присуща ярко выраженная национально-культурная семантика. Как отмечают исследователи, хотя имена собственные и не связаны непосредственно с понятием и могут легко переходить с одного объекта на другой, но у них может быть выделен основной денотат и более или менее постоянный круг ассоциаций. Среди имен собственных выделяют имена-реалии. Аккумулируя различного рода ассоциации в процессе функционирования, такие имена становятся ономастическими реалиями, вокруг которых происходит сосредоточение фоновых знаний, значение которых определяется типизированным образом, сложившимся в национальном сознании. Источником таких имен-реалий могут быть имена реальных исторических лиц, героев художественных произведений, мифологических и сказочных героев, персонажей популярных радио- и телепередач, имена известных актеров, спортсменов, названия и герои популярных песен, наименования артефактов, такие, например, как названия морских судов, космических кораблей и т. д., клички животных и др. Основной фонд таких имен-реалий — общеанглийские реалии, восходящие к общему культурно-историческому источнику, однако, для каждой национальной лингвокультуры характерны и собственные имена-реалии, отражающие неповторимые пути развития каждой из них.

Среди имен и фамилий можно выделить группу «говорящих», передающих, подобно именам нарицательным, родовой признак, характеристику. Г. Д. Томахин отмечает, что значение общеизвестных имен, закрепленных за историческими личностями или персонажами фольклора и художественной литературы всецело определяется образами, складывающимися в национальном сознании. Так, Илья Муромец — богатырь, сильный, справедливый человек, David Crockett — меткий стрелок, хвостун и задира, Guinevere (Гинавра) символизирует прекрасную, неверную, но раскаявшуюся супругу, Lady Godive (самоотверженность), Peeping Tom — человека с нездоровым любопытством, Peter Pan — незрелого человека (по имени героя одноименной пьесы Дж. Барри), Hobbits хоббиты, добрые гномы, олицетворяют силы добра, Tweedledum and Tweedledee (Твидлдам и Тбидлди, имена персонажей «Алисы в Зазеркалье»), олицетворяют бесплодные споры, иногда политические партии, по существу не отличающиеся друг от друга и т. д. Такие имена, как Dad and Dave — олицетворяют грубоватый юмор «буша» имена персонажей популярных австралийских радио- и телепередач, Robin Hood, имя полупоупендарного героя, английских и шотландских баллад, боровшегося против феодалов, раздавая богатства богатых беднякам, олицетворяет образ народного героя, «благородного разбойника».

Таким образом, система национальных имен отражает особенности национальной культуры, однако, в одних именах культурно-исторический потенциал проявляется ярче, у других слабее, но «едва ли найдется хоть одно имя так или иначе не связанное с культурой народа, его создавшего и употребляющего» (А. В. Суперанская). Имена-реалии, подобно другим реалиям, являются «лингвострановедческими объектами» текста. Им присуща лока-

льная (национальная), временная, ситуативная, тематическая соотнесенность. Они являются национальными словесными образами, требующими для своего распредмечивания фоновых знаний.

Литература

1. Суперанская А.В. Социальный контекст и языковое развитие. Территориальная и социальная дифференциация английского языка. – М.:Высш.шк., 1985. – 172 с.
2. Томахин Г.Д. реалии-американизмы. – М.:Высш.шк., 1995. – 238 с.
3. Ощепкова В.В. Образность в семантической системе языка. – М., 1989. – 65 с.

УДК 81.373.7:811.112.2.2

Чичера Л.В., ассистент

КОНЦЕПТ „ZORN“ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ ФРАЗЕОЛОГИЧНОГО ФОНДА НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Культурный процесс социализации человека сопровождается лингвистической объективацией эмоций. Их языковое оформление оказывается прямо или опосредовано детерминированным общекультурным развитием конкретного этноса, спецификой его коллективной психологии, исторической судьбы, в целом всего культурного пространства. Базисным способом диахронического и синхронического распредмечивания культурного пространства этносов является изучение различных семиотик, в том числе и вербальных, наиболее полно сохранившихся нам для научного анализа в виде текстов того или иного народа, той или иной этнической общности. Это необходимо для понимания зарождения, принципов, форм функционирования и перспектив дальнейшего развития цивилизации,

Задача данной статьи заключается в рассмотрении с лингвокультурологических позиций конкретного фрагмента эмоциональной концептосферы – концепта ‘Zorn’, образно распредмеченного в пословицах и поговорках немецкого языка.

Интерпретативный анализ соответствующих немецких пословиц и поговорок обнаруживает, что ‘Zorn’ равно как и максимально близкий ему концепт ‘Wut’ оцениваются как крайне нежелательные для человека психические переживания. Аргументами при этом, согласно представлений немцев, служат следующие вербализованные суждения, классифицируемые нами на соответствующие семантические группы.

Квантитативно наиболее представлена идея осуждения немецким этносом переживания гнева семантической группой ‘гнев – это неразумно’: (a) *Wo der Zorn einkehrt, muß der Verstand ausziehen*; (b) *Es ist selten gut, was einer aus Zorn tut*; (c) *In der Wut tut niemand gut*; (d) *Wer im Zorn handelt, geht im Sturm unter Segel*; (e) *Der Zorn ist ein schlechter Ratgeber*; (f) *Im Zorn erkennt man den Toren*; (g) *Zorn beginnt mit Torheit und endet mit Reue* [6, 637].

Нетрудно заметить, что гнев чётко противопоставлен такому понятию, как ‘разум’ (*Verstand*); эта эмоция в немецком этносе ассоциируется в целом исключительно с иррациональным поведением пребывающего в состоянии гнева человека – *ein schlechter Ratgeber, selten gut, niemand tut gut* (плохой советчик, ничего хорошего не выйдет), *der Tor* (глупец), *die Torheit* (глупость), *im Sturm unter Segel* (неоправданный риск для жизни). Утверждается, что после совершения ‘гневных’ действий человек, успокоившись, непременно впоследствии раскаивается (*Zorn endet mit Reue*), что говорит о негативном характере эмоций ‘Wut’ и ‘Zorn’.

Вторую семантическую группу, квалифицирующую гнев на уровне пословично-поговорочного фонда немецкого языка, можно обозначить как ‘гнев – это вред здоровью, от него следует избавляться’. Согласно пословицам и поговоркам, переживание гнева наносит вред здоровью человека, лишает его необходимого ему сна: *Nimm den Zorn nicht mit ins Bett; Stiller Zorn, schlimmer Zorn* – и, следовательно, от этой эмоции следует избавляться. Одобрительно оценивается поведение человека, сумевшего совладать с данной отрицательной эмоцией: *Wer einen Zorn bezwingt, hat einen Feind besiegt*. Немецкий этнос

ограничивается констатацией факта осуждения 'гневного' поведения человека. Считается, что переживание гнева есть признак слабого характера: *Der Zorn beherrscht nur schwache Leute*.

Третья идея, выраженная в пословично-поговорочном фонде немецкого языка и сопряжённая с концептом '*Zorn*', может быть сформулирована следующим образом: 'гнев – это хозяйственные убытки' (*Wer im Zorn aufsteht, setzt sich mit Schaden nieder*). Её вербальная фиксация в культурной системе немецкого народа на уровне 'готового' к употреблению текста кажется нам вполне закономерной, если вспомнить, например, труды социолога религии М. Вебера, согласно которым немецкий социум традиционно был нацелен на создание материальных благ. В этой связи, на наш взгляд, представляется уместным указать на исследования лингвистов, установивших высокую степень релевантности концепта денег именно для немецкой культуры [2].

Эмоция гнева, как показывает эмпирический материал, в немецкой культуре ассоциативно корреспондирует с мужским типом поведения: *Zorn ist ein Mann, Sanftmut eine Frau*. В данном случае гнев противопоставлен эмоции, вернее черте характера – кротости (*Sanftmut*). Очень многие люди рассматривают агрессивность как признак мужественности.

Интерпретативный анализ пословиц и поговорок, образно распрямивших концепт '*Zorn*' в немецком языке, позволяет зафиксировать наряду с его вышеотмеченными отрицательными характеристиками также и позитивное отношение к нему немцев (правда, в редких случаях).

Если гнев 'дозирован', то он может благоприятно сказываться на человеческих интимных отношениях. Если гнева немного – это хорошо, поскольку он 'разбавляет' серые будни, вызывает переживание положительных эмоций, в частности чувство любви (прежде всего, в её эротическом 'варианте') – *Ein kleiner Zorn stärkt die Liebe* (букв. 'Маленький гнев укрепляет любовь', ср. с русской пословицей: *Милые бранятся – только тешатся*). 'Рекомендация' немецкой пословицы переживать гнев 'дозировано' основывается на человеческом знании сущности таких родственных концептов, как 'любовь' и 'ревность'.

И, наконец, рассмотрим последнюю пословицу, оценивающую концепт '*Zorn*' в немецком этносе. Она гласит: *Zorn ist der Stachel zu großen Taten*. Следовательно, гнев может квалифицироваться исключительно позитивно: он стимулирует активность человека. Определённая деятельностная позитивность данной эмоции отмечена также и психологами, считающими, что гнев способен ослабить страх, он придаёт человеку решимость [3].

Все вышеизложенное позволяет сделать следующие выводы:

Во-первых, эмоциональный концепт гнева, входящий в качестве структурного компонента в гиперконцепт враждебности, обнаруживает высокую степень лингвистической объективации в немецком языке, в том числе и на уровне устойчивых речевых высказываний (пословиц и поговорок).

Во-вторых, как показывает анализ пословично-поговорочного фонда немецкого языка, данный концепт достаточно образно отрефлексирован его носителями. Он оценивается либо отрицательно, либо нейтрально (редко), либо же положительно (редко).

Как правило, гневу немецким этносом приписывается ярко выраженная отрицательная оценка. Её мотивами, судя по количественным показателям, является обычно неразумность, иррациональность реальных и вербальных поступков, совершаемых человеком, пребывающим в соответствующем эмоциональном состоянии. Переживание гнева осуждается немцами, поскольку оно имеет нежелательные последствия для практической деятельности человека. Можно заключить, что немецкое общество неодобрительно относится к неумению его членов оформлять отрицательные аффекты. Негативная оценка данной эмоции определяется последствиями 'гневного' человеческого поведения (неуспех в работе, в целом в жизни). Сильные духом люди всегда в состоянии держать себя в руках, что само по себе хорошо. Более того, выразив эмоцию гнева, её носитель попадает в ситуацию самонаказания (например, лишается сна). Гнев – это нанесение вреда здоровью. Следующей идеей, отраженной в пословично-поговорочном фонде немецкого языка, является осознание

немцами негативных экономических последствий, вызванных действиями 'гневною' человека.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Оценка в механизмах жизни и языка / Н.Д.Арутюнова – М.: Язык и мир человека, 1999. – 274с.
2. Бабаева Е.В. Культурно-языковые характеристики отношения к собственности (на материале немецкого и русского языков) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языкознания, социолінгвістика, психолінгвістика»/ Е.В. Бабаева. – Волгоград, 1997. – 20 с.
3. Красавский Н.А. Метафорическое использование номинантов эмоций в немецком языке / Н.А. Красавский // Языковая личность: социолінгвістические и эмотивные аспекты. Сб. науч. тр. – Волгоград, 1998. – С. 96-104.
4. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. - М.: Школа «Язык рус. культуры», 1996. – 288 с. - (Язык. Семиотика. Культура).
5. Korff G. Kultur // Grundzüge der Volkskunde.-1978. Darmstadt. S. 17-80.
6. Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь/ Под ред. д-ра Маличе Клаппенбах и К. Агрикола. Изд.2-е, испр. доп. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.

УДК 81'1

Швец В.Н., старший преподаватель

Акименко А.В., ассистент

ЗАИМСТВОВАНИЯ – ЗА И ПРОТИВ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКОВ)

Заимствования в языке являются важным свидетельством контактов между различными этническими группами, народностями, нациями, помогающим не только в изучении языковой системы последних, но также в прослеживании и понимании этапов их исторического развития, особенностей культуры, социального устройства, менталитета.

Языковое заимствование представляет собой процесс и результат восприятия и интеграцию в контактирующих языках единиц или явлений одного языка (языка-донора) в другой (язык-реципиент) [1, 4]. При этом заимствование может затрагивать все уровни языка - фонетический, морфологический, лексический, синтаксический. Однако в наибольшей мере явление заимствования распространено в лексике. Лексика, являясь наиболее подвижным компонентом системы языка, находится в процессе постоянного изменения.

Словарный состав непрерывно обогащается и трансформируется, отражая тем самым изменения в общественной, экономической, культурной жизни коллектива его носителей. Подобные изменения в лексике могут возникать как в результате внутреннего развития системы языка, так и внешнего, иноязычного, влияния, т.е. заимствований. Пути проникновения заимствованной лексики могут быть как непосредственными — т.е. в результате прямых бытовых, торговых, культурных, военных контактов носителей языков, так и опосредованными, т.е. через третий язык, выступающий в качестве посредника между первыми двумя.

Важным и необходимым компонентом процесса лексического заимствования является адаптация иноязычной лексики, т.е. приспособление чуждых фонетико-морфологических элементов лексемы языка-донора к системе языка-реципиента. Рассматривая лексику с точки зрения степени ее освоенности, можно установить временные рамки заимствования того или иного слова [2, 6].

Вопрос об использовании в русском языке иностранных слов был впервые поставлен в печати в середине XVIII века. Связан он был преимущественно с активным проникновением в язык образованной части общества многочисленных галлицизмов и германизмов. Такая же

ситуация наблюдалась в новогреческом языке после провозглашения независимости от Турции в 1821 г., так как имела место излишняя перегруженность языка тюркизмами вследствие почти четырехсотлетнего пребывания Греции под османским игом.

Многие идеи, высказанные лингвистами прошлого относительно меры использования новых слов, остаются актуальными. В новых исторических условиях вновь возникает вопрос о том, в каких пределах допустимо использование иноязычной лексики. Так, А.А. Брагина, О.С. Мжельская и Е.И. Степанова, И. Фомин, Г.Н. Складневская и др. полагают, что заимствование иноязычной лексики является одним из способов обозначения новых реалий и понятий, возникающих в условиях политических, экономических и культурных связей между народами.

В то же время многие филологи (О.Н. Трубачев, Н.А. Ревенская, А.А. Региня и др.) отмечают, что газеты изобилуют излишними иностранными словами, упрекают СМИ в чрезмерном увлечении заимствованиями из других языков, решительно возражают против терминологической избыточности (рынок-маркетинг, оценка-рейтинг), протестуют против потока иностранных слов "от стагнации до презентации" и "от брифинга до консорциума", заполонивших повседневную русскую речь".

Особенно острый характер полемика вокруг проблемы заимствования иноязычной лексики вообще и английских неологизмов в частности приобрела в последнее десятилетие XX века.

Некоторые лингвисты доходят даже до того, что предлагают заменить такие заимствования, как «компьютер», «телевизор», «магазин», «офис» на «счетчик», «дальновид», «лавку», «присутствие».

Однако, убедительным доказательством жизнеспособности иноязычных слов является "Толковый словарь живого великорусского языка" В.И. Даля. Вопреки желанию автора, включившего в свой словарь иноязычные слова лишь для того, чтобы показать превосходство над ними их синонимов - исконно русских слов и таким образом изжить их из русской речи, большинство заимствований, отмеченных в словаре, укрепилось в словарном составе русского языка. Таковы общественно-политические термины (*аристократия, агитация*), финансово-экономические (*аукцион, вексель*), научные (*гипотеза, дефиниция*), термины из сферы быта (*гардина, пудинг, винегрет*) и др.

Подобная ситуация наблюдается и в новогреческом языке. По мнению Д. Томбаидиса, первой и основной задачей является необходимость убедить всех говорящих на новогреческом языке, что употребление неассимилированных, неприспособленных к языковым нормам иностранных слов наносит большой вред самой структуре их родного языка, его целостности, разрушая внутриязыковые связи. В случае успеха, дальнейшие действия в этом направлении заключаются в двух положениях:

1. Следует дать толчок развитию тенденции передавать греческим словом каждое нововведение, будь то предмет, понятие или явление. Однако, по мнению Томбаидиса, замена уже существующего заимствования искусственно созданным греческим эквивалентом не является эффективной мерой. Анализируя прежние попытки такого рода, можно сделать следующие выводы:

- Греческий эквивалент следует вводить сразу же, как только появляется иностранное слово. Так, попытки заменить слово *φέρμιπποτ* (паром, от англ. ferry-boat) на греческие *πορθμείο, οχηματαγωγού, πέραμα* не увенчались успехом, поскольку английское заимствование уже успело укорениться в языке.

- Греческий эквивалент должен быть правильно построен морфологически и, по возможности, не быть многосложным, чтобы выдержать конкуренцию с иностранным словом. Примером подобного рода неудач могут послужить попытки замены английских слов tram (трамвай) на *τροχιόδρομο*, а automotrice (автомотриса) на *αυτοκινητάμαξα*. В обоих случаях греческие варианты не прижились.

2. Поскольку не всегда представляется возможным дать греческое наименование заимствованному извне предмету, понятию или явлению (по причинам субъективно-

психологическим, а не объективно-языковым), «единственным эффективным средством обороны языка является *ассимиляция* иностранных слов, их морфологическое приспособление к нормам новогреческого языка. В этом процессе должны принимать участие все, кто говорит на новогреческом языке, особенно те, кто пользуется городским вариантом димотики, койнэ, который наиболее устойчив к влиянию иностранных слов.» [3, 328]. Однако употребление ассимилированных заимствований не означает, что «следует говорить *τα μαγιά* (купальники) вместо *τα μαγιά*, *τα σιλιά* (ручки) вместо *τα σιλιά*, *τα ταξιά* (такси) вместо *τα ταξιά*, поскольку эти варианты уже укоренились в языке, но если то или иное слово уже находится в процессе морфологических преобразований, нам следует всячески этому способствовать. Так, мы вполне можем говорить *το γκαρσόνι* (официант, гарсон) – *του γκαρσονιού* – *τα γκαρσόνια*, *το παλτό* (пальто) – *του παλτού* – *τα παλτά*, *το μαντό* (манто) – *του μαντού* – *τα μαντά*, *το τσίρκο* (цирк) – *του τσίρκου* – *τα τσίρκα*, *το ράντσο* (ранчо) – *του ράντσου* – *τα ράντσα*, *το καζινό* (казино) – *του καζινού* – *τα καζινά* и т.д. Для носителей языка из простого народа такой проблемы не существует. Несклоняемые заимствования, такие как *τα трактέρ* (трактора), *τα βερεσέ* (кредиты) для них просто неприемлемы. В народном языке существуют только варианты *τα трактέρια*, *τα βερεσέδια* и т.д.» [3, 342].

Итак, можно утверждать, что массовые заимствования, обозначающие новые понятия неизбежны и закономерны. Любые попытки искусственно воспрепятствовать этому процессу с помощью административных мер, без учета способности языка к самоочищению могут принести вред. Те же неологизмы, которые отражают новые явления и понятия, процессы, происходящие в социуме, помогают уловить "дух времени", имеют серьезные шансы на прочное укоренение в языковой структуре.

Литература

1. Ламбрианова Э. Г. Лексические тюркизмы в новогреческом языке : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Э. Г. Ламбрианова. – М., 1999. – 193с.
2. Ужинин Е. Е. Турецкие заимствования в языках восточно-средиземноморского ареала: языковые контакты на территории Османской империи : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / Е. Е. Ужинин. – М., 2008. – 289 с.
3. Τομπαιδης Δ. Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής / Δ. Τομπαιδης. – Αθήνα, 1998. – 415 с.

СЕКЦІЯ
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.111 Лод7-31(043)

Грузевич Н.І., старший викладач

PHILOSOPHICAL PROBLEMS IN DAVID LODGE'S NOVEL
"DEAF SENTENCE"

As soon as creative writing of David Lodge has become a center point of our regular study, his novel "Deaf Sentence" has been chosen for a closer consideration in this work.

Like a previously studied novel "Changing Places", the novel under our interest now can be defined as a campus novel, because, as Peter Kemp considers: "It is a fictional survey of the assorted absurdities of academic life". Here it can be stated, that academic life is only a background against which many philosophical issues appear, focus our attention on and are calling for being reconsidered.

It is evident, that a deep philosophical thought is hidden right in the title of the book. To make the title of the novel under our study clear, one should fall into the creative world of the novel, the Protagonist of which is a 60-year old former Professor of Linguistics, specialized in Modern Linguistics, Theory, Discourse, and Practice, Desmond Bates, who makes entries into his journal, this way talking to himself, because he has realized, that he has entered and lost himself in a peculiar realm – the Land of Deaf as it is put in the work of Jascha Kessler. The Protagonist is not willing to abandon his hope for better, meanwhile realizes, that his disease is inevitable. The philosophy of this fact from the life of a professor falls far deeper, leading the narration to the thought, that all people are sooner or later aging. He says: "...deafness is a kind of pre-death, a drawn out introduction to the long silence, into which we will all eventually lapse." [1; 88]

The philosophical questions: "Who am I?", "What do I do here?", "Why am I here?" have troubled many characters of various novels for centuries. Bates is not an exception. His interrogation himself was caused by series of such sorrowful events in his life as health worsening of his 89-year old Dad, his own hearing loss. His life has become boring after his early retirement. The eternal questions, which start bothering all retired, aging people, those, concerning the consequences of their getting older and far beyond- mortality- are the core questions of the novel "Deaf Sentence".

.Another very important problem, being speculated throughout the novel, is the motive of suicide. It is penetrating the narration from different sides. Suicide, which seems to be a constant temptation, impulse of the contemporary people, a way out for those humans, who live in the world of similar cultures, world wars and fantastic new technologies. This motive first appears, when Bates being aware of his sometimes foolish behavior due to his deafness, says in his letter to his wife Fred, as he calls her: "Everything I suffer now-frustration, humiliation, isolation-multiplied exponentially. Barely able to hear anything. A damper on every party, a dud at every dinner table. A grandfather unable to communicate with his growing grandchildren, in the presence of whose blank looks and idiotic misunderstandings they must strive to stifle their giggles. It's not a life worth living" — *My deafness is a drag on you and the rest of the family, and an inescapable, irremediable grief to me. So I'm going to put an end to it. Please don't feel bad about it, my darling, it's not your fault, and you mustn't blame yourself' no one could have been more kind and understanding. But everyone's patience has its limits, and I have reached mine*". [1; 267]

Then an American DPh student Alex Loom asks Bates to supervise her dissertation on the topic "The Stylistic Analysis of Suicide Notes". Is it just a coincidence?

It should be pointed out, that this motive can be treated both ways- ironically and

seriously. Ironically - because Bates was writing this letter to his wife as an exercise in stylistics, seriously - because the main hero was truly suffering from that illness, because many

daily events drove him to despair. Still he doesn't lose his hope, comparing his illness with that of Beethoven's harder disease. The end of the novel under study has a life-asserting denouement when Professor Bates rejoins the motley group of deaf folks who meet weekly to learn lip reading, an exercise especially delicious to the linguist he is. He starts being aware that there are seven million in England as deaf as he.

Coming to the conclusion it should be pointed out, that Deaf Sentence is a seriocomic novel, as E. Bukowsky defines it. There is a subtle conjunction of these two in the novel, which makes us meditate upon the question "If a Deaf Sentence is a Death Sentence" in its philosophical insight.

REFERENCES

1. Lodge D. Deaf Sentence.- Viking Adult, First American Edition, 2008.-304pp
2. Lodge D. Living under a Deaf Sentence, The Sunday Times, 2008
3. Jascha Kessler. Cronicle of a Deaf Foretold, [http:// www. amphora.ru](http://www.amphora.ru)
4. E. Bukowsky, Michael Leonard, Carol Orme- book reviews on Bookmarks Publishing LLC, 2008
5. Peter Kemp .- Deaf Sentence by David Lodge, The Sunday Times, 2008

УДК 821. 112.2'05 Кле.09(043)

Кожухова Г.О., старший преподаватель

О ТРАГЕДИИ ГЕНРИХА ФОН КЛЕЙСТА «ПЕНТЕСИЛЕЯ»

Генриха фон Клейста можно отнести к числу величайших трагических писателей в истории западноевропейской литературы. Следует отметить, что признание к Клейсту пришло только после смерти. Особенно высоко была оценена его драматургия в начале XX столетия. Вершиной творчества Клейста-драматурга является трагедия «Пентесилея». Эта трагедия - «величайшее из его созданий, идейное и художественное средоточие драматических произведений, написанных им. В «Гискаре», в «Амфитрионе» почти забыта романтика, Клейст готов предаться началам, враждебным ей. «Пентесилея» - трагедия женщины, трагедия женственности и любви, а через них и самой романтики. Здесь нет веры в спасительную миссию любви, как в «Шроффенштейнах». В «Пентесилее» Клейст как бы спохватывается, что же станет с любовью, с романтикой, если поклонится, как он это сделал в «Гискаре», злой силе, если допустить тиранию авторитетов, как он это сделал в «Амфитрионе». Где господствует сила и авторитет, там любовь уничтожается. Но у Клейста материально уничтоженные любовь и романтика в «Пентесилее» сохраняются в качестве наивысших и бесспорных духовных ценностей» [1, 380].

В этой пьесе драматург обращается к античному мифологическому сюжету. В цикле мифов о Троянской войне говорится о том, что царица амазонок Пентесилея, дочь Отреры и Ареса, укрылась в Трое от преследований эриний за убийство своей сестры Ипполиты. Приам, правитель Трои, совершил над ней очистительный обряд. Пентесилея сумела проявить себя в войне, убив многих греков. При этом она заставляла Ахилла бежать несколько раз с поля боя. Считают, что царица амазонок даже убила великого героя греков. Но Зевс, вняв мольбе Фетиды, матери героя, вернул ему жизнь, и в конце концов Ахилл поразил Пентесилею.

Клейст вольно обращается с материалом древнегреческого мифа, сконцентрировав все усилия на том, чтобы показать глубинные процессы движущих сил действий героев.

В этой «своеобразной вакханалии трагизма», как образно заметил Р.Самарин, Клейст ставит и решает вопрос о любви, а именно о любви и её конфликте с традицией. Согласно традиции, бытующей у амазонок, Пентесилея должна захватить в плен своего будущего супруга на поле битвы и, как пленного, привести в свою страну, в Фемискиру. Там после праздника роз – брачного празднества амазонок – она должна была разделить с пленником, который мыслился как земное воплощение Ареса, брачное ложе. А после зачатия ребенка пленный с богатыми дарами возвращался домой. На поле битвы амазонки стремились

пленив самых мужественных воинов, чтобы получить достойное потомство, истинных «дочерей Ареса», так амазонки называли своих дочерей. Поэтому нет ничего удивительного в том, что среди греческих героев Пентесилея избрала именно Ахилла. Но у Клейста победа сначала оказывается на стороне Ахилла. И не он, а Пентесилея попадает в плен. Узнав о законе амазонок, Ахилл, который любит Пентесилею «как все мужчины женщин любят: стыдливо и желанием томясь, невинно и пылая вождельем» [2, 188], даёт согласие Протое, верной подруге и наперснице Пентесилеи, изобразить из себя вначале пленного, а затем раскрыть истинное положение вещей.

Перед Клейстом-автором, а именно автором-психологом, постоянно стояла проблема перерождения человеческой личности, необъяснимости её поступков. Попытка заглянуть в глубины человеческого естества, человеческой психологии присутствует во всех драматических и прозаических произведениях Клейста. Он всё время пытается понять, почему человеческая природа допускает необъяснимое соединение благородного и жестокого, таит в себе возможность непредсказуемых поступков. Клейст мастерски передаёт всю сложность психологии своей героини – необычной женщины, царицы амазонок: переход от воинственности к мягкости и женственной кротости во время беседы с Ахиллом, когда последний признаётся ей в любви; сложный и тонкий психологический рисунок представляет собой воспроизведение действий Пентесилеи в состоянии аффекта после вызова Ахилла и пробуждение её сознания после сцены ужасного убийства и добровольный уход из жизни, который психологически последовательно вытекает из всего, что свершилось прежде.

По справедливому замечанию Н.Я. Берковского: «Развязка даёт трагедии важный акцент, придаёт смыслу его настоящий объём. В развязке содержится свидетельство, что и любовь и ненависть Пентесилеи – это две реальности, из которых каждая не менее значительна, чем другая. Ахилл заслужил свою казнь. Он захотел шутить с самыми нешуточными вещами, с человеческим самолюбием Пентесилеи, с женской её обидой, воинственность её посчитал блажью и трагедию захотел обратить в комедию.<...> Ахилл платится смертью за то, что не верит в самую проблему трагедии, для него это ложная проблема, он надеется артистически обойти её. Игра и притворство Ахилла – это расчёт на искусность, а искусство возможно лишь там, где есть прямое обращение к реальностям.

Искусство самого Клейста есть великая и напряжённая работа не мимо реальностей, а внутри них самих. «Пентесилея» - необыкновенное достижение Клейста как поэта, обладающего трагическим языком. Действие трагедии безостановочное, неистовое, оно сразу же начинается с высших нот и растёт дальше без оглядки, от одной напряжённости к другой, вызывая страх за средства автора, которых, однако ж, достаёт на все его траты, на то, чтобы единым духом изложить перед зрителем историю чрезвычайных страстей и потрясений, без разбивки её на отдельные театральные акты, не отступая, не отдыхая на паузах. <...> Клейст хочет показать, как творится сама живая жизнь, как возникают и становятся не мысли о событиях, а сами события, как с живой жизнью ежеминутно справляются люди, как происходят трагические взрывы, как готовится материал для них, как люди выглядят накануне взрывов, во время них и после» [1, 386-387].

Литература

1. Берковский Н.Я. Романтизм в Германии./ Н.Я. Берковский. – СПб.: Азбука – классика, 2001. – 512 с.
2. Клейст Г. Драммы. Новеллы./ Г. Клейст. Пер. с нем. Вступит. статья Р. Самарина. – М.: Худож. лит., 1969. – 624 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФΙΛΟΛΟΓΙЇ

УДК 811.14'06'42:659.1 (043)

Ροζκόβα Ειρήνη, καθηγήτρια Τομέα Ελληνικής Φιλολογίας

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΩΝ ΜΗΝΥΜΑΤΩΝ
ΣΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ

Εκτός από την επίδραση στην λογική του καταναλωτή η διαφήμιση, σε συνδυασμό με τον τομέα της ψυχολογίας, είναι ικανή να ασκήσει ισχυρή επίδραση και στο συναίσθημα του καταναλωτή. Το συναισθηματικό στοιχείο του ανθρώπου, πάνω στο οποίο ασκεί επίδραση η διαφήμιση καθορίζει την συναισθηματική αντιμετώπιση του αντικειμένου για το οποίο έχει πληροφορήσει τον καταναλωτή το διαφημιστικό μήνυμα [5].

Ο καταναλωτής, από συναισθηματική άποψη, μπορεί να αντιμετωπίζει το προϊόν της διαφήμισης με τους παρακάτω τέσσερις τρόπους: με συμπάθεια, με αντιπάθεια, με ουδέτερο τρόπο και αντιφατικά.

Οι επιστήμονες έχουν πραγματοποιήσει και συνεχίζουν να πραγματοποιούν έρευνες σχετικά με την επίδραση της διαφήμισης στο συναίσθημα των καταναλωτών. Ειδικότερα, οι έρευνες αυτές σχετίζονται με την ανάλυση εκείνων των στοιχείων του διαφημιστικού μηνύματος, τα οποία προκαλούν στον άνθρωπο θετική αντίδραση, με συναισθηματικές αποχρώσεις, απέναντι στην ίδια την διαφήμιση, καθώς και απέναντι στο διαφημιζόμενο προϊόν.

Επιπλέον γίνεται ανάλυση των στοιχείων που διαμορφώνουν την τελική συναισθηματική στάση απέναντι στο προϊόν της διαφήμισης, δηλαδή την επιθυμία ή την απροθυμία απόκτησής του.

Το συναίσθημα είναι ένα στοιχείο που έχει μεγάλη ισχύς και είναι ικανό να οδηγήσει τον άνθρωπο στην πιο συνηθισμένη αλλά και στην πολύ απρόβλεπτη δράση του. Είναι πολλές οι φορές που το συναίσθημα υπερισχύει της λογικής και κατευθύνει την συμπεριφορά του ανθρώπου, γεγονός που χρησιμοποιούν οι δημιουργοί των διαφημίσεων και ειδικία των διαφημιστικών κειμένων (μηνυμάτων) με σκοπό να κερδίσουν την προσοχή των καταναλωτών [1].

Η επιστήμη της ψυχολογίας θεωρεί πως τα ποικίλα και πολυάριθμα ανθρώπινα συναισθήματα μπορούν να ταξινομηθούν με βάση κάποιες βασικές κατηγορίες των ανθρώπινων συναισθημάτων. Δηλαδή, τονίζεται ότι όλα τα συναισθήματα ανήκουν σε κάποια από τις παρακάτω κύριες κατηγορίες: *αγάπη, χαρά, ευτυχία, στενοχώρια, θαυμασμός, μαρτύριο, φόβος, θυμός, απέχθεια, μίσος, ενοχή*.

Τα συναισθήματα εκφράζονται από τους ανθρώπους με ποικιλία διαφορετικών τρόπων, καθώς και ο κάθε άνθρωπος έχει κάποιες ιδιαιτερότητες κατά την συναισθηματική του έκφραση. Για παράδειγμα, η έκφραση του φόβου στον κάθε άνθρωπο γίνεται με τελείως διαφορετικό τρόπο.

Όλα αυτά λαμβάνονται υπ' όψιν κατά την δημιουργία του διαφημιστικού μηνύματος. Οι άμεσες επιδράσεις στον άνθρωπο των διάφορων στοιχείων της διαφήμισης προκαλούν ποικιλία διαφορετικών συναισθηματικών αντιδράσεων στους καταναλωτές. Οι διαφορές αυτές μορφές συναισθηματικής αντίδρασης αποθηκεύονται στην ανθρώπινη συναισθηματική μνήμη.

Το διαφημιστικό υλικό, αναπόφευκτα και χωρίς καμία αμφιβολία, διεγείρει στο υποσυνείδητο του καταναλωτή διάφορες συναισθηματικές μορφές. Η συνέχεια αυτής της διέγερσης είναι η αποθήκευση της διαφημιστικής μορφής του μηνύματος στην συναισθηματική μνήμη. Η συναισθηματική μνήμη λειτουργεί σχετικά απλά, με βάση την εξής αρχή: αποδοχή – μη αποδοχή, επιθυμία – μη επιθυμία. Η συναισθηματική μνήμη με την σειρά της επηρεάζει την διαδικασία της λήψης αποφάσεων, δηλαδή επηρεάζει την καταναλωτική συμπεριφορά [2]. Με αυτόν τον τρόπο το περιεχόμενο ενός διαφημιστικού μηνύματος επιδρά στο συναίσθημα του καταναλωτή και καθορίζει την δράση του. Τα συναισθήματα φέρουν πάντα προσωπικό και υποκειμενικό χαρακτήρα.

Η δημιουργία στους καταναλωτές πλήθος συναισθηματικών αντιδράσεων οφείλεται στο γεγονός ότι πλέον το κάθε διαφημιστικό μήνυμα δεν είναι μόνο πληροφορίες, αλλά ταυτόχρονα είναι και κειμενικό γεγονός που ο καταναλωτής βιώνει προσωπικά, μόνος του, με μοναδικό τρόπο (κείμενο αναγνώστη-καταναλωτή Α, Β' κλπ.). Το συγκεκριμένο φαινόμενο επιτυγχάνεται με το πλέον αποτελεσματικό τρόπο όταν στη διαφήμιση χρησιμοποιείται χαρακτηριστικό λεξιλόγιο, πλούσιο σε συναισθηματική ορολογία, για παράδειγμα στη νεοελληνική γλώσσα λέξεις όπως – ζεστασιά, λάμψη, γοητεία, φυσικότητα κ.α.

Τα συναισθήματα που προκαλεί το διαφημιστικό μήνυμα στον καταναλωτή μπορούν να είναι αρνητικά και θετικά. Τα θετικά συναισθήματα υποκινούν το υποκείμενο και ενισχύουν την επιθυμία του για την επίτευξη του στόχου του. Τα αρνητικά συναισθήματα παρακινούν τον άνθρωπο για αποφυγή όλων εκείνων των αντικειμένων και φαινομένων τα οποία του προκαλούν αρνητικά συναισθήματα. Έτσι, λοιπόν, ένα διαφημιστικό μήνυμα το οποίο έχει προκαλέσει αρνητικά συναισθήματα είναι αδύνατον να πετύχει τον σκοπό του, επίδραση στον καταναλωτή, με το συγκεκριμένο περιεχόμενο και με την συγκεκριμένη μορφή διαφημιστικού μηνύματος. Αλλά ακόμα και αν οι διαφημιστές προσπαθήσουν να αλλάξουν τη στάση του καταναλωτή θα τους είναι αρκετά δύσκολο, επειδή στο υποσυνείδητο του καταναλωτή υπάρχει ήδη αρνητική εικόνα για το προϊόν, ο καταναλωτής τρέφει ήδη αρνητικό συναίσθημα, το οποίο δύσκολα αλλάζει. Ενώ τα αρνητικά συναισθήματα «φυλακίζουν» τον άνθρωπο σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και αντιδράσεις (narrowing), τα θετικά συναισθήματα τον «απελευθερώνουν» και ανοίγουν στο άτομο έναν ευρύ ορίζοντα πιθανών δράσεων και συμπεριφορών (broadening) [3].

Τα πλέον συνηθισμένα θετικά συναισθήματα που προκαλεί ένα διαφημιστικό μήνυμα, καθώς και η δράση που προκαλούν στον καταναλωτή είναι:

✓ Χαρά: ώθηση για έντονη δραστηριότητα και η επιθυμία για υπέρβαση των προσωπικών ορίων. Ένα διαφημιστικό μήνυμα που επηρέασε το συναίσθημα ενός καταναλωτή και του προκάλεσε χαρά, οδηγεί πολλές φορές τον άνθρωπο στην απόκτηση αγαθών που στο παρελθόν δεν χρησιμοποιούσε. Συνήθως αυτό συμβαίνει επειδή τα θεωρούσε εκτός των προσωπικών του ορίων. Επίσης το αίσθημα χαράς αποπνέει ασφάλεια και οικειότητα για το διαφημιζόμενο προϊόν.

✓ Ενδιαφέρον: αυξάνει την τάση για εξερεύνηση, για εύρεση νέων πληροφοριών, νέων εμπειριών. Οι άνθρωποι επιθυμούν να αποκτήσουν τα προϊόντα η διαφήμιση των οποίων τους δημιούργησε ενδιαφέρον, επειδή έχουν την εντύπωση πως το προϊόν αυτό θα τους προσφέρει μία νέα, πρωτόγνωρη εμπειρία.

✓ Ευχαρίστηση: είναι το συναίσθημα το οποίο προκαλεί ηρεμία, γαλήνη, ανακούφιση. Συνήθως διαφημιστικά μηνύματα που απευθύνονται σε συντηρητικό κοινό ή ηλικιωμένους ή όταν διαφημίζονται προϊόντα που σχετίζονται με την ξεκούραση, τις διακοπές και την ασφάλεια της οικογένειας στοχεύουν στη δημιουργία ευχαρίστησης στην ψυχή του κοινού – στόχου τους.

✓ Αγάπη: διαφημιστικά μηνύματα που διεγείρουν το αίσθημα αγάπης στους ανθρώπους επιτυγχάνουν την έντονη και σύνθετη δράση του καταναλωτή. Ο καταναλωτής ο οποίος αισθάνθηκε αγάπη διαβάζοντας ή ακούγοντας το μήνυμα του προϊόντος, είναι πολύ πιο πιθανόν να δημιουργήσει ισχυρούς δεσμούς με το προϊόν σε σχέση με τους καταναλωτές οι οποίοι αισθάνθηκαν οτιδήποτε άλλο.

Σίγουρα για να θυμάται ο άνθρωπος οποιαδήποτε πληροφορία χρειάζεται η επανάληψη της, γι' αυτό για τα διαφημιστικά κείμενα είναι πολύ χαρακτηριστική η χρήση των συντακτικών δομών με επαναλήψεις λέξεων ακόμη και φράσεων – λεκτικών συνόλων. Όμως η επανάληψη χρειάζεται κάποιο μέτρο, κάποια όρια, τα οποία οι διαφημιστές προκειμένου να πετύχουν τον σκοπό τους πολλές φορές τα ξεπερνάνε, πετυχαίνοντας το αντίθετο – την δημιουργία αρνητικών συναισθημάτων στους καταναλωτές [4].

Αναμφισβήτητα ένα στοιχείο που σχεδόν πάντα προκαλεί θετικά συναισθήματα είναι το χιούμορ. Η αίσθηση του χιούμορ είναι ένα από τα πλέον ιδιαίτερα αισθήματα που είναι ικανός να βιώνει ο άνθρωπος. Όμως η χρήση των χιουμοριστικών δομών στο διαφημιστικό μήνυμα είναι αρκετά επικίνδυνη, καθώς όλοι οι άνθρωποι δεν διαθέτουν την ίδια αίσθηση χιούμορ. Έτσι η επιλογή του λεξιλογίου που μπορεί να έχει χιουμοριστικό αποτέλεσμα (λογοπαίγνια κτλ.) πρέπει να γίνεται πολύ προσεχτικά. Και πάλι η διαφήμιση «ρискάρει» αρκετά, όταν χρησιμοποιεί

χιουμοριστικά διαφημιστικά μηνύματα προκειμένου να επηρεάσει το συναίσθημα του καταναλωτή προς την κατεύθυνση που επιθυμεί, καθώς κάποιους κάποιο συγκεκριμένο είδος χιούμορ ελκύει, ενώ άλλους απωθεί [2].

Λοιπόν, για να προκαλέσει θετικά συναισθήματα και να παρακινήσει τον καταναλωτή να αποκτήσει το διαφημιζόμενο προϊόν, το διαφημιστικό μήνυμα πρέπει να γοητεύει τον καταναλωτή και να τον ενημερώνει για τις καινούργιες δυνατότητες που θα αποκτήσει από την χρήση του προϊόντος, να υπόσχεται πλήρη κάλυψη των αναγκών που οδήγησαν τον καταναλωτή στην απόκτηση του προϊόντος κ.α. Ως συνέπεια αυτό ζητά από το ίδιο το διαφημιστικό κείμενο, από τη γλώσσα του διαφημιστικού μηνύματος, πολλή συγκέντρωση και πολλή προσοχή στην επιλογή κατάλληλου λεξιλογίου, συντακτικών δομών, σχηματισμού του μηνύματος κτλ.

Εν κατακλείδει θα τονιστεί το εξής γεγονός: όπως αποδεικνύουν οι έρευνες η διαφήμιση ασκεί επίδραση σε συνειδητό και υποσυνείδητο επίπεδο στο συναίσθημα, καθώς επίσης στη λογική και την συμπεριφορά του καταναλωτή.

Βιβλιογραφία

1. Βουτσά Μ. Δημιουργικό της διαφήμισης / Μ. Βουτσά. – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, 2002. – 125 σ.
2. Κουρμούσης Γ. Διαφήμιση, από την θεωρία...στην πράξη / Γ. Κουρμούσης. – Αθήνα : Εκδόσεις ANUBIS, 1997. – 240 σ.
3. Κουτσουλέλου – Μίχου Σ. Η γλώσσα της διαφήμισης / Σ. Κουτσουλέλου – Μίχου. – Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2004. – 272 σ.
4. Παπανικολάου Θ. Slogans: έρευνα σε βάθος 1500 σλόγκαν, κάνει πιο απλή τη ζωή / Θ. Παπανικολάου. – Αθήνα: Εκδόσεις: Γ.Σ. Μπαρμπερόπουλος, 1996. – 224 σ.
5. Найденев О.Ю. Прагматические аспекты оптимизации речевого воздействия печатных средств массовой коммуникации: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук / О.Ю. Найденев. – М., 2000. – 27 с.

УДК 811.1'25-115(043)

Гаргаева О. В., старший преподаватель, аспирант

ΠΡΙΧΙΝΥ БЕЭКВΙВАЛЕНТНОСТИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ И ЕЁ ТИΠΥ

В языкознании второй половины XX века одно из ведущих мест отводится изучению взаимосвязи языка и культуры. Это обусловлено постоянным расширением диалога и взаимодействия между различными национальными культурами. Будучи одним из признаков нации, язык представляет собой главную форму выражения и существования национальной культуры.

Наиболее существенные особенности языка и тем более культуры вскрываются при сопоставлении языков, и конечно, культур [4, с. 24]. При сопоставлении языков, отмечает Г.Д. Томахин, выделяются элементы совпадающие и несовпадающие. «Чем самобытнее сравниваемые языки, чем меньше в их истории было культурных контактов, тем меньше у них точек соприкосновения, тем более разнятся они в целом и поэлементно» [5, с. 5].

К несовпадающим элементам [5, с. 5] или элементам, не имеющим эквивалентов в других языках [4, с. 41] относится, прежде всего, безэквивалентная лексика. Именно данный пласт лексики, содержащий слова, план содержания которых невозможно сопоставить с какими-либо иноязычными лексическими понятиями, играет особую роль в представлении об инокультурном ареале.

Традиционно к причинам безэквивалентности лексики, по которым также классифицируют типы безэквивалентности относят:

- отсутствие предмета, явления в жизни народа языка перевода (ПЯ) (вещественная безэквивалентность);

- отсутствие в языке перевода тождественного понятия (лексико-семантическая безэквивалентность);
- различие лексико-стилистических характеристик (стилистическая безэквивалентность) [3, с. 82].

На наш взгляд, однако, различие между вещественным и лексико-семантическим видами безэквивалентности нельзя считать существенными. С точки зрения перевода абсолютно неважно, отсутствует ли тождественное понятие в ПЯ, потому что нет самой вещи, либо оно отсутствует потому, что в силу различий в языковом мышлении и являющегося его следствием различного членения объективного мира сравниваемые понятия исходного языка (ИЯ) и ПЯ не совпадают. Кроме того, с точки зрения перевода гораздо более актуальным признаком эквивалентности является совпадение не понятий, а значений, поскольку при переводе нас интересует не столько понятие, стоящее за словом, сколько его значение в данном, конкретном контексте. Хотя бы уже потому, что значение очень многих слов нельзя целиком отождествлять с понятием.

Учитывая это, нам представляется более корректным рассматривать безэквивалентность лексических единиц в терминах не логики, а лингвистики, то есть не как совпадение или расхождение понятий, а совпадение или расхождение значений, не выходя при этом за рамки языкового значения [1, с. 132].

Сравнительный анализ текстов оригинала и перевода, начиная с уровня простого языкового знака (отдельных лексических единиц) и кончая уровнем всего текста, убедительно свидетельствует о том, что значения параллельных единиц ИЯ и ПЯ могут не совпадать даже в адекватном переводе хотя бы по одному типу значения.

Связывая безэквивалентность сопоставляемых единиц текстов ИЯ и ПЯ с расхождениями значений между ними, мы должны ясно отдавать себе отчет в том, что в данном случае значение не может рассматриваться как единое целое, поскольку не все элементы его равноценны по значимости с точки зрения ПЯ и функций порождаемого в процессе перевода текста [6, с. 165].

Поскольку перевод осуществляется не на уровне языка, а на уровне речи, то традиционно выделяемые лексическое и грамматическое значения оказываются не совсем удобными для описания безэквивалентности. Более удобна для этой цели семиотическая классификация значений. За основу её, как известно, берется отношение знака к чему-либо, лежащему вне его. По семиотической классификации все значения, с которыми мы имеем дело в любом высказывании на любом языке, делятся на три типа:

- референциальное, выражающее отношение между знаком и его референтом, когда речь идет об отношении к понятию, или денотативное, когда речь идет об отношении к предмету,

- прагматическое, выражающее отношение между знаком и человеком или языковым коллективом, пользующимся им (коннотативное, эмотивное), и

- внутриязыковое, выражающее отношение между данным знаком и другими знаками или элементами структуры той же самой знаковой системы, в нашем случае – языка [1, с. 50-59].

Референциальное значение простого знака ИЯ всегда актуально при переводе, поскольку для того, чтобы передать в тексте ПЯ понятие, стоящее за словом, нужно максимально понять отношение между словом и понятием в ИЯ.

То же самое справедливо и по отношению к прагматическому значению любого знака ИЯ. На уровне простого знака в его прагматическом значении заключены все возможные коннотации, то есть оттенки значения, считающиеся как бы дополнительными, второстепенными по отношению к референциальному значению, которое обычно считается более важным. Эти коннотации включают чаще всего эмоциональное отношение к предмету, принадлежность говорящего к определенной социальной или этнической группе и т.п.

Внутриязыковое значение простого знака ИЯ (слова), которое включает его фонемный состав и грамматическое значение (формальные признаки принадлежности к определенным

грамматическим категориям), не релевантны для ПЯ по определению. Они имеют значение только в пределах своей собственной, родной системы – языка оригинала. Однако они не релевантны только до тех пор, пока прагматическое значение знака, как простого (слова), так и сложного (предложения, текста), не оказывается неразрывно связанным с внутриязыковым значением простых знаков текста ИЯ, когда они создаются исключительно за счет экспонента этих простых знаков [2, с. 47]. Из этого можем сделать вывод: в силу своего характера внутриязыковое значение не может непосредственно связываться с безэквивалентностью и рассматриваться как её непосредственная причина. Передавая только отношения между данным знаком и другим знаком той же системы, оно само по себе (когда оно не связано с другими двумя типами значения) не может быть релевантным для знаков другой системы ПЯ. Расхождения между ИЯ и ПЯ в этом типе значения являются скорее универсальным правилом, а не исключением, и они интересуют переводчика лишь в той степени, в какой они отражают расхождения референциального и прагматического значений.

Поскольку именно разница значений соответствующих единиц ИЯ и ПЯ составляет суть безэквивалентности и одновременно его причину, то мы можем не учитывать расхождений внутриязыковых значений единиц ИЯ и ПЯ и рассматривать безэквивалентность только как расхождение референциального или прагматического значения простых языковых знаков. В соответствии с этим Иванов выделяет следующие типы безэквивалентной лексики: референциально-безэквивалентная (термины, индивидуальные неологизмы, семантические лакуны, слова широкой семантики, сложные слова), прагматически-безэквивалентная лексика (отклонения от общеязыковой нормы, иноязычные вкрапления, аббревиатуры, слова с суффиксами субъективной оценки, междометия, звукоподражания, ассоциативные лакуны) [3]. Однако «существуют случаи, когда переводчик, выбирая между двумя возможными вариантами перевода лексической единицы, может в одном случае сохранить референциальное значение исходной единицы, но при этом потерять прагматическое её значение, или, выбрав второй вариант, наоборот, сохранить прагматическое значение, но пожертвовать референциальным значением. В подобных случаях, когда перед переводчиком стоит проблема такого выбора, мы имеем дело с третьим типом безэквивалентной лексики – альтернативно-безэквивалентной лексикой» (имена собственные, обращения, реалии, фразеологизмы) [3, с. 85].

Таким образом, мы можем сделать вывод, что перевод всех видов безэквивалентной лексики считается крайне сложной проблемой, поскольку перед переводчиком всегда стоит проблема выбора между калькированием и разъяснительным, описательным переводом. Этот выбор не может быть закреплён какой-либо универсальной переводческой нормой, а основан только на степени мастерства и вкуса переводчика.

Литература

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории переводов / Л.С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 239 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
3. Иванов А.О. Безэквивалентная лексика: Учебное пособие / А.О. Иванов – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. – 192 с.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 259 с.
5. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы: Пособие по страноведению / Г.Д. Томахин – М.: Высшая школа, 1988. – 239 с.
6. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.

ПРО ОБРАЗНИЙ ЗМІСТ ТА ТИПИ СЛІВ-СИМВОЛІВ

До національно-духовних скарбів народу належить мова, в якій знаходить своє відображення її світобачення, психіка, спосіб життя, традиції, культура, обряди й вірування, усе те, що відтворює народну душу, визначає національний менталітет. У багатстві слів і сполучень, стійких виразів і зв'язних текстів яскраво виявляють себе ті елементи значень, форм і функцій, котрі з більшою повнотою і силою передають цей народний дух, - національно-культурні мовні компоненти.

У системі образно-метафоричних мовних засобів, побудованих на національно-культурній традиції, значне місце відводиться серіям словесних символів, що своїм концептуальним змістом відбивають різноманітні сторони життя, особливості національного бачення дійсності, образного осмислення "картини світу" [5, с. 120].

Словесний символ лише умовно передає відношення між означуваним і тим, чим він означається, або відповідає тільки одному означуваному, отож мотивує своє значення не шляхом переносу (точніше, передовсім не через нього), а через фонові знання, мовні препозиції. Категорія символу виявляє свій зміст і наповнення завдяки активній дії багатьох власне мовних і головне - позамовних чинників, що визначають його розуміння всіма членами даного соціуму [3, с. 340].

Символи-архетипи, що виражають значення, спільні для великої частини людності, одержують властиві їм риси через подібність природи, психіки людини, однак і вони орієнтовані на певну спільноту. Образ-ідея, що його передає символ, набуває яскраво вираженого національного характеру; а відтак саме в символах відбивається національна специфіка мови. Словесна символіка, зрештою, виступає важливим чинником творення картини світу; навіть індивідуальні символи, характерні для художньо-творчого осмислення дійсності, звичайно, зумовлені особливостями національного мовного типу, мовної особистості. Лінгвістична інтерпретація символу зумовлена різним витлумаченням самого поняття символу, в яке вкладається далеко не ідентичний зміст; у теорії символів при їх широкому розумінні відбилися, зокрема, погляди дослідників на мову як знакову систему. Так, на засадах семіотики виникла теорія "символічних форм", у якій сама мова розглядається як символічна сутність; отож увесь мовний масив інтерпретується як знаково-символічна побудова. Виявити приховане, потаємне, внутрішнє, що закладене в слові, означає встановити його символічно-образне наповнення [2, с. 43].

Перехід від архетипного слова-символу до власне національного стосовно даного етносу відбувається шляхом складних семантичних трансформацій, зумовлених образно-значеннєвим переносом на ґрунті певної етнокультури, з опорою на прагматичні чинники, національно орієнтований набір пресупозицій. Показати ці процеси освоєння національно-мовних символів означає водночас з'ясувати природу виникнення й функціонування символіки як мовносеміотичного явища, місця символів у сферах національного, загальнопоетичного, індивідуального світобачення [3, с. 9]. Такий підхід тим більш доцільний, що символи можуть визначати поведінкові стандарти, стереотипні рішення людей, що належать до даного соціуму.

Образно-символічного змісту набувають передовсім назви на позначення явищ і предметів повсякденного життя, що відбивають прикмети навколишнього середовища, побуту, культури, а зрештою, і самий світогляд, спосіб мислення.

Образно-символічне значення передають слова, пов'язані з народними уявленнями про добро і зло, гідність і підлість, інші морально-етичні норми. Звідси виразні оцінно-конотативні нашарування, властиві більшості словесних символів [6, с. 160].

Показово, що носіями відповідних символічних категорій нерідко виступають назви не абстрактних понять, а реалій, що повсякчас супроводжують людину. Символічне значення

може бути прихованим, менш помітним, але загальний зміст, загальна символічна мотивація полісемічного слова найчастіше зберігається, виявляючи ті самі ознаки, що йдуть від символу [5, с.122]. Слово-символ здебільшого зберігає спільні семантичні показники з однозвучною лексемою несимволічного наповнення, не втрачає зв'язків із її прямим значенням, тому підстав для визначення амонімічності слова-символу і слова-несимволу, очевидно, немає. З іншого боку, частина слів-символів яскраво виявляє своє національнозумовлене образне значення саме в контекстному оточенні, в складі фіксованих мовних стереотипів.

Міфологія Давньої Греції докорінно представляє собою єдиний «символічний світ», починаючи з Олімпу і ієрархії богів, насилуючих його, сягнувши окремих слів – символів, які представляють собою не тільки художній троп, але й національний літературний скарб, що сягнув віків, дійшов до нашого часу і продовжує дивувати своєю неповторністю і самотністю мільйони людей в усьому світі.

Перед тим як розглянути окремо слова-символи у міфологічному дискурсі, доцільно виділити групи, до яких саме вони належать, спираючись на когнітивні особливості їх сприйняття. Таким чином слова - символи слід розглядати в рамках таких груп:

- образи - символи;
- емблеми (атрибути) – символи;
- образи – алегорії – символи

В які закладені різні почуття, процеси сприйняття, що відповідають за окремі види людської діяльності. Але в символі, зображене явище життя сприймається насамперед в своєму прямому, самостійному значенні, і лише в процесі вільного виникнення емоційних асоціацій виявляється його інакомовний, алегоричний зміст. Окрім цього, той чи інший символ – не дивлячись на те чи це є образ-символ, чи то емблеми-символи, може входити до сформованих впродовж тисячоліть словесних виразів, які завдяки алегоричності символів, що становлять їх основу, міцно закріпилися на когнітивному рівні свого вікового розвитку (тобто в пам'яті народу, етнічний скарб якого вони становлять, в основі його світосприйняття) [1, с.145]. Ми не виносимо їх до окремої групи з того приводу, що подібні символічні вирази представляють собою так звані «крилаті вирази»: *Αλκυονίδες ημέρες*, *Γόρδιος δεσμός*, *Κόπρος του Αυγείου*, *Κροκοδείλια δάκρυα*. [4, 30]. Слід також зробити наголос на тому, що більшість образів-символів несуть першорядне або додаткове лексичне забарвлення літературним образом, реально існуючим особам (спираючись на повсякденне використання), сягнувши рівня іншого літературного тропу – так званих «імен, що говорять самі за себе», відомих в англійській мові як *antonomasia* (від гр. ονομα) чи *speaking names* [4, с. 30]. Символічність яких говорить сама за себе і не потребує додаткового пояснення або характеристики: *Ο Αλόλωνας* (людина наділена надзвичайною вродою і талантом), *Ο Ηρακλής* (людина, наділена надзвичайною силою) та інші. Як видно з вищенаведеного огляду підходів до розуміння природи, внутрішньої структури, функціонування міфології, наукові погляди створюють цілу палітру концептуальних систем, через формат котрих можна у той чи інший спосіб наблизитися до витлумачення міфології.

Література

1. Андреева В. Символы, знаки, эмблемы / В. Андреева. – М.: «Издательство Астрель», 2004. – 556с.
2. Гуревич П.С. Мифология наших дней // Свободная мысль / П.С. Гуревич. – 1992. № 11. – С. 43.
3. Лосев А.Ф. Античная мифология в её историческом развитии / А.Ф. Лосев. – М.: Учпедгиз, 1957. – 620с.
4. Лосев А.Ф. Диалектика мифа // Лосев А.Ф.. Философия. Мифология. Культура / А.Ф. Лосев. – М., 1991. – С.181.
5. Мединська Ю. Міфологія та міфологічний дискурс // Психологія і суспільство / Ю. Мединська. – 2006. №2. – С.115-122.
6. Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М., 1989. – С.156-505.

I PRESTITI LINGUISTICI NELLA LINGUA ITALIANA

La lingua italiana (nel lessico particolare) è quasi tutta di derivazione latina.

Il vocabolario italiano però si è arricchito, durante la sua lunga storia, di molti altri vocaboli e nuove locuzioni sia con la formazione di nuove parole derivanti da elementi che la lingua già possedeva (come *radioabbonato* da *radio* + *abbonato* e *allunare* sul modello di *atterrare*), sia importandone dai dialetti o da altre lingue.

Queste ultime si chiamano **prestiti linguistici** o **imprestiti**. Molti le chiamano ancora **barbarismi** (dal greco *bàrbaros* che significa “forestiero, straniero”) o *francesismi*, *spagnolismi* ecc. secondo la lingua di provenienza.

Una parola straniera può entrare in un'altra lingua in modi diversi: o nella forma originale (*boutique*, *goal*), o adattata alla lingua che lo riceve (*rodaggio* da *rodage*, *vagone* da *vagon*), o infine per calco, cioè per riproduzione del modello straniero (*autogoverno* da *self-government*, *grattaciello* da *sky-scraper*).

Per questo motivo la storia della lingua italiana è strettamente legata alla storia nazionale, le cui vicende sono state fortemente influenzate specialmente dai contatti con i germani, gli arabi, i francesi, gli spagnoli, e gli inglesi. Ognuno di questi popoli ha scambiato con l'Italia merci e cultura con reciproco passaggio di parole da una lingua all'altra.

Vediamo da chi l'italiano ha maggiormente importato prestiti linguistici.

Dai germani.

La prima grande ondata di invasori barbari in Italia è stata quella dei popoli germanici (visigoti, ostrogoti, longobardi), che hanno lasciato agli italiani parole in gran parte di origine militare come: *guerra*, *bivacco*, *guardare*, *rubare*, *guardia*, *elmo*, *agguato*, *zuffa*, *strappare*, *zaino*, *borgo*, *faida*, *grinta*, *bando*, *bandire*, *sgherro*, *schiera*, *staffa*, *spaccare*, *sberleffo*; i nomi di colori *bianco*, *bruno*, *blu*, *biondo*, *grigio*, e molti nomi propri. Nel Rinascimento, con l'arrivo dei lanzichenecchi giungono, sempre dall'area germanica, anche *alabarda*, *borgomastro*, *brindisi* ecc. In questi ultimi secoli, accanto a parole come *strudel*, *krapfen*, *kirsch kùmmel*, *crauti* ecc. sono arrivati purtroppo anche *panzer*, *kaputt*, *putsch* e *lager*.

Sempre di origine germanica sono le parole provenienti dall'olandese: *iceberg*, *stoccafisso*, *polder*, *pompelmo* ecc.; dallo svedese: *nickel*, *tungsteno*; dal norvegese: *fiordo*, *slalom*, *sci* ecc.

Dai greci e dai bizantini

Molte parole di origine greca sono giunte in italiano direttamente dal latino classico o cristiano: *filosofia*, *idolo*, *accademia*, *bottega*, *chiesa*, *angelo*, *apostolo*, *vescovo*, *paradiso*, *diavolo*, *cimitero*, *scuola*, *ciligia* ecc.

Una seconda ondata di parole greche arrivò invece in Italia attraverso i bizantini.

Sono giunte attraverso i bizantini le parole di origine greca: *basilisco*, *anguria*, *liquerizia*, *fanale*, *pilota*, *molo*, *scalo*, *falò*, *anagrafe*, *catasto*, *brocca* ecc.

Dagli arabi

Per molti secoli (dal VII al XII d.C.) gli arabi dominarono il Mediterraneo: conquistarono la Spagna, arrivarono fino a Poitiers in Francia, occuparono la Sicilia e la Sardegna, ebbero basi e capisaldi in molte zone dell'Italia meridionale (specialmente in Puglia) e tennero rapporti commerciali con le principali città marinare, intensi soprattutto Genova, Pisa e Venezia. Fu proprio attraverso questi traffici che si diffusero nel paese italiano molte parole del commercio, delle scienze e dell'agricoltura, settore nel quale gli arabi erano particolarmente preparati.

Fra i termini marinareschi e commerciali lasciati dagli arabi ricordiamo: *arsenale*, *darsena*, *dogana*, *fondaco*, *magazzino*, *tariffa*, *gabella*, *ammiraglio*, *scirocco*, *libeccio*, *zecca*, *carovana*, *facchino*, *quintale* ecc. Tra le merci citiamo: *cotone*, *zafferano*; tra le piante: *arancio*, *albicocco*, *limone*, *melanzana*, *carciofo*, *spinaci*. Tra le parole della scienza: *zenit*, *azimut*, *nadir*, *alchimia*, *chimica*, *alambicco*, *alcol*, *sciropo*, *cifra*, *zero*, *algebra* ecc.

Dalla Spagna e dall'America

Nei secoli XVI e XVII con la dominazione spagnola sul territorio italiano si diffusero le parole: *flotta, flottiglia, risacca, rotta, doppiare, recluta, alfiere, baciavano, brio, creanza, sussiego, acciaio, appartamento, buscare* ecc.

Sono spagnolismi dell'ultimo secolo, travagliato da continue rivoluzioni: *guerriglia, guerrigliero, miliziano, golpe, tupamaro, baraonda, disguido, controproducente, compleanno* e, ovviamente, le parole *corrida, torero, toreador, matador, banderilla* ecc.

Attraverso la Spagna sono giunte a noi anche numerose parole dell'America latina che riguardano per lo più prodotti, paesaggi e costumi delle nuove terre, come *ananas, tapioca, cioccolata, mais, patata, condor, caimano, giaguaro, guano, savana, uragano, lazo, poncho, peón, cañon, amaca, rumba, tango* ecc.

Dalla Francia

Dalla Francia sono venute ad arricchire il vocabolario italiano, a ondate successive, moltissime parole. Il francese, infatti, è la lingua che ha maggiormente contribuito all'arricchimento dell'italiano, dalla sua origine alla seconda guerra mondiale; non c'è infatti pagina della storia italiana che non sia legata a quella della Francia. Franchi, normanni e angioini hanno influenzato tutto il Medioevo italiano; l'Illuminismo, la rivoluzione francese, Napoleone I e Napoleone III hanno contribuito notevolmente alla formazione della coscienza nazionale italiana.

Sarebbe troppo lungo ricordare qui i moltissimi francesismi presenti nella lingua italiana, per cui ne citeremo solo alcuni.

Risalgono al Medioevo: *viaggio, villaggio, ostaggio, carriaggio, passaggio, coraggio, cavaliere, conte, scudiero, sire, dama, damigella, omaggio, gonfalone, bandiera, stendardo, maglia, gioia, mangiare, giallo, vermiglio* ecc.

In età rinascimentale, epoca delle armi da fuoco, il francese regala: *artiglieria, avanguardia, marciare, bagaglio, trincea, mina, affusto, barriera, blocco, carabina, granatiere, plotone, oltre a parrucca, calesse, canapé, lacchè, abbigliamento, bottiglia, mughetto, stoffa, pipa, ovatta* ecc.

Nel XVIII e XIX secolo giungono dalla Francia parole prevalentemente di politica, di moda e di cucina: *patriota, rivoluzionario, controrivoluzionario, federalista, terrorismo, terrorista, progresso, cosmopolita, autoritarismo, comunismo, comunista, colpo di Stato, collettivismo, votazione, dimissioni, nazionalizzare, burocrazia, monopolizzare* ecc.; *boccolo, burò, cabarè, sofà, comò, toilette, tupè, paltò, foulard, scialle, abat-jour, consolle, habitué, pendant, matinée, élite, cancan, roulette, claque, automobile, funicolare, pattinare, ciclismo, brûlé, purè, maionese, besciamella, bomboniera, omelette, cognac, consommé, bignè, ragù* ecc.

Dalla Gran Bretagna e dagli Stati Uniti

L'influenza inglese sulla lingua italiana è abbastanza recente ma ha acquistato dimensioni vastissime in questi ultimi decenni, per la preponderanza della politica e dell'economia degli Stati Uniti in tutto il mondo.

Sono inglesismi: *costituzione, costituzionale, mozione, opposizione, conservatore, liberale, comitato, conformista, assenteismo, assolutista, radicale, leader, resistenza passiva, ostruzionismo, boicottare, isolazionismo, obiettore di coscienza, escalation, public relations, top secret* ecc.; le parole dello sport: *football, tennis, basket, cricket, match, polo, baseball, bob, corner, curling, golf, rally, goal, raid, hockey, record, go-kart, ski-lift, moto-scooter* ecc.; le parole della vita quotidiana (cucina, abbigliamento, prodotti vari): *slip, golf, nylon, short, blue-jeans, topless, bar, cocktail, dry, rum, pic-nic, whisky, brandy, toast, sandwich, rost beef, gin, pop-corn, wafer, ice-cream, spray, boiler* ecc.; le parole dello spettacolo: *film, recital, music-hall, sketch, spiritual, jazz, long-playing, western, star, fan, gag, night, strip-tease, show, folk, happening, juke-box, cast, girl, vamp* ecc.; le parole di cronaca varia: *hobby, jolly, lift, nurse, handicap, camping, terminal, baby-sitter, big, killer, playboy, teen-ager, hippy, hostess, austerity, vip, jet, hall, week-end, trust, stop, tram, yacht, flipper, tunnel, nord, est, sud, ovest, relax* ecc.; parole della scienza e della tecnica: *computer, market, container, compact, zoom*.

Pochi sono i prestiti giunti da altri paesi. Ricordiamo in particolare quelli

- di **origine ungherese**: *gulasch, tocai, magiaro, ussaro, puszta, ciarda o czarda* ecc.

- di **origine slava**: *steppa, tundra, troika, isba, dacia, bolsceviko, zar, robot, mugic, kolcoz, sputnik, crucco, dolina, vampiro, samovar, yogurt, vodka, paprica, sciabola, mazurka* ecc.
- di **origine ebraica**: *amen, osanna, alleluia, Messia, serafino, cherubino, giubileo, sabato, rabbino, cabala, kibbutz* ecc. (più molti nomi propri)
- di **origine turca**: *aga, bey, muezzin, pascià, caffè, ciabatta, chiosco, divano, harem, giannizzero* ecc.
- di **origine persiana**: *gelsomino, bazar, azzurro, scacco matto* ecc.
- di **origine dell'Asia orientale**: *bambù, bonzo, tè, mandarino, pigiama, giungla, pagoda, cachi, soia, kimono, samurai, geisha, ikebana, riscio, kamikaze, karate, judo, bungalow, juta, lama, guttaperca* ecc.
- di **origine africana**: *baobab, negus, ras, carcadè, zebra, mandrillo, scimpanzè* ecc.
- dall'**Oceania**: *tatuare, tatuaggio, tabù, boomerang, canguro, koala* ecc.

Література

1. De Mauro T. Storia linguistica dell'Italia unita / De Mauro Tullio. – Bari: Laterza, 1979. - 19631 p.
2. Mariotti A. Laboratorio della lingua e del testo / Mariotti Alberta, Sclafani Maria C., Stancanelli Amelia. – Messina – Firenze: Casa editrice G.D'Anna, 2000. - 476 p.
3. Papini G. L'inquietudine di un secolo / Papini Giovanni. - Roma: Volpe, 1981. - 125 p.
4. Serianni L. L'italiano. Istruzioni per l'uso. Storia e attualità della lingua italiana. / Serianni L., Antonelli G. – Milano: Mondadori, 2006. – 246 p.

УДК 811.14'06'282-112(043)

Кутна Ю. Б., старший викладач

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ІДІОМУ ГРЕКІВ-РУМЕЇВ

На сьогодні лишається дискусійним питання статусу ідіому (мовного різновиду) приазовських греків-румеїв, який різні дослідники визнають або діалектом новогрецької мови, або ж окремою мовою грецької групи мов.

Як відомо, питання про те, чи є певний ідіом мовою чи діалектом, належить до найскладніших проблем лінгвістики. Не існує єдиного розуміння проблеми «мова чи діалект» і, відповідно, єдиних критеріїв для її вирішення. Тому, стверджуючи, що певний ідіом є саме мовою або саме діалектом, необхідно зазначати, на основі яких критеріїв робиться такий висновок. Проте, дослідники ідіому приазовських греків рідко вдаються до пояснень своєї позиції щодо його онтологічного статусу, послуговуючись при його найменуванні традицією. Зробимо огляд історії цього питання.

В історії вивчення мовного різновиду, яким користуються румеї, умовно можна виділити 3 етапи: 1) 1920-ті рр. – 1960 р., 2) 1960-ті – 1980 р., 3) 1980-ті рр. – і дотепер. Схарактеризуємо коротко ці три періоди.

Хоч перші згадки про мариупольських греків та їхню мову з'являються ще в другій половині XIX ст. (В. Григорович, Ф. Хартахай тощо), систематичні дослідження, що мали на меті науковий опис та класифікацію, розпочинаються лише в 1920-х рр., коли радянський уряд проводив політику коренізації стосовно національних меншин України [5;122]. На цей час припадають діалектологічні експедиції до грецьких сіл Приазов'я, в результаті яких з'являються перші наукові публікації, що подають короткий опис *мариупольських грецьких говірок* (М. Сергієвський, І. Соколов, Д. Спиридонов). Після репресій грецької інтелігенції Приазов'я в другій половині 1930-х рр. дослідження припиняються й поновлюються вже у повоєнні роки Т. Чернишовою, яка присвячує свою дисертацію (1956 р.), монографію (1958 р.) і статті (1960 р.) розгляду морфології дієслова, лексики, фольклору *новогрецьких мариупольських говірок* або *грецьких говірок Донеччини*. Дослідниця робить також історичний огляд говірок, припускаючи, що їхнє формування відбувалося в Криму в XIII – XVIII ст.

Другий етап в історії дослідження мовного різновиду приазовських греків позначено пізнішими працями Т. Чернишової та А. Білецького, в яких фігурує назва *румейська / кримсько-румейська мова та грецькі діалекти України, приазовський діалект новогрецької мови*. А. Білецький констатує, що всі кримсько-румейські діалекти південно-східної України можна розглядати як «самостійну гілку грецької групи індоєвропейських мов, як південно-італійський грецький, цаконський, понтійський і кіпрський діалекти (вірніше, *мови*)» [2;14]. Цей умовний перехід діалекту в розряд окремої мови самі дослідники пояснюють «глибиною оригінальності мовних явищ» у досліджуваних говірках [4;51], проте, на наш погляд, існує й інше пояснення. Справа в тому, що саме в цей період вперше після розстріляного національного відродження румеїв 1930-х рр. з'являються зразки перекладної, а згодом і оригінальної літератури румейських митців слова, окремі з яких стають членами спілки письменників України (поети А. Шапурма (1970 р.) та Л. Кир'яков (1978 р.)). Т. Чернишова та А. Білецький як авторитетні філологи-елліністи рецензують їхні збірки. І хоч ці твори не здобули популярності, вони заклали підвалини національної літератури. Втім, за умов домінування російської та української мови в середовищі приазовських греків ця література виявилася нежиттєздатною. Поетичні збірки 1970-х – 1990-х рр. румейським діалектом новогрецької мови є радше музейними експонатами, ніж настільними книжками співплемінників, вже більше 30 років не з'являються нові імена.

Третій період можна умовно пов'язати з одного боку з працями К. Журавльової, яка у своїй дисертації дослідила фонетичний бік *тавро-румейського діалекту новогрецької мови* (1982 р.), а з іншого – з працями грецьких мовознавців, які намагаються вивчити з різних боків *грецький маріупольський діалект* (Е. Карпозінос), *грецькі діалекти України* (Х. Симеонідис, Д. Томбаїдис), *кримсько-азовський діалект новогрецької мови* (Х. Христу). Паралельно з'являються окремі публікації українських та російських дослідників, які розглядають мовний різновид греків-румеїв як окрему мову (Є. Царенко, М. Кісілієр тощо).

Отже, коли йдеться про ідіом приазовських греків, дослідники найчастіше використовують терміни «говірка» й «діалект». Звернімося до визначення цих понять у сучасних мовознавчих довідкових джерелах.

Вітчизняний довідник «Українська мова: енциклопедія» за редакцією В.М. Русанівського та ін. дає такі тлумачення:

«Говірка (рос. *говор*, англ. *subdialect*, гр. *ιδίωμα*) – найменша одиниця територіальної диференціації діалектної мови. В структурі мовно-територіальних утворень (говірка – говір/діалект – наріччя) лише говірка є реальною комунікаційною системою, засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів, принципово рівнозначна мові. Говірка відзначається єдністю структури, протиставляється іншим говіркам набором диференційних ознак на фонетичному, акцентуаційному, граматичному, лексичному, семантичному рівнях. Близькі за визначальними рисами говірки утворюють групи говірок і говори. (...) Сукупність усіх говірок складає діалектну мову» [3;105]. В російському «Словаре лингвистических терминов» О. С. Ахманової та новогрецькому «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» Г. Бамбініотиса термін «говірка» тлумачиться подібним чином.

Проте у визначенні поняття *діалект* у трьох зазначених довідкових джерелах існують певні розбіжності.

«Діалект територіальний (на відміну від соціального) – різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, історико-культурних традицій і самосвідомості. Діалект територіальний ототожнюють з говором» [3;150]. «Говір – одиниця територіальної диференціації діалектної мови, що становить об'єднання говірок, близьких за фонетичними, акцентуаційними, граматичними та лексичними ознаками» [3;104].

«Словарь лингвистических терминов» О. С. Ахманової дає чотири значення терміна *діалект*: «1. Різновид (варіант) цієї мови, що вживається більш менш обмеженою кількістю людей, пов'язаних тісною територіальною, професійною або соціальною спільністю, таких,

що перебувають у постійному й безпосередньому мовному контакті. 2. Сукупність однорідних говірок, що характеризуються відносною однаковістю. 3. Те саме що й говірка – різновид (варіант) мови, що використовується в спілкуванні невеликого територіально пов'язаного колективу. 4. Те саме що й наріччя – великий підрозділ мови, що поєднує групу говірок, пов'язаних між собою низкою спільних явищ, невідомих іншим говорам» [1;131].

У найавторитетнішому грецькому тлумачному словнику Г. Бамбініотиса термін *діалект* визначено так: «1. (а) кожний географічний різновид у використанні певної мови (б) (спец.) мовний різновид, що використовується мовцями з певної географічної території, що відрізняється від офіційної форми мови (норма) особливостями фонетичної, граматичної та лексичної організації. 2. (спец.) мова й зазвичай особлива лексика, що притаманна певній професійній або соціальній групі, яка використовує свій власний умовний код для комунікації її членів. (...) Терміном *діалект* мовознавці характеризують географічний підрозділ значних за площею місцевостей, особливо такий, в якому проявляються видимі відхилення від загальнонародної мови на всіх рівнях, до такого ступеня, що носіїв діалекту важко розуміють мовці, які говорять загальнонародною мовою. Термін *говірка* позначає менший мовний підрозділ, що не заважає розумінню мовцями, які говорять загальнонародною мовою. Діалект може складатися з однієї чи більше говірок» [6;486].

Отже, в усіх трьох довідниках під терміном *діалект* укладачі розуміють соціальний чи територіальний різновид мови, при цьому останнє поняття має широке й вузьке значення. Проте російське джерело тлумачить цей термін найширше й охоплює всю низку понять, що характеризують компоненти ієрархічної структури «говірка – діалект – наріччя». В українському довіднику термін теж тлумачиться досить широко, але за рахунок використання синонімічного терміну *говір*, що позначає лише об'єднання говірок, цю багатозначність можна усунути. У грецькому довіднику тлумачення терміну *діалект* є найбільш суб'єктивним, оскільки одним з критеріїв його визначення є нерозуміння діалекту носіями загальнонародної мови. Проте відзначено і ієрархічне входження говірок до складу діалекту.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Белецкий А. Греческие диалекты юго-востока Украины и проблема их языка и письменности / А. Белецкий // Балканская филология / отв. ред. А. Д. Десницкая. – Л., 1970. – С. 5–15.
3. Українська мова : енцикл. / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Ін-т укр. мови ; ред. В. М. Русанівський. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. – 750 с.
4. Чернишова Т. М. Тюркські елементи в соціальній сфері лексики грецьких говірок Донеччини / Т. М. Чернишова // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 51–55.
5. Якубова Л. Мовна проблема та її вплив на етнокультурне життя українських греків (середина 20-х – 30-ті рр. ХХ ст.) / Л. Якубова // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 121–132.
6. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας / συντάκτης Γ. Δ. Μπαμπινιώτης . – Αθήνα : Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2002. – 2032 σ.

УДК 811.14'06'34'282(043)

Кобиленко Н. К., старший викладач, аспірант

Потіпак Ю. А., старший викладач

ФОНЕТИЧНІ ТА МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РУМЕЙСЬКОЇ ГОВІРКИ СЕЛА ЧЕРДАКЛІ

У Приазов'ї греки з'явилися наприкінці 18 століття, коли за наказом імператриці Катерини II відбувся вихід греків та інших християн з Криму. У мовному відношенні

населення Приазов'я було неоднорідним. Термін «приазовські греки» («маріупольські греки») поєднує дві етнографічні групи, що мають самоназви урумів і румеїв. Кожна з цих груп має свою мову, особливості культури й побуту. Водночас обидві групи ідентифікують себе саме як греки (в перекладі етноніми «румей» та «урум» означають «кримляни» – саме так називали себе греки-візантійці на відміну від новогреків-еллінів) [4, с. 9]. Генетичний зв'язок обох етнічних груп базується на спільній самоназві – еллін (еллінос, еллінець) [4, с. 10; 2, с. 9].

На сьогоднішній день у Приазов'ї склалася досить складна мовна і культурна ситуація: унаслідок різних причин мовні діалекти греків Приазов'я поступово згасають, перестають бути мовою спілкування навіть у місцях їх компактного проживання, виникає реальна загроза забуття фольклору. Тому зараз особливо актуальним є збереження та вивчення народнопоетичної спадщини приазовських греків, які за чисельністю в національній структурі людності Донецької області посідають третє місце і становлять етнічну спільноту, яка відіграла значну роль в освоєнні Приазов'я [4, с. 1].

В рамках дослідницького проекту з вивчення діалектів греків Приазов'я викладачами кафедри грецької філології було здійснено низку експедицій до сіл Донецької області, що є місцем компактного проживання етнічних греків. Одним з таких сіл є Чердаклі (сучасне с. Кременівка).

Село Кременівка (Чердаклі) заснували греки-румеї, вихідці з кримських сіл Чердакли, Байсу та Мала Каракуба. Село розмістилося в місці злиття трьох річок: Кальчик, Полкова та Калка.

Сам топонім було перенесено з Криму. Згідно з Є.С. Отіним, назва села – це топонімізований прикметник із суфіксом *-ли*, який походить від кримськотатарського апелятива «чардак» ‘верхній поверх, балкон, горище’. Вочевидь, будинки кримського селища Чердакли відрізнялися цією архітектурною особливістю – мали горища, або балкони, або верхні кімнати, характерні для східних будинків [3, с. 149].

Жителі села займалися розведенням скота, землеробством, бджільництвом. Професія чабана вважалася найрозповсюдженішою та найпочеснішою. В селі було 7 вітряків та 1 водяний млин, черепичний та 3 цегляних заводи.

Діяли 2 школи: церковнопарафіяльна та початкова 4-класна.

Велику роль у формуванні самосвідомості чердаклинців, у забезпеченні організованості та стійкості побутових відносин, прив'язаності до традицій та культури відіграла релігія [5, с. 65]. Прибувши у Приазов'я, греки передусім облаштували церкви.

У центрі села була розташована церква Костянтина та Олени, побудована у 1901 р. з червоної цегли на гроші парафіян.

3 червня – день Костянтина та Олени – в селі вважався престольним святом. У цей день на краї села влаштовували масові гуляння, скачки, куреш; обов'язково організовувався традиційний загальний обід – «Аю».

До 20-х років ХХ століття шлюби чердаклинців із представниками інших національностей майже не відбувалися. Крім того, дівчину з села рідко видавали заміж навіть у сусіднє село [5, с. 65].

Вихідці з села Чердаклі заснували ще три села: Кальчик (1882), Касьянівка (1901 р., перша офіційна згадка – 1905 р.) та Афіни (1927 р.).

Жителям с. Чердаклі довелося пережити чимало труднощів: революція, війни, повоєнні роки. У 1945 р. село перейменували у Кременівку.

На сьогодні населення села Кременівка становить близько 700 жителів. Створено й активно діє грецьке товариство на чолі з І.Г. Згарою; існує музей села, створений краєзнавцем А.О. Аніміцею; проводяться районні й обласні виробничі та культурні семінари, культурно-масові заходи.

Слід наголосити на тому факті, що деякі представники старшого покоління жителів села Кременівка досить вільно володіють місцевою грецькою говіркою (надалі термін «говірка» ми будемо використовувати на позначення місцевого різновиду діалекту на

відміну від інших груп та «діалект» на позначення рідної (першої) мови представників старшого покоління корінного населення села на відміну від мов, які стали домінуючими у більш пізні періоди – російської, української).

Більшість лінгвістів-дослідників грецьких діалектів виділяють п'ять груп приазовських грецьких говірок на основі спорідненості фонетики, морфології та лексики (І. Соколов, Д. Спиридонов, Т. Чернишова та інші) [1, с. 71]. Говірка, що побутує в селах Чердакли та Малоянисоль, є найбільш віддаленою від новогрецької мови.

Система голосних говірки представлена п'ятьма звуками: **i, e, a, o, u**. Спостерігається незначна редукація голосних, за якої відбувається перехід **e>i, o>u**: *pidítʃa* (παιδιά) – діти, *polá* (πολλά) – багато.

Інколи зустрічається явище повної редукації, тобто випадіння голосних після наголошеного складу, хоча досить часто вживаються паралельні форми тих самих слів, де це явище є відсутнім: *thels* (θέλεις) – хочеш, *kser* || *kséru* (ξέρω) – знаю, *laɣardéfs* || *laɣardévis* (μιάς) – говориш, розмовляєш.

Система приголосних у говірці складніша за систему голосних. На відміну від новогрецької мови в говірці є додаткові звуки й фонемі, наприклад, африкати **tʃ** і двофокусні щілинні **ʃ, ʒ**, не властиві димотиці: *pidítʃa* (παιδιά) – діти, *éʃit* (έχει) – має, *maθéniʃkin* (μάθαινε) – вчив.

У деяких словах зустрічається фонема **dʒ**, характерна для запозичень з тюркських мов: *zurnadʒís* (νοικοκύρης) – хазяїн.

У морфологічному плані в місцевій говірці можна виділити такі частини мови: іменник (*anérʃa*, *jnéka*), прикметник (*mkra*, *méyal*), дієслово (*les*, *ráens*), займенник (*mis*, *sas*, *álo*), числівник (*dýja*), прислівник (*kalá*, *tóra*), артикль (*t*, *tu*), прийменник (*s*), частка (*θa*, *den*), сполучник (*ke*, *an*).

Імена мають категорію роду, відмінка, числа.

Щодо дієслів, вони потребують більш глибокого та детального вивчення. Серед найхарактерніших особливостей слід зазначити наявність теперішнього, минулого та майбутнього часу (*en* – *ítan* – *θa en*), категорії числа та особи (*kámtim* (κάνουμε) – робимо (1 ос. множини), *kámtu* (κάνω) – роблю (1 ос. однини)).

У значенні наказового способу часто використовується залежний спосіб – конструкція *pa* + дієслово: *pa laɣardéfs* (να μιάς).

Прийменники часто зберігають грецькі корені, але фонетично зазнали сильної редукації: *nd* (με), *mis* (σε, μέσα σε), *adáma* (αντάμα).

Сполучники, що вживаються в говірці, переважно грецького походження: *ke* (και), *a* (και, αλλά), *ánda* (αν), *pu* (που).

Таким чином, слід зазначити, що навіть побіжний огляд зібраного діалектичного матеріалу говірки с. Чердакли виявив низку фонетичних та морфологічних особливостей порівняно з іншими румейськими говірками, що потребує подальшого дослідження та систематизації.

Література

1. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVII - 90-е гг. XXв.) / М.А. Араджиони. – Симферополь : Издательский дом "Амена", 1999. – 132с.
2. Греки России и Украины / Сост., отв. ред. Ю.В.Иванова. – СПб. : Алетей, 2004. – 624 с.
3. Отин Е.С. Топонимия приазовских греков (историко-этимологический словарь географических названий) / Е.С. Отин. – Донецк–Мариуполь, 2000. – 195 с.
4. Пономарьова І.С. Етнічна специфіка духовної культури греків українського Приазов'я. Автореф. дис. ...канд. іст. наук. – Київ, 1997. – 20 с.
5. Седлецкая Е.И. История села Кременевка (Чердакли) / Е.И. Седлецкая // Українська державність: історія і сучасність: Круглий стіл «Історія грецьких сіл Приазов'я». Збірник

матеріалів (26 листопада 2009 р.) / Під заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь, 2009. – С. 64–66.

УДК 81'373.7(477.62=14)(043)

Жарікова Ю. В., аспірант

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі румейської, новогрецької та української мов)

Останнім часом дослідження фразеології характеризується багатовекторністю і поліпарадигмальністю. У сучасному мовознавстві активно обстежується різноманітний фразеологічний матеріал, поглиблюється розуміння ряду важливих теоретичних положень, насамперед пов'язаних з основними ознаками фразеологізмів, принципами систематизації, встановленням спільних і відмінних рис між фразеологічними й іншими одиницями мови, аналізуються семантичні, структурно-граматичні, стилістичні, етнокультурні особливості фразеологічних зворотів, розробляються питання етимологізації фразеологізмів, досліджується когнітивно-ономасіологічна база фразеологічних одиниць (далі ФО), їх концептуалізація тощо [1, с. 5]. Однак досі вивчаються способи класифікації фразеологізмів. Залежно від того, за якою ознакою розподіляють ФО на групи, по-різному їх і класифікують. Виділяють різну кількість груп. Укладач фразеологічних словників російської мови О. Федоров увесь фонд фразеологізмів залежно від семантики й значень слів-компонентів, які входять до складу ФО, поділяє на дві основні групи: ідіоми і фразеологічні сполучення. Звичайно називають семантичну, генетичну, функціональну, ідеографічну, експресивно-стилістичну, морфологічну, синтаксичну класифікації, класифікацію фразеологізмів з погляду їх лексичного складу, структури [4, с. 12].

Широкого визнання в українському й світовому мовознавстві здобула семантична класифікація, опрацьована В.В. Виноградовим. Він розрізняє три типи фразеологічних одиниць – фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення:

фразеологічні зрощення – семантично неподільні фразеологічні одиниці, у яких цілісне значення невмотивоване, тобто не впливає із значень їх компонентів, наприклад, рум. *вгалу фидь ах ту тарпи* – (букв. діставати змію з нори) виконувати, брати на себе найважчу справу; новогр. *χτύπησε το κεφάλι του εδώ κι εκεί* – намагатися знайти вихід з ситуації; укр. *собаку з їсти* – набути досвіду;

фразеологічні єдності – теж семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне значення їх умотивоване значенням компонентів, наприклад, рум. *ελαсын чирайт* (букв. сяє обличчя) – усміхатися, *κατэβα сту хамо* (букв. спуститися у прірву) – потрапити у лихо; новогр. *τάζω λαρούς με πετραχήλια* – обіцяти нездійсненні речі; укр. *не нюхати пороху* – не бути ще в боях. До фразеологічних єдностей, які за змістом близькі слову або еквівалентні слову, примикають ті перифрази, тобто описові позначення об'єкту (предмету, особи) через вказівку його ознак, в яких одне із слів має пряме значення, а інше – переносне і які мають значення, еквівалентне одному слову [2, с. 129]: наприклад, рум. *ахлакху прама* – (букв. тупа скотина) телепень, *ала козмус* – (букв. інші люди) диваки та ін.; укр. *цар земний* – людина; новогр. *τόπος ανάπαυσης* – кладовище, *ο αριθμός εκατό* – туалет, *ναός της Θέμιδος* – суд;

фразеологічні сполучення – «тип фраз, створюваних реалізацією зв'язаних значень слів». Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями. Наприклад, рум. *валу ту нят-м* – (букв. прикладаю впертість) упиратися, вередувати, *пэну сту ину* – (букв. іду до сну) лягати спати та ін.; новогр. *θέλω να πω* – мати на увазі, *βάζω εμπρός* – починати; укр. *нагла смерть* – раптова смерть.

Зберігши три основні класи фразеологічних одиниць за схемою В.В. Виноградова, М.М. Шанський виділив четвертий клас – фразеологічні вирази, до яких належать такі стійкі в своєму складі і вживані фразеологічні звороти, які не тільки є семантично подільними, але

й складаються цілком із слів з вільним значенням. Характером зв'язків слів, що входять до їх складу, і загальним значенням фразеологічні вирази нічим не відрізняються від вільних словосполучень і речень. Специфікою їх є те, що вони не створюються мовцями, а відтворюються як готові структурні і значеннєві одиниці [3, с. 23-30]. Наприклад, рум. *бдъара эн крыя шоня* (букв. ноги – холодний сніг) дуже холодні ноги; укр. *не все те золото, що блищить* – слід бути обачним; новогр. *όποιος σπέρνει ανέμους θερίζει θύελλες* – кожному по заслугі.

Серед фразеологічних виразів М.М. Шанський розрізняє дві групи:

1) фразеологічні вирази комунікативного характеру, що являють собою предикативні словосполучення, рівноцінні реченню, є цілим висловленням, виражають те чи інше судження, наприклад, рум. *хортаса тун инну-м* – (букв. я наївся своїм сном) я виспався; укр. *хрін від редьки не солодший*; новогр. *στον ουρανό το γύρεα και στη γη το βρήκα* – щастя з неба впало, і

2) фразеологічні вирази номінативного характеру, що є сполученням слів, ідентичним лише певній частині речення, є словесною формою того чи іншого поняття і, як і слова, виконують у мові номінативну (тобто називну) функцію, наприклад, рум. *хроня ти заманя* – (букв. часи та епохи) дуже давно; укр. *трудові успіхи, палії війни*; новогр. *αρτεσιανό φρεάρι* – артезіанська вода, *μεσημεριανός του Γκριντβίτς* – Гринвічський меридіан.

Названі В. Виноградовим та М. Шанським класифікаційні групи розширили Л. Ройзензон та І. Абрамець, виділивши п'ятий тип – фразеологічні суміщені омоніми. У них переносне значення може співіснувати, бути наявним одночасно з його прямим значенням. Внутрішня форма фразеологічних суміщених омонімів практично збігається із самим змістом ситуацій, дією, поведінкою суб'єкта, оскільки зумовлена жестами, мімікою, узагалі рухами суб'єкта [4, с. 124]. Напр. рум. *дъэн эшу хору* (не знаходить собі місця), новогр. *ανοίγω τα πανιά* (підіймати вітрила), укр. *махнути рукою* та ін.

Таким чином, можна зробити висновок, що семантична класифікація, запропонована В.В. Виноградовим, є універсальною для багатьох мов. З деякими доповненнями, що були внесені іншими дослідниками (М. Шанський, Л. Ройзензон, І. Абрамець), вона охоплює майже весь корпус фразеологічних одиниць мови.

Література

1. Лебеденко Ю.М. Семантична структура фразеологічних одиниць на позначення розумових здібностей людини (на матеріалі фразеологізмів із компонентом *хата*) / Ю.М. Лебеденко // Лінгвістика. – 2009. – № 2 (17). – С. 106 – 113.
2. Рахманова Л.И. Современный русский язык. Лексика. Фразеология. Морфология: Учебное пособие / Л.И. Рахманова, В.Н. Суздальцева. – М. : Из-во МГУ, Из-во «ЧеРЬ», 1997. – 480 с.
3. Скрипник Л.Г. Фразеология української мови / Л.Г. Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 280 с.
4. Ужченко В.Д. Фразеология сучасної української мови: Навч. посіб. / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

УДК 811'373.4(477.62=14)(043)

Шпак К. В., аспірант

КЛАСИФІКАЦІЯ ОРНІТОНІМІВ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ

У житті кожного етносу роль птахів відіграє велике значення. Вивчення найменувань орнітофауни в мовознавчих студіях здійснювалося в різних аспектах. Але румейська лексика у цій сфері дослідженням не підлягала. Отже, це є одна з перших спроб класифікації орнітонімів румейської мови.

Орнітоніми відзначаються давністю походження, семантичною ємкістю, розгалуженою синонімією та структурною різноманітністю.

На основі суцільної вибірки з існуючих словників румейської мови [2, 3, 4, 5] лексичних одиниць на позначення назв птахів (орнітонімів) та їхнього етимологічного висвітлення можемо побачити, що лексичні одиниці цього пласту використання виокремлюються своїм багатством та різноманітністю. Їх можна класифікувати за наступними групами:

1. Назви хижих птахів: ай'тос, аз'то – «орел, беркут»; 'бува, бу'ва, бу'фу, 'ныхтас пу'лы, япа'лах – «сова, пугач»; е'рак – «сокіл»; кир'лы, кур'лы, цуру'лы, хара'хуш, хара'хушь – «яструб, шуліка, коршак»; кол'буга – «іволга»;

2. Назви ряду горобиних: ай'дон, ай'дьоны – «соловей»; джа'уца, стара'пул – «горобець»; ны'фица – «куниця»; сагар'чих, сигаль'чих, сигир'чих, сыгыр'чих – «шпак, грак»; ску'фица, чу'лы плы – «жайворонок»; шили'дьон, шили'дьон, шул'дьон, шул'дьонь – «ластівка». Особливу суміш у цій групі створюють вранові: кача'кана – «галка, сорока»; 'кранос – «сойка»; 'кулик – «кулик»; ку'рона, 'чавка, чав'ка, – ворон, ворона, гава;

3. Назви ряду курячих: ар'ныть – «курка»; а'та, баба'лых, гал'дур, гка'дур, кал'дур, кгал'дур, ми'сир, ми'сирь, ми'сыр – «індик»; би'би, ми'сир, ми'сирь, ми'сыр – «індичка»; бизби'лэк, буды'нэ, бьодэ'нэ, пидпи'дьом – «перепілка»; гкургку'шыть – «півник»; лих'тор, лух'тор, лых'тор – «півень»; пер'дъить, пир'дъы, чил – «куріпка»; са'гирку плы – «глухар»; фа'зан – «фазан»;

4. Назви ряду гусячих: па'пи – «качка, селезень»; хаз, хас, ши'нар, ши'нарь, шнар – «гуска, гусак»;

5. Назви лелекоподібних: лэ'лэка – лелека, чорногуз; чирна'уш – «чорногуз»;

6. Назви ряду голубиних: биби'шы лух'тор, би'биш, гкургкуд'жэн, гкугкурд'жин, гкуггурд'жэн, гкуггурд'жин, пелес'терь, перис'тэр, пулис'терь, пулис'тэр – «голуб, голубка»;

7. Назви ряду журавлиних: ва'рукла, дур'на, ера'нидь, ира'ныдь, ира'ныть – «журавель»;

8. Інші назви: зозулячих: аг'ларь, 'гларус, я'лос – «чайка»; сизоворонкових або ракшеобразних: 'збупу – дрізд, одуд; казкові: фо'тыяс плы – жар-птиця.

Значна кількість орнітонімів румейської мови відповідає наріччям птахів в усіх або більшості діалектах румейської мови. Це, наприклад, назви чайки ('гларус), солов'я (ай'дьоны), курки (ар'ныть), індика (би'би), журавля (ва'рукла), сокола (е'рак), дрозда ('збупу), ворони (ку'рона), півня (лух'тор), качки (па'пи), голуба (перис'тэр), горобця (стара'пул) та ін.

Більшість з них має питоме грецьке походження. Наприклад, історико-етимологічний аналіз орнітоніма 'гларус «чайка», показав що ця лексична одиниця походить від грецького γλάρος «чайка». Етимологічний словник новогрецької мови фіксує грецьке середньо-візантійське походження слова γλάρος, яке бере свій початок від давньогрецького λάρος [6, с. 308]; ку'рона «ворона, гава, галка» походить від грецького середньо-візантійського κορῶνα, яке у свою чергу походить з давньогрецького κορῶνη [6, с. 723] та інші.

Виникнення назв птахів у своїй більшості формується шляхом утворень від уже існуючих у мові твірних основ, запозичень і калькувань з інших мов. Запозичені орнітоніми складають порівняно невеликий пласт. Вони представлені у своїй більшості тюркізмами. Наприклад, орнітонім а'та «індик», який походить від урумського ата «самець домашніх птахів» [1, с. 35]. Подальша етимологія цього слова залишається невідомою.

Зустрічаються назви птахів, які у різних діалектах мають однакове походження, але з деякими фонетичними розбіжностями.

Принадно слід зазначити, що ми використовуємо класифікацію, яку пропонують А.О. Білецький та Т.Н. Чернишова та за якою укладено «Румейсько-російський та російсько-румейський словник п'яти діалектів греків Приазов'я» [2, с. 9]:

1. група: Урзуф, Ялта;

2. група: Константинополь, Великий Янисоль, Стила;

3. група: Велика Каракуба, Нова Каракуба, Бугас;

4. група: Сартана, Чермалик;
5. група: Малий Янисоль, Новий Янисоль;
6. Анадоля.

Наприклад, слово на позначення «сова, пугач» носіями 3-ьої та 5-ої груп діалектів позначається, як бу'ва, 4-ої – бу'фу; орнітонім «ластівка» має такі еквіваленти у вимові носіїв, що відносяться до різних груп шили'дъон 2,3, шилы'дъон 3, шул'дъон 2-5, шул'дъонь 1. При аналізі лексичної одиниці на позначення «гуска, гусак» було виявлено наступні еквіваленти ши'нар 2, ши'нарь 1, шнар 4,5.

Цікавим є факт виявлення лексичних одиниць, які у одному й тому ж діалекті використовуються з деякими фонетичними розбіжностями. До них відносяться такі орнітоніми, як: кур'лы, кур'лы «яструб, коршак», що використовуються носіями другої групи діалектів; ми'сир, ми'сыр 3 «індик»; пелес'терь, пулис'терь, перис'тер «голуб, голубка» та ін.

Слов'янізмів при обробці цього пласту лексичних одиниць виявлено не було, за винятком соматизма чирна'уш «лелека». Але, з огляду на те, що румей протягом тривалого часу знаходяться на теренах української держави, в усному мовленні носіїв можна спостерігати паралельне використання як запозичених російських або українських, так і власне грецького походження орнітонімів, які є взаємозамінними.

Особливістю походження назв птахів румейської мови є їхнє утворення за словотворчою моделлю «прикметник + іменник» або «іменник + іменник», наприклад, арны'тъы пу'лы «курча», 'ныхтас пу'лы «сова», биби'шы лух'тор «голуб» та ін.

Отже, зробивши класифікацію орнітонімів та охарактеризувавши їх за загальними ознаками, слід зазначити, що ця праця започатковує дослідження орнітологічних назв румейської мови.

Література

1. Гаркавець О.М. Урумський словник / О.М. Гаркавець. – Алма-Ата : Баур, 2000. – 632 с.
2. Диамантопуло-Рионис А.А. Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазовья / А.А. Диамантопуло-Рионис. – Мариуполь, 2006. – 468 с.
3. Кирьяков Л.Н. Русско-румейско-новогреческий словарь / Л.Н. Кирьяков [под. ред. Харабета В.В.]. – Мариуполь, 1999. – 324 с.
4. Румейско-русский словарь / [сост. греческие общества с. Чердакли-Кременевка и с. Касьяновка]. – К. : Володарское, 2003. – 154 с.
5. Харабатот Р.С. Румейско-русско-новогреческий словарь / Р.С. Харабатот [под. ред. Белецкого А.А., Т.Н. Чернышевой]. – Федерация греческих обществ Украины, 2006. – 479 с.
6. Μπαμπινιώτη Γ.Δ. Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας / Γ.Δ. Μπαμπινιώτη. – Αθήνα : Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2010. – 1652 σ.

УДК 81'27(043)

Найдьонова Л. А., аспірант

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОВНА КАРТИНА СВІТУ»

Мова – невід'ємна та важлива частина будь-якої національної культури, повноцінне знайомство з якою обов'язково передбачає не тільки вивчення матеріальної складової цієї культури, не тільки знання її історичних, географічних, економічних та інших детермінант, але й спробу проникнення до образу мислення нації, спробу поглянути на світ очима носіїв цієї культури, з їх "точки зору". Зробити це можна не інакше як пізнавши мову, якою розмовляють представники даного культурного соціуму.

Картина світу, яка відображена у свідомості людини, є вторинним існуванням об'єктивного світу, закріпленим і реалізованим у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є

мова, яка і виконує функцію об'єктивації індивідуальної людської свідомості лише як окремої монади світу.

Поняття «картина світу» використовується вельми активно представниками найрізноманітніших наук: філософії, психології, культурології, гносеології, когнітології, лінгвістики. Конкретизуючись додатковими визначеннями – «наукова», «загальнонаукова», «окремонаукова», «природничо-наукова», «історична», «фізична», «біологічна»..., «мовна», поняття «картина світу» з'являється ще у більшій кількості областей наукового знання. Одним із центральних понять нового когнітивно-культурного підходу до вивчення мовних явищ стало поняття «мовної картини світу».

Проблема вивчення мовної картини світу - зафіксованої у мові і специфічної для даного мовного колективу схеми сприйняття дійсності - має давню історію. На появу поняття «мовна картина світу» вплинули два фактори - лінгвістичний та культурологічний, проте до цих пір не існує загальноновизнаного наукового визначення даного терміну.

Л. Вітгенштейн вперше використовує поняття «картина світу», у філософському аспекті, у лінгвістику це поняття було привнесено Лео Вайсгербером. Воно часто застосовується лінгвістами при дослідженні так званого людського фактора у мові та, на думку Н. Ф. Алефіренко, являє собою узагальнений результат відображення світу у колективному свідомості того чи іншого співтовариства людей.

В українській і російській лінгвістиці активне використання цього поняття припадає на початок другої половини ХХ століття, коли на перший план у лінгвістичних дослідженнях було висунуто проблему опису зовнішньої та внутрішньої структури лексико-семантичних полів і встановлення системних відношень між ними (Ю.М. Караулов, О.І. Кузнецова, Ф.О. Нікітіна, Г.А. Уфімцева, Г.С. Щур та ін.).

Для визначення онтології поняття "мовна картина світу" уявляється доцільним насамперед дати відповідь на питання про змістовий обсяг цього концепту. В. фон Гумбольдт, вирізняючи поняття "внутрішньої форми слова" і "внутрішньої форми мови" з паралельним використанням поняття "картина природи" (сучасне — "картина світу"), великою мірою сприяв різному розумінню змістового наповнення даного терміна. За словами Ю.М. Караулова, "... ще А. Марті дійшов висновку, що "картиною світу"... можна було б назвати як суму всього мовного змісту, суму значень... так і репрезентацію цих значень через посередництво внутрішніх форм, тобто сукупність використовуваних у мові порівнянь і образів" [6, с. 244]. На наше глибоке переконання, імперативом для сучасної антропологічної лінгвістики має стати розширене тлумачення терміна "мовна картина світу", яке повинно відштовхуватися від того змісту, що його Гумбольдт вкладав у поняття "форма мови". Будучи неповторно індивідуальним утворенням для кожної мови, виражаючи духовність народу, "форма мови", за Гумбольдтом, являє собою об'єднання окремих мовних елементів в єдине ціле: "Духовна своєрідність та будова мови настільки тісно взаємопов'язані, що існування першого обов'язково зумовлює існування другого" [5, с. 68]. Розрізняючи два типи мовної форми — внутрішню і зовнішню, Гумбольдт надає внутрішній формі першорядного значення, розуміючи її як внутрішню структуру мови у цілому, глибинний принцип її породження. Зовнішня форма мови, маніфестуючи і втілюючи внутрішню, закарбовує її у звуковій та семантичній (лексико-граматичній) мовних субстанціях: "Постійне та єдине у ... діяльності духу, що підносить членороздільний звук до вираження думки, узятє у сукупності своїх зв'язків та систематичності, і створює ф о р м у м о в и " [5, с. 71].

У лінгвістиці 70-х — 80-х років ХХ ст. спостерігалось досить вузьке розуміння вченими картини світу, що, очевидно, було пов'язано з тодішньою "модю" на міжмовні дослідження, лексико-семантичних полів. Ю.М. Караулов, який заклав своєю славнозвісною монографією "Общая и русская идеография" основи вивчення лексико-семантичних полів у радянській лінгвістиці, розумів мовну модель світу як "... спосіб існування лексики (словника) у свідомості носія" [6, с. 274]. З ним солідарний і Г.О. Брутян, який визначав мовну картину світу, як "...знання, закріплене у словах і словосполученнях конкретної розмовної мови" [2, с. 109]. У межах лінгвокраїнознавчої теорії слова національна специфіка мови пов'язувалася

дослідниками тільки з лексичним мовним рівнем. Ми глибоко переконані у тому, що сучасна лінгвістика потребує широкого осмислення поняття "мовна модель світу".

«Ідея існування національно-специфічних мовних картин світу зародилася у німецькій філології кінця XVIII - початку XIX ст. (Міхаеліс, Гердер, Гумбольдт). Мова йде, по-перше, про те, що мова як ідеальна, об'єктивно існуюча структура підпорядковує собі, організує сприйняття світу його носіями. А по-друге, про те, що мова - система чистих значимостей - утворює власний світ, як би наклеєний на світ дійсний».

Питання про співвідношення культурної (понятійної, концептуальної) і мовної картин світу надзвичайно складне та багатопланове. Його суть зводиться до відмінностей у заломленні дійсності у мові та у культурі. Культурна та мовна картина світу тісно взаємопов'язані, вони знаходяться у стані безперервної взаємодії і відносяться до реальної картини світу, тобто до реального світу, що оточує людину.

На думку австралійського лінгвіста Г. Вежбицької, національно-культурна специфіка ментальності та характеру етносу виявляється не тільки на лексико-семантичному, а й на морфологічному та синтаксичному рівнях мовної структури [4]. Цей погляд поділяє і В.М. Телія, яка вважає, що мовна картина світу створюється не лише за допомогою барв конкретної лексики та опредмечування процесуальних значень, а також з "використанням синтаксичних конструкцій, які з перших етапів існування мови відображали відношення між елементами дійсності...". Отже, традиційний підхід до інтерпретації мовної картини світу як конструкта, пов'язаного насамперед і головним чином з лексикою конкретної мови, можна певною мірою вважати лінгвістичним анахронізмом. Ми категорично не згодні з тими вченими, які пропонують суто "вузьколексичне" розуміння МКС, обґрунтовуючи свій погляд досить дивно: "Мовна картина світу виконує передусім функцію фіксації національного бачення світу, тоді як синтаксис — це спосіб функціонування лексичних засобів. Сам по собі цей спосіб функціонування може служити джерелом спостережень над особливостями національного менталітету, але він все-таки не є самою картиною" [7, с. 106].

Відомий лінгвіст О. В. Падучева зазначає у передмові до книги Г. Вежбицької "Язык. Культура. Познание": "... мови суттєво відрізняються ступенем детальності розробки цілком абстрактних семантичних полів — таких, як ... агентивність, сфера емоційного... Та чи інша концептуалізація зовнішнього світу закладена у мові і не завжди може бути виведеною з відмінностей в "умовах її існування" [4, с 21].

Близькість картин світу визначається схожістю традицій, обумовленим спільністю культур і цивілізацій та історичного досвіду народів. Це дозволяє говорити про існування внутрішньої семантичної типології, що характеризує способи концептуалізації світу.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
2. Брутян Г.А. Язык и картина мира / Г.А. Брутян. — М.: Философские науки, 1973. № 1. С. 108-111.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 780 с.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. — М.: Рус. Словари, 1996. — 416 с.
5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В.Гумбольдт. — М.: Прогресс, 2000. — 400 с.
6. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография / Ю.Н. Караулов. — М.: Наука, 1976. — 356 с.
7. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов/ О.А. Корнилов. — М.: ЧеРо, 2003. — 349 с.
8. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова. — Воронеж: Истоки, 2002. — 60 с.

IL PROBLEMA DELL'USO DEI TEMPI PASSATI NELLA LINGUA ITALIANA (IMPERFETTO E PASSATO PROSSIMO)

K. Katerinov, autore dei manuali d'italiano per stranieri, attira la nostra attenzione al fatto che in quasi tutti i manuali tradizionali "per stranieri" oggi esistenti risulta chiara l'analogia con i criteri metodologici seguiti normalmente nei manuali destinati alla scuola italiana.

Nella distribuzione della materia e nella esposizione si dovrebbe, invece, tenere conto delle particolari esigenze di studenti stranieri che devono imparare una lingua nuova, che non possono essere le stesse degli studenti italiani di scuola media o superiore, per i quali si tratta in definitiva di affinare le capacità espressive nella lingua materna.

Se nelle grammatiche per italiani si può benissimo continuare a parlare dell'imperfetto come tempo che "esprime la DURATA di un'azione" e presentarlo staccato dal perfetto (passato prossimo e passato remoto), ciò sarebbe un grosso rischio nel caso di manuali per stranieri, soprattutto di lingue germaniche e slave, in quanto il risultato sarebbe la costruzione di frasi del tipo: "Ieri PIOVEVA tutto il giorno", "STAVO male tutta la notte", "Mio nonno VIVEVA la maggior parte della sua vita in campagna", "VIAGGIAVO molto l'anno scorso", ecc.

Altro errore sarebbe, nel caso di un manuale destinato a stranieri, divider il piuccheperfetto in trapassato PROSSIMO e trapassato REMOTO. Avendo sottoposto a student che avevano già studiato l'italiano per 150-200 ore un test in cui comparivano i quesiti "Ha detto che quel film (vederlo) ... già" e "Disse che quel film (vederlo) ... già", si è potuto constatare che più del 95 % degli student ha risposto nel modo seguente: "Ha detto che quell film l'aveva già visto" (abbinando il trapassato prossimo e passato prossimo) e "Disse che quell film l'ebbe visto già" (abbinando il trapassato remoto e passato remoto)".

La differenza tra imperfetto e passato prossimo riguarda il tipo dell'azione. Passato prossimo significa, etimologicamente, portato a compimento, concluso. Le azioni *perfettive* sono, pertanto, viste nella loro compiutezza e condotte a termine, in uno spazio temporale momentaneo. Le azioni *imperfettive*, al contrario, sono viste come "non condotte a termine", cioè vengono percepite in corso di svolgimento, quindi non sono interrotte, né iscritte in uno spazio temporale ben definito.

1. L'imperfetto è un tempo del passato che si usa per:

- descrivere persone, animali, oggetti, luoghi e situazioni;

Mia nonna si chiamava Tina: era affettuosa e aveva molta pazienza con noi.

In quegli anni c'era la Guerra e la gente viveva nella paura.

- raccontare azioni abituali;

Quando abitavamo a Verona, non usavamo mai la macchina: preferivamo la bicicletta.

- parlare di azioni che si svolgono nello stesso momento e hanno la stessa durata;

Mentre Francesca faceva le fotocopie, Silvia scriveva gli indirizzi sulle buste.

- descrivere stati fisici e psicologici;

Alla fine della giornata eravamo stanchi ma felici.

Altri usi dell'imperfetto.

- Nella descrizione/relazione di eventi e nella cronaca sportive (per lo più nello stile giornalistico), nella narrazione fiabesca.

Mi sono imbattuto in un brutto incidente: da una macchina uscita di strada giungevano disperate grida di aiuto; la gente accorreva da ogni parte e cercava di rendersi utile.

C'era una volta un re aveva tre figlie...

- Nel periodo ipotetico di terzo tipo, si impiega sia nella subordinate con il "se" che nella frase principale (in sostituzione del congiuntivo trapassato e del condizionale composto), in un registro linguistico colloquiale o familiare.

Non lo sapevo, non ci venivo.

- Nel discorso indiretto, quando il verbo reggente è al passato, l'imperfetto sostituisce il presente del discorso diretto.

Disse: "Ho fame". Disse che aveva fame.

Contesti in cui comunemente si può usare l'imperfetto:

- quando si "riprende il filo del discorso"

Allora, come stavo dicendo, alle otto ho preso l'aereo.

- quando si vuole esprimere una richiesta con gentilezza, con modestia:

Scusa, volevo chiederti se puoi prestarmi il vocabolario per un paio di giorni.

Al bar: "Volevo un caffè e un cornetto" (invece di vorrei...)

Dal punto di vista aspettuale l'imperfetto indica un'azione incompiuta nel passato; per questo motivo, di norma, un verbo all'imperfetto non è sufficiente a conferire alla frase senso compiuto. Se dico: *ieri tornavo a casa* la frase rimane come sospesa e il mio interlocutore si aspetta un'integrazione, per esempio: *ieri tornavo a casa quando ho incontrato*

2. Il passato prossimo. Questo tempo composto, formato dal presente di un ausiliare (*essere o avere*) e dal participio passato del verbo, esprime un fatto compiuto nel passato, ma che ha una qualche relazione col presente, o perché l'evento descritto perdura nel presente: *due giorni fa ho preso una brutta influenza* (e ancora ne soffro); o perché perdurano gli effetti dell'evento descritto: *Marco è nato il 21 settembre del 1943; ho imparato l'inglese durante un soggiorno di studio negli Stati Uniti.*

Anzi alcuni lo definiscono persino "presente anteriore", che a seconda della situazione comunicativa, assume un significato di passato compiuto e non compiuto. Il presente "anteriore", che delimita un'azione compiuta nel passato i cui effetti durano nel presente, può essere meglio evidenziato da questi esempi: Mario dice che HA quasi LETTO tutto il libro.

Il passato prossimo si usa per.

- indicare azioni avvenute in un periodo di tempo non ancora terminato.

Questa settimana il tempo è stato orribile.

- esprimere un'azione terminata e avvenuta in un tempo anche lontano, ma i cui effetti continuano nel presente.

Ieri sera ho mangiato troppo e non sono riuscito a dormire tutta la notte!

Uso dell'imperfetto e del passato prossimo al paragone:

<p>azione durativa</p> 	<p>azione compiuta con effetti nel presente</p>
<p>azione presentata nel suo svolgimento, dove non vengono definiti né l'inizio né la fine. <i>Nel '78 ABITAVAMO ancora a Palermo</i></p>	<p>azione presentata nella sua interezza. Ne vengono definite tutta la durata e la cessazione. <i>HO SCRITTO fino alle 11 (e ora sono stanco)</i></p>
<p>azione durativa</p> 	<p>azione definita improvvisa</p>
<p>In un'azione all'imperfetto che dura nel tempo (iniziata prima dell'altra e che probabilmente continuerà anche dopo) <i>FACEVO/STAVO FACENDO colazione,</i> <i>ERO a letto e LEGGEVO,</i> <i>STAVO iniziando a studiare,</i></p>	<p>si va ad inserire un'azione al passato prossimo, improvvisa e non programmata <i>quando È ARRIVATO Luigi</i> <i>quando HA BUSSATO alla porta Paola</i> <i>quando Cristina mi HA TELEFONATO</i></p>

Література

1. L'Italiano e l'Italia. Lingua e Civiltà Italiana per Stranieri/[M. Silvestrini, C. Bura, E. Chiacchella ed altri]. – Perugia: Guerra Edizioni, 2000. – 365p.
2. Mezzadri M. Grammatica essenziale della lingua Italiana con esercizi / Marco Mezzadri. – Perugia: Guerra edizioni, 2007. – 219p.
3. Katerinov K. La lingua Italiana per stranieri / K. Katerinov, M.C. Boriosi Katerinov. - Perugia: Edizioni Guerra, 1985. – 511p.
4. Chiuchiu A. In Italiano. Grammatica Italiana per Stranieri / Chiuchiu A., Minciarelli F., Silvestrini M. - Perugia: Edizioni Guerra, 1990. – 272 p.
5. Росси Л. Основы итальянской грамматики / Луиджи Росси; [пер. с ит. И. Константиновой]. – СПб: КАРО, 2004. – 336с.
6. De Mauro. Il dizionario della lingua italiana / Tullio De Mauro. – Torino: Paravia, 2000. – 2950p.

УДК 811.14'06'373.4'42(043)

Завгородня В. С., асистент

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ (на прикладі новогрецької мови)

Одним із суперечливих питань у рекламній практиці залишається застосування у ній технік підсвідомого впливу, зокрема нейролінгвістичного програмування. У той час, як деякі теоретики рекламної справи розробляють методики сугестивного впливу у рекламі, інші заперечують навіть можливість звернення до підсвідомого, наполягаючи на тому, що реклама повинна бути раціональною та переконливою.

Так, у підтримку останньої точки зору російський дослідник В.Цєнів, наводить вислів С. Роджерса: «Подумати тільки, що можна було б зробити, якби підсвідома реклама дійсно могла змусити людей без їхнього відома здійснювати вчинки, які вони здійснювати не хочуть... Наскільки легко було б змусити людей перестати вживати наркотики... Якби все було так просто» [4, с. 43].

З іншого боку, фахівці з психології твердять, що лише 3% діяльності людини контролює свідомість, а решту 97% – підсвідомість, тому нескладно зрозуміти причини ефективності таких технологій [1].

Суть підсвідомого впливу полягає у наступному. Коли людина свідомо роздумує про факти, події чи новини, це означає, що вона їх свідомо побачила або почула. Проте існує можливість передачі символів іншим шляхом, нижче межі нормального сприйняття. Такого роду повідомлення діють на підсвідомість – їх отримання не відчувається сприйнятим. Це означає, що символи надто нечіткі або на дуже короткий час з'являються, щоб їх виразно побачити. Звичайна людина не в змозі їх помітити.

Такого роду вставки поміщаються в рекламу для того, щоб маніпулювати поведінкою споживача.

Проте тут є суперечливі моменти. **По-перше**, поріг сприйняття у різних людей відрізняється, крім того, він відрізняється в однієї людини у різні моменти доби. Символи, які один сприймає тільки на рівні підсвідомості, можуть цілком свідомо сприйматись іншим.

По-друге, рекламодавець не може вплинути на відстань від джерела підсвідомої інформації до індивіда, який її отримує, та на положення його тіла. Відмінності у відстанях і позах можуть впливати на сприйняття.

Третя проблема витікає з ефекту поєднання свідомого і підсвідомого, наприклад, враження від переглянутого фільму можуть пересилити підсвідомий вплив реклами, що перериває цей фільм [3].

Крім того, споживачі, як правило, не купують продукцію, якщо вона їм не потрібна чи занадто дорога для них незалежно від впливу на їх свідомість чи підсвідомість. Свобода вибору зберігається завжди.

При розробці рекламних звернень використовують безліч технологій. Однією з них є нейролінгвістичне програмування (Neuro- Linguistic Programming - NLP). Даний напрямок прикладної психології виник в середині 70-х рр. у США. Його засновниками стали Дж. Гріндер і Р. Бендлер. Як теоретична концепція NLP знаходиться ще в стадії розвитку, і в даний час немає її загальноприйнятого визначення. Наприклад, російський автор О. Лебедев-Любимов представляє NLP як «технологічну модель взаємодії людей один з одним на основі пізнання внутрішнього процесу, того, що відбувається в людині при згадці, тобто при зверненні до внутрішнього досвіду» [2, с. 134].

Головне відкриття NLP полягає у вихідному положенні: досвід людини складається з зорових образів, звуків і відчуттів. Ця сенсорна інформація сприймається за допомогою репрезентативних систем [2, с.136]. Залежно від того, який тип сприйняття переважає, їхні носії також діляться на типи:

- **візуали** — сприймають і організують свій досвід і мислення в основному за допомогою зорових образів. Даний тип людей становить приблизно 80% всіх людей.

У його лексиці представлені слова зорового ряду, які як би описують картину побаченого. Наприклад, ясне питання, туманна ідея, прозорий натяк, перспективна думка, це буде здорово виглядати, колоритна фігура, вражаючий удар. Реклама, яка звертається до цього типу, написана відповідною «мовою».

Наприклад:

Πόσο συχνά βλέπεis τους φίλους σου; Τώρα αρκεί ένα τηλεφώνημα για να δεις τους φίλους. Κάθε φορά που σε καλούν οι φίλοι σου, μπορείς να βλέπεis τη φωτογραφία τους στην οθόνη του Sony Ericsson T68i.

- **аудіали** - представляють та описують світ в аудіальних, слухових образах (близько 15%). У лексиці це представлено відповідною низкою слів. Наприклад, глухе питання, кричуща ідея, німий натяк, резонуюча думка.

Наприклад:

Μιλάει λίγο γιατί έχει πολλά να πεί. HAIG. For ordinary heroes.

- **кінестетики** - сприймають і оцінюють навколишню дійсність, перш за все за допомогою відчуттів і почуттів (близько 5%). Природно, йому властива своя лексика: важке або легке питання, потужна ідея, жорсткий натяк, слабка або сильна думка, це буде здорово відчутти або пережити.

Наприклад:

Colgate Oxygen. Αίσθηση καθαριότητας σαν τη φρεσκάδα του καθαρού αέρα! Καθαριότητα. Δρόσια. Φρεσκάδα.

З позиції NLP в рекламному повідомленні необхідно використовувати всі три системи сприйняття, щоб реклама здійснювала вплив на всі групи адресатів.

Наприклад:

Χαθείτε μέσα στις ταινίες με το τηλέφωνο Sony Ericsson W995 Walkman. **Δείτε ταινίες** μέσα από movie player του κινητού ή βρείτε τα αγαπημένα σας clip στο YouTube. Απολαύστε τα όλα στη **φωτεινή οθόνη 2.6"** του και **αισθανθείτε** πιο κοντά στη δράση με τον **κρυστάλλινο ήχο**.

Ефективна комунікація, з точки зору фахівців NLP, передбачає діалог з одержувачем на його «мовою».

Практичне застосування NLP також пов'язано з подвійною дією слова (емоційно-образною і раціонально-логічною). *Раціональна (предметна)* реклама інформує, звертається до розуму потенційного покупця (виборця), приводить аргументи для переконання його. *Емоційна (асоціативна, або імажитивна)* реклама викликає спогади і наводить на думку; вона впливає через асоціацію ідей, шляхом відтворення обставин.

Це дозволяє за допомогою маніпуляцій зі словами сформувати у людини неусвідомлюване ним самим позитивне й негативне ставлення до чого-небудь («слова-запрошення» і «слова-відторгнення»).

Деякі рекламні агенції у своїх рекламних кампаніях з успіхом використовують звичні стратегії мислення покупців [2, с. 136]. У термінах NLP ці звичні стратегії зветься «мета-програмами». Звички мислення, як і будь-яку іншу звичку, людина усвідомлює нечітко і тому мета-програми діють автономно.

По суті, мета-програми — це не що інше, як звичні цензори, які люди застосовують до всього того, що бачать, чують або відчувають у навколишньому світі.

Ці цензори як би відбирають тільки ту інформацію, яка буде допущена до свідомості особистості. Те, що не відповідає мета-програмі, не усвідомлюється, не охоплюється його увагою. Отже, через ці цензори люди, самі того не усвідомлюючи і не помічаючи, існують в досить обмеженому просторі.

Однією з мета-програм є програма прагнення «До» чогось та «Від» чогось. Прагнення «До» чогось — це мотивація досягнення успіху, прагнення «Від» чогось — мотивація уникнення невдачі.

Порівняємо:

Πως να **απαλλαγώ από** την κουρασμένη όψη που μου προσθέτει χρόνια; Πρόγραμμα Απόλυτης Ξεκούρασης Orlane. Η κόυραση και το στρες είναι βασικές αιτίες γήρανσης. Το πρόγραμμα απόλυτης ξεκούρασης αποτελεί το ελιξίριο ομορφιάς για τα κουρασμένα δέρματα.

Ανακαλύψτε τη νέα αίσθηση ελευθερίας. Mitsubishi Colt.

У першому зразку споживач начебто прагне **звільнитися від** проблеми, у другому – **прагне до** свободи.

Ті, що прагнуть «До» найкраще сприймають ті переваги, які вони набувають, купивши той чи інший товар чи послугу. А що прагнуть «Від», перш за все, оцінюють, яких проблем їм вдасться уникнути, чого з ними не станеться, коли вони стануть власниками цього товару.

Література

1. Зазыкин В. Суггестия в рекламе [Электронный ресурс] / В. Зазыкин . — Режим дост. : <http://www.rezident.narod.ru>
2. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы : учеб. пособ. / А. Н. Лебедев-Любимов. — СПб. : Питер, 2003. — 368с.
3. Лученко В. Суггестія в рекламі. Можливості, що не використовуються [Електронний ресурс] / В. Лученко. — Режим доступу: <http://luchenko.com/index.php>
4. Ценев В. Психология рекламы (реклама, НЛП и 25-й кадр) / В. Ценев. — М. : Бератор, 2003. — 198 с.

УДК 378.811(043)

Чумаченко Д. С., асистент

НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПИСЕМНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У ВНЗ

Письмо – це продуктивний, інколи репродуктивний, вид мовленнєвої діяльності, пов'язаний з переданням інформації у графічному літерному коді. Письмо забезпечує графічну фіксацію мовлення, точніше – тексту мовлення. Процес такої фіксації називається написанням, а його результатом є писемний текст.

Писемне мовлення відрізняється використанням більш формальних мовних засобів. Для нього не характерна еліптичність, оскільки послаблена ситуативність не дозволяє пропускати будь-яку частину інформації. Використання мовних кліше, колоквіалізмів, жаргонізмів теж не є характерним у зв'язку зі значно більш формальним стилем мовлення. Те саме стосується й використання фразеологізмів. Речення взагалі значно довші, ніж в усному

мовленні, з великою кількістю підрядних речень, чіткіші логіко-формальні зв'язки у тексті, виражені спеціальними мовними засобами [2, с. 180].

О.Б. Тарнапольський виділяє три основні види письма:

- практичне;
- академічне;
- креативне, або творче письмо.

Навчання студентів вищих мовних закладів освіти конспектування, анотування та реферування текстів, написання деяких видів ділових документів можна назвати практичним письмом.

У вищих мовних навчальних закладах освіти достатньо уваги приділяється навчання практичного письма, бо воно обумовлене потребами майбутньої професійної діяльності студентів або їх особистими потребами. Але враховуючи те, що майбутні випускники отримують поряд із кваліфікацією філолог кваліфікацію викладача, вони мають також володіти й іншими видами письма, а саме академічним та творчим письмом.

До академічного письма можна віднести усі види писемних робіт студентів, за допомогою яких вони навчаються письма як виду творчої продуктивної мовленнєвої діяльності, але які не мають скільки-небудь серйозного практичного значення з точки зору професії або життя майбутнього випускника. Призначення академічного письма полягає не в тому, щоб навчити писати щось потрібне для життя та професійної діяльності. Його призначення – суто навчальне, академічне. Воно взагалі вчить письма як творчого процесу.

Особливим видом академічного письма є так зване креативне, або творче, письмо. Програми та курси креативного письма вже давно існують у значній кількості західних університетів, але тільки нещодавно таке письмо почало використовуватися як засіб оптимізації та інтенсифікації навчання іноземних мов. J. Hagerm визначає креативне письмо як такий вид навчальної роботи у викладанні іноземної мови, коли студенти пишуть щось цією мовою з опорою виключно на власну фантазію, уяву, життєвий досвід – наприклад, розповіді, вірші, п'єси, нариси [5, с. 289]. Головне – навіть не те, що в креативному письмі іноземною мовою студентами пишуться літературні твори (розповіді, психологічні нариси, вірші тощо), а те, що робота ведеться з максимальним використанням власної фантазії автора тексту, тим самим створюються найкращі умови для його особистісного самовираження та самоствердження [4, с. 98-99].

Як і в будь-якому іншому виді мовленнєвої діяльності, процес написання забезпечується сформованими у того, хто пише, навичками та вміннями, які складають його мовленнєву компетенцію в письмі. Слід відзначити необхідність професійної орієнтації мовленнєвої компетенції в письмі, що формується у студентів, які вивчають іноземну мову як спеціальність [1, с. 124].

Можна виділити три основні етапи формування мовленнєвої компетенції в письмі. Мета початкового етапу – формування основ володіння письмом як видом мовленнєвої діяльності на обмеженому та ретельно дібраному мовному та мовленнєвому матеріалі. Такі основи означають, що студенти повинні до кінця етапу стати незалежними користувачами в плані письма мовою, що вивчається.

Мета основного етапу – забезпечення володіння письмом без скільки-небудь помітних обмежень у плані мовного, мовленнєвого матеріалу та тематики (за винятком суто професійних та спеціальних тем писемного мовлення, які не стосуються до професії майбутнього випускника). Студенти повинні до кінця етапу стати досвідченим користувачем в плані письма совою, що вивчається.

Нарешті, мета просунутого етапу – остаточне удосконалення, «шліфування» мовленнєвої компетенції в письмі. Це досягається за рахунок максимального розширення можливостей студентів висловлювати мовою, що вивчається, свої думки та почуття у писемній формі з диференціацією найтонших відтінків смислу. Студенти продовжують розвиток своїх умінь досвідчених користувачів в плані письма, але виходять на більш високий рівень користувачів.

Цілі формування мовленнєвої компетенції в письмі – вміння легко написати чіткий, послідовний текст у певному стилі. Студент повинен уміти писати складні листи, доповіді й статті, розкривати проблему (предмет розгляду) за допомогою ефективної логічної структури, що дозволяє адресату виділяти й запам'ятовувати значущі пункти. Він також маж бути в змозі писати резюме та огляди професійних або літературних праць [3, с. 44-45].

Методика формування мовленнєвої компетенції в письмі та результати такого формування багато в чому залежить від тих жанрових типів текстів, написання яких студентами ставиться за мету навчання. Добір таких жанрових типів для навчання іноземної мови як спеціальності залежить від професійної орієнтованості навчального процесу. Майбутній вчитель іноземної мови повинен сам навчитися писати те, чого він на майбутніх заняттях буде вчити писати своїх учнів. Студенти, вивчаючи іноземну мову, відчують потребу навчитися листування цією мовою (мається на увазі перш за все офіційне, ділове листування). Наведемо приклад вправи на навчання офіційного листування для студентів спеціальності «Мова та література (новогрецька)»:

Εμείς έχουμε αναλύσει αρκετά παραδείγματα των ελληνόγλωσσων επίσημων εγγράφων σχετικά με τη μορφή τους και τους τρόπους επίτευξης των επικοινωνικών στόχων. Ως υπάλληλος της εταιρείας, εσείς πρέπει να απευθυνθείτε στον ξένο εταίρο με το έγγραφο στο οποίο ζητάτε συγκεκριμένες πληροφορίες.

Те саме стосується навчання написання деяких видів ділових документів – перш за все до них належать всі види документів, пов'язаних з прийомом на роботу (резюме, так зване CV, заява тощо).

Невід'ємна частина навчання писемного спілкування майбутніх філологів-викладачів полягає в навчанні студентів написання творів-мініатюр на задану тему. Наведемо приклад такої вправи:

Η εκδόσή του ελληνικού περιοδικού ζήτησε από τους αναγνώστες του να στείλουν τα μικρά δοκίμια που θα παρουσιάσουν τις ιδέες και τις σκέψεις τους σχετικά με την ιδανική, κατά τη γνώμη τους, εργασία και σταδιοδρομία. Μην ξεχάσετε να αναφέρετε στο δοκίμιο τις λεπτομέρειες σχετικά με τους μισθούς, τις συνθήκες και ώρες εργασίας, τα καθήκοντά σας.

Дуже важливо навчити студентів написанню статей, звітів, доповідей, інструкцій, тобто тому, що неодмінно знадобиться в їх подальшій професійній діяльності [3, с. 36].

Σκολεύετε να πάρετε μέρος σ'ένα φοιτητικό επιστημονικό συνέδριο. Ετοιμάστε την εισήγηση που αφιερώνεται στη βελτίωση της οργάνωσης αυτόνομης εκμάθησης των ξένων γλωσσών.

Література

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
2. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вищих навчальних закладів освіти/Колектив авторів під керівництвом С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 220с.
3. Тарнапольский О.Б. Обучение творческому письму на английском языке на младших курсах языкового вуза//Новая филология / О.Б. Тарнапольский. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. - №2 (11). – С. 33-45.
4. Тарнапольский О.Б. Методика обучения английскому языку для делового общения: Учебное пособие /О.Б. Тарнапольский, С.П. Кожушко. – К.: Ленвит, 2004. – 192 с.
5. Harmer J. The practice of English language teaching (3rd ed.) / J. Harmer. – Harlow, Essex:Longman, 2001. – 371 p.

СЕКЦІЯ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ З
НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ/ З УКРАЇНСЬКОЇ НА НОВОГРЕЦЬКУ
МОВУ

УДК 81'25-112(043)

Аліпа Р. А., старший викладач

ВИКЛАДАННЯ «ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ» ЯК АСПЕКТУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО - маргінальна філологічна галузь, яка вивчає закономірності процесу перекладу з однієї мови на іншу в його різноманітних виявах, а також досліджує міжмовні відповідники різних рівнів і механізми та способи досягнення різних типів еквівалентності текстів оригіналу й перекладу. Об'єктом перекладознавства є процес перекладу як подвійний, інтерпретаційно-породжувальний дискурс, суб'єктом якого є особистість перекладача. Переклад забезпечує не лише взаєморозуміння носіїв різних мов, а й розширює їхню пізнавальну сферу, збагачує етнічні та цивілізаційну культури. Предметом перекладознавства можна вважати первинний оригінальний текст і вторинний текст як результат перекладу. Перекладознавство є доволі розгалуженою дисципліною.

Історія перекладу вивчає еволюцію перекладацької діяльності і різних напрямів перекладознавства [2, 454-455]. Історія перекладу стикається з багатьма проблемами, пов'язаними з тим, що ще і досі не існує всесвітньої історії перекладу, як її ще немає і в окремих країнах. Часткові аспекти історії перекладу ми знаходимо у окремих статтях та монографіях, але ж вони не є узагальненими, в яких би систематизовано викладалась повна історія перекладу країни або окремих її регіонів. З цієї причини надаються загальні тенденції перекладознавчого процесу у конкретно відомих умовах тих чи інших країн в періоди Стародавнього світу та Середньовіччя, Нового часу та періоду, який наближається до сьогодення. Історія перекладу розглядає переклад у всій його сукупності, в тому ступені, в якому переклад сприяє переносу із однієї культури в іншу нових ідей і віянь в сфері ідеології, а також наскільки переклад впливає на розвиток мови сприймаючої культури. Виходячи з такої культурологічної установи, історія перекладу розглядається як перекладацький процес на культурно-історичному фоні. Саме такий підхід вивчення історичних фактів в сукупності сприяв подальшому теоретичному осмисленню вже відомих історії явищ, як одного із культууроутворюючих факторів. Історизм в підході до перекладу також дозволяє позбутися упереджених концепцій та апіорних тверджень. Крім того історія перекладу висвітлюється з орієнтацією на головні етапи суспільно-історичного розвитку через яке пройшло людство: Стародавній світ – час рабовласницьких відносин, Середньовіччя розуміється як час панування феодальних відносень, далі Новий час – капіталістичні відношення. В середині хронологічних меж кожної формації історія перекладу викладається за географічним принципом з урахуванням принципу спільності культур [3].

Навчальна дисципліна «Історія перекладу» є одним з аспектів перекладознавства, завдання якої - поглибити розуміння студентами історії перекладу. Основна мета теоретично-практичного курсу полягає в ознайомленні студентів з етапами становлення перекладу, з загальними напрямками розвитку перекладу в конкретних умовах країн нашого регіону, починаючи з періодів Стародавнього світу та Середньовіччя. Основна увага приділяється історичній періодизації розвитку перекладу в Стародавньому Єгипті, Греції, Римі, Україні, Росії тощо; умовам зародження науки про переклад і першим у світі перекладачам та школам перекладацтва, течіям, напрямкам перекладу та засобам, завдяки яким розвивалась наука про переклад у всі часи.

Досягненню цієї мети сприяє рішення таких завдань, як:

- а) формування у студентів системи теоретичних знань про
- історію перекладу як рід діяльності від витоків до сьогодення. Роль перекладу в різні історичні часи;
  - національну історію перекладу;
  - історію перекладацьких взаємозв'язків різних культур;
  - історію культурного засвоєння через переклад окремих творів, творчість окремих авторів, окремих жанрів, цілих літературних напрямків;
  - аналіз та оцінку окремих перекладацьких досягнень у перекладацькому контексті;
  - творчість окремих перекладачів [1, 51];
- б) формування у студентів навичок пошуково-творчої роботи, вміння диференціювати та узагальнювати зібраний матеріал;
- в) сприяння розвитку у студентів умінь та навичок самостійної роботи з науковою літературою, сприяння поглибленому вивченню історії перекладу.

Програма передбачає три основні форми роботи студентів у процесі навчання: лекційний курс, семінарські заняття та самостійну роботу студентів. Основним видом підготовки студента є самостійна робота: на лекції викладач направляє його роботу, орієнтує з певного питання, сприяє формуванню правильної наукової позиції; на семінарських заняттях з'ясовуються ключові питання теми, закріплюється теоретичний матеріал; решта роботи – зібрання навчального матеріалу, систематизація, узагальнення і вивчення його віддається для самостійного вивчення.

Дисципліна «Історія перекладу» викладається на ОКР «Бакалавр» на III курсі на спеціальності «Переклад (новогрецька)» у VI семестрі. Формою підсумкового контролю знань з навчальної дисципліни «Історія перекладу» є залік.

Література

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение / И.С. Алексеева – М., 2004. – 352 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
3. <http://ktpam.kri>

УДК 372.811.14'06'25(043)

Воєвутко Н. Ю., старший викладач

УКЛАДАННЯ КУРСУ „ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В СУЧАСНІЙ ДИПЛОМАТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ” ДЛЯ МАГІСТРІВ-МІЖНАРОДНИКІВ (на матеріалі новогрецької мови)

Внаслідок бурхливого розвитку міжнародних контактів та зміцнення культурних і політичних зв'язків утворився дипломатичний дискурс. Спілкування на міжнародному рівні визначають і регулюють правила протоколу, особливі норми етикету й церемоніалу. Вони визначають не тільки поведінку дипломатів та глав держави, проведення важливих заходів міжнародного рівня, а й оформлення дипломатичної документації. Інтенсифікація міжнародного, в тому числі дипломатичного, життя обумовила навчання студентів перекладу документів сучасної дипломатичної діяльності.

В таких умовах актуальності набуває питання адаптації міжнародника-перекладача до ринку праці, яка має забезпечуватися глибокими знаннями в галузі лінгвістики та міжкультурної комунікації, професійним володінням іноземною мовою, володінням новими інформаційними технологіями. Отже, предметом нашого дослідження є дисципліна «Особливості перекладу в сучасній дипломатичній діяльності» з першої іноземної мови (новогрецької) для магістрів-міжнародників, що впроваджена кафедрою грецької мови та перекладу Маріупольського державного університету. Мета дослідження – здійснити опис зазначеної дисципліни.

Підготовка перекладачів напряму 8.030401 спеціальності «Міжнародні відносини» передбачає вивчення дисципліни «Особливості перекладу в сучасній дипломатичній діяльності» з новогрецької мови протягом III семестру навчання у магістратурі. Програма зазначеної дисципліни розрахована на студентів, які у I – VIII семестрах ОКР «Бакалавр» вивчали новогрецьку мову як першу іноземну, мають підготовку з дисциплін «Теорія та практика перекладу» (новогрецька мова), що здійснювалася протягом V та VIII семестрів навчання ОКР «Бакалавр», та «Практикум перекладу», що вивчалась на I та II курсах ОКР «Магістр».

Мета курсу – вдосконалення перекладацької компетенції студентів у напрямку сучасної дипломатичної діяльності.

Розвиток необхідних вмінь та навичок досягається шляхом вирішення наступних завдань:

- вдосконалювати навички користування основними засобами досягнення еквівалентності у письмовому перекладі та застосовувати перекладацькі трансформації;
- вчити спеціальним компетенціям лінгвіста-перекладача (здійснювати реферування та анотування письмових текстів, здійснювати післяперекладацьке саморедагування та контрольне редагування тексту перекладу);
- вчити коригувати професійні тексти дипломатичної тематики відповідно до норм української мови;
- вчити правильно оформляти текст перекладу в комп'ютерному текстовому редакторі.

По закінченню курсу студенти повинні:

- вміти обирати та адекватно застосовувати лексичні одиниці відповідно до контексту, у тому числі сталі словосполучення, фразеологізми, ідіоми (*комунікативна компетенція*);
- ідентифікувати та відтворювати різні типи усних та письмових текстів стилю дипломатичних паперів (*комунікативна компетенція*);
- вміти розрізняти лінгвістичні маркери соціальних відносин й адекватно їх застосовувати (формули привітання, прощання, емоційні вигуки тощо) (*соціолінгвістична компетенція*);
- адекватно застосовувати правила побудови текстів новогрецькою та українською мовами задля досягнення їхньої зв'язності, послідовності, цілісності на основі композиційно-мовленнєвих форм (*прагматична компетенція*);
- застосовувати основні засоби побудови аргументації в усних та письмових типах тексту (*прагматична компетенція*);
- вміти застосовувати потенціал мови для досягнення комунікативної мети та бажаного впливу (висловлення думки, згоди/незгоди, побажання, прохання тощо) (*прагматична компетенція*);

Курс «Особливості перекладу в сучасній дипломатичній діяльності» належить до обов'язкового циклу дисциплін.

Дисципліна вивчається у III семестрі магістратури. Методи навчання: конспектування, практичні заняття, реферування навчальної літератури. Мови викладання: новогрецька та українська. На лекції відводиться 18 годин, на практичні заняття – 10 годин, на самостійну роботу – 53 години. Загальна кількість годин: 81. Види контролю: залік.

Розглянемо детальніше лекційний модуль курсу.

Тема 1. Мова дипломатичних документів.

Дипломатичні документи: ноти, особисті листи, пам'ятні записки і меморандуми, заяви і комюніке. Документи зовнішньодипломатичного листування: особисті (підписні) ноти; вербальні ноти; пам'ятні записки; меморандуми; особисті листи неофіційного характеру; заяви.

Тема 2. Лінгвостилістика тексту дипломатичного спілкування.

Комунікативні властивості текстів основних жанрів дипломатичної сфери. Дипломатичні терміни. Функціонування абревіатур у дипломатичних текстах.

Формули прохання у дипломатичних текстах. Формули відмови у дипломатичних текстах. Мовні формули (вибачення, вдячності, підтримання контакту, запрошення та вітання) у дипломатичних текстах. Композиційні мовні формули (початкові та заключні).

Тема 3. Протокольні промови як жанр дипломатичного дискурсу.

Лінгвокультурологічні характеристики протокольних промов як жанру дипломатичного дискурсу. Адекватність перекладу текстів протокольних промов. Застосування етноспецифічних компонентів (звертань, компліментів, цитат і алюзій) у протокольних промовах. Основні методи відтворення етноспецифічних елементів протокольних промов – використання повного або часткового відповідника, калькування, описове відтворення або вилучення етноспецифічного компонента й компенсація його нейтральним відповідником.

Зміст семінарсько-практичних занять (С-ПЗ) розподілено наступним чином:

С-ПЗ №1. Το διεθνές περιβάλλον και οι σύγχρονες προκλήσεις [1].

Сучасні тенденції міжнародного простору. Глобалізація. Міжкультурний та міжрелігійний діалог. Європейський союз. Міжнародний медійний простір. Тренування навичок сполучення транскрипції і перекладу. Мовленнєва компресія. Тренування навичок послідовного перекладу без запису. Тренування навичок послідовного перекладу із застосуванням системи запису.

С-ПЗ №2. Πολιτιστική διπλωματία [2].

Дипломатія та культура. ЮНЕСКО. Рада Європи. Україна в Раді Європи. Вправи на меморизацію часто вживаних стандартизованих виразів (штампів, кліше, усталених термінологічних сполучень, фразеологізмів). Тренування вміння визначати на основі передперекладацького аналізу адекватну перекладацьку стратегію; вміння користуватися довідковою літературою та паралельними текстами.

С-ПЗ №3. Η ελληνική πολιτιστική διπλωματία [2].

Грецька культурна дипломатія. Міністерство зовнішніх справ Грецької Республіки. Міністерство культури Грецької Республіки. Міністерство освіти, навчання впродовж життя та релігії Греції. Грецькі діаспори. Вселенська Патріархія. Грецький фонд культури. Сучасна ідеологія грецької культурної дипломатії.

Самостійна робота студентів оформлюється у есе новогрецькою мовою за такими темами: Εθνική ταυτότητα. Εθνικισμός. Ευρωπαϊκή Ένωση. Διεθνής θέση της Ελλάδας. Πολιτιστική πολιτική. Πολιτιστική διπλωματία.

Підсумковий контроль здійснюється шляхом співбесіди на новогрецькій мові за темами: Глобалізація. Міжкультурний та міжрелігійний діалог. Європейський союз. Міжнародний медійний простір. ЮНЕСКО. Рада Європи. Україна в Раді Європи. Міністерство зовнішніх справ Республіки Греція. Міністерство культури Республіки Греція. Міністерство освіти, навчання впродовж життя та релігії Греції. Грецькі діаспори. Сучасна ідеологія грецької культурної дипломатії; та за теоретичними питаннями: Мова дипломатичних документів. Особливості перекладу дипломатичної документації. Документи зовнішньодипломатичного листування. Протокольні промови як жанр дипломатичного дискурсу. Адекватність перекладу текстів протокольних промов. Лінгвостилістика тексту дипломатичного спілкування. Комунікативні властивості текстів основних жанрів дипломатичної сфери. Функціонування абревіатур у дипломатичних текстах. Формули прохання у дипломатичних текстах. Формули відмови у дипломатичних текстах. Мовні формули вибачення у дипломатичних текстах. Мовні формули вдячності у дипломатичних текстах. Мовні формули підтримання контакту у дипломатичних текстах. Мовні формули запрошення та вітання у дипломатичних текстах. Композиційні мовні формули (початкові та заключні).

Таким чином, опанування теоретичними та практичними навичками перекладу через запропоновані види робіт та завдання курсу сприяє вдосконаленню перекладацької компетенції студентів у напрямку сучасної дипломатичної діяльності.

Література

1. Κόρακας Χ. Εθνικότητα διεθνών σχέσεων. – Εκδοτικός Όμιλος ΙΩΝ, Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ. – Αθήνα, 2005. – 228 σ.
2. Τζουμάκα Ε. Πολιτιστική Διπλωματία. Διεθνή δεδομένα και Ελληνικές Προοπτικές. – Εκδόσεις «Ι.Σιδερής». – Αθήνα, 2005. – 303 σ.

УДК 811.14'06: 371.671(043)

Бадасен Є. І., асистент

НАВЧАННЯ СИНХРОННОМУ ПЕРЕКЛАДУ

Спілкування людей, що говорять різними мовами, завжди відігравало велику суспільну, культурну, політичну та економічну роль у розвитку різних держав. ХХІ століття характеризується відновленням та поглибленням міжнародних відносин, активізацією обміну та передачі інформації, і, як наслідок, бурхливим розвитком перекладознавства, його теоретичної бази та концепцій. Переклад, як акт міжмовної комунікації, має вирішувати проблеми точності, лаконічності, еквівалентності, адекватності, правильності при збереженні єдності стилю, форми, сюжету та національно-специфічних реалій. Тому особливої уваги потребує питання ефективного навчання студентів засадам усного перекладу.

Зазначимо, що існує кілька видів усного перекладу: – це послідовний переклад, переклад з аркуша та синхронний переклад.

Питання синхронного перекладу розглядали в своїх роботах такі вчені, як: Л.К. Латишев (2000), А.Ф. Ширяев (1982), Р.К. Міняр-Белоручев (1999), Г. Е. Мірам (2004) тощо. Однак й досі невизначеним залишається питання, чи є здібності до синхронного перекладу вродженими, чи все ж таки є результатом старанного навчання. На думку Г.В. Чернова, яку ми поділяємо, перекладач-синхроніст повинен володіти енциклопедичними знаннями і вміти використовувати їх при переробці великого матеріалу, вміти сприймати на слух будь-яку промову іноземною мовою, вільно володіти ідіомами, бути винахідливим і спритним. [3] Отже, метою дослідження є виявлення основних методів навчання синхронному перекладу, предметом дослідження є процес навчання синхронному перекладу.

Синхронний переклад – це такий вид усного перекладу, що здійснюється одночасно зі сприйняттям на слух пропонованого одноразово усного повідомлення вихідною мовою, і в процесі якого – в екстремальних умовах діяльності – у будь-який відрізок часу переробляється інформація суворо обмеженого обсягу. [5] Однак синхронний переклад – це щось більше, ніж застосування навичок говоріння в процесі слухання. У його основі лежить не тільки спонтанність мовного відтворення, що базується на достатній мовній компетенції синхроніста, але й певний план, який використовує синхроніст при здійсненні перекладу. Подібний план комунікативної діяльності існує у вигляді набору певних стратегій, застосовуваних синхронним перекладачем залежно від конкретної перекладацької ситуації. [3]

Основна мета навчання синхронному перекладу полягає у розвитку в студентів основних перекладацьких якостей:

1. уміння зосередитися;
2. здатність ігнорувати перешкоди (психологічний дискомфорт, обумовлений одночасним слуханням і говорінням);
3. швидка реакція (механізм імовірнісного прогнозування);
4. гарна дикція;
5. психічна витривалість (подолання психічної напруги, пов'язаної з необоротністю сказаного доповідачем і самого перекладу). [2, с. 88-89]

Щоб перевірити здатності зосереджуватися на завданні і „відключитися” від перешкод надаються аудіозаписи іноземною мовою і студентам пропонується рахувати речення вголос

рідною мовою. Рахувати вголос потрібно лише друге, п'яте і сьоме речення. На другому етапі пропонується повторювати кожне друге слово або кожне дієслово в запропонованому тексті.

Невід'ємною умовою успіху синхронного перекладача є наявність у нього запасу еквівалентних пар лексичних одиниць, зв'язаних між собою знаковим зв'язком, що дозволяють перекладати не через мислення, а через умовні рефлекси. Задля розвитку миттєвих комунікативних асоціацій, а також механізму імовірнісного прогнозування студентам даються спеціальні аркуші, на яких написані сталі сполуки та кліше. Здійснюється двобічний переклад наданих виразів (з рідної мови на іноземну і навпаки), які у подальшому опрацьовуються у послідовному перекладі речень в паралельних текстах. Таким чином, під час синхронного перекладу, коли студенти чують такі кліше, у них виникають миттєві перекладацькі еквіваленти і переклад здійснюється автоматично, без пауз та помилок. [1, с. 27-28]

З метою розвитку короткочасної пам'яті, окрім сталих виразів студентам даються також аркуші зі спеціальною термінологією (приблизно 25-30 лексичних одиниць) і пропонується їх вивчити за 10 хвилин. На перших заняттях синхронного перекладу, як правило, запам'ятовують лише перші 7-10 слів. Цікаво, що зі списку із 10 лексичних одиниць, з наданням однієї хвилини на вивчення, студенти запам'ятовують, зазвичай, перші й останні два.

Однією з найпоширеніших методик навчання синхронному перекладу, спрямованої на поліпшення дикції, є псевдосинхрон. Він використовується на початковій стадії навчання. Студентам пропонується зачитати вже заздалегідь здійснений письмово переклад не випереджаючи оратора, але й не відстаючи від нього більше, ніж на пів речення. Цей вид діяльності також виконує головне завдання синхронного перекладу – одночасне слухання і говоріння. Для розвитку цих здатностей на заняттях студенти прослуховують аудіозаписи і дивляться іноземні фільми в оригіналі. Перший час вони звикають сприймати іноземну мову на слух, потім намагаються синхронно записувати новини й короткі повідомлення мовою оригіналу. У подальшому практикується синхронне нотування інформації мовою перекладу.

Таким чином, мета навчання синхронного перекладу полягає у досягненні співіснування у студентів двох мов не дистанційовано, а в єдиному семантичному полі робочих ситуацій і передбачуваних контекстів заданої тематики.

Література

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И. С. Алексеева. – СПб.: Издательство «Союз», 2001. – 288 с.
2. Мирам Г. Э. Профессия: переводчик / Г. Э. Мирам. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 160 с.
3. Чернов Г.В. Теория и практика синхронного перевода / Г.В. Чернов. – М., 1978.
4. Ширяев А.Ф. Пособие по синхронному переводу / А.Ф. Ширяев. – М., 1982.
5. www.perevod4ik.com

УДК 811.14'06: 371.671(043)

Казніна М. М., старший викладач

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР НАВЧАЛЬНО – МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ З НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА І КУРСІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПЕРЕКЛАД (НОВОГРЕЦЬКА)»

У статті здійснено спробу проаналізувати основні підручники та словники новогрецької мови, за якими відбувається підготовка кваліфікованих спеціалістів – перекладачів новогрецької мови, а саме студентів молодших курсів спеціальності «Переклад (новогрецька)». Предметом даного дослідження стали підручник новогрецької мови для

іноземних студентів «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*» та новогрецько-український словник до цього підручника, укладений старшим викладачем кафедри грецької мови та перекладу МДУ М.М Казніною. Навчальні посібники, призначені різним рівням мовленнєвої компетенції, вже було розглянуто російською викладачкою МДУ С.О. Сидневою у статті «Этностереотипы в учебниках новогреческого языка для иностранцев: к вопросу о национальной идентичности» [7, 118]. Головним критерієм відбору для дослідниці були грецькі упорядники та видавництва, а саме: серія книг, опублікованих при Салоніцькому університеті ім. Аристотеля та ряд афінських видань. Метою авторки був пошук в текстах підручників проявів національної ідентичності, з чим вона вдало впоралась, довівши на прикладах, що не тільки художні твори або твори усної народної творчості є джерелом реконструкції внутрішньонаціональних стереотипів та уявлень про ідентичність того чи іншого народу. Короткий огляд всієї навчальної літератури з новогрецької мови, за якою навчаються студенти-перекладачі, було здійснено в нашій попередній статті «До питання компетентнісного підходу при навчанні перекладу» [1]. Дослідження було присвячено питанню формування компетенцій при навчанні перекладу студентів перших курсів спеціальності «Переклад». В цій статті нами було надано оцінку та визначено місце і роль кожного підручника в структурній системі навчання студентів-першокурсників новогрецької мови.

У представлений статті ми не ставимо на меті докладно розглянути всі існуючі підручники з новогрецької мови, спроможемося охарактеризувати основний підручник для студентів I курсу спеціальності «Переклад (новогрецька)»- «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*», «Комплекс вправ до підручника «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*» та новогрецько-український словник до цього підручника.

Новогрецько-український перекладний словник до найвідомішого підручника з новогрецької мови для іноземців «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*»(який було видано Фондацією Маноліса Тріандафілідиса Салоніцького університету ім. Аристотеля) вийшов у світ 2010 року та містить 4 тисячі слів, словосполучень та виразів новогрецької мови з українськими відповідниками. Викладання новогрецької для іноземних студентів розпочалося на Факультеті Новогрецької мови цього університету задовго до 1970 року. Викладацький склад зустрівся з багатьма проблемами, які були пов'язані з відсутністю належного єдиного підручника, завдяки якому уможлиблювалося б цілісне сприймання новогрецької мови. Дякуючи багаторічній праці Інституту Неоеллінізму Фондації Маноліса Тріандафілідиса перше видання підручника, за одними даними відбулося в жовтні 1973 року, за іншими – цього року підручник з'явився в надрукованому вигляді і мав на меті задовольнити потреби у викладанні новогрецької мови як другої. Після дев'яти років апробації в Школі Новогрецької мови у 1982 році підручник було офіційно видано. Він складається з 38 уроків з відповідними вправами, граматикую та словником новогрецькою, англійською та від недавня – російською мовою. Своїм успіхом і популярністю підручник зобов'язаний 14 авторам, практикуючим викладачам, які понад 30 років викладають новогрецьку в Салоніцькому університету ім. Аристотеля. Методика та досвід були настільки успішними, що підручник було перевидано 1975, 1976, 1981, 1994, 2007 року з багатьма змінами й вдосконаленнями. Поступовому накопиченню лексичного запасу осіб, які вивчають мову, сприяє лексичний мінімум, який було надано авторами в кінці кожного уроку. У виданні 2005 року автори оновили підручник новогрецько-російським словником. На жаль, це не поурочні тематичні словники, які б полегшували поступове вивчення студентами лексики. До того ж, майбутні перекладачі мають робити адекватний переклад не тільки російською, але й українською мовою. Тому, ще з відкриттям у Маріупольському гуманітарному інституті спеціальності «Переклад (новогрецька)» назріла необхідність укладання саме українського словника. Вихід у широке коло Новогрецько - українського словника Н.Ф Клименко, О.Д Пономаріва, Є.К Чернухіна. 2005 року набагато допоміг в укладанні словника до підручника «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*». Завдяки йому було спрощено пошук відповідників українською мовою, до грецьких слів було підібрано найточніші семантичні та

стилістичні широковживані українські еквіваленти. У поодиноких випадках, коли у цьому Словнику слово з підручника було відсутнє, відповідник підшукувався в Новогрецько – російському словнику І.П. Хорікова та Тлумачному словнику новогрецької мови Г. Бабініотиса.

Рациональна структура, методологічні засади загальновідомого підручника «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*», результативність якого перевірено роками і не викликає сумнівів у спеціалістів, стали основними факторами при виборі підручника для студентів МГУ, які починають так би мовити «з нуля» вивчати новогрецьку мову. Викладання практичного курсу основної мови на факультеті грецької філології, спеціальності «Переклад (новогрецька, англійська мови)» передбачає її комплексне вивчення, що зорієнтоване на підготовку кваліфікованих спеціалістів – перекладачів новогрецької мови. Програма розрахована на студентів з нульовим початковим рівнем володіння іноземною мовою, в даному випадку – новогрецькою. Основна мета загального курсу полягає у формуванні у студентів лінгвістичної та комунікативної компетенції. Програма практичного курсу новогрецької мови як основної іноземної мови розрахована на 2 навчальні семестри. Вона має комплексний характер, переслідує мету навчити вільно володіти новогрецькою мовою, розвинути навички перекладу з української на новогрецьку мову та навпаки. За початковий період навчання (I-II семестри) студенти засвоюють активний словник обсягом приблизно 2500-3000 лексичних одиниць, що обслуговують побутову, соціально-культурну, суспільно-політичну, країнознавчу та фахову сфери спілкування. Послідовне вивчення лексики упродовж усіх етапів навчання підпорядковане одній меті – засвоїти мову задля професійної та наукової комунікації.

Одночасно з виходом Новогрецько-українського словника асистентом кафедри грецької мови та перекладу Н.В. Литовченко та старшим викладачем кафедри грецької мови та перекладу М.М. Казніною було укладено «Комплекс вправ до підручника «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*» Частина I», який має на меті сприяти формуванню компетенції майбутніх перекладачів в усному та письмовому двосторонньому (з новогрецької мови на українську і навпаки) перекладі. Посібник має чітку структуру. У ньому логічно і послідовно надано систему вправ на розвиток граматичних навичок та вивчення лексичних одиниць, створено ситуації для діалогічного та монологічного мовлення. Кросворди сприяють розвитку розумових здібностей, викликають зацікавленість у студентів - першокурсників. Вправи націлені на розвиток мовних навичок та граматичних явищ, якими повинні оволодіти студенти протягом I семестру. Лексика, яка запропонована до вивчення та відпрацювання в кожному уроці, повністю відповідає темам підручника «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*».

Як видно з короткого огляду, протягом десятиліть «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*» є незмінним підручником новогрецької мови в університетах Греції та інших наукових центрах та осередках вивчення новогрецької по всьому світі. Видання Новогрецько-українського словника та «Комплексу вправ до підручника» є справді сьогочасним і посутньо сприятиме задоволенню потреб студентів – перекладачів та викладачів новогрецької мови.

Література

1. Казніна М.М. До питання компетентнісного підходу при навчанні перекладу // Матеріали круглого столу викладачів кафедри грецької мови та перекладу МДГУ «Актуальні питання професійної підготовки перекладачів в Україні і Греції» / М.М Казніна - Маріуполь: МДГУ, 2010.- С. 14-20
2. Казніна М.М., Литовченко Н.В. Комплекс вправ до підручника «*Τα νέα ελληνικά για ξένους*» Ч. I / М.М Казніна, Н.В. Литовченко – Маріуполь: МДУ, 2010. - 43с.
3. Новогрецько-український словник [Клименко Н.Ф., Пономарів О.Д., Чернухін Є.К.].- Київ. Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2005. - 428с.
4. Новогреческо-русский словарь [сост. Иоаннидис А.А.]. – М.: Гос. Изд-во иностр. и нац. словарей, 1961. – 1419с.

5. Новогреческо-русский словарь [Хориков И.П., Малеев М.Г.]. – М.: Культура и традиции, 1993. – 856с.
6. Новогрецько-український словник [Казніна М.М.].- Маріуполь: МДУ, 2010. - 160с.
7. Сиднева С.А. Этностереотипы в учебниках новогреческого языка для иностранцев: к вопросу о национальной идентичности //Греция и Кипр: язык, культура, страны, народы. Материалы международной научно-практической конференции памяти М.Л. Рытовой 7-8 апреля 2010 года.- Издательство «МГИМО-Университет», 2010.- С. 118-123
8. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Δεύτερη έκδοση. [Μπαμπινιώτης Γ.Δ.].-Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2002.- 2064σ.
9. Μικρό λεξικό της Νέας ελληνικής γλώσσας. Ορθογραφικό. Ερμηνευτικό. Ετυμολογικό. Συνωνύμων Αντιθέτων. Αρκτικολέξεων. Κυρίων ονομάτων [Μπαμπινιώτης Γ.Δ.].- Αθήνα.Κέντρο λεξικολογίας, 2006. – 1069σ.
10. Τα νέα ελληνικά για ξένους. Βογιατζίδου Σμαρώ Θεσσαλονίκη, 1994.-390σ.
11. Τα νέα ελληνικά για ξένους. Βογιατζίδου Σμαρώ Θεσσαλονίκη, 2007.- 413σ.

УДК811.14'06:371.671(043)

Літовченко Н. В., асистент

АУДІЮВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Темою даної статті є аудіювання, як невід'ємна частина мовного спілкування. Перед нами стоїть мета розглянути один із видів мовленнєвої діяльності на прикладі викладання новогрецької мови як основної іноземної студентам другого курсу спеціальності «Переклад (новогрецька)».

Створення штучного іншомовного середовища в процесі навчання іноземним мовам - одне з важливих проблемних питань сучасної методики. З ним у першу чергу пов'язана реалізація масового навчання двом з чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності: аудіюванню та говорінню. Для досягнення цієї мети використовуються технічні засоби навчання. Сучасний етап розвитку техніки характеризується переходом до створення багатофункціональних навчальних комплексів і автоматизованих навчальних систем. Такі комплекси і системи володіють універсальними дидактичними можливостями: вони дозволяють здійснювати навчання в діалоговому режимі з урахуванням індивідуальних можливостей студентів, забезпечувати дистанційне навчання з використанням сучасних технологій.

Термін «аудіювання» означає слухання і розуміння іноземної мови. У загальному плані аудіювання можна визначити як аналітичний процес з обробки акустичного сигналу, результатом якого є осмислення сприйнятої інформації. Механізм аудіювання як процес розпізнавання слухових зразків дуже складний і поки до кінця не вивчений. Є припущення, що він являє собою процес багаторівневого відображення мовного впливу. [1]

Існує думка, що для відтворення фонограм, як зразкових, так і будь-яких інших, необхідно саме лінгафонний пристрій. Насправді, для цього достатньо й магнітофону. Більше дискусійним є ствердження, що прослуховування у навушниках створює кращі умови для аудіювання. Дійсно, ряд фізіологів стверджує, що в тих випадках, коли звук дається з механічного запису і студент не бачить обличчя мовця, звук сприймається краще, якщо його джерело знаходиться біля скроневих частин головного мозку. Доцільніше було б в ході навчального процесу спробувати відтворити найбільш типові умови, тобто такі, які зустрічаються в житті в абсолютній більшості випадків.

Ми схильні вважати, що на першому етапі для опанування навичками аудіюванню достатньо якісної фонограми тексту (прочитаного носієм іноземної мови) та магнітофону. На заняттях з новогрецької мови на другому курсі спеціальності «Переклад (новогрецька)» ми навчаємо аудіюванню з повним розумінням тексту та аудіюванню з розуміння основного змісту тексту. Аудіювання з повним розумінням тексту передбачає надання незнайомих

лексичних одиниць, що могли б стати перешкодою при сприйнятті тексту студентами, перед прослуховуванням. Якщо ж йдеться про аудіювання з розумінням основного змісту, студент має зрозуміти текст в цілому, не оперуючи усіма лексичними одиницями та виразами з цього тексту.

Також не слід забувати, що ефективність навчання аудіюванню залежить у першу чергу від зацікавленості слухачів в розумінні. Ми бачимо, що студенти краще розуміють і запам'ятовують важкі, але змістовні тексти, ніж легкі, але примітивні. Ефективним символом успішного аудіювання є аудіотексти з елементами гумору. Гумор сприяє створенню атмосфери невимушеності, релаксації. Градація труднощів може виражатися в переході від цікавих текстів, які мають захопливу сюжетну лінію, до змістовних, які містять нову та корисну для студентів інформацію. Не слід забувати, що іноді викладачі "допомагають" студентам зрозуміти текст, перекладаючи його рідною мовою, або ж неодноразово повторюють ті ж самі фрази, тим самим демобілізують студентів, що не слухають текст іноземною мовою, чекаючи на український варіант. Ця «вправа» не навчить власне аудіюванню, вона допоможе при випадках використання аудитивного тексту для навчання говорінню чи письмовому мовленню. Треба привчити студентів до прослуховування тексту лише два рази, не більше.

Завдячуючи нашим грецьким колегам ми не відчуваємо труднощів, пов'язаних з джерелами інформації. В нас достатньо аудіовізуальних (кінострічки, мультфільми) і аудитивних джерел інформації (фонозаписи і радіопередачі). Сприймати мову з аудіовізуальних джерел легше, ніж від аудитивних. Особливо важкими є художні фільми, де зорова інформація не відповідає мовленню. Хотілося б підкреслити, що кінофільми, незважаючи на їхню складність, є надзвичайно важливими і необхідними джерелами інформації, тому що тільки кінофільм може відтворити живу ситуацію навчання, ту реальну дійсність, у якій іноземна мова використовується як засіб природної комунікації.

Найбільш важкими є аудитивні джерела інформації, тому що в них відсутня зорова опора. Однак роль аудитивних джерел у процесі навчання дуже велика. Вони компенсують відсутність мовного середовища, надаючи можливість слухати мову різних осіб - носіїв мови. Тому основою занять з новогрецької мови (аспект «Аудіювання») для студентів II курсу спеціальності «Переклад (новогрецька)» є аудитивні джерела. Ми користуємося грецькими посібниками «Πιστοποίηση ελάρκειας της ελληνομάθειας», які включають в себе тексти різних жанрів, змісту та рівнів, фонозаписи та вправи різного виду до кожного з текстів. Метою занять з аудіювання для студентів II курсу є навчити їх: 1) розуміти діалогічне мовлення між носіями мови; 2) шукати зворотній зв'язок між наочним матеріалом (ілюстраціями) та текстом, який вони слухають; 3) вміти поставити в вірному порядку ілюстрації до тексту; 4) заповнювати таблиці належним чином як наведено у прикладі та 5) робити правильний вибір з 3-4 наданих варіантів. Також ми вчимо студентів аудіюванню як засобу навчання іншим видам мовленнєвої діяльності. Студентам пропонуються такі завдання: 1) прослухати діалог та скласти аналогічний, використовуючи нові лексичні одиниці; 2) прослухати фонозапис та переказати розмову двох осіб у діалозі; 3) прослухати текст та відповісти на низку питань; 4) відтворити прослухане з деякою видозміною особи; 5) прослухати текст та підібрати до нього назву тощо. [3, 5]

Ніщо не стоїть на місці, все розвивається та оптимізується, вирішуючи питання сьогодення. Незабаром настане час, коли усе буде комп'ютеризоване, а студенти будуть вдома вивчати усе, що забажають за своїм індивідуальним графіком. Першим кроком до цього є дистанційна освіта, впроваджена у великій кількості ВУЗів. В МДУ все ще тільки починається, але й зараз вже існує багато електронних програм, які допомагають студентам у вивченні іноземних мов. Але й не тільки програми та підручники являють собою допоміжні засоби. Інтернет-сайти з величезним on-line суспільством, яке вивчає іноземні мови також розгортають свою діяльність. Наприклад на сайті <http://ru.livemocha.com/> кожен може зареєструватися та зробивши вибір щодо мови та рівня її оволодіння, може, виконувати

вправи, опанувати нові лексичні одиниці, спілкуватися з носіями мови та вдосконалювати свої знання.

Література

1. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
2. М.К. Бордулина, Н.М.Минина. Основы преподавания иностранных языков в языковом ВУЗе / Бордулина М.К., Минина Н.М. – М.: 1968 г. – 252с.
3. Ν.Αντωνοπούλου. Πιστοποίηση επάρκειας της ελληνομάθειας. Επίπεδο Α / Αντωνοπούλου Ν. – Θεσσαλονίκη.: Δεκέμβριος, 2001. – 84σ.
4. <http://ru.livemocha.com/>

УДК 81'42:32(043)

Макаревич П. Ю., аспірант

ПОНЯТТЯ „ПОЛІТИЧНИЙ МЕДІА-ДИСКУРС” У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Останнім часом спостерігається значне зростання інтересу мовознавців та представників інших гуманітарних наук до питань теорії та практики дискурсивних досліджень, методології дискурс-аналізу, до вивчення різноманітних дискурсивних практик. Поняття дискурсу закріпилося в сучасній науці, і окреслюється дедалі чіткіше завдяки численним дослідженням його сутнісних характеристик.

Метою даної роботи є спроба проаналізувати та узагальнити підходи сучасних мовознавців до поняття «дискурс» загалом та «політичний медіа-дискурс» зокрема.

Дискурс в загальному вигляді – одне з найскладніших понять сучасних гуманітарних досліджень, яке не піддається чіткому визначенню. Один з класиків дискурс-аналізу Т. Ван-Дейк відзначає, що поняття дискурсу є розпливчатым і важко піддається визначенню (подібно до понять мови, суспільства, ідеології), а саме такі поняття зазвичай стають найбільш популярними [2].

Загалом можна виділити три основні класи використання даного терміну.

В лінгвістичних вживаннях терміну «дискурс», що відносяться до першого класу, в цілому узагальнено спроби розвитку традиційних понять мови, тексту і діалогу. З одного боку, дискурс розглядається як вписане в комунікативну ситуацію мовлення, з іншого боку – як структура діалогової взаємодії. Разом з цим підкреслюється динамічний характер дискурсу, що дозволяє відрізнити поняття дискурсу від традиційного уявлення про текст як статичну структуру. Згідно з визначенням Н.Д. Арутюнової, дискурс – це “зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними і ін. чинниками; мовлення як цілеспрямована соціальна дія” [12, с. 136]. З лінгвістичної точки зору дискурс поєднує в собі сам текст як окремий вербалізований результат мовлення і екстралінгвістичний контекст, в якому він функціонує. Як відзначає О.Й. Шейгал, “мова як абстрактна знакова система реально існує у вигляді дискурсу, точніше – дискурсів” [11, с. 15]. Дискурс може розглядатися як комунікативна ситуація, що включає свідомість комунікантів і текст, що створюється в процесі спілкування. У дискурсі знаходять віддзеркалення фрагменти дійсності – зовнішня ситуація, що є змістовним предметом, темою спілкування, і комунікативне середовище або ситуація [7, с. 16].

Другий клас вживань терміну «дискурс» – соціологічні вживання – передбачає прагнення до уточнення традиційних понять стилю і індивідуальної мови. Дискурс, що розуміється таким чином, описує спосіб говоріння, підрозділяючись на конкретні різновиди на основі ряду параметрів [12, с. 137].

У третьому розумінні «дискурсом» називається особливий вид комунікації, здійснюваний у віддаленні від соціальної реальності, який має на меті критичне обговорення і обґрунтування поглядів і дій учасників комунікації [12, с. 137].

В рамках соціолінгвістичного підходу до визначення і використання терміну «дискурс», дискурси класифікуються за незалежними один від одного параметрами. Так, класифікація дискурсів за модусом заснована на зіставленні усного і письмового дискурсу, що пов'язане з каналом передачі інформації: при усному дискурсі канал акустичний, при письмовому – візуальний [4, с. 5]. З позицій учасників спілкування всі види дискурсу розподіляються на особистісно-орієнтований і статусно-орієнтований дискурс. Особистісно-орієнтований дискурс виявляється в двох основних сферах спілкування – побутовій і буттєвій. Статусно-орієнтований дискурс носить інституційний і неінституційний характер, залежно від суспільних інститутів, що функціонують в даний історичний період [5, с. 457].

Різновиди дискурсу визначаються також різними жанрами [8, с. 117]. Поряд з жанровою класифікацією дискурсу існує також класифікація за функціональним стилем (побутовий, науковий, офіційний, публіцистичний, художній) [8, с. 234].

Великий інтерес становить виділення в якості об'єкту аналізу нових типів дискурсу, здійснюване на основі різних параметрів. Дослідники зосереджують увагу на різних видах дискурсу – економічному, медійному, науковому і т.п.

Загалом будь-який вид дискурсу наділений рядом обов'язкових і додаткових характеристик, що в сукупності ідентифікують його видову приналежність [5, с. 325]. Кожен дискурс будується за певними правилами на підставі традиції, що склалася, існуючих прецедентних явищ і т.п.

Політичний дискурс є одним з найважливіших різновидів інституційного дискурсу, будучи вираженням всього комплексу взаємин між людиною і суспільством; це сукупність політичних дискурсів соціуму: дискурсу влади, контрдискурсії, публічної риторики, які закріплюють систему суспільних стосунків, що склалася, або що дестабілізують її [9, с. 164].

У лінгвістичній літературі політичний дискурс розглядається як багатоаспектне явище, комплекс елементів, які утворюють єдине ціле. Згідно з О.Й. Шейгал, політичний дискурс має два виміри – реальний і віртуальний. Реальний вимір – наявна мовна діяльність в певному соціальному просторі, а також мовні твори, що виникають в результаті; віртуальний вимір дискурсу – семіотичний простір, що включає вербальні і невербальні знаки, сукупним денотатом яких є світ політики [11, с. 56]. Ю.О. Сорокін визначає політичний дискурс через його співвідношення з ідеологічним дискурсом, називаючи його видовим різновидом останнього [9, с. 79]. В лінгвістичній літературі термін «політичний дискурс» уживається як мінімум в двох сенсах: вузькому і широкому. У широкому сенсі він включає форми спілкування, в яких до сфери політики відноситься принаймні одна із складових: адресант, адресат, зміст, позамовний контекст повідомлення. У вузькому сенсі політичний дискурс – це різновид дискурсу, метою якого є набуття і здійснення політичної влади.

Короткий огляд літератури з проблеми дозволяє дійти висновку, що загальноприйнятого визначення політичного дискурсу на даний момент не існує, і ми пропонуємо розглядати його як вербальну комунікацію в певному суспільно-політичному і психологічному контексті, учасники якої (адресант і адресат) виконують певні соціальні функції у відповідності з їх залученням до політичного життя, яке і є предметом комунікації.

Досягнення мети дискурсу ставить ряд умов, найголовнішою з яких є можливість безпосереднього надходження необхідної інформації реципієнтові. В разі політичного дискурсу цей процес забезпечується засобами масової інформації.

Дискурс мас-медіа розуміється як мова учасників мас-медійного спілкування, що характеризує загальний мовний і культурний стан суспільства. Дискурс мас-медіа різноплановий, представлений в усній і письмовій формі, в різних жанрах. Деякі учені ставлять під сумнів наукову обґрунтованість поняття «дискурс мас-медіа», посилаючись на відсутність достатньої кількості необхідних спільних характеристик [6, с. 7]. Ряд лінгвістів обґрунтовує необхідність виділення дискурсу мас-медіа в окремий клас на основі ряду властивих йому функціональних характеристик, незважаючи на жанрове, видове, модусне і т.п. розмаїття [1; 2; 5].

Зважаючи на дані положення, можна виділити політичний медіа-дискурс в окремий вид дискурсу, визначивши його як складне комунікативне явище, що виникає на перетині політичного дискурсу і дискурсу ЗМІ, включає вербалізований результат мовлення (текст), соціокультурні, прагматичні, психологічні умови його існування (контекст), а також відповідні мовні засоби у його складі.

Слід зазначити, що дискурс в цілому є складним і багатоаспектним явищем, вивчення якого вимагає вживання методології різних сфер знання, об'єднання зусиль різних учених з метою визначення обсягу даного поняття а також виявлення значимих характеристик даного явища, розробки нових і вдосконалення існуючих класифікацій, уточнення термінологічного апарату, об'єкту, предмету і проблематики дискурс-аналізу.

Література

1. Бацевич Ф. С. Текст, дискурс, речевой жанр: соотношение понятий // ВІСНИК Харківського університету. - № 520. - Серія філологія, випуск 33. – Харків, 2001. – С. 3-6.
2. Ван Дейк Т. А. *К определению дискурса* [Електронний ресурс] / Т.А. Ван Дейк // Психологическая сеть российского интернета – 1998. – Режим доступа: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>
3. Ван Дейк, Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Земская Е.А. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис / Земская Е.А., Китайгородская М.В., Ширяев Е.Н. – М.: Наука, 1981. – 277 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография] / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Кибрик А. А. О смысле понятия «дискурс СМИ» // Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования: материалы 2-й международной конференции. – М.: МАКС Прогресс. – 2008. – с. 29 – 37.
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – Москва: Ваклер, 2003. – 277 с.
8. Солганик Г. Я. Стилистика текста / Г.Я. Солганик. – М.: Наука, 2003. – 256 с.
9. Сорокин Ю. А. Политический дискурс: попытка истолкования понятия // Политический дискурс в России. – М., 1997. – с. 75–88.
10. Ухванова-Шмыгова И. Ф. Дискурс-анализ в контексте современных исследований / И. Ф. Ухванова-Шмыгова // Методология исследования политического дискурса: Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов: сб. науч. трудов / Белгосуниверситет; И. Ф. Ухванова-Шмыгова, А. А. Маркович, В. Н. Ухванов; под общ. ред. И. Ф. Ухвановой-Шмыговой. – Вып. 3. – Минск, 2002. – С. 6–28.
11. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 368 с
12. Лингвистический энциклопедический словарь / [Гол. ред. Ярцева В.Н.]. – М.: «Советская энциклопедия», 1990. – 685 с.

УДК 811.14'06'373.612(043)

Новицька О. А., старший викладач

ДЖЕРЕЛА ЛЕКСИЧНИХ ТРУДНОЩІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ З НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

У теперішній час існує лише невелика кількість систематизованого теоретичного матеріалу щодо перекладу суспільно-політичної літератури з новогрецької мови на українську та навпаки. У громаді зростає інтерес до суспільно-політичної тематики у зв'язку з надзвичайно динамічним характером розвитку суспільно-політичного життя у сучасному світі, підвищенням вимог до рівня освіченості та культури населення, процесами глобалізації у світі, розвитком інформаційних технологій та ін. Оскільки суспільно-політичний переклад

займає одну з центральних позицій серед тематичних розділів перекладацької діяльності, то комплексний підхід до аналізу лексичних особливостей перекладу є досить актуальним за сучасних умов.

Під час перекладу такої літератури слід зважати на те, що тексти суспільно-політичної спрямованості поєднують у собі різні функціональні стилі та жанри. Цій літературі притаманна наявність великої кількості неологізмів та різного роду термінів. Також однією з основних причин існування лексичних труднощів перекладу є розбіжності у картинах світу мов. Тому дуже часто доводиться звертатися до засобів перекладу, за яких зміст оригіналу залишається незмінним, а змінюються лише лексичні форми його вираження (прийоми транскодування, калькування, контекстуальної заміни, смислового розвитку, антонімічного та описового перекладів).

Лексичні труднощі перекладу текстів суспільно-політичного характеру є найбільш поширеними і, головним чином, пов'язані з передачею безеквівалентної лексики, назв, багатозначних слів, абревіатур, неологізмів, термінів, образної фразеології.

Елементи денотативної системи вихідної мови ми можемо умовно поділити на декілька груп. Перш за все, це ті, що вже мають повні відповідники, тобто “перекладацькі еквіваленти” у цільовій мові. Це стосується власних імен, географічних назв, назв місяців, днів тижня, числівників, частини загальнолітературних слів, а також суспільно-політичної лексики. За підрахунками вчених лексика такого роду складає лише 30..40% загального словникового складу мови [1]. Існують також однозначні новогрецькі слова, що мають декілька українських відповідників. Вибір варіативного відповідника для перекладу таких слів залежить від сполучення цих слів з іншими або від більш широкого контексту. Окремо треба виділити багатозначні новогрецькі слова, які складають значну частину новогрецької лексики. Останню групу складають слова, які не мають готових відповідників у цільовій мові.

Ми хотіли б зазначити важливість структурних і лексико-семантичних розходжень між новогрецькою та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або лексичних змін, і називаються лексико-граматичними трансформаціями. Ці трансформації застосовують тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані у перекладі з причин невідповідності з точки зору значення і контексту.

Найбільш поширеними є наступні види трансформацій.

Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традиціях мовлення [2].

Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово ширшої семантики в оригіналі замінюється словом більш вузької семантики.

Слід мати на увазі, що застосування конкретизації у перекладі лексики вимагає творчого підходу з боку перекладача.

Генералізація значення слова – протилежна за напрямком трансформації конкретизації, внаслідок якої слово з вузьким значенням в оригіналі замінюється словом із ширшим значенням [2].

Оскільки застосування генералізації може призвести до певної втрати інформації, використовувати її рекомендується тільки тоді, коли вживання у перекладі відповідника слова, що перекладається, може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм мови перекладу.

Вилучення – граматична або лексична трансформація, внаслідок якої у перекладі вилучається плеонастичний або тавтологічний елемент, який за нормами мови перекладу є частиною імпліцитного смислу тексту.

Ця трансформація не є поширеною під час перекладу наукових текстів. Застосовуючи її, слід стежити за тим, щоб у перекладі не було зменшено обсяг оригінальної трансформації.

Додавання – граматична або лексична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів, слівформ або членів речення з метою правильної передачі смислу оригіналу, та/або дотримання мовленнєвих норм, що існують у культурі мови перекладу [3].

Заміна однієї частини мови на слово іншої частини мови – граматична трансформація, внаслідок якої змінюються граматичні ознаки слівформ через різного роду лексичні та граматичні особливості мов оригіналу та перекладу. Така трансформація може застосовуватися до слів майже усіх частин мови, проте найчастіше це спостерігається у випадку з такими частинами мови, як іменник, дієслово, прикметник та прислівник.

Трансформація заміни застосовується у тих випадках, коли збереження частиномовної характеристики слова, що перекладається, призводить до порушення граматичних норм мови перекладу та норм слововживання.

Перестановка (її також називають пермутацією) – граматична трансформація, наслідком якої є зміна у порядку слів у словосполученні або реченні. Як правило, це має місце у випадку перекладу словосполучень або фраз [2].

Проаналізувавши все вище зазначене, ми можемо зробити висновок, що найбільш поширеним та зручним інструментом для перекладу суспільно-політичної літератури є такі прийоми, як контекстуальна заміна, смисловий розвиток, описовий переклад, вибір варіантного відповідника та калькування.

Для текстів суспільно-політичної спрямованості характерною рисою є наявність спеціальної термінології, причому деякі з термінів – складні. Це ж вимагає від перекладача однозначності та чіткості під час перекладу. Перекладач має бути дуже обережним, тому що існує ціла низка слів, які не мають еквівалента в українській мові і перекладати їх треба залежно від контексту, іноді описово. Такі тексти містять велику кількість “фальшивих друзів” перекладача та багатозначних англійських слів, що ускладнює переклад.

Перекладачу слід зважати на лексико-граматичні трансформації, тобто на структурні та лексико-семантичні розходження між новогрецькою та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або лексичних змін. Оскільки лексика тісно пов’язана з граматиною, то дуже часто внаслідок трансформацій одночасно відбуваються лексичні та граматичні зміни.

Література

1. Гуськова Т.И., Зиброва Г.М. Трудности перевода общественно-политического текста с английского на русский. – М.: РОССПЭН, 2000. – 228 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 304 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1990. – 250 с.

УДК 378.14 (043)

Сагірова О.М., асистент

Бондаренко О.В., асистент

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ШЛЯХ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ

Дедалі більше сфер життєдіяльності охоплюють процеси європейської інтеграції. Реформа вищої освіти в Україні передбачає і реформування методів викладання, тобто методології. Методологія викладання іноземних мов на сьогодні характеризується такими підходами, як: авторитарний стиль викладання, орієнтація на середнього студента, використання монологу як домінуючої форми учбової діяльності; комунікативний метод зводиться до однієї цілі, а саме виразу інформації на іноземній мові. В наслідок того, що кожного року ми спостерігаємо скорочення кількості годин на аудиторне вивчення іноземної

мови та збільшується кількість годин для самостійної роботи студентів, під час занять мало уваги приділяється репродуктивним видам діяльності, таким як аудіювання, читання, письмо. Інноваційні технології і є засобами вирішення цих проблем.

Метою цієї статті є показати на прикладі освітянської діяльності Маріупольського державного університету, як проводиться робота з адаптації нашої освітньої системи до Болонського процесу та які проблеми постають у зв'язку з цим. Отже, подоланню існуючих недоліків у методології викладання іноземних мов допомагають інтерактивні методи викладання та інноваційні технології.

Під терміном “інновація” – ми розуміємо нововведення, цілеспрямовану зміну, яка викликає перехід системи з одного стану до іншого. Інноваційна освітня діяльність відповідає процесам внесення якісно нових елементів в освіту. Поняття “технології” в педагогічних дослідженнях має різні визначення. Виходячи з етимології слова (з грецької *techne* – мистецтво, майстерність, вміння і *logos* – слово, учіння), поняття “навчальна технологія” або “технологія навчання” ми визначаємо як цілісний педагогічний процес засвоєння магістрантами знань. [5] Педагогічні технології досліджували Н. Кузьміна, Н. Тализіна, В. Монахов, М. Кларін, І. Прокопенко, В. Євдокимов.

Можна виділити такі основні ознаки поняття технологічності в дидактиці: 1) постановка конкретних цілей, планування та організація їх виконання; 2) використання системи раціональних способів у досягненні поставлених цілей навчання; 3) система науково обґрунтованих дій активних учасників процесу навчання; 4) взаємодія і цілісність трьох компонентів: організаційної форми, дидактичного процесу і кваліфікації викладача; 5) проектування навчального процесу і гарантований кінцевий результат; 6) педагогічна система, яка підвищує ефективність навчання через використання відповідних засобів; 7) системний метод організації процесу навчання й засвоєння знань через взаємодію технічних і людських ресурсів; 8) алгоритмізація спільної діяльності викладача і студентів.

На різновид технології навчання істотно впливають обрана навчальна форма (індивідуальна, індивідуально-групова, групова) та домінуючі методи: лекція чи діалогічні методи (бесіда, пояснення, розповідь тощо).

Таким чином, ми вважаємо, що навчальна технологія – це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, яка характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби), із урахуванням вимог наукової організації праці, збереження і зміцнення здоров'я суб'єктів навчання забезпечує досягнення запланованих навчально-виховних результатів.

Обґрунтовуючи навчальні технології для тих чи інших суб'єктів навчання, потрібно враховувати об'єктивну закономірність щодо співвідношення між часом аудиторного навчання і самостійної роботи, а також – повне навчальне навантаження студентів для засвоєння сукупності елементів знань з навчальної дисципліни.

Нинішнє співвідношення між тривалістю аудиторного навчання і самостійної роботи (50:50) не є, на нашу думку, оптимальним у вищій школі. І не тому, що у США воно є докорінно іншим (3:5), а насамперед тому, що майбутній фахівець, особливо перекладач, здобувши вищу освіту, має бути психологічно підготовленим до постійного оновлення і поглиблення своїх знань протягом усього життя. Інакше він не буде конкурентоспроможним на ринку праці. Стійкі навички самостійного навчання найкраще формуються у процесі самостійної роботи.

Власне, моделюючи нову навчальну технологію (кредитно-модульну) з урахуванням того, що час на самостійне навчання студентів щороку зростатиме, потрібно передбачити в навчальному алгоритмі, з одного боку, відповідні заходи, які спонукали б студентів до самостійного вибору навчальних дисциплін з узятими зобов'язаннями щодо вчасного їх засвоєння (кредити), а з іншого – максимально допомагати студентам якісно засвоїти навчальний матеріал за мінімальний термін, використовуючи лаконічний виклад найбільш складних елементів знань логічно завершеними частинами (модулями).

Щодо інтерактивного навчання, яке можна визначити як взаємодію учасників процесу здобуття знань за допомогою викладача, що володіє методами спрямованими на оволодіння цими знаннями, слід зазначити, що в результаті такої взаємодії учасники процесу здобуття знань працюють не менше, а навіть більше ніж викладач, який виступає координатором, учасником процесу. Виявляючи «білі плями» у знаннях того чи іншого студента, викладач шукає разом зі студентом і підказує шляхи їх подолання, урахуваючи особисті якості і схильності студента. У той же час формується і модель поведінки, і діяльність студентів, учасників педагогічного процесу, змінюється їх погляд на процес навчання та взаємодію з іншими учасниками цього процесу. В результаті інтерактивного навчання студенти обмінюються вже здобутими знаннями, у них розвиваються навички колективізму, вони вчать один у одного, підтримують слабкіших студентів, оцінюють свої знання і знання інших. Колективна робота виливається у таку методологію навчання, при якій діалог і полілог стають домінуючими формами навчання. Читання та обговорення текстів за фахом, бесіди та дискусії, що викликають зацікавленість у студентів, так як вони пов'язані з реальними життєвими ситуаціями, рольові ігри та завдання творчого, проблемного характеру призводять до розуміння студентами іншомовної комунікації як спонукання до мовленнєвої і немовленнєвої діяльності, а також до розгляду знань як сукупності навичок, що реалізуються у реальній діяльності студентів [1, с. 97].

В процесі використання інтерактивної технології навчання у студентів розвивається зацікавленість у здобутті знань і практичного їх використання.

На сьогоднішній день існує багато засобів одержання знань. Це і підручники, словники, довідники з іноземних мов, а також комп'ютери і мультимедійні технічні засоби, мережа Internet, якими студенти з задоволенням користуються. При цьому роль викладача полягає у тому, щоб бути провідником у інформативному просторі та навчити студентів вчитися.

Таким чином інноваційні технології включають такі підходи до викладання іноземних мов, як:

1) Інтерактивні методи викладання:

- відмова від авторитарного стиля викладання
- орієнтація на особисті якості студента
- розвиток таких форм навчання, як діалог і полілог
- розуміння іншомовної комунікації як спонукання партнера до діяльності мовленнєвого та немовленнєвого порядку
- розгляд знання як сукупності навичок, що актуалізуються у системі діяльності студента.
- розвиток зацікавленості студентів у здобутті знань
- оцінювання
- самооцінювання

2) Використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для самовдосконалення, контролю знань, зберігання навчальних матеріалів (планів занять, граматичних довідників, словників різних типів і т.і.) [4].

Слід підкреслити, що спільними рисами інноваційних технологій є: діяльність педагогів на діагностичній основі, психологізація педагогічного процесу, диференціація та індивідуалізація навчання і виховання, розвивально-творчий характер діяльності тих, хто навчається, атмосфера співробітництва та психологічного комфорту, моніторинг навчального процесу, педагогічне проектування, підвищена увага до потреб та запитів студентів.

Як свідчить педагогічна практика і результати досліджень, використання інноваційних технологій сприяє покращенню підготовки магістрів до управління навчальними закладами різних типів, що розширює можливості врахування в широкому аспекті особливостей діяльності освітніх закладів, їх цілей і завдань, змісту освіти, форм, методів, засобів

навчання, функцій педагогів, позицій вихованців у навчально-виховному процесі, особливостей управління навчальним закладом.

Література

1. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев– Минск: Белорусский Верасень, 2005 г. – 196с.

2. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О.І. Мармаза– Х.: Видав. гр. “Освіта”, 2004. – 204 с.

3. Скорина М. С. Интерактивные методы обучения иностранному языку. Интернет-конференция «Научное пространство Европы» 2007 г.

4. Фефилов А. И. Использование новейших технологий в обучении иностранным языкам. Электронная конференция Энит-2000, Ульяновск, Россия, 17-19 мая 2000 г.

5. Фомина Т.Н., Зеленова Т.Г. Инновационные технологии преподавания иностранных языков в неязыковом вузе [Электронный ресурс] Ярославский педагогический вестник. 2003. 1 (34). Режим доступа: www.yvspu.yar.ru/vestnik/pedagogicheskiy_opyt/19_28/

УДК 811.14'06:371.671(043)

Чубарець В. Г., старший викладач

НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ СТАТЕЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО СТИЛЮ НА СПЕЦІАЛЬНОСТІ „ПЕРЕКЛАД (НОВОГРЕЦЬКА)”

Якісне навчання іноземним мовам є основним завданням навчання на мовних спеціальностях філологічних факультетів, що постає перед викладачами вищих навчальних закладів. Основним завданням для студентів-перекладачів під час проведення практичних занять з іноземної мови є здійснення адекватного перекладу, що є не лише головною метою студентів, а й ознакою високого рівня володіння іноземною мовою.

Аспект «Суспільно-політична термінологія» є одним з аспектів дисципліни «Основна іноземна мова», що викладається впродовж останніх курсів навчання.

Переклад статей суспільно-політичного стилю є актуальним за умов сьогодення. В умовах посилення процесів глобалізації, інтеграція багатьох країн до європейського простору стрімко зростає, що призводить до збільшення обсягів міжнародного співробітництва, розширення двосторонніх контактів. Результатом усіх цих світових процесів є постійне зростання потреби суспільства у якісному перекладі. Зокрема, для Приазовського регіону України мовами двосторонніх контактів є не лише державна (українська) та англійська, а й новогрецька, враховуючи специфіку даного регіону. Отже, основною метою студентів спеціальності «Переклад (новогрецька)» є володіння новогрецькою та українською мовами задля здійснення якісного перекладу на високому професійному рівні.

Актуальність перекладу статей суспільно-політичного характеру полягає у тому, що лексика цього стилю зображує не лише процеси та явища які відбуваються у суспільстві тієї чи іншої країни, але є відображенням мовних процесів та вказують на зв'язок мови та суспільства. Дослідження перекладу текстів суспільно-політичного характеру має значний інтерес, тому що це проблема не лише лексикологічна, але й соціолінгвістична, оскільки ця лексика пов'язана з соціально-політичним життям суспільства, що постійно змінюється.

Суспільно-політична лексика використовується у газетних та журнальних статтях (у друкованому варіанті), а також на радіо та телебаченні. Цей підстиль, що має назву стилю засобів масової інформації належить до публіцистичного стилю. На думку Вихристюк Л.С., цей стиль виник та сформувався як самостійний пізніше за всі інші стилі. Основне призначення публіцистичного стилю – впливати на думки та почуття читачів, спонукати до діяльності та вести пропаганду певних думок і переконань для втілення їх у життя. Публіцистичний стиль, таким чином, використовується у громадсько-політичному та суспільному житті, у культурі, навчанні. Особливістю публіцистичного стилю є те, що він

поєднує у собі елементи художнього, наукового та офіційно-ділового стилів. Тут присутні і політичні заклики чи гасла, і суспільно-політична лексика, і багатозначна образна лексика. [1, с.36]

За визначенням Алімова В.В. об'єктом суспільно-політичного перекладу є суспільно-політичні та публіцистичні тексти, для котрих притаманна пропагандистська або агітаційна установка, а отже ярка емоційна забарвленість поряд з великою насиченістю різноманітною термінологією. [2, с.27].

Проблему перекладу політичної та суспільно-політичної лексики вивчали такі відомі мовознавці як В.І.Акімова, А.С.Белая, А.А. Бурячок, Н.К. Грабовський, Л.О. Жданова, С.Г. Капралова, Т.Б. Крючкова, І.Ф.Протченко. Матеріалами дослідження проблеми перекладу суспільно-політичної лексики слугують громадсько-політичні та суспільно-політичні журнали та газети, зокрема статті. Дослідження цього питання допоможе при укладанні словників суспільно-політичних термінів, а також має практичну цінність при використанні в лекціях, спецкурсах та семінарсько-практичних заняттях.

Суспільно-політична лексика (депутат – ο βουλευτής, президент - ο πρόεδρος, виборець - ο ψηφοφόρος, мер - ο δήμαρχος) – це частина лексичної системи мови, в якій особливо виразно відображені соціальна структура суспільства, світоглядні погляди носіїв мови, способи організації суспільного життя країни, в якій функціонує мова, а також інших держав. Суспільно-політична лексика постійно розвивається та поновлюється. [3]

Ознаками суспільно-політичної лексики є:

1) особливість асоціативного мислення як чинник семантичного розвитку слів роблять суспільно-політичну лексику відкритою системою, яка постійно поповнюється одиницями інших лексичних розрядів;

2) соціально-ідеологічна оцінність яка є інтегральною характеристикою досліджуваного шару лексики;

3) поняттєво-сміслова співвіднесеність із суспільно-політичною сферою.

Ця група лексики має нестабільний характер, пов'язаний з динамічним характером суспільно-політичного життя; наявність у складі суспільно-політичної лексики загальнонавчаних, книжних, просторічних слів, елементів «нестандартної мови». Особливу увагу студентів при цьому слід звертати на роль контексту – здатність до семантичного переосмислення слів і словосполучень спеціальної лексики. [3]

Суспільно-політична термінологія є частиною суспільно-політичної лексики. Терміном називають слово або словосполучення, що позначає спеціальне поняття з якої-небудь галузі знань – науки, техніки, економіки, суспільно-політичного життя, мистецтва тощо (наприклад: кредит, додана вартість, девальвація, віза, молекула, гама). Терміни бувають загальнонаукові, які з однаковим значенням вживаються в багатьох галузях, і галузеві, що вживаються тільки в одній галузі. Якщо той самий термін вживається в різних термінологічних системах, то відповідно до цього видозмінюється і його значення. Наприклад, термін «реакція (αντίδραση)» в хімії має значення «взаємодія між двома і більше речовинами», у фізіології «відповідь на подразнення», а у політиці «повернення до старих суспільних порядків». [4]

В процесі перекладу статей суспільно-політичного стилю, студенти повинні володіти певними фоновими знаннями, тобто знаннями про культуру, традиції, іншої країни, іншого народу, володіти лінгвокраїнознавчою інформацією, а також фоновими знаннями зі сфери суспільно-політичного життя країни, мовою якої написана стаття (наприклад, при перекладі статей з новогрецької мови на українську та навпаки, володіти політичною ситуацією у Греції під час проведення парламентських виборів 2009 року або ситуацією із страйками щодо заходів уряду у 2010 році.)

Не менш важливим елементом є навчання студентів адекватному перекладу висловлювань повсякденного життя. Студентам необхідно показати приклади перекладу сталих висловів чи різного типу форм увічливості, наприклад: Κύριε Πρόεδρε της Νέας Δημοκρατίας; αγαπητοί συνάδελφοι; κυρίες και κύριοι Σύμβεδοι; φίλες και φίλοι та інші.

Особливу увагу задля здійснення якісного перекладу іншою мовою треба приділити фразеологічним висловам, адже фразеологізми зустрічаються у статтях суспільно-політичного характеру досить часто та можуть викликати певні труднощі у студентів. Наприклад, у промові відомого грецького політика Дори Бакоянні («Telegraph. Η εφημερίδα του Internet»), стаття «[Η ομιλία της Ντόρας Μπακογιάννη στο συνέδριο της Ν.Δ.](#)» зустрічаються такі фразеологізми: η Ελλάδα κρατά κλειστές τις πόρτες; ο φαύλος κύκλος; το προπατορικό αμάρτημα; μιλάω σε παλιές караβάνες; παρά τις Κασσάνδρες та інші.

Отже, мова не існує окремо від суспільства, вона обслуговує його комунікативні потреби. Роль суспільно-політичної лексики полягає у впливі на свідомість членів соціуму, у формуванні бажаної суспільної думки. Тому треба приділити особливу увагу навчання студентів-перекладачів перекладу суспільно-політичних статей та суспільно-політичної лексики загалом.

Література

1. Вихристюк Л.С. Вступ до перекладознавства: навч.посібник / Л.С.Вихристюк – Алчевськ.:ДГМІ,2001. – 175 с.
2. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации: учебное пособие / В.В.Алимов – М.: Эдиториал, 2005. – 160 с.
3. <http://www.nbu.gov.ua>
4. <http://www.ukrainskamova.narod.ru>

ДЛЯ ПОДАТОК

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XIII ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, новогрецькою мовами

Технічний редактор: Бурова О.Г.
Комп'ютерна верстка: Єфременко С.А.